CUMHURİYET'İN 75. YILI ARMAĞANI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 10

(1920 - 1921)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 10

(1920 - 1921)

KAYNAK YAYINLARI

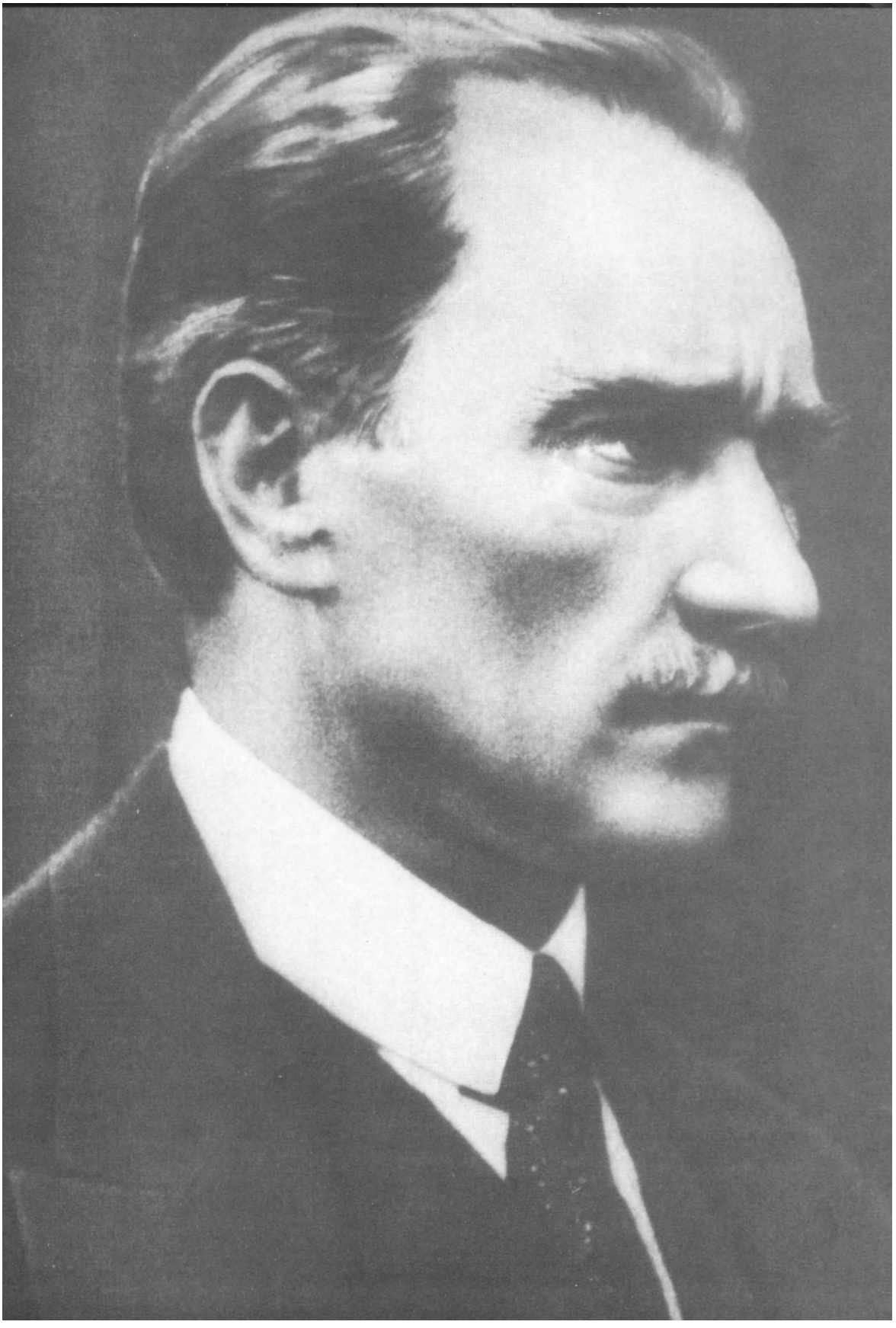

Atatürk'ün
Bütün Eserleri

Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü

Genel Yönetmen
Şule Perinçek

Yönetmen
Fikret Ulusoydan

Redaksiyon
Prof. Dr. Nejat Kaymaz, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner, Kurtuluş Güran, Feyza Perinçek

Ankara Temsilciliği
Kemal Şenoğlu (1. Basım: Kemal Şenoğlu, Sarper Yiğit)

Arşiv-Araştırma
Derya Çağlar, Ercan Dolapçı, Musa Sarıkaya, Hâdiye Yılmaz

Çevrimyazı
Ercüment Hüsnü Baki, Muazzez İlmiye Çığ, Ahmet Hezarfen, Dr. Derviş Kılınçkaya, Sadık Perinçek, Memet Türkkan

Sayfa Düzeni ve Dizgi
Aslı Yazıcıoğlu

Kapak Tasarımı
Emre Şenoğlu, Sistem Ofset

Montaj
Analiz

Baskı
Analiz Basım Yayın

Cilt
Cansın Mücellit

Satış ve Pazarlama
Şinasi Gökçe, Sevgi Sivaslı

Dağıtım
Mesut Barış, Fetih Kişioğlu

Abone
Gülsün Kaygısız Gökçe

Muhasebe
Saniye Yalçın
© 2003

Bu eserin yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir

Birinci Basım: Mart 2003
İkinci Basım: Aralık 2004

Kaynak Yayınları: 369

ISBN: 975-343-235-6 (Tk. No)
975-343-366-2 (10. Cilt)

KAYNAK YAYINLARI

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİC. ve SAN. LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12 Kat: 3-4 34430 Beyoğlu İstanbul
Telefon: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 - 292 21 08 Faks: 249 28 92
Ankara: (0312) 430 42 19 Web: www.kaynakyayinlari.com
E. Posta: kaynak@kaynakyayinlari.com

Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

M. Türker Acaroğlu

Prof. Dr. Feroz Ahmad

Prof. Dr. Sina Akşin

Talip Apaydın

Prof. Dr. Zeki Arıkan

Prof. Dr. İlhan Arsel

Ercüment Hüsnü Baki*

Nejat Birdoğan*

Muazzez İlmiye Çığ

Ali Dündar

Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü

Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

Suphi Karaman

Prof. Dr. Nejat Kaymaz

Em. Tümg. Turhan Olcaytu

Emin Özdemir

Sadık Perinçek*

Dr. Doğu Perinçek

Prof. Dr. Tülin Sağlamtunç

Zeki Sarıhan

Prof. Dr. Taner Timur

Prof. Dr. Şerafettin Turan

Gürbüz Tüfekçi

Memet Türkkan

* Sadık Perinçek'i 13 Eylül 2000, Nejat Birdoğan'ı 4 Mayıs 2001, Ercüment Hüsnü Baki'yi 23 Aralık 2001 tarihinde kaybettik.

Bu Cilde Katkıda Bulunanlar

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

Arif Acaloğlu, Av. Müslüm Akalın, Prof. Dr. Türkkaya Ataöv, Servet Bayoğlu, Ali Rıza Cihan, S. Kayıhan Cönger, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Çanlı, Emir Eş, Ahmet Cevdet Geçkili, Hasan Kamber (Trabzon İl Özel Kalem Müdürü), Nevzat Kaya, Alp Kuran, Mustafa Onar, Mehmet Perinçek, Dr. Salâhi R. Sonyel, Ömer Can Sürün, E. Büyükelçi Tevfik Ünaydın.

Adana İl Halk Kütüphanesi, Adana İl Kültür Müdürlüğü, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Amasya İl Halk Kütüphanesi, Ankara İl Halk Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphane ve Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi Uzmanları, Antalya İl Kültür Müdürlüğü, Antalya İl Halk Kütüphanesi, Arma Yayınları, Aziz Berker Kütüphanesi, Basın Müzesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bostancı Kırtasiye çalışanları, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Çukurova Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Galatasaray Lisesi Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi, Harp Akademileri Komutanlığı Kütüphanesi, İş Bankası Yayınları, Hatay İl Halk Kütüphanesi, Havza Kaymakamlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı, İstanbul İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Milli Kütüphane, Mülkiyeliler Birliği, Osmaniye, Marakırobası Köyü Muhtarı, Samsun İl Halk Kütüphanesi, Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi, Serial and Government Publications Division Library of USA Congress, Süleymaniye Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Enformasyon Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Arşiv Hizmetleri Şube Müdürlüğü, TC Dışişleri Bakanlığı Arşiv ve Ulaştırma Daire Başkanlığı, Tokat İl Halk Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Arşivi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Arşivi, Yeni Adana Gazetesi.

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 10

(1 Ekim 1920 - 31 Ocak 1921)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 19

Taşkent'te Cemal Paşa'ya (1 Ekim 1920) 21
İtalya Millet Meclisi Başkanı'na (1 Ekim 1920) 24
Albay Rasim Bey'in Yazısına Düşülen Not (2 Ekim 1920) 25
Albay Rasim Beyefendi'ye (2 Ekim 1920) 26
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (4 Ekim 1920) 27
Elâziz Vali Vekili Abdülkadir Beyefendi'ye (4 Ekim 1920) 28
Kâzım Karabekir Paşa'ya (4 Ekim 1920) 29
Enver Paşa'ya (4 Ekim 1920) 30
Kâzım Karabekir Paşa'ya (6 Ekim 1920) 32
Moskova'da Bulunan Bekir Sami Bey'e (6 Ekim 1920) 33
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (7 Ekim 1920) 34
Giresun'da Cebelibereket Mebusu
Miralay Rasim Beyefendi'ye (7 Ekim 1920) 35
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (9 Ekim 1920) 36
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Rusya'ya Gönderilecek Sefaret Heyeti Hakkında (11 Ekim 1920) 37
Yeni Dünya Başyazarı Arif Oruç ve
Yazı Kurulu Müdürü Mustafa Nuri Beylere (Ekim 1920) 39
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile
Siyasi Münasebetler Hakkında (16 Ekim 1920) 41
Rus Bolşevizmi Türk Komünizmi (16 Ekim 1920) 45
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (16 Ekim 1920) 47
Burdur'da Isparta Mebusu ve Demiralay Kumandanı
İbrahim Efendi'ye (16 Ekim 1920) 48
Konya Valisi Haydar Beyefendi'ye (16 Ekim 1920) 49
Demirci Mehmet Efe'ye (17 Ekim 1920) 50

Büyük Millet Meclisi İkinci Reisi ve Adliye Vekili
Celalettin Arif Beyefendi'ye (17/18 Ekim 1920) 51
Dahiliye Vekâleti'ne (Ekim 1920) 52
Dahiliye Vekâleti'nin Yazısına Düşülen Not (Ekim 1920) 53
Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisliği'ne (18 Ekim 1920) 54
Kengri Mutasarrıfı Adil Beyefendi'ye (20 Ekim 1920) 55
Moskova'da Türkiye Delege Heyeti Reisi
Bekir Sami Beyefendi'ye (21 Ekim 1920) 56
Giresun Belediye ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Osman Ağa'ya (21 Ekim 1920) 61
Samsun'da Cebelibereket Mebusu
Miralay Rasim Beyefendi'ye (21 Ekim 1920) 62
Samsun'da 3. Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey'e (21/22 Ekim 1920) 63
Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti
Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e (22 Ekim 1920) 64
Mut Müftüsü Nadir Efendi'ye (22 Ekim 1920) 66
Ermenek Mahkemesinde Alınan İdam Kararına Cevap (22 Ekim 1920) 67
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne, Dahiliye Vekâleti'ne (23 Ekim 1920) 68
Demirci Mehmet Efe'ye (23 Ekim 1920) 69
Konya'da Ulemadan Glisralı Hacı Tahir Efendi ve
Arkadaşlarına (23 Ekim 1920) 70
Berlin'de Talât Paşa'ya (25 Ekim 1920) 71
Eskişehir Bölgesi İstiklâl Mahkemesi Riyaseti'ne (25 Ekim 1920) 72
Ali Fuat Paşa'ya (26 Ekim 1920) 73
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (26 Ekim 1920) 74
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (26 Ekim 1920) 75
Kayseri İstiklâl Mahkemesi'ne Şimdilik Lüzum Olmadığı
Hakkında Tezkere (27 Ekim 1920) 76
Hariciye Vekâleti'ne (28 Ekim 1920) 77
Kâzım Karabekir Paşa'ya (30 Ekim 1920) 78
Kâzım Karabekir Paşa'ya (31 Ekim 1920) 79
Kâzım Karabekir Paşa'ya (31 Ekim 1920) 80
Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (31 Ekim 1920) 81
Çerkes Ethem'e Mektup (1920 Ekim Sonu) 82
Ankara Subay Adayları Talimgâhı
Hatıra Defterine Yazılanlar (1 Kasım 1920) 83
Ankara Subay Adayları Talimgâhı'nın
Diploma Töreninde Konuşma (1 Kasım 1920) 84

Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (2 Kasım 1920) 86
Eskişehir'de Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya (2 Kasım 1920) 87
Yabancıların İşgal Altındaki Memleketlerde Verdikleri
Zararlara Karşı Tedbirler Alınması ve Tatbiki
Hakkındaki Önergeye Cevap (4 Kasım 1920) 88
Hariciye Vekâleti'ne (7 Kasım 1920) 89
Talat Paşa'ya (7 Kasım 1920) 90
Hariciye Vekâleti'ne (7 Kasım 1920) 92
Hariciye Vekâleti'ne (8 Kasım 1920) 93
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne, Hariciye Vekâleti'ne,
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (9 Kasım 1920) 94
Diyarıbekir'de İstiklâl Mahkemesi
Teşkili Hakkında Tezkere (9 Kasım 1920) 95
Bütün Vekâletlere ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (9 Kasım 1920) 96
Dahiliye Vekâleti'ne (11 Kasım 1920) 97
Bütün Vekâletlere ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne ve
Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesi'ne (13 Kasım 1920) 98
İktisat Vekâleti'ne (13 Kasım 1920) 99
Ayıntab Mutasarrıflığı'na (14 Kasım 1920) 100
Mardin'de Irak Geçici Hükümeti Delegesi Kamber Efendi'ye (16 Kasım 1920) 101
Büyük Millet Meclisi'nin Beyannamesi
(Halkçılık Beyannamesi) (18 Kasım 1920) 102
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Ermenistan Barış Şartları Hakkında (18 Kasım 1920) 104
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Mahalli Müfrezelerin Takibatı Hakkında (18 Kasım 1920) 105
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne, Milli Müdafaa Vekâleti'ne,
Rıza Bey'e (19 Kasım 1920) 106
Ankara Mebusu Ali Fuat Paşa'nın Moskova'ya Sefiri Kebir
Tayin Olunduğu Hakkında Tezkere (20 Kasım 1920) 107
Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na (20 Kasım 1920) 108
Gümrü'de Doğu Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir Paşa'ya (21 Kasım 1920) 109
İnebolu Kaymakamı Eliyle Muhtar Bey'e (21 Kasım 1920) 110
Lenin'e (22 Kasım 1920) 111
Barış Delegeleri Hamid ve Necati Beyefendilere (23 Kasım 1920) 112

Konya Hadisesini İncelemek İçin Gönderilecek Heyete
Çorum Mebusu Ferid ve Fuad ve Sinob Mebusu
Şevket Beylerin de İlavesi Hakkında Tezkere (25 Kasım 1920) 113
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Konya Hadisesini İncelemek İçin
Gönderilecek Heyet Hakkında (25 Kasım 1920) 114
İsmet Paşa'ya (25 Kasım 1920) 116
Şeyh Sunusî Şerefine Verilen Ziyafette Konuşma (25 Kasım 1920) 117
İzzet Paşa'ya (25/26 Kasım 1920) 120
Konya'da Refet Paşa'ya (27 Kasım 1920) 121
Necef Arap Hükümeti Heyeti'ne (29 Kasım 1920) 122
Ermenistan Cumhuriyeti Nazırlar Reisi ve Hariciye Nazırı
Monsieur Varazyan'a (29 Kasım 1920) 124
1. Kuvvei Seyyare Kumandan Vekili
Tevfik Beyefendi'ye (29/30 Kasım 1920) 126
Dahiliye Vekili ve Güney Cephesi Kumandanı
Refet Beyefendi'ye (30 Kasım 1920) 127
Türk-Sovyet İlişkilerini Bozmaya Yönelik
İngiliz Propagandası Hakkında Talimat (30 Kasım 1920) 128
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (1 Aralık 1920) 130
Ayıntab Kahramanlarına (1 Aralık 1920) 134
Kütahya'da Kuvayi Seyyare Kumandanı Ethem Bey'e (Aralık 1920 Başı) 135
Isparta'da Demirci Mehmet Efe'ye (3 Aralık 1920) 136
Müdafaai Milliye Vekili Ferik Fevzi Paşa'ya (5 Aralık 1920) 137
Ankara'da Dahiliye Vekili Adnan Beyefendi'ye (5/6 Aralık 1920) 141
Kütahya'da Grup Kumandanı Miralay Kâzım Beyefendi'ye (7 Aralık 1920) 142
Eskişehir'de Saruhan Mebusu Reşit Beyefendi'ye (Aralık 1920) 143
Kâzım Karabekir Paşa'ya (8 Aralık 1920) 144
Azerbaycan İçtimai Şûralar Cumhuriyeti'ne
Teşekkür Telgrafı (8 Aralık 1920) 145
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Hacı Şükrü Bey'e Cevap (9 Aralık 1920) 147
Selahaddin Bey'in Arnavutluk Harbiye Nezareti'ne
Seçilmesi Hakkında (9 Aralık 1920) 149
Kuvvei Seyyare İşinin Siyasi ve İdari Bir Tarzda Çözülmesi (Aralık 1920) 150
İnebolu'da Erzurumlu Nafiz Beyefendi'ye (11 Aralık 1920) 151

Kuvvci Seyyare Meselesi Hakkında
Mebus Heyetiyle Görüşme (12 Aralık 1920) 152
Yüzbaşı Tevfik'in Tutumu Hakkında (12 Aralık 1920) 153
Ebülfazl Abdülmennan Hazretleri'ne (Aralık 1920) 154
Kütahya'da 1. Seyyar Kuvvetler Kumandanı
Ethem Beyefendi'ye (13 Aralık 1920) 155
Adliye Vekili Celâleddin Ârif Beyefendi'nin Yerine Vekâleten
Diğer Bir Zatın Seçilmesi Hakkında Tezkere (14 Aralık 1920) 157
Maarif Vekili Doktor Rıza Nur Beyefendi'nin Yerine
Diğer Bir Zatın Seçilmesi Hakkında Tezkere (14 Aralık 1920) 158
Trakya-Paşaeli Cemiyeti'ne (14 Aralık 1920) 159
Stalin'e Mektup (14 Aralık 1920) 160
Hükümet Merkezi Kabul Edilecek Mahal Hakkındaki
398 Numaralı Yazıya Ek (15 Aralık 1920) 161
Mahmud Esad ve Yunus Nâdi Beylerin Maarif Vekâleti Adaylığından
Çekildikleri Hakkında (16 Aralık 1920) 163
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Hacı Şükrü Bey'in Ordu Aleyhindeki Sözlerinin
Zabıttan Çıkarılması Hakkında (16 Aralık 1920) 164
İsmet ve Refet Beyefendilere (16 Aralık 1920) 166
Güney ve Batı Cephesi Kumandanlıklarına (16 Aralık 1920) 168
Yozgat'ta 2. Kuvayi Seyyare Kumandanı
İbrahim Beyefendi'ye (16 Aralık 1920) 170
Moskova'da Halk Komiserleri Meclis Reisi
Lenin Yoldaş'a (16 Aralık 1920) 171
Çerkes Ethem'e (Aralık 1920) 172
Bolu Mebusu Cevad Bey'in İzinli Sayılması Hakkında (20 Aralık 1920) 173
Eskişehir'de Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi'ye (Aralık 1920) 174
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Konya Mebusu Vehbi Efendi'nin Seyahat Vesikası Usulüne Dair
Verdiği Soru Önergesi Hakkında (21 Aralık 1920) 175
Refet ve İsmet Beyefendilere (21 Aralık 1920) 177
Fevzi Paşa'ya (21 Aralık 1920) 179
Bolu Mutasarrıflığı'na (22 Aralık 1920) 180
Kütahya'da 1. Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Bey'e (22 Aralık 1920) 181
Keçiborlu'da Güney Cephesi Kumandanı
Refet Beyefendi'ye (22/23 Aralık 1920) 182

Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Beyefendi'ye (22/23 Aralık 1920) 183
Bolu Mutasarrıfı Halil Beyefendi'ye (23 Aralık 1920) 184
Pozantı'da Adana Valisi ve 41. Fırka Kumandanı
Nuri Beyefendi'ye (23 Aralık 1920) 185
İsmet ve Refet Beyefendilere (24 Aralık 1920) 186
İnebolu'da Ferik Hüsnü, Galip Paşa Hazretlerine,
Semih Rıfat Beyefendi'ye (24 Aralık 1920) 187
Asayiş Hakkında Beyanname (25 Aralık 1920) 188
Kütahya'da Büyük Millet Meclisi Üyelerinden
İktisat Vekili Celâl Beyefendi ve Arkadaşlarına (25/26 Aralık 1920) 189
Düzce'de Edip Bey'e (25/26 Aralık 1920) 190
Eskişehir'de Batı Cephesi Kumandanı
İsmet Beyefendi'ye (26/27 Aralık 1920) 191
Refet ve İsmet Beyefendilere (27 Aralık 1920) 192
Kütahya'da Büyük Millet Meclisi Üyelerinden
Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylere (27 Aralık 1920) 193
Kütahya'da Büyük Millet Meclisi Üyelerinden
Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylere (28 Aralık 1920) 194
Bolu Mutasarrıfı Halil ve Sakarya Müfrezesi Kumandanı
Edip Beylere (29 Aralık 1920) 195
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (29 Aralık 1920) 196
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Eski Nafıa Vekili Yozgat Mebusu
İsmail Fazıl Paşa'nın Önergesi Hakkında (29 Aralık 1920) 197
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Çerkez Ethem Meselesi Hakkında (29 Aralık 1920) 198
İsmet ve Refet Beyefendilere (30 Aralık 1920) 222
Elaziz Vilayeti'ne (30 Aralık 1920) 223
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Çerkez Ethem Meselesi Üzerine
Alınan Tedbirler Hakkında (30 Aralık 1920) 224
Enver Paşa'ya (Aralık 1920 - 19 Şubat 1921 Arası) 231
Sovyet Misyonu Sekreteri Upmal ile Görüşme (1 Ocak 1921) 233
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (2 Ocak 1921) 240
Bolu Mutasarrıfı Halil Beyefendi'ye (2 Ocak 1921) 241
Amerika Yakındoğu Heyeti Namına Yapılan Müracaat Üzerine
Dahiliye Vekâleti'ne Verilen Cevap (3 Ocak 1921) 242

Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Siyasi Ahval Hakkında (3 Ocak 1921) 245
Konya Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne (4 Ocak 1921) 249
The Daily Express Editörü'ne (4 Ocak 1921) 250
İstiklâl Mahkemeleri Yargılama Bölgelerinin Yeniden Tespiti ve Mevcutlarla
İki Mahkeme Daha Eklenmesi Hakkında Tezkere (8 Ocak 1921) 252
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
1. Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey'in
İsyankâr Harekâtı Hakkında (8 Ocak 1921) 254
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Hacı Şükrü Bey Hakkında Soruşturma İcrası Hakkında (8 Ocak 1921) 262
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Hüseyin Avni Beyefendi'nin Sözleri Hakkında (8 Ocak 1921) 265
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Hacı Şükrü Bey'in Beyanatı Hakkında (8 Ocak 1921) 267
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Canik Mebusu Nafiz Bey'le Arkadaşlarının Anadolu'ya Gelen
Subaylara ve Memurlara Verilen Harcıraha ve Emeklilerin Maaşlarına
Dair Soru Önergesi Hakkında (10 Ocak 1921) 268
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey'in Önergesi Hakkında (10 Ocak 1921) 269
Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Muhtırası (10 Ocak 1921) 271
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (11 Ocak 1921) 273
İnebolu'da Piyade Yarbayı Sıtkı Bey'e (11 Ocak 1921) 274
İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey'in İzin Belgesi (11 Ocak 1921) 275
Kastamonu ve Havalisi Kumandanlığı ve Valiliği'ne (11 Ocak 1921) 276
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Batı Cephesi Kumandanı
İsmet Beyefendi'ye (11 Ocak 1921) 277
Giresun Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi Osman Ağa'ya (11 Ocak 1921) 278
İnebolu'da Neşet Bey Vasıtasıyla
Ziya Paşa ve Arkadaşlarına (11/12 Ocak 1921) 279
Safa Bey'in Beyanatına Cevap (12 Ocak 1921) 280
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Birinci İnönü Harbi Hakkında (13 Ocak 1921) 281
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey'in
Sözleri Hakkında (13 Ocak 1921) 285

Giresun Belediye Reisi Osman Ağa'ya (15 Ocak 1921) 286
Ordu'da Mutasarrıf Vekili Nizameddin Bey'e (15 Ocak 1921) 287
United Telegraph'ın Sorularına Cevap (16 Ocak 1921) 288
Erzurum'da Mebus Mustafa Durak Beyefendi'ye (16 Ocak 1921) 292
Sıhhiye Vekili Doktor Adnan Bey'in
Telgrafına Düşülen Not (17 Ocak 1921) 294
12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyefendi'ye (18 Ocak 1921) 295
Müdafaai Hukuk Cemiyeti Trabzon Heyeti Merkeziyesi'ne (18 Ocak 1921) 296
Erzurum Valisi Hamit Beyefendi'ye (18 Ocak 1921) 297
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Teşkilatı Esasiye Kanun Tasarısı Maddeleri Hakkında (20 Ocak 1921) 298
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Bursa'ya Çekilen Düşman Kuvvetlerini Takip Hakkında (20 Ocak 1921) 301
Teşkilatı Esasiye Kanunu (20 Ocak 1921) 302
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Komünizm Propagandası Hakkında (22 Ocak 1921) 305
Kilikya Eski Kuvayi Milliye Kumandanlarından
Tufan Bey'e (23 Ocak 1921) 313
Ertuğrul Mutasarrıflığı'na (24 Ocak 1921) 314
Dahiliye Vekili ve Güney Cephesi Kumandanı
Refet Beyefendi'ye (24 Ocak 1921) 315
Erzurum Valisi Hamid Beyefendi'ye (24 Ocak 1921) 316
Sovyet Misyonu Sekreteri Upmal ile Görüşme (24 Ocak 1921) 317
Sovyet Misyonu Sekreteri Upmal ile Görüşme
İstanbul Heyeti İle İlgili Olayların Ayrıntıları (24 Ocak 1921) 329
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Çerkes Ethem ve Müfrezesinin Vaziyeti Hakkında (24 Ocak 1921) 337
Erzurum'da Büyük Millet Meclisi Üyelerinden
Durak Bey'e (24 Ocak 1921) 338
Elcezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa'ya (25 Ocak1921) 340
Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne (25 Ocak 1921) 341
Kocaeli Kumandanlığı'na (26 Ocak 1921) 342
Dersaadet'te Tevfik Paşa'ya (28 Ocak 1921) 343
İstanbul'da Tevfik Paşa'ya (28 Ocak 1921) 345
Dersaadet'te Tevfik Paşa'ya (28 Ocak 1921) 347
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Tevfik Paşa ile Haberleşmeler Hakkında (29 Ocak 1921) 349

Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Padişaha Yapılan Teklif Üzerine
Sorulan Sorular Hakkında (29 Ocak 1921) 353
Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Konseyi Yetkilisi
Eşba Yoldaş ile Görüşme (29 Ocak 1921) 356
İstanbul'da Tevfik Paşa'ya (30 Ocak 1921) 361
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (30 Ocak 1921) 363
Düzce'de Sakarya Müfrezesi Kumandanı Edip Bey'e (31 Ocak 1921) 365
Muhafazai Mukaddesat ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne (31 Ocak 1921) 366
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Londra'ya Gönderilecek Delege Heyeti Vesilesiyle Tevfik Paşa ile
Cereyan Eden Haberleşmeler Hakkında (31 Ocak 1921) 367
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Meclis'te Hafiye Bulunduğu İddiasıyla
İlgili Önerge Hakkında (31 Ocak 1921) 371

DİZİN 373

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye halkının ulusal demokratik devriminin önderidir. O'nun hayatı, daha 1908 Devrimi öncesinden 1938'de hayata göz yummasına kadar toplumumuzun devrim süreçleriyle iç içedir.

Atatürk, çağımızın iki büyük devrim dinamiğinden birini oluşturan Mazlumlar Dünyası'nın başarıya ulaşan ilk devrimine önderlik etmiştir. Bu nedenle, O'nun başında bulunduğu eylem, yalnız ulusal tarihimize damgasını vurmakla kalmamış, insanlık tarihinin yaratılmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'mızın ve Cumhuriyet Devrimi'mizin, bir bütün olarak, bütün dünyada Kemalist Devrim diye bilinmesi, başka deyişle O'nun adıyla anılması doğaldır.

Bu gerçekler ışığında, Atatürk'ü bilmek ve anlamak, 20. yüzyıl Türkiye'sini ve dünyasını inceleme ve açıklama çabasının bir gereğidir. Oysa O'nun önderliğindeki büyük devrimci eylemi ateşleyen ve yönlendiren düşünce birikiminin belgeleri, çeşitli kitap, dergi, gazete, yayın ve arşivlere dağılmıştır. Bu nedenlerle, araştırmacılar ve ilgililer, Türkiye Devrimi'ni bütün yönleri ve derinliğiyle inceleme ve açıklama olanağından yoksundur.

Atatürk'ü kaybetmemizden bu yana 60 yıl geçtiği halde, yazı ve konuşmalarını, bir arada ve asıllarına uygun olarak yayımlama görevi, ne yazık ki, bugünlere kalmıştır.

Kaynak Yayınları, tamamı 15 ciltte toplanacak olan *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni yayımlama görevini üstlenmekle tarifsiz bir onur duymaktadır ve yaptığı işin bilincindedir.

Kuvvet kaynağımız, Türkiye halkının devrimci pratiğini özetleyen bu büyük birikimi, önümüzdeki devrimci atılımların enerji kaynağına dönüştürme iradesidir. Biricik güvencemiz ise, Türkiye devriminin yaratıcısı ve sahibi olan Türkiye halkıdır ve onun aydın birikimidir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, yalnız bir derleme ve özgün metinlere göre düzeltme çalışması sınırları içinde kalmamış, bir araştırma ve keşif faaliyeti boyutlarına ulaşmıştır. Kaynak Yayınları, Atatürk'e ait ülkemiz ve yabancı ülkeler arşivlerinde gizlenen belgelere ulaşmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış ve özel bir çalışma yürütmüştür. Bu çabalarımızın ürünlerini toplamaktayız. Özellikle Türkiye ve eski Sovyetler Birliği arşivlerinde bulduğumuz, yüzlerce yeni belge, yazı, mektup, demeç, tutanak, görüşme ve konuşma, Türkiye devrim tarihinin bazı aşamalarını yeniden yazmayı gerektiren bilgileri ve kanıtları içermektedir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni yayımlama görevi, kuşkusuz ancak Türkiye devrim tarihine ve Atatürk araştırmalarına emek vermiş aydın ve uzman birikimiyle başarılabilirdi. Bu anlayışla oluşturulan Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, araştırmaların yürütülmesinde ve eserin oluşturulmasında izlenecek yöntemleri tartışmış ve anlayış birliğine varmıştır. Buna göre:

- Bu çalışmayla, Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün metinler ve belgeler bir araya getirilecektir.
- *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde, yalnız Atatürk'e ait olduğu kanıtlanmış olan metinler yer alacaktır. Hatıralardaki aktarmalar, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ne konmayacaktır.

• Hataların ve tahrifatların düzeltilmesi yanında, eksiklerin giderilmesi için, yayımlanmış metinler, asılları ve özgün belgelerle karşılaştırılacaktır.

• Belgenin kaynağı, konuşmanın nerede, hangi tarihte yapıldığı gibi nesnel bilgiler, yorumsuz olarak verilecektir.

• Metinler, eserde tarih sırasına göre yer alacaktır. Çünkü, Atatürk'ün görüşleri, tarihsel akış içinde anlamlıdır.

• Eser, günümüz Türkçesiyle yayımlanacaktır. Dildeki tarihi hava korunurken, artık anlaşılmayan sözcük ve deyimlerin yerine bugünkü karşılıkları konulacaktır.

Bu çerçevede binlerce kitap, gazete, dergi ve belge taranmış, incelenmiş, yayımlanmış metinlerle karşılaştırılmış; eski yazı metinler Latin harfli Türkçe yazıya yeniden aktarılmış; Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve diğer yabancı dillerden metinler, yeniden çevrilmiştir. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde yer alan bütün metinler ve tarihleri, belgelerin asıllarına ya da ilk kaynaklarına başvurularak teker teker incelenmiş, araştırılmış, karşılaştırılmış ve defalarca kontrol edilmiştir. Yüzlerce yanlış okuma, çeviri ve tarih hataları saptanıp giderilmiştir.

Metinler 40 yaş aydın kuşağının Türkçesi temel alınarak, tarihi dokusu bozulmadan sadeleştirildi.

Dipnotlarda, metinlerin daha önce yer aldığı kaynaklar ile belgelerin bulunduğu arşiv belirtilmiştir.

Rumi tarihlerin yanında miladi karşılıkları gösterilmiştir.

Öğle vaktini esas alan 12 saat sistemi korunmuştur. Örneğin; "saat 2 sonra'da", "saat 14'te"; "saat 6 evvel'de", "saat 06'da" anlamındadır.

Kişi ve yer adlarının yazılışına müdahale edilmemiş, farklılıklar korunmuştur. ("Saip, Sâip, Saib", "Saffet, Safvet" ya da "Kanlı sırt, Kanlısırt" gibi.)

Sonunda "Y.N." (Yayımlayanın Notu) imzası bulunan notlar Kaynak Yayınları tarafından konulmuştur.

Böylesine ağır ve yorucu olan bu çalışma sırasında, Danışma Kurulu'nun yanında çok sayıda uzman araştırmacı, arşivci, çevirmen ve redaktör görev almaktadır. Hepsinin adını burada anmamıza sayfalarımız yetmez. Değerli katkıları için kendilerine ne kadar teşekkür edilse azdır.

***

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni en başta O'nun önderliğinde Türkiye Devrimi'ni gerçekleştiren Türkiye halkına, Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle Çanakkale Direnişi'mizin, Kurtuluş Savaşı'mızın silahlı kuvvetlerine, şehit ve gazilerine, Cumhuriyet Devrimi'mizin Aydınlanma savaşçılarına, Devrim şehitlerine, Kubilay'lara, "Cumhuriyet bize emanet" diyen devrim gençliğine, ulusal demokratik devrimimizi tamamlamak için mücadele eden emekçi ve aydınlarımıza borçluyuz. Bu büyük eserin gerçek yaratıcıları, başta Atatürk, onlardır.

20. yüzyılın devrimci yükselişinde, Ezilen Dünyanın ayağa kalkışını ateşleyen ve 21. yüzyılın büyük devrimci atılımlarına olağanüstü katkılarda bulunacak olan Türkiye halkına ve aydınlarına, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni, Cumhuriyet'in 75. yılı armağanı olarak, derin saygı ve bağlılıkla sunuyoruz.

Ekim 1998
KAYNAK YAYINLARI

TAŞKENT'TE CEMAL PAŞA'YA*

(1 EKİM 1920)[1]

Taşkent'te Cemal Paşa'ya

Kardeşim,

11 Haziran 36 [1920] tarihli ve Halil Paşa aracılığıyla Moskova'dan gönderilen ve Bakû'da 2 Temmuz tarihi ile tahşiye buyurulan[2] tafsilatlı mektubunuz mesafenin uzaklığına eklenen noksan vasıtalar hasebiyle pek geç alındı. Taşkent'e kadar seyahatinize saik olan aynı maksat ile sonradan Moskova'ya ulaşan Enver Paşa'dan dahi bu sırada bir mektup[3] alındı.

Adı geçene yazılan cevapnamede[4] beyan edildiği üzere, gerek zatıâlinizin gerek Enver Paşa'nın Türkistan ve Afganistan ve Hindistan dahilinde büyük düşmanımız olan İngiltere'nin büyüklüğünü ve kudretini sarsmak[5] ümitleriyle faaliyet icrasına karar vermiş ve devam ve sebat edildiği takdirde er geç şükredilecek neticeler vermesi Hakk'ın inayetinden ümit edilen bu fedakârane kararın derhal icraatına teşebbüs eylemiş olmanız keyfiyeti, cidden takdire ve şükrana değerdir.

Bu pek mühim ve büyük teşebbüste asıl hedef İngilizleri Hindistan'da vurmak olmasına göre, Türkistan ve bilhassa Afganistan'da belki[6] maksada kâfî askeri kuvvet-

* Türk Tarih Kurumu Enver Paşa Arşivi, Dosya No: 1296'da bulunan eski yazı belge Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. aynı arşivden aktaran: Hülya Baykal, "Millî Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa İle Cemal Paşa Arasındaki Yazışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.V, sayı 14, Ankara, Mart 1989, s.405-408; Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam-Enver Paşa/ Türkiye'den Türkistan'a*, Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul, Temmuz 1995, s.105-107; Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hâtıraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.72-74.

1 Mustafa Kemal Paşa'nın bu mektubunun tarihi *Moskova Hatıraları*'nda yanlışlıkla "27 Ekim 1920" olarak gösterilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'ya yazdığı 4 Ekim 1920 tarihli mektubunda, Cemal Paşa'ya yazdığı yukardaki mektubun "gönderilmiş" olduğunu belirtmektedir. Belgenin altındaki "1 Ekim 1920" tarihinin doğru olduğu anlaşılmaktadır. (Y.N.)

2 "Haşiye (not) yazılan" anlamında. Cemal Paşa, 11 Haziran 1920'de Moskova'da yazdığı mektubunu beraberinde Bakû'ya götürmüş. Bakû'dan 2 Temmuz 1920 tarihli bir not yazdıktan sonra göndermiştir. Bkz. Hülya Baykal. "Millî Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa İle Cemal Paşa Arasındaki Yazışmalar", s.386. (Y.N.)

3 Enver Paşa'nın Moskova'dan Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 26 Ağustos 1920 tarihli mektup. Bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Tekin Yayınevi. İstanbul, 1990, s.26-30; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1998, s.177-180. (Y.N.)

4 Mustafa Kemal Paşa'nın Enver Paşa'nın 26 Ağustos 1920 tarihli mektubuna 4 Ekim 1920 tarihli cevabı. Bkz. elinizdeki ciltte s.30, 31. (Y.N.)

5 Aslı "şevket ve satvetini rahnedar etmek". (Y.N.)

6 Hülya Baykal'ın "Millî Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa İle Cemal Paşa Arasındaki Yazışmalar" başlıklı makalesinde "belki" yerine "iken". (Y.N.)

ler vücuda getirmek için evvelemirde pek ciddi milli teşkilat meydana getirilmesi lüzumunu ben de takdir eder ve bu hususta buraca icrası mümkün olan yardımın yapılmasını bittabi canı yürekten arzu eylerim. Ancak dört taraftan düşmanla kuşatılmış olan asıl anavatanın müdafaası işlerine her şeyden evvel bağlı olmak ve ihtimam etmek açık lüzumu ve malum hadiseler üzerine İstanbul'dan buraya gelebilen subayların adedi ise ihtiyaca ancak kâfi olduğundan, şimdilik o konudaki yüksek arzularının kabulüne ne yazık ki maddi imkân görülememiştir.

Eskiden yaverliğinizde bulunmuş ve geçenlerde Ankara'ya gelmiş olan İsmet Bey, şu mektubumu hamilen devletlilerinin nezdine gönderilmiştir. Mevcut ahval ve vaziyetimizle takip etmekte olduğumuz maksatlara ve buna ulaşmak için uygun gördüğümüz yol ve vesilelere[1] dair adı geçenden istenilen malumat ve izahat alınabileceği için, burada sözü uzatmaya hacet görülmedi. Yalnız her iki tarafın maksat ve gayesi, aziz vatanı düştüğü yok oluş çıkmazından kurtarmak ile beraber, asrın doğurduğu yeni esaslar dairesinde canlandırmak olduğundan, ortak olan bu mücahede zemininde pek ziyade dikkat ve itina ile gözden uzak tutulmaması mühim ve zaruri bir asli nokta vardır ki, o da, Batı emperyalizminden yakayı kurtarmak için çalışırken, başka mahiyette ve makûs bir istikamette diğer bir felakete dizgini teslim etmemektir. Malumu âlileri olduğu üzere, mahvımızı emel edinmiş olan İngiltere'nin bütün İslam âlemini kapsayan genel bir esaret tesisi hususundaki hainane teşebbüslerine mukavemet ve muhalefet edebilecek yegâne İslam hükümeti Türkiye devleti olduğu içindir ki, bütün Batı emperyalizm ve kapitalizminin en müthiş taarruzları Anadolu üzerine yöneltilmiş bulunuyor. Yokluk derecesindeki noksan vasıtalarla beraber şimdiye değin bu taarruzlara muvaffakiyetle karşılık veren Ankara hükümeti bu mücadelenin uzun müddet devamı halinde ortaya çıkması imkân haricinde olmayan bazı neticeleri düşünerek Doğu'da bir dayanak noktası temini lüzumuna kanaat getirmiş ve bunun için Bolşevik Rusya hükümetiyle bir anlaşma yapmaya teşebbüs eylemiştir. Hayırlı neticesinin çok yakında tecelli edeceği kuvvetle beklenir. Ancak böyle bir anlaşma ve dostluğun ebediyen memleketin kurtuluşu ve bağımsızlığı gayesini temin hususunda kalıcı neticeler verebilmesi, diğer tarafın bazı dahili sebepler ve harici tesirler altında olarak sonradan fikir ve karar değiştirememesine bağlı ve bu da hilafet sahibi olmak hasebiyle bütün İslam âlemi üzerinde mutena nüfuz sahibi olan Türkiye devletinin bu asırlık şeref ve nüfuzunu, aynı ırktan bulunsun bulunmasın, bütün Doğu İslam milletleri üzerinde muhafaza edebilmesine ve sürdürebilmesine bağlıdır.

Dolayısıyla Türkistan ve Afganistan'da ortaya çıkan milli harekâtı birtakım özel teşkilata bağlamak suretiyle birleştirmek ve asli hedefe yöneltmek hususunda Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin maddi ve manevi dostluk ve yardımından azami derecede istifade etmekle beraber, İslam Doğu inkılabını ihdas ve idare hususunda Türkiye'ye düşen özel tarihi vazifeyi de elden kaçırmamak lazım gelir. Şu halde Ankara milli hükümeti ile oralarda tesis edilecek icraat merkezi arasında daimi bir münasebet tesisi ve malumat ve talimat teatisi lüzumu izaha muhtaç değildir. Anadolu'da dahili vaziyet sağlamlaşmakta olduğu gibi, zamanın müsaadesine eklenen mesai semeresi ola-

1 Hülya Baykal'ın "Millî Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa İle Cemal Paşa Arasındaki Yazışmalar" başlıklı makalesinde "vesaile" (vesilelere) sözcüğü yerine "mesaile" (meselelere). (Y.N.)

rak cephe vaziyetimiz de inşallah yakın zamanda kalplerin sevincine vesile olacak hadiselere temel olabilecektir.

Bundan önce Bakû'ya temsilci gönderilmişti. Azerbaycan Cumhuriyeti tarafından buraya daimi bir sefaret heyetinin gönderileceği hakkındaki haberlerin tahakkuku üzerine temsilcilik takviye edilmek suretiyle sefarete dönüştürüleceği gibi, Doğu'da lazım gelen diğer mühim mevkilere de birer resmi memur gönderilmek üzeredir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin Moskova'da bulunan delege heyetinin Rusya Sovyetler Cumhuriyeti ile anlaşma veya ittifak yapmak için dört beş aydan beri icra etmekte olduğu müzakereler olumlu neticeye ulaşmış ve tanzim ve iki taraf delegeleri tarafından buranın tasvip ve tasdikine bırakılarak imza edilmiş maddeleri ihtiva eden anlaşma tasarısını Yusuf Kemal Bey buraya getirmiştir. Adı geçenden alınan sözlü izahat üzerine buraca icra edilmekte olan incelemeler neticesinde kati anlaşmanın inşallah bir aya kadar kati surette imza ve tatbikine şimdiden olup bitmiş gözüyle bakılabilir. Milletlerin kardeşliği prensibine ve iki memleketin karşılıklı menfaatlarını temin eden hakiki ve samimi bir dostluk esasına dayanarak imzalanıp, milli sınırında istikrarlı Türkiye devletiyle Sovyet Rusya Cumhuriyeti'nin yekdiğerini âlem karşısında resmen ve karşılıklı olarak tasdiki ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin kabul etmeyeceği herhangi bir devlet senedinin Rusya Cumhuriyeti tarafından dahi katiyen kabul edilmeyeceği ve iki memleket arasında dostluk gereğince nakliye ve ulaşım yollarının gecikmesiz ve zahmetsiz tesisi ve devamı ve her iki taraf tebaasının yekdiğeri memleketinde aynı hukuk ve vazifelerden karşılıklı olarak istifade ve mükellefiyeti ve Boğazlar'da geneli kapsayan nakliye serbestisinin Türkiye mutlak hâkimiyetine ve payitaht olan İstanbul'un harici emniyetine asla halel getirmeyecek surette Karadeniz'e komşu devletler delegelerinden meydana gelen bir konferansta kararlaştırılması gibi pek mühim ve kıymetli diğer esasları kapsayacak olan böyle bir dostluk anlaşmasının imzalanması ve ilanı keyfiyetinin içinde bulunduğumuz genel dünya şartlarına göre Avrupa'da pek müthiş bir tesir yapacağı ve Doğu İslam âleminde de büyük ümitlerle beraber yankılar doğuracağı şimdiden tahmin edilebilir. Avrupa'ya ait bu muhakkak tesirlerden memleketin hayrına olarak azami derecede istifade hususunda Büyük Millet Meclisi hükümetinin pek müteyakkız ve faal bulunacağı ve zatıâlileri tarafından da o havalide bu mesut hadiseden yüksek mertebe menfaatlar elde etmeye gayret ve mesai sarf edileceği karşılıklı olarak ve kuvvetle kararlaşmış ve vatan uğrundaki bu mukaddes mücahedede hepimizin tam muvaffakiyetleri Allah'ın lütuflarından beklenmektedir kardeşim.

1 Teşrinievvel 36 [1 Ekim 1920]
Mustafa Kemal

İTALYA MİLLET MECLİSİ BAŞKANI'NA*

(1 EKİM 1920)

Ankara, 1 Ekim 1920

Sayın Başkan,

Güney vilayetlerinizin uğradığı felaket[1] sebebiyle İtalyan halkının yasına Türk halkı tamamen katılmaktadır. Milletimizin hislerine tercüman olarak, Türkiye Milli Meclisi 30 Eylül 1920 celsesinde, zarar gören bölgelerin çabuk kurtarılması için temennilerini sunmaya karar verdi. Meclis'imizin hislerine kendi üzüntülerimi ve temennilerimi de ekleyerek derin saygılarımı sunarım, Sayın Başkan.

Mustafa Kemal
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

* Dışişleri Bakanlığı Arşivi - K. 39/6'dan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar*, c.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.89-90.

1 İtalya'da meydana gelen deprem felaketi kastediliyor. (Y.N.)

ALBAY RASİM BEY'İN YAZISINA DÜŞÜLEN NOT*

(2 EKİM 1920)

Çok aceledir. Dakika geciktirilemez.

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Paşa Hazretleri, Giresun'un durumu çok fenalaştı. Bugün öğleden sonra pek bayağı bir sorun nedeni ile hükümet kuvvetleri ile Kuvayi Milliye çarşı ortasında çarpıştı ve jandarmalardan bir er öldü. Eğer olayın önüne geçilmese idi daha pek çok ölü verecekti.

Kaymakam tarafından Osman Ağa'ya[1] *karşı düzenlenen bir komplo idi. Çok şükür ki, bu taarruzdan Osman Ağa kurtuldu. İki gün önce Kaymakam'ın kaldırılacağına ilişkin müjdelerinizi işitmiştim. Halbuki hâlâ Kaymakam yerinde oturmakta ve Kuvayi Milliye'yi dağıtmaya çalışmaktadır. Kaymakam'ın hâlâ burada bırakılmış olması daha acıklı ve daha ağır olayların çıkmasına neden olacaktır. Yazıktır. Hem de çok yazıktır. Çünkü durumun kesinlikle buna dayanma gücü yoktur. Sorun pek kritik bir biçime girmiştir. Kesin eylemler ve acil önlemler gereklidir. Kaymakam özellikle dün vapurla buraya uğrayan Trabzon Valisi Hamid Bey'le görüştükten sonra bu atak duruma girdi. Hamid Bey'in bu çevredeki Kuvayi Milliye arasında pek fena bir şöhreti vardır. Hamid Bey Trabzon'a vali gönderilmemelidir. Hamid Bey Trabzon'da vali kalacaksa Giresun'u sancağa çevirerek Trabzon'dan ayırmak ve başına inkılap ruhu ve inançla Ankara'ya bağlı bir mutasarrıf göndermek gerekir. Yeniden arz ediyorum. Giresun'un durumu çok ağırlık kazanmıştır. Dün sunduğum raporumda arz ettiğim gibi, Kaymakam ve Jandarma Komutanı hemen kaldırılmazsa bu ağır durum daha da ağırlaşacak ve sonunda bütün sahile yayılacaktır. Bu büyük inkılabın başında bulunan yüksek kişiliğinizden bu acı ve ağır duruma olabildiği kadar hızla son verilmesini dilerim.*

Bugün Osman Ağa adına Rusya'dan 500 İngiliz tüfeği ile iki yüz elli sandık cephanenin ve beş makineli tüfeğin geldiğini ve daha 7 500 tüfeğin geleceğini arz eder, saygılarımı sunarım, Efendim.

Giresun'da
Albay Rasim

Cevap: Kaymakam, Vali aracılığı ile Trabzon'a çağırılacak ve mesele uygun biçimde halledilecektir. 2.10.1920

Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 137-2, Vesika No: 1510'da bulunan sadeleştirilmiş metnin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.

1 Topal Osman. (Y.N.)

ALBAY RASİM BEYEFENDİ'YE*

(2 EKİM 1920)

Ankara
2.10.1920

Giresun'da Cebelibereket Mebusu Albay Rasim Beyefendi'ye

30.9.1920 tarihli iki adet şifreye cevaptır:

1. Trabzon durumu önemle dikkate alındı ve Dahiliye Vekâleti'nce gereğine başvuruldu. Hamid Bey Trabzon'da kalmayacaktır.

2. Giresun Kaymakamı, Vali aracılığı ile Trabzon'a davet edilecek ve mesele uygun biçimde halledilecektir, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Kapanmıştır.
Kemal 3.10.1920
3/ Osman Ağa dosyasına.

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: II-7, D: 18, F: 137, Vesika No: 1511'de bulunan sadeleştirilmiş metnin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(4 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 1/216

Ankara
4.10.336 [1920]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

Yozgat havalisinde bulunan İkinci Kuvvei Seyyare emrindeki İkinci Erzurum Kuvayi Milliye Müfrezesi'nin Ankara'ya celbini ve neticenin bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

İkinci Kuvvei Seyyare Kumandanlığı'na
Yozgat Kumandanlığı'na

Şifre
1.H/ 3416

6.10.36 [1920]

1. İkinci Erzurum Kuvayi Milliye Müfrezesi'nin Ankara'ya celbi icap etmektedir. Müfrezenin şu anda nerede, ne vazifede bulunduğunun bildirilmesini rica ederim.

2. Yozgat Kumandanlığı'na ve İkinci Kuvvei Seyyare Kumandanlığı'na yazılmıştır.

7.10.36 [1920] numara 1787'dir.

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi
İsmet

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. Arşiv No: 9/301, Dolap 46, Göz 4, Klasör 2481, Dosya 35-82, Fihrist 60'tan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*. Mart 1975, sayı 72, Belge No: 1564. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ELÂZIZ VALİ VEKİLİ ABDÜLKADİR BEYEFENDİ'YE*

(4 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
Şifre Numara
442

Ankara
4.10.336 [1920]

Elâziz Vali Vekili Abdülkadir Beyefendi'ye

C. 1.10.36 [1920] şifreye:

Gerek Doğu ve Batı vaziyetleri ve gerekse dahili vaziyet şimdilik Musul seferinin icrasına müsait değildir. Zatıâlilerinin şimdilik Elâziz vilayetinde üstlendiğiniz vatani vazifeyi yapmakta devam buyurmanız münasiptir, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1380'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(4 EKİM 1920)

Ankara
4.10.1336 [1920]

Erzurum yoluyla:
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. 30.9.1336 [1920]

Mukaddes davamızın kazanılmasında kuvvetli dayanağımız olan ordumuzla başta zatı samileri olduğu halde kıymettar ve fedakâr kumandanların samimane ve vatanperverane hissiyatı büyük memnuniyete sebep oldu. Milli emellerin elde edilmesi ve milletimizin yekvücut kalması uğrunda sarf buyurulan mesainizin teşekküre ve övgüye değer olduğunu arz eylerim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7-b. D: 20, F: 23-1'den aktaran: Yrd. Doç. Dr. Ali Akbulut, "Şark Harekâtı Öncesi Celâleddin Arif Bey'in Erzurum'a Gelişi ve Erzurum'da Bazı Hadiseler", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, c.1, sayı 3, 19 Mayıs 1989, s.91; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.893.

ENVER PAŞA'YA*

(4 EKİM 1920)

4 Ekim 1920

Kardeşim,

Avrupa genel ahvaline ve Doğu'da yapmayı düşündüğünüz teşkilat ve neşriyata dair 26 Ağustos 1920 tarihi ile Moskova'dan gönderdiğiniz mektubu aldım. Batı devletlerinin dahili vaziyetleri ile karşılıklı münasebetlerine ilişkin verdiğiniz malumat bu konudaki araştırmalarımızı teyit ettiği ve Doğu'da İslam memleketlerinde ortaya çıkan milli hareketlerin birleştirilmesi teşebbüsü hakkındaki izahat da esas maksatlarımıza uyduğu için, muhteviyatı pek ziyade memnuniyet verici oldu.

Doğu âlemi üzerinde rakipsiz manevi nüfuzunu tesise ve Umumi Harp yüzünden memlekette bozulan iktisadi dengeyi bu suretle iade ederek Bolşeviklik cereyanını Batı Avrupa'da imhaya çalışan İngiltere hükümetinin pek ustaca olan bu büyük teşebbüsüne fiili ve ciddi bir surette engel olabilecek ve mukavemet edebilecek yegâne İslam hükümeti Türkiye devleti olduğu için Batı emperyalizm ve kapitalizminin en ziyade taarruz darbeleri bittabi Anadolu üzerine yöneltilmiş bulunuyor.

Yüksek malumları olan noksan vasıtalar ile şimdiye kadar bu hainane taarruzlara karşılık veren Ankara hükümeti, mücadelenin[1] uzun müddet devamı halinde muhtemel akıbetleri düşünerek Doğu'da bir dayanak noktası temini lüzumuna kanaat getirmiş olduğundan, Bolşevik Rusya Cumhuriyeti ile ortak maksadın teminine ait bir anlaşma yapmaya teşebbüs etmiş ve mektubu âlilerinde memnun bir lisanla belirtildiği gibi, bu teşebbüs de muvaffakiyet noktasına yaklaşmış bulunuyor. Ancak böyle bir dostluk anlaşmasının ebediyen memleketin kurtuluş ve bağımsızlığı gayesini temin hususunda verimli neticeler verebilmesi taraf ve değerin daha sonra herhangi bir sebep, hadise veya eski alışkanlık tesiriyle yavaş yavaş fikir ve maksat değiştirememesine bağlı ve bu da hilafet sahibi olmak hasebiyle bütün İslam âlemi üzerinde nüfuz sahibi olan Türkiye devletinin bu asırlar görmüş nüfuzunu aynı ırktan bulunsun bulunmasın bütün Doğu İslam kavimleri üzerinde zahmetsizce devam ettirebilmesine ve hatta artırabilmesine bağlıdır. Dolayısıyla İslam memleketlerinde ortaya çıkan milli harekâtı birtakım özel teşkilata bağlamak suretiyle düzenlemek ve birleştirmek hususundaki tasavvurlar ve teşebbüsler milli davamızın kati galebesi açısından her yönüyle faydalı ve şükrana değerdir.

* Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955, s.55-57. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, s.180-183.

1 Sözcüğün kaynaktaki aslı, "musaraa". "Güreş, mücadele, uğraş" anlamına geliyor. (Y.N.)

Bu vadide sarf edilecek mesai ve emeklerin icraat bileşkesi amansız düşmanımız olan İngiltere'nin bünyesinin tahribine ve saltanatın tahkimine yönelik olacağından, muvaffakiyet sağlanması halinde bütün medeni cihanın ve bilhassa Doğu âleminin mevcut çehresini değiştirecek ve bozacak mahiyette olan bu muazzam teşebbüsün idare dizginleri haklı olarak ve her halde Türkiye devletinin tedbir ve siyaseti elinde bulunmak[1] ve ileride bağımsızlık ve belki milli mevcudiyetimize karşı olabilecek diğer yabancı bir devlet ve milletin elinde emellerin oyuncağı olamamak lazımdır. Bu itibarla mesai ve irtibatın temeli olacak merkez İslam teşkilatının Rusya'da mı, yoksa diğer bir taraf'sız memlekette mi bulunması, irdelenecek ve düşünülecek noktadır.

Bu esas bu suretle belirlendikten sonra nazarı dikkatten uzak tutulmaması lazım gelen diğer bir nokta daha kalır ki, o da Türkistan ve Afganistan ve Acemistan gibi İslam memleketlerinde eserleri şimdilik rüşeym[2] halinde tecelli eden milli harekâtın birleştirilmesi ve düzenlenmesinde sarf edilecek mesai ve icraatın ve bunda rehber alınacak emellerin ve maksatların Rusları şüphe ve endişeye sevk etmemesi için Panislamizm şekil ve suretinde gösterilmesinden kaçınılması maksada da uygun olacağı için, İslam ve İslam olmayan bütün Doğu kavimlerini çiftlik hayvanları derecesine indirmek isteyen İngiltere tahakkümüne karşı insanca mevcudiyet temini ve bağımsızlık hakkının geri alınması mücadelesi şeklinde gösterilmesine bilhassa dikkat ve ehemmiyet atfedilmesi hususudur.

Böyle bir maksat üzerinde ve bu şekil ve suret altında tevsik[3] ve tanzim edilecek milli Doğu harekâtı için asıl hedef İngiltere'yi Hindistan'dan atmak ve uzaklaştırmakla neticelenecek büyük ve ortak bir hareket ortaya çıkarmak olduğuna ve bu ortak mesai ve harekâtta en büyük amil ve müessir Türkiye'nin asırlardan beri bütün Asya ve bilhassa Doğu dillerinde destan olan şeref ve manevi nüfuzu bulunduğuna göre, oralardaki teşkilatın buradaki kararlar ve icraat ile ahenk içinde olması lüzumu izaha muhtaç değildir.

Şu halde Ankara hükümeti, tecelli ve devamını canı yürekten temenni ettiği devletlilerinin muvaffakiyetlerine ait teşebbüsler ve icraat hakkında muntazaman verilecek malumat ve tafsilatı her zaman bekleyeceği gibi, milletin mevcudiyetini muhafaza ve asrın icaplarına göre devlet yapısını sürdürmek hususunda buraca vaki olacak teşebbüsler ve icraat hakkında da karşılıklı olarak muntazaman malumat vermekten geri durulmamak suretiyle maksatlar ve mesai ahengini temin etmeyi pek münasip görür.

Daha önce Moskova'da iken Cemal Paşa'dan alınıp Taşkent'e hareketi haberi üzerine cevabı ertelenmiş olan mektuba da bu mealde bir cevap gönderilmiş ve fakat Afganistan ordusunu düzene koymak için istediği subaylar heyetinin devamlı faaliyette bulunan Batı ve Güney cephelerimizdeki kati lüzumundan dolayı şimdilik ayrılmasına ve gönderilmesine imkân bulunamadığından, bittabi bu husus hakkında özür beyan edilmiştir. Bir mektup da Almanya'da Talat Paşa'ya gönderilmiştir. Cenabı Hak cümlemize muvaffakiyetler ihsan eyleye.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

1 Kaynaktaki aslı "... Türkiye devletinin yeddi tedbir ve siyasetinde bulunmak". (Y.N.)
2 Rüşeym: Embriyon, tohum, nüve. (Y.N.)
3 "Tensik" olmalı. (Y.N.)

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(6 EKİM 1920)

Ankara
6.10.1336 [1920]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

1. 9. Fırka Kumandanı Halid Bey'den aldığım telgrafname sureti ikinci maddede ve benim verdiğim cevabın metni 3. maddede ek olarak arz edilmiştir.

2. Erzurum vaziyetinin leh ve aleyhinde söz söyleyecek değilim. Ankara'ya muhalif olarak takdim edilenlerin müracaatı üzerine işbu galeyanın ne Kuvayi Milliye ve ne de zatı devletleri aleyhine olmadığını bildirmek isterim. Kuvayi Milliye ve Mustafa Kemal Paşa aleyhine getirilen her türlü galeyanın başta olduğu fırkam püskürtmek ve silahla kırmak mecburiyetinde olduğumu bildiren hakiki bir belge de yazdım. Erzurum'a giden Kâzım Paşa'nın eline verdim. Rahat olunuz. Milli varlığı yaratan üst subay ve subayları bu bölgelerdeki ahali evladına suikast edecek canilerden değildir. Evvelen bu hareketin hedefi doğrudan doğruya Miralay Manastırlı Kâzım Bey ve suiistimal ile suçlanan birkaç kişidir. Kuvayi Milliye'ye sadakat teyidi, hizmet arzı için Erzurum namına bir telgraf çektirilmek üzere keyfiyet arz olunur.

3. Yazılan cevap:

Halid Bey'e: Gerek naçizane şahsım için gerek mukaddes milli maksat için gösterdiğiniz bağlılık ve samimiyetin minnettarıyız. Selamete ermek için yegâne milli dayanak sizin gibi memleketin büyük kumandanlarının vefa ve samimiyetidir. Telgrafnamenizden cidden mütehassis ve müteşekkir oldum. Erzurum'un sağlamlık ve metaneti ve ordunun inzibat ve sadakati bütün memleketin gözünü diktiği bir hedeftir.

Suiistimali görülecek ve tahakkuk edecekler aleyhinde hep aynı derecede hiddetli ve üzgünüz. Ordu dahilinde inzibat ve samimiyet baki oldukça Hakk'ın inayetinden ümidimiz kuvvetlidir. Muhabbetle gözlerinizden öperim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.894.

MOSKOVA'DA BULUNAN BEKİR SAMİ BEY'E*

(6 EKİM 1920)

Taşnak Ermenistan hükümetinin ve ona mensup çetelerin gerek kendi nüfuzları ve gerekse bizim arazimizdeki İslam ahaliye yaptıkları mezalim, tarafımıza iltica eden göçmenlerin sefaleti ve küçük müfrezelerimize karşı yapılan devamlı tecavüzler, bütün halkımızı ve bilhassa hudut ahalimizi fevkalade galeyana getirmekte olmasına rağmen, yaz mevsiminde Moskova hükümetinin talep ve ısrarı üzerine buna karşı bir tedip[1] hareketi icrasından vazgeçmiştik. Fakat, Taşnakların, Antant devletlerinin[2] entrikalarına alet olmaktan vazgeçmeyip Batı'daki Yunanlılara yardım etmek ve Doğu cephesindeki ordumuzun başka bölgelerde kullanılmasına mani olmak için bize karşı devamlı olarak taarruzda bulunmaları ve bizimle barış imzalamak cihetine yanaşmamaları, Sevr'de İstanbul hükümetine imza ettirilen antlaşma hükümlerine dayanarak Doğu vilayetlerimizi işgal için fırsat kollamaları suretle Basra körfezinden Karadeniz'e kadar Doğu ile Türkiye arasında Antant devletleri nüfuz ve himayesi altında büyük bir kütle husule getirip Yunanistan'ın Rumeli ve Batı Anadolu'da oynadığı rolü Kafkasya, Doğu Anadolu ve İran'da oynamaya azmetmiş olmaları Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini kış mevsiminin tamamıyla gelmesinden evvel Taşnaklara bir ders vermek ve istila ümitlerini mahvetmek mecburiyetinde bırakmıştır.

Taşnakların mağlubiyetini müteakip Ermeni milletinin akla uygunluk derecesinde geri çekileceğini ve Ermenistan'da zamanın icaplarını ve Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki münasebetleri müdrik bir hükümetin işbaşına geleceğini ümit eder ve Moskova hükümetinin de bu hususta yardımını bekleriz.

* Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955, s.92-93.
Kaynakta, "Taşnak Ermenistan hükümetinin sebebiyet verdiği bu harp halinden Sovyet Rusya hükümetinin haberdar edilmesi için Moskova'da bulunan murahhas heyeti reisimiz Bekir Sami Bey'e bir talimat gönderilmişti. 6 Ekim 1920 tarihini taşıyan talimat şudur:" açıklaması yapılıyor. Salâhi R. Sonyel, belgenin "Mustafa Kemal'den Bekir Sami'ye kapalı telyazısı" olduğunu söylüyor. Bkz. Salâhi R. Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız Nisan 1920-Mart 1921", *Belleten*, c.41, Ekim 1977, sayı 164, s.686. (Y.N.)

1 Tedip: Bastırma, cezalandırma, yola getirme. (Y.N.)

2 İtilaf devletleri. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(7 EKİM 1920)

Şifre
Harp telgrafı

Ankara
7.10.36 [1920]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

C. 2.10.36 [1920] tarihli şifre

1. Ermeniler aleyhine kazanılan Sarıkamış muzafferiyeti, temin ettiği askeri ve iktisadi menfaatlardan başka Doğu'daki siyasi vaziyeti de lehimizde geliştirecek mahiyettedir. Vaki olan harekâtın sürat ve intizamı ile muvaffakiyeti şükran ve takdirle yâd olunur.

2. Kars önünde toplanmış olan Ermeni asli kuvvetleri aleyhine kazanılacak kati bir muzafferiyet ile Ermeni silahlı kuvvetlerinin asli kısmı imha olunabilir. Bu neticenin elde edilmesi ile Kars'ın işgali askeri vaziyetimizi esaslı olarak iyileştirecek ve yalnız başına kalacak Gürcüleri gelecekte de hareketten alıkoyacak bir tesir icra edebilir.

Siyasi vaziyete gelince: Bu kati darbe Ermenilerle aramızdaki düşmanlıkların gerek doğrudan doğruya ve gerekse Bolşeviklerin aracılığı ile barış yoluyla halli imkânını hazırlayabileceği için, bu bakımdan da faydalı olacaktır. Esasen Ermeni harekâtından siyasi hedef, Ermeni meselesinin halli için Rusları ve Ermenileri ciddi müzakereye sevk etmekten ibaret olup, bu neticenin ise tarafımızdan faaliyet ve baskı ile elde edilebileceği tecrübeyle tahakkuk etmiştir. Ancak Kars'ta Ermenilerin yığdıkları kuvvetlerle harekâtımız müşkül, insan ve malzemece ziyade fedakârlığa mal olabilmek ihtimal dahilindedir. Askeri ve siyasi genel vaziyetimiz ise müşkül ve şüpheli neticelere halen dayanıklı değildir.

3. Dolayısıyla Vekiller Heyeti, Doğu Cephesi Kumandanı'nın askeri vaziyetin arz edebileceği fırsatlardan istifade suretiyle harekâtı uzatmaya mezun olmasına karar vermiştir.

M. Kemal

İsmet	Fehmi	Ahmed Muhtar	Doktor Adnan
Mahmud Celâl	Ferid	İsmail Fazıl	İmza[1]	İmza[1]

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 54, Göz 17, Dosya 6-A'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1964, sayı 49, Vesika No: 1136. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Okunamadı. (Y.N.)

GİRESUN'DA CEBELİBEREKET MEBUSU MİRALAY RASİM BEYEFENDİ'YE*

(7 EKİM 1920)

Ankara
7.10.336 [1920]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsusu
Adet
Şifre
460 Numara

Giresun'da Cebelibereket Mebusu Miralay Rasim Beyefendi'ye

C. 6.10.36 [1920] şifreye:

Kendisine öteden beri büyük bir itimat ve tevecciih bulunan Osman Ağa'nın lüzum gördükçe eskiden olduğu gibi doğrudan doğruya Riyaset'le şifreli haberleşmesi tabiidir. Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Kapadım
9.10.36 [1920]

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1508'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(9 EKİM 1920)[1]

Millet Meclisi
150/40

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Telgrafnamei âlileri Meclis'te büyük takdirler ve teşekkürler ile okundu. Doğu cephesinin şerefli ve yüksek kumandanlarının emri altında yapmakta oldukları vatanperverane vazifeler bu hususiaki yüksek arzu ve kabiliyetin en canlı bir delilidir. Gerek Meclis namına ve gerekse kendi namıma tekrar teşekkürler arz eder ve vatanın menfaatlarına sarf olunan faaliyet ve gayrette muvaffakiyete nail olmanıza dualar eylerim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.893. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.354.

1 *İstiklâl Harbimiz*'de belgenin tarihi bulunmamaktadır. Kâzım Karabekir'in 7 Ekim 1920 tarihli telgrafına cevap olarak yazılmıştır.
Kâzım Karabekir'in telgrafı, Büyük Millet Meclisi'nde, 9 Ekim 1920'de, 80. toplantı 1. celsede okunur. "Teşekkür ederiz. Cevap yazılsın" sesleri üzerine, İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi, "Divanı Riyaset'ten lazım gelen cevap yazılır" der ve başka konuya geçilir. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.5, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, İkinci Basım, Ankara, 1942, s.4.
Aynı kaynaktan alınmış olmakla birlikte, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te, aynı belge, hatalı olarak 8 Ekim 1920 tarihiyle yer almıştır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA RUSYA'YA GÖNDERİLECEK SEFARET HEYETİ HAKKINDA*

(11 EKİM 1920)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Arkadaşlar, malumu âliniz olduğu üzere Rusya'ya bir sefaret heyeti gönderiyoruz. Bu sefaret heyeti esasen malum olan ve belli olan kadrosu dahilindedir. Fakat Rusya'da ve Rusya ile temasta sonsuz İslam kütleleri vardır. Bu İslam kütleleri içinde bizim yapabileceğimiz birtakım hususi, mahrem ve fevkalade vazifelerimiz vardır. Bittabi bu vazifelerin mahiyeti ilan edilerek oraya memur, heyet gönderilemez. Sırf bu özel vazifeleri yaptırabilmek, takip ettirebilmek, icabında izhar edilebilmek üzere sefaret heyetinin kadrosuna ilim heyeti namıyla bir heyet ilave edilmiştir. İlim heyeti denildiği zaman manasından çıkarıldığı gibi, orada yalnız ilmi incelemeler yapacak değildir. İfade ettiğim gibi özel vazifeler yapacaktır. Bu özel vazifeleri yerine getirmek üzere hükümet, Heyeti Vekile'niz ve oraya reis olarak memur ettiğiniz zat bittabi birtakım görüş noktalarından bazı zevatı seçmiştir. Bu zevatı yüksek heyetiniz üyelerinden seçer, yüksek heyetinizin haricinden de seçebilir. Nitekim birçok memurlarımız vardır. Şimdi yüksek heyetiniz arasından bu özel vazifeleri yerine getirmek üzere seçilmesi düşünülen zevatın seçilmesi düşünülmek ve bu vazifelere gönderilebilmeleri için bittabi kendilerine vazifeleri devam ettiği müddetçe izin verilmek lazımdır, mesele gayet basittir. Bunu başka şekilde açıp genişletirsek, yüksek heyetinizi temsil etmek üzere yüksek heyetiniz namına incelemelerde bulunmak üzere bir heyet gönderiliyor. Bittabi hükümetin teklif ettiği bir tarzda olamaz. Genel kurul seçer ve bu suretle seçilmiş olan üye arkadaşlarımız gider. Fakat bu gidecek olan zevat bu mahiyette değildir. Onun için gerek ait olan vekâletin gerek oraya gidecek olan sefirle arkadaşlık etmeleri itibariyle seçilmiş arkadaşlardır. İsimleri hepinizce malumdur. Tekrar okuyayım efendim: Tevfik Rüştü Bey, İsmail Suphi Bey, Besim Atalay Bey. Bunlar yüksek heyetinizi temsil etmek üzere gidecek heyet değildir. Oradaki sefiri kebirin[1] riyaseti altında ve refakatinde[2] vazife icra edeceklerdir. İzin vermezseniz gidemezler. İzin verilsin ve gitsinler; vazifeyi yerine getirsinler.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.153-154.

1 Sefiri kebir: Büyükelçi. (Y.N.)

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yanlışlıkla "ferakatında" şeklinde dizilmiş. (Y.N.)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden Tevfik Rüştü, İsmail Suphi, Besim Atalay ve Fuat Beyler ilmi inceleme heyeti olarak Moskova sefaret heyetiyle birlikte söz konusu mahalle gideceklerinden, adı geçenlerin vazifelerinin devamı müddetince izinli sayılmalarını rica ederim.

11.10.1336 [1920]

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

YENİ DÜNYA BAŞYAZARI ARİF ORUÇ VE YAZI KURULU MÜDÜRÜ MUSTAFA NURİ BEYLERE*

(EKİM 1920)[1]

Yeni Dünya Başyazarı Arif Oruç ve
Yazı Kurulu Müdürü Mustafa Nuri Beylere

Arkadaşlar,

12 Teşrinievvel 36 [12 Ekim 1920] tarihli mektubunuzu aldım. Kanaatlerinizde daha makul esaslara dönmeniz bittabi memleket menfaatları namına memnuniyetime sebep oldu. Her meslek ve görüşe hürmetkâr olmakla beraber, takip ettiğimiz büyük davanın gerektirdiği fikir ve emel birliğini her an nazarı dikkat önünde bulundurmak vazifemizdir. Büyük ve esaslı inkılaplara etken olanların sathi ve hayallere dayalı yayın yapılması, manevi nüfuz ve şöhretleri itibariyle de zararlı olacağını bilirsiniz. Ortak gayelere samimiyetle yürüyen Anadolu, yapmak istediği inkılabın yahut cihan inkılabında almak istediği hürmet mevkiinin icap ettiği kadar uzak görüşlü ve onu bu inkılaba sevk edenler de daima yayın hususunda ahvalin hakikatlerine ve sağlam istihbarat kaynaklarına dayanmak mecburiyetindedir. Şikâyet ettiğiniz dedikodulardan haberdar değilim. Yayın itibariyle girdiğiniz münakaşadan bahsetmek istiyorsanız, buna ben de her iki tarafı kapsayan bir teessüfle müteessifim. Gazetecilik âleminin sahte kavgaları, kapitalist siyaset âleminin gösteriş düşkünü riyakârlıkları[2] kadar, benim de, Anadolu'nun da nefret ettiğimiz şeylerdir.[3] Hakikatler üzerinde yalnız ilmi münakaşalar olabilir. Anadolu'da, İstanbul'un dedikoducu kamuoyu gibi gazeteci mücadeleleri etrafında toplanıp imtiyaz sahiplerini zengin edecek okurlar yoktur. Anadolu'da ancak hakikat etrafında toplanan ve bu uğurda her şahsi menfaatı hakir gören fedakârane hissiyat vardır ve bu inkılap etkenlerinin ancak bu hissiyata dayanabileceklerini düşünerek onu artırmaya mesai sarf etmeleri lazımdır. Bütün cihanı kapsayan büyük inkılabın yenilikler silsilesi arasında bilhassa Anadolu yeni bir feyzi hayata[4] adaydır. Yalnız bu feyzi hayatı ona aşılarken sahte ve marazlı olan Avrupa hainane siyasetinin asırlardan beri tatbik ettiği imha politikasından malul ve perişan

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk/ Belgeler, El Yazısıyla Notlar, Yazışmalar*, Yayına Hazırlayan: Yücel Demirel, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.56-61. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Atatürk/ Belgeler, El Yazısıyla Notlar, Yazışmalar*'da yer alan belgede tarih bulunmamaktadır. 12 Ekim 1920 tarihli mektuba cevap olarak yazılmıştır. (Y.N.)

2 Aslı "nümayişperestane riyakârlıkları". (Y.N.)

3 Aslı "... benim de, Anadolu'nun da menfurumuzdur." (Y.N.)

4 Feyzi hayat: Hayat mutluluğu, bolluğu. (Y.N.)

çıkan uzviyetini[1] daima nazarı dikkat önünde bulundurmak lazımdır. Fukara halkın refah ve saadetinin temini cihan inkılabının gayesi olduğu kadar, şahsen benim ve arkadaşlarımın da gayesidir. Fakat yanlış tedbirler ile onu büsbütün mahrum ve perişan etmemek, saadet de ona tahammül edemeyeceği nispette vererek hayatını sarsmamak endişeleri de makul ve elzemdir zannediyorum.

Mektubunuzda saydığınız ve bol bol kullandığınız iltifatlara teşekkür ederken gazetenizin bilhassa gaye kabul ettiği ilkeleri yıkacak ve Anadolu'nun birliğini sarsacak yayınlardan sakınmayı vicdani bir vazife kabul ettiği için ihtardan kendimi alamıyorum. Muhabbetle gözlerinizden öperek muvaffakiyetlerinizi dilerim.

Mustafa Kemal

1 Uzviyet: Canlılık, organizma. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
RUS BOLŞEVİK CUMHURİYETİ İLE SİYASİ MÜNASEBETLER HAKKINDA*
(16 EKİM 1920)

Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile siyasi münasebetler.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Malumu âliniz, Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebetlerimizi temin etmek üzere Moskova'ya delege heyetimiz gitmişti. Orada delege heyetimizin parafe etmiş olduğu dostluk antlaşması muhteviyatı yüksek heyetinizce malumdur. Fakat bu antlaşma delegelerimiz tarafından parafe edildikten sonra Rus hükümetine gösterildi. Bunun bir maddesi milli sınırımızı gösteren bir maddedir. Aynı zamanda doğudan Ermenistan'a arazi verilmesi teklif edildi. Delege heyetimiz bu teklifi reddetmek ve milli sınırımızı tadil eden maddeyi müdafaa için çok uğraştı. Fakat muhataplarını razı ve ikna etmeye muvaffak olamadıklarını görünce böyle bir meseleyi kendi kendilerine kararlaştırmaya salahiyettar olmadıklarını beyan ederek buranın oy ve görüşünü almak üzere geldiler. Heyeti İcraiye bu hususdaki görüş ve kararını tespit etmezden evvel, yüksek heyetinizi Heyeti İcraiye sıfatıyla kabul ederek bu meseleyi istişare etmeyi münasip görmüştür. Yusuf Kemal Beyefendi bu meseleyi izah buyuracaklar, bizi aydınlatacaklardır. Heyeti Vekile'niz, bu mesele hakkında yüksek heyetinizin görüşlerini dinleyecek ve bunun üzerine kendi görüşünü açıklayacaktır.

Yusuf Kemal B. (Kastamonu): [...][1]

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.158.

1 Yusuf Kemal Bey kürsüye gelerek özetle şunları söyler:

"[...] bu antlaşma yapıldı, bir maddesini biz halledemedik ve kendimizi halle salahiyettar ve mezun görmedik.

[...] Çiçerin, [...] Halil Paşa buraya geldi, onunla bazı cihetleri kararlaştırdık. O hususları hükümetinize arz edecektir. Biz de o daire dahilinde müzakere ederiz dedi. İkinci sözü, Fransızlarla bir mütareke aktetmek üzere imişsiniz, nedir o? Bizi biraz endişeye düşürdü de onun için sorduk dedi. Sırf mevzii bir mütareke aktedilmek üzere idi. Çünkü malumu âliniz biz buradan çıktıktan sonra o müzakere aktedilmiştir. Sonra Çiçerin karşılıklı olarak İngilizlerle görüşmekte olduklarını söyleyerek onlarla ne yapıyorsunuz dedi ve ilave etti ki, İngilizlerle görüşmek neticesinde kararlaştırılacak sureti sizinle birlikte kararlaştırırız. Siz bu cihetten şüpheye düşmeyiniz, dedi. Dördüncüsü: biz sizden, İslam âleminde inkılabın muvaffakiyeti için çok istifade edeceğiz. Bilhassa inkılaba karşı İslam âleminde hareketler vukua gelecek, o hareketlerin İslami esaslara uygun olup olmadıkları hakkında görüşler belirterek bize yardım edersiniz, değil mi? dedi. [...]

[...] Karahan'la konuşmaya başladığımızda ilk mesele şüphesiz yol meselesi oldu. Yani Azerbaycan ile bizim aramızın yol temini meselesi oldu. Çünkü bize yardım edeceklerini, bize altmış bin silah vereceklerini, bize para vereceklerini, top vereceklerini, bu yardımların, bilhassa silahların, topların sevki karadan yol olmasına bağlıydı. Karadan yol ise, biliyorsunuz doğru yol Ermenistan'dan ge-

çiyordu. Ermenistan'ın altından, Azerbaycan'ın içerisinden bir yol daha vardı. Bakû'dan aşağıya kadar kısmen şimendifer var. Oradan arada şimendifer yok. Bilhassa bu kısım Ermenilerin elinde idi. Onun için biz ihtiyacımız olan silahları bir an evvel almak için bu yol meselesi söz konusu oldu. |...|
|...| Hariciye Nazırı Çiçerin ile müzakerelerimizin büyük kısmı yine yol meselesine intikal etti. Yolu açınız dedik. Fakat Çiçerin bu anda yolu açmaya kudretleri kâfi gelmediğini söyledi.
Bizimle Ruslar arasındaki münasebetleri, Rusya hükümetinin bize ne dereceye kadar dostluk göstereceğini ve bizimle ne kadar alakadar olduğunu öğrenmek istedik. Çiçerin dedi ki; zaten bu yola girilmiştir. Bu yolda haylice ilerledik. Bir buçuk seneden beri istilacılara, emperyalistlere, kendisinin olmayan memleketleri istila edenlere karşı mücadelenizi gördüğümüz için siz istemeseniz de yardım etmek istiyoruz. |...|
|...| Müdafaa amaçlı bir ittifakta onlar eğer bizi himaye edecek, bize yardım edecek antlaşma olsun olmasın bunu yapacaklar. Nitekim bunu açıkça söylediler. |...|
|...| Birinci maddenin ruhu budur. Birinci madde o suretle yazıldı. Yani maddenin ruhu antlaşmanın iki taraftan birine cebren kabul ettirmek istenilecek olan antlaşmayı veya herhangi bir senedi tanımamayı prensip olarak kabul ettikleri için, Rusya Cumhuriyeti hükümeti Türkiye'yle alakalı olan ve halihazırda Büyük Millet Meclisi'nin temsil ettiği milli hükümet tarafından tasdik edilmemiş bulunan hiçbir devlet senedini asla tanımamayı kabul eder. Yani Rusya bize karşı müteahhittir. Bizim Millet Meclisi'miz tarafından kabul edilmemiş olan hiçbir antlaşmayı kabul etmeyecektir. |...|

|...| Ankara Millet Meclisi'nin temsil ettiği |...| milli hükümetin sınırını, haritasını size verelim, dedik. Pekâlâ dediler. Misakı Milli'de, Ahdi Milli'de çizilmiş olan sınırın bir haritasını ki, o haritada Kars, Ardahan, Batum'u halkoyuna tabi gösterdik. Batı Trakya'yı öyle gösterdik ve dedik ki bunu burada tespit edelim. Sizin işinize gelir. Çünkü Çiçerin mektubunda, siz Arabistan'ın kendi mukadderatını, kendi tayininde serbest bıraktınız. Biz buna memnun olduk, diyordu. Onun için burada Türkiye denince bir eski Osmanlı İmparatorluğu yoktur. O sizin işinize gelir, beri taraf da bizim işimize gelir dedik ve onun üzerine şu fıkraya yer verdik: Bu antlaşmanın kabul ettiği manaya göre Türkiye tabiriyle İstanbul Meclisi Mebusanı tarafından tanzim ve ilan ve 1920 senesinde Türk Misakı Milli'sinde gösterilen arazi kastedilmektedir. Haritasını da oraya verdik. O harita da bu antlaşmanın tamamlayıcı parçalarından olacaktır.
Sonra üçüncü bir konuya girdik. Şimdiye kadar aramızda mevcut olan antlaşmaları feshettik. Biz burada gayet dikkatli davranmak mecburiyetinde idik. Çünkü ortada Brest-Litovsk Antlaşması vardı. Şimdiye kadar aramızda mevcut olan antlaşmaların yok hükmünde sayılması, Brest-Litovsk Antlaşması'nın da yok hükmünde olmasını icap ettiriyordu. |...|
|...| Yani Brest-Litovsk Antlaşması bize üç sancağı |Kars, Ardahan, Batum –Y.N.| veriyordu. Bu antlaşma ile ayrıca üç sancak temin edilmek lazımdı. Aksi takdirde ondaki hukukumuzdan vazgeçmiş oluyoruz. Yani bu antlaşma Türkiye'nin esasını kabul etmiş oldukları Misakı Milli'de Kars, Ardahan, Batum sancakları dahil bulunduğu için, bizce bir sakınca yok. Yani antlaşmanın iki tarafı şimdiye kadar iki memleket arasında bütün antlaşmaların yok hükmünde sayılmasına karar verirler dediğimiz vakitte Brest-Litovsk Antlaşması'ndan bir şey kaybetmemiş oluyoruz. |...|
|...| Yani dediler ki; bunu düşünecek biz değiliz. Bizim milli bir heyetimiz var, orada Müslümanlar da var. Onlarla konuşacağız. Biz zannediyoruz ki, Brest-Litovsk Antlaşması'nın bize temin ettiği fay-

dalardan hiçbiri feda edilmedi. Onun için bu zamana kadar, şimdiye kadar yapılmış antlaşmaların yok hükmünde sayılmasına karar vermekte bizce bir beis yoktur.
Sonra diğer bir meseleye geldik. O da Rusya ile bağlantı [Aslı "iltisak"–Y.N.] meselesi. Malumu âliniz, Rusya ile bizim aramızda Azerbaycan devleti var. Ermeni devleti var. Gürcistan devleti var. Rusya'dan bize gelecek yardımlar oradan gelir. Ermenilerin inadı yüzünden şimdiye kadar yardım olamadı. Buradan giderken
bize verilmiş olan muhtıranın maddelerinden biri de bu idi. Bütün mesaimizi yolun açılmasına sarf ettik. Bu yolun açılması uzun uzadıya müzakereleri icap ettirdi. Siz açın dediler. Oradaki kuvvetimiz kâfi değil, birlikte açalım dediler. Birlikte açmak için de kuvvetimiz kâfi değildir. O halde dedik ki, biz bu yolu zamanında açacaktık, siz müsaade etmediniz. Onun için yolun açılmamasından mesuliyet bize değil size ait. Hatta o zaman bizi engellemiş olduğunuz için orada binlerce, yüz binlerce Müslümanlar katledildi. Yüzlerce köyler tahrip edildi. Bunun mesulü biz değil, bizi başından o hareketten alıkoyanlara aittir. Nihayet sözlerimizin kuvveti karşısında söyleyecek söz bulamadılar. Siz açamıyorsanız, siz yapamıyorsanız biz artık serbest kalabiliriz, dedik. Bu soruyu sormaya hacet var mı idi, yok mu idi? Biz zaten serbest idik. Fakat biz onlara iptidaen mümaşat icrasında biraz gecikmiş idik ve arzu ediyorduk ki bu iş muvaffakiyetle olsun. Bu bize büyük bir menfaat temin edecek.
Bu yol meselesinde diğer bir hadise daha oldu. Biz bütün kuvvetimizi buraya sarf ederken bir gün Çiçerin bize dedi ki: biz Ermenilerle bir antlaşma yaptık. Ne antlaşması, muhteviyatı nedir, dedik...
Çulha'ya giden hattı Ermenilerin himayesine bıraktık, demesi üzerine pek garip: Bizim buradan adeta kalkıp gitmekliğimiz icap edecek. Bunca zamandır sizden yolun açılmasını rica ediyoruz. Siz ise yolu kapatıyorsunuz. Çünkü malum, Rusya'dan bize gelen yol ikiye ayrılıyor. Biri Azerbaycan içinden geliyor. Orada şimendifer tamam değil. Ermenistan'dan engelliyorlar. Azerbaycan'dan gelen şimendifer bizim elimizde idi. Karabağ'dan gelip geçmeyi engelliyorlardı. Fakat onun öte tarafından geliniyordu. Şahtahtı bizim elimizde oldukça bu mümkün değildir. Bu suretle Şahtahtı da onların eline verilince, o yoldan da mahrum olduk. O sırada Moskova'da bulunan diğer bir heyetin de bize yardımı oldu. O heyetle birleştik. O heyete de şiddetli protestolar verdirdik. Biz de bir taraftan görüştük. [...]
Lenin bize açıkça dedi ki: itiraf ediyoruz, biz hata etmişiz. Artık bizi serbest bırakın, yani biz tecavüz ederiz, demedik. Biz istediğimizi yaparız. Tecavüz ederiz, etmeyiz. O bize aittir, dedik. Şimdi cevap veremem, dedi. Onun üzerine Çiçerin, niçin kendiniz yolu açmak istiyorsunuz, başka maksatla soruyorum, dedi. Yolu açtıktan sonra açtığımız yol sizin mi olacak? dedi. Yolu açtıktan sonra arzu ederseniz sizin kızıl askerlerden de asker gönderin. Fakat bir kere yolu açalım. Bilhassa Şahtahtı'nın yolunu açalım, dedik. Niçin Şahtahtı'na ehemmiyet veriyorsunuz, dedi. Müsaadenizle izah edeyim:
Malumu âliniz, Şahtahtı Nahcivan'ın batısında olup Nahcivan'ın doğusunda da Karabağ vardır. Onun öte tarafında da Azerbaycan vardır. Nahcivan öteden beri kendi kendini idare etmiş bir şûra hükümetidir. Bizim Karakilise, Bayazıt şimendiferi Şahtahtı'ya gidiyor. Bugün Karakilise'ye kadar şimendifer işliyor. Şahtahtı-Culga yolu İran'a kadar iniyor. Dolayısıyla o yol bizim veya Azerbaycanlıların elinde bulunmayıp da bir başkasının elinde bulunacak olursa bir kere bizim münasebetlerimiz kesiliyor. Onlar İran ile doğrudan doğruya münasebetlere başlıyor. [...]
[...] Sonra diğer bir maddeye geldik. Yani bir taraf tebaası diğer taraf tebaası gibi muamele görsün, yani Ruslar bize tebaa muamelesi görsün, diyorlar. Yani burada bulunan Ruslar, Osmanlı tebaasının hukuk ve vazifelerine sahip olsun, orada bulunan Osmanlılar Rus tebaasının hukuk ve vazifelerine sahip olsun. [...]
[...] Ondan sonra Boğazlar ve İstanbul meselesi geldi. Boğazlar ve İstanbul meselesini Ruslarla söz konusu etmek olmayabilirdi. Çünkü Boğazlar bize aitti. İstanbul da bize aitti. Fakat teorilerden ziyade fiiliyat ve vukuatı görmeye mecbur olduk. Boğazlar'ın bugün bizim elimizden alınmakta olduğu-

nu, işgal ettiğini ve o kuvvetin oradan çıkıp çıkmayacağı biraz şüpheli olduğunu, onu çıkartmak için büyük kuvvetlere ihtiyaç olduğunu, kısacası her şeyi nazarı itibara alacağız. Bu bir. İkincisi; zaten Ahdi Milli'nin tanzimi esnasında söz konusu oldu. Dolayısıyla Boğazlar meselesinde Rusya'nın fikirlerini öğrenmek, Rusya'nın öteden beri Boğazlar ve İstanbul hakkında beslediği emelleri görmek ve onları tespit etmek lazım gelir. Onun için sırf bize, bu mesele sırf bize aittir. Ne için bu mesele başka devletle müzakere konusu oldu; denebilir ve pek haklıdır bu. Fakat teorik olarak haklıdır. Pratik olarak halihazırda Boğazlar ve İstanbul üzerine yönelmiş olan düşman varken pek de haklı olamaz zannederim. Onların Boğazlar hakkındaki maksatlarını öğrendik. Şükrederek gördük ki, Rusya'daki inkılabın bizim faydamıza olarak meydana getirdiği en büyük vaziyetlerden birisi, Rusların bugün biz Boğazları istemeyiz, Boğazlar Türkiye'nindir, feryadıdır. Yani eski Ruslar; Boğazlar, İstanbul bizimdir. Bir gün bunları ele geçireceğiz, diye bağırıyordu. Bugünkü Rusya tersine bağırıyor, görünüyor ve o fikri tespit ettirdik. Maddenin şekli bu: *(Maddeyi okudu.)*

Burada Karadeniz ve Boğazlar meselesi söz konusudur, Karadeniz'de seyrisefain söz konusu. Karadeniz seyrisefainde yalnız İstanbul'un değil, dikkat buyuruldu ise Türkiye'nin dahili emniyetine halel gelmeyecek. Yani biz tüzumunda diyeceğiz ki; bu karar Trabzon vilayetinin emniyetini ihlal eder, bu karar bilmem Erzurum vilayetinin emniyetini ihlal etti. Bu karar Türkiye'nin... Bunu biz İstanbul'a bağlı olan yerler diye kabul ettirmek istiyoruz. Onu çıkarttırmak için maddeden, bunu feda ettiler. Nasıl ki biz nüfuz bölgesi vesaire sözlerinden korkuyorsak, onlar da hinterlant kelimesini işitir işitmez kızıyor. Çünkü malum, hinterlant, koloni, sömürgeler tabirleridir. Emperyalizmin kabul ettiği, ortaya çıkardığı bir tabir. Şu kelimeyi çıkarın da ne isterseniz koyalım dediler. Eh öyle ise, zannediyorum ki, Misakı Milli'de kabul ettiğimiz maddenin aynıdır veyahut biraz daha kuvvetlidir. Yani 'Türkiye'nin mutlak saltanatına. Sonra gerek İstanbul'un ve gerek Türkiye'nin emniyetine...' icra edeceği, vereceği kararlar...

|...| Bu antlaşmaya bağlı iki tane de gizli beyanattan teati edilecektir. Yani iki tane de gizli beyanat teati edilecek. Yani o beyannameler ilan edilmeyecek. Beyannamelerden biri iki tarafça gelecekte birbirlerine hareket hattı tayin edilmesine dair. |...|

|...| Yani bizim Hariciye Vekili'miz tarafından, her ne zaman Büyük Millet Meclisi siyasetini değiştirmeye karar verirse veya değiştirmek mecburiyetinde olursa haberdar edecektir. Onlar da diyor ki; her ne zaman Rusya Türkiye'yle alakalı siyasetini değiştirmeye karar verirse o da haber verecek. |...|

|...| Bu beyannamede; bize ne taraftan Rusya'nın Asya siyasetinin haricinde bir siyaset, bir şey teklif ederlerse biz Rusya'yı haberdar edeceğiz. Rusya da aynı suretle bizle alakalı vuku bulacak tekliflerden bizi haberdar edecek. |...|

|...| Bu defa yapacakları yardımı, antlaşma imza edilsin edilmesin, yapacaklar idi. Çünkü bize yardım icrasını esas itibariyle Enternasyonal kabul etmiştir. Mesela İngiliz delegeleri itiraz ettikleri halde, bir buçuk seneden beri emperyalistlere, istilacılara karşı kahramanca harp eden Türklere biz her türlü yardımı icra edeceğiz, dediler. Sonra mesela Enternasyonal'de diğer bir şey söz konusu oldu. Oraya gelen Alman delegelerine istedikleri oyu vermemişlerdi. Türk komünistlerine üç kişi oldukları halde dört oy vermişler. O zaman Almanlar; nasyonalist Türklere bu kadar oy veriyorsunuz da bize bu kadar vermiyorsunuz, demişler. Reis bağırmış; Türkler ne olursa olsun, bir buçuk seneden beri emperyalistlere karşı harp etmektedirler, demiş idi. Sonra yardım meselesinin esası biz oraya gitmeden tayin edilmiştir. Yani bizim istediğimiz miktarı da tayin etmiştiler. |...|"

Bkz. *aynı eser*, s.158-171. (Y.N.)

RUS BOLŞEVİZMİ TÜRK KOMÜNİZMİ

(16 EKİM 1920)

Rusya'da kanlı bir inkılap, Bolşevizm namını taşıyan koskoca bir komünizm inkılabı oldu. Türkiya da aynı yola paralel olarak, aynı istikamete doğru gidiyor. Bu yürüyüşün tanzimi ile meşgul olanlar için, bu inkılabi hadisenin bütün ruhunu iyiden iyiye incelemek, onu anlamak ve bu anlayışla uyumlu bir hat ve hareket çizmek lazım olduğuna göre, bugün de Rusya'da tahakkuk eden Büyük Bolşevizm İnkılabı ile Türkiya'da tahakkukunu görmek istediğimiz komünizm arasındaki hususiyetleri incelemek arzusundayız.

Rus Bolşevizmi ile Türkiya komünizmi arasında biri köken ve diğeri tatbik tarzı itibariyle iki büyük hususiyet göze çarpar: Rusya'da Bolşevizm müthiş bir mutlak iradenin memleketin her köşesine dağıttığı zadegân ve türeme zadegân sınıflarının pek ağır baskıları altında doğmuş, aynı baskı altında büyümüştür.

Rus İhtilali edebiyatını okuyunuz: Avrupa'nın başka hiçbir memleketinde ve hiçbir devrinde bu kadar ateşli ve bu kadar kinli bir edebiyat daha yoktur. Tolstoy bile, kendisi ihtilal taraftarı olmadığı halde, eserleriyle Rus fukarası arasına kinli bir ihtilal için istemeyerek ne kadar çok tohum saçmıştır.

Bir asır kadar devam eden Fransız İhtilali hayatında dahi Rus İhtilali edebiyatına benzer hiçbir şey yoktur. Sebebi de şudur ki, Rusya'da o müthiş çarlar istibdadı ve asilzadeler saltanatı, bir taraftan da ilimler ve edebiyat bütün şiddetiyle incelemeleri birlikte yürümüşlerdir.

Bir taraftan çarlar ve baskıları hüküm sürerken, diğer taraftan da Rusya'da sanat duyarlılığı, ilmi ve felsefi fikirler büyük bir feyz ve kudretle bütün Rus hayatını sarıyordu.

Türkiya'da böyle olmamıştır. Türkiya haricen muaffer olmadığı için, bütün dünyada ilim ve sanat feyzinin büyük bir kuvvetle yayıldığı devirlerde, bunlarla meşgul olamamıştır. Dolayısıyla Türkiya'da, ne yüksek ilmi ve felsefi fikirler ne de derin ve

* *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Ekim 1920 tarihli başyazı. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*'den aktaran: F. Kandemir, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*. Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul 1966, s.116-118. Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1974, s.704-706. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, *Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*'nda şu açıklamayla yer almaktadır:

> "Mustafa Kemal Paşa, 'Türkiye Komünist Partisi' umumi kâtipliği vazifesini verdiği Hakkı Behiç Bey'e ilk iş olarak, bu muazzam değişikliğe fikirleri hazırlamak ve aynı zamanda bu işin bizde nasıl olabileceğini de umumi şekilde anlatmak gerektiğini söyleyerek, kendisiyle birlikte kaleme aldıkları şu yazıyı 'Hâkimiyeti Milliye' gazetesinin 13 Ekim 1920 tarihli sayısında başmakale halinde yayınlatmıştı."

Belge, yukardaki kaynaklarda 13 Ekim 1920 tarihiyle yayımlanmış. Oysa, *Hâkimiyeti Milliye*'de yayımlandığı tarih 16 Ekim 1920. Bu tarihin dışında başka bir bilgi de bulunmuyor. (Y.N.)

yeni sanat duyarlılığı meydana gelememiştir. Türkiya'da değil bir ihtilal edebiyatı, hatta milli bir edebiyat bile pek yeni, ancak son birkaç senelerde kendisini göstermiş, henüz doğmaya başlamıştır.

Dolayısıyla Türkiya'da komünizm, milletin ruhundan gelen yakıcı, yıkıcı, kırıcı, dökücü bir ihtilal şeklinde tahakkuk edecek değildir. Çünkü bu inkılap doğuşu itibariyle, bunu hazırlayacak bir ihtiyaçtan gelmiyor. Bundan başka aynı neticeyi doğurması için ikinci bir sebep daha vardır: Rus İhtilali'nin bu kadar haşin, ani, seri ve altüst edici bir kuvvetle hâkim olması için karşısında tesadüf ettiği mukavemetin de büyük bir tesiri olmuştur. Eğer çarlık, değil komünistlere genel olarak menşeviklere ve hatta ilericilere karşı, kuvvetli teşkilata dayanan bir inatçı mukavemet göstermemiş olsaydı, yine Bolşevizm inkılabı bu kadar seri, kahhar, altüst edici olmazdı. Yani böyle yapmak isteyenler, muvaffak olmak için halktan o kuvveti alamazlardı.

İkinci bir hususiyet noktası da şuradadır: Rusya'da böyle bir inkılabı yapmaya kalkanların ellerinde gayet kuvvetli bir silah vardı. Rusya'da köylü kitlelerini senelerden beri ezip bitirmiş arazi meselesi gibi koskoca bir mesele bulunuyordu. İnkılabı bu kadar seri, ani, kahhar yapmaya karar verenler, bu silahı kullandılar. Halkı sadece birtakım felsefi fikirlerle bir teoriye karşı isyana teşvik eylemeyerek, onlara pek kolay anlayabilecekleri maddi bir değişiklik ve inkılap alameti gösterdiler: "İsyan ediniz" dediler, "bugün üzerinde amele ve esir olarak çalıştığınız bu topraklar sizin olacaktır!.." Halk, Tolstoy'un felsefesinden, Marks'ın teorilerinden, Gorki'nin edebiyatından ziyade, bu topraklar için ayaklandı. Bu topraklara kavuştukları zaman da, inkılabı anladılar ve sevdiler.

Türkiya'yı, komünizmin halk kitleleri için muhakkak surette hayırlı olan geleceğine götürmek isteyenler, Bolşevizm derecesinde seri ve ateşli bir inkılap için ne Rusya'daki tarzda bir doğuş ve hazırlanış, ne de elde böyle bir kuvvetli silah görmüyorlar.

Aynı zamanda, esasen yukarı tabakadan idare edilmek lazım gelen bu hareket, yüksekten gelen mutlak bir idarenin –Rusya'da bulunduğu gibi– şiddetli ve inatçı bir mukavemetine de tesadüf etmiyor. Dolayısıyla Rusya'da Bolşevizmin kullandığı inkılap usullerini burada, yani Türkiya'da tatbik etmek istemek kadar inkılapçılıktan haberdar olmayış tasavvur edilemez. Bolşevizm inkılabı, bütün komünizm hareketleri için bir örnek, bir model değil; pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Bu rehberden istifade etmeyi, onun gösterdiği yollardan gitmeyi ne kadar candan arzu edersek, onun usullerini şekil itibariyle aynen taklit etmekten de, o derece sakınırız. Her şeyde körü körüne taklitçilik fenadır, bilhassa inkılapçılıkta!

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(16 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsusu
Adet

Ankara, 16.10.336 [1920]

Tahrirat
509

Müdafaai Milliye Vekâleti'ne

Burdur'da bulunan Isparta Mebusu ve Demiralay Kumandanı İbrahim Efendi'den gelen 10.10.36 [1920] tarihli şifreli telgrafname sureti aynen gönderildi. Mebus teçhizat bedeli hakkında gereğinin yapılmasını rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1214'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Nuri Köstüklü, *Millî Mücadelede Denizli Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.373. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BURDUR'DA ISPARTA MEBUSU VE DEMİRALAY KUMANDANI İBRAHİM EFENDİ'YE*

(16 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsusu
Adet

Ankara, 16.10.336 [1920]

Şifre
509

Burdur'da Isparta Mebusu ve Demiralay Kumandanı
İbrahim Efendi Hazretleri'ne

Yüksek yazıları ehemmiyetle nazarı dikkate alınarak eksiklerinizin tamamlanması Müdafaai Milliye Vekâleti'ne emredilmiştir. Bu konuda söz konusu bölgede bulunan en büyük kumandan ile de haberleşilmesini ve neticeden malumat verilmesini rica ederim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1215'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Nuri Köstüklü, *Millî Mücadelede Denizli Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.374. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

KONYA VALİSİ HAYDAR BEYEFENDİ'YE*

(16 EKİM 1920)

Şifre

Ankara
16.10.336 [1920]

Konya Valisi Haydar Beyefendi'ye

Erzurum'da bulunan biraderi Mebus Necati Bey'e bildirilmek üzere Konya Polis Müdürü Necip Bey'in sağlık durumunun bildirilmesini rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan belgeyle ilgili çevrimyazımın fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Çevrimyazının üzerinde "Konya İsyanı" kaydı vardır. (Y.N.)

DEMİRCİ MEHMET EFE'YE*

(17 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsusu
Adet
Telgraf
1
232

Ankara
17.10.336 [1920]

Isparta Yolu ile Demirci Mehmet Efe'ye

15.10.36 [1920] tarihli tele cevaptır.

Hissiyatınıza teşekkür ve milletimizin birliğini hedefleyen bugünkü vatani mesaimizde muvaffakiyetlere mazhar olmanızı temenni eylerim. Bütün arkadaşlara selam ederim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1307'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. aynı kaynaktan fotokopisiyle birlikte aktaran: Nuri Köstükli, *Millî Mücadelede Denizli Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.404. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İKİNCİ REİSİ VE ADLİYE VEKİLİ CELALETTİN ARİF BEYEFENDİ'YE*

(17/18 EKİM 1920)

Ankara
17/18.10.36 [1920]

Erzurum'da Büyük Millet Meclisi İkinci Reisi ve Adliye Vekili
Celalettin Arif Beyefendi'ye

C. Konya Valisi Haydar ve Polis Müdürü Necip Beyler sağlıkları yerinde olup son zamanlarda olay çıkaranları idam suretiyle cezalandırmakla meşguller.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan belgeyle ilgili çevrimyazının fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.

DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(EKİM 1920)

Miltiyadi namında bir Rum, üzerinde taşıdığı, validemin imzası altında 15 Ağustos 1336 [1920] tarihli bir mektupla birlikte yakalanmış ve Ankara Vilayeti'nce tutuklanmıştır. Mektubun bazı fıkraları, gerçi, validemin özelliklerine ait bulunuyorsa da, bütünü itibariyle mektubun sahte olduğu kanaatini vermektedir. Dolayısıyla İstanbul'da bu hususta lazım gelen soruşturma yaptırılmaktadır.

Adı geçenin sorgusunun yapılması ve İstanbul'ca yapılan soruşturmanın neticesine kadar tutuklanması uygun olacağından, icap edenlere emir verilmesi rica olunur.

* "Atatürk'ün Açtırdığı İlk ve Son Dâvâ", *Yakın Tarihimiz*, c.1, 1962, sayı 1, s.6-7.
İstanbul'dan memleketi olan Kayseri'ye gitmekte olan Miltiyadi adlı bir tüccar, Çorum'da üstü başı aranırken, Mustafa Kemal Paşa'ya ait bir mektubu da yanında taşıdığından bahsedince, Mutasarrıf'ın yanına götürülür. Mutasarrıf, Miltiyadi'yi Ankara'ya gönderir. *Yakın Tarihimiz*'e göre, 23 Eylül 1920 günü Ankara'ya varan Miltiyadi, Valilik kararıyla tutuklanır ve evrakı Mustafa Kemal Paşa'ya sunulur. En üstte, kendisine hitaben Miltiyadi tarafından bir hafta evvel Yozgat'ta iken yazdırılmış ve imzalanmış 16 Eylül tarihli mektup da vardır. Miltiyadi, mektubunda, "Çobanoğlu Ekrem Bey'in samimi arkadaşlarından olduğunu ve annesinin [Zübeyde Hanım'ın] yazmış olduğu mektubu Ekrem Bey vasıtasıyla teslim aldığını, Çorum'a vardığında Mutasarrıflık tarafından Ankara'ya mı yoksa Kayseri'ye mi gideceğinin sorulduğunu, müsaadeleri üzerine Kayseri'ye giderken mektubu daha fazla yanında tutmuş olmamak için ekte takdim ettiğini, Kayseri'den dönüşünde Ankara'ya varıp kendisini ziyaret etmek emelinde olduğunu" belirtmektedir. Mustafa Kemal Paşa, konuyu Dahiliye Vekâleti'ne havale eder. Dahiliye Vekâleti Vekili olan Doktor Adnan (Adıvar) Bey bu meseleyi soruşturduktan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı cevapta, Miltiyadi'nin sorgusunda, Kayseri'den İzmir'e ve İzmir'den İstanbul'a, İstanbul'da da 69 gün boş oturduktan sonra İtalya, yani Brendizi'ye gittiğini ve oradan dönerken Pire'ye uğradığını ve getirdiği mektubu, bir gün Beyoğlu'nda Doktor Çobanoğlu'nun hanesinde tanımadığı bir zattan almış olduğunu söylediğini, adı geçenin bu uzun seyahatinin şeklinin bir tüccar gidişine benzemediği gibi, hiç aşinası olmadığı bir zatın bu mektubu kendisine vermiş olduğu yolundaki beyanatının da pek mantıksız ve gayri tabii göründüğünü, ancak adı geçenin seyahatinin mahiyetinin tespiti ve hakkında kati bir hüküm verilmesinin, mektup içeriğinin doğruluk derecesi ve Ekrem Bey ile Doktor Çobanoğlu'nun Mustafa Kemal Paşa'yla olan alakalarının bilinmesine bağlı olduğunu ve İstanbul'dan gelecek soruşturma neticesi beklenerek, kendisinin polis nezareti altında tutulduğunu belirtir.
Mustafa Kemal Paşa, Dahiliye Vekâleti'nin bu cevabının altına kurşun kalemiyle, bir sonraki sayfada yer alan notu yazar (bkz. s.53). Bu doğrultudaki cevap da 3 Ekim 1920 günü Dahiliye Vekâleti'ne yazılıp gönderilir. Bu cevap üzerine Dahiliye Vekâleti, Miltiyadi'yi, Ankara'daki İstiklâl Mahkemesi'ne sevk eder. İstiklâl Mahkemesi huzuruna çıkarılan Miltiyadi, kimliği tespit edilip sorguya çekildikten sonra, mahkeme kararı başka bir gün tebliğ edilmek üzere tekrar hapishaneye konur. Bu sırada Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisliği, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'dan 18 Ekim 1920 tarihli yazıyı alır. (Bkz. 18 Ekim 1920 tarihli belge; elinizdeki ciltte s.54)
Miltiyadi, 19 Ekim 1920 günü beraat eder ve serbest bırakılır.
Yakın Tarihimiz'de, Mustafa Kemal Paşa'nın yazılarının tarihi belirtilmediği gibi, verilen diğer tarihlerde de tutarsızlık vardır. Dergi, Miltiyadi'nin 23 Eylül 1920'de Ankara'ya getirildiğini yazarken, Miltiyadi'nin Ankara Mahpushanesi'nde yazdığı mektupta "bin dokuz yüz yirmi on sekiz septembr cuma" (18 Eylül 1920) kaydı vardır. Buna göre, Ankara Mahpushanesi'nde olduğu tarih, Ankara'ya getirilişinden önceymiş gibi görünüyor. Bu tutarsızlığa, 18 Eylül 1920 gününün "Cuma" değil Cumartesi olduğunu da eklemek gerekiyor. Yine dergi, Miltiyadi bu mektubu yazdığı sırada, İstiklâl Mahkemesi Reisliği'nin Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal'in "18 Ekim 1920" tarihli yazısını aldığını yazmaktadır. Bu durumda "18 Ekim" yerine yanlışlıkla "18 Eylül" yazılmış olabileceği akla gelse de, 18 Ekim 1920 de "Cuma" değil, Pazartesi'dir. (Y.N.)

DAHİLİYE VEKÂLETİ'NİN YAZISINA DÜŞÜLEN NOT*

(EKİM 1920)

Çobanoğlu Ekrem Bey'i tanımam, alakam yoktur. Buraya gelmiş ve ailemi tanıyan bir zattan dahi soruşturuldu. Böyle bu mektubun validem tarafından yazılmış olmasına imkân olmadığı tahakkuk etmiştir. Buna göre cevap...

* "Atatürk'ün Açtırdığı İlk ve Son Dâvâ", *Yakın Tarihimiz*, c.1, 1962, sayı 1, s.8. Belge hakkında açıklama için bkz. önceki belge ve dipnotu. (Y.N.)

ANKARA İSTİKLÂL MAHKEMESİ REİSLİĞİ'NE*

(18 EKİM 1920)

Miltiyadi namındaki şahsın İstanbul'dan namıma getirip, sahte olduğundan şüphe edilen mektubu, buraya gelen akrabamdan Cemal Bey'in yazmış olduğu, kendi ifadesinden anlaşılmış olmakla, tutuklu Miltiyadi hakkında şüphe uyandırıcı başka bir hal mevcut değilse, ona göre icap eden muamelenin yapılması lazımdır.

* "Atatürk'ün Açtırdığı İlk ve Son Dâvâ". *Yakın Tarihimiz*, c.1, 1962, sayı 1, s.9. Belge hakkında açıklama için bkz. elinizdeki ciltte, s.52. (Y.N.)

KENGRİ MUTASARRIFI ADİL BEYEFENDİ'YE*

(20 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsusu
Adet
Telgraf
1
247

Ankara, 20.10.336 [1920]

Kengri[1] Mutasarrıfı Adil Beyefendi'ye

C. 17.10.36 [1920] tele:

Liva genel meclisinin vatanperverane hissiyatına teşekkür ve vatani hizmetlerde muvaffakiyetlere mazhar olmasını temenni eylerim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1032'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercümment Hüsnü Baki, Ahmet Hezarfen ve Memet Türkkan tarafından okunmuştur.

1 Çankırı. (Y.N.)

MOSKOVA'DA TÜRKİYE DELEGE HEYETİ REİSİ BEKİR SAMİ BEYEFENDİ'YE*

(21 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet

Şifre aceledir.

Ankara
337

Suret
Trabzon'da 3. Fırka Kumandanlığı'na

Aşağıya nakledilen şifre telgrafname Ankara'da bulunan Rusya Sefaret Heyeti tarafından Mösyö Çiçerin'e gönderilmek ricasıyla Hariciye Vekâleti'ne verilmiş ve büyük ihtimalle aynı tarihte Bekir Sami Bey'e gönderilmek üzere tarafınıza gönderilen telgrafname içeriğini teyide yönelik bir teşebbüs bulunmuş olduğundan Rus telgrafnamesinin de aynı vasıta ile ve süratle Moskova'ya gönderilmesi başkaca rica olunur, Efendim. 21 Teşrinievvel 1336 [21 Ekim 1920]

Hariciye Vekili
Ahmed Muhtar

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.318-325. TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 21.10.1920, 030.18.1.1 - 1.15.9'da bulunan belgeye ait çevrimyazının fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Belgenin üzerinde "Eski Defter, C. No. II, S. No. 5, Karar No: 273" kaşesi basılıdır. Ayrıca bkz. Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s.190-194. Aynı belgenin 16 Ekim 1920 tarihli örneği için bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1955, s.88-90. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*'teki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Vatan Hizmetinde ve *Moskova Hatıraları*'nda Mustafa Kemal Paşa'nın imzası olan belge *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*'nda ve Başbakanlık Arşivi'nde ayrıca Heyeti Vekile üyelerinin imzalarınıda taşımaktadır. (Y.N.)

Şifre numarası: 565

Trabzon'da 3. Fırka Kumandanlığı'na

Aşağıda zikredilen telgrafnamenin malum vasıtalar ile ve gayet seri surette Moskova'da Bekir Sami Bey'e ulaştırılması ehemmiyetle rica olunur.

21 Teşrinievvel 1336 [21 Ekim 1920]
Hariciye Vekili
Ahmed Muhtar

Gizli
Karar No: 273

Moskova'da Türkiya Delege Heyeti Reisi Bekir Sami Beyefendi'ye

Uzun müzakerelerden sonra Rus delege heyeti ile kararlaştırılan ve her biri altına sah[1] yazılan maddeleri ihtiva eden dostluk ahitnamesi projesini ve bu konudaki yüksek görüşlerini ihtiva eden rapor Trabzon'dan telgrafla alınarak Vekiller Heyeti'nce enine boyuna okunduğu ve incelendiği gibi, Yusuf Kemal Bey'in buraya gelişiyle verdiği tafsilatlı izahat dahi dinlenerek evvelki incelemeler bir kere de birlikte derinleştirildi.

İçeriği, iki tarafın maksatlarına ve menfaatlarına her yönden uygun görülen söz konusu maddelerin kati kabulü için Van ve Bitlis vilayetlerinden belli bir kıtanın ayrılarak Ermenilere terki hususunun şart kılınmış olması keyfiyeti, Ankara hükümetini, emperyalizm ve kapitalizme karşı kanlı[2] bir mücadelede iştirak hasebiyle şimdiye değin kendisine tabii bir müttefik saymakta haklı bulunduğu Rusya Şûralar Cumhuriyeti'nin bu bahisteki fikirlerinin ve hissiyatının samimiyetinden haklı olarak şüpheye düşürdü.

Teşekkül mahiyeti itibariyle aynı zamanda icra kudretine dahi sahip olan Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin bu konudaki görüşlerini ve hissiyatını öğrenmeyi vazifeden sayan Vekiller Heyeti'nin istimzacına[3] cevaben Milli Meclis'in dahi açıkça ve oybirliğiyle gösterdiği hissiyat, söz konusu şartın Türkiya milletince katiyen kabul edilemeyecek bir mahiyette bulunduğunun beyanından ibaret olmuştur.

Hakikaten Mütareke'yi takip eden bekleme devresinde ortaya çıkan malum vakalar neticesinde emperyalist devletlerin Türkiya hakkındaki suikastları kati surette tahakkuk etmesi üzerine bilhassa Anadolu'da bu emperyalist âleme karşı tecelli eden mukavemet ve mücadele azminin kıyası[4] Misakı Milli'de tayin ve tespit edilmiş olan milli sınıra indirgenmiş[5] bir Türkiya bağımsız devletinin ne olursa olsun müdafaa ve

1 Sah: "Doğrudur, yanlışsızdır" anlamında resmi yazılara konulan bir not. (Y.N.)
2 "Kanlı" sözcüğünün aslı olan "hunin" sözcüğü yerine, *Moskova Hatıraları*'nda "çetin". (Y.N.)
3 İstimzac: Birinin mizacını yoklama, ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma. (Y.N.)
4 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgede "kıyası" yerine "mebnâsı". *Vatan Hizmetinde*'de bu iki sözcük de yer almamıştır. (Y.N.)
5 Alı "maksur". (Y.N.)

muhafazası mukaddes ahd[1] olduğundan, gerek Büyük Millet Meclisi'nin ve gerek onun emniyet ve itimadına sahip bulunan Vekiller Heyeti'nin coğrafi, ırki, siyasi ve iktisadi[2] hiçbir prensip ile izahı ve tevili mümkün olmayan[3] söz konusu teklifi her ne pahaya olursa olsun kabul edemeyeceği açık[4] bir keyfiyettir.

Van ve Bitlis vilayetlerinin yabancı ve tarafsız inceleme yapanlar tarafından tertip edilmiş ve her tarafta muteber sayılmakta bulunmuş olan istatistiklere göre, gerek mazide gerek şimdiki halde bir Ermeni çoğunluğunu ihtiva etmediği sabit ve bilakis o havalide ehli İslamın pek ezici bir çoğunluğa sahip bulunduğu apaçık[5] bilinen bir keyfiyet iken, böyle bir Ermeni azınlığına anavatandan ayrılacak belli[6] bir arazi kıtasının terki talebi Sosyalist ve Sovyetist Rusya Cumhuriyeti'nden[7] çıksa dahi emperyalist bir fikrin kötü ürünü[8] olmak şaibesinden hiçbir şekilde ve hiçbir tevil ile tecrit edilemez.[9]

Ankara hükümetinin teşekkül sebebi, yukarıda belirtildildiği üzere Misakı Milli'de tayin edilen asgari sınırlarımız dahilinde milletin bağımsız olarak mevcudiyetinin muhafazası meselesi olduğu[10] ve millet tarafından da mevcut hükümete ancak bu ümide[11] sadık kalması şartıyla bol bol yardım edilmekte bulunduğu için, belirtilen sınırın ihtiva ettiği araziden hatta bir avuç toprağın terki, bütün bir düşmanlık dünyasına karşı metanetle müdafaa etmekte olduğumuz mukaddes davanın düşmesine ve neticede milli mukavemetin dağılmasına sebep olacağına ve bu keyfiyetin de İstanbul mürteci hükümetinin ve onu hainane maksatlarına alet eden İngiltere'nin Anadolu'da nüfuz ve hâkimiyetinin yayılmasını ve istikrarını doğuracağına şüphe yoktur.[12] Şurası da bilhassa kayda değerdir ki, bu surette tecelli edecek bir netice, emperyalizm aleyhinde mücadele eden Bolşevik Rusya hükümetince takip edilen asli maksat için telafisi mümkün olmayan büyük bir zarar olacaktır.[13]

1 "Mukaddes ahd" sözcüklerinin aslı olan "ahdı mukaddes" sözcükleri yerine, *Vatan Hizmetinde*'de "ahdi mukarrer" (kararlaştırılmış ahd). (Y.N.)

2 *Moskova Hatıraları*'nda "coğrafî, askerî ve iktisadî". (Y.N.)

3 "İzahı ve tevili mümkün olmayan" sözcüklerinin aslı olan "kabil-i izah ve tevilî olmayan" sözcükleri yerine, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgede ve *Moskova Hatıraları*'nda yanlışlıkla "kâbil-i izah ve te'lif olmayan"; *Vatan Hizmetinde*'de yine yanlışlıkla "kabili izah ve tefsir olmayan". (Y.N.)

4 "Açık" sözcüğünün aslı olan "bedihi" sözcüğü *Vatan Hizmetinde*'de ve *Moskova Hatıraları*'nda yok. (Y.N.)

5 "Apaçık" sözcüğünün aslı olan "bedahat derecesinde" sözcükleri *Moskova Hatıraları*'nda yok. (Y.N.)

6 "Belli" sözcüğünün aslı olan "muayyen" sözcüğü *Vatan Hizmetinde*'de ve *Moskova Hatıraları*'nda yok. (Y.N.)

7 *Moskova Hatıraları*'nda "Sovyet Sosyalist Şûralar Cumhuriyeti'nden". (Y.N.)

8 "Kötü ürünü" sözcüklerinin aslı olan "mahsul-u anîfî" yerine *Vatan Hizmetinde*'de "mahsulü atiki"; *Moskova Hatıraları*'nda "mahsulü". (Y.N.)

9 *Moskova Hatıraları*'nda "hiçbir veçhile kurtulamaz ve hiçbir tevil ile kabul olunamaz"; *Vatan Hizmetinde*'de "hiçbir veçhile ve hiçbir tevil ile tecviz edilemez". (Y.N.)

10 "Asgari sınırlarımız dahilinde milletin bağımsız olarak mevcudiyetinin muhafazası meselesi olduğu" sözcükleri *Vatan Hizmetinde*'de ve *Moskova Hatıraları*'nda yok. (Y.N.)

11 "Ancak bu ümide" sözcüklerinin aslı olan "ancak bu ümniyeye" sözcükleri *Vatan Hizmetinde*'de yoktur; *Moskova Hatıraları*'nda "ümniyeye" yerine "emniyeye" (güvene). (Y.N.)

12 "Şüphe yoktur" sözcüklerinin aslı olan "iştibah yoktur" sözcükleri yerine, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgede "ibtinâen" (dayanarak). (Y.N.)

13 Bu cümle *Vatan Hizmetinde*'de ve *Moskova Hatıraları*'nda yok. (Y.N.)

İstek ve rıza ile ayrılma kabul etmeyen[1] memleketin bir parçasından her ne maksat ve zaruretle olursa olsun Ankara milli hükümetince feragat edilmesi halinde bu hükümetin de birkaç büyük vilayetimizi doğuda, kuzeyde ve batıda[2] Ermenilere ve Yunanlılara sebepsiz terk etmek suretiyle milletin gözünde ilelebet lanetlenmiş ve ayıplanmış[3] kalan İstanbul hükümetinden mantıkan[4] hiçbir farkı kalmayacağı ve böyle bir halin tahakkukunda bütün Anadolu halkının Ankara hükümetine emniyet ve itimadı külliyen biteceği izaha muhtaç bile değildir. Bununla beraber, Rusya Şûralar Cumhuriyeti'yle daha sıkı bir dostluk bağı tesisi ve idamesini samimiyetle arzu eden Ankara milli hükümeti gerek Mösyö Lenin ve gerek Mösyö Çiçerin taraflarından şimdiye kadar vaki olan dostane beyanat ve teminattan Rusya Şûralar Cumhuriyeti'nin dahi aynı halisane emeli beslediği kuvvetli zannında bulunduğu için Hariciye Komiseri'nin bu dostane ve samimane teminata sonuna kadar sadık kalarak mevcut vaziyetimizi daha yakından incelcyerek ve Büyük Millet Meclisi'nin kararını bildiren meşru hissiyatını da[5] layık olduğu kıymet ve ehemmiyetle anlayarak vaki olan teklifinden vazgeçeceğini kuvvetle beklemektedir. Dolayısıyla Vekiller Heyeti uzun uzadıya hal ve vaziyeti inceledikten sonra aşağıda belirtilen iki maddede topladığı karşı teklifin yüksek vasıtalarıyla Mösyö Çiçerin'e tebliğine karar vermiştir:

Birinci Madde: Van ve Bitlis vilayetleriyle alakalı olarak eskiden beri, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından tanzim edilmiş olan istatistiklere göre, Ermeniler adı geçen vilayetlerde oranın İslam ahalisine nispetle hiçbir zaman çoğunluk sağlayamamışlardır. Dolayısıyla belli bir arazi kıtasının bir azınlığa terkini istemek emperyalist bir özel fikir ile hareketten başka bir şey değildir. Ankara milli hükümeti emperyalizme karşı müdafaa ve mücadele kastı ile teşekkül etmiş bir hükümet olduğundan, emperyalizmin bilinen şekillerinden olan böyle bir talep ve iddiayı kabul edememekte muztardır.[6]

İkinci Madde: Ankara milli hükümeti Türkiye'den göç etmiş olan Osmanlı Ermenilerinin göçten önce oturdukları mahallere dönmelerine engel olmamayı ve bu suretle gelecek ahaliye diğer memleketlerde azınlıklara temin edilen hakları tamamen bahşetmeyi vazifeleri cümlesinden sayar.

İşbu telgrafname ulaştığında zaman kaybetmeden Mösyö Çiçerin'den bir görüşme talep ederek söz konusu kararı tebliğ ve muhtevasını[7] yukardaki düşüncelerden[8] esinlenerek sözlü olarak teyit buyurmalarını rica ederim.

1 Belgedeki aslı "Bittavı ve rıza tefrik kabul etmeyen". (Y.N.)
2 "Batıda" sözcüğünün aslı olan "garbda" sözcüğü yerine, *Moskova Hatıraları*'nda "cenupta" (güneyde). (Y.N.)
3 "Lanetlenmiş ve ayıplanmış" sözcüklerinin aslı olan "mel'un ve ma'tûn" sözcükleri yerine, *Moskova Hatıraları*'nda "mel'un ve menfur". (Y.N.)
4 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgede ve *Moskova Hatıraları*'nda "mantıkan da". (Y.N.)
5 "Meşru hissiyatını da" sözcüklerinin aslı olan "hissiyat-ı meşruasını da" sözcükleri yerine, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgede ve *Moskova Hatıraları*'nda "hissiyât-ı meşrûhasını da" (açıklanan hissiyatını da). (Y.N.)
6 "...kabul edememek zorunda kalmıştır" anlamında. (Y.N.)
7 "Muhtevasını" sözcüğünün aslı olan "müeddasını" sözcüğü *Moskova Hatıraları*'nda yok. (Y.N.)
8 "Yukardaki düşüncelerden" sözcüklerinin aslı olan "mülâhazad-ı anifeden" yerine, *Vatan Hizmetinde*'de "mülâhazatı Ankara'dan". (Y.N.)

Kuvvetle ümit edildiği üzere, adı geçen, Ankara hükümetinin bu meseledeki görüşünü kabul ve vaki olan teklifindeki ısrardan vazgeçtiği takdirde iki devlet hariciye komiserleri arasında teatisi kararlaştırılmış olan mektuplar, metin ve muhtevası tamamıyla yekdiğerinin aynı olmak şartıyla dostluk ahitnamesini, girişi ve malum[1] maddeleri iki taraf delegeleri[2] arasında[3] kararlaştırılmış ve salahiyetlerine dayanarak parafe edilmiş olduğu üzere, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti namına imzaya mezunsunuz.

Yüksek teşebbüslerinin neticesini hemen telgrafla bildirmeye gayret etmelerini ve ahitnamenin arz olunduğu gibi imzası halinde Osman Bey'i[4] orada bırakarak[5] Ankara'ya dönmelerini ve aksi takdirde yeni talimatı bekleyerek bir müddet daha Moskova'da ikametlerini uzatmalarını başkaca rica ederim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Hariciye Vekâleti Vekili Ahmed Muhtar	Dahiliye Vekili namına Adnan	Adliye Vekili namına Ahmed Muhtar
Müdafaai Milliye Vekili Fevzi		Şer'iye Vekili Fehmi
Erkanıharbiyei Umumiye Reisi İsmet	Sıhhiye Vekili Adnan	İktisat Vekâleti Vekili Mahmud Celâl
Nafıa Vekili namına Mahmud Celâl	Maarif Vekili Rıza Nur	Maliye Vekili Ferid

1 "Metin ve muhtevası tamamıyla yekdiğerinin aynı olmak şartıyla dostluk ahitnamesini, girişi ve malumu" sözcükleri *Moskova Hatıraları*'nda yok. (Y.N.)

2 "İki taraf delegeleri" sözcüklerinin aslı olan "tarafeyn murahhasları" sözcükleri yerine, *Moskova Hatıraları*'nda "iki taraf komisyon âzaları". (Y.N.)

3 "... aynı olmak şartıyla dostluk ahitnamesini, girişi ve malum maddeleri iki taraf delegeleri" sözcükleri *Vatan Hizmetinde*'de yok. (Y.N.)

4 TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgede "Osman Bey'i" sözcüklerinin olduğu yer parantez içinde boş bırakılmış. (Y.N.)

5 "Osman Bey'i orada bırakarak" sözcükleri *Moskova Hatıraları*'nda yoktur; *Vatan Hizmetinde*'de "mumaileyhi orada bırakarak". (Y.N.)

GİRESUN BELEDİYE VE MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ REİSİ OSMAN AĞA'YA*

(21 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
561

Ankara
21.10.336 [1920]

Şifre
Makine başında Samsun'a yazılacaktır.
Geciktirilemez.

Samsun'da Giresun Belediye ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Osman Ağa'ya

Bazı hususlar hakkında fikir alışverişinde bulunmak, yüz yüze ve bizzat görüşmek üzere Cebelibereket Mebusu Miralay Rasim Beyefendi ile birlikte Ankara'ya gelmenizi ve Samsun'dan hareket gününüzün bildirilmesini rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1501'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

SAMSUN'DA CEBELİBEREKET MEBUSU MİRALAY RASİM BEYEFENDİ'YE*

(21 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet

Ankara
21.10.336 [1920]

Makine başında Samsun'a yazılacaktır.
Geciktirilemez.
Şifre
573

Samsun'da Cebelibereket Mebusu Miralay Rasim Beyefendi'ye

Bazı mühim hususlar hakkında fikir alışverişinde bulunmak üzere Osman Ağa'yı Ankara'ya davet ettim. Adı geçen ile birlikte hareket gününüzün bildirilmesini rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1502'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

SAMSUN'DA 3. KOLORDU KUMANDANI SELAHADDİN BEY'E*

(21/22 EKİM 1920)

Makine başında Samsun'a yazılacaktır.
Geciktirilemez.
Numara
561

Samsun'da 3. Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey'e

17.10.36 [1920] tarihli şifreli telgrafname ulaşmamıştır. 20 ve 21.10.36 [1920] tarihli şifrelere cevaptır:

Bazı hususlar hakkında fikir alışverişinde bulunmak üzere Osman Ağa Rasim Bey'le birlikte Ankara'ya davet edilmiştir. Vasıtalarının teminini rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Kapadım
21
Evraka
21/22.10.36 [1920]

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

RUSYA SOSYALİST FEDERATİF SOVYET CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ HALK KOMİSERİ ÇİÇERİN'E*

(22 EKİM 1920)[1]

Sayın Komiser,

Türkiye'deki sefaretinizin müsteşarı tarafından bana sunulan 2 Temmuz 1920 tarihli mektubunuzu almaktan büyük bir şeref duydum ve Batılı emperyalistlerin ittifakına karşı verdiğimiz mücadele hakkındaki samimi değerlendirmenizden dolayı teşekkürlerimi arz ederim.

Kendi zincirlerini kırmakla yetinmeyip, iki seneden fazla zamandır bütün dünyanın kurtuluşu için emsalsiz bir mücadele veren, sonsuza dek ezenleri yeryüzünden silmek için duyulmamış acılara şevkle mukavemet eden Rus halkına Türk halkının duyduğu hayranlık hislerini bildirmek, bana büyük bir mutluluk veriyor.

Rus milletinin insanlığın kurtuluşu için gösterdiği yüce fedakârlığa milletimiz büyük değer vermektedir. Aynı şekilde milletimiz de yüzyıllar boyunca savaşarak Müslüman ülkeleri müdafaa etmiş ve Avrupalı emperyalistlerin şiddetli hedefi haline gelmiştir. Kesin olarak inanmaktayım ve bu inancımı yurttaşlarım da paylaşmaktadır ki, bir taraftan Batılı emekçiler, diğer taraftan köleleştirilen Asya ve Afrika halkları, bugün milletlerarası sermayenin, onları birbirine kırdırmak, köleleştirmek ve efendilerinin azami kârı için onları kullandığını anladıkları ve sömürge politikalarının bir cinayet olduğu bilinci dünya emekçi kitlelerinin kalbine yerleştiği gün burjuvazinin iktidarı son bulacaktır.

* Arhiv MİD RF'den (Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Arşivi) aktaran: *Dokumenti Vneşney Politiki SSSR* (SSCB Dış Politika Belgeleri), Politiçeskoy Literaturı Gosuderstvennoe İzdatelstvo, Moskova, 1959, c.3, s.11-12. Rusça belge Mehmet Perinçek tarafından çevrilmiştir.

1 Belge, kaynakta, RSFSC Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in 2 Temmuz 1920 tarihli mektubundan sonra, "Bu mektuba Mustafa Kemal'in 29 Kasım 1920 tarihli şu cevabı alınmıştır:" açıklamasıyla yer almaktadır. Mektup aslında 22 Ekim 1920 tarihlidir. Üzerindeki 29 Kasım 1920 tarihi, Tuapse'den gönderildiği tarihtir. Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri* adlı kitabında (Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979, s.259) tarih konusunda şunları yazmaktadır:

> "Bu belgenin tarihi *SSCB Dış Politika Belgeleri* isimli Rusça yayında 29 Kasım olarak gösterilmiştir. Ancak Rus arşivlerinde bulunan Fransızca aslında 22 Ekim tarihiyle Ali Rıza imzası ve bir Türkçe mühür vardır. Ali Rıza Bey'in o tarihte Trabzon'daki 3. Fırka'nın kumandan vekilliğine atanmış olduğuna göre ve Moskova'ya gönderilen yazıların o tarihlerde Ankara'dan Trabzon'a tellenerek orada yazıya geçirildikten sonra Fırka'nın mührü ile mühürlendiğine göre bu mektubun en geç 22 Ekim'de yazılmış olduğu anlaşılır. Bu tarihten sonra Tuapse'ye gönderilen bu mektup her nedense orada bir aydan fazla beklemiş ve oraya uğrayan Lazistan Mebusu Osman Bey tarafından 29 Kasım'da Moskova'ya tellenmiştir. Osman Bey telgrafında aslını ekspres posta ile gönderdiğini de eklemiştir. Bk. Kheifets, A.N., *Sovyetskaya Rossiya...*, s.136." (Y.N.)

Rus Federatif Sovyet Cumhuriyeti Hükümeti'nin Avrupa emekçileri üzerindeki yüksek manevi nüfuzu ve Müslüman âleminin Türk halkına sevgisi bize güven vermektedir ki, sabır ve cehaletten ileri gelen bir kadercilikle Batılı emperyalistlerin iktidarlarını destekleyenlerin, sıkı işbirliğimiz sayesinde Batı emperyalizmine karşı birleşeceklerine kuvvetle inanıyoruz.

En derin samimi duygularımla saygılar sunarım, Sayın Komiser.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

MUT MÜFTÜSÜ NADİR EFENDİ'YE*

(22 EKİM 1920)

Mut Müftüsü Nadir Efendi'ye

Vatanımızın kurtarılmasını ve bağımsızlığını, milletimizin muhafazasını hedefleyen mukaddes davamızı akamete uğratmak maksadıyla düşmanlarımızın teşvikleriyle neticeleri ortaya çıkan isyan hadiselerini bertaraf ve bu suretle milletimizin birliğini temin uğrunda geçen yüksek vatanperverane hizmetlerini büyük memnuniyetle istihbar ettim. Sarf buyurulan fedakârane mesaiye teşekkür eder, elde edilen muvaffakiyetten dolayı zatıâlinizi tebrik ederim.[1]

22 Teşrinievvel 1336 [22 Ekim 1920]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Kurtuluş Savaşında Mut ve Mutlular*, Mut Belediyesi Yayını, Doğuş Matbaası, 1973. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Aslı "tebrike şitap eylerim". (Y.N.)

ERMENEK MAHKEMESİNDE ALINAN İDAM KARARINA CEVAP*

(22 EKİM 1920)

Ermenek,

C. 19.10.1920. Şaki Aslan Mehmet hakkındaki idam hükmünün acilen tasdiki ile belirtilen hükmün süratle infazı lüzumu Müdafaai Milliye ve Dahiliye vekâletlerine tebliğ edilmiştir. 22 Ekim 1920

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Ali Neşri Atlay, "Milli Mücadele'de Mut-6". *Kuvayi Milliye*. Eylül 1969, sayı 109, s.16.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE
DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(23 EKİM 1920)

T.B.M. Meclisi Riyaseti
Sayı 982

Ankara
23.10.1920

Müdafaai Milliye Vekâleti'ne
Dahiliye Vekâleti'ne

Kütahya civarında bulunan 1. Seyyar Kuvvetlere mensup erlerden Yozgat ve Alaca bölgesi ahalisinden 75 kişinin 21/22.10.1920 gecesi silahlı olarak kaçtıkları bildirilmiştir. Bunların emsaline etkili bir ibret olacak biçimde cezalandırılmaları için mutlaka yakalanmalarının sağlanmasını rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1488'de bulunan belgeye ait sadeleştirilmiş metnin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.

DEMİRCİ MEHMET EFE'YE*

(23 EKİM 1920)

T.B.M. Meclisi Riyaseti
Telgraf 5-2412

Ankara
23.10.1920

Manavgat Yolu ile Kuvayi Milliye Kumandanı Demirci Mehmet Efe'ye

Cevap: 12.10.1920 tarihli tele:

Yapılan müracaat üzerine Denizli ve Nazilli Osmanlı Bankası memurlarının aileleri ile birlikte Antalya'da oturmalarına Dahiliye ve Maliye vekâletlerince müsaade edilmiştir, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1292'de bulunan belgeye ait sadeleştirilmiş metnin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.

KONYA'DA ULEMADAN GLİSRALI HACI TAHİR EFENDİ VE ARKADAŞLARINA*

(23 EKİM 1920)

Konya'da Ulemadan Glisralı Hacı Tahir Efendi ve Arkadaşlarına

C. Vali Haydar Beyefendi'nin üstlendikleri vazifelerin tamamıyla yerine getirilmesine kadar Konya'da kalmaları temin edilmiştir, Efendim.

23.10.1336 [1920]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Öğüt*, 28 Ekim 1920, sayı: 493, s.1'deki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Ahmet Avanas, *Milli Mücadele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s.195.

BERLİN'DE TALÂT PAŞA'YA*

(25 EKİM 1920)

Büyük Millet Meclisi
Umuru Hariciye Vekâleti
Umuru Siyasiye Müdüriyeti

Berlin'de Talat Paşa'ya

Kardeşim,

Geçenlerde pek kısa fasılalarla Moskova'da Enver ve Cemal Paşalardan varit olup Berlin'de zatı devletleri ile birlikte alınmış ve Rusya Cumhuriyeti tarafından da tasvip olunmuş bir karar üzerine, Türkistan, Afganistan ve Hindistan'da İngiltere aleyhine faaliyet ve hareket icrası maksadına yönelik tasavvurlardan ve teşebbüslerden bahseden iki kıta mektuba verilen cevap suretlerini İtalya'da Ankara hükümetinin temsilciliğine tayin kılınan Aydın Mebusu Câmi Beyefendi tarafı âlilerine ulaştıracağı için onlarda söz konusu olan meseleleri ve hususları burada tekrara hacet görmedim. Harici meselelere dair teati edilen resmi yazışmaların suretleri de adı geçenin nezdinde olduğundan, onları da bittabi okursunuz. Anadolu ahvaline ve harici vaziyetimizle Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin devlet ve memleketin kurtuluşu ve bağımsızlığı hususundaki kararlarına ve icraatına dair olan malumat ve izahatı ve hattı adı geçen temsilciden alabileceğiniz için bu konularda da sözü uzatmayı lüzumsuz saydım.

Gerek söz konusu mektupların içeriğinden ve gerek Cami Beyefendi'nin ifadelerinden açıkça anlaşılacağı üzere, zatıâlinizin Batı âleminde bizim anavatanda ve diğer mesai arkadaşlarının da Doğu memleketlerinde paralel olarak hareket ve birlikte bolca mesai ve gayret etmeleri memleketin kurtuluşu ve milletin selameti için azami derecede istifadenin ön şartıdır. Bu cihetle Batı'da vuku bulacak devletlilerinin mesai ve icraatından buraya peyderpey malumat verildiği takdirde kararlar ve icraatta tam ahenk husul bularak maksada varmak kolaylık kazanır. Temsil salahiyeti Almanya'yı da kapsayan Cami Beyefendi ile bu konuda münasebet tesis edilmesi ricası ile teyidi measiri ihtiram olunur[1] kardeşim. 25 Teşrinievvel 336 [25 Ekim 1920]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Hüseyin Cahit Yalçın, "Tarihî Mektuplar", *Tanin*, 9-10 Şubat 1945, s.1. Aynı belgenin özeti için bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955, s.59. *Tanin*'deki eski yazı belge Servet Bayoğlu tarafından okunmuştur.

1 *Moskova Hatıraları*'nda "teyidi ihtiramat olunur". (Y.N.)

ESKİŞEHİR BÖLGESİ İSTİKLÂL MAHKEMESİ RİYASETİ'NE*

(25 EKİM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Kalemi Mahsusu
Adet 584
Şifre

Ankara
25.10.336 [1920]

Eskişehir Bölgesi İstiklaâl Mahkemesi Riyaseti'ne

23.10.36 [1920] tarihli şifreye cevaptır.

Sureti bildirilen şifreli telgrafname Riyaset'e de gelmiştir. Kendisine cevaben yazılan 23.10.36 [1920] tarihli şifreli telgrafnamc sureti malumat için aşağıya çıkarılmıştır, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

"Suret"

Dikkat: Etem Bey'e yazılan şifre sureti suret olacaktır.

Suretiyle kapadım.
26.10.36 [1920]
(İmza)[1]

Evraka dosyasına.
26.10.36 [1920]

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1490'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 İmza okunamadı. (Y.N.)

ALİ FUAT PAŞA'YA*

(26 EKİM 1920)

Şimdiye kadar vermiş olduğunuz rapor ve emir suretlerinden hakiki vaziyeti anlamak ve istimâ[1] edildiği (şifre)[2] olan muvaffakiyetin sağlamlığına inanmak mümkün olmamıştır. Meclis ve bütün memleket hareket neticesi hakkında kati beyanatını beklemektedir. Dolayısıyla en son ve sağlam makamlara dayanan raporlarınızı telgraf başında bekliyorum.

* TC Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, 4/4478, Klasör 648, Dosya 20-A (19), Fihrist 91-3'ten aktaran: Ayfer Özçelik, "Gediz Taarruzu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.7, Temmuz 1991, sayı 21, s.587.
Belge, yukarıdaki kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır:
"Bu sırada Ankara gerek cepheden çelişkili haberler almaları, gerekse Yunanlıların 25.10.1920'de Bursa cephesinden taarruza geçmeleri sebebiyle endişe içinde olmalı ki, Mustafa Kemal Paşa 26.10.1920'de, Ali Fuat Paşa'yı telgraf başına çağırarak '...' emrini vermiş, Ali Fuat Paşa da cevabında mevcut telgraf hattının ancak cephe emirlerine kâfi geldiği ve bu yüzden gecikmeler olduğunu, düşmanın Gediz'de mağlup edilen kuvvetinin Uşak'a çekildiği fakat şiddetle takip edildiği, Yenişehir ve İnegöl taraflarında taarruz eden Yunanlıların ise 24. Tümen tarafından durdurulduğu haberini vermiştir." (Y.N.)

1 İstimâ: Dinleme, dinlenilme, işitme, işitilme. (Y.N.)

2 Kaynakta bu şekildedir. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(26 EKİM 1920)[1]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

26 Teşrinievvel'de [26 Ekim'de] dört maddeli raporunuz alındı. Batı ordusunun kahramanca muvaffakiyetleri büyük bir sevinçle anlaşıldı. Yüksek müjdeleri yarınki toplantıda Büyük Millet Meclisi'ne izahaten arz olunacaktır. Şimdiden herkesin tebrik ve takdirlerini ve itimat ve hürmetini iletmekle şeref duyarım.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.505. Aynı belgenin Büyük Millet Meclisi'nin 27 Ekim 1920 günü öğleden sonra saat 4.45'te açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Efendi'nin yaptığı 91. toplantı 2. celsesinde, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Miralay İsmet Bey tarafından okunan örneği için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.5, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1942, s.198.

1 *Millî Mücadele Hatıraları*'nda belgenin tarihi yer almamaktadır. Ancak belge, 27 Ekim 1920 günü Meclis'te Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Miralay İsmet Bey tarafından, Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan alınmış olan sözkonusu muharebe raporunun ardından okunduğundan, 26 Ekim 1920 tarihli olmalıdır. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(26 EKİM 1920)

Şifre: 591

Ankara: 26.10.1336 [1920]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Sevgili Yoldaş! Doğrudan doğruya Üçüncü Enternasyonal'e bağlı ve esas programına dayanan bir Türk Komünist Fırkası teşkil edilerek Dahiliye Vekâleti Emniyeti Umumiye Şubesi'nin 18 Teşrinievvel 336 [18 Ekim 1920] tarihli resmi ilmühaberi hükümetçe de tasdik edilmiştir. Fırkanın Üçüncü Enternasyonal'e bağlı olan esas programıyla dahili nizamnamesi elden gönderildiği gibi, memleketimizin özel şartlarına göre fırkanın genel kongresi toplanıncaya kadar tatbik ve takip edilecek esaslara dair ayrıca bir de mesai programı tanzim edilmektedir. Bu program hakkında kıymetli görüşlerinizi beklemekteyiz. Fırkanın otuz kişiden meydana gelen bir genel merkezi, orada, burada bulunup bilfiil kongrenin icra heyeti salahiyetiyle ahenkli çalışacak yoldaşlardan meydana gelen dokuz kişilik bir kurucu heyeti vardır. Genel merkezin teşkilat, arazi, köylü, amele, sanayi, askeri işler ve propaganda şubeleri teşekkül etmek üzeredir. Askeri işler şubesi, siz kumandan yoldaşımızı dahi üyeleri arasında görmekle iftihar etmekte ve orduyla alakalı bütün mesaide kıymettar görüşlerinize ve inkılapçı ruhunuza dayanmaktadır.

Fırka resmen teşekkül etmiş olup faaliyetini tanzim ettiğine ve vaktiyle teşekkül etmiş olan gizli Yeşil Ordu teşkilatı dahi fırkaya dönüşmüş olduğundan, artık Bolşevizm, komünizm fikirleri ve esasları üzerinde hiçbir cemiyet veya heyetin fotoğraflı belge ve salahiyetnamesi olmaksızın kim olursa olsun bir şahsın faaliyette bulunmasına da izin verilmeyecektir. Keyfiyet Dahiliye'ye bildirilmiştir. Nizamname ve beyannamelerin basılması ve yayımlanması son bulur bulmaz kamuoyunun görüşüne de keyfiyet ilan edilecek. Şimdiden alakadar olanların nazarı dikkatlerinin çekilmesine ihtimam olunmasını rica ederiz.

Türkiye Komünist Fırkası[1] Kâtibi Umumisi
Hakkı Behiç

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*. Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.507. Ayrıca bkz. Fethî Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faâliyetler*. Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967, s.335.

1 *Millî Mücadele Hatıraları*'nda "Türkiye Komünist Partisi". (Y.N.)

KAYSERİ İSTİKLÂL MAHKEMESİ'NE ŞİMDİLİK LÜZUM OLMADIĞI HAKKINDA TEZKERE*

(27 EKİM 1920)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Lazım geldiği zaman Meclis'e bildirilmek üzere Kayseri'de teşkili evvelce tensip edilen İstiklâl Mahkemesi'nin şimdilik teşkilinden vazgeçildiğinin genel kurula tebliği temenni olunur, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.5, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1942, s.184.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 27 Ekim 1920 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 91. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(28 EKİM 1920)

Derkenar
5/220

Hariciye Vekâleti'ne: Adı geçene cevaben yazılan telgrafname, müsveddesiyle birlikte iliştirilerek gönderildi. Bolşevik sefaret heyeti tarafından yazılan cevapla birlikte çekilmesine yol gösterilmesini rica ederim. 28 Teşrinievvel 336 [28 Ekim 1920]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1067'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(30 EKİM 1920)

Yukarıda söz konusu olan telgrafname[1] *üzerine Sarıkamış yoluyla Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne Büyük Millet Meclisi kararı ile Reis Paşa tarafından aşağıdaki telgraf çekilmiştir:*

Kahraman kıtalarımızın Kars tabyalarına girdiklerini müjdeleyen 30 Teşrinievvel 336 [30 Ekim 1920] tarihli harp raporu Büyük Millet Meclisi'ne arz olundu. Büyük Millet Meclisi fevkalade bir heyecan içinde zatıâlilerini ve Doğu cephemiz kıtalarını takdir ve tebrik etmiş ve ordularımızın kurtuluş ve bağımsızlık yolundaki fedakârlıkları sayesinde milletimizin hayati hakları insanlık âlemi tarafından tasdik ve teslim edileceğine emin bulunduğunu göstermiştir. Büyük Millet Meclisi'nin şükran ve takdir hissiyatını genel kurul kararıyla zatı devletlerine ve bütün Doğu cephemiz kumandanları ve askerlerine büyük bir iftihar ile tebliğ ederim.

30 Teşrinievvel 336 [30 Ekim 1920]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Kasım 1920'deki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları. Ankara. 1964. s.360; *107 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı*, 1 Aralık 1937, sayı 48, s.92. "Erkânıharbiyei Umumiye Reisi İsmet" imzasıyla Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya 21 Ekim 1920'de çekilen "harp telgrafı" üzerine harekât başlar ve 30 Ekim'de Kars Kalesi zapt edilir. Harp telgrafı şöyledir:

> "C. 20 Teşrinievvel [Ekim]. Reis [Mustafa Kemal] Paşa ve Fevzi Paşa ile vaziyet bugün incelenmiş ve görüşünüz arz edilmişti. Telgrafnamei âlileri Reis Paşa ile tekrar okundu ve incelendi. Kati harekâtın derhal icrası hakkındaki görüş ve kararınız pek isabetli görülmüştür. Gürcülerin müdahalelerine vakit kalmadan kati netice elde edilmesi fevkalade mühim bir muvaffakiyet olur. Tertibatın tatbikinde Aras boyunda bulunan bütün müfrezelerle geniş ölçekte faaliyete geçilmesi hâtıra kabilinden arz olunur. Harekâtımızın hedefi Ermeni ordusunun Kars içinde veya Kars'ı müteakip takip ile imhası olduğundan bu netice elde edilinceye kadar Doğu Ordusu'nun serbest ve kati hareket etmesi lazımdır. Doğu cephesi lüzumu kadar efradı silah altına davet edebilir. Münasip açıklamalar ve yayınlar yapılacaktır. 21 Teşrinievvel 36 [21 Ekim 1920] saat üç evvelde yazılmıştır. Ulaştığı bildirilecektir. Erkânıharbiyei Umumiye Reisi İsmet."

Bkz. fotokopisiyle aktaran: *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1964, sayı 49, Belge 1138. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. (Y.N.)

1 Kâzım Karabekir'in, kıtalarımızın Kars'a girdiklerini müjdeleyen 30 Ekim 1920 tarihli telgrafı kastediliyor. (Y.N.)

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(31 EKİM 1920)

Harp telgrafıdır.

31.10.36 [1920]

Kars'ta Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Doğu ordumuzun Hakk'ın yardımıyla Kars Kalesi'ni zapt etmeye muvaffakiyeti bütün milletimizin en samimi minnet ve takdirlerini Doğu cephemizin kumandanlarına ve askerlerine yöneltmiştir. Dört günden beri arazinin sarplığını ve düşmanın bütün vasıtalarıyla mukavemetini, mevsimin müstesna sıkıntıları içinde göğüslemeye çalışan askerlerimizi Büyük Millet Meclisi'miz kalben büyük bir heyecan ile takip etti. Kars gibi bir kalenin zaptı her milletin hayatında[1] nadir olan fevkalade mefahiri askeriyedendir.[2] Fakat bugün asıl ehemmiyeti, dahil ve hariç her taraftan maruz bulunduğu insafsız imhakârane hücumlar karşısında hayat hakkını ispat vazifesine düşen asil ve mazlum milletimizin bu kati muvaffakiyet semeresi ile büyük bir tesellîyet ve emniyet hissi duymasıdır. Zatı devletleri ve kumandan ve asker bütün şanlı arkadaşlarımızı büyük bir iftihar ve itimat ile takdir ve tebrik ediyoruz.

Kars muvaffakiyetini milletimizin selamet ve kurtuluşu için Hakk'ın inayetiyle mühim bir hayrın başlangıcı saydığımızı Doğu cephesinin bütün kumandan ve askerlerine iletmenizi rica eyleriz.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 54, Göz 17, Dosya 6/A'dan fotokopisiyle aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. Eylül 1964, sayı 49, Vesika No: 1142. Ayrıca bkz. *Açık Söz*, 1 Kasım 1920; *Yenigün*, 1 Kasım 1920, sayı 449-69; *Öğüd*, 1 Kasım 1920, sayı 496. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.359-360. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen, *Açık Söz*, *Yenigün* ve *Öğüd*'dekiler ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. Belge, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te hatalı olarak "30 Ekim 1920" tarihiyle yer almıştır. (Y.N.)

1 *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "tarihinde". (Y.N.)

2 "Askeri iftihar konularındandır" anlamında. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "Mefahir-i askeriyedendir" sözcükleri yerine, "muvaffakiyeti askeriyedir". (Y.N.)

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(31 EKİM 1920)

Ankara
31.10.1336 [1920]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C: 21.10.1336 [1920] şifreye

Hariçte bulunan zevatın dahildeki yakın taraftarları, onların memleket ve milletin kurtuluşu uğrunda alelade gayrette bulunduklarını propaganda etmek suretiyle eski kabahatlerini millete affettirmek ve memlekete girmeleri zeminini hazırlamak için çalışmakta oldukları anlaşılmıştır. Bu gayretkeşler içinde bazı izansızlar da vardır. Hariçteki zevattan aldığım malumatlar, birer suretleri de zatı devletlerine gönderilmiş olan mektuplar muhteviyatından ibarettir, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbine Nasıl Girdik*, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1937, s.64.

BATI CEPHESİ KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(31 EKİM 1920)

Gayet aceledir.
Şifre: 638

Ankara, 31 Teşrinievvel 1336 [31 Ekim 1920]

Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne

Komünistliğin memleketimizde değil, henüz Rusya'da bile tatbik kabiliyeti hakkında açık kanaatler hasıl olamadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber, dahilden ve hariçten muhtelif maksatlarla bu cereyanın memleketimiz dahiline girmekte olduğu ve buna karşı makul tedbir alınmadığı takdirde milletin pek ziyade muhtaç olduğu birlik ve sükûnunu ihlal eden ahvalin ortaya çıkması da imkân dairesinde görülmüştü. En makul ve tabii tedbir olarak aklı başında arkadaşlardan, hükümetin malumatı altında bir Türkiye Komünist Fırkası teşkil ettirmek olacağı düşünüldü. Bu takdirde memlekette bu fikirle alakalı bütün cereyanları bir bileşkede toplamak[1] mümkün olabilir. Müteşebbis heyeti ve otuz kişiden meydana gelen bir genel merkezi arasında güzide arkadaşlarımızdan Fevzi, Ali Fuat ve Kâzım Paşalarla, Refet ve İsmet Beylerin de gizli olarak dahil bulunmasını uygun gördüm. Bu sayede bu memleketi tutan ve milli maksadımızın kahramanı bulunan arkadaşlarımız bu teşkilatta söz sahibi bulunacaklar ve onların malumat ve teşebbüsleri, teşebbüslerin cereyanı üzerinde etken olacaktır. Kâtibi Umumi ilan edilen eski Dahiliye Vekili Hakkı Behiç Bey tarafından yazılan ilk mektubu şifre ve resmi yazı olarak arkadaşlara takdim ettim.

Orada bir nebze malumat vardı. Bugün maddi icraatımızda tatbik kabiliyeti bulunup ve milli maksadımıza ulaşmaya kuvvet veren hususlara ehemmiyet atfeylemek tabiidir. Sosyalizm ve komünizm prensiplerinden hangileri ve ne dereceye kadar bizce tatbik edilebilir ve hazmedilebilir ve kabul edilebilir görüleceği Türkiye Komünist Fırkası'nın propagandasına karşılık milletin fikri tezahürleriyle ve zamanla anlaşılacaktır. Ordunun her vakitten ziyade büyük bir disiplin ile kumandanlarının eli altında bulunmasına son derece dikkat ve ehemmiyet atfolunmalıdır. Komünizm cereyanı nihayet ordunun en büyük kumandanlarında kalmalıdır. Hürmet arz ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.509.
1 Aslı "muhassalaya irca etmek". (Y.N.)

ÇERKES ETHEM'E MEKTUP*

(1920 EKİM SONU)[1]

Muhterem Ethem Beyefendi,

Doğu sınırlarımızdaki Ermeni gailesi lehimize kati muzafferiyetle sona ermiştir. Bize pek müsait bir şekilde aramızda antlaşma imzalanmak üzeredir. Bundan başka geçende bildirdiğim gibi, diğer taraflardaki dış vaziyetimiz dahi fevkalade memnunluk verecek haldedir. Bunu teyiden müjdelerim. Eskişehir'den çıkan *Yeni Dünya* gazetesinin bundan sonra Ankara'da çıkarılmasını biz arkadaşlar pek münasip bulmaktayız. Hakkı Behiç Bey'in mektubunda lüzumlu fazla malumat verildiğinden, buna dair bahsi uzatmayacağım.

Yalnız şurasını bildirmek lazımdır ki, Üçüncü Enternasyonal'e bağlı Ankara'da bir genel merkez kuruldu. Bu merkezi cemiyete ben, sen ve Refet Bey dahi alındık. *Yeni Dünya* gazetesi işte bu cemiyetin fikirlerini yayacaktır. Hakkı Behiç Bey cemiyetin Kâtibi Umumisi olmuştur. Buna ciddi bir surette çalışmak, ilmi ve pratik gayret lazımdır. Çünkü genel menfaatımız bunu gerektiriyor. Hazırlanmakta olan program tamamlandığı anda size de gönderilecektir. O zaman okur ve derhal icap eden merkez ve mevkilerde şubeler açılmasına lütfen gayret ve yol gösterirsiniz. Matbaanın hemen Ankara'ya nakline müsaade buyurunuz. Hacı Şükrü Bey matbaanın nakline memurdur. Hakkı Behiç Bey biraderimizin hamiyetine ve liyakat derecesine benim kadar sizin de emin bulunduğunuza kaniim. Sıhhat ve afiyet muhterem yoldaş.

* *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, Dünya Yayınları, 1962, s.108-109.
Belge, yukarıdaki kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın bana tarihsiz olarak gönderdiği bir mektubundan bahsedeceğim: Mustafa Kemal Paşa bu mektubunda 'Muhterem Ethem Bey' diye başlıyor, sonunu 'Muhterem Yoldaş' diye bitiriyordu. Paşa'nın mektubu şöyleydi:" (Y.N.)

1 Mektup, "Batı Cephesi Kumandanlığı'na" başlığı ve 26 Ekim 1920 tarihiyle Ali Fuat Paşa'ya yazılan şifreden sonra yazılmış olmalıdır. Ali Fuat Paşa'ya yazılan şifre için bkz. elinizdeki ciltte s.75. (Y.N.)

ANKARA SUBAY ADAYLARI TALİMGÂHI HATIRA DEFTERİNE YAZILANLAR*

(1 KASIM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti "Ya istiklal ya ölüm" ahdiyle yetişen ilk bağımsızlık subaylarının ordu ve milletimize takdim ve emanet olunduğunu görmekle bahtiyardır. 1 Teşrinisani 1336 [1 Kasım 1920]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele'nin İç Âlemi*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1967, s.131. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ANKARA SUBAY ADAYLARI TALİMGÂHI'NIN DİPLOMA TÖRENİNDE KONUŞMA*

(1 KASIM 1920)

Efendiler!

Batı'nın hiçbir vakit affedemeyeceğimiz zalimleri, memleketimiz Türkiya'yı parçalamak, bu topraklarda yaşayan milletimizin haysiyetini, bağımsızlığını ayaklar altına almak için verdikleri asırlık kararı en nihayet tatbik mevkiine koyarken, milletimiz, bugün cihanı kapsayan inkılaplar ve ihtilaller içinde mevcudiyetini muhafaza lüzumuna kanidir. Bu kanaat, memleketimizin ve milletimizin bütün insanlık dünyasına cidden kıymet sahibi olduğunu haklı olarak takdir ettirmelidir. Millet, kendine bütün zalim nazarlar ve feci teşebbüsler karşısında ciddi, hakiki mevcudiyetle ayaklandı. Ve bunun neticesi olarak Ankara'da Büyük Millet Meclisi vücuda geldi. Bittabi hainlerden bahsetmek istemem. Fakat kanaatime göre, bütün millet fertlerimiz, bu teşekkül eden vaziyetin sağlamlaştırılması ve takviyesi ve muvaffakiyet için bütün mevcudiyetlerini hasretmişlerdir.

Bunun en kıymetli ve bariz misali, mevcudiyetleriyle teessüs etmiş olan bu askeri müessesenin teessüsünü icap ettirmiş olan muhataplarımız gençlerdir. Hakikaten bu gençler başlarında subayları ve öğretmenleri oldukları halde buraya gelmişler ve burada fedakârlığın maddi bir misalini vücuda getirmişlerdir. Bundan dolayı esasen dedikleri takdire ve tebriğe değerdir.

Efendiler!

Milletimizin ve onun sevk ve idaresini üstlenmiş olan Büyük Millet Meclisi'nin, büyük mücadelede mutlaka muvaffak olacağına eminim. Bu hususların temini için sebepler ve etkenler, vasıtalar mevcuttur. Burada, yalnız şunu belirtmek isterim, bu sebeplerin ve etkenlerin başında en tesirlisi ordumuzdur. Ordumuz, hayat ve haysiyet mücadelesinde, milletin ve milletin gayelerinin yegâne dayanağıdır. Ordu, kendisine düşen bu yüce vazifesinde hakkıyla muvaffak olabilmesi için lazım gelen vasıfların birincisi, demir gibi bir inzibattır. Orduda inzibatın yegâne tecelli vasıtası aydın, kahraman, fedakâr subaylardır.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Kasım 1920; Enver Aka, "Ankara Zabit Namzetleri Talimgâhının kuruluşunun 50. yıldönümü münasebetiyle yaptığım konuşma", *Türkiye Eski Muharipler Dergisi*, yıl 22, sayı 7-8, Temmuz-Ağustos 1970, s.436-437. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Talimgâh'ın ilk devresinin birincisi olarak kendisi de bir konuşma yapan Edirneli Enver (Aka) Efendi, "4 aylık sıkı bir eğitimden sonra 1 Kasım 1920 tarihinde bu talimgâhtan çıkan birinci devre subaylarının diploma merasiminde Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, kumandanlar, Hamdullah Suphi Bey ve diğer millet vekilleri"nin hazır bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. *Türkiye Eski Muharipler Dergisi*, s.436. (Y.N.)

Bugün ordumuz subayları, saydığım vasıflara tamamen sahiptir. Fakat buna bir şey ilave etmek lazımdır ki, bu içinde bulunduğu şu fevkalade ahval ve şartların heyecanlarıyla, gayeleriyle yetişecek olan genç subaylarımız, bize bağımsızlık için daha kuvvetli ümitler bahşedeceklerdir.

İşte bugün bu basit ve debdebesiz merasimle Büyük Millet Meclisi namına büyük bir mükâfata mazhar olmuş bulunuyoruz.

Ordumuz bugünün şartlarına, bugünün vasıflarına sahip genç subaylara sahip olacak ve ordu bu genç subaylarla cidden iftihar edecektir.

Bu subayları Büyük Millet Meclisi'ne mesaisiyle takdim eden Mektep Müdürü ve mesai arkadaşlarını Büyük Millet Meclisi namına tebrik ederim.

BATI CEPHESİ KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA

(2 KASIM 1920)

Ankara
2.11.36 [1920]

Suret

Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne

1.11.36 [1920] tarihli yazıya cevaptır.

Talep olunan yüz bin lira, bugün 2.11.36'da [1920'de] Maliye Vekâleti tarafından Erkânıharbiye Binbaşısı Muzaffer Bey'e teslim edilecektir. Ayrıca elli altı bin liranın bu hafta zarfında Eskişehir'de Cephe Kumandanlığı Vekâleti'ne verilmesi Maliye Vekâleti'nce taahhüt edilmiştir. Bu konuda Muzaffer Bey tam izahat verebilecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu 174, Belge 1'deki eski yazı belge Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.362.

ESKİŞEHİR'DE BATI CEPHESİ KUMANDANI ALİ FUAT PAŞA'YA*

(2 KASIM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 673

Ankara, 2.11.336 [1920]

Şifre

Eskişehir'de Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne

C. 9.10.36 [1920] şifreye:

Vatanı, tehlike ve felaketlere karşı bütün maddi ve manevi kuvvetlerin sarfı suretiyle inatla mukabele ve müdafaa lazım geldiği zamanlarda başka suretle çareler aramaya kalkışmak pek fena kötü misaller teşkil edeceğinden dolayı, evvelce Yunanlıların taarruzu esnasında İtalyanlara mektup ve telgraf yazarak himaye talep edenler hakkındaki soruşturma ve takibatın ertelenmesi Heyeti Vekile'ce uygun görülmemiş ve bilakis buna cüret edenlerin hemen İstiklâl Mahkemeleri'ne verilmesi kararlaştırılarak alakadar makamlara keyfiyet tebliğ edilmiştir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika: 2877'de bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap 1, Kutu 7-3, Dosya 19, Fihrist 18'den fotokopisiyle birlikte aktaran: Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askerî Polis Teşkilatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

YABANCILARIN İŞGAL ALTINDAKİ MEMLEKETLERDE VERDİKLERİ ZARARLARA KARŞI TEDBİRLER ALINMASI VE TATBİKİ HAKKINDAKİ ÖNERGEYE CEVAP*

(4 KASIM 1920)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

5 Teşrinievvel 1336 [5 Ekim 1920] tarih ve Zabıt Kalemi 480/903 numaralı yüksek tezkereleri cevabıdır.

Yabancıların işgal altındaki memleketlerde verdikleri zararlara karşı mukabil tedbirler alınması ve tatbiki hakkında Bursa Mebusu Operatör Emin Bey tarafından hazırlanarak Heyeti Vekile'ye verilen önerge sureti okunduktan sonra aşağıdaki hususların yüce Meclis'e cevaben arzı dahi kararlaştırılmıştır:

1. Düşman tarafından verilen zararlar tespit edilmemiştir. Bunların işgal altındaki araziye aidiyeti hasebiyle o havali kurtarılmadıkça zararların tespitine de imkân yoktur.

2. Büyük Millet Meclisi'nin idaresi altında bulunan arazi dahilinde İngiliz, Fransız ve Yunanlılara ait mühim müesseseler mevcut değildir. Halbuki, işgal altındaki arazi dahilinde bize ait pek mühim müesseseler mevcut olduğundan, misillemeye teşebbüs edildiği takdirde zararlı çıkacağımız meydandadır.

3. Düyunu Umumiye'mizden zararların mahsubu hususuna gelince, esasen borçlarımız ertelenmiştir. Bununla beraber, Düyunu Umumiye'nin ödeyip ödememesi bir prensip meselesidir. Bunun barış müzakereleri sırasında halledilmesi lazımdır.

4. Dolayısıyla vaki olan teklifin şimdilik tatbik kabiliyeti olmadığı ve gelecekte imkân doğduğunda nazarı dikkate alınması kararlaştırılmış bulunduğu arz olunur efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre 1, c.5, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1942, s.246.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu cevabı, Büyük Millet Meclisi'nin 4 Kasım 1920 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi'nin yaptığı 94. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(7 KASIM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Kalemi Mahsusu
Adet: 4/49
Tahrirat: 728

Ankara
7.11.336 [1920]

Hariciye Vekâleti'ne

Avrupa'da bulunan eski Sadrazam Talat Paşa'ya hitaben yazılan mektup ekte gönderildi. Adı geçene gönderilmesinin ve tesliminin ve alınacak cevabın bildirilmesinin temin buyurulmasını rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 4149'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Emir Eş tarafından okunmuştur.

TALAT PAŞA'YA*

(7 KASIM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
Mektup
728

Ankara
7.11.336 [1920]

Talat Paşa Hazretleri'ne

Efendim:

Vaktiyle İaşe Nezareti tarafından, Macar ve Romanya'dan İstanbul için gıda maddeleri tedarik edilmek üzere gönderilen paradan kalan dokuz milyon levanın, Basri Bey namına şu anda bankalarda muhafaza edildiği anlaşıldı. Fevkalade ihtiyaçtan dolayı. bahsedilen paranın İtalya üzerinden Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti emrine verilmesine ve gönderilmesine aracı olunarak. bu suretle vatani mücahedelere pek kıymetli bir mali yardımda bulunulmasını rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 4148'de bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki, Ahmet Hezarfen ve Memet Türkkan tarafından okunmuştur.

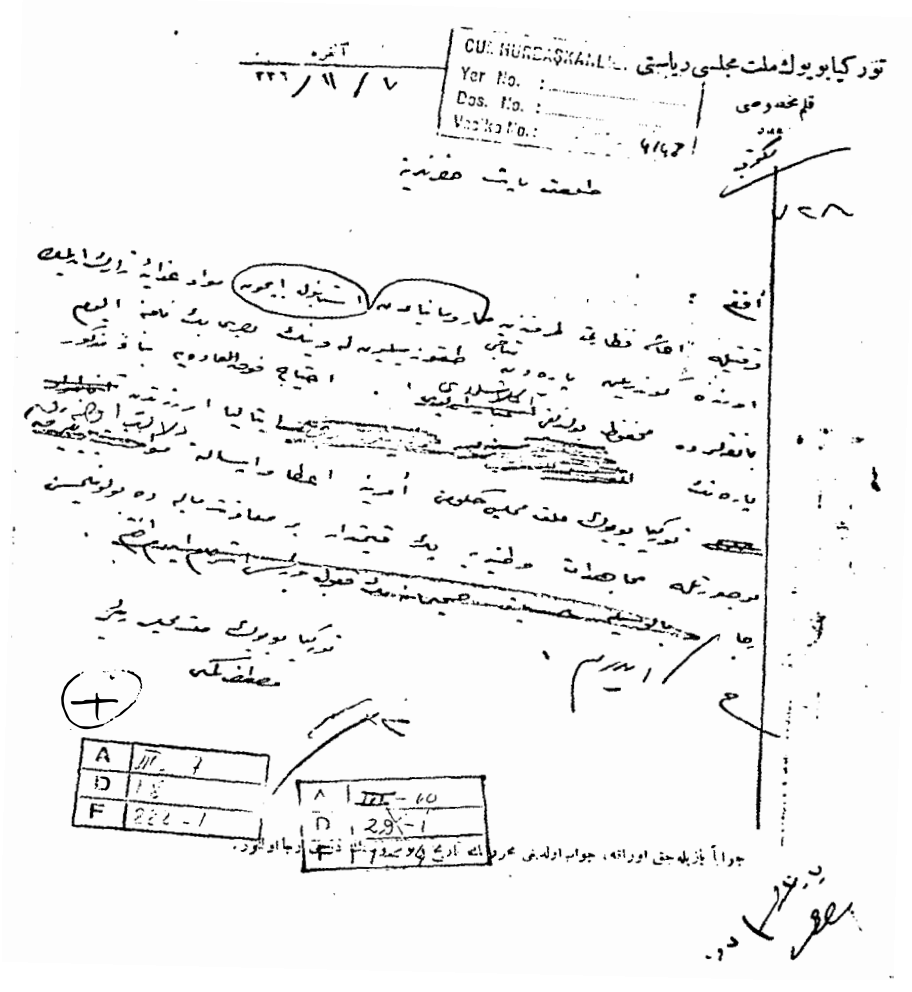

7 Kasım 1920 tarihli ve "Talat Paşa Hazretleri'ne" başlıklı belge.

HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(7 KASIM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
Tezkere
724

Ankara
7.11.336 [1920]

Hariciye Vekâleti'ne

Eski Hive Hanlığı'nın tamamen bağımsız ve meşruti olarak Harezm Cumhuriyeti unvanını aldığı ve Rus Şûralar Cumhuriyeti'nin, bu yeni cumhuriyetin kalıcı ve esaslı bir idare tesis edebilmesi için her türlü yardımda bulunduğu haber alındı. Adı geçen hükümet ile münasebet tesis eylemekliğimiz faydalı görüldüğünden, belirtilen hususun nazarı dikkate alınmasını rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Atatürk Özel Arşivi, Klasör 36, Dosya 109-A/107, Fihrist 6'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.29-30. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

HARİCİYE VEKÂLETİ'NE*

(8 KASIM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsusu
Adet
Tezkere
Zata mahsustur.

Ankara
8.11.336 [1920]

Hariciye Vekâleti'ne

Son olarak Taşkent'ten Afganistan'a doğru hareketini bildiren Cemal Paşa, o havalide takip edilmesi lazım gelen görüşümüzü ihtiva eden talimatname istiyor. Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ve Bakû Temsilcimiz Memduh Şevket Bey vasıtasıyla adı geçene ulaştırılmak üzere bir talimatnamenin süratle hazırlanmasını rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Atatürk Özel Arşivi, Klasör 36, Dosya 109-A, Fihrist 3-12'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.27-28. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE
HARİCİYE VEKÂLETİ'NE
ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(9 KASIM 1920)

Ankara
9.11.36 [1920]

Numara 335
Tahrirat

Müdafaai Milliye Vekâleti'ne
Hariciye Vekâleti'ne
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

Batı Cephesi Kumandanı ve Türkiya Büyük Millet Meclisi üyelerinden Ankara Mebusu Ali Fuat Paşa'nın Rus Sovyet Cumhuriyeti nezdine Moskova Sefiri Kebirliği'ne[1] tayini hakkındaki 9.11.36 [1920] tarihli ve ... numaralı Heyeti Vekile kararnamesinin tasdikli sureti ekte gönderildi, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 09.11.1920, 030.18.1.1 - 1.18.12, Karar No: 335, Tarih 9.11.1920, Ek: 107-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

1 Moskova Büyükelçiliği. (Y.N.)

DİYARIBEKİR'DE İSTİKLÂL MAHKEMESİ TEŞKİLİ HAKKINDA TEZKERE*

(9 KASIM 1920)

Reis [İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Diyarıbekir'de bir İstiklâl Mahkemesi teşkili hakkında Heyeti Vekile'den gelen tezkere var, okunacak:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Askeri kıtalardan firar vakalarının artması hasebiyle firariler hakkında seri ve tesirli bir surette kanuni muamele tatbik edilmek üzere firarilerin yoğunluk mahalli hakkındaki incelemeler neticesine kadar şimdilik hiç olmazsa yalnız Diyarıbekir'de bir İstiklâl Mahkemesi teşkili Elcezire Cephesi Kumandanlığı'nın yazısına atfen Müdafaai Milliye Vekâleti Celilesi tarafından 1.11.1336 [1920] tarih ve Ordu Şubesi 2740 numaralı acele işaretli yazıyla teklif edilmiştir. Gereğinin yapılmasını ve neticeden malumat verilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Reis [İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Diyarıbekir'de bir İstiklâl Mahkemesi teşkilini tensip buyuranlar ellerini kaldırsın. Tensip edilmiştir. Efendim, münasip bir zamanda seçimleri yaparız.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.5. Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım. Ankara, 1942, s.284-285.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 9 Kasım 1920 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 96. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

BÜTÜN VEKÂLETLERE VE ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(9 KASIM 1920)

Gayet gizlidir.
Tezkere 337
Karar
1/295

Ankara
9 Teşrinisani 336 [9 Kasım 1920]

Bütün Vekâletlere ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

Adana Cephesi Kumandanlığı unvanının 2. Kolordu Kumandanlığı'na çevrilmesi hakkında Heyeti Vekile'nin 9.11.36 [1920] tarihindeki toplantısında alınan kararın tasdikli sureti ekte gönderilmiştir, Efendim.

M. Kemal

Hatıra:
Zarfın üzerine "Bizzat açılacaktır" kaydı konacak.

* TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 09.11.1920, 030.18.1.1 - 1.18.14, Karar: 337, Tarih: 09.11.1920, Ek: 38-8'de bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(11 KASIM 1920)

Ankara
11.11.36 [1920]

Tezkere
5/2821

Dahiliye Vekâleti'ne

6 Teşrinisani 336 [6 Kasım 1920] tarih ve 6485/542 numaralı tezkere cevabıdır.

Bâlâ kazasına bağlı Âsi Yozgad nahiyesinin Ankara merkezine bağlanması ve ilhakı hakkında Heyeti Vekile'nin 8.11.36 [1920] tarihindeki toplantısında kabul olunan kararnamenin tasdikli sureti ekte gönderilmiştir, Efendim.

M. Kemal

* TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 08.11.1920, 030.18.1.1 - 1.18.18, Karar: 341, Tarih: 8.11.1920, Ek: 73-17'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.
Belgenin, aynı dosya içinde, "Dahiliye Dışında Bütün Vekâletlere, Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesi'ne, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne" başlıklı bir örneği daha vardır. (Y.N.)

BÜTÜN VEKÂLETLERE VE ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE VE MATBUAT VE İSTİHBARAT MÜDİRİYETİ UMUMİYESİ'NE*

(13 KASIM 1920)

Tezkere 1/298

Ankara
13 Teşrinisani 336 [13 Kasım 1920]

Bütün Vekâletlere ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
ve Matbuat ve İstihbarat Müdiriyeti Umumiyesi'ne

Salahiyettar makamlar tarafından kendilerine şifre verilen memurlar dışında her kimde özel veya resmi şifre bulunursa, casus töhmetiyle İstiklâl Mahkemelerine verileceklerine dair, Heyeti Vekile'nin 12/13.11.36 [1920] tarihindeki toplantısında alınan kararın tasdikli sureti ekte gönderilmiştir, Efendim.

Yalnız matbuata: "İlk ajansla yayımlanmak üzere" kaydı ilave olunacaktır. Matbuata gidecek surete imzalar yazılmayacaktır.

M. Kemal

* TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 12/13.11.1920, 030.18.1.1 - 1.19.1, Karar: 344, Tarih: 12.11.1920, Ek: 168-3'teki belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

İKTİSAT VEKÂLETİ'NE*

(13 KASIM 1920)[1]

Kastamonu Vilayeti Mektupçuluğu

Adet: 769

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesinden İktisat Vekâleti Celilesine çekilen şifre telgrafname çözümüdür.

Madde 1. Rusya ile münasebetimizin ehemmiyet derecesi tarafı âlilerinden açıklanmıştı. Heyeti Vekile'ce bu ehemmiyetle orantılı bir sefaret heyetinin gönderilmesi lüzumundan dolayı Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'nin mevcut vazifesine tercihan sefiri kebir[2] unvanı ile ve salahiyetiyle Moskova'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. Adı geçenin riyasetindeki heyetin kıymetli ve güzide zevat ile kuvvetli bir halde bulundurulması pek faydalı olacaktır. Zatı samileri Rusya ile ilk diplomatik münasebete girişmiş ve henüz neticelenmek üzere kalmış idiyse de, hakiki etkeni bulunmuş olduğunuz için ve Paşa'nın bu hususta ilk zamanda yüksek istişarelerinden pek istifade edeceği şüphesiz bulunduğundan, sefir unvanı ile birlikte teşrifleri düşünülmüş ve Paşa tarafından bu husus pek ziyade lüzumlu görülmekte bulunmuştur. Uygun bulunduğu cevabını makine başında beklemektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s.189.

1 Yukarıdaki kaynakta belgenin tarihi yer almamaktadır. Ancak Yusuf Kemal Tengirşek, kitabında, Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafından sonra Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey'in kendisine çektiği aynı içerikteki 13 Kasım 1920 tarihli telgrafa ve kendisinin 14 Kasım 1920 tarihli cevabi telgrafına yer vermektedir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı 13 Kasım 1920 tarihli olmalıdır. (Y.N.)

2 Sefiri kebir: Büyükelçi. (Y.N.)

AYINTAB MUTASARRIFLIĞI'NA*

(14 KASIM 1920)

Şifre
Harp telgrafıdır.
780

Ankara
14.11.36 [1920]

Ayıntab[1] Mutasarrıflığı'na

C. 12/13.11.36 [1920] şifreye:

Ayıntab şehrinde bulunan bütün mülki memurların maaşlarına mevcut fevkalade ahval dolayısıyla bir misli zam icrası hakkındaki teklifiniz[2] Heyeti Vekile'ce kabul edilmiş ve Büyük Millet Meclisi'ne tasdik edilmek üzere sunulmuştur. Neticesi bildirilecektir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Karar No: 347, Tarih: 14.11.1920, Ek: 116-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

1 Antep. (Y.N.)

2 Bu teklif de TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki aynı dosyada yer almaktadır. Fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'nde bulunan "Mutasarrıf Vekili Ragıp" imzalı el yazısı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur. (Y.N.)

MARDİN'DE IRAK GEÇİCİ HÜKÜMETİ DELEGESİ KAMBER EFENDİ'YE*

(16 KASIM 1920)

Tel

16 Teşrinisani 36 [16 Kasım 1920]

Necef Irak mücahitlerinin teşkil ettikleri geçici hükümetin ve zatıâlilerinin selamlarınıza teşekkür eder ve ortak mukaddes mücahedemizde muzaffer olmamız için Cenabı Hakk'a dualar eylerim. Bu maksada ulaşma hususunda alınması lüzumlu tedbirlere dair Elcezire Cephesi Kumandanı Paşa Hazretleri'ne Hariciye Vekâleti'nce ayrıca lazım gelen bildirimlerde bulunulmuştur, Efendim.

Mustafa Kemal

* Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Türk. K. 40'tan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Doğumunun 100. Yılında Atatürk Yayınları: 3, Ankara, 1981, s.101.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN BEYANNAMESİ*
(HALKÇLIK BEYANNAMESİ)

(18 KASIM 1920)

Büyük Millet Meclisi'nin Beyannamesi

Emperyalist devletlerin, devlet ve milletimizin hayatına açıkça kastetmeleri neticesinde meşru müdafaa için toplanan Türkiya[1] Büyük Millet Meclisi, şimdiye kadar muhtelif vesilelerle açıkça veya zımnen ilan ettiği maksat ve mesleğini bir kere daha bütün cihana arz için şu beyannameyi yayımlamaya lüzum görmüştür:

Türkiya Büyük Millet Meclisi, milli sınırlar[2] dahilinde hayat ve bağımsızlığı temin ve hilafet ve saltanat makamını kurtarmak[3] ahdiyle teşekkül etmiştir. Dolayısıyla hayat ve bağımsızlığını yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiya halkını emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak, irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine ulaşacağı kanaatindedir.[4]

Türkiya Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve bağımsızlığına suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı müdafaa ve bu maksada aykırı hareket edenleri cezalandırma azmiyle kurulmuş bir orduya sahiptir. Emir ve kumanda salahiyeti Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetindedir.[5]

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Mayıs 1981, sayı 79, s.92-94, Belge No: 1748; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.5, TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1942, s.369-370. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Büyük Millet Meclisi'nin bu beyannamesi, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e sunduğu ve Büyük Millet Meclisi'nin 18 Eylül 1920 günlü 67. toplantı 3. celsesinde okunan 13 Eylül 1920 tarihli "Teşkilatı Esasiye Kanunu Tasarısı (Halkçılık Programı)"nın "Maksat ve Meslek" kısmında yer alan dört maddesinden meydana gelmektedir. "Teşkilatı Esasiye Kanunu Tasarısı (Halkçılık Programı)" için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.9, Kaynak Yayınları, İstanbul, Ekim 2002, s.323-327. (Y.N.)

1 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belgede "Türkiya" olan sözcük, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "Türkiye". Aynı sözcük, eski yazı belgesine ulaşılamayan 13 Eylül 1920 tarihli "Teşkilatı Esasiye Kanunu Tasarısı (Halkçılık Programı)"nda da "Türkiye"dir. (Y.N.)

2 13 Eylül 1920 tarihli "Teşkilatı Esasiye Kanunu Tasarısı (Halkçılık Programı)"nda "milli sınırı". (Y.N.)

3 13 Eylül 1920 tarihli "Teşkilatı Esasiye Kanunu Tasarısı (Halkçılık Programı)"nda "hayat ve bağımsızlığın temini ve hilafet ve saltanat makamının kurtarılması". (Y.N.)

4 Bu cümle, 13 Eylül 1920 tarihli "Teşkilatı Esasiye Kanunu Tasarısı (Halkçılık Programı)"nda şöyledir: "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti hayat ve bağımsızlığını kurtarmayı yegâne ve mukaddes gaye bildiği halkı emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetin hakiki sahibi kılmakla gayesine ulaşacağı inancındadır." (Y.N.)

5 13 Eylül 1920 tarihli "Teşkilatı Esasiye Kanunu Tasarısı (Halkçılık Programı)"nda bu paragraf şöyle: "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, milletin hayat ve bağımsızlığına suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı müdafaa ve harici düşmanlarla işbirliği yapıp milleti aldatmaya ve ifsada çalışan dahili hainlerin tedibi için orduyu sağlamlaştırmayı ve onu milli bağımsızlığın dayanağı bilmeyi borç sayar." (Y.N.)

Türkiya Büyük Millet Meclisi, halkın öteden beri maruz bulunduğu sefalet sebeplerini, yeni vasıtalar ve teşkilat ile kaldırarak yerine refah ve saadet ikame etmeyi başlıca hedefi sayar. Dolayısıyla toprak, maarif, adliye, maliye, iktisat ve vakıflar işlerinde ve diğer meselelerde toplumsal kardeşlik ve yardımlaşmayı hâkim kılarak, halkın ihtiyaçlarına göre yenilikleri ve tesisleri vücuda getirmeye çalışacaktır. Ve[1] bunun için de siyasi ve toplumsal ilkelerini milletin ruhundan almak ve tatbikatta milletin eğilimlerini[2] ve ananelerini gözetmek fikrindedir.

Dolayısıyla Türkiya Büyük Millet Meclisi memleketin idari, iktisadi, toplumsal, bütün ihtiyaçlarıyla alakalı hükümleri peyderpey incelemeye ve kanun şeklinde tatbik mevkiine koymaya başlamıştır.[3] Veminallahüttevfik.[4]

18 Teşrinisani 336 [18 Kasım 1920]

1 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belgede yer alan "ve" bağlacı, aynı dergideki çevrimyazıda ve *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde yok. (Y.N.)

2 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belgede yer alan "temayülat" (eğilimler) sözcüğü aynı dergideki çevrimyazıda yer almamış. (Y.N.)

3 13 Eylül 1920 tarihli "Teşkilatı Esasiye Kanunu Tasarısı (Halkçılık Programı)"nda son iki paragraf şöyle: "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, halkın maruz bulunduğu sefalet sebeplerini gidererek saadet ve refahının gereklerini ve vasıtalarını temin etmeyi esas ilke ve dolayısıyla toprak, maarif, adliye, maliye, iktisat ve genel olarak toplumsal meselelerde asrın icabına ve halkın hakiki ihtiyacına göre gereken yenilikleri ve tesisleri vücuda getirmeyi başlıca vazife sayar. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti gaye ve maksatlarını temin için bütün mesai ve icraatında millet ve memleketin maruz bulunduğu fiili tecavüzlere ve ifsatlara karşı milletin birlik ve dayanışmasını halele ve müdafaa ve mücahede kuvvet ve kudretini eksilmeye uğratmaktan ehemmiyetle kaçınır. Siyasi, toplumsal ilkelerini milletin ruhundan almaya ehemmiyet atfeden Büyük Millet Meclisi hükümeti bu ilkelerin tatbikatında milletin hakiki eğilimlerini ve ihtiyaçlarını nazarı dikkatte bulundurur." (Y.N.)

4 *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde yer alan "Veminallahüttevfik" (Allah'ın yardımıyla) ifadesi *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki belgede yok. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
ERMENİSTAN BARIŞ ŞARTLARI HAKKINDA*

(18 KASIM 1920)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Bir noktayı hatırlatmak istiyorum ve askeri görüş noktalarıyla alakalı olduğu için askeri heyetten aldığım malumat üzerine genel kurulu aydınlatmak istiyorum. Beyefendi'nin buyurdukları gibi; evvelce teklif edilmiş olan mütareke şartlarını Ermenilerin kabul ettiğini söylüyor ki, o mütareke şartları iki görüşü ihtiva ediyordu. Birisi; Ermeni ordusundan silah almak, ikincisi o günkü vaziyete göre Ermeni ordusunun çekileceği hatla bizim muhafaza edeceğimiz hat arasında tarafsız bölge bırakmak. Halbuki daha sonra askeri harekât başladı. Evvelki hattı çok ileri geçtik. Yalnız bulunduğu vaziyetten doğuya doğru değil, merkezden güneye ve Şahtahtı'ndan dahi kıtalarımız ileriye yürümüştür. Dolayısıyla mütarekenamenin sınırlarla alakalı olan kısmı bittabi yeni vaziyete göre değişmiştir. Bunun üzerine Erkânıharbiye'ce yeni bazı teklifler yapmışlardı. Fakat bu, ehemmiyete sahip değildir. O, yeni hattın biraz batısında; bu, biraz daha ileride idi. Yalnız bunda yeni görüş muhafaza edilmiştir. O da güneyden Azerbaycan'a giden yolların tamamen emniyette tutulmasıdır. Erkânıharbiye'ce böyle bir şey vardır efendim, askeri talimat sırasında verilmiştir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.5, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1942, s.375.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 18 Kasım 1920 günü öğleden sonra saat 3.10'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 99. toplantı 2. celsesinde, Erzurum Mebusu İsmail Bey'le arkadaşlarının, Ermenistan barış şartları hakkındaki soru önergesine Hariciye Vekâleti Vekili Ahmet Muhtar Bey'in cevabı sırasında yapmıştır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
MAHALLİ MÜFREZELERİN TAKİBATI HAKKINDA*
(18 KASIM 1920)

Dahiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan B. (Devamla): [...] Dersim hakkında bendenizin arz edeceği malumat bundan ibarettir. Sonra Dersim memurlarının tayini meselesinde, bendeniz iyice hatırlıyorum ki, Dahiliye Vekâleti'nde bulunmadığım bir sırada Dersim'e bazı kaymakamlar tayin edildi. Bu kaymakamların tayini, doğru veya yanlış olduğunu muhakeme edecek olursak, oradaki memurlardan aldığımız malumata göre, bu tayinlerin tamamen her vakit isabet etmediğini gördük ve bunları kısmen değiştirmeye mecbur olduk. Yani bunların yerine lazım gelen mahalli memurları tayin ettik.

Hasan Hayri B. (Dersim): Mahalli müfrezeler hakkında bir şey buyuruldu. Mahalli müfrezeler hakkında malumatımız yoktur. Lütfen izahat verilse...

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Mahalli müfrezelerin takibatı hakkında yüksek huzurunuzda izahat vermekten Heyeti Vekile'yi mazur görmeniz lazımdır. *(Uygundur sesleri.)*

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.5, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1942, s.384.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 18 Kasım 1920 günü öğleden sonra saat 3.10'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 99. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE MİLLİ MÜDAFAA VEKÂLETİ'NE, RIZA BEY'E*

(19 KASIM 1920)

Büyük Millet Meclisi Reisi'nden
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne
Milli Müdafaa Vekâleti'ne
Rıza Bey'e
19 Kasım 1920 Tarihli
36/1782 Beyannamesi

1. Kırşehir Mebusu Rıza Bey, vatanın muhtaç olduğu bir sırada kurduğu Milli Süvari Alayı ile cepheye koşmuş ve 3-4 aydan beri vatani vazifesini şükranı gerektirecek şekilde yerine getirmiş ve ilgili kanun gereğince yasama görevine devam zorunluluğunda bulunduğu için adı geçen alayın kumandanlığından ayrılmak zorunda kalmıştır.

2. Kırşehir Milli Alayı, 24. Tümen emrine verilmiştir. Bu alaya Rıza Bey'in kardeşi Haydar Bey, 20 silahlı atlı ile gelerek katılmıştır. Kumandayı Haydar Bey üstlenmiştir. Alayın tamamı, yedek subayları da dahil olmak üzere tümen emrine girecek ve alay erleri, düzenli er kurallarına bağlı tutulacaklardır. Askerlik çağı dışındakiler silahsız ve hayvansız olarak tümen tarafından memleketlerine gitmek üzere terhis olunacaktır.

* Yukarıdaki şekliyle aktaran: Dr. Ata Kabasakal, "1920 Yılında 'Kuvay-ı Milliye' Örgütleri, Eylemleri ve Gelişmeler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ocak 2002, sayı 60, s.28-29.

ANKARA MEBUSU ALİ FUAT PAŞA'NIN MOSKOVA'YA SEFİRİ KEBİR TAYİN OLUNDUĞU HAKKINDA TEZKERE*

(20 KASIM 1920)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Büyük Millet Meclisi üyelerinden Ali Fuat Paşa Hazretleri'nin Moskova'ya sefiri kebir[1] gönderilmesi münasip görülmüş olduğundan, vazifesinin devamı müddetince o konudaki kanunun 4. maddesi hükmüne göre vaki olan memuriyetinin Meclis üyeliğiyle birleşmesinin uygunluğu hususunda genel kurulun oyunun alınmasını rica ederim.

20.11.1336 [1920]

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre I, c.5, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1942, s.409.
Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e sunduğu bu tezkere, Büyük Millet Meclisi'nin 20 Kasım 1920 günü öğleden sonra saat 2.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Vehbi Efendi'nin yaptığı 100. toplantı 2. celsesinde okunmuş ve kabul edilmiştir. (Y.N.)

1 Sefiri kebir: Büyükelçi. (Y.N.)

ELCEZİRE CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(20 KASIM 1920)

Şifre
810

20.11.36 [1920]

Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na - Şifre

18.11.36 [1920] tarih ve istihbarat 3961 numaralı telgraflarına cevaptır.

Necef'ten özel haberci vasıtasıyla gelen mektuplara aşağıdaki cevabın tebliğ edilmesini rica ederim.

Müşterek düşmanımız ve dinimizin ve bağımsızlığımızın haini olan İngilizlere karşı Irak mücahitlerinin cesurca ve aslanca olan mücahedelerini hükümetimiz büyük bir iftihar ve takdir ile takip etmektedir. Muhterem mücahitlere maddeten ve fiilen yardım etmek en başlıca emelimizdir. Bu yardımın başlangıcı olarak Cizre'den Musul tarafına Bazan'da yakında taarruza girişilecektir. Müşterek düşmanımızı kovmaya başlangıç olarak yeniden yakında daha geniş ölçüde yardım vasıtalarını hazırlamaktayız. Dolayısıyla Irak muhterem mücahitlerinin büyük bir azim ve şiddetle mücahedelerine devam etmelerini rica ederim. Cenabı Hak bütün Müslümanlara yardım ihsan buyursun.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1322'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki, Ahmet Hezarfen ve Emir Eş tarafından okunmuştur.

GÜMRÜ'DE DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(21 KASIM 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet

Ankara, 21.11.336 [1920]

Şifre
831

Gümrü'de Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Bitlis'te Küfrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi'den gelen 9 Teşrinievvel [9 Ekim] tarihli telgrafnamede, Kağızman cephesinde cansiperane gayret eden Şûra Reisi Şeyh Hüsnü Efendi ile maiyeti hakkında devletlilerinin vasıtası ile iltifat gösterilmesi rica edilmektedir. Münasip ise Büyük Millet Meclisi namına adı geçene iltifat buyurulmasını rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 523'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İNEBOLU KAYMAKAMI ELİYLE MUHTAR BEY'E*

(21 KASIM 1920)

Ankara
21.11.1920

İnebolu Kaymakamı Eliyle Muhtar Bey'e

Dahiliye'ye tebliğ edildi. Gerekenlere Ankara'ya hareketinize müsaade edilmesi için emir verilecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Özel Arşivi (Kurtuluş Savaşı) AA/792-801'den aktaran: Ertuğrul Zekâi Ökte, "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar III", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ağustos 1973, sayı 71, s.32.

LENİN'E*

(22 KASIM 1920)

Dış İlişkiler Dairesi
Siyasi Bölüm

Ankara, 22 Kasım 1920

Lenin Yoldaş'a
Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti
Halk Komiserleri Konseyi Reisi
Moskova

Reis Yoldaş,

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi ve daha önce Batı Cephemizin Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın, Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti nezdinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin sefiri ve tam salahiyetli temsilcisi olarak tayin edildiğini bu itimatnameyle resmi olarak bildirmekten şeref duyarız. Kendisini, iki halkı ortak idealleri uğruna birleştiren dostluk ve kardeşlik hislerini her zamankinden daha çok kuvvetlendirmek için bütün çabasını göstermekle vazifelendirdik. Size hükümetimiz adına yapacağı bütün açıklamaları emniyetle kabul etmenizi rica ediyoruz. Nezdinizde bulunmakla, beraberliğimizi daha samimi kılmak yanında, bizi ortak hedefimize daha çok yakınlaştırmaya ve Rusya ile Türkiye halklarının önündeki bütün engelleri daha kolay aşmalarına katkıda bulunması ümidiyle, Rusya emekçi halkına olan derin hayranlık ve şahsınıza olan yüksek saygıyla, Başkan Yoldaş, sizden itimatnameyi kabul etmenizi rica ediyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* RGASPİ (Sosyo-Politik Tarihi Rusya Devlet Arşivi), Font 2, Liste 1, Dosya 16255, Yaprak 2-3'te bulunan Fransızca belge Hanri Kanditan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Belgenin fotokopisi için bkz. *Aydınlık*, 1 Şubat 1998, sayı 550, s.6. Aynı belgenin 20 Kasım 1920 tarihli Fransızca örneği için bkz. Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.IV, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.89.

BARIŞ DELEGELERİ HAMİD VE NECATİ BEYEFENDİLERE*

(23 KASIM 1920)

Hariciye 791 (Ermenistan)
25.11.36 [1920]

Şifre
Makine başında

Ankara
23.11.336 [1920]

Kars yoluyla:

Barış Delegeleri Hamid ve Necati Beyefendilere

C. 23.11.36 [1920] şifreye.

Ermenilerle müzakerelerimizde hiçbir tarafın müdahale ve yol göstericiliği söz konusu olmamalıdır. Bilhassa Ermenilere vekâlet ve onları himaye maksadıyla işe karışmak isteyenlere karşı aracılık kabul etmediğimizi belirtebilirsiniz. Hukukumuzdan zerre kadar fedakârlığa razı olunamayacağı muhakkaktır. Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne Hariciye'den bu konuda lüzumlu bildirimlerde bulunulmuştur, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923)*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.179-180. Ayrıca bkz. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu 28, Belge 190. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*'ndaki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, TİTE Arşivi'ndeki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

KONYA HADİSESİNİ İNCELEMEK İÇİN GÖNDERİLECEK HEYETE ORUM MEBUSU FERİD VE FUAD VE SİNOB MEBUSU ŞEVKET BEYLERİN DE İLAVESİ HAKKINDA TEZKERE*

(25 KASIM 1920)

Ankara
25.11.336 [1920]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Son Konya hadisesini incelemek ve malum olduğundan daha açık bir surette aynlatmak maksadıyla özel bir heyetin gönderilmesi ve işbu heyete Çorum Mebusu erid ve Fuad ve Sinob Mebusu Şevket Beylerin de ilavesi düşünüldüğünden, adı geçenlerin izinli sayılmalarını rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

Aslı TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi, M. F. No: 10'daki belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Cevdet Geçkili ve Servet Bayoğlu tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.6, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1943, s.40.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 25 Kasım 1920 günü öğleden sonra saat 3.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Vehbi Efendi'nin yaptığı 102. toplantı 2. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

KONYA HADİSESİNİ İNCELEMEK İÇİN GÖNDERİLECEK HEYET HAKKINDA*

(25 KASIM 1920)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim: Konya vakalarına karışmış olduğu zannolunan birtakım zevat orada teşekkül eden Divanıharbe verilmişlerdir. Divanıharbin heyeti umumiye hakkında verdiği karara yüksek heyetiniz itiraz buyurmamıştınız. Yalnız Büyük Millet Meclisi üyelerinden bazı arkadaşlarımızın orada itham edilmiş olduğu nazarı dikkatinizi çekti. Ve yüksek heyetiniz bu meseleye el koydu. Bu mesele münasebetiyle zaten mühim olan Konya hadisesini daha esaslı incelemek, derinleştirmek Heyeti Vekile'ce kararlaştırıldı. Heyeti Vekile muhtelif vasıtalarla bu soruşturmasını yapmaktadır.

En son vermiş olduğu bir karar ki: Oraya özel surette bir heyet gönderecektir. Fakat Heyeti Vekile arzu etti ki, bu özel heyete arkadaşlarımızdan da birkaç kişiyi ilhak etsin. Bu doğrudan doğruya Heyeti Vekile'ce yapılmış bir tedbirdir. Gidecek olan özel heyet, yüksek heyetiniz namına orada incelemeler icra edecek değildir. Zaten Heyeti Vekile'nin bu icrai meselede yüksek tarafınızdan bağımsız bırakılması daha uygun olacaktır. Yalnız Heyeti Vekile'nin sizden ricası, seçilen zevata izin vermenizden ibarettir. Dolayısıyla bu arkadaşlara izin verirseniz, onlar da bu heyetle beraber gideceklerdir, vermezseniz tabii gidemez. Dolayısıyla bunları yüksek oyunuza arz ediyorum.

Nadir B. (İsparta): Bir şey arz edeceğim; heyetinizden gidecek zevat muhakeme usulüne, adliye usulüne hakkıyla vakıf olanlardan gitsinler rica ederim. Onun çok tesiri vardır. Şevket Bey'e diyecek yoksa da diğer muhterem zevat, zannederim, adliye ile çok meşgul olmuş zevat değildir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Beyefendi Hazretleri, özel heyetin kimlerden teşekkül edeceği yüksek heyetinize arz edilmemiştir. Yalnız heyete arkadaşlarımızdan üç kişinin ilavesi kararlaştırılmıştır. Bunlara izin verilmesi rica olunuyor.

Reis [Reisi Sani Vekili Vehbi Efendi]: Efendim, önerge bir daha okunsun mu?

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.6, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1943, s.42-43.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 25 Kasım 1920 günü öğleden sonra saat 3.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Vehbi Efendi'nin yaptığı 102. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

Abdülhalim Çelebi Efendi (Konya): Efendim, müsaade ederseniz arz edeceğim. Paşa Hazretleri o zevatı seçmişlerdir. Bendeniz diyorum ki, bizim meseleyi araştıracaktır, bunun seçimle olmasını bütün muhterem arkadaşlardan istirham ediyorum.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, bu gidecek olan özel heyetin vazifesinde yalnız Çelebi Efendi Hazretleri'nin işini takip etmesi esas değildir ve genel kurula verdiğim önergede Çelebi Efendi'den ve Çelebi Efendi meselesinden bahsolunmamıştır. Genel olarak Konya meselesini araştıracak ve inceleyecek ve elde etmiş olduğumuz malumatı genişletecek, bizi daha çok aydınlatacak bir rapor istiyoruz. Bu genel meseleler içerisinde ihtimal ki Çelebi Efendi Hazretleri'nin de meselesi nazarı dikkate alınabilir. Fakat kendilerinin, diğer bir arkadaşımızın da söylediği gibi, bu meselede tamamen tarafsız kalmaları lazım gelir. Bu mesele burada bir muhakeme icra olunur gibi...

Abdülhalim Çelebi Efendi (Konya): Doğru efendim, tarafsız kalmaklığım icap eder. Fakat...

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Henüz Çelebi Efendi itham edilmektedir. Eğer yüksek heyetiniz işe el koymamış olsalardı, Divanıharbin kararı haklarında tatbik edilecekti ve bilhassa bendeniz Çelebi Efendi'nin haklarını düşünmek için soruşturma heyeti göndermeye lüzum görüyorum. Meseleyi soruşturma neticesinde meydana çıkarmak için böyle bir soruşturma yapmaya lüzum gördüm.

Abdülhalim Çelebi Efendi (Konya): Yalnız gidecek olan heyetin Meclis'ten seçilmesini niyaz ederim.

Reis [Reisi Sani Vekili Vehbi Efendi]: Efendim, şu teklif olunan değerli arkadaşlardan üç zatın izinli olmasını kabul edenler ellerini kaldırsın. Kabul olunmuştur.

İSMET PAŞA'YA*

(25 KASIM 1920)

Tevfik Bey'in ehemmiyet verdiğim bu müracaatına karşı ne tarzda cevap verildiğinin ve ne gibi tedbirler alındığının bu gece bildirilmesini rica ederim.

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.61; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.517.
Atatürk, yukarıdaki belgeye *Nutuk*'ta şu açıklamayla yer vermektedir:

> "Kuvayi Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey tarafından İsmet Paşa'ya yazılan, firari ve casusların İstiklâl Mahkemesi'ne verilmesine itirazı ihtiva eden ve Kuvvei Seyyare'nin sol cenahı yirmi dört saate kadar 12. Kolordu'ca temin edilmeyecek olursa kuvvetini Efendi Köprüsü'ne çekeceği hakkındaki telgrafnameleri, bana Ankara'da bulunan Etem Bey verdi. Ben, bittabi bu telgrafları manidar buldum. Kuvvei Seyyare'nin vaziyetinde tedbirler alınmasını lüzumlu kılan dikkat çekici bir hal gördüm. Onun için, İsmet Paşa'ya, bu telgrafları Etem Bey vasıtasıyla öğrendiğimi bildirdiğim 25 Teşrinisani 1920 [25 Kasım 1920] tarihli telgrafnamemde, 'Tevfik Bey'in ehemmiyet verdiğim bu müracaatına karşı ne tarzda cevap verildiğinin ve ne gibi tedbirler alındığının bu gece bildirilmesini rica ederim' demiştim.
>
> "İsmet Paşa, cereyan eden haberleşmeyi aynen bildirdi".

Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

ŞEYH SUNUSÎ ŞEREFİNE VERİLEN ZİYAFETTE KONUŞMA*

(25 KASIM 1920)

Muhterem efendiler!

1327'de [1911-1912] İtalyanlar vatanımızın kısımlarından pek kıymetli bir parçaya, Osmanlı Afrika'mıza cümlenizce malum olduğu üzere bir haydut gibi tecavüz ve taarruz ettiler. Ben o zaman tesadüfen İstanbul'da bulunuyordum. Oradaki birkaç günlük araştırmadan anlamıştım ki, orada Afrika'yı müdafaaya memur olan kuvvetlerimiz pek azdı. Ve yine pek iyi anlamıştım ki, devletin birçok yerlerdeki felaketleri, Osmanlı Afrikası'nı kurtarmak için pek çok kuvvet sevkine mani idi. Bu acı hakikatlere vukufla beraber, vatanı müdafaada benim de kalbim diğer birçok arkadaşlarım gibi elemle, kederle çırpınıyordu. Bu hissiyatın tesiri altında başka bir vasıta ve yol olmadığından, isim ve kıyafet değiştirerek İstanbul'dan çıktım. Güzergâhımda Mısır'da evvela, her zaman bizi imhaya çalışan ve İslam âlemini esir etmek isteyen İngilizlerin tahakkümlerine, zulümlerine tesadüf etmiş idim. Bittabi bu mania karşısında ümitlerimiz biraz sarsıntıya uğradı. Yol bulduk, mihnetler ve meşakkatler ile seyahate devam ettik. Bu müşkül seyahatin üzerinde bir gün birtakım asil insanların etrafımızı sarmış olduğunu gördük. Bu insanlar bizi bütün samimiyetle karşılayan Sunusîler idi. Evet biz geniş sahalarda, sonsuz vahalarda samimi, ciddi, vatanperver bir İslam kütlesinin içine dahil olmuştuk. Onlar Sunusîler idi.

Efendiler!

Sunusîliğin ve Sunusîyatın ne olduğunu bittabi bilirsiniz. Fakat tarihi bir vakanın başlangıcını hatırlatmak isterim: 1830 tarihinde Fransızlar yine İslam memleketlerimizden Cezayir'i zapt ve işgal etmişlerdi. Düşmanın istilası altında kalan bu toprakların yetiştirdiği bir mukaddes varlık ve bir deha vardı ki: "Seyyid Muhammed bin Ali yü-s-Sunusî" idi. Bu şerefli zat aynı tarihte Mekke istikametine yönelmiş, Afrika'yı batıdan doğuya, baştan nihayete kadar dolaşarak insanlığın, İslamiyetin hakiki saadetini sağlamlaştırmak ve takviye etmek için, mevcudiyetlerine, bağımsızlıklarına dünyayı hürmet ettirmek için bir teşkilat ortaya koydular ki, kendi isimlerine izafeten "Sunusî Teşkilatı" dendi.

Bu teşkilat diğer tarikler[1] gibi sadece bir tarikat değildi. Bu tarikat insanlığı, İslamiyeti saadet yolunda yürütmeye yönelik esaslı bir teşkilattır. Arz ettiğim tarihten bu-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 27 Kasım 1920, sayı 80. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Şubat 1997, s.129-132. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin, Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Kurtuluş Savaşı'nı yakından izleyen, çeşitli vesilelerle Türkleri destekleyen, armağanlar veren Seyyid Ahmed-üş Şerîf-üs Sunusî, Büyük Millet Meclisi'nin konuğu olarak 15 Kasım 1920 günü Ankara'ya gelmiştir. Bu metin, Mustafa Kemal Paşa'nın, 25 Kasım günü konuk Şeyh Sunusî şerefine Büyük Millet Meclisi'nce verilen ziyafette yaptığı konuşmadır. (Y.N.)

1 Tarik: Yol. (Y.N.)

günc kadar çok zaman geçmiş sayılmaz. Seksen dokuz sene, yani son bir asır içinde bu yüce teşkilatın daima aziz rehberi olmuş zevatın adedi de çok değildir. İlk kurucudan sonra onun oğulları Seyyid Muhammed bin el-Mehdi gelir. Ondan sonra yüksek huzurlarıyla heyetimizin müşerref olduğu Seyyid Ahmed-üş Şerîf-üs Sunusî Hazretleri'nin pederleri ve kendileri. Dolayısıyla bu gece huzurlarıyla müşerref olduğumuz zat, İslam âleminde büyük bir esasa dayanan mukaddes bir teşkilatın hamileri, kurucuları olarak onun başında bulunan yüce bir zattır. Sunusîler, başta Seyyid Ahmed-üş Şerîf-üs Sunusî olduğu halde, bütün İslam âleminde fevkalade hürmet ve şeref kazandıktan başka, bilhassa Afrika'da kendi teşkilatları dairesinde bulunanlar için değil, bütün Afrika İslamları için hakikaten takdir ve takdise değer bir İslam müessesesi vücuda getirdiler. Benim ve arkadaşlarımın kendi gözlerimizle gördüklerimiz gibi, Sunusîler Afrika'da insaniyet ve medeniyet ve hayatta inzibat hususunda öncü olmuşlardır. Bu itibarla bütün Afrika Müslümanlarının kalplerinde ve vicdanlarında kendilerinin büyük bir ihtiram mevkileri vardır. Sunusîler Afrika'nın vicdanına sahip ve hâkim olan bir sülale, bir ailedir. Dolayısıyla huzurlarıyla müşerref olduğumuz yüce zat, hakikatte Afrika'nın en tabii reisi ve en salahiyetli hükümdarıdır. *(Alkışlar.)*

Sunusîler, başında Seyyid Ahmed-üş Şerîf-üs Sunusî Hazretleri bulundukları halde, bizzat bize bir sene zarfında gösterdikleri hizmetleri fevkalade yüksektir. Biz ancak bu sayede topumuz, tüfengimiz kıt, her şeyimiz sıfır denecek derecede olduğu halde dünyanın bütün harp vasıtalarına sahip olan İtalyanları daima mağlup vaziyette bulundurduk. Bundan dolayı kendilerine bu mülakat fırsatından istifade ederek tekrar teşekkür eylemeyi vazife sayarım. Fakat memleket ve milletimizi imhaya kalkışan düşmanların adedi ve düşmanlıklarının derinliği o kadar fazla idi ki ve o kadar fazladır ki, bir sene sonra Afrika'nın müdafaasını kendilerine terk ederek vatanın diğer bir noktasında çalışmak üzere ayrıldık. Hakikaten kendileri bizzat başta olmak üzere mücadelelerini bugüne kadar devam ettirmiş bulunuyorlar. Bunun neticesi olarak İtalyanlar ilk ayak bastıkları sahillerde, gemilerinin toplarına dayanarak barınabiliyor ve asıl vatanın kalbine ayak basamamışlardır ki, o da kendilerinin gayretleri sayesindedir. Daha sonra vaziyet icabı ve bazı tedbirler alınması için zatı fadılaneleri[1] İstanbul'u teşrif buyurmuşlardı. İşte bu esnada Harbi Umumi olmuş, vatanın muhtelif kısımlarından bazılarıyla yolumuz kesilmiş olduğundan, zaruri olarak İstanbul'da kalmışlardı. Düşmanlarımız hayat ve mevcudiyetimize son büyük darbeyi 16 Mart'ta vurmaya kalkıştıkları zaman kendileri Bursa'da idiler, o gün memleket ve milletimiz için fevkalade tarihi bir gün idi. Milletimizin çoğunluğu vurulan darbeye karşı mevcudiyetini muhafazaya karar vermiş idi. Şeyh Ahmed-üş Şerîf-üş Sunusî Hazretleri, o gün İstanbul'daki felaketi takdis ederek tuttuğumuz yolda devam ve sebatımızı tavsiye suretiyle bizi yüreklendirdiler ve o günden bugüne kadar içimizde bulundular ve memleketin, dinin şerefini temin için bizimle beraber çalışmaktadırlar. Kendileri Afrika'da bulunsalardı, her halde düşmana vurulacak darbe pek tesirli olurdu. Fakat kendilerinin içimizde bulunmak suretiyle yaptıkları hizmet, orada bulunmakla icra etmiş olacakları tesirden daha az yüce değildir. Şeyh Hazretleri'nin ve ailelerinin bugüne kadar yaptıkları hizmetleri takdir etmek güçtür! Hepinizce malum-

1 Zatı fadılane: Faziletli zat. (Y.N.)

dur ki, arkadaşlar, İslam âlemini teşkil eden muhtelif kitleler, zaman zaman gafil bir halde kalmışlardır. Bu sebeple vuku bulan birçok hizmetler, fedakârlıklar gaflet halinde bulunanlara layıkı ile tesirini yapamamıştır. Fakat bugün İslam âleminde şüphe yok düşmanların üst üste darbeleriyle hasıl olan uyanış o kadar yüksektir ki, bakışlarımızı yerkürenin sathı üzerinde bir an için dolaştıracak olursak görürüz ki, teyakkuz halinde ve belki intikam alma vaziyetinde birçok İslam kitleleri vardır.

Fakat bütün bu teyakkuz ve uyanış halinde bulunan insanlar, başlarında bulunacak, ulviyet ve faziletleriyle sivrilmiş simaların yol göstermelerine muhtaçtır. İşte Şeyh Sunusî Hazretleri, o yüksek ve kutsi simaların birincilerindendir. Dolayısıyla, bundan sonra kendilerinin İslam âlemine yapacakları hizmetler, şimdiye kadar olan hizmetlerini taçlandıracaktır. Ve bu sayede Türkiya devletinin, bütün İslam cihanının dayanak merkezi olan Türkiya devletinin de sağlamlaştırılmasına yardım etmiş olacaklardır. Seyyid Ahmed-üş Şerîf-üs Sunusî Hazretleri'nin gelecekteki hizmetlerine şimdiden gerek şahsım namına ve gerek Türkiya Büyük Millet Meclisi namına teşekkür arz eylerim.

İZZET PAŞA'YA*

(25/26 KASIM 1920)

Zatı devletleri ve Salih Paşa Hazretleri'nin de dahil bulunmaları lazım gelen heyetle en kolay ve seri olarak Bilecik'te buluşmak mümkündür.[1] İstanbul'dan ya Sapanca'ya kadar şimendifer ve oradan otomobille, veyahut deniz yoluyla Bursa'ya ve yine oradan otomobille Bilecik'e teşrif buyurulabilir. Bahsolunan istikametler üzerinde şimdiden icap edenlere tebligat yapılmıştır. Aralık'ın ikisine kadar Bilecik'te bulunacak şekilde seyahatin tanzim buyurulmasını ve İstanbul'dan hareket gününün ve yolunun şimdiye kadar kullanılan vasıta ile Zonguldak'a[2] bildirilmesini rica ederim. Seyahatin mümkün olduğu kadar dağdağasız icrası hatıra kabilinden arz olunur.[3]
25/26 Teşrinisani 1920 [25/26 Kasım 1920]

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.2, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.55; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, c.2, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993, s.336.
Mustafa Kemal Atatürk, yukarıdaki belgeye *Nutuk*'ta şu açıklamayla yer vermektedir: "Efendiler, İzzet Paşa'nın bilvasıta gönderdiği şifre telgrafnamesine cevap vermeyi, özel memurla gönderdiğimiz notların tarafından okunmuş olduğu haberine bağlıyordum. İzzet Paşa'nın, tarafımızdan verilen malumatı öğrendikten sonra da, fikrinde sebat edip etmemekte olduğunu anlamak istiyordum. Bu husus anlaşıldıktan sonra, İzzet Paşa'ya aradaki vasıtalarla şu cevabı verdim:" (Y.N.)

1 *Feryadım*'da, mektubun başında şu cümle yer almaktadır: "İzzet Paşa Hazretleri'ne; Neşet Bey vasıtası ile yazılan 23 Teşrinisani sene 36 [23 Kasım 1920] tarihli telgrafnamei devletleri alındı." (Y.N.)

2 *Feryadım*'da, "Zonguldak'a kadar". (Y.N.)

3 *Feryadım*'da, metin aynı olmakla beraber, bazı cümleler farklı sırayla yer almaktadır. (Y.N.)

KONYA'DA REFET PAŞA'YA*

(27 KASIM 1920)

Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'ye dönmek üzere olduğuna ait çıkan yaygın söylentiler üzerine Denizli halkı heyecana düşmüş ve hiçbir şekilde Denizli'ye dönmesi arzu edilmediği anlaşılmaktadır. Bu hususun dikkate alınmasını ve durumun iyi bir şekilde idare edilmesini rica ederim.

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A III-7, D 18, F 29'dan yukarıdaki şekliyle aktaran: Sıtkı Aydınel, *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.371.
Belge, yukarıdaki kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "27 Kasım 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'dan Konya'da bulunan Refet Paşa'ya gelen bir telgrafta '...' deniyordu." (Y.N.)

NECEF ARAP HÜKÜMETİ HEYETİ'NE*

(29 KASIM 1920)

No: 480

29.11.36 [1920]

Din ve Millet Mücahidi Alelazm Efendiler Hazretleri

Hepinize selam ve hayır dualarımı gönderirim. Kanber Efendi vasıtasıyla gönderdiğiniz mektupta birlikte gösterilen halis vicdani muhabbetten Türkiye Büyük Millet Meclisi bütün üyeleriyle beraber hepimiz pek memnun ve mütehassis olduk. Cenabı Hak, uzak memleketteki mümin kardeşlerimizin halis ve tam bir iman ile sevgili vatanına bağlı bulunan hepsini ilahi yardımlarına mazhar ve "İslam camiasını" her yerde arzu fahr buyursun, âmin.

Buradaki ahvalimize gelince, İngilizlerin yardımıyla donatılmış olan Ermenistan'ın ordularını Hakk'ın yardımı ve inayetiyle hezimete uğratarak, bu inatçı düşmanı barış talebine mecbur eyledik. Yunan hainleri de inşallah yakında bu akıbete uğrayacaklardır. Bağdat'ta İngiliz eliyle vücut bulmuş olan hükümetin kısa ömürlü olduğuna hükmediyoruz. O heyet fertlerinin hal ve şanı birer birer malumunuzdur. Bağdat Nakibi Abdurrahman Efendi hakkında diğerlerine nispetle iyi zannımız var idi. Heyet riyasetini kabulüne esef duyduk. Muhterem Necef hükümetinin esirgemediği gayret ve cesaret ve tuttuğu celli metin birlik, hakikaten övgüye layık ve büyük şükrana müstahaktır. İslam âleminin hakiki hizmetkârı olduğunuza, böyle bir büyük cihattaki muvaffakiyetiniz şahittir.

Afrika mühim kıtasında milyonlarca manevi evladı olan kadri büyük Şeyh Ahmed-üş Şerîf-üs Sunusî Hazretleri de, Elcezire'nin güneyine doğru hareket etmişlerdir. Muhterem mücahit Acemi (?)[1] Paşa mücahedekârane harekâtını başlatmak üzere Deyrezor taraflarına gidiyor. Irak din kardeşlerimizin ulvi maksatlarına nail olmaları için elden geleni hiçbir vakit sakınmayacağımızdan katiyen emin olunuz. Şu kadar ki, başlamış ve iyi bir neticeye yaklaşmış olduğumuz bazı harp harekâtının bugünlerde terki doğru olmadığından başka, mesafelerin uzaklığı, sizin bir müddet daha azim ve sebatı devam ettirmenizi ve sabır ve gayreti artırmanızı lüzumlu kılıyor. Aksi halde size arzunuz doğrultusunda ulaşmaya bundan evvel girişirdik.

* Dışişleri Bakanlığı Arşivi - Türk K. 40'tan aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar*, c.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.106-108.

1 Kaynakta burada parantez içinde soru işareti yer almaktadır. (Y.N.)

Dini azim ve metanetiniz karşısında hayran kalan düşmanın tecavüzünü tekrarlamasından[1] evvel size ulaşmak hususu, hakikaten en şiddetli bir emelimizdir. Kanber Efendi'ye bu hususta ve bundan başka ahval ve vaziyet hakkında kumandanımız Nihat Paşa vasıtasıyla malumat verilmiş olduğundan, belirtilen tafsilatı adı geçen Efendi'nin lisanından alır ve öğrenirsiniz. Daima sağ ve salim ve tevfiki Hüda[2] ile mesut ve bolluk içinde olunuz, aziz ve muhterem din kardeşlerim.

16 Rebiülevvel 1339

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

1 Kaynakta yanlışlıkla "tekerrür etmenizden" (tekrarlamanızdan) şeklinde yazılmış. Doğrusu "tekerrür etmesinden" olmalı. (Y.N.)
2 Tevfiki Hüda: Allah'ın yardımı. (Y.N.)

ERMENİSTAN CUMHURİYETİ NAZIRLAR REİSİ VE HARİCİYE NAZIRI MONSİEUR VARAZYAN'A*

(29 KASIM 1920)

1102/300
Hariciye Vekâleti
848/468
(Ermenistan)

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na,

Yeni kabineyi teşkile memur olduğuna dair Ermenistan Nazırlar Reisi ve Hariciye Nazırı Monsieur Varazyan tarafından Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti Riyaseti'ne hitaben gönderilen telgrafname cevabı, adı geçene ulaştırılmak ricasıyla aşağıya alınmıştır, Efendim.

29 Teşrinisani 1336 [29 Kasım 1920]

Hariciye Vekili
Ahmed Muhtar

Ermenistan Cumhuriyeti Nazırlar Riyaseti'ne

Ohan Canyan kabinesinin istifası üzerine Ermeni Parlamentosu kararıyla yeni kabineyi teşkile memur olduğunuzu bildiren ve komşu memleketlerle dostane münasebetlerin devam ettirilmesi arzusuyla mütehassis olan yeni hükümetin Gümrü'de başlayan barış müzakerelerini, iki tarafın karşılıklı hukukunu ve menfaatlarını ufak bir neticeye kavuşturmak lüzumuna inandığını [...][1] olarak gönderdiğiniz telgrafnameyi memnuniyetle aldım. İki komşu millet arasında barışın ve asayişin iadesi için tam bir gönül temizliğiyle ihtiyar ettiği önceki hareket ile de sabit olduğu üzere, Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin gerek Ermenistan ve gerek diğer komşu memleketler hakkında aynı hissiyatı beslediğini, bu vesile ile de teyide fırsat bulduğumdan dolayı iftihar etmekteyim.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge)*, c.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.183-184. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede bir sözcük okunamadı. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*'nda "açıklayarak" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

Gümrü'de başlayan barış müzakerelerinin iki millet için karşılıklı emniyet esasına dayalı bir barış ve refah devresi temin edecek bir neticeye kavuşması bizce de pek talep olunduğuna ve lüzumlu bulunduğuna şüphe edilmeyeceği ümidiyle Ermenistan'ı artık zararlı harici tesirlerden korumaya[1] yönelik olacak vatanperverane mesainizde tam muvaffakiyetinizi temenni eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

1 Aslı "sıyanete" olan bu sözcük, *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*'nda hatalı olarak "hiyanete" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

1. KUVVEİ SEYYARE KUMANDAN VEKİLİ TEVFİK BEYEFENDİ'YE*

(29/30 KASIM 1920)

Ankara, 29/30 Teşrinisani 1920 [29/30 Kasım 1920]

1. Kuvvei Seyyare Kumandan Vekili Tevfik Beyefendi'ye

İki üç günden beri doğrudan doğruya tarafı âcizaneme göndermekte olduğunuz raporların son maddesinde, Batı Cephesi Ordu Kumandanlığı'na verilmiş olduğunun kayıtlı bulunmadığı nazarı dikkatimi çekti. Bir yanlışlık mıdır, yoksa bir sebebe mi dayanmaktadır? Bu konuda malumat verilmesini rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.62; Kemal Atatürk, *Nutuk*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.518.

DAHİLİYE VEKİLİ VE GÜNEY CEPHESİ KUMANDANI REFET BEYEFENDİ'YE*

(30 KASIM 1920)

30 Teşrinisani 336 [30 Kasım 1920]

Dahiliye Vekili ve Güney Cephesi Kumandanı Refet Beyefendi'ye

1. Kuvvci Scyyare Kumandan Vekili Tevfik Bey'in son günlerde aldığı serkeşane vaziyet üzerine İsmet Bey'le aramızda cereyan eden haberleşmelerin suretlerini ekte takdim ediyorum. Teyakkuz halinde bulunulmasını ve lüzumlu tedbirlere girişilmesini rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mektubu taşıyan kuryc Yüzbaşı Zeki Bey'le, lüzumunda benimle ve İsmet Bey'le haberleşebilmek üzere özel bir şifre anahtarı da gönderilmiştir.

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Arşiv 1/4282, Dolap 46, Göz 4, Klasör 2485, Dosya 99, Fihrist 3'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1975, sayı 73, s.12-14. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİNİ BOZMAYA YÖNELİK İNGİLİZ PROPAGANDASI HAKKINDA TALİMAT*

(30 KASIM 1920)

Hariciye Vekâleti
853/474
(Doğu-Rus)

30.11.36 [1920]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

Madde 1. Moskova Telsiz İstasyonu'nun İtilafçılarla anlaşmakta olduğumuza dair çektiği telgraflardan bahseden 29.11.36 [1920] tarihli iki adet telgrafnamei âlileri alındı. Cevabımız ikinci maddededir. Söz konusu maddenin Kâzım ve Memduh Şevket Beylere en seri vasıta ile ulaştırılması istirham olunur, Efendim.

Madde 2.

Gümrü'de Türkiya Barış Heyeti Delege Reisi Kâzım Karabekir Paşa'ya,
Bakû'da Türkiya Temsilcisi Memduh Şevket Bey'e,
Tiflis'te Türkiya Temsilcisi Kâzım Bey'e,

Her taraftan gelen haberlerden anlaşıldığı üzere, İngilizler, Bolşeviklerle bizim ve İslam âleminin arasını açmak için bütün vasıtalara müracaat etmektedirler. Buna muvaffak oldukları takdirde her iki kitleyi ayrı ayrı ezebileceklerini ümit ediyorlar. Bu maksatla uydurulan söylentiler arasında İngilizler tarafından Azerbaycan'ın bize vaat edilmesine karşılık Kafkasya'da Bolşeviklere karşı cephe tesisini taahhüt etmiş olduğumuz ve buna benzer daha birtakım yalanlar vardır. Dolaşmakta olan bu tür rivayetleri derhal elinizdeki bütün vasıtalardan istifade ederek ve en kati bir lisanla tekzibe mezun ve memursunuz.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.185-189. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, yukarıdaki kaynakta "Türk-Sovyet ilişkilerini bozmaya yönelik İngiliz propagandası konusunda T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'in Doğu Cephesi Kumandanlığı'na vermiş oldukları 30 Kasım 1920 tarihli talimat" notuyla yayımlanmıştır. Eski yazı belgenin sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın imzası yer almamakta, ancak belgeye ait çevrimyazının sonunda "Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile kaleme alındığı" belirtilmektedir. (Y.N.)

İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından ne doğrudan doğruya ne de İstanbul'da iktidar mevkiine getirdikleri hükümet vasıtasıyla bize karşı hiçbir barış teklifi vaki olmamıştır. Bu tür havadisleri çıkaranlar, söz konusu hükümetlerin ücretli propagandacılarıdır. Bu söylentiler belki de Adana'da Fransızların her sıkışınca dinlenmek ve yeni kuvvet getirtmek için vakit kazanmak arzusu ile ateşkes talep etmelerinden ve bu maksatla birkaç kişiyi sahillerimize göndermelerinden doğmaktadır. Fakat bu tür teşebbüslerin hepsine cevabımız, sadece Fransızların memleketimizden çıkıp gitmelerini talep etmekten ibarettir. Diğer taraftan kendilerine Ankara hükümetinin temsilcisi veya delegesi süsünü veren, bizce tamamıyla meçhul bazı kimseler İstanbul'da İngiliz ve Fransız mahfilleri ile müzakerelere girişip aralarında birtakım kararlar almaktadırlar. İşbu konuşmaları mahareti malum olan İngiliz propagandası her tarafa yayıp Ruslarla aramızı açmak için bunu bir alet makamında kullanmak istiyor.

Mesele bundan ibaret olup, Türk milletinin kendi hayatına kastetmiş olan emperyalistlerle birlikte hareket edebileceği zannını birçok mahfillere telkine muvaffak olan İngiliz oyunlarına hayret etmemek elden gelmez.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(1 ARALIK 1920)

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

30.11.1336 tarih ve 472 numaralı âcizane telgrafnamemde vaat olunduğu üzere Moskova Sefiri Fuat Paşa'ya verilen talimatnamenin özeti, Rus ve Azerbaycan ricaliyle temasımızda faydalı olur düşüncesiyle aşağıda takdim kılınmıştır. Birer suretinin Memduh Şevket ve Kâzım Beylere ulaştırılması ayrıca istirham olunur, Efendim.

Hariciye Vekâleti
Şifre: 476 (Moskova)
1.12.36 [1920]

Madde 1. Rusya ile yapılmasına teşebbüs edilip maddeleri iki taraf delegelerince parafe edilen dostluk ahitnamesi imza edilsin edilmesin Türkiya ile Rusya arasındaki dostane komşuluk münasebetlerinin takviyesine itina kılınması.

Madde 2. Söz konusu ahitnamenin Van ve Bitlis meselesi bertaraf edilmek şartıyla imzası hususuna gayret edilecektir.

Van ve Bitlis'in terkini Ankara hükümetinin kabul edememesindeki sebepler aşağıdadır:

Evvelen: Ankara hükümetinin teşekkülünün sebep ve hikmeti, Misakı Milli dahilindeki arazinin muhafazası ve bu arazide oturan ahaliye siyasi ve iktisadi bağımsızlığın teminidir. Bu uğurda bu kadar müthiş mücadelelere girişmiş olan hükümetimiz böyle bir zaaf eseri gösterdiği takdirde derhal devrilir ve iktidar İstanbul'daki İngiliz mahmilerine[1] geçer. Bu halin vukuunda, İngiliz, hilafet nüfuzunu istediği gibi kullanmakta ve o sayede gerek Kafkasya gerek Orta Asya Müslümanlarını kendi emperyalist gayeleri uğrunda ve Bolşevikliğin aleyhinde kullanmakta serbest kalır.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.190-206. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, yukarıdaki kaynakta "T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'in Türk-Sovyet ilişkilerine ait esaslar konusunda Doğu Cephesi Kumandanlığı'na bildirmiş oldukları 1 Aralık 1920 tarihli talimat" notuyla yayımlanmıştır. Eski yazı belgenin sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın imzası yer almamakta, ancak belgeye ait çevrimyazının sonunda "Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile yazıldığı" belirtilmektedir. (Y.N.)

1 Mahmi: Himaye gören, korunan. (Y.N.)

İkinci olarak: Ermeniler Van ve Bitlis'e sahip olunca Irak'taki İngilizlerle bağlantı peydah edeceklerinden, bu sayede bütün Yakındoğu'da İngilizlerin mevkii fevkalade sağlamlık kazanacaktır.

Madde 3. Rusya Müslümanları ve genel olarak İslam milletleri hakkında görüşümüz, bunların muhtariyetlerinin genişletilmesine ve hilafet makamına olan manevi bağlılıklarının takviyesine çalışılacaktır. Rusya'nın bu hususiaki hassasiyeti malum olduğundan, gayet ihtiyatkârane hareket edilecek ve her fırsatta bundan maksat İslamcılık ve Turancılık gibi eğilimler olmayıp, sırf Türk ve İslam kavimlerini dahi herkes gibi hür ve mevcut medeniyetten istifadeye kadir bir hale getirmek olduğu beyan olunacaktır. İslam âlemi üzerindeki manevi nüfuzumuz, daima aralarında barışın tesisi, nifak ve anlaşmazlığın giderilmesi, eğitimin tamimi uğrunda sarf olunacaktır. Bunlara Batı emperyalistlerinin[1] bütün İslam kavimlerini esaret altına almaktaki hırsları etraflı izah edilip bu cereyana karşı Bolşeviklere dayanmanın lüzumu anlatılacaktır. Bu isteğin husulü için de Bolşeviklere dahi İslam kavimlerin âdetlerine, hukukuna, ananelerine ve hürriyetine ve bilhassa memleketlerinin iktisadi kaynaklarına sahip olmaktaki meşru hukukuna riayet edilmesinin lüzumu anlatılacaktır. Ancak bu sayede Bolşeviklerle İslam âleminin Batı emperyalizmine karşı birlikte harp edebileceği iyice izah edilmelidir.

Madde 4. İslam âlemi, Bolşevikler ve Batı emperyalist devletleri arasındaki münasebetler hakkındadır.

Sömürgelerin fethinden ancak fatih memleketin banker ve sermayedarları istifade edip, amele ve fukara halk bundan zararlar görür. Mesela harpten evvel hiçbir zengin sömürgeye sahip olmayan Almanya, sanayi hususunda İngiltere'den ve başka her hususta Fransa'dan ileride bulunmakta idi. Dolayısıyla sömürge fethi ancak sermayedarların fazla miktarda artmasından memleket dahilinde kâfi bir kâr temin etmeyen sermayelerini daha verimli bir surette nemalandırmasına ve dolayısıyla işi azalan Avrupa proletaryasını daha ucuz bir surette istihdama yarar. Diğer taraftan son zamanlarda Batı'da büyük grevler esnasında sömürgeler amelesi kullanılmaya başlanıldığından, bu suretle birçok grevler neticesizliğe mahkûm edildiği gibi, yavaş yavaş asayişi temin ve büyük şehirler proletaryasının gösterilerini dağıtmak üzere sömürgelerin askerleri kullanılacaktır. Dolayısıyla gerek Batı emekçileri gerek sömürgeler ahalisi sermayedarlar elinde yekdiğerini ezmeye yarayan bir alet halindedir.

Bu hakikatlerin daima daha geniş bir ölçekte Batı amelesine telkini ve sömürgelerin bağımsızlıklarının iadesi uğrunda ve sömürgeler politikasından vazgeçilmesi hususundaki propagandanın gittikçe şiddetlendirilmesi Sovyet hükümetinden, Komünist Fırkası'ndan ve Üçüncü Enternasyonal'in İcra Komitesi'nden ısrarla talep olunacak ve bu konudaki yayınlar daima takip olunacaktır.

Keza aynı vasıtalarla Batı amelesine, Batı'da Türklere olan düşmanlığın, İslam âleminin sömürgeler haline girmesini engellemek için devamlı çalışmış oldukları ve dolayısıyla Türklere karşı yapılan seferlerin proletaryanın menfaatlarına zararlı oldu-

1 "Batı emperyalistlerinin" sözcüklerinin aslı olan "Garp emperyalistlerinin" sözcükleri, kaynakta yer alan belgenin çevrimyazısında yanlışlıkla "Arap emperyalistlerinin" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

ğu anlatılacaktır. Şu yön de gözden uzak tutulmamalıdır ki, Harbi Umumi'nin husule getirdiği iktisadi buhran sona erdikten sonra emperyalizm ve kapitalizmi devirmek pek güç ve imkânsız olur. Dolayısıyla bu maksatlara önümüzdeki seneler zarfında ulaşmaya son derece gayret olunmak vaciptir.

Madde 5, 6, 7. Bu maddeler İngiliz, Fransız ve İtalyanların bize karşı olan emellerinden bahsedip, söz konusu noktalar 21/22.11.36 [1920] tarih ve 391 numaralı şifremizde arz olunmuş idi.

Madde 8. Necef'te teşekkül eden Arap hükümetinin muhafazası lüzumu ve bu konuda Bolşeviklerin İran'da ciddi surette taarruzlarda bulunmaları lüzumuna dair olup, bu husus dahi 29.11.36 [1920] tarih ve 462 numaralı şifremizde arz olunmuş idi.

Madde 9. Rum, Ermeni gibi Batı emperyalizminin hizmetçisi olan milletlerle mesleklerinde sebat ettikleri müddetçe anlaşmamızın imkânı yoktur.

Madde 10. Yunanistan ancak Türk çoğunluğun oturduğu İzmir ve Trakya'dan ve İngiliz köleliğinden vazgeçtiği takdirde bizimle dost olabilir.

Yeni Rallis Gounaris kabinesinin emeli İtalyan ve Türklerle beraber bir kitle teşkil edip Güney Slavlara karşı koymak olduğu söylenmekte ise de, bu konuda henüz kati bir şey bilinmediği gibi, bize bu yolda bir teklif vukuuna dahi vakit olmamıştır. Teklif vukuunda en büyük gayemiz olan emperyalizmin baskısından kurtuluşumuz maksadına halel gelmemek şartıyla bunu uygun bulabiliriz.

Zatı devletlerince malum olan Ermenistan hakkındaki görüşümüzden bahsetmektedir.[1]

Madde 12. Yine malumunuz olan Gürcistan hakkındaki görüşümüzden bahsetmektedir.

Madde 13. Azerbaycan'ın tamamen ve cidden bağımsız bir devlet haline girmesine taraftarız ve bunun temini için Rusları gücendirmemek ve kuşkulandırmamak şartıyla lüzumlu teşebbüslerde bulunulacaktır. Bu konuda bilhassa memleketin petrol vesaire gibi kendi iktisadi kaynaklarına sahip olması için yine aynı şartla çalışılacaktır. Rusların Azerbaycan'da yapacakları muamele bütün İslam âleminin Bolşevikleri tartmak için bir ölçü olacağının Ruslara anlatılmasına gayret olunacaktır.

Kafkas meselesinin sınır, nakliye vasıtaları vesaire gibi noktalardan hallinde daima Azerbaycan'ın ve Kuzey Kafkasya menfaatlarının bilhassa nazarı dikkate alınmasına itina olunacağı gibi, 10.8.36'da [1920] Ruslar ve Ermeniler arasında yapılan ateşkeste Azerbaycan'ı zarara uğratan maddelerin kaldırılmasına çalışılacak ve her milletin mukadderatına hâkim olması düsturuna dayanarak Karabağ vesaire gibi Türk çoğunluğun oturduğu yerlerin Azerbaycan'a bağlı bulunması temin edilecektir.

Madde 14. Azerbaycan için verilen talimat Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni dahi kapsamaktadır. Fırsat çıktığında Çerkes ve Müslüman olan Abaza memleketinin Gürcistan'dan alınıp bu cumhuriyete ilhakına Ruslar âmâline olunacaktır.[2]

1 Bu cümle 11. maddeye ait olmalı. (Y.N.)
2 Âmal: Emeller. Cümle düşüklüğü belgenin aslından kaynaklanmaktadır. (Y.N.)

Madde 15. İstanbul'da iktidar mevkiine gelen ve gelecek hükümetler hakkında görüşümüz:

Türk milleti hiçbir vakit ve hiçbir bahane ile düşman elinde oyuncak olmaya mahkûm olan bir hükümete mukadderatını teslim edemez. Dolayısıyla İstanbul'daki askeri işgal devam ettikçe İstanbul'u payitaht olarak tanımamızın imkânı yoktur.

Emperyalist devletlerle barış meselesinde görüşümüz:

Misakı Milli dahilindeki arazide tam bir surette siyasi ve iktisadi bağımsızlığa sahip olmak istiyoruz.

Bu gayeye ulaştığımız takdirde bunun diğer mazlum kavimler tarafından bağımsızlığın elde edilmesi ve temini için gayet kuvvetli bir kötü misal olmasından korktukları içindir ki, buna düşmanlarımız bir türlü razı olamıyorlar.

Dolayısıyla bu konuda gerek maddeten gerek manen bize yapılacak her türlü yardımın cihan emperyalizmini yıkmak hususunda ne kadar büyük bir ehemmiyete sahip olduğunun her fırsatta izahı ile gerek Rus gerek Batı sosyalist matbuatında bu yolda yayınlarda bulunulması vasıtalarının temini talep olunmaktadır.

Madde 16. İngiltere ve Fransa aleyhinde çalışan bütün kuvvetlerden istifade etmek elzem olduğundan, Enver, Cemal, Halil vesaire paşalarla işbirliği yapılıp, onların dahi işbu talimat dahilinde çalışmalarının temini.

Madde 17. Ruslarla İngiliz veya Fransızlar arasında cereyan eden bütün müzakerelerin bütün safhalarının dikkatle takibi ve bildirilmesi.

Londra'da Krassin heyetinin yaptığı rivayet olunan mukavele hakkında derin araştırma icrası. Bu mukavele yapılmış bile olsa bize yapılan yardımın kesilmemesi lüzumunun izahı.

Madde 18. Ruslarla aramızda her neyle alakalı olursa olsun müzakereler cereyan ettiğinde kararlaştırılmış şartların karşılıklı olmasına daima dikkat edilip bize karşılık olarak bahşedilmeyen bir hakkın bizim tarafımızdan onlara katiyen bahşedilmemesi.

Madde 19, 20, 21. Rusya'nın dahili, iktisadi ahvali, yeni askeri kanunları vesaire ile Rusya'da teşekkül eden yarı bağımsız cumhuriyetleri ve Batı'daki sosyalist cereyanları hakkında tafsilatlı ve muntazam malumat verilmesine dairdir.

AYINTAB KAHRAMANLARINA*

(1 ARALIK 1920)[1]

Ayıntab[2] cephesindeki vaziyetin ıslahı ve Ayıntab kuşatmasının kaldırılması için gerek Büyük Erkânıharbiye ve gerek 2. Kolordu Kumandanlığı'nca büyük bir alaka ve gayretle çalışılıyor. Ayıntab için her taraftan yeni kuvvetler yola çıkarılmıştır. İnayeti Bârî[3] ile yakında Ayıntab kuşatması kaldırılacaktır. Harp tarihimizi büyük bir şerefle süslemiş olan Ayıntab kahramanlarının manevi kuvvetlerine katiyen halel gelmeyerek kahramanlık ve yiğitliklerinde devam etmek suretiyle inşallah hayırlı olacak olan neticeyi beklemelerinin kendilerine bildirilmesi rica olunur.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* E. Mra. Mümtaz, "İstiklâl Savaşında İkinci Kolordu", *96 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1 Mart 1935, Sayı 37, s.56. Aynı belgenin sadeleştirilmiş bir örneği için bkz. *Hayat Mücadeleleri, Selahattin Âdil Paşa'nın Hatıraları*, Zafer Matbaası, İstanbul, 1982, s.351.
Belgeye kaynakta şu açıklamayla yer verilmektedir: "Ayıntab etrafında cereyan eden muharebelerle emin bir ulaşım temin edilmemiş olmakla beraber, kasabaya muhtelif vasıtalarla erzak ve cephane ithaline çalışılıyordu. Neticenin çabuk alınamaması mevcut ahalinin maneviyatına tesirden geri kalmıyorsa da, düşmanın gün geçtikte kasabada vücuda getirdiği tahribat kasaba müdafilerinin bilakis azmini yükseltiyordu. Kasabada bir aylık erzak olduğu anlaşılmıştı. Bu hususta mutasarrıflıktan gelen malumat Kolordu'ca Büyük Millet Meclisi Reisliği'ne arz edilmiş ve alınan cevap Ayıntab Mutasarrıflığı'na bildirilmişti:" (Y.N.)

1 *96 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*'nda belge tarihsizdir. Ancak *Hayat Mücadeleleri, Selahattin Âdil Paşa'nın Hatıraları*'nda belgeye şu açıklamayla yer verilmektedir: "26 Kasım 1920 tarih ve Özdemir imzası ile kolordu aracılığı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazılan şikâyet yazısına 1 Aralık 1920'de şu cevap verilmişti:" (Y.N.)

2 Antep. (Y.N.)

3 İnayeti Bârî: Allah'ın inayeti. (Y.N.)

KÜTAHYA'DA KUVAYİ SEYYARE KUMANDANI ETHEM BEY'E*
(ARALIK 1920 BAŞI)[1]

Kütahya'da Kuvayi Seyyare Kumandanı Ethem Beyefendi'ye

Kânunuevvel 336 [Aralık 1920]

İstanbul'dan Ankara'ya gelmek üzere yola çıktıkları bildirilen Sadrazam Ahmet İzzet Paşa heyetinin karşılanmasına Meclis üyelerinden bir heyetin gönderilmesi ve bu heyet arasında da sizinle benim de bulunmaklığım arkadaşlar tarafından uygun ve yerinde görülmüştür. Rahatsızlığınıza rağmen özel trenle acele Ankara'ya dönmenizi bekliyorum.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, Dünya Yayınları, 1962, s.139.

1 Belge, kaynakta yanlışlıkla 25 Aralık 1920 tarihiyle yer almış. Yukarıdaki telgrafı alan Ethem'in Ankara'ya gelmesinden sonra, heyet 3 Aralık'ta Ankara'dan yola çıkmıştır. (Y.N.)

ISPARTA'DA DEMİRCİ MEHMET EFE'YE*

(3 ARALIK 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsusu
Adet

Ankara, 3.12.336 [1920]

Telgraf
Aceledir.

Isparta'da Demirci Mehmet Efe'ye

C. Sizin gibi vatan hizmetindeki arkadaşlarımızın hizmetlerinden her vakit istifade edilecektir. Emin ve rahat olunuz. İşittiğiniz söylentiler doğru değildir, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1293'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.406. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ FERİK FEVZİ PAŞA'YA*

(5 ARALIK 1920)[1]

Evraka/ 7.12.36 [1920]
Şifre
Zata

Müdafaai Milliye Vekili Ferik Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Malum heyet ile Bilecik'te görüştük.[2] İsmet Bey beraberdir.

Celâl, Hakkı Behiç, Muhittin Baha Beyleri müzakerenin bazı safhalarına dahil edeceğim. Heyeti Vekile'nin anlamak isteyeceği bazı noktalar varsa bildirilmesini rica ederim. Heyetin esaslı hiçbir kanaat ve kararları yoktur. Neticede kendilerini alıkoymak niyetindeyim.[3]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9442'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge İstanbul Üniversitesi Fars Dili Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Kanar, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Cezmi Eraslan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede yalnız evraka kaydedildiği "7.12.36" [1920] tarihi yer almaktadır. Belgenin içeriğinden, telgrafın, 5 Aralık 1920 günü yapılan "Bilecik Mülakatı" sırasında çekilmiş olduğu anlaşılmaktadır. (Y.N.)

2 Eski yazı belgede "görüştük" ya da "görüşüldü" şeklinde okunmuştur. (Y.N.)

3 Gazi Mustafa Kemal, bu konuda *Nutuk*'ta şu açıklamayı yapmaktadır:

> "... 5 Kânunuevvel [Aralık] 1920'de Bilecik İstasyonu'nda bekleyen Ahmet İzzet Paşa heyetine temas edeceğim.
>
> "Hatırınızdadır ki, İzzet Paşa'nın talep ve teklifi üzerine, kendileriyle Bilecik'te görüşme kararlaştırılmıştı. Heyet, ayın dördünden beri beni Bilecik İstasyonu'nda bekliyordu. Heyet, İzzet, Salih Paşalarla sefirlerden Cevat, Ziraat Nazırı Hüseyin Kâzım, Hukuk Müşaviri Münür Beyler ve Hoca Fatin Efendi'den meydana geliyordu. Bilecik istasyon binasının bir odasında birleştik. İsmet Paşa da beraberdi. Görüşme şu tarzda cereyan etti: Ben, ilk söz olarak, 'Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi' diyerek kendimi takdim ettikten sonra, 'Kimlerle müşerref oluyorum' sorusunu yönelttim. Salih Paşa, benim maksadıma intikal edemeyerek kendisinin Bahriye ve İzzet Paşa'nın Dahiliye Nazırı olduğunu izaha kalkışırken ben, hemen İstanbul'da bir hükümet ve kendilerini o hükümetin ricali olarak tanımadığımı ve eğer İstanbul'da bir hükümetin nazırları olarak görüşmek istiyorlarsa kendileriyle görüşmekte mazur olduğumu beyan ettim. Ondan sonra, sıfat ve salahiyet söz konusu edilmeyerek fikir alışverişinde bulunmak tensip edildi.
>
> "Konuşmanın bazı safhalarına Ankara'dan beraber gelen bazı mebus arkadaşları da iştirak ettirdim. Birkaç saat cereyan eden konuşmadan, gelen zevatın esaslı hiçbir malumat ve kanaatleri olmadığı an-

imkân olmazsa ... yarın öğleye kadar ... temin ... şimdilik ... olan kazanın askerlerine makine başında.[1]

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

laşıldı. Nihayet, İstanbul'a dönmelerine müsaade etmeyeceğimi ve birlikte Ankara'ya gideceğimizi tebliğ ettim.

Zaten beklemekte bulunan trenle hareket olundu. 6 Kânunuevvel [Aralık] 1920'de Ankara'ya geldik. İstanbul heyetini, arzuları hilafına tutuklamıştım. Fakat, bunu ilan etmeyi faydalı bulmadım. Çünkü, İzzet ve Salih Paşalardan ve diğer zevattan milli hükümet işlerinde istifadeyi düşünerek haysiyetlerini saklı bulundurmak istedim. Bu maksatla, Ankara'ya gelir gelmez matbuata verdiğim resmi ajans tebliğinde, söz konusu zevatın, Büyük Millet Meclisi hükümetiyle temas etmek vesilesiyle İstanbul'dan çıktıklarını ve memleketin hayır ve selametine daha faydalı ve tesirli bir surette çalışmak üzere iltihak eylediklerini ilan ettirdim."

Bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.2, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, 66-67; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1969, s.524-525. (Y.N.)

1 Eski yazı belgenin ikinci sayfasında yer alan bu bölümde boş bırakılan yerlerdeki sözcükler okunamadı. (Y.N.)

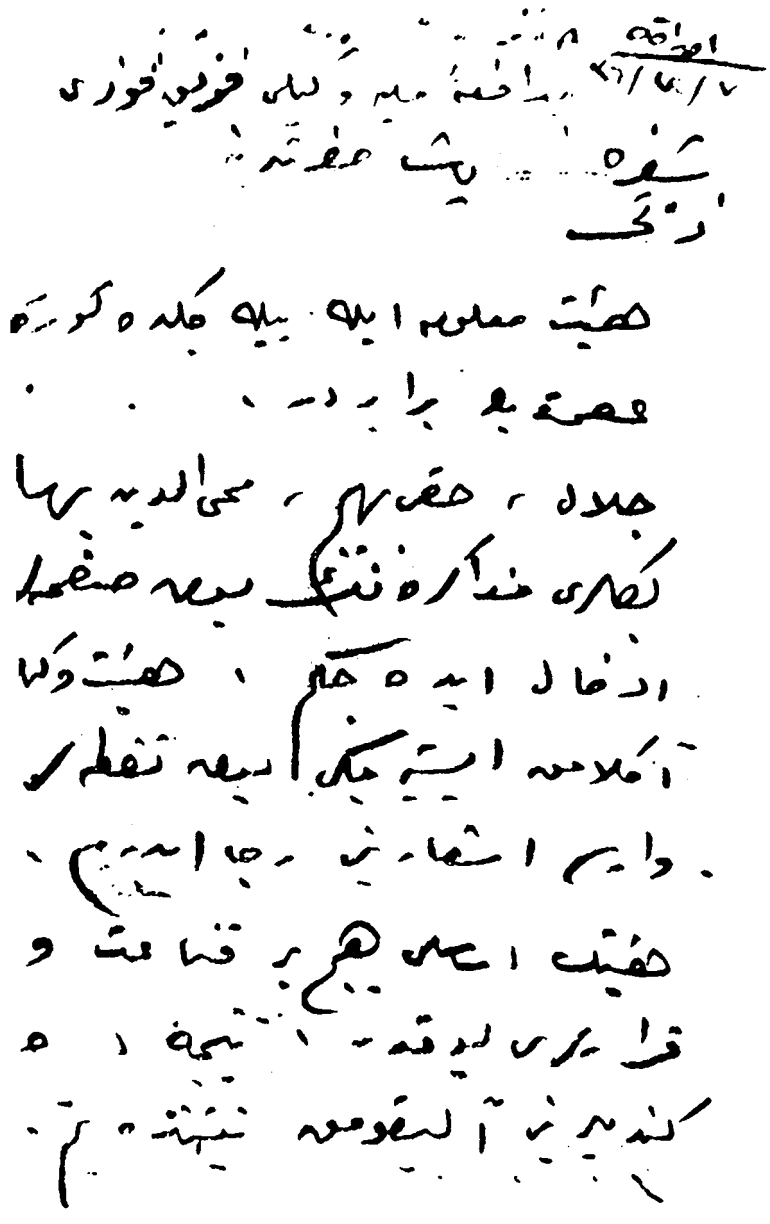

"Müdafaai Milliye Vekili Ferik Fevzi Paşa'ya" başlıklı belgenin ilk sayfası.

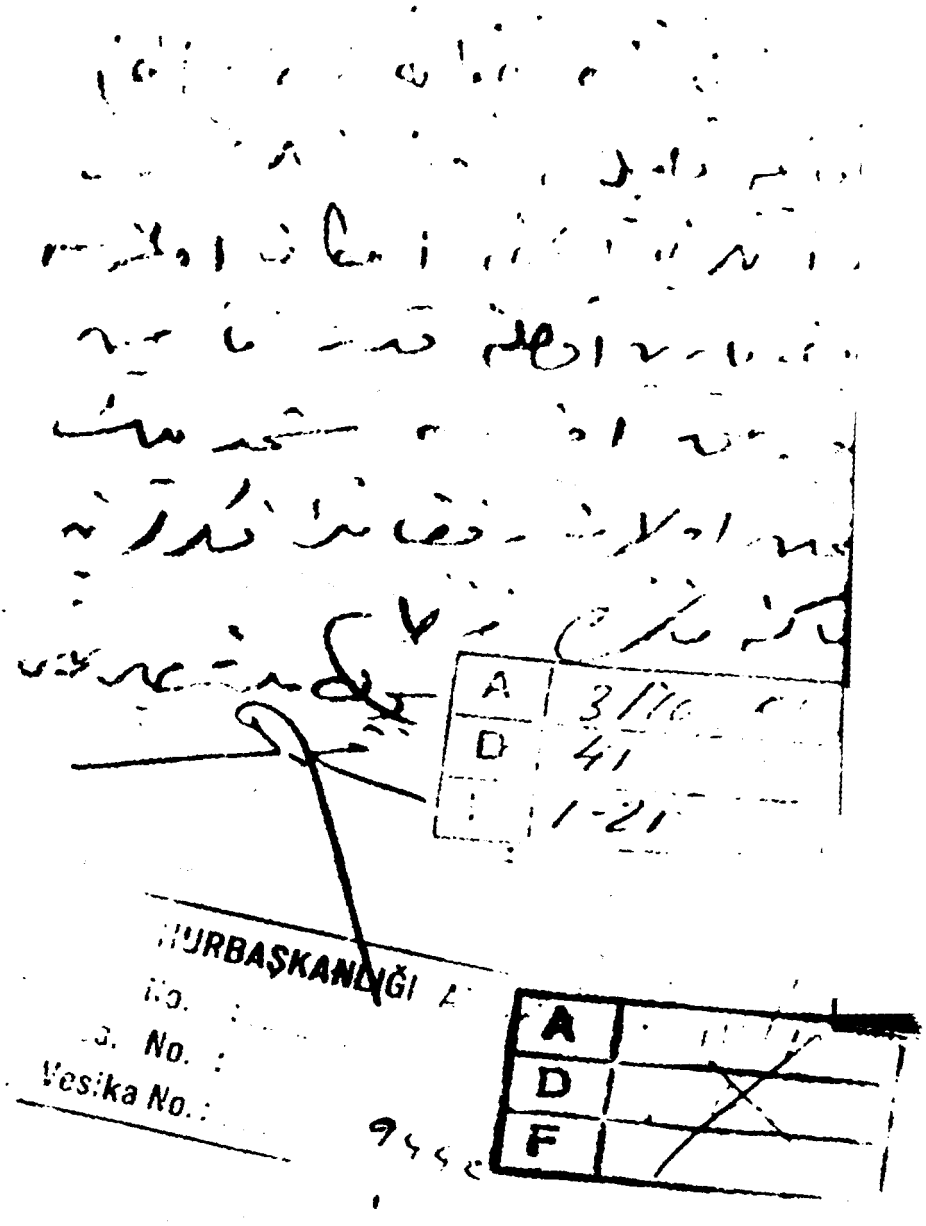

"Müdafaai Milliye Vekili Ferik Fevzi Paşa'ya" başlıklı belgenin ikinci sayfası.

ANKARA'DA DAHİLİYE VEKİLİ ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(5/6 ARALIK 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus

Ankara
5/6.12.336 [1920]

Şifre
Harp telgrafıdır.

Ankara'da Dahiliye Vekili Adnan Beyefendi'ye

İzzet ve Salih Paşalar Hazretleriyle refakatlerinde bulunan, sefirlerden Cevat, Ziraat Nazırı Hüseyin Kâzım ve Hukuk Müşaviri Münir Beylerle Hoca Fatin Efendi ve dört üst subay ve subay ile beraber bu gece 5/6.12.36 [1920] saat on bir sonrada Ankara'ya doğru Bilecik'ten hareket edildi. Adı geçenler ile arkadaşlarının ikameti için süratle münasip mahal hazırlanmasını rica ederim. Eskişehir'den hareket vakti ayrıca bildirilecektir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III/13, D: 48, F: 11-1'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Atatürk'ün bu konuda *Nutuk*'ta yaptığı açıklama için 5 Aralık 1920 tarihli "Müdafaai Milliye Vekili Ferik Fevzi Paşa'ya" başlıklı belgenin dipnotuna bakınız, elinizdeki ciltte s.137, 138. (Y.N.)

KÜTAHYA'DA GRUP KUMANDANI MİRALAY KÂZIM BEYEFENDİ'YE*

(7 ARALIK 1920)[1]

Kütahya'da Grup Kumandanı Miralay Kâzım Beyefendi'ye:

7 Kânunuevvel 336 [7 Aralık 1920]

Hasta halinde Ethem Beyefendi'yi gece yolculuğuna teşvik eden Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey'in cezalandırılmasına arkadaşlarca karar verilmiştir. Ethem Bey'in bu gece yolculuğundan ne kadar müteessir olduğu ve halen sıhhat ve afiyetinin nasıl bulunduğunu lütfen telgrafla bildiriniz.

Mustafa Kemal

* *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, Dünya Yayınları, 1962, s.147.

1 Kaynakta yanlışlıkla 27 Kânunuevvel 336 [27 Aralık 1920] şeklinde dizilmiş. 7 Aralık 1920'ye ait olmalıdır. (Y.N.)

ESKİŞEHİR'DE SARUHAN MEBUSU REŞİT BEYEFENDİ'YE*

(ARALIK 1920)[1]

Hususi (Şifre)

Eskişehir'de Saruhan Mebusu Reşit Beyefendi'ye

Tevfik Bey'le konuşmanızın iyi neticesini bekliyorum. Ethem Bey'i gece seyahatinde üşüttüğü için Hacı[2] arkadaşlar arasında cezalandırılacaktır. Cümlenizin gözlerinizden öperim kardeşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.37; Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan*, c.8, May Yayınları, İstanbul, 1970, s.198,199.
Belge kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Eskişehir'deki ilk buluşma sonunda Mustafa Kemal Paşa bu meselenin, ne suretle olursa olsun barış yoluyla halledilmesi icap ettiğini söylemiş, bu maksatla Çerkes Reşit ve Albay Kâzım (Özalp) Beylere Kütahya'ya giderek Ethem'i görmelerini tavsiye etmiştir. Zaten Kâzım Bey de Ethem'in Kütahya'ya gidişinin mutlaka biraderi Mehmet Tevfik Bey'i görerek meseleyi bir an evvel halletmek maksadına yönelik olacağını ve meselenin yakında iyi bir şekilde hallinc şüphesiz gözüyle bakılmak lazım geleceğini söylemekteydi. Nitekim Reşit ve Kâzım Beylerin Kütahya'ya giderek Ethem Bey'le buluştuktan sonra Eskişehir'e döndükleri haber alınınca, Mustafa Kemal Paşa, Reşit Bey'e şöyle bir şifre göndermiştir:" (Y.N.)

1 Kaynakta belge tarihsiz olarak yer almaktadır. Ethem'le görüşmek üzere Kütahya'ya gönderilen Miralay Kâzım Bey'le Ethem'in ağabeyi Reşit Bey 7 Aralık 1920 tarihinde Eskişehir'e döndüklerine göre (bkz. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.316), telgraf, 7 veya 8 Aralık 1920 tarihinde çekilmiş olmalıdır. (Y.N.)

2 Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey. (Y.N.)

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(8 ARALIK 1920)

Zata mahsustur.

Ankara
8.12.1336 [1920]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Bu bölgede hasis ihtiraslarını ortak yüce menfaatlara tercih eden türedilerin harekât ve fiiliyatı, genel vaziyetimizi zorlaştıracak mertebeye ulaşıyor. Gerçi mukabele sebepleri ve vasıtaları mevcuttur. Ancak sert tabiatlı ve cüretkâr ve icabında kahhar olan bir arkadaşa şahsen ihtiyacım hissolunur derecededir. Bu arkadaşın devletlilerinin ordusunda mühim hizmetler yapmakta olan Miralay Halid Bey olabileceğini ümit ediyorum. Adı geçen kumandanın burada iktidar ve şöhretiyle orantılı bir vazife ve vaziyet sahibi edilmek üzere âcizane refakatime gönderilmesine devletlilerinin olurunu hassaten rica ederim. İcap ederse bu ricamı adı geçen kumandana da bildirerek devletlilerinin olur cevabını aldıktan sonra Müdafaai Milliye Vekâleti'nden resmi şekle ait tebligatın derhal bildirileceğini arz eylerim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.907.

AZERBAYCAN İÇTİMAİ ŞÛRALAR CUMHURİYETİ'NE TEŞEKKÜR TELGRAFI*

(8 ARALIK 1920)[1]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'dan Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya:[2]

Tel
No: 972/531.

Ankara
8.12.336 [1920]

Aşağıdaki telgrafnamenin Azerbaycan Fevkalade Delegesi Yoldaş Behud Şahtahtinski'ye verilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Dışişleri Bakanlığı Arşivi-Hedaya'dan aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.400-401. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 11 Aralık 1920, s.2; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1964, s.362. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belge, *Hâkimiyeti Milliye*'de ve bu kaynaktan alındığı için *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te yanlışlıkla 8.11.36 [1920] tarihiyle yer almış. Doğrusu 8 Aralık 1920'dir. (Y.N.)

2 Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, 2 Aralık 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafı ve ekini çeker:

"No: 958

Karargâh, 2.12.336 [1920]

"Azerbaycan İçtimai Şûra Cumhuriyeti tarafından namı âlinize yadigâr olarak Behud Bey vasıtasıyla bendenize gönderdiklerinden gayri bir servis göndermişler ve Behud Bey burada sureti aşağıda yazılı tezkere ile bize vermiştir. Bu servisin dahi 27.11.36 [1920] tarihinde arz ettiğim diğer servis ile beraber takdim kılınacağını arz ederim.

Doğu Cephesi Kumandanı
Kâzım Karabekir

"Behud Şahtahtinski'den Kâzım Karabekir Paşa'ya Tezkere Sureti

"Azerbaycan İçtimai Şûra Cumhuriyeti tarafından Anadolu kahramanı olan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne getirdiğim bir kutu gümüş servisi bizzat getirmek bendeniz için mümkün olamadığından servisi size takdim ediyorum. Ve sizden onu Paşa Hazretleri'ne göndermenizi rica ve temenni ediyorum.

Anadolu'da Büyük Millet Meclisi Nezdinde
Azerbaycan İçtimai Şûra Cumhuriyeti Tarafından
Tam Salahiyete Sahip Fevkalade Vekil
Behud Şahtahtinski"

Bkz. Bilâl N. Şimşir, *aynı eser*. (Y.N.)

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Nezdinde
Azerbaycan İçtimai Şûra Cumhuriyeti Fevkalade Delegesi Behud Şahtahtinski'ye

"İnkılapçı ve bağımsızlık taraftarı Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı beslediği dostluk hislerinin bir nişanesi olmak üzere senaverlerine[1] yadigâr olarak yüksek vasıtalarıyla gönderdiği servis takımından[2] dolayı kardeş Azerbaycan İçtimai Şûralar Cumhuriyeti'ne özel teşekkürlerimin tebliğini zatıâlilerinden rica eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Hükümeti Reisi
Mustafa Kemal"

1 Senaver: Metheden, öven. (Y.N.)

2 Azerbaycan hükümetinin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği gümüş yemek takımı 24 kişiliktir ve beş gözlü bir sandık içinde 279 parçadan oluşmaktadır. Aynı takımın bir eşi de Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderilmiştir. Bkz. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kâzım Karabekir*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.228-232. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

HACI ŞÜKRÜ BEY'E CEVAP*

(9 ARALIK 1920)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Hacı Şükrü Bey'in uzun beyanatındaki noktalara ayrı ayrı cevap vermeyeceğim. Bazı ufak noktalar vardır, onlara cevap vereceğim.

Mesela Hakkı Behiç Bey kardeşimizin (P) teşkilatı[1] tarafından takip olunduğunu söylediler. Hakikaten Hakkı Behiç Bey'in böyle takip edildiğini işittiğim zaman ben de fevkalade üzüldüm ve ben bizzat Batı Ordusu Kumandanlığı'na telgraf yazmak suretiyle bunu araştırmayı bir kardeşlik vazifesi saydım. Bu konuda belgeler mevcuttur. Gelen cevapta deniyor ki: Benim malumatın[2] hilafında belki takip olunmuştur; bu meseleyi araştırıyorum, fakat, belki de hiçbir kimse tarafından takip olunmamıştır, kendisine öyle bir vehim gelmiş olabilir.

Bu, Refet Bey'in bilmem neyin ihtilafı değildi. Farz edelim ki mesele...

... ve hatta vaktiyle diyor, bana teklif ettiler; cepheden kabul için ve ben kabul etmemiş olmamakla mahiyeti hakkındaki düşüncemi şimdi takdir buyurursunuz diyor; mektubu okuyabilirsiniz... İsmet Bey'e ve Batı Kumandanlığı'na karşı isyan vaki olmuştur. Sonra hakikaten bende bir rapor vardır; Hacı Şükrü Bey tarafından Macid Bey'e 500 lira verilmiştir diye. Belki vermediniz, belki yanlış olabilir.

Sonra Hacı Şükrü Bey, milli kumandanlıktan bahsetti. Kendileri hakikaten bu vakaların cereyanı esnasında, Hacı Şükrü, kumandan ve mebus imzasıyla birçok haberleşmelerde bulunmuştur.

Hacı Şükrü Bey (Diyarbekir): Paşa Hazretleri müsaade buyurur musunuz? Benim şifre ile haberleştiğimden zatıâlilerinin malumatı var mıdır, yok mudur?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bahsettiğim şey, bu vakaların cereyanı esnasında ve bu dosyaları teşkil eden belgelerin elde edildiği sırada Hacı Şükrü Bey, Eskişehir'den muhtelif yerlere şifre telgraf vermek istemiş ve vermiştir. Bittabi daha sonra Batı Ordusu Kumandanı, aldığı tedbirler sayesinde bunu engellemiştir.

Kendilerini Müdafaai Milliye ile Riyaset'ten soruyorlardı: Hacı Şükrü Bey'e hakikaten mebuslukla bağdaşır bir kumandan salahiyeti verilmiş midir diye... Şimdi Hacı Şükrü Bey'in, kumandanlığına dair vermiş olduğu cevap budur. Riyaset makamından yazılanı sonra okuruz. Şimdi onun yazdığını okuyacağım: *(Okur.)* Kendine bir defa milli kumandan diyor. Hangi millet? Kim vermiş sana bu sıfatı? Bana da Anafartalar kahramanı dediler, Arıburnu kahramanı dediler, Bitlis, Muş, Suriye kah-

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.259-260.

1 Kaynakta bu şekildedir. (Y.N.)

2 Kaynakta bu şekildedir. "Malumatım" olmalı. (Y.N.)

ramanı dediler diye imzamı öyle mi atacağım? Dolayısıyla bu bir suiistimaldir. Kumandan diye nasıl imza ediyorsun? Ancak kolordu kumandanları, kumandanlığını muhafaza edebilir.

Vakaları izah ederken, tabii gayet yanlış görüşleri izah etmiştim. Ben izah ederken demiştim ki; şöyle bir vaziyette... Bursa cephesinde iken kalkmış Eskişehir'e gelmiş olan süvari livası[1] ve sayısız kollar gittikten sonra ne görecektik?

Yalnız sizin o kadar muhakemeniz olsaydı, ben sizi tutuklamak isteseydim, ne için sizi alıp da buradan oraya götürecektim? Ben sizin hepinizi tutuklar, idam eder ve öldürürdüm. Halbuki ben sizi orada bıraktım ve ben oraya gittiğim zaman o kararı vermiş olsaydım, –bakınız askerlere tesadüf etmişsiniz– kaçabilir miydiniz?.. Böyle bir şey hiç hatır ve hayalimden geçmemiştir.

Tevfik Bey, Eskişehir'e gelecekmiş de basacakmış... Efendi orada öyle evhamlanacak kumandan gördün mü?

Hakikaten Simav ve Havalisi Kumandanı olarak jandarmaları ile beraber oraya gönderilmiş olan zat, Tevfik Bey tarafından cebren kovulmuştur ve o da zaten korkak bir adam olacaktır. Oraya geldiği zaman baskı yapmışlar, illa Eskişehir'e git diye... O da demiş; aman ... Süvarileri ile beraber gelin... Hatta o zaman biri bana geldi. 13 vagonluk bir süvari kuvveti geliyor dedi. Dedim; siz budala mısınız; kim geliyor? Eğer böyle bir tren gelecek olsaydı; [...][2] tertip eden zat buradadır. Şimendifer şubesinin müdüründen gidin sorun. Cevap geldi ki; hayır, öyle bir şey yoktur, o jandarmaların geldiğine dair sokak dedikodularıdır, hiçbir vakit hatırınıza bir şey gelmemelidir.

Yalnız bir şey sormak istiyorum; mademki kendinizi müdafaa ediyorsunuz, belki izah edersiniz. Demin verdiğim izahatta birçok zevatça malum mesele hakkında ve Ethem Bey'in Reşit Bey'le görüşürken Sarı Efe hakkındaki haberleşmeyi arz etmiştim. Haber veriniz, özel adam gönderiniz, derhal terk etsin orasını, öteki efe ile birleşsin ve beriki de demiş ki; belki ben yapamam siz yapınız ve icap ederse isyan edersiniz. O haberleşmeyi müteakip de Hacı Şükrü Bey, makine başında görüşmüştür ve cereyan eden haberleşmede şu sözler vardır:

- Sen nasılsın?..
- Bildiğin gibi.
- Söylediğim şeylerle de görüştüm, iyi cevap aldım, Sarı Efe çok iyi, sıhhati yerindedir.
- Evet ben çalışıyorum.

Hacı Şükrü Bey (Diyarıbekir): Cevap vereyim müsaade ediniz; bunları zatıâlinize kim vermiş ise namussuzdur, alçaktır. Ben haberleşmelerden bile haberdar değilim. Yanımda kim varmış ise söyleyiniz...

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Biz Divanıharp heyeti değiliz. Kendinizi orada, Divanıharp'te müdafaa edersiniz. Tam iki soruşturma yapılıyor, başka belgeler de vardır. Şimdilik hakkınızda başka bir şey söylenmez; işi soruşturmaya bırakıyoruz.

(İzahat kâfi görüldü.)

(Celseye son verildi.)

1 Liva: Buradaki anlamı, tugay. (Y.N.)

2 Burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "tarifeyi" sözcüğü eklenmiş. (Y.N.)

SELAHADDİN BEY'İN ARNAVUTLUK HARBİYE NEZARETİ'NE SEÇİLMESİ HAKKINDA*

(9 ARALIK 1920)

9.12.1336 [1920]

Antalya'da Ticaretle Meşgul Emekli Erkânıharp Miralayı Selahaddin Bey'e[1]

Büyük Millet Meclisi hükümeti Selahattin Bey'in Arnavutluk Harbiye Nezareti'ne seçilmesinden fevkalade memnun olmuştur.

Arnavutluk hakkında uzun zamanlardan beri sağlam malumat alınamadığından, bu konuda Ankara hükümetinin beyan edebileceği görüşler ve ortaya koyabileceği arzular ancak pek genel bahislerle sınırlı kalabilir.

Bu cümleden olmak üzere temennilerimiz aşağıda beyan olunur.

Evvelen: Arnavutluk'u tehdit eden İslav, Rum ve İtalyan düşmanlarından kendisi için en az tehlikeli olanı İtalyanlar olduğundan, diğerlerine mukavemet etmek için onlara dayanmak lüzumu.

İkinci olarak: Arnavut milleti arasında barışın teessüsüne gayret etmek ve din ve hurufat[2] meseleleri gibi meseleleri de şimdilik bertaraf etmek.

Üçüncü olarak: Gerek Ankara hükümeti gerekse İslam âlemi ile Arnavutluk'un manevi bağlarını takviye etmek ve bütün İslam milletleri arasında kurulması elzem ve hepsinin kurtarılmasını sağlayacak olan dayanışmanın teminine çalışılması.

Bu maksatla Ankara'ya bir temsilci gönderip daima temasın muhafaza ve aynı zamanda Berlin'de bulunan Talât Paşa ile devamlı haberleşilmesi.

İşbu haberleşmeler temin edildikten sonra ortak hareketimizin ne dereceye kadar mümkün olacağı ve bunun ne gibi faydalar vereceği anlaşılacaktır.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.207-210. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, yukarıdaki kaynakta "T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'in Arnavutluk Harbiye Nezareti'ne seçilmesi vesilesiyle emekli Erkânıharp Miralayı Selahattin Bey'e göndermiş oldukları 9.12.1920 tarihli talimat" notuyla yayımlanmıştır. Eski yazı belgenin sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın imzası yer almamakta, ancak belgeye ait çevrimyazının sonunda "Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile kaleme alındığı" belirtilmektedir. Belgenin konusu hakkında ise şu açıklama yer almaktadır: "Başkan İlyas Vriyonu, emekli Miralay Selahattin Bey'e yeni kurulacak Arnavutluk kabinesinde savunma nazırlığı teklif etmiş, Selahattin Bey de bu teklifi kabul edip edemeyeceğini Ankara'dan sormuş idi. Söz konusu yazı, bu sorunun cevabını teşkil etmektedir." (Y.N.)

1 Belgenin çevrimyazısında yer alan tarih ve başlık, kaynakta yayımlanan el yazısı belgede görünmüyor. (Y.N.)

2 Hurufat, "harfler" anlamına geliyor. (Y.N.)

KUVVEİ SEYYARE İŞİNİN SİYASİ VE İDARİ BİR TARZDA ÇÖZÜLMESİ*

(ARALIK 1920)[1]

Batı Cephesi'nce hazırlanan kuvvetlerin Kütahya'ya taşınma zamanının Albay İsmet tarafından seçilmesi ve Albay Refet'in kuvvetlerinin de Karahisar'da toplu bulunması ve Batı Cephesi kıtalarının Kütahya'ya varması ile beraber, Güncy Cephesi kuvvetlerinden bir kısmı ile Döğer bölgesinin tutulması uygun olur. Bunun Albay Refet ve İsmet ile haberleşerek sağlanmasını rica ederim. Albay Refet isterse Karahisar'da kuvvetlerinin başında bulunabileceği gibi, gereğinde ivedi Afyonkarahisar'da bulunabilmesini sağlamak şartıyla Konya'ya da dönebilir. Kuvvei Seyyare işinin siyasi ve idari bir tarzda, Meclis'e ve kamuoyuna karşı bizi haklı ve kanuni gösterecek bir şekilde çözülmesi gerektiği kanısındayım...

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi 1/4282, Klasör 2483, Dosya 99, Fihrist 27'den yukarıdaki şekliyle aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.59.
Belge, kaynakta, "Güney Cephesi Komutanı Albay Refet'in, Demirci Mehmet Efe'nin yok edilmesi hakkındaki düşünce ve kararını Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'e çektiği telgrafla bildirdiği", Mustafa Kemal'in de Albay Refet'in bu önerisine yukarıdaki karşılığı verdiği açıklamasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

1 Yukarıdaki kaynakta belgenin tarihi verilmemekte, ancak "Güney Cephesi Komutanı Albay Refet'in 10 Aralık'ta Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'in bu cevabına telgrafla karşılık verdiği" belirtilmektedir. (Y.N.)

İNEBOLU'DA ERZURUMLU NAFİZ BEYEFENDİ'YE*

(11 ARALIK 1920)

Çıkış yeri: Ankara
Numarası: 5406

İnebolu'da Erzurumlu Nafiz Beyefendi'ye[1]

Vatani hamiyetiniz şükrana değerdir. Telgrafınız yarın Meclis'te alenen okunacaktır, Efendim. 11.12.336 [1920]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Süreyya H. Şehidoğlu, "Kurtuluş Savaşı'nda Bir Vatandaşımızın Uçak Bağışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1992, c.8, sayı 24, s.601.
Yukarıdaki kaynakta belgeye şu açıklamayla yer verilmektedir:
"Savaşın sürdüğü sürede, halkın, malının bir bölümünü seve seve verdiği 'Tekâlifi Milliye' uygulamasından başka, varlıklı yurttaşlarımızın da orduya önemli bağışları oluyordu.
"Erzurumlu Nafiz Bey'in satın alarak orduya armağan ettiği üç uçak bunların en önemlisidir. Orduca 'Erzurumlu Nafiz I-II-III' diye adlandırılan bu uçakların tesliminden sonra Atatürk, İnönü, Büyük Millet Meclisi başkanlarının çektiği tellerin fotokopileri, Nafiz Bey'in oğlu Sabahattin Kotan tarafından bana verilmiştir." (Y.N.)

1 Kaynakta Erzurumlu Nafiz Beyefendi hakkında şu bilgi verilmektedir: "Nafiz Kotan, 1885 yılında Erzurum'da doğdu. Babası Hacı Ahmet Efendi'dir. Öğrenimini Erzurum'da yapmış, 1913'te İstanbul'a göçmüş, 1915'te yine müteahhit olarak Ankara'da çalışmış, zafer sonrası Ankara'nın imarına önemli katkıları olmuştur. 1946 yılında öldü." (Y.N.)

KUVVEİ SEYYARE MESELESİ HAKKINDA MEBUS HEYETİYLE GÖRÜŞME*

(12 ARALIK 1920)

"a. 1. Kuvvei Seyyare, amirleri tarafından verilecek emirleri yapar;

b. 1. Kuvvei Seyyare Komutanları, memleketin kanun ve nizamlarına itaat ederlerse, bu takdirde mesele yoktur. Aksi halde atına binerek ve memleketin bütün kuvvetlerini etrafına toplayıp bu hayati sorunu bizzat çözmek zorunda kalacağını" *bildirmişti.*

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, No: 8/1101, Klasör 2484, Dosya 96, Fihrist 9'dan yukarıdaki şekliyle özet olarak aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.83-84.
Yukarıdaki kaynakta belgeye şu açıklamayla yer verilmektedir:

"Reşit ve arkadaşlarının Ankara'ya gelişlerinden sonra bazı milletvekilleri Kuvvei Seyyare sorunu üzerinde özel bir toplantı yapmışlar, General Yusuf İzzet'in başkanlığında bir heyet seçmişler ve bazı isteklerini Bakanlar Kurulu'na bildirmişlerdir.

"Yolsuz olan bu başvurunun kabul olunamayacağı Bakanlar Kurulu kararıyla kendilerine bildirildikten sonra, Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, bu heyetle özel bir şekilde görüşmek istemiş ve 12 Aralık öğleden sonra heyet üyeleri Mustafa Kemal'in evine gitmişlerdi. Toplantıya Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) ve Doktor Adnan (Adıvar) da gelmişlerdi. Heyet Yusuf İzzet Paşa'nın başkanlığında beş milletvekilinden (Emir Paşa, Yunus Nadi, Afyonkarahisar Milletvekili Şükrü, Saruhan Milletvekili Vehbi, Albay Kâzım) kurulu idi. Heyet, Bakanlar Kurulu'nda şu hususların görüşülmesini istemişti:

"'a. Cephedeki komuta anlaşmazlığının gerçek mahiyetini;
b. Bakanlar Kurulu'nca Kuvayi Milliye'nin kaldırılması için karar alınıp alınmadığını, cephede hangi Kuvayi Milliye'nin mevcut olduğunu;
c. Kuvvei Seyyare'nin muhafazası lüzumunu ve kaldırılması gerekirse Meclis'ten bir karar alınmasını;
d. Cephedeki anlaşmazlığın kesinlikle çözümlenmesi ve bunun sebeplerinin açıklanmasını.'

"Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, yukarıdaki maddelere gerekli karşılığı vermiş ve o zamana kadar gelişen durum hakkında açıklamada bulunmuştu. Sonunda, Çerkez Ethem'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik'in Cephe Komutanlığı'na ve hükümete karşı itaatsizliğini ve Kuvvei Seyyare'nin amacının kayıtsız şartsız genişlemek ve tahakküm etmekten ibaret olduğunu, buna ise yalnız Büyük Millet Meclisi yetkili olup, onun her neye dair olursa olsun, vereceği kararları hükümet başkanı sıfatıyla yapabileceğini anlatmış ve sorun için diğer bir çözüm şekli düşünmediğini, başka söyleyecek bir şey olmadığını ifade ederek, müzakereye son vermişti. Mustafa Kemal'in bu açıklaması heyet üzerinde istenen etkiyi yapmıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, delegelerin sorunun uzlaşma yoluyla çözümü için yaptıkları ricaya cevap olarak:

"'a. 1. Kuvvei Seyyare, amirleri tarafından verilecek emirleri yapar;
b. 1. Kuvvei Seyyare Komutanları, memleketin kanun ve nizamlarına itaat ederlerse, bu takdirde mesele yoktur. Aksi halde atına binerek ve memleketin bütün kuvvetlerini etrafına toplayıp bu hayati sorunu bizzat çözmek zorunda kalacağını' bildirmişti." (Y.N.)

YÜZBAŞI TEVFİK'İN TUTUMU HAKKINDA*

(12 ARALIK 1920)

1. Yüzbaşı Tevfik'e bu hareketinin düşman karşısında ayaklanma olduğunu; emir ve komutaya kayıtsız şartsız uyarak eski durumunu devam ettirmek suretiyle görevini yapmasını bildirmek, itaat etmezse onu komuta etmekten alıkoymak. Bu halde de Yüzbaşı Tevfik'in kuvvetlerini beraber alacağı ihtimaline karşı gerekli tedbirleri almak.

2. Yüzbaşı Tevfik'e mümkün olursa Ethem vasıtası ile uygun bir bildiride bulunmak, sonra yeni şımarıklıklarının önüne geçecek şekilde onu itaat altına almak.

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, No: 1/4282, Klasör 2485, Dosya 99, Fihrist 3-7'den özet olarak ve yukarıdaki şekliyle aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.73-74.
Yukarıdaki kaynakta belgeye şu açıklamayla yer verilmektedir: "Diğer taraftan haber alma göreviyle Yunanlılar tarafına geçmek üzere, Batı Cephesi Komutanlığı'nca gönderilen ve Gördes istikametinde yollanan bir ajan, Yunan kıtaları hakkındaki raporunu Batı Cephesi Komutanlığı'na ulaştırmak üzere Kütahya Mutasarrıf Vekili'ne vermiş ve Mutasarrıf Vekili Kuvvei Seyyare'den sormak zorunda olduğunu söylemişti. Mutasarrıf Vekili Kuvvei Seyyare'den aldığı emirle bu bilgileri Cephe Komutanlığı'na ulaştırdığı gibi, ajanı da Kütahya'dan dışarı atmıştı. Yüzbaşı Tevfik'in bu son tutum ve durumu karşısında Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'in düşünceleri şöyleydi (özet)." (Y.N.)

EBÜLFAZL ABDÜLMENNAN HAZRETLERİ'NE*

(ARALIK 1920)[1]

Ankara

Türkiye Büyük Millet Meclisi Baş Kitabeti
Zabıt ve Kavanin Müdüriyeti
Adet 1696/4621

Ebülfazl Abdülmennan Hazretleri'ne

Hintli kardeşlerimizin timsali alameti olmak üzere gönderdiğiniz sancağı büyük bir memnuniyetle aldım. Bu suretle gösterilen dokunaklı nezaketten dolayı teşekkürler eylerim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası/ Hüsamettin Ertürk Anlatıyor*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957, s.281.
Belge, yukarıdaki kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır:

"Ankara'ya varışının ertesi günü Mustafa Kemal Paşa'yı Büyük Millet Meclisi'ndeki riyaset odasında ziyaret eden Hintli İngiliz casusu Mustafa Sagir, Paşa'ya Hindistan Hilafeti İslâmiye Cemiyeti'nin sırma işlemeli mukaddes sancağını vermekle yetinmemiş, Hint Müslümanları arasında toplanmış olan ve miktarı üç milyon altın liraya ulaşan yardımın ne şekilde getirileceğini de sormuştu.

"- Paşa Hazretleri demişti, bu mütevazı meblağı Hint Müslümanlarının Anadolu mücadelesine, Türk ve Müslüman devletinizin istiklal savaşlarına küçük bir yardımı dokunur ümidiyle getiriyoruz. Sizlere karşı en büyük yardımın Cenabı Hak'tan geleceğine ve bütün İslam âleminin manevi yardımına layık bulunduğunuza dair inancımız kati ve samimidir, buna itimat buyurunuz Paşa Hazretleri!..

"Mustafa Kemal, bu veciz sözler karşısında Hintli Mustafa Sagir'e başlangıçta itimat etmiş, hatta sancağı gönderen meşhur Hintli benamı âlem Ebülfazl Abdülmennan Efendi Hazretleri'ne cevabi bir mektup da kaleme almış ve göndermişti. Bu mektubun muhteviyatı aynen şöyle idi:" (Y.N.)

1 Hintli İngiliz casusu Mustafa Sagir, 11 Aralık 1920'de Ankara'ya gelmiş ve çok geçmeden yakayı ele vererek 24 Mayıs 1921'de Ankara İstiklâl Mahkemesi kararıyla asılmıştır (bkz. *İslâm Ansiklopedisi*, c.1, "Atatürk" maddesi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s.751). Mektup, Mustafa Sagir'in Mustafa Kemal'le görüştüğü 12 Aralık 1920'den sonra yazılmış olmalıdır. (Y.N.)

KÜTAHYA'DA 1. SEYYAR KUVVETLER KUMANDANI ETHEM BEYEFENDİ'YE*

(13 ARALIK 1920)

Kütahya'da 1. Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Beyefendi'ye

Ankara, 13.12.1920[1]

9.12.1920 tarihli telgrafınıza (özel anahtarladır):

12'de aldım.[2] Şahsım ve gaye ile münasebetim hakkında gösterdiğiniz ve ifade ettiğiniz hisler beni mütehassis etmiştir. Son günlerin fiili tecellileri beni vehme değil, fakat tereddüde sevk ettiklerini itiraf ederim. Fakat bütün bu tereddütler içinde, memleketin hayat, hürriyet ve bağımsızlığına gayret ve faaliyet sarf etmiş olan senin gibi bir kardeşim hakkındaki şahsi muhabbetim sarsılmamıştır.

İsmet Beyefendi'nin yersiz ve mevsimsiz bir tedbir almış olduğunun delillerini görmüyorum. Başyaver Salih kardeşimize gelince, onun bana karşı olduğu kadar sana karşı da sevgi ve kardeşliğinin çok yüksek olduğuna benim olduğum kadar senin de kani olmanı isterim.

Sana ve bana lehte ve aleyhte söz yetiştirenlerin ahlaki mahiyetlerinin incelenmesinin lüzumlu olduğunu hatırlatırım. İçinde bulunduğumuz büyük işlerde, o nispette küçük hisli ve aşağı ahlaklı insanların dahi mevcudiyetini dikkat nazarına alırsak, anlaşamamazlıklardan kendimizi kurtarmak için çok vakit sarfına lüzum olmadığını itiraf ederiz.[3] Sizin gibi kıymetli bir arkadaşın hayat, mevcudiyet ve faaliyetinin bence ne kadar lüzumlu olduğunu takdir edebilecek zekâ ve anlayışta olduğuna kaniim. Bu sebeple benim sözlerimi ve teminatımı bütün samimiyet ve ciddiyetimle kabul ederek, her türlü müşkülleri, başka makamlarla halletmekte zorluğa uğradıkça, doğrudan doğruya özel ve gizli olarak bana bildirmekle halledilebileceğine kani olmalısın.

Havale ve kaçak meseleleri hakkında soruşturma yapıyorum. Neticesini fiilen göreceksin. Yalnız benim tereddüdümü haklı gösterebilecek birtakım teşebbüslerde bulunduğunuz haberini tekzip edici fiiliyatı görmek isterim.

* Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s. 48-49. Ayrıca bkz. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, No: 8/1101, Klasör 2484, Dosya 96, Fihrist 8-1'den özet olarak aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.76-77.

1 Belgeye, *Türk İstiklâl Harbi*'nde 12 Aralık 1920 tarihiyle yer verilmektedir. (Y.N.)

2 *Türk İstiklâl Harbi*'nde "9 tarihli telgrafınızı aldım." (Y.N.)

3 *Türk İstiklâl Harbi*'nde "kötü kuruntulardan kendinizi kurtarmak için çok dikkat sarfına lüzum olduğunu itiraf ederiz." (Y.N.)

Hacı Şükrü'nün[1] melun ve fesatçı adam olduğuna ben iman ettim. Senin de iman etmeni ve bu zat hakkında ona göre muameleni değiştirmeni arzu ederim.

Samimi bir kardeşlik hissiyle gözlerinden öperek, her türlü şüphe, tereddüt ve dertlerini, bizzat benimle haberleşerek halletmeni ve fakat genel vaziyetimizin ahenk ve intizamının bozulmasında da kimseye müsamaha etmemenizi rica ederim.

Mustafa Kemal

1 *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*'nde, "Hacı Şükrü'nün" sözcükleri yerine parantez içinde dokuz nokta vardır. (Y.N.)

ADLİYE VEKİLİ CELÂLEDDİN ÂRİF BEYEFENDİ'NİN YERİNE VEKÂLETEN DİĞER BİR ZATIN SEÇİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(14 ARALIK 1920)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Adliye Vekili Celâleddin Ârif Beyefendi'nin yoklukları uzun müddet devam etmiş ve vazifelerinin Heyeti Vekile'de mevcut üyelerden biri tarafından daha uzun müddet yürütülmesine imkân kalmamış olduğundan adı geçene vekâleten Adliye Vekilliği'ne aşağıdaki adaylar arasından bir zatın seçilmesi için gerekli muamelenin yapılmasını rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Vehbi B. (Karesi), Zekâi B. (Adana), Mahmud Esat B. (İzmir).[1]

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.6, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1943, s.376, 392.
Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e sunduğu bu tezkere, Büyük Millet Meclisi'nin 14 Aralık 1920 günü öğleden sonra saat 3.15'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 114. toplantı 2. celsesinde ve 16 Aralık 1920 günü öğleden sonra saat 1.15'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi'nin yaptığı 115. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

1 16 Aralık 1920 günlü toplantıda yeniden okunan tezkerede yer alan adaylar şunlardır: "Âta B. (Niğde), Zekâi B. (Adana), Mazhar Müfid B. (Hakkâri), Refik B. (Konya), Sırrı B. (İzmit), Faik B. (Cebelibereket)." (Y.N.)

MAARİF VEKİLİ DOKTOR RIZA NUR BEYEFENDİ'NİN YERİNE DİĞER BİR ZATIN SEÇİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(14 ARALIK 1920)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Beyefendi'nin uzun müddet yokluğunu icap ettiren bir vazife ile Ankara'dan ayrılmış olması hasebiyle aşağıdaki adaylardan bir zatın adı geçenin yerine Maarif Vekilliği'ne seçilmesi için gerekli muamelenin yapılmasını rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Hamdullah Sübhi B. (Antalya), Zekâi B. (Adana), Vehbi B. (Karesi), Yunus Nadi B. (İzmir), Mahmud Esat B. (İzmir).

* *TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre 1, c.6, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1943, s.377.
Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e sunduğu bu tezkere, Büyük Millet Meclisi'nin 14 Aralık 1920 günü öğleden sonra saat 3.15'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 114. toplantı 2. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

TRAKYA-PAŞAELİ CEMİYETİ'NE*

(14 ARALIK 1920)

Ankara, 14 Aralık 1920

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Umuru Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye
İcra Vekâleti[1]
Özel

Hadiselerin esef verici neticelerine ve her şeye rağmen, Edirne'yi Türk camiasının bir parçası sayan Türkiya Büyük Millet Meclisi, bu mübarek diyarın anavatana dönmesini teminen her türlü fedakârlığa katlanmaya karar vermiş ve Anadolu'nun özlemlerini ve selamlarını Trakya'ya tebliğc Bolu Mebusu Cevat ve Galip Bahtiyar Beyleri memur etmiştir. Trakya davası, Anadolu davasıyla eştir. Türk milletinin fedakârlığı, metaneti sayesinde, her iki dava da kurtarılacaktır. O mesut anın gelmesine değin birlik ve beraberlikle hareket olunması rica olunur. Muvaffakiyet temenni ve en samimi selamlarımı ithaf eylerim.[2]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu 94, Belge 4. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.363-364; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.386. TİTE Arşivi'ndeki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. Belge, *Trakya'da Millî Mücadele*'de şu açıklamayla yer almaktadır: "Yunan işgalinden sonra Trakya ile hemen temasa gelmek gerekiyordu. Bu maksatla Atatürk, Anadolu'nun özlem ve selamlarını Trakya'ya bildirmeye, eski yaverlerinden Bolu Mebusu Cevat Abbas (Gürer) Bey'le Galip Bahtiyar (Göker) Bey'i memur etmiş ve Cevat Abbas Bey'e, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'ne hitaben aşağıdaki mektubu vermişti:" (Y.N.)

1 Sağlık ve Sosyal Yardım İşleri Bakanlığı. (Y.N.)

2 TİTE Arşivi'ndeki belgede bulunmayan son iki cümle, diğer iki kaynaktan alınmıştır. (Y.N.)

STALİN'E MEKTUP*

(14 ARALIK 1920)

Yoldaş Baybut Şahtantinski[1] Bolşeviklerle Müslümanlar arasındaki ilişkileri güçlendirmek için yaptığınız çalışmaları bize anlattı. Avrupa proletaryası ile köleleştirilmiş sömürge halklarının ortak düşmana karşı savaşmalarının ne kadar önemli bir gereksinme olduğunu bilerek, bu tabakalar içinde birlik düşüncesini yaymak için gösterdiğiniz çabalardan ötürü size içtenlikle teşekkür ederim.

Yeryüzü sömürücüleri bugün maalesef yapabildiklerinin aksine bu iki grup emekçiyi siyasal ve ekonomik bakımlardan karşı karşıya getiremediği gün hükümranlıkları son bulacaktır. Kuşkum yoktur ki, Müslüman halklara karşı izlemekte olduğunuz özgürlükçü siyaset olumlu sonuçlar doğuracak. Rusya ortak düşmanlarımızın aramıza serpmekte oldukları bütün anlaşmazlıkları ortadan kaldıracak ve kapitalizmin yok edilmesi için zorunlu olarak Batı emperyalizmini yıkmayı başaracaktır.

Bu umut içinde, Sayın Yoldaş, içtenlikle.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal

* Türkkaya Atatöv, "Hiçbir Yerde Yayınlanmamış Belgelerle Atatürk ve Lenin Arasındaki Yazışmalar 2", *Vatan*, 21 Mayıs 1976, s.4.
Belge, yukarıdaki kaynakta "Mustafa Kemal bu kez Stalin'e hitaben 14 Aralık 1920'de yazdığı mektupta şunları söylemekteydi:" açıklamasıyla ve yukarıdaki şekliyle yer almaktadır. (Y.N.)

1 "Anadolu'da Büyük Millet Meclisi Nezdinde Azerbaycan İçtimai Şûra Cumhuriyeti Tarafından Tam Salahiyete Sahip Fevkalade Vekil Behud Şahtahtinski". Bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Azerbaycan İçtimai Şûralar Cumhuriyeti'ne 8 Aralık 1920 tarihli teşekkür telgrafı. (Y.N.)

HÜKÜMET MERKEZİ KABUL EDİLECEK MAHAL HAKKINDAKİ 398 NUMARALI YAZIYA EK*

(15 ARALIK 1920)

Ankara
15.12.336 [1920]

Karar 398
Tezkere
1/331

Müdafaai Milliye, Nafıa, İktisat ve Sıhhiye Vekâletlerine

28.11.36 [1920] tarih ve 1/312, 398 numaralı tezkereye[1] ektir:

1. Hükümet merkezi kabul edilecek mahallin (Kal'acık-Sungurlu-Alaca-Akdağmadeni-Şarkışla) hattı ile bu hattın güneyindeki Kızılırmak kavisi arasındaki sahada seçilmesi, milli sınır ve merkezi müdafaa bakımından uygun olacağı, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nden cevaben bildirilmiştir.

* Aslı TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28.11.1920, 030.18.1.1 - 2.21.15'in eki olan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

1 Burada sözü edilen, 28 Kasım 1920 tarihli Heyeti Vekile kararıdır. Karar şudur:

"Hakk'ın inayeti ile İstanbul'un kayıtsız şartsız geri alınmasına muvaffakiyet dahi hasıl olsa, onu bir merasim merkezi olarak muhafaza edip, milletin asıl bağımsızlık merkezini, hakiki faaliyet ve hükümet merkezini, fabrika ve resmi müesseselerini Anadolu'nun stratejik bakımdan en emin ve muhafazalı bir mahalline nakletmek ve kurmak lüzumu son harp ile tamamen ve bütünüyle tezahür etmiş olduğundan, 28 Teşrinisani 336 [28 Kasım 1920] günü toplanan Heyeti Vekile:

"Evvelen: Milli sınır ve merkezi müdafaa bakımından harita üzerinde incelemeler icrasıyla hükümet merkezi olabilecek bölgelerin bir daire ile tayin edilmesinin Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne bırakılmasına;

"İkinci olarak: Fikir ve ihtisas erbabından özel bir komisyon teşkiliyle işbu daire dahilinde inceleme seyahati icra ettirerek merkez olmak üzere kabul edilecek şehir mahallinin tespitine;

"Üçüncü olarak: İşbu Payitaht Komisyonu'nun:

2. Üçüncü maddede yazılı vekâletler tarafından belirtilen saha dahilinde münasip mahallin tayini için tespit olunacak birer memurdan meydana gelen bir komisyonun teşkili tensip edilmiştir. Tayin edilecek memurların isminin bildirilmesini rica ederim.

3. Müdafaai Milliye, Nafıa, İktisat ve Sıhhiye vekâletlerine yazılmıştır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

"1. Tasavvur olunan merkezin, mümkünse, sahile seyrüseferi mümkün bir şehir ile bağlı olmasına;

"2. Tasavvur olunan merkezin, memleketin dört tarafına demiryoluyla bağlantı imkânı bulunmasına;

"3. Elektrik elde edilebilecek tabii veya suni şelalelere yakın olmasına;

"4. Mümkün olduğu kadar kömür madeni civarında olmasına;

"5. Ormanlık bir sahaya yakın bulunmasına;

"6. Genel ihtiyaçlara lazım gelen sulara sahip bulunmasına veya suların o mahalle naklinin mümkün olmasına;

"7. Mahallin havasının, suyunun güzelliğine;

"8. Büyük bir şehir tesisine elverişli araziye sahip bulunmasına;

"9. Bina için inşa malzemesi tedariki mümkün olmasına;

"10. Ve medeni bir şehir için bunlardan başka lüzumlu göreceği hususların lüzum ve vücuduna dikkat etmesine ve işbu şartların tamamı mevcut olmadığı halde çoğunluğunu toplayan mahallin seçilmesine;

"Dördüncü olarak: İşbu hazırlıklar nihayetinde, baharda lazım gelen teşebbüslere ve inşaata hemen başlanılarak 337 [1921] senesi kışında tasavvur olunan payitahta hükümetin nakledilmesine ve hükümetin muhtelif dairelerinin şimdiden esaslı olarak konulmasına teşebbüs edecekleri resmi müesseselerin bu merkezde tesisine dikkat etmelerine karar vermiştir.
"İşbu kararın icrasına ve süratle tatbikine Erkânıharbiye ve Müdafaai Milliye, Nafıa, İktisat ve Sıhhiye vekilleri memurdur.

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal, Maliye Vekili Ferid, Hariciye Vekili Ahmed Muhtar, Dahiliye Vekili namına Doktor Adnan, Adliye Vekili namına Ahmed Muhtar, Müdafaai Milliye Vekili Fevzi, Şer'iye Vekili Fehmi, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Vekili Fevzi, Sıhhiye Vekili Doktor Adnan, İktisat Vekâleti Vekili Mahmud Celâl, Nafıa Vekili namına Mahmud Celâl."

Aslı TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 28.11.1920, 030.18.1.1 - 2.21.15'te bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Belgenin üzerinde "Eski Defter, C. No. 2, S. No. 80, Karar No: 398" kaşesi basılıdır. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur. (Y.N.)

MAHMUD ESAD VE YUNUS NÂDİ BEYLERİN MAARİF VEKÂLETİ ADAYLIĞINDAN ÇEKİLDİKLERİ HAKKINDA*

(16 ARALIK 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet: 5
Tezkere
5/3810

Ankara
16.12.336 [1920]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Heyeti Vekile tarafından Maarif ve Adliye vekâletleri için teklif olunan zevat arasından Yunus Nadi ve Mahmud Esad Beyler, adaylıklarının konulmasına rızaları olmadığını yazıyla bildirdiklerinden, isimlerinin adaylar listesinden ihracına müsaade buyurulmasını rica ederim, Efendim.[1]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi A: III-7, D: 18, F: 206, Vesika No: 1255'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Nurşen Mazıcı, *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, Dilmen Yayınevi, İstanbul, 1984, s.218 ve s.240. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.6, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1943, s.391. Eski yazı belge Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e sunduğu bu tezkere, Büyük Millet Meclisi'nin 16 Aralık 1920 günü öğleden sonra saat 1.15'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi'nin yaptığı 115. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

Belgenin Mustafa Kemal Paşa'nın tezkeresi olarak Meclis'te okunan ve *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde yer alan şekli şudur: "Umuru Maarif Vekâleti için arz ettiğim adaylar arasında Yunus Nâdi ve Mahmud Esat Beyler vardır. Adı geçen zevat serbest çalışmayı tercih ettiklerini bildirmiş olduklarından, bu hususun seçimde nazarı dikkate alınması için keyfiyeti arz eylerim." (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

HACI ŞÜKRÜ BEY'İN ORDU ALEYHİNDEKİ SÖZLERİNİN ZABITTAN ÇIKARILMASI HAKKINDA*

(16 ARALIK 1920)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Muhterem arkadaşlar! Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Müdafaai Milliye Encümeni Reisi olan zat tarafından bu kürsüden "Erkânıharplerin esareti, istibdadı altında ordu duramaz" mahiyetinde bir şey söylendiğini işittiğim zaman fevkalade meyus ve müteessir oldum.[1] Yüce ordu ailesi içinde nizam ve intizamın temini için kafa yormakla mükellef olan bu özel encümenin, bu yüce encümenin reisi olan zatın ağzından bu kadar fena bir söz çıkmamalı idi. Efendiler, ordumuzda ayrıca bir erkânıharp sınıfı yoktur. Bunlar mazinin paslı sayfalarına karışmış şeylerdir. Bugün orduda yalnız subaylar heyeti vardır. Erkânıharplik, subayların yaptığı vazife itibariyledir. O vazifenin başına kim geçerse erkânıharbiye vazifesini yapar. O vazifeden ayrıldığı dakikada nereye memur olursa, diğer herhangi bir subay gibi o da bir subaydır. O da bir kumandandır. Subaylarımız arasında, orduda hiçbir fark yoktur efendiler. *(Bravo sesleri.)* Fazla bir tahsil görmüş olmak da cihanın hiçbir yerinde bir hata, bir kusur gibi kabul edilemez.

Encümen Reisi'nin subaylar heyetimizin bir kısmının diğer kısmına üstünlüğüne ve istibdadına temas eder bir fikir ortaya koymasının kötü bir maksada yönelik olduğunu heyeti celilenize alenen söylüyorum. Tekrar olarak söylüyorum. *(Alkışlar, bravo sesleri.)* Çok rica ederim arkadaşlarımıza ki, bu gibi insanlara çok dikkat edelim. Dolayısıyla Encümen Reisi bu sözünü mutlaka geriye almalıdır. Çünkü, bütün subaylarımızın yüce Meclis'e olan hürmet ve muhabbetine bir noksanlık teşkil edecektir. Meclis bu gibi hasis şeyleri söz konusu ve müzakere etmekten çok yüksektir. *(Alkışlar.)* Meclis, kafasında böyle hasis maksatlar dönen insanların oyuncağı olmaktan

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.6, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1943, s.396-397.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 16 Aralık 1920 günü öğleden sonra saat 3'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 115. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 Büyük Millet Meclisi'nin 14 Aralık 1920 tarihli 114. toplantı 1. celsesinde, Amasya Mebusu Ömer Lûtfi Bey'in Müdafaai Milliye Encümeni'nden istifası konusunda aynı encümen namına söz alan Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey, konuşmasında "Bu millet hiçbir vakit erkânıharplerin oyuncağı olamaz ve olmayacaktır" der. (Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.6, s.367.) Bunun üzerine Trabzon Mebusu Hüsrev (Gerede) Bey, Meclis'in 16 Aralık 1920 tarihli 115. toplantı 2. celsesinde okunan önergesinde, Hacı Şükrü Bey'in bu sözlerinin yok hükmünde sayılmasının Meclis'çe karar altına alınmasını ve *Zabıt Ceridesi*'nden çıkarılmasını teklif eder. (Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.6, s.394-395.) Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine yukarıdaki konuşmasını yapar. (Y.N.)

çok uzaktır. *(Alkışlar.)* Dolayısıyla saflıkla, vatan ve millete olan aşk ile milli vazifemizi yapalım. Hükümetimizin nizam ve intizamını tutmak için yegâne kuvvet olan ordunun içine fesat sokmayalım. Emin olunuz arkadaşlar! Buna teşebbüs etmek ve kalkışmak isteyenlerin hiçbir vakit muvaffak olması ihtimali yoktur. Bu Meclis ve bu millet ona katiyen müsaade etmez ve bu Meclis ve bu millet o gibilerin kafasını ezmeye muktedirdir. Dolayısıyla ben de Beyefendi'nin fikrine iştirak ediyorum. O söz nasıl olmuşsa burada sarf edilmiş, hiç olmazsa bizim *Zabıt Ceridesi*'nde bulunmasın.

Reis [İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. (Hacı Şükrü Bey sözünü geri alacak sesleri.) Geçenki müzakerede bu sözün sarf edilmesi kasten olmaması ihtimalinden dolayıdır ki, riyaset makamı işe müdahale etmemiş oldu. Dolayısıyla Zabıt Ceridesi'nden bir şeyin çıkarılması usulden değildir. Yalnız yüce heyetinizin o fikre iştirak etmemek şekli tecelli edebilir.

Ömer Lûtfi B. (Amasya): Söyleyin! Sözünü geri almaz mı?

Reis [İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Yüce heyet zaten müşterek değil, tabii söyleyen geriye almaya mecburdur.

Ömer Lûtfi B. (Devamla): Zaten daima kötü söz sahibinindir.

Reis [İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Önerge icabınca geçen gün sarf edilen söze yüce heyetin iştirak etmediği de belli olmuştur. Dolayısıyla oyunuza koyacak bir mesele görmüyorum. (Çıksın sesleri.) Müzakere gündemine geçiyoruz. (Mesele halledilmedi sesleri.)

Mustafa Kemal B. (Ertuğrul): Ne oldu, şimdi sözünü geri aldı mı, efendim?

Memduh B. (Karahisarı Şarki): Önergem okunsun. (İhracı oya koyunuz sesleri.)

Ömer Lûtfi B. (Amasya): Genel kurul karar verirse ihraç olunur.

Reis [İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Zabıtta olan bir şeyin ihracına karar verilemez. Söyleyenin sözü yok hükmünde sayılır şeklinde karar verilir. (O suretle sesleri.) Söylenilen sözü yok hükmünde sayanlar lütfen el kaldırsın. (Anlaşılmadı sesleri.) Hüsrev Bey'in önergesinde zabıttan ihracı söz konusu olan Hacı Şükrü Bey'in sözünü yok hükmünde sayanlar lütfen ellerini kaldırsın. Hacı Şükrü Bey'in sözleri yok hükmünde sayılmıştır.

İSMET VE REFET BEYEFENDİLERE*

(16 ARALIK 1920)

16 Kânunuevvel 1336 [16 Aralık 1920]

Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Beyefendi'ye

Şifre

Konya Güney Cephesi Erkânıharbiye Riyasetı'ne
Güney cephesine ilave (15'lc) Refet Beyefendi'ye mahsustur.

(Yirmi beşle) İsmet ve Refet Beyefendilere: Meclis'in Salı günkü toplantısında Amasya Mebusu Miralay Ömer Lütfü Bey'in Müdafaai Milliye Encümeni'nden istifası münasebetiyle encümen namına söz alan Hacı Şükrü Bey, söz arasında bu milletin artık erkânıharplerin oyuncağı olamayacağını söylemesi üzerine, bugünkü celsede Trabzon Mebusu Hüsrev Bey tarafından verilen öncrge ile bu ifadelerin esasen sınıf farkı olmayan orduya nifak sokmak ve anarşi yaratmak mahiyetinde olduğu belirtilerek ve izah olunarak Hacı Şükrü Bey'in bu ifadelerinin yok hükmünde sayılması talep edilmiştir. Ben de riyaset namına aşağıdaki beyanatta bulundum:

> "Büyük Millet Meclisi'nin Müdafaai Milliye Ercümeni Reisi tarafından, millet erkânıharplerin oyuncağı olamaz mealinde bu kürsüden söz söylenmiş olduğunu işittiğim zaman müteessir olmuştum. Bu sözde tamamen suikast vardır. Halbuki yüce Meclis'iniz, kafasında böylc hasis maksatlar dolaşanlara iştirak etmekten pek yücedir. Millet ve ordunun birliğini ihlale yönelik mesaiden çok uzaktır. Milletin ve ordunun birliğini ihlal etmek isteyeceklerin, bu Meclis ve bu millet kafasını ezer ve ezmeye muktedirdir. Bunun herkes tarafından bilinmesini isterim. Müdafaai Milliye Encümeni'nin vazifesi; ordunun teşkil, tanzim ve yükseltilmesinc kafa yormaktır. Orduda ayrıca bir erkânıharbiye sınıfı yoktur. Ordumuzun subaylar ve kumanda heyeti vardır.
>
> "Dolayısıyla, Hacı Şükrü Bey'in söylediği sözleri geri almasını ben de talep ederim."[1]

Bu izahat genel kurul tarafından alkışla karşılandı ve onu müteakip Meclis'te derin bir sükûn hasıl oldu. Genel kurulun bu görüşe kati eğilim ve yönelimi oldu-

* Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Dolap 46, Klasör 2485, Dosya 99, Fihrist 36, 36-1'den aktaran: *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.260-261.
Belge, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda 9 Aralık 1920 günlü zabıt tutanaklarının sonunda "Zabıtlarda Geçmeyen Belgeler" başlığı altında yer almaktadır. (Y.N.)

1 Mustafa Kemal Paşa'nın bu beyanatı için bkz. elinizdeki ciltte s.164, 165. (Y.N.)

ğu anlaşıldı ve Hacı Şükrü Bey'in ifadelerinin yok hükmünde tutulmasına çoğunlukla karar verildi. Birçok mebuslar ve dinleyiciler arasından bazıları bu ifadelerden dolayı beni tebrik ettiler. Bu esnada tesadüfen Meclis'te bulunan yeni Ankara Kumandanı Kaymakam[1] Çolak Kemal Bey, celsenin sonunda ve bir kısım mebuslar karşısında bu nifakçı beyanatın subayları haddinden fazla galeyana getirdiğini ve bunu söyleyen zatın Meclis arasında bulunmasına tahammül edemeyeceklerini beyan ve Meclis'in bu zatı arasından çıkarması lüzumundan ve Meclis bu zatı cezalandırmazsa kendilerinin cezalandıracaklarından şiddetli ve heyecanlı bir lisanla bahsetyledi.

Fevzi Paşa Hazretleri, Meclis'in esasen bunu tasvip etmediğini ifade ile başka bir şey yapılmasına lüzum olmadığını beyan buyurdular. Fakat Kemal Bey'e ayrıca gizlice, Hacı Şükrü ve arkadaşları hakkında tedbirlerde kusur edilmemesini emir buyurdular. Hacı Şükrü Bey, benim izahatımı kendisine karşı hakaret sayarak, Meclis de bu fikirde ise istifa edeceğinden bahisle Riyaset'e bir önerge vermiş ise de, henüz muamele mevkiine konulmamıştır.

İsmet ve Refet Beyefendilere yazılmıştır.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

1 Kaymakam: Yarbay. (Y.N.)

GÜNEY VE BATI CEPHESİ KUMANDANLIKLARINA*

(16 ARALIK 1920)

Güney Cephesi Kumandanlığı'na
Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Demirci Mehmet Efe olayının, Kuvvei Seyyare'ce haber alınması ve bu halde fikirlerimizden ve niyetimizden ufak bir tereddütleri varsa, bunun da sona ererek, tamamen bize düşman bir tavır almaları kuvvetli ihtimaldir. Demirci Mehmet Efe'nin Kuvvei Seyyare'ye iltica teşebbüsünde bulunması da muhtemeldir. Hacı Şükrü Bey, dün Ankara'da makine başında Ethem Bey'le görüştüğü sırada, sansürümüz tarafından hissettirilmeksizin haberleşmeleri takip edilmiş ve Hacı Şükrü Bey, Sarı Efe'nin sıhhati yerinde olduğundan ve burada kendisinin iyi çalışmakta olduğundan bahsetmiştir. Gerek bu noktalar ve gerekse diğer telgraflar, arz edilen Meclis hadisesi, artık Kuvayi Seyyare'ye karşı açık ve kati bir vaziyet almaklığımızı icap ettirmektedir. Bu vaziyette, Kâzım Bey'e kumanda tebliğini hiçbir surette uygun görmemekteyim. Kütahya'dan döndüğümde, Ethem Bey'in Yürük Ali'ye yazdığı mektubu kendisine göstererek, bizim Ethem Bey'e güven vermek için, tam bir saflıkla yapmak istediğimiz, bununla beraber vaziyet ve kuvvetimizi zaafa uğratabilecek olan tertibatı ve vaziyet gelişinceye kadar ertelemekte mazur olduğumuzu söylemek icap eder. Kâzım Bey'e, bu vaziyeti öğrendiğimden dolayı, kumandanlığı için Meclis'ten müsaade almadığımı ve dolayısıyla Meclis'e dönmesinin münasip olacağını, tarafımdan kendisine tebliğ buyurunuz. Yalnız bir fırka sürülmesini de bu vaziyette tehlikeli görüyorum. Mevcudu zayıf olan bu fırkayı, Kuvvei Seyyare'nin ani bir baskın ile silahtan tecrit etmesi ihtimali vardır. Dolayısıyla, Refet Bey'in İsparta'dan sonraki kalan harekâtı takip ve kendisiyle irtibat tesis buyurularak, Eskişehir'de hazırlanan iki fırka ile bir süvari alayının, toplu olarak harekete hazır bulundurulmasını uygun görüyorum.

Buraca gerek Hacı Şükrü ve Reşit Beyler ve gerekse diğer adamları gözetim altında bulundurulmaktadır. Bunların da bundan sonra, ne makine başında ve ne de

* İhsan Ilgar, "Türk İstiklâl Harbi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ekim 1968, sayı 13, s.14-15. Belge, yukarıdaki kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Yunanlıların Anadolu'ya getirdikleri kuvvetler arttıkça, işgal bölgelerini genişletiyorlardı. Yer yer meydana gelen Kuvayi Milliyeciler ve milli çeteler, bu kuvvete karşı koyacak durumdan çıkmışlardı. Bunların düşman üzerine yaptıkları akınlar kadar, kendi vatandaşlarından da haraç almak gibi fenalıkları görülmeye başladı. Bu maksatla, 16 Aralık 1920'de Büyük Millet Meclisi Reisi olarak Mustafa Kemal Paşa, Batı ve Güney Cephe Kumandanlıklarına şu emri veriyordu:" (Y.N.)

diğer suretle haberleşmelerine müsaade edilmeyecektir. Oraca bu tarzda harp kısıtlamalarının devam ettirilmesini rica ederim. Alındığının ve görüşleri varsa bildirilmesini makine başında beklemekteyim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

YOZGAT'TA 2. KUVAYİ SEYYARE KUMANDANI İBRAHİM BEYEFENDİ'YE*

(16 ARALIK 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 1086
Şifre

Ankara, 16.12.336 [1920]

Yozgat'ta 2. Kuvayi Seyyare Kumandanı İbrahim Beyefendi'ye

Maiyetinizde bulunan Maraş Kuvayi Milliye Müfrezesi Kumandanı Hasan Efe riyaset makamına çektiği 15.12.36 [1920] tarihli telgrafname ile Maraş ve Ayıntap havalisinde çalışmak üzere müfrezesi ile beraber o havaliye gitmesine müsaade edilmesini teklif etmiştir. Bu konudaki görüşünüzün süratle bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 2763'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki tarafından okunmuştur.

MOSKOVA'DA HALK KOMİSERLERİ MECLİS REİSİ LENİN YOLDAŞ'A*
(18 ARALIK 1920)[1]

Moskova'da Halk Komiserleri Meclis Reisi Lenin Yoldaş'a

Reis Yoldaş!

Telsiz telgrafla Moskova'dan vaki olan bir tebliğ ile Sovyet Rusyası tarafından Dağıstan'ın bağımsızlığının tanındığını öğrendik.

Bu mesut kararın Bolşevizm dünyasıyla İslam dünyası arasındaki münasebetlere fevkalade iyi tesir yapacağına ve bu suretle bizleri, halihazır kapitalist idaresinin hayat ve kuvvet aldığı Batı emperyalizmini devirmekten ibaret olan müşterek gayemize daha ziyade yaklaştıracağına şüphe etmiyorum. Bu mesut neticenin ancak sıkı sıkıya işbirliği yapmamızla mümkün olacağına kani olduğumdan dolayı, bizi yekdiğerimize bağlayan bağları daha ziyade kuvvetlendirecek ve sağlamlaştıracak her hadisenin sevinç ve memnuniyetime sebep olduğunu beyan eder ve Rus Sovyet Cumhuriyeti'nin zatıâlilerinden esinlenmiş olarak Doğu'da tesis ettiği uzak görüşlü ve akılcı siyasetten dolayı teşekkürler arz eylerim. Doğu'da ve bütün dünyada hak ve adaletin yakın zaferine büyük bir imanla kani olarak ihtiramlarımın kabulünü rica eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu 74, Belge 3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.367-368. TİTE Arşivi'ndeki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Üzerinde tarih bulunmayan belgeye *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te 5 Ocak 1921 tarihiyle yer verilmiş. Ancak Lenin'in 7 Ocak 1921 tarihli cevabi telgrafına yer verilen (Arhiv MİD RF –Rusya Fedarasyonu Dışişleri Bakanlığı Arşivi– ve *Kommunist* dergisi, No: 15, 1957, s.15'ten aktaran) *Dokumenti Vneşney Politiki SSSR, Politiçeskoy Literaturı Gosuderstvennoe İzdatelstvo*'da (Moskova, 1959, c.3, s.450-451) belge şu açıklamayla yer almaktadır:

> "Bu telgraf, Mustafa Kemal'in V.İ. Lenin'e çektiği 18 Aralık 1920 tarihli telgrafına cevaptır. Bu telgrafta özetle şöyle denmektedir:
> '... Ancak sıkı işbirliğimizin bizi hedeflediğimiz amaçlara götürebileceğine kati suratte kaniim. Bizi birbirimize bağlayan dostluk bağlarını kuvvetlendirecek her hadiseyi selamlıyorum. Sovyet Cumhuriyeti'nin sizin önderliğinizde Doğu'da ve bütün dünyada yürüttüğü uzak görüşlü siyasetten dolayı size sonsuz müteşekkirim.'"

Stefanos Yerasimos da *Türk-Sovyet İlişkileri/ Ekim Devriminden "Millî Mücadele"ye* adlı kitabında (Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979, s.273) *Dokumenti Vneşney...*'deki bu açıklamaya dayanarak, belgeyi 18 Aralık 1920 tarihiyle yayımlamış.
Dokumenti Vneşney...'deki Rusça belge Mehmet Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (Y.N.)

ÇERKES ETHEM'E*

(ARALIK 1920)[1]

1. Edip Bey müfrezesi hakkındaki telgrafınız üzerine, kendisinden doğrudan doğruya sorulan soru üzerine, gelen cevap şudur:

> "İstanbul'a ve bilhassa zararlı ve muhalif cereyanlara pek sıkı bağlı ve teması olması itibariyle dahi ehemmiyete sahip olan bu bölgede, kabine buhranının gelişmesini bekleyerek, müfrezemin bir müddet burada bulunması zaruretini hissetmekte bulunduğumu arz ederim."

2. Edip Bey müfrezesinin 70 kişiden ibaret olduğunu Erkânıharbiye'den ve 4. Fırka Kumandanı Nâzım Bey'den özel olarak soruşturma neticesinde anladım. Bu kadar zayıf bir müfrezenin Seyyar Kuvvetler içinde mühim bir faydası olmayacağını zannederim.

3. Edip aynı zamanda Düzce Kaymakam Vekili'dir. Bu münasebetle oradan ayrılmasını uygun görmemekteyim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.65-66.
Belge yukarıdaki kaynakta, "Çerkes Ethem Bey'in 18/19.12.1920 tarihli bir telgrafla, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ederek, o sıralarda Düzce'de bulunan Edib Bey'in Seyyar Kuvvetler'e gönderilmesini istediği malumdur. Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey'in bu müracaatına, aşağıdaki telgrafla cevap vermiştir:" açıklamasından sonra yer almaktadır. (Y.N.)

1 Yukarıdaki kaynakta belgenin tarihi yer almamaktadır. Ancak Ethem'in 18/19.12.1920 tarihli telgrafına cevap olduğundan ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ethem'e bir sonraki telgrafı 22 Aralık 1920 tarihini taşıdığından, bu telgraf 19-21 Aralık tarihleri arasında yazılmış olmalıdır. (Y.N.)

BOLU MEBUSU CEVAD BEY'İN İZİNLİ SAYILMASI HAKKINDA*

(20 ARALIK 1920)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Bolu Mebusu Cevad Bey vatani bir vazife ile gönderilmiş olmakla, yokluğu müddetince izinli sayılmasını rica eylerim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.6, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1943, s.434.
Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e sunduğu bu tezkere, Büyük Millet Meclisi'nin 20 Aralık 1920 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 117. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

ESKİŞEHİR'DE BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET BEYEFENDİ'YE*

(ARALIK 1920)[1]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Şifre
Zata Mahsustur
adet/1130

Ankara

Eskişehir'de Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi'ye

Doktor Refik Bey vasıtasıyla gönderilen 19.12.36 [1920] tarihli mektubunuzun bir fıkrasına cevaptır. Türkiye Komünist Fırkası'ndan başka, bugünlerde "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" namı altında tezahür eden gizli komünist partisi var idi.

İşbu zevatın bu parti ile alakası yoktur. Bahis buyurulan gizli parti eski Yeşil Ordu teşkilatı olsa gerektir. Bugün bu teşkilat tamamıyla dağılmış bir vaziyettedir efendim. Sıhhatim iyidir. Muhabbetle gözlerinizden öperim kardeşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 3385-87 A-III / 5, D-16, F-15'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: Mete Tunçay, "Tarih Belgeseli", *Cönk*, Mart 1989, s.26.

1 Kaynakta göründüğü kadarıyla, belge tarihsizdir. Ancak, 19 Aralık 1920 tarihli mektubun cevabı olduğu anlaşılmaktadır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

KONYA MEBUSU VEHBİ EFENDİ'NİN SEYAHAT VESİKASI USULÜNE DAİR VERDİĞİ SORU ÖNERGESİ HAKKINDA*

(21 ARALIK 1920)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Şimdi yeni elime gelen bir şifreli telgrafnameyi söz konusu olan meseleyle ve benim şahsımla da çok yakından alakalı olduğu ve fi-

* *TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre 1, c.6, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1943, s.471-472.

Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 21 Aralık 1920 günü öğleden sonra saat 3.30'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Efendi'nin yaptığı 118. toplantı 2. celsesinde, Konya Mebusu Vehbi Efendi'nin seyahat vesikası usulü hakkında verdiği soru önergesi üzerine yapmıştır. Osmanlı memleketleri dahilinde seyahat edeceklerin seyahat kâğıdı almak mecburiyeti hakkındaki 7 Ekim 1920 tarihli olan ve 13 maddeden oluşan Heyeti Vekile kararının bazı maddeleri şunlardır:

"Madde 1. Osmanlı memleketleri dahilinde seyir ve seyahat edecek her şahıs, seyahat kâğıdı almak mecburiyetindedir. Ancak bir kaza dahilinde seyrüsefer edeceklerin seyahat kâğıdı alması icap etmez.

Madde 2. Seyahat kâğıtları Ankara'da Emniyeti Umumiye Müdürü ve diğer yerlerde en büyük mülkiye memurları tarafından tasdikten sonra muteber olacaktır. [...]

Madde 6. Dahili vilayetlerden Osmanlı sahillerine gitmek isteyenlerin gidişlerinde bir mahsur olmadığı tahakkuk ettikten sonra, kendilerinden icabında nakdi veya şahsi teminat alınarak seyahat kâğıdı verilecektir. Dersaadet ile yabancı memleketlere gitmek isteyenlerin nerede olursa olsun hüviyetleri ve seyahatlerinin hakiki sebepleri telgrafla Emniyeti Umumiye Müdüriyeti'ne bildirilecek ve Müdüriyet'çe yapılacak soruşturma üzerine sakınca görülmediği takdirde Dahiliye Vekâleti'nce müsaade olunacaktır.

Madde 7. İstanbul'dan veya yabancı memleketlerden veya diğer muhtelif müstevli mevkilerinden Osmanlı sahillerine gelen yolcuların ilk çıkacakları mahalde seyahat sebepleri ve maksatları incelenecek ve ahvali az çok şüphe uyandırıcı görülenler, hallerine göre nezaret veya gözetim altına alınarak haklarında yapılması lazım gelen muamele mutlaka Dahiliye Vekâleti'nden sorulacak ve Vekâlet'çe gidişlerinde sakınca görülmeyenlerin seyahatlerinin devamına müsaade olunacaktır. Yukarıda belirtilen mahallerden gelecek gayrimüslimlerin kabul edilip edilmemesi ve gerektiğinde seyahatinin yasaklanması doğrudan doğruya Dahiliye Vekâleti'ne bırakılmıştır. [...]

Madde 11. Bazı bölgelere seyahat gerektiğinde yasaklanabilir.

Madde 12. Yabancı tebaanın Osmanlı memleketleri dahilinde seyrü seyahatleri yasaktır. Ancak mahalli hükümetçe tasdik olunmuş bir lüzum üzerine bir mahalden diğer bir mahalle veyahut Osmanlı memleketleri haricine gitmesi icap eden yabancılara Dahiliye Vekâleti'nin tensip ve tasdikiyle seyahat kâğıdı verilebilir.

Madde 13. Herhangi bir suretle Osmanlı sahillerine çıkmış olan yabancı tebaası, hale göre gözetim veya nezaret altına alınarak, hiçbir suretle zarar veremeyecek bir halde ve seyahat maksatlarının anlaşılarak merkezi hükümetçe ikamet veya seyahatlerine müsaade edilinceye kadar bu halde bulundurulacaktır."

Aslı TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 07.10.1920, 030.18.1.1 - 1.14.3'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Belgenin üzerinde "Eski Defter, C. No. 1, S. No. 179, Karar No: 260" kaşesi basılıdır. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur. (Y.N.)

kirleri aydınlatmaya vesile olacağı için arz ediyorum. Belki söylenmemesi doğru olan bir şeydir. Fakat söyleyeceğim, bunu bana yazan birer hükümet reisidir: Benim yakın akrabamdan birinin eşi buraya geldi diyor. "Malumu devletleri bulunacağı üzere falan yerde falan ve falandır. Hakikaten böyle İngilizler zatı devletlerine gizlice görüşmeye kapı açmak üzere İstanbul'da gizli vasıta aramışlar ve gizlice bir tarzda falan beye müracaat etmişler ve eline tercüme surcti aşağıda arz edilen resmi mührü olan ve İngilizlerin İstanbul'da özel memuru Yüzbaşı 'Benet'[1] imzalı İngilizce bir belge vermişlerdir. Bu konuda devletlilerinin emir ve görüşlerini bekliyoruz." *(Belgeyi göstererek)* Verilen belge de budur. Tarihi 1 Kânunuevvel 1920 [1 Aralık 1920]. "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin akrabasından olduğunuza emin olarak sizi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle gizlice görüşme tesisini istimzaç etmek[2] için bu belgeyi verdim." Bunu eline alan bir hükümet reisi fevkalade bir siyasi meseleye temas etmiş olduğunu zannedebilir. Hakikaten bu adam, böyle tasvir edildiği gibi, benim yakın akrabamın kocasıdır ve bu Kapiten Bent[2] malum bir zattır, meşhur bir zattır ve böyle bir teşebbüste bulunmuş olmasını pek tabii kabul edebilirsiniz. Halbuki işte ben söylüyorum, bu zat casustur. Casus olduğu bence daha evvel malum. *(Kimdir sesleri.)* Bu akrabamın kocası olan zat. Dolayısıyla, bu benim akrabamdır diye ve elinde bu belge vardır diye oradaki hükümet reisi bu belge ile buyurun Ankara'ya gidiniz deseydi, bu bana gelmeyecekti ve bunu getirmeyecekti ve kendisini tutmasalardı, bunu belki de meydana çıkarmayacaktı. Dolayısıyla, casusluk yapacaktı. Kim bilir memlekette ne kadar fenalık yapacaktı. Kim bilir ne kadar fesatça vazifeler yapacaktı. Bundan bana malumat verdiler. Hükümetin bu kısıtlamaları sayesinde ben de öğrendim ve kendilerini tutuklamaları için icap eden makam vasıtasıyla emir verdim. Dolayısıyla, kısıtlamalardan vazgeçmeyelim ve düşmanlarımız pek habistir. *(Şüphesiz sesleri.)*

[...]

Nafiz B. (Canik): [...] Samsun'dan, gerek hastalığını tedavi için ve gerekse ticari muamelelerini temin için İstanbul'a gidecek olan bir kimse hakkında buradan soruluyor ve burası tekrar oraya soruyor. Bunda ne gibi bir mantık tasavvur edildiğini bendeniz bir türlü aklıma sığdıramıyorum. Samsun'da bulunan tüccarın fena fikirde ve iyi fikirde olup olmaması ihtimallerini daha yakından Samsun Mutasarrıfı ve Samsun polisi bilir. Onu merkezi hükümete sorması ve merkezi hükümetin cevap vermesini...

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Ya Samsun Mutasarrıfı müşterek olursa faraza...

Nafiz B. (Devamla): O vakit hiçbir şey demeye lüzum yoktur.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Fakat bu gibi hakikatleri meydana çıkarabilmek için bu kısıtlamalara lüzum vardır.

Nafiz B. (Canik): Bendenizce bu vehimlenmekten ibarettir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Vehimlenmek değil, Samsun Mutasarrıfı'nın ne olduğunu sorunuz. Hakikatten bahsediyoruz, vehimden bahsetmiyoruz.

1 Yüzbaşı Bennett. (Y.N.)
2 İstimzaç etmek: Birinin mizacını yoklama, ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma. (Y.N.)

REFET VE İSMET BEYEFENDİLERE*

(21 ARALIK 1920)[1]

Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Beyefendi'ye
Güney Cephesi Erkânıharbiye Reisi Zeki Beyefendi'ye

25'lc

21 Şifre

Refet ve İsmet Beyefendilere:

Birinci Kuvvei Seyyare'nin cephede kuvvetini artırmakla ve hariçte de propaganda ile ehemmiyetli bir surette meşgul olduğu muhakkaktır. Ankara'daki propagandaları mühim surette sekteye uğratılmıştır. Bunların şimdilik kuvvet artırmak için zaman kazanmak istedikleri anlaşılıyorsa da kendileri için yakın bir tehlike hissettikleri takdirde daha ziyade beklemeyerek derhal faaliyete geçmeleri nazarı dikkate alınmak lazımdır. Bu halde Kuvvei Seyyare'nin cepheyi terkle, askerimizin bulunduğu bölgelere uğramadan, cephe gerisinde herhangi bir mahalle giderek orada ve müteakiben asker ve kuvvet bulunmayan diğer yerlerde gittikçe kuvvetlerini artırmaları ve ondan sonra da seçecekleri bir hedefe taarruz eylemeleri muhtemeldir.

Demirci Efe, vaziyeti haber aldılarsa Kuvvei Seyyare'yi çabuk harekete geçirecek etkenlerden biridir.[2]

Böyle bir hale karşı Batı ve Güney cephelerinin bütün süvari kuvvetlerini toplu olarak bunların takibine memur etmek icap edecektir.

Refet Beyefendi'nin Keçiborlu'dan sonra icra edecekleri bir haftalık takip hareketinde bu ihtimali daima nazarı dikkatte bulundurmalarını ve bu hareketi azami bir hafta zarfında ve mümkün olabilen süratle neticelendirerek Afyonkarahisarı'nda bir an evvel toplanmalarını rica ederim.

* Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı Arşiv No: 1/4282, Dolap 46, Göz 4, Klasör 2485, Dosya 99, Fihrist 17-21'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1975, sayı 73, s.30-33. Ayrıca bkz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji k Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, No: 8/1101, Klasör 2484, Dosya 96, Fihrist 20'den özet olarak aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım*, ATASE Yayınları, Ankara, 1999, s.85-86. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*'nde 1580 numaralı ve 21 Aralık 1920 tarihli olarak yayımlanan belge, *Türk İstiklâl Harbi*'nde şu açıklamayla yer almaktadır: "Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'in 21 Aralık 1920'de Batı ve Güney Cephesi Komutanlıklarına yazdığı şu mütalâa durumu açık olarak belirtmektedir:" (Y.N.)

2 Eski yazı belgede bu cümlenin altı çizilidir. (Y.N.)

Bu esnada İsmet Beyefendi'nin de Kuvvei Seyyare'nin vaziyet, kuvvet ve harekâtı hakkında daimi surette keşifler ve mümkün suretlerle araştırma yaptırarak teşebbüslerinden vaktinde haberdar olmayı temin buyurmalarını rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Fevzi
21'de kapadım.
12/N

FEVZİ PAŞA'YA*

(21 ARALIK 1920)

Hariciye Vekâleti
1193
685 Taşkent
21.12.36 [1920]

Afganistan'a askeri heyet gönderilmesi.

Fevzi Paşa'ya,

Müdafaa ve maliyemiz icapları ile uyuştuğu takdirde Afgan ordusunu düzenlemek için bir subaylar heyetinin gönderilmesini mühim ve elzem görmekteyim.

Cemal Paşa'nın ekteki mektubunda belirtildiği üzere, bunun gelecekte Anadolu üzerine çöken ağır yükü hafifletmeye yarayabileceği gibi, aşağıdaki noktalara riayet edildiği takdirde Orta Asya'da emrimize amade kuvvetli bir orduya sahip olmamız hususu oldukça temin edilmiş ve dolayısıyla her icap ettiği anda anavatanı harp felaketlerinden korumak için İngilizleri daha uzaklarda meşgul etmek için bir vasıta elde edilmiş olur.

Âcizane fikrime göre, bu heyeti teşkil edecek subayların seçiminde ve kendilerine verilecek talimatta aşağıdaki noktalar nazarı itibara alınmalıdır.

Evvelen: Bu heyetin başta katiyen siyasiyatla meşgul olmayıp sırf askeri vazifesini yapması ve kendisini gerek Afgan gerek Türkistan ve Buhara ahali ve askerlerine fevkalade sevdirmesi.

İkinci olarak: Giden subayların görünüşte Afgan hükümetinin adamları olmuş gibi görünmekle beraber, daima ve her halükârda Türk hükümetinin bütün emirlerine tabi olacak ahlak ve metanette seçilmesi ve bunu bir dereceye kadar temin için Afganistan hizmetinde bulundukları müddetçe terfi ve diğer hususlarda Türk ordusu kadrosuna dahil bulundurulmaları.

Üçüncü olarak: İşbu heyetle telli veya telsiz telgraf haberleşmelerinin tesisine çalışılması.

Dördüncü olarak: Afganistan idarecileri harici entrikalar sayesinde İslamiyet ve Türklüğün menfaatlarına aykırı bir surette hareket etmeye hazırlandıkları takdirde, heyetimizin bu suretle hareketlerine mani olabilecek ve İslam ve Türk menfaatlarına hizmet eden bir Afgan hizbi iktidar mevkiine getirebilecek kadar kuvvetli bir mevki edinmesi.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.215-219. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Yukarıdaki kaynakta yer alan eski yazı belgede imza bulunmamaktadır. Ancak kitaptaki çevrimyazının sonunda "Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile yazılmıştır" notu yer almaktadır. (Y.N.)

BOLU MUTASARRIFLIĞI'NA*

(22 ARALIK 1920)

Bolu Mutasarrıflığı'na

Bolu ve Düzce havalisinde ve seyyar jandarma unvanıyla iki bin kişilik bir kuvvet topladığınızı ve yığdığınızı haber aldım.

1. Bu kuvvetin teşkilinin ve yığılmasının sebep ve suret ve mahiyeti nedir?

2. Bu kuvvetin ağırlık merkezi nerededir ve kimin kumandasındadır?

3. Bu kuvvetin Düzce Havalisi Kumandanı ve Kaymakam Vekili'nin[1] kuvvetleriyle münasebet ve irtibat derecesi nedir?

4. Bu kuvvetlerin teşkiline hangi tarihte karar verilmiştir? Bu sorulara makine başında vereceğiniz malumat ve görüşleri bekliyorum.

22 Kânunevvel 36 [22 Aralık 1920]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi 142/23937, s.175'ten aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.364.
1 Sarı Efe Edip. (Nimet Arsan'ın notu.)

KÜTAHYA'DA 1. SEYYAR KUVVETLER KUMANDANI ETHEM BEY'E*
(22 ARALIK 1920)

Kütahya'da 1. Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Bey'e

22.12.1920

19.12.1920 tarihli şifreli telgrafınızı aldım. 12. Kolordu Kumandanı Fahreddin Bey'den makine başında meselcyi tahkik ettirdim. Esasen şüpheli şahısları tutuklamakla da vazifelendirilmiş olup kolordu mıntıkası içindeki Altıntaş'a sevk edilmiş bulunan on erlik bir kaçak takip müfrezesi tarafından şüpheli görülüp tutuklanan şahsın, Afyon'a getirildiğinde, müracaatınızdan meselenin hakikati anlaşıldığı, kendisinin tahliye edilerek silahlarıyla yirmi liradan ibaret parasının geri verildiği ve adı geçen müfrezenin geri alındığı anlaşılmıştır. Buna göre müfrezeniz tarafından tutuklanan bir çavuşla iki erin kıtalarına geri gönderilerek neticenin bildirilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal

* Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.70.

KEÇİBORLU'DA GÜNEY CEPHESİ KUMANDANI REFET BEYEFENDİ'YE*
(22/23 ARALIK 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 1115
Şifre
Aceledir.

Ankara
22/23.12.336 [1920]

Keçiborlu'da Güney Cephesi Kumandanı Refet Beyefendi'ye

C. 20/21.12.36 [1920] şifreye:

Cephe emrine bu defa da yüz yirmi bin liranın verilmesi için Müdafaai Milliye Vekâleti'nden Maliye Vekâleti'ne havale verdirilmiştir. Müdafaai Milliye Vekâleti'nin bu hususta gösterdiği yavaşlığın cephe mevcudiyetini öğrenemedikleri için bütçeye uygun olarak havale veremediklerinden ileri geldiği anlaşılmıştır. Meseleyi bizzat ve ehemmiyetle takip ediyorum.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-7, D: 18, F: 216, Vesika No: 2760'ta bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

SEYYAR KUVVETLER KUMANDANI ETHEM BEYEFENDİ'YE*

(22/23 ARALIK 1920)

Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Beyefendi'ye

22/23.12.1920

Sizinle görüşmek ve vaziyeti izah etmek üzere Celâl, Reşit, Kılıç Ali, Eyüp Sabri ve Vehbi Beylerle Emir Paşa yarın (23.12.1920) saat 12'de hareket ettirilecek trenle Kütahya'ya geleceklerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.75.

BOLU MUTASARRIFI HALİL BEYEFENDİ'YE*

(23 ARALIK 1920)

Bolu Mutasarrıfı Halil Beyefendi'ye

C. 22.12.36 [1920] şifreye:

Verilen malumata ve gösterilen hissiyata teşekkür ederim. Son zamanlarda Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey'in idari bazı teşebbüslerinden şüphelenerek evhama kapılan 1. Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey'le arkadaşlarının Düzce havalisinde Çerkez ve Abazalar arasında el altından bazı teşkilat ve tahrikler icrasına teşebbüs eylemleri muhtemel olduğundan, bu hususta daima uyanık olunmasını ve bu gibi teşebbüslere kalkışacaklar hakkında hemen ve tereddütsüz kanuni icapların icrasını rica ederim. 23.12.36 [1920]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi 142/23937, s.177'den aktaran: *Atatürk'ün Tanım, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.365.

POZANTI'DA ADANA VALİSİ VE 41. FIRKA KUMANDANI NURİ BEYEFENDİ'YE*

(23 ARALIK 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 1118
Şifre
Acelcdir.

Ankara
23.12.336 [1920]

Pozantı'da Adana Valisi ve 41. Fırka Kumandanı Nuri Beyefendi'ye

C. 19.12.36 [1920] şifreye:

Evvelce Refet Beyefendi'nin müracaatı üzerine Güney Cephesi emrine Maliye Vekâleti tarafından iki defada yüz bin lira gönderilmiş ve bu defa da söz konusu cephe emrine yüz yirmi bin lira verilmesi için Müdafaai Milliye Vekâleti'nden Maliye Vekâleti'ne havale verilmiştir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 2758'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSMET VE REFET BEYEFENDİLERE*

(24 ARALIK 1920)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti
Şube
Adet

Ankara
Şifre 24.12.336 [1920]

Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Beyefendi'ye
Güney Cephesi Erkânıharbiye Reisi Zeki Beyefendi'ye

İsmet ve Refet Beyefendilere:

Kuvvei Seyyare'nin Gedus[1] ve Kütahya'da toplanması dikkat çekicidir. Bunların birinci derecede Karahisar ile cephe arasından, herhangi boş bir taraftan geçerek Refet Bey'e hücum etmeleri ihtimali vardır. Buna karşı gerek 12. Kolordu'ca ve gerekse Batı Cephesi'nce şimdiden gerekli tedbirler alınması ve haddinden fazla uyanık bulunulması lazımdır. 12. Kolordu'ya da bu konuda gerekli talimat verilmesini Refet Beyefendi'den rica ederim.

Refet ve İsmet Beyefendilere yazılmıştır.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Arşivi, 1/4282, Dolap 46, Göz 4, Klasör 2485, Dosya 29-99, Fihrist 48'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Ankara, Mart 1975, sayı 72, Belge No: 1567. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Gediz olacak. (Y.N.)

İNEBOLU'DA FERİK HÜSNÜ, GALİP PAŞA HAZRETLERİNE, SEMİH RIFAT BEYEFENDİ'YE*

(24 ARALIK 1920)

İnebolu'da Ferik Hüsnü, Galip Paşa Hazretlerine, Semih Rıfat Beyefendi'ye

Teşrifi âlilerine memnun oldum. Seyahatinizin rahat geçmesi için gerekenlere emredilmiştir, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Özel Arşivi (Kurtuluş Savaşı) AA/792-801'den yukarıdaki şekliyle aktaran: Ertuğrul Zekâi Ökte, "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ağustos 1973, sayı 71, s.33.
Yukarıdaki kaynakta, belgenin, Mustafa Kemal'in âyan üyelerine 24.12.1920 tarihli acele telgrafı olduğu açıklaması yapılmış. (Y.N.)

ASAYİŞ HAKKINDA BEYANNAME*

(25 ARALIK 1920)[1]

Ankara
Bila

Bütün Liva, Vilayet, Kaza ve Nahiyelerin Üst Seviyedeki Mülki ve Askeri Memurlarına ve Belediye ve Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine

Makine başında yazılacak ve bütün telgraf merkezlerine yazılacaktır.

Resmi Beyanname

Hiçbir kimse, hiçbir sebep ve suretle merkezi hükümetin malumatı olmaksızın kuvvet toplamaya izinli değildir. Bu beyannamenin tebliği tarihinden evvel bu yolda teşebbüste bulunmuş olan[2] derhal kendilerini ve teşebbüs maksatlarını doğrudan doğruya bana bildireceklerdir. Aksi takdirde bu gibi teşebbüsler memleketin dahili asayişini ihlal etmek ve Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetini zarara uğratmak ve memleketin masum ahalisini aldatmak töhmetiyle itham olunacaklarını beyan ve ilan ederim. 25 Kânunuevvel 36 [25 Aralık 1920].

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı, Ünal Türkeş Arşivi, Reşadiye Müdafaa-i Vatan Cemiyeti Belgeleri, Belge No: 102'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Açıksöz*, 27 Aralık 1920, No: 106, s.2; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi 159/28100'den aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.366; Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.86; Nurettin Peker, *İstiklâl Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı*, Gün Basımevi, İstanbul, 1955, s.289-290. Ünal Türkeş Arşivi'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen, *Açıksöz*'deki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Belge, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "25/26 Aralık 1920" tarihli; *Açıksöz*'de tarihsiz olarak: *İstiklâl Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı*'nda "Kastamonu Valiliğine" başlığıyla ve "22 Aralık 1920" tarihli olarak; *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*'nde ise "(Süratle ve bilhassa Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı'na gönderilmiştir)" başlığıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

2 *Açıksöz*'de "olanlar var ise". (Y.N.)

KÜTAHYA'DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNDEN İKTİSAT VEKİLİ CELÂL BEYEFENDİ VE ARKADAŞLARINA*

(25/26 ARALIK 1920)

Doğru telden Kütahya'ya şimdi çekilecek ve cevabı alınacaktır.

Kütahya'da Büyük Millet Meclisi Üyelerinden
İktisat Vekili Celâl Beyefendi'ye ve Arkadaşlarına

25.12.1920

1. Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı'nın, Cephe Kumandanlığı'nın malumatı ve izni olmaksızın o bölgede bulunan ordu birliklerini cepheye yayarak, Seyyar Kuvvetler'in atlı erlerini Gediz'de ve Pehlivan Ağa müfrezesini de Kütahya'da topladığını haber aldım. Bu hareket tarzından maksat ve mananın ne olduğunu katiyetle bilmek isterim. Bu konudaki kanaatinizin bildirilmesini makine başında bekliyorum.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.84-85; Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.75-76. Belge, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*'nde yukarıdaki şekliyle ve 25 Aralık 1920 tarihiyle yayımlanmıştır. *Nutuk*'ta ise belgeye şu şekilde yer verilmektedir:
"Efendiler, Etem, Tevfik Beylerin Cephe Kumandanı'nın malumat ve tensibi olmaksızın bölgelerinde bulunan nizamiye kıtalarını cepheye dağıtarak, Kuvvei Seyyare'nin atlı erlerini Gediz'de ve Pehlivan Ağa müfrezesini Kütahya'da toplamış olduğunu istihbar ettim. Bunun üzerine 25/26 Kânunuevvel 1920'de [25/26 Aralık 1920] Kütahya'da Celâl Bey ve arkadaşlarına yazdığım açık bir telgrafta; 'Bu hareket tarzından maksat ve mananın ne olduğunu katiyen bilmek isterim. Bu konudaki kanaatinizin bildirilmesini makine başında bekliyorum' dedim. Bu telgrafın suretini, İsmet, Refet ve Fahrettin Paşalara şifreyle bildirerek nazarı dikkatlerini çektim. Heyet, müşterek imza ile şu kısa cevabı verdi: 'Müsterih olunuz, yanlış anlaşılmayı icap ettirecek hiçbir maksat yoktur. Tevfik Bey yarın gelecek, hep birlikte görüşeceğiz. Neticeyi tafsilatlı arz ederiz'. Ben, bu cevaptan, giden arkadaşların ya vaziyetten haberdar edilmeyerek aldatılmakta olduklarına veyahut tutuklanıp arzu edildiği gibi yazı yazmaya mecbur edildiklerine hükmettim. Onun için, hakiki vaziyeti anlamamış ve kısa telgraflar ile verdikleri teminata kani olmuş görünmek istedim. Bu sebeple Tevfik Bey'le dahi mülakatlarından sonra, memleket ve milletin azami menfaatlarını temin edecek esaslar üzerinde ittifak edeceklerine şüphem olmadığını, bana ulaşan haberleri dedikodu sayarak hükümetçe hiçbir tedbir alınmasına lüzum olmadığı kanaatimi arza ve bildirmeye muvaffak olacağımı, ancak samimiyeti ihlal eden ahvalin bir an evvel sona ermiş bulunduğu haberini beklediğimi, kalbimi kırmamalarını cevaben yazdım." (Y.N.)

DÜZCE'DE EDİP BEY'E*

(25/26 ARALIK 1920)

Düzce'de Edip Bey Kardeşime

Beni tereddüde düşüren malumatı açıklığa kavuşturan ikna edici izahatınıza ciddden teşekkür ederim. Vatan ve milletimizin saadet ve selametini neticelendirmek üzere bulunduğumuz bir zamanda zatıâlinizden bekleyebileceğim vaziyet ve teşebbüs ancak sizin bana temin ettiğiniz şekil ve suretten başka bir şekilde olamazdı. Dolayısıyla kulağıma gelen tevatürlerin araştırılması ve incelenmesiyle, yüksek vatani ve milli menfaatlara göre gereken tedbirlerin tarafınızdan derhal alınmasıyla, güzel neticeleri hakkında bana doğrudan doğruya malumat vermenizi beklerim kahraman kardeşim.

25/26.12.36 [1920]
Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi 142/23937, s.180'den aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.365.

ESKİŞEHİR'DE BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET BEYEFENDİ'YE*

(26/27 ARALIK 1920)

Kütahya'ya giden heyetin tafsilatlı telgrafnamesini aynen aşağıya alıyorum.[1] Bunun esas noktalarını özetleyerek makine başında Refet ve Fahrettin Beylere bildirmenizi rica ederim. Heyete makine başında verdiğim cevap da; "Telgrafnamenizi, yarın Heyeti Vekile'ye arz edeceğim"den ibarettir. Yarın, Heyeti Vekile kararıyla heyete, vazifelerinin son bulduğunu ve süratle Ankara'ya dönmelerini tebliğ edeceğim. Ondan sonra meseleyi bütün teferruatıyla Meclis'e izah etmek fikrindeyim.

Kuvvei Seyyare'ye karşı, İsmet ve Refet Bey kuvvetlerinin, bulundukları yerlerde toplu ve teyakkuz halinde olmalarını ve alınmış bulunan genel tedbirlere daha çok ehemmiyet ve dikkat atfedilmesini rica ederim. Fiili harekete her halde onlar başlamadan şimdilik başlanmaması taraftarıyım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.76-77; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.539-540.
Belge, *Nutuk*'ta "Aynı zamanda, 26/27 gecesi Eskişehir'de Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi'ye de şu şifre telgrafı yazdım:" açıklamasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

1 Heyetin tafsilatlı telgrafnamesi hakkında *Nutuk*'ta şu açıklama yapılmaktadır:

"Heyetin, 26/27 Kânunuevvel 1920'de [26/27 Aralık 1920], müşterek imza ile çektikleri tafsilatlı ve açık bir telgrafnamede mühim noktalar şunlardı:

"1. Emniyet tertibatı alındığına şüphe yoktur. Vaziyetleri tamamen savunma amaçlıdır. Kendilerine karşı yığılan ve ikame edilen kuvvetler ve yeniden kurulan karakollar asli mevzilerine çekildiği takdirde, bu harekâttan da vazgeçeceklerdir.

"2. Düşmanca harekete maruz kalmadıkça, memleketin gelecekteki selameti için ve devletlilerinin şahsına karşı besledikleri dostluktan dolayı, her türlü fiili hareketten kaçınacaklarını en büyük yeminlerle temin eylemişlerdir.

"3. Kuvayi Seyyare'nin, Konya ve Alaca'da bulunan efradı ile Konya'da Mülazım Sadrettin Efendi kumandasıyla gelmekte iken Fahrettin Paşa tarafından tutuklanan seksen neferin ve Kuvayi Seyyare müfreze kumandanlarından Kürt İsmail Ağa'nın, Kalecik'ten akrabasından cihada iştirak etmek üzere askerlik yaşı gelenler haricindeki kimselerden toplananların iltihaklarına engel olunmaması;

"4. Kuvayi Seyyare'ye para verilmesi için Kütahya Mutasarrıflığı'na emir verilmesi;

"5. Emniyet ve itimadın fiilen tesisi ve devam ettirilmesi için Fahrettin ve Refet Beylerin cepheden uzaklaştırılmaları."

Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

REFET VE İSMET BEYEFENDİLERE*

(27 ARALIK 1920)

Şifre
25 ilc

Ankara
27.12.36 [1920]

Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdüriyeti'ne
12. Kolordu Kumandanlığı'na

Refet ve İsmet Beyefendilere:

Kütahya'daki heyetin cevabı, Kuvvei Seyyare işinin artık barış yoluyla ve siyaseten halli mümkün olamayacağını ispat etmiş ve meselenin fiilen ve silahla halli lüzumu tezahür etmiştir. Bu meselenin son safhasını şimdiden Meclis'e de bildirmeye ihtiyaç yoktur. Muvaffakiyetle neticelendirirsek Meclis'in icraatımızı tasdik edeceği şüphesiz ve haklı olduğumuzu ispat edecek elimizde kâfi belgeler ve deliller mevcuttur. Dolayısıyla benim görüşüm şudur:

İsmet Beyefendi Eskişehir merkezini bir kuvvetle temin ederek azami kuvvetiyle derhal Kütahya'yı ve Refet Beyefendi de aynı zamanda bütün süvarileri ve azami piyade ve topçu ile Altıntaş'ı işgal etmeli ve ondan sonra da Kuvvei Seyyare'ye bütün taleplerini dikte ettirmeli ve bir taraftan da dağılmasını sağlamak için propagandalar yapılmalıdır. Kuvvei Seyyare'nin bizim için en zararlı hareket tarzı piyade ve topçu kitlelerimizin bulunduğu yerlere uğramadan ve kati bir çarpışma kabul etmeyerek serbest ve kuvvetlerimizin tesirinden uzak sahaya çekilmeleri ve orada yerleşmeleri ve cebir ve tehdit ile para ve kuvvet toplamalarıdır. Buna karşı da bütün Batı ve Güney cepheleri süvarilerinin derhal takiplerine saldırılması lazımdır ki, alınan tedbirlerde de bunun mutlaka teminini rica ederim. Takip için 2. Kuvvei Seyyare de hesaba dahil edilebilir. 1. Kuvvei Seyyare'nin harekâtını pek dikkatli keşfettirmek, baskınlara karşı azami teyakkuz halinde bulunmak hususlarına bilhassa nazarı dikkatlerini çekerim. Bu konudaki görüşlerinin makine başında bildirilmesini Refet ve İsmet Beyefendilerden rica ederim. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal[1]

* Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Arşivi 1/4282, Dolap 46, Göz 4, Klasör 2485'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1975, sayı 73, Belge No: 1584. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Mustafa Kemal Paşa'nın imzası şifreye dahil edilmiştir. (Y.N.)

KÜTAHYA'DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNDEN CELÂL, REŞİT, EYÜP SABRİ, VEHBİ VE KILIÇ ALİ BEYLERE*

(27 ARALIK 1920)

Buna göre zatıâlilerinizden rica ettiğim özel vazife son bulmuş olmakla dönmeniz rica olunur.

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.78; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.541.
Belge, Nutuk'ta şu açıklamayla yer almaktadır:

> "Kütahya'da Büyük Millet Meclisi üyelerinden Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin, 26/27 Kânunuevvel [Aralık] 1920 tarihli tafsilatlı telgrafnamelerine, 27 Kânunuevvel'de [27 Aralık'ta] cevap verdim. Bunda, Heyeti Vekile kararını aynen tebliğ ettim ve dedim ki: 'Buna göre zatıâlilerinizden rica ettiğim özel vazife son bulmuş olmakla dönmeniz rica olunur.'"

Burada sözü edilen 27 Aralık 1920 tarihli Heyeti Vekile kararı şudur:

> "Vatanın hakiki selameti ve kurtuluşu için ordularda fikir birliği ve mutlak itaatin vücup ve lüzumunu her şeyden önce sayan Heyeti Vekile, Büyük Millet Meclisi üyelerinden Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylerin Kütahya'dan 26/27 Kânunuevvel [Aralık] 1920 tarihli telgrafnamesini ve bu mesele etrafında cereyan eden ahval ve hadiseleri inceledikten ve görüştükten sonra aşağıdaki kararları almıştır:
>
> "1. Birinci Kuvvei Seyyare, diğer bütün askeri kıtalar gibi kayıtsız şartsız Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarına ve hükümetin nizamlarına ve emirlerine tabi olmak ve itaatle mükellef ve askeri disiplin ile kayıtlıdır.
>
> "2. Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanlığı'nın, askeri vazifelerden ve hususlardan dolayı bütün teklifleri ve görüşleri ancak emri altında bulunduğu kumandanlığa ve söz konusu kumandanlık vasıtasıyla icap eden makamlara tebliğ olunur.
>
> "3. Belirtilen hususlarla meşgul olmak Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne aittir."

Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. Ayrıca bkz. TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27.12.1920, 030.18.1.1 - 2.25.11. Belgeye ait çevrimyazının fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Belgenin üzerinde "Eski Defter, C. No. 2, S. No. 163, Karar No: 474" kaşesi basılıdır. (Y.N.)

KÜTAHYA'DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNDEN CELÂL, REŞİT, EYÜP SABRİ, VEHBİ VE KILIÇ ALİ BEYLERE*

(28 ARALIK 1920)

Şifre makine başında.

Ankara, 28.12.1920

Kütahya'da Büyük Millet Meclisi Üyelerinden
Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylere

C: 28.12.1920 şifreye: Memleket ve milletin selameti için âcizane hakkımdaki samimiyetinize cidden müteşekkirim. Söz konusu mesele hakkında azimeti âlilerinizden evvel,[1] bütün belgeleri göstermek suretiyle verdiğim izahat neticesinde, meseleyi resmen hükümete intikal ettirirken, zatıâlilerinizin münasip olan hareket suretini oradaki arkadaşlara izah etmek ve anlatmak üzere seyahat külfetinde bulunmanızı rica etmiştim. Meselenin hal noktası diye telgrafnamenizde işaret buyurduğunuz nokta zaten burada dahi söz konusu olmuş idi. Hükümetin genel tedbirleri ve tertibatı, herhangi bir tarafın yazdırmasıyla olamayacağını arz etmiştim. Heyeti Vekile kararı, zaten riayet edilmesi lazım olan tabii ve malum hususları resmen ve katiyen bir defa daha ifade eder. Yüksek yazılarınız, hiçbir suretle kötüye yorulmuş değildir. Ancak, burada dahi arz eylediğim gibi, benim bir buçuk aydan beridir şahsi ve özel yol gösterme ve teşebbüslerimle ve büyük bir samimiyetle vuku bulmuş olan meşguliyetimin, ne yazık ki takdir edilmemiş olduğunu görüyorum ve bittabi meselenin hal ve takibini mesul ve alakadar olan makamlara terk etmiş bulunuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.79; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.542-543.

1 "Gidişinizden evvel" anlamında. (Y.N.)

BOLU MUTASARRIFI HALİL VE SAKARYA MÜFREZESİ KUMANDANI EDİP BEYLERE*

(29 ARALIK 1920)

Bolu Mutasarrıfı Halil Beyefendi'ye

C. 27.12.36 [1920] şifreye:

1. Aziz Bey'in Edip Bey müfrezesi için topladığı seksen doksan kişilik efradın silahları ve mümkün ise hayvanları alınarak ellerine birer belge verilerek serbest bırakılacaklardır. Hayvanları için müşkülata tesadüf edilirse münasip bedellerle satın alınacaktır. İşbu efrat içinde, emsali silah altında bulunanlar var ise mensup oldukları şubeler marifetiyle davet olunurlar.

2. İşbu şifre Bolu Mutasarrıfı Halil ve Sakarya Müfrezesi Kumandanı Edip Beylere yazılmıştır. Neticesinin bildirilmesini beklerim.

29 Kânunuevvel 36 [29 Aralık 1920]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi 142/23937, s.181'den aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.366-367.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(29 ARALIK 1920)

Ankara
29.12.336 [1920]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. 25.12.36 [1920] şifreye:

Ankara'da komünist cereyanları arzu hilafındadır. Bakû Türk Komünist Fırkası Reisi Mustafa Suphi'nin bu cereyanları körüklemesi sakıncası akla gelmektedir. Bir defa kendisini gördükten sonra devletlilerinin görüşlerinin bildirilmesini rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: 111-7, D: 18, F: 221'den aktaran: Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.300.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

ESKİ NAFIA VEKİLİ YOZGAT MEBUSU İSMAİL FAZIL PAŞA'NIN ÖNERGESİ HAKKINDA*

(29 ARALIK 1920)

Reis [İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi]: Önerge üzerine söz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin. Buyrun efendim.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Müsaade buyurursanız bu öncrge hakkında malumat arz edeyim.

Yüksek malumları İsmail Fazıl Paşa Hazretleri biraz rahatsızdırlar ve kendilerine hürmetimiz vardır. Bir aralık Eskişehir'i teşrif etmişlerdi. Oranın havasıyla uyuşamamışlardı. Mahdumlarıyla[1] beraber buraya döndüler. Kendileriyle ve mahdumlarıyla görüştük. Hakikaten istirahate muhtaç olduğu belli oluyor ve anlaşılıyordu. Ben mahdumları ile beraber kendilerine rica ettim, siz istirahat ediniz ve tedavi olunuz. Bu müddet zarfında Meclis'e arz ederim. Size bir vekil seçsinler, dedim. İşler duruyor; birikmiş bir halde, bunları işletelim. Halbuki kendileri pek ziyade kalp kuvvetine sahiptirler. Bunu maddiyatta da tecelli etmiş sayıyor. Tabii, ihtiyarlık icabı hepinizden kuvvetliyim dedi ve devam etti.[2] Bu suretle işler yine muallakta kaldı. Bunun üzerine zannediyorum, bazı arkadaşlar işlere daha seri bir cereyan vermek arzusunda ve talebinde bulundular. İhtimal ki, asıl sebep, meselenin hakikati bu olacak ki, yüce Meclis, yerine diğerini seçti. Bununla beraber, önergesi yüksek huzurunuzda okundu. Eğer tensip ederseniz... Yine rahatsız imiş, iyileştiklerinde gelirler, belki bildikleri vardır; izahat verirler. *(Hiç hacet yok sesleri.)*

Emin Bey: Bendeniz teklif ediyorum ki, mazeretsiz burada... (Gürültüler, hayır hayır sesleri.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Müsaade buyurur musunuz?.. Efendim. İsmail Fazıl Paşa Hazretleri, rahatsızlık sebebiyle ağır ithamlarda[3] bulunuyorlar. Bendenizce ve Heyeti Vekile'ce daha münasip olur. Bu önergedeki noktayı izah etsinler. *(Uygundur, kabul sesleri.)*

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.273; *Atatürk'ün Gizli Oturumlardaki Konuşmaları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s.107. Yukarıdaki konuşma, Celâlettin Arif Bey riyasetinde 29 Aralık 1920'de yapılan 125. toplantı 3. celsede yapılmıştır. (Y.N.)

1 Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, İsmail Fazıl Paşa'nın oğludur. (Y.N.)

2 "Ve devam etti" sözcükleri *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da yok. (Y.N.)

3 İsmail Fazıl Paşa, 25 Aralık'taki toplantıda, İtalya'dan şimendifer yedek parçası alımı konusunda verilen soru önergesinin tartışılması sonucu, güvensizlik oyuyla Nafıa Vekilliği'nden düşürülür. Bunun üzerine, bu celsede bir konuşma yapar. Kendini savunmaya çalışırken çeşitli ithamlarda bulunur. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
ÇERKEZ ETHEM MESELESİ HAKKINDA*
(29 ARALIK 1920)

Reis [İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi]: Çerkez Ethem meselesi hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretleri izahatta bulunacaklar.

Buyurun efendim.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Muhterem efendiler; şimdi tafsilatıyla arz edeceğim mesele, ihtimal ki, hepinizin üzüntüsüne sebep olacaktır. Fakat vaka halinde bulunduğu için yüce Meclis'inizin bilgisine arz etmek istiyorum.

Yüksek malumlarıdır ki, İstanbul düşmanlarımız tarafından taarruza uğradıktan sonra, yüksek heyetinizin Ankara'da toplanmasına girişilmişti. O günler, bizim için bittabi en zayıf bulunduğumuz günlerdi ve nazik günlerdi. Hariçteki düşmanlarımızdan başka dahilde ifsat edilmiş olan birçok muhitlerde aleyhimizde birçok müşkülat çıkarılmakta idi. İşte öyle acı günlerde bizimle işbirliği yapmış bulunan ve bizim imdadımıza yetişmiş olan birçok kıymetli arkadaşlarımız vardır. Bunlar arasında yine hepinizce malum olduğu üzere Büyük Millet Meclisi üyelerinden Reşit Bey'in biraderi Ethem Bey vardır, onun biraderi Tevfik Bey vardır. Bunlar Anzavur meselesinde, o zamanlar kuzey bölgesinde kumandan bulunan Yusuf İzzet Paşa ve Kâzım Paşa[1] Hazretleri'nin emirleri altında olarak Biga'da muvaffakiyetle icraatta bulunmuşlardır. Onu müteakip Düzce isyanı vuku buldu. Orada yine Fuat Paşa'nın emri altında faydalı hizmette bulundular. Ondan sonra idi ki, Yozgat hadisesinde dahi istihdam olundular ve o gün için alevli bir halde bulunan isyan vakalarını yatıştırdılar. Bu arkadaşların bu saydığım harekâtla hakikaten vaziyetimizi sağlamlaştırmaya ve maksadımızı yürütmeye fevkalade denecek hizmetleri geçmiştir ve bu hizmetlerinden dolayı hepimiz zannederim kendilerine lüzumu kadar takdirlerde ve yüceltmelerde bulunduk. Bittabi gerek bu arkadaşların ve gerekse bunlar gibi çalışmış ve hatta daha

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.273-288; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s.107-142.

Atatürk'ün gizli oturumlarda yaptığı konuşmalar hazırlanırken *TBMM Gizli Celse Zabıtları* esas alınmış, Sadi Borak'ın hazırladığı *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'dan yararlanılmıştır.

TBMM Gizli Celse Zabıtları'nda Mustafa Ünver, *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da ise Sadi Borak tarafından, zabıtların bazı yerlerine parantez içinde kimi sözcükler eklenmiştir. Bunlar dipnotlarda belirtilmiştir.

Yukarıdaki konuşma, Büyük Millet Meclisi'nin, Celâlettin Arif Bey riyasetinde 29 Aralık 1920'de yapılan 125. toplantı 3. ve 4. celselerinde yapılmıştır. (Y.N.)

1 "Kâzım Bey" olmalı. O sırada Miralay (Albay). (Y.N.)

az çalışmış arkadaşların hizmetlerini inkâr edemeyiz. Her halde maksadımızda muvaffakiyetli adımlar atabilmek için gayeye yönelik en ufak bir hizmet sahibi olanları dahi büyük bir hürmet ve samimiyetle kucaklamak en birinci vazifemiz olmalıdır ve biz böyle kabul ederiz. Fakat bütün gayret ve himmetten maksat, mutlaka gayeyi temin etmek olduğunda hiç şüphe yoktur. Gayemiz de vatanın ve milletin selamet ve saadetini, hakiki kurtuluşunu elde etmektir. Yoksa bu yerde, buranın altında başka birtakım menfaatlar, başka birtakım hırslar, başka birtakım görüşler takip etmek elbette cinayet olur, hıyanet olur. Yüce Meclis'iniz, kim olursa olsun, ben de dahil olduğum halde, bu mukaddes gayenin hilafında hareketini göreceği kimseler hakkında ulvi maksadın sağlamlaştırılması ve muhafazası için icap eden tedbirleri almakta bittabi tereddüt etmez.

Bundan önce söz konusu ettiğim vakaları iyi tasvir edebilmek için bazı girişler yapacağım. Buna müsaadenizi rica ederim. Ankara'da Büyük Millet Meclisi ve Büyük Millet Meclisi hükümeti teşekkül etmeden evvel, hepinizce malumdur ki, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk cemiyetlerinin birlik ve ittifakından husule gelmiş bir teşkilat vardı ki, bu teşkilat Heyeti Temsiliye namı altında bir heyet tarafından idare edilmekte idi. Bu teşkilatta bittabi ordumuz dahil bulunuyordu. Görünüşte orduların başında bulunan kumandanlar İstanbul hükümetine bağlı gibi görünüyorlarsa da, halin hakikatinde asıl teşkilatın içinde ve hep beraber çalışmakta idiler. Bu münasebetle bizim, yani Heyeti Temsiliye'nin ordu ile alakamız vardı. Onları takip ediyorduk. Muhtelif cephelerden, en ziyade hassas ve faal olan, Batı cephesi idi. Yüksek malumları, Yunanlılar İzmir'e çıktıktan ve oradaki tecavüzlerini ve taarruzlarını yaptıktan sonra hamiyetli ve namuslu vatanperver insanlar birtakım öncü olanlarla beraber derhal düşman karşısında bir cephe vücuda getirdiler. Bu cephenin bir parçasında, Salihli civarında Ethem Bey ve Tevfik Bey ve mesai arkadaşları bulunuyordu. Kuzeyinde diğer arkadaşlarımız, güneyinde de başka arkadaşlarımız vardı. Bu cephe üzerindeki vaziyeti daha ziyade ıslah etmek, teşkilatını daha iyi bir hale koymak için meşgul olmuştuk. Söz konusu olmuş olan bütün cepheyi birkaç parçaya veyahut ikiye ayırıp muhtelif kumandalar altında bulundurmak veyahut –o zaman üç parça halinde idi– olduğu gibi bırakmak. Bu meselenin halliyle resmi olmayan bir surette meşgul olduk. Fakat ıslahat ve icraat yapabilmek için itimat, muhabbet ve kalbi samimiyete dayanmak icap ediyordu. Bunun için ben şahsen cephe üzerinde kumanda eden zevatın oylarını, görüşlerini ve değerlendirmelerini sormuştum. O zamanın görüşüne göre, cephenin iki parça olması ve doğrudan doğruya bana bağlı bulunması tercih edilmişti. Bir müddet o yolda gitti. Fakat Yunanlıların teşekkül eden cephe üzerine taarruzu –ki neticesini biliyorsunuz– bir dağılma vücuda getirdi.[1] Ondan sonra Batı cephemizde tekrar bir kumanda teşkil etmek lazım geldi. Dolayısıyla, mesele yeniden ikinci bir defasında ciddi ve resmi bir surette söz konusu oldu. Bu mesele Heyeti Vekile'de konuşulurken daha henüz Batı cephesine resmen tayin edilmemiş ve fakat tayini tasavvur olunan Fuat Paşa da hazır bulunuyordu. Fuat Paşa, bütün cephenin kendi emrinde bulunmasını ve bu cepheye ait olmak üzere ta Samsun'a,

1 Cümle, *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da şu şekildedir: "Fakat Yunanlılardan müteşekkil cephe üzerinde taarruzda –ki neticesini biliyorsunuz– bir inhilâl vardı." (Y.N.)

Sivas'a falana kadar güneye bir hat uzatırsanız,[1] kendisine bağlı olmasını istedi. Görüyorsunuz, memleketin hemen hemen yarısına bütün cephe ile beraber kumanda etmeyi taahhüt eyledi. Ben şahsen bunun bir adam tarafından idaresinin mümkün olmadığı kanaatinde bulundum. İki üç sebepten dolayı imkânsız kabul ediyordum. Birincisi, büyük bir cephedir ve muharebe[2] cephesidir. Bilirim, muharebe cephesi ile meşgul olan, geri ile meşgul olamaz. Mutlaka onu ikinci, üçüncü ellere bırakır. Sonra bu kadar büyük bir cephe üzerinde kumanda etmek güç bir meseledir. Bu müşkülat bizde iki defa mevcuttur. Çünkü bizde büyük kumandanlar yakından kıtalarını görmezse, yakından bilfiil kumandasını yapmazsa çoğunlukla yanlışlıklar olur. Ve benim tecrübeme göre Harbi Umumi'de çoğunlukla mağlup olmamıza sebep, bu noktadır. Halbuki böyle Karadeniz'den Akdeniz'e uzanan bir harp cephesi üzerinde kumanda eden bir adam tabii vasıtasız kumanda ediyor demektir. Diğer kumandanların kendiliğinden hareketi söz konusu olabilir.[3] Onun için daha sıkı bir kumanda, daha dikkatli bir kumanda mümkün olabilmesi için, iki parçaya ayrılmış bulunmasını münasip gördüm. Sonra geri mıntıkası gayet büyüktü. Bunların da taksimini düşünüyordum. Fakat o zaman Fuat Paşa ancak teklifleri dairesinde bu mesuliyeti üstlenebileceğini bizim Müdafai Milliye ve Erkânıharbiye Riyaseti'nin saydığı sakıncalara karşı kendisince birtakım pratik tedbirler bulabileceğini iddia etti ve iddialarında ısrar etti. Neticede, hataları[4] tecrübe ile tahakkuk edeceğine iman ederek bir an için bu, kabul edilmişti[5] ve Batı cephesi geniş bir bölge ile Fuat Paşa emrine verildi. Halbuki Fuat Paşa, yalnız Eskişehir'de oturuyordu ve Eskişehir'e yakın olan yerleri temas ederek görüyordu. Halbuki ben, Meclis'inizin Reisi, geri kıtalarını Fuat Paşa'dan çok görmüşümdür. Daha çok işleri vardı. Cepheye ait Uşak'a da ancak bir iki defa gidebildi, kıtalarla meşgul olabildi. Bilhassa geri mıntıkasıyla hiç meşgul olamadı. Bir zaman böyle muallakta kaldı. Nihayet kendisinin teklifi ve ricası üzerine geri mıntıkasına bakmak için yine ordu kumandanı salahiyetinde olmak üzere bir kumandanlık vekâleti meydana getirildi. ... ordu kumandanı vekili sıfatıyla tayin ettiler ve böylece ikiye ayırmak mecburiyetini kendileri hissetti ve teklif etti. Bundan başka bir meselede dahi noksan görüldü.

O meselenin ne olduğunu izah etmeden evvel yüce Meclis'çe ve hepimizce asli gaye olarak kabul edilmiş bir noktayı hatırlatmak isterim. Bütün gayemizi emniyetle elde edebilmek için, emniyetle dayanılacak bir kuvvete, yani bir orduya sarılmak lazımdır. Teşebbüslerimizin başlangıcında, inkılapların en hararetli zamanlarında, daha doğrusu meşru olarak İstanbul'da bir hükümet var iken, o meşru hükümete karşı isyana geçişimiz[6] anlarında, o gün için asli mahiyetine bakmayarak, her kuvvetten istifade etmek, maksadımızın...[7] Fakat hepimiz biliriz ve bugün düşünebiliriz ki, o

1 "Uzatırsanız" sözcüğünün aslı olan "temdit ederseniz" sözcükleri yerine, *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da Sadi Borak tarafından parantez içinde "temdidini ve bu hattın" (uzatılmasını ve bu hattın) sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yanlışlıkla "muhabere" (haberleşme). (Y.N.)

3 *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da "mümkün olabiliyor". (Y.N.)

4 *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da "hataları". (Y.N.)

5 Cümlenin aslı bozuk. (Y.N.)

6 *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da "gidişimiz". (Y.N.)

7 *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da üç nokta yerine, Sadi Borak tarafından parantez içinde "husulü için lüzumlu idi" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

mahiyetteki kuvvetlerle bir milletin bağımsızlığı emniyet altına alınamaz. Kuvvet, mutlaka her türlü emre itaat eden, tam disipline sahip ordu halinde bulunandır. Memleketi ve milleti zarara uğratmayacak kuvvet, ancak odur. Halbuki bizim için kuvvet kaynağı, millettir. Milleti zarara uğratan ve nefretini kazanan bir kuvvet, elbette maksadın derhal kaybedilmesini icap ettirecek bir kuvvettir. Memleketin her cephesinde ve merkezinde bu vasıflara sahip ordu yapmakla meşgul olduk. Elhamdülillah bugünden muvaffakiyet eserlerini görmekteyiz ve daha göreceğiz. Fakat Batı cephesinde işte Kuvayi Milliye diyoruz, halbuki hepimiz Kuvayi Milliye'yiz. Yüksek malumunuz, ordu Kuvayi Milliye'dir.[1] Çoğunlukla düşünülen[2] şey, şunun bunun şahsi teşebbüsü ile şuradan buradan toplanmış, mahpushaneden çıkarılmış, vasıf ve mahiyetine dikkat edilmeye lüzum görülmemiş birtakım insanlardan meydana gelen kuvvetler, istersek çete diyelim, bittabi bu mahiyetteki kuvvetler maksadımızı, halkımızı ve siyasetimizi zarara uğratmıştır. Bunu itiraf etmiş olmakla bu noksanın giderilmesi de elimizde değildir. Mesela Yozgat'ta isyan edenleri bastırmaya gitmiş olan bir kuvvetin diğer taraftan masum ahaliyi zarara uğrattıkları anlaşıldı. Halbuki maksadımız o değildir. Fakat bunu da görmekle beraber, çare bulmak da[3] elimizde değildi. Batı cephesinde arz ettiğim esas, yani muntazam, derli toplu, hükümetin. Büyük Millet Meclisi'nin emirlerini kayıtsız şartsız infaz eden kuvvet vücuda getirmek prensibinde biraz tembellik edilmiştir ve benim bizzat gördüğüme göre; o kadar tembellik edilmiştir ki, bu tembellik neticesinde âciz bir vaziyete düşüldüğü görülmüştür. Hepimiz Kuvayi Milliye olalım, ordu dağılsın, başka çare yoktur... Ordu kumandanlarıyla ve bazı kumandanlarla münakaşa edilmiş meselelerdir bu. Tabii bunun yanlış olduğunu ve mutlaka düzeltilmesi icap ettiğini birçok defalar söyledim ve hakikaten yine Batı Ordusu içinde bulunan müteyakkız bazı kumandan arkadaşlarımızın gayretiyle bir dereceye kadar düzeltilebildi. Batı cephesinde, yüksek malumunuz bir Gediz taarruzu vaki olmuştur. Bu taarruzun icrasına Cephe Kumandanı karar vermiştir. Yani Fuat Paşa Hazretleri. Fakat Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti buna muhalif idi. Cephe Kumandanı'nın tekliflerinde ve görüşlerinde haklı ve isabetli olan noktalar var idi. Mesela deniliyordu ki, düşman uzun bir cephe üzerinde kuvvetlerini bırakmıştır. Gediz'de küçük bir kuvveti vardır. Fakat o zaman Erkânıharbiyei Umumiyei Riyaseti'nin buna muhalif olan görüşleri de şu idi: Düşman duruyorsa da kuvvetinin azlığından ve işitildiği gibi cüretsizliğinden, manevi kuvvetinin zayıflığından dolayı değildir. Düşman, sayıca bizden üstündür. Fakat duraklaması, siyasi sebeplerdendir. Bizim kuvvetimiz bütün cephe üzerinde düşmandan aşağıdır. Biz olsa olsa bütün cephemizi takviye ederiz. Yalnız bir noktada belki üstünüz ve düşmana karşı bir taarruz yapabiliriz. Fakat bu kuvveti kullandıktan sonra muvaffak olsak bile, o noktada bu kuvvet kullanılmış bir kuvvet olacaktır. Bu hal, siyasi vasıtaların yok olmasını doğurabilir ve onu müteakip düşman harekete geçerse, onu durduracak kuvvetimiz yoktur. Dolayısıyla bu tehlikedir. Bunu belki Harbi Umumi içinde veyahut saltanat dev-

1 Bu cümle *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da yok. (Y.N.)
2 *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da "düşünülecek". (Y.N.)
3 "Çare bulmak da" sözcüklerinin aslı olan "çaresaz olmak da" sözcükleri yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yanlışlıkla "çaresiz olmak da". (Y.N.)

relerinde ordularımız herhangi bir muharebe meydanında yapar, mağlup olur, ehemmiyeti yoktur ve tehlikesi oraya[1] mahsustur. Halbuki Batı cephesi bizim için, maksadımız için hayat ve memat meselesi kadar mühimdir. Dolayısıyla, çok dikkatli hareket etmek mecburiyetinde idik ve her zaman da bu sebeple Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, bu taarruzun icra edilmemesinde ısrar etti. Haberleşme ile anlaşamadılar, bizzat Eskişehir'e gitti, Ordu Kumandanı ile görüştü. Münakaşalar neticesinde, Erkânıharbiye Reisi'nin gösterdiği birkaç sakıncaya karşı bir defa daha taarruzdan sonra... Karar vermek üzere cepheye gitmeyi uygun görmüşlerdi. Onu müteakip Erkânıharbiyei Umumiye Reisi geldi, bekledi. O cevaba gelen cevapta da gösterilen sakıncalara karşı fikrinde devam ve ısrar etti. Erkânıharbiyei Umumiye Reisi, o zaman bana müracaat etti. Bütün vaziyeti izah etti, görüşlerini izah etti ve ben dedi, ona katiyen olur vermek istemedim, bütün görüşlerimle ikna edemedim. Yalnız bir çarem kaldı. O da, taarruz etmeyin diye emir vermekti. Bu hususta istişare etmek üzere geldim. Senin müdahale etmen lazım mı, değil mi diye geldim, dedi. O zaman ben vaziyeti biliyordum. Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti bütün görüşlerinde haklı idi. Batı Ordusu Kumandanı'nın saydığım noktalarda isabetli fikirleri vardı. Fakat genel vaziyet nazarı dikkate alınınca isabetli değildi. Yalnız Batı Ordusu'nda, Batı Ordusu kumandanlarında kati bir kanaat husule gelmişti ki, düşman falan yerde münferittir, biz onu orada mahvedebiliriz ve onu mahvetmekle parlak bir vaziyet hasıl olmuş olur ve bu kanaat bütün orduya ve bütün üst seviyedeki mülki memurlara vesaireye sirayet etmişti ve oradaki halkın tamamına sirayet etmişti. Hatta oraya gidip gelen mebus arkadaşlara sirayet etmişti. Evet düşman kaçmaya hazır idi. Falan yerde kuvvet topludur. Falan yerde münferittir. ... şimdi bu kadar genelleşmiş ve bilhassa orduda genelleşmiş olan bir kanaati iptal etmek, reddetmek, o da doğru bir iş değildi. Öyle bir kanaati reddetmekle doğabilecek ve taarruzla hasıl olabilecek[2] noktaları mukayese ettim. Verdiğim karar şu idi: Ben taraf'sız kalacağım. Sana emir vererek taarruzu reddetmeni tavsiye ederim; böyle oldu. Hepinizce malum olduğu gibi, Gediz taarruzu yapıldı. Tabii muharebe hakkında tafsilat verecek değilim. Tabii bendeniz de bilmiyorum. Henüz Batı Ordusu Kumandanı resmen bir malumat vermemiştir. Yalnız işittiklerimiz –ki sağlamdır– bittabi düşmanın kuvveti çoktu. Bu, kumanda eden arkadaşlarımızın ifadeleriyle teyit olunmuştur. Bittabi düşmanın mevzii gayet kuvvetli idi. Düşmanın kuvveti daha çok idi. İlk anda mağlup olduk ve ricat emri de verilmiştir. Tabii bunlar birçok dedikoduları doğuran safhalardır. O muharebe esnasında 1. Kuvvei Seyyare dediğimiz Ethem Bey kuvvetleri de tabii dahil idi. Fuad Paşa, –o zaman yine Tevfik Bey'in kumandasında bulunan bu Kuvvei Seyyare, Ordu Kumandanı'ndan aldığı emirlerin hiçbirisini icra etmemiştir– düşmana taarruz et, falan yere git, şunu yap, bunu yap demiş. En nihayet geride bulunan Ethem Bey'i davet etmiş ve ondan sonra emirleri nüfuzlu olmaya başlamış ve öyle zamanda başlamıştır ki, Kâzım Beyefendi aldığı ricat emrine itaat etmemiş, itaat etmeye lüzum görmemiş, anlamış vaziyeti ve sis olduğu için, ihtimal düşman da vaziyeti anlamadığı için rica-

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "o araya". (Y.N.)
2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "taarruz da hâsıl olacak". (Y.N.)

ta karar vermiş. Düşmanın ricat etmiş olması bizim için görünüşte bir ricat kabul edilmiştir. Bittabi düşman mağlup edilmedi, geriye çekildi. Şimdi ondan sonra doğan sakıncalar bildiğiniz gibidir.

Yüksek malumunuz, Bursa cephesinde[1] düşman taarruzla Yenişehir'i işgal etmiştir. Oradaki kuvvetlerimizi işgal etmiş, Uşak'tan taarruz etmiştir.[2] Yani cephenin her tarafında bizi tekrar mağlup etmiştir. Orada da bir taraftan yanlışlıktan, diğer taraftan daha emin bir yer almak için ricat da isabet oldu.[3] Açık bir hava olsaydı, belki de düşman karşı bir taarruza geçer, yegâne kuvvetlerimizi de orada imha ederdi. Dolayısıyla, işte Gediz taarruzu budur.

Şimdi kimisi diyor ki, böyle yapsaydık daha iyi idi; kimisi diyor ki, şöyle yapsaydık daha iyi olurdu. Kimisi, Ordu Kumandanı ricat emri... Ordu Kumandanı diyor ki, hata Kuvvei Seyyare'de. Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem ve kardeşleri diyor ki; hata bizde değildir, Ordu Kumandanı'ndadır: Ordu Kumandanı hatasını kapatmak için bize atfediyor. Böyle birtakım dedikodular var. Onun üzerine Fuat Paşa görüşmek üzere buraya geldi ve hemen arkasından ben de Fuat Paşa'nın kumanda edemeyeceği kanaatine kapıldım. Dolayısıyla, vaziyet hakkında hiçbir münakaşa etmeksizin zaten Moskova'ya bir sefir göndermek fevkalade lazım geliyordu. Çünkü yüksek malumunuz, Yusuf Kemal Bey burada idi. Bekir Sami Bey... Siyasi vaziyetimiz fevkalade nezaket kazanmıştı. Dolayısıyla, bir an evvel oraya birisini göndermek lazımdı ve Fuat Paşa'nın oraya gitmesini pek uygun bulduk. Çünkü inkılabımızda şöhret kazanmış bir kumandanımızdır. İngilizlerin düşmanıdır, yani Moskova'da güzel bir tesir yapacağını düşünerek oraya göndermek istedik ve o da derhal kabul etti. İşte Fuad Paşa Hazretleri bu suretle Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan ayrılınca Batı cephesinin bir iki defa söz konusu edilmiş olan vaziyetini tekrar münakaşa ettik ve bu münakaşada Fuad Paşa beraber olduğu halde Erkânıharbiyei Umumiye Reisi İsmet Bey, Müdafaai Milliye Vekili ve geçici olarak buraya gelmiş bulunan Refet Beyler hazır bulunuyorlardı. Karadeniz'den Akdeniz'e kadar devam eden bu cephe ve bu cepheden Sivas'a kadar devam eden geri mıntıkası bir adam, bir kumandan tarafından idare edilemediğini zaten öteden beri tahmin ediyorduk. Bugün fiilen tahakkuk etmiş bulundu. Artık hatayı tekrar etmek istemedik ve cepheyi ikiye ayırmayı uygun gördüm. Cephelerin başına geçecek olan arkadaşlardan da gayet mühim bir vazife talep ettim. Orada bize iki ordu vücuda getirmek, batıda ve güneyde; tabii mıntıkalarını ayırdık. Seri bir surette, emin bir surette ilkbahara kadar dayanmaya değer iki ordu vücuda getirilmesini[4] şiddetle talep ettim ve biz –tekrar arz ediyorum– Batı cephesini ve bu vaziyetin neticelerini maksadımızla pek çok alakadar görürüz. Eğer bugün muktedir olsak Yunanlıları... Dolayısıyla, her şeyden ziyade en büyük ehemmiyeti Batı cephesine vermek lazım olduğu kanaatinde bulunduk ve yine o kanaatteyiz. İşte bu sebeple, bu iki cephe kumandanlığını üstlenen arkadaşların en çok çalışabilecek ve çok çok münasebetimiz bulunan arkadaşlardan olmasını lüzumlu gördük ve

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "cephesinden". (Y.N.)
2 *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da "Uşak'ta taarruz etmiştir". (Y.N.)
3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda bu cümle şu şekildedir: "Orada da bir taraftan yanlışlıktan düşmanın ricatı, diğer taraftan ricate karar vermesi isabet oldu". (Y.N.)
4 *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da "getirmesini". (Y.N.)

neticede dedik ki, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'nin asli vazifesi, orduların harekâtını tertip ve tanzim vazifesiyle meşgul olmaktır. Fakat bu tertip ve tanzim vazifesini burada yapacağına, en mühim olan, hayati bir mesele teşkil eden Batı Ordusu'nun başında yapsın ve orada doğrudan doğruya o parçaya kumanda etsin. Hem de icap ettikçe, genel askeri vaziyetimizce görüşlerini izah etsin. Dolayısıyla, ayrılmasında bir sakınca görmedik, belki pek münasip gördük.

Diğer cepheye, Güney cephesine gelince, yüksek malumunuz, Refet Bey Dahiliye Vekili'dir. Fakat Dahiliye Vekili olmadan evvel ve çok evvel, daha genel teşebbüslerimizin başında Konya'ya gitmiş, Denizli'ye gitmiş, efelerle çok düşüp kalkmış ve dolayısıyla Konya ile ve Güney cephesiyle çok alakadar olmuş bir zattır. Ondan başka. Konya isyanı üzerine kendisi bu isyanı bizzat bastırmak üzere de gönderilmiştir. Kendileri[1] orada idi. Dolayısıyla dedik ki, her halde Refet Bey zaten o isyanı bastırmakla daha bir müddet meşgul olacaktır. Güney Cephesi Kumandanlığı'nı da üstlensin. Orada işi bittikten, isyan basıldıktan sonra askeri teşkilat da vücuda getirilebilir. Ondan sonra yerine burada daha kıymetli bir arkadaş bulabilirsek onu göndeririz, kendileri buraya gelirler. Bulamazsak Dahiliye Vekâleti'nden istifa eder, orada kalır. Başka arkadaşımızı da Dahiliye Vekâleti'ne seçeriz, dedik. Dolayısıyla onu da oraya tayin ettik. Refet Bey'in şahsı söz konusu olan bu noktada diğer bir safhada maruzatta bulunacağım. Konya isyanı meydana geldiği vakit Batı Ordusu Kumandanı Fuad Paşa tesadüfen burada bulunuyordu. Yüksek malumunuz, ordu kumandanlarının mıntıkasında asayiş, emniyet, genel inzibattan, ordu kumandanları mesuldür. Bu itibarla Fuad Paşa da kendi mıntıkası olan Konya İsyanı'ndan dolayı da mesuldür. O isyanın çıkarılmaması için icap eden tedbirlerin alınması mecburiyetinde olduğu gibi, çıktıktan sonra da yatıştırılması için icap eden tedbirleri almak mecburiyetinde idi. Fakat tabii mesul edecek bir adam aramaktansa çıkmış olan isyanı seri bir şekilde söndürmek[2] ve bunu müzakere ederken alakadar olmak itibariyle Fuad Paşa'yı da çağırdık. Kimi gönderelim denildiği sırada, Fuad Paşa adeta özel bir mana ifade eder tavırla, doğrudan doğruya Refet Bey gitsin dedi ve Refet Bey gitmelidir, kendini temizlemelidir. Ben Fuad Paşa'nın ifadesindeki garip manayı görünce, hatta arkadaşların uzun müzakeresini beklemeksizin dedim ki; mutlaka Refet Bey gitsin. Bunu dediğimde iki şey düşünmüştüm. Bir defa Refet Bey Dahiliye Vekili olmak itibariyle memleketin tamamının her noktasındaki asayişten mesuldür. Dolayısıyla bir Dahiliye Vekili herhangi bir isyanı bastırmak için bizzat emir verebilir.[3] Mesela Sofya'da bunun bir misalini görmüşüm. Bulgaristan'da bir isyan çıkmış idi. Dahiliye Vekili falan yerde isyan çıkmıştır, Dahiliye Vekili bizzat emir vermiştir. Dolayısıyla Dahiliye Vekili'nin asli vazifelerindendir ve bir dahiliye vekilinden bu beklenebilir. İkincisi; Refet Bey askerdir, tedbirlidir, fatindir[4] ve kıymetli bir kumandandır. Fazla olarak, Konya özel ahvalini iyi tanımıştır. Kendisinin tabii bir askeri salahiyet ve Dahiliye

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da yanlış olarak "Binaenaleyh". (Y.N.)

2 "Söndürmek" sözcüğünün aslı olan "itfa etmek" yerine, *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "imha etmek". (Y.N.)

3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "bizzat emir verebilir" sözcükleri yerine üç nokta vardır. (Y.N.)

4 Fatin: Zeki, akıllı, uyanık, anlayışlı, kavrayışlı. "Fatindir" sözcüğü yerine, *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "hakimdir" (bilgedir). (Y.N.)

Vekili olmak itibariyle mülki salahiyeti bulunur. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar, jandarma, polis, velhasıl bütün hükümet vasıtaları üzerinde tesir ve salahiyet sahibi olunca isyanı daha seri yatıştırır. Şundan bundan talimat beklemeye lüzum kalmaz. Asli sebep olarak bu. Fakat mademki Refet Bey kendisini temizlemeye mecbur bir şahsiyet gibi zannedilmiştir, o halde bu hizmeti yerine getirmek üzere [...][1] yine bir kumandanımız bunu söylüyor. Bu zanni da bertaraf etsin. İşte bu görüşlere dayanarak, diğer arkadaşların görüşlerinin ne olduğunu anlamayı beklemeksizin mutlaka Refet Bey gitmelidir dedim. Refet Bey bu görevlendirmeden fevkalade üzüldü ve dedi ki: ben Dahiliye Vekâleti makamını gayet mühim bir makam zannediyordum ve bunun içindir ki, yüce Meclis'in seçimini büyük bir iftiharla kabul ettim. Fakat şimdi görüyorum ki, bir ordu kumandanlığı mıntıkasının herhangi bir noktasında bir isyan çıkınca buradaki mühim işlerini terk edip gitmesinde bir beis yok. Dolayısıyla, bu telaffuzunuzu bir emir kabul ediyorum ve emrinize tam bir itaatle icabet edeceğim. Yalnız bu dakikadan itibaren Dahiliye Vekâleti'nden istifa ediyorum, dedi. Dedik ki; hayır, maksat seni Dahiliye Vekâleti'nden istifa ettirmek değildir. Bunu yap, gel. Pekâlâ, bunu da emir olmak üzere kabul ediyorum ve gidiyorum, dedi. Kısacası, o gece bunu gönderdik. Hakikaten bildiğimiz gibi isyanı seri ve pek adilane bir surette bertaraf etmiş gibidir. Tamamen diyemem. Kısacası, bu münasebetle orada bulunmakta olan Refet Bey'e de Güney Cephesi Kumandanlığı verildi. Hakikaten, gerek İsmet Bey ve gerek Refet Bey ilk dakikadan itibaren tam bir ciddiyetle mesai sarf etmiştir. Yani kendilerinden talep ettiğim muntazam orduyu yapmaktadır ve işte bu muntazam orduyu vücuda getirmek için icap eden tedbirlere girişmiş ve teşebbüs etmişlerdir.

Bazı ufak parçalar ilave edeceğim. Belki genel silsilede fazla görülür. Efendim; Büyük Millet Meclisi üyelerinden Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Bey, o esnalarda Eskişehir'de bulunuyordu. Oradan döndü. Beni gördü. Dedi ki; Ethem Bey'in selamı var, bir mesele söz konusudur ve bundan çok üzgündür, bizzat bu meseleyi halledesiniz. Bahsolunan mesele şu idi: Refet Bey, Ethem Bey'in belgesini taşıyan adamların elinden belgeleri almış, yırtmış atmış. İkincisi; Ethem Bey'in müfrezesine iltihak etmek üzere Ankara'ya 150-200 kişilik kadar bir müfreze gelmiş. Refet Bey, bunları ileriye göndermemiş. Geriye iade etmiştir. Hacı Şükrü Bey dedi ki; buna çok üzgündür. İşte o müfrezenin tekrar gönderilmesini istiyor ve Refet Bey niçin yapmıştır diyor ve bunu hakaret kabul ediyor. Düşündüm; buraya iki yüz kişilik bir müfreze gelse Kuvayi Milliye falan hepimiz görürdük. Sonra Refet Bey böyle bir şey yapmış olsaydı, yani lüzumsuz, bundan malumatım olmak lazım gelirdi. Çünkü kendisi Dahiliye Vekili idi. Derhal Refet Bey'e haber gönderdim. Kendisiyle görüştüm, dedim. Böyle böyle şeyden bahsolundu. Hayır, dedi. Böyle şeyin aslı yoktur. Ben, Ethem Bey müfrezesine iltihak etmek üzere buraya gelmiş 200 kişiyi katiyen iade etmiş değilim ve o bahsolunan adamın belgesini de yırtmış değilim, dedi. Belge yırttım, dedi ve sebeplerini izah etti. Daha Dahiliye Vekili olmadan, Ankara'ya dönerken Alaca'dan geçiyormuş. O civardaki ahali, kendisine müracaat etmişler. Aman efendim,

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da burada Sadi Borak tarafından parantez içinde "Konya isyanına memur edilebilir" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

birtakım adamlar geliyorlar, zorla asker topluyorlar, bizim köylerimizden. Asker gitmezse evimizi yakıyorlar, hayvanlarımızı alıyorlar, bize zulmediyorlar ve saldırıyorlar. Bizi bu adamların elinden kurtar, diyorlar. Onun üzerine Refet Bey Alaca'da kalıyor. Köylerden möylerden hakikaten birtakım adamlar geliyor ki, hakikaten ellerinde belgeleri vardır. İşte asker toplamaya memurdur bunlar ve asker vermezlerse yakmaya, yıkmaya salahiyetlidir. Refet Bey, bu çapulcuların elinden bu belgeleri alır ve yırtar. Fakat Ethem Bey müfrezesinden hakikaten firar etmiş olanları da kendi vasıtaları ile toplatır ve kendi müfrezesiyle mahallerine gönderir. Dolayısıyla, benim yaptığım bundan ibarettir, dedi. Yoksa buraya gelmiş bir kuvveti iade etmiş değilim, dedi. Hacı Şükrü Bey'i tekrar gördüğüm zaman bunu hikâye ettim ve dedim, yaz Ethem Bey'e. Hatta yeniden, ikinci defasında da, Hacı Şükrü Bey'in huzurunda tekrar Refet Bey'e söyledim. Tekrar aynı izahatı verdi. Kanaat getirdi ki,[1] böyle bir şey olmadı Ethem Bey'e. Adnan Bey'le[2] de görüştüm, yani ehemmiyet verdim bu işe, araştırdım. Bu, vaki değildir. Zannediyorum, Hacı Şükrü Bey yazmıştır, kendisine. Fakat birkaç gün sonra Ethem Bey'den bir telgraf geliyor, doğrudan doğruya[3] bana. Onda deniliyor ki: filan gece müfrezemden şu kadar kişi firar etti. Bu firarın hakiki sebeplerini inceledim. Neticede, elde ettiğim hakikat şudur: Refet Bey benim firarilerimi Ankara'dan iade ettiği için ve belgelerini yırttığı için bundan cesaret alarak firar ettiler. Dolayısıyla, firarın müsebbibi Refet Bey'dir. Hacı Şükrü Bey hakikati izah ettikten sonra tekrar bana böyle bir telgrafın gelişi canımı sıktı[4] ve bu defa kendim özel olarak yazdım. Kendisine dedim. Siz bana daha evvel Hacı Şükrü Bey vasıtasıyla gönderdiğiniz haber üzerine ben de bizzat meşgul oldum ve inceledim. Ulaştığım tek hakikati de size tebliğ ettim. Hâlâ aynı mesele üzerinde ısrar etmeyi doğru bulmuyorum. Eskişehir İstiklâl Mahkemesi'nden bir mektup yahut telgraf geldi. Orada deniliyor ki, Ethem Bey'den aynen alınan telgrafname şudur; o telgrafnameye göre Ethem Bey. Dahiliye Vekili Refet Bey'i Eskişehir İstiklâl Mahkemesi'ne vermiştir, bu meseleden dolayı. Tabii pek fazla bir harekettir. Uygunsuz, kanunsuz, düşüncesiz bir harekettir. Fakat bir mesele yapmış olmamak için İstiklâl Mahkemesi'ne bir cevap verdim, dedim ki, Ethem Bey aynı meseleyi bana yazdı. Ben kendisine icap eden cevabı verdim. Sizce meseleyi takibe lüzum yoktur. Fakat belki aynı günlerde idi ki, arkadaşlardan birisi geldi dedi ki, bu nasıl şey acaba? Bir telgraf varmış, Ethem Bey'den dedi. Telgrafta Ethem Bey, Refet Bey'e hakaret etmiş. Kim söyledi dedim. Dedi, o telgrafın sureti Hacı Şükrü Bey'dedir ve herkese de gösteriyordu. Zannederim Hacı Şükrü Bey'e de sordum, var mı bir telgraf dedim. Var, kimseye göstermedim, dedi. Bunun üzerine Refet Bey'in kendisinden sordum. Bunun üzerine Hacı Şükrü Bey'e hitaben, demek yok dediniz, halbuki var idi. Kendisine sordum, dedim, size bir telgraf var. Refet Bey katiyen ve hiçbir zaman ne bana ve ne de kimseye Ethem Bey'den böyle bir telgraf aldığını söylememiştir. Dedim, nasıl, var mı telgraf? Var, dedi. Nasıl şey, dedim. Ehemmiyeti yok, dedi. Yok, dedim; benim işittiklerim

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Kanaat geldi ki". (Y.N.)
2 O sırada Sıhhiye Vekili Doktor Adnan (Adıvar) Bey. (Y.N.)
3 *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da "doğrudan doğruya" sözcükleri yok. (Y.N.)
4 *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da "canımı sıktı" sözcükleri yok. (Y.N.)

başka türlü. Hakaretamiz bir şeymiş. Evet öyle. Ne dereceye kadar? Yani dünyada bir adama, en adi bir adama, en adi bir tarzda ne kadar hakaret etmek mümkünse ve ne kadar fena sözler kullanmak mümkünse, o kadar dedi. Sen ne hak ve salahiyetle bu telgrafı gizliyorsun? Nasıl kabul ediyorsun? Refet Bey'e değildir, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin Dahiliye Vekili'nedir. İşte bunun için sana söyledim. Şimdiye kadar sen ısrar etmeseydin,[1] yine söylemezdim, dedi. Ne yaptın dedim, hiçbir şey yapmadım, yırttım, attım, dedi. Çünkü dedi, size söylesem bir hükümet meselesidir, hükümeti alakadar eder bir hakarettir. Bunu yapmak istemedim, dedi. Bizzat cevap vereyim, dedim. Onu da [...][2] alcni[3] bir surette hakareti[4] uygun görmedim. Yani benim şahsiyetimden dolayı bir mesele olabilir. Diyeyim ki, affedersiniz beyefendi. Yalandır, şudur, budur. Onu da kabul edemedim. Dolayısıyla memleketin menfaatları için en makul hareket tarzı bunu atmak ve yırtmaktır ve öyle yaptım, dedi. Yine söz konusu etmeyiniz, ben unuttum. Muhteviyatı doğru ise, doğrusu ben biraz daha heyecanlandım. Belki vakti zamanıyla o telgrafı bana göstermiş olsaydı onun kadar sakin bulunamazdım. İhtimal böyle bir şey vardır. Yüksek malumunuz, Ethem Bey, Yozgat ve havalisinde vazifeli bulunduğu bir sırada, Refet Bey de Düzce ve Bolu'da bulunuyordu. Refet Bey'in yanında hiç kuvvet yoktu, tek başına bulunuyordu. İşte tek başına bulunan Refet Bey'e Zile'ye hareket emri verdim. Tek başına Refet Bey, Zile'deki isyanı bastırmak üzere hareket etti ve hareket esnasında on kişi, sonra on beş kişi, sonra otuz kişi, sonra elli kişi, böyle kuvvet yaparak gitmiştir. Zannederim, Çorum'da bulunduğu zaman yanında 150 kişi vardı. Bittabi kuvvetine göre hareket edecek, belki bir an evvel 3. Kolordu Kumandanı Selâhaddin Bey'in yanına gitmek, onların kuvvetiyle birleşerek hareketi tasavvur ediyordu. Fakat gitmek için en kestirme ve doğru yolu takip ediyordu. Ethem Bey'in uzun bazı telgrafları vardır. Gayet imalı. İşte sizin kumandanlarınız her vakit şöyle yapıyorlar. böyle yapıyorlar. Hep tarizler başladı kumandanlara. Tariz olunan kumandan yalnız Refet Bey olmadı. O zaman ne kadar kumandan varsa, o muhitte, isimleriyle, gayet âcizdir, ağırdır, aklı ermez, yalnız kendilerinin aklı erer, böyle bir zihniyet hasıl oldu bu adamlarda. Diğer bazı kumandanları da mesela telgraf başına çağırarak, yüzlerine karşı hakaret etmişlerdi. Biz bunların hepsine vâkıf bulunuyorduk. Fakat memleketin sükûnetini temine çalışıyorken bir taraftan da daha çok sükûnetsizliğe sebebiyet vermeyi bittabi istemezdim. Özetle, Refet Bey hakkında böyle ufak tarizler var. Hacı Şükrü Bey'le Refet Bey arasında da bazı arzu edilmeyen şeyler olsa gerek. Benim temas eylediğim noktayı izah eyleyeceğim. Hacı Şükrü Bey, yüksek malumunuz. daha ilk Yunanlıların taarruzu esnasında, 57. Fırka'da zannederim bir alay kumandanı idi. ki Şefik Bey'in fırkası ve bu alay kumandanı iken, ben Kuvayi Milliye kumandanıyım dedi, ortaya çıktı ve işe başladı. Mesaisi esnasında da bir Demirci Efe yaratıldı. Bununla beraber bulundular ve çok ahbaplık ettiler. Fakat neticede birbirlerini sevemediler. En nihayet Demirci Efe daha çok mütecaviz bulundu ve Hacı Şükrü Bey oradan. cep-

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "etse idin". (Y.N.)
2 İki kaynakta da burada üç nokta var. (Y.N.)
3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "aleyhe". (Y.N.)
4 "Hakareti" sözcüğünün aslı olan "tahkiri" yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "tahkiki". (Y.N.)

heden uzaklaştı. Zannederim Hacı Şükrü Bey diğer cepheye gitti, belki Salihli civarlarına. Tam bu sıralarda idi, Refet Bey de o taraflara gitti ve zannıma göre Refet Bey de Hacı Şükrü Bey'den memnun olmadı ve Refet Bey, Hacı Şükrü Bey'in orada kalmasını uygun görmedi ve mutlaka cepheden uzaklaşmasını arzu etti ve bana da yazdı. Bu Hacı Şükrü Bey hiçbir işe yaramıyor dedi, bunu uzaklaştırmak lazımdır... Ben Hacı Şükrü Bey'i belki daha evvelden tanırım. Fakat ... O zamanlar ... Onun üzerine Sivas'tan Ankara'ya gelmek üzere idim. Doğrudan doğruya Hacı Şükrü Bey'e, ben Ankara'ya gidiyorum, sen de orada benimle buluş, dedim. Hakikaten, ben Ankara'ya geldikten biraz sonra Hacı Şükrü Bey geldi. Gelir gelmez bir defa buradaki Vali Bey'e bir emirname gönderilmiş, o biraz üzülmüş. Gelirken yollarda da beraberinde ufak bir müfrezesi vardı, hayvan falan alınmış[1] yollardan... Onlar da dilekçeleriyle arkasından geldiler. Nihayet...

Hacı Şükrü Bey (Diyarbekir): Paşa hiçbir şey alınmadı.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): En nihayet bunların hepsi alındı. Neticede ben Hacı Şükrü Bey'e dedim ki, sen bir yere gitmeyeceksin, bu yanındaki haşeratı def edeceksin ve sonra mebus da oldu, şimdi buradadır. Yani Refet Bey'le böyle bir alakası vardır. Ben tazmin edeyim, hükümet tazmin etsin ve size fırka ile alakadar ... bunların hepsini yaptın ve sen de o zaman bir fırkamız vardı, Mahmut Bey binbaşı... Fırka ile alakadar olarak burada oturacaksın dedim. Sonra mebus da oldu ve şimdi buradadır.[2]

Şimdi tekrar takip ettiğimiz istikamete dönüyorum. Refet ve İsmet Bey kumandayı üstlendi, gitti[3] ve işe başladılar. Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey rahatsızdı. Hakikaten bir iki defa istirahat etti. Son zamanlarda da istirahat için Ankara'ya gelmişti. Kardaşı Tevfik Bey vekâleten orada kumanda etti. Bir gün kendisinden özel bir tezkere aldım ve bu tezkerenin ekleri vardı. Bu tezkerede diyor ki, benim bu defa Ankara'ya gelişim, sırf zatı devletinize karşı dostluğu teyit veyahut sadakat içindir. Fakat arzu ederim ki, gizli konuşacağız. Kabul ederseniz ve cepheden aldığım raporları da aynen dikkat çekici gördüğüm için takdim ediyorum zatıâlinize. Davet ettim, o raporları kendisine okuttum, bir şey anlamadım,[4] bir mana ifade etmiyordu. Nihayet dostluğa dair girişlerden sonra, efendim dedi. Batı cephesinin ikiye ayrılmış bulunmasını biz uygun görmüyoruz. Hepsi bir kumanda altında olsun daha iyidir, dedi. Vallahi dedim, bu bana ait bir mesele değildir, Erkânıharbiyei Umumiye'ye ait bir meseledir. Fakat ben de asker olduğum için anlarım bu işlerden. Benim bildiğime göre, en isabetli görüşlere dayanarak bu taksimat yapılmıştır, iyidir bu taksimat. Tekrar etti; bir kumanda altında bulunsa daha iyidir, dedi. E, nasıl yapalım, dedim. Refet Bey oradan kalksa, dedi. Çünkü, doğrusunu söyleyeyim, bizim Refet Bey'e emniyet ve itimadımız yoktur dedi. Ben bu emniyetsizliği başka kabul ettiğim

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "alınış". (Y.N.)
2 Paragrafın "Ben tazmin edeyim" sözcükleriyle başlayan son kısmı *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da yoktur. Aynı yerde parantez içinde üç nokta yer almaktadır. (Y.N.)
3 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "gitti" sözcüğü yok. (Y.N.)
4 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "anladım". (Y.N.)

için, acayip, bizce Refet Bey gayet zeki ve akıllı bir adamdır ve muktedir bir askerdir. Sonra büyük kuvvetlere kumanda etmiş, tecrübeli bir kumandandır. Kendisine emniyetsizlik ve itimatsızlık nasıl olur, dedim. Yok dedi, hakkınız var. Bütün bu saydığınız askeri vasıflara sahiptir. Bizim emniyetsizliğimiz o bakımdan değildir. Bizimki şahsen, dedi. Derhal o telgraf meselesi hatırıma geldi. Sizin böyle bir fırariyi iade meselesi, belge meselesi var dedim. Bundan dolayı itimatsızlığa kapılıyorsanız bu doğru değildir, dedim. Kati surette emniyet etmek lazımdır ve dedim ki, Refet Bey bir hükümet adamıdır. Orduda bir kumandandır. Onun kumandan oluşu, olmayışı eşittir. Nedir sizin telaşınız? İşte kuvveti üzerinedir, falan dedi. Dedim; Refet Bey kuvvetini sizin şahsınız aleyhinde kullanamaz. Sonra Büyük Millet Meclisi onu idam eder. Nihayet dedim ki, şey ediniz, sizin hayatınız ve arkadaşlarınızın hayatı; benim hayatım ne kadar eminse, o kadar emindir. Ne Refet Bey, ne Ali Bey, ne Veli Bey tasavvur ettiğiniz kötü hareket ve kastı yapamaz. Size yapmaya teşebbüs etmesi, bana yapmaya teşebbüs etmesi demektir ve Büyük Millet Meclisi'ne ve gayeye ve maksada aykırıdır. Dolayısıyla, buna müsaade edecek hiçbir fert yoktur. Buna söz veriyorum, size teminat veriyorum. Zaten hasta olduğunu işittim, git, istirahat et, dedim. Refet Bey'le de barışırsınız, dedim. Bu, ihtisas meselesidir, sanattır, fendir, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti icap ederse değişiklik yapar vesaire... Peki efendim dedi, gitti. Bir iki gün sonra baktım, Kalemi Mahsus Müdürü'ne Ethem Bey bir tezkere yazıyor ve diyor ki, cepheden telgrafların suretini aynen ekledim. Paşa'nın münasip bir zamanında okursun. Bunu aldığım sırada Kuvayi Seyyare Kumandanı Tevfik Bey imzalı birtakım harp raporları geldi bana. Bir, iki, üç, dört... Nazarı dikkatimi çekmedi. Çünkü bazı kumandan arkadaşlar bazı fevkalade meseleler olduğu vakit rütbe silsilesine riayeten bir taraftan rapor vermekle beraber, beni de özel olarak haberdar ederler. Böyle malumat verdikleri çoktur. Bunları da o mahiyette gördüm. Muhteviyatını ehemmiyetli görmediğim için bıraktım. Fakat Kalemi Mahsus evrakı arasındaki bu raporlar nazarı dikkatimi çekti. En son maddesinde, usulen, bu raporlar hangi makama verilmiş ise yazılır. Orada ise Batı Ordusu Kumandanlığı'na rapor verilmiş olduğu kaydı yoktu. Onun üzerine Tevfik Bey'e bir şey yazdım; bana üç beş günden beri resen vermekte olduğunuz günlük harp raporlarının son maddesinde bu raporların Batı Ordusu Kumandanlığı'na verildiği yazılmak lazım gelirken, yazılmamıştır. Bu bir yanlışlık mıdır, yoksa bir sebebe mi dayanmaktadır, dedim ve hâlâ cevabını alamadım. Efendim, o gelen evrakı[1] okuduğum zaman birkaç meseleyi öğrendim ki, onları sıra ile arz edeceğim. İsmet Bey kumandayı üstlendikten sonra bakmış ki, Batı Ordusu'nda bazı kumandanlar, özellikle 1. Kuvvei Seyyare, birçok adamları asıyor, kesiyor. Kimisine casus diyor yapıyor, kimisine firari diyor yapıyor. Diğer taraftan birçok aileleri tehcir ediyor. Yahut hanelerini yakıyor. Bu firari meselesinde diğer bir vaka da olmuş; Tevfik Bey birtakım aileleri tehcir edilmek üzere Kütahya'ya göndermiş, oradaki Mutasarrıf Vekili Kadı Efendi bakmış sefil, perişan birtakım insanlar, çoluk çocuk filan... Bunlar ne? Bir de bakar Tevfik Bey'in emri... Bunları derhal uzaklaştırınız ve evlerini yakınız. Adamcağız neden dolayı diye sorar. E, bun-

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "telgrafları". (Y.N.)

ların kocaları filan firaridir. Kadı Efendi, vekâleti yeni üstlenmiş olduğu için bir defa da İstiklâl Mahkemesi'nden keyfiyeti araştırır,[1] İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nu inceler. Bakar ki, bu gibi meseleler İstiklâl Mahkemelerine aittir. Halbuki İstiklâl Mahkemesi'nden bir hüküm çıkmamış. Bunun üzerine firari olan efradın evrakını da İstiklâl Mahkemesi'ne vermek ister. Fakat kendi kendine düşünür; mahkemenin vereceği hüküm, gerçi kanunda yok, bunların haneleri yakılırsa fevkalade hükmü[2] o vakit yaparız diye hanelerine gönderir,[3] perişan bırakmaktansa köylerine göndereyim der. Bunu haber alan Tevfik Bey derhal emir veriyor,[4] gece Mutasarrıf Vekili Kadı Efendi'nin evinin içine ve hareminin içine, yanına, silahlı insanlar giriyorlar ve alıyorlar Mutasarrıf Vekili Kadı Efendi'yi, hayvana bindiriyorlar, gece, on beş saatlik cepheye götürüyorlar. Yani böyle vakalar olmuş. Sonra iade etmiş, evvela idam edecekmiş, lütfetmiş, iade etmiş. Kütahya'dan, sonra tekrar emir vermiş, kovunuz demiş ve biliyorsunuz ki, bu adam buraya gelmiştir. İşte bu gibi vakalar üzerine Batı Ordusu Kumandanı İsmet Bey bir tamim yazıyor. Casuslar İstiklâl Mahkemelerine veriliyor. Casusların İstiklâl Mahkemelerine verilmeleri firari meselelerinden daha kuvvetlidir. Kanunda pek açıktır, mutlaka İstiklâl Mahkemesi'ne verilmelidir. Halbuki orada Yunanlılar çekiliyor. Bir taraftan giriyorlar. Birtakım adamları casustur diye idam ediyorlar. Hakikaten casus ise, idam hükmü, İstiklâl Mahkemesi'nce verilmek lazım. Fakat orduca bir diğer mühim mesele vardır ki, bu gibi casus hemen idam olunmaz. Bir erkânıharbiye heyeti tarafından, bir istihbar heyeti tarafından araştırılır, alınan malumat birbirine eklenir. Casus şebekesi bu suretle meydana çıkarılır. İşte bu iki bakımdan İsmet, casuslar İstiklâl Mahkemelerine verilir, diyor. Tevfik Bey bunların her ikisine de itiraz ediyor. Biz bunları burada yapacağız. Çünkü casusları ve firarileri kıta karşısında veyahut mahalli ahali karşısında cezalandırmak daha tesirli olur diyor. İsmet Bey düşünüyor. Hakikaten daha tesirli olur. Fakat İstiklâl Mahkemesi'ne gönderirsiniz. Mahkeme idamına hüküm verir. Ondan sonra ben tekrar size gönderirim, tahakkuk eder casusluğu, o zaman idam edersiniz. Fakat hüküm vermek benim de salahiyetim üstündedir, diyor. Mutlaka İstiklâl Mahkemesi verecektir, diyor. Tevfik Bey dinlemiyor. Özetle, buna itaat etmez.

Diğer bir mesele: Tevfik Bey diyor ki, emir veriniz, sol kanada, –12. Kolordu vardır. Fahreddin Bey ordusu sol kolda– benim sol kanadımı temin etsin. Yüksek malumunuz, bu seyyar bir kuvvettir, süvari bir kuvvettir. İleriye gitmek istiyor. İsmet Bey buna diyor ki, sizin vazifeniz, siz bir defa süvarisiniz ve bağımsız bir süvari kıtası mahiyetindesiniz, düşmanla teması muhafaza etmek, düşmanı taciz etmektir. Ben size düşmanı kovunuz, düşmana hücum ediniz demem. Çünkü bilirim ki, kuvvetiniz buna kâfi değildir. Böyle seyyar bir kuvvet her gittiği yerde sağ kanadını, sol kanadını kendisi temin eder. Üstün düşman gelirse geriye çekilir. Özetle ders verir mahiyette bir şey yazılıyor. Tevfik Bey diyor ki, 12. Kolordu[5] dediğim tertibatı almazsa

1 "İstiklal Mahkemesi'nden keyfiyeti araştırır" sözcükleri *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da yok. (Y.N.)
2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "hüküm". (Y.N.)
3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda yanlışlıkla "göndeririz". (Y.N.)
4 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "haber veriyor". (Y.N.)
5 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da yanlışlıkla "13. Kolordu". (Y.N.)

ben mevkiimi terk edeceğim ve Efendi Köprüsü'ne geleceğim. İsmet Bey ona karşı diyor ki; tabii yapmazsınız böyle şeyi. Şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da büyük bir meziyetle vazifenizi[1] yerine getirirsiniz.

Diğer bir mesele efendim: Düşman birçok yerleri kendiliğinden tahliye etti. Bu düşmanın tahliye ettiği yerlerde de hiçbir memur yok. Ne mülkiye memurları, ne de adliye memurları, hükümet yoktur oralarda. Halbuki Kuvvei Seyyare'ye mensup olanlar, yahut olmayanlar, yani çete tarzında olanlar, böyle sahipsiz olan yerlere giriyorlar ve soyuyorlar. Sonra diyorlar ki, siz vaktiyle düşmanla beraber hareket ettiniz, bir de onları öldürüyorlar. Simav vakası daha evvel olmuştu. Düşmandan tahliye olunan yerlerdeki ahali ya düşmanla beraber kaçıyorlar, yahut düşmana yalvarıyor; aman burada oturunuz, bizi muhafaza ediniz veyahut bize karşı cephe teşkil ediyorlar. Simav vakası daha evveldir. O Demirci'ye giderken Simavlılar silah kullanmaya başlamışlardı. Fakat bu defa dediğim gibi, her taraf bize karşı silah kullanıyor. İsmet Bey diyor ki, bu, halkın hıyanetinden değil, fakat mahvoldular artık ve bir de askere alıyorlar. Onun üzerine bir defa bu yeni yerler halkının askerliğini iki ay erteliyor. İki ay askere[2] almayacağız diyor ve Dahiliye Vekâleti'ne yazıyor ki, memur gönderiniz. Fakat memurlar gelip işe başlayıncaya kadar da oradaki halka bir merci olmak üzere Eskişehir'den bir miktar muntazamca zanneylediği bir jandarma müfrezesiyle beraber Simav ve Havalisi Kumandanlığı namıyla bir zat gönderiyor. Halka diyor ki; korkmayınız, size adilane muamele edeceğiz, inşallah anavatana kavuşacaksınız, diyor ve oraya da havali kumandanı gönderiyorum, her derdinizi oraya söyleyebilirsiniz, tarzında bir beyanname yayımlıyor. Efendim, Tevfik Bey bu beyannameyi[3] kendi izzetinefislerine, şeref ve haysiyetlerine tecavüz kabul ediyor ve havali kumandanlığını protesto ediyor. Böyle bir havali kumandanlığına lüzum yoktur diyor ki, biz öteden beri bu havalide kumanda eden kimseleriz. Biz yapamadık mı? Biz mi fenalık ettik? Biz mi zulüm ettik ki buna lüzum görüyorsun diyor ve gönderirsen iade ederim[4] diyor ve hakikaten havali kumandanı jandarmasıyla falan bilmem nereye ulaşmışken Tevfik Bey bunları Kütahya'ya, oradan da Alayunt'a atar, kovar ve aynı zamanda cephe kumandanına karşı isyan eder. İşte o raporlar o imiş. O raporlar gelirken bir tarafını cephe kumandanına, bir tarafını da doğrudan doğruya benim şahsıma, güya bana rapor gönderiyor. Efendim, vaziyetin bu şekilde bu mahiyette olduğunu anlar anlamaz, bir gece idi, derhal verdiğim karar şu oldu: Hemen ertesi günü bizzat Eskişehir'e gideyim ve Ethem Bey'in kendisi de burada, yanıma birkaç arkadaşı alayım, Eskişehir'e gideriz, İsmet Bey'le beraber görüşürüz, dedim. Mesele tabii bir dereceye kadar Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne ve Heyeti Vekile'ye aksetti. Fakat ben kendilerinden rica ettim. Gerek Erkânıharbiye Reisi'nden, gerek diğer arkadaşlarımdan. Dedim ki, bu mesele resmi şeklc intikal ederse –ki münasebetsiz meseledir bu– tabii hükümet gibi hareket olununca başka türlü hareket etmek lazımdır. Dolayısıyla, biraz bana müsaade ediniz. Şahsen özel olarak yol göstererek, arkadaş-

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "vazifenizi" sözcüğü yok. (Y.N.)
2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "İki ay sonra". (Y.N.)
3 "Bu beyannameyi" sözcükleri yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "bunu". (Y.N.)
4 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "idam ederim". (Y.N.)

ça, samimi bir şekilde bu meseleyi yok hükmüne döndürürüm, dedim. Arkadaşlar da olur verdi ve ertesi günü haber gönderdim. Ethem Bey'e, Reşit Bey'e, Eyyüp Sabri Bey'e, Hakkı Behiç Bey'e, Celâl Bey'e söyledim. Kendilerine dedim ve öğrendiğim son vaziyete göre, Reşit Bey'e dedim, senin kardeşin düşman karşısında silahlı olarak[1] isyan etmiştir ve bunun da cezasının ne olacağı malumdur. Dolayısıyla, iş resmiyete intikal etmeden haydi beraber gidelim, bu işi halledelim. Ethem Bey hastadır, sen geleceksin, dedim.[2] Ethem Bey gelecek, hepiniz geleceksiniz dedim. Hasta idi. Hakikaten Adnan Bey istirahat[3] tavsiye etmiş. Hastadır diye. Fakat yine Adnan Bey, vagon korunaklı, sobalı olursa gidebilir, dedi. Tuttum, kendi özel kompartımanımı verdim. Böyle Eskişehir'e hareket ettik. Fakat İsmet Bey'in karargâhı Bilecik'te idi. Oraya kadar gitmek icap etti. Bir de ikinci bir mesele hadis oldu ki, o da; yüksek malumunuz olduğu gibi, İzzet Paşa ve arkadaşlarıyla randevu mahalli Bilecik idi. Bunların da oraya geleceğine dair hareketim esnasında telgraf almıştım. Hatta bir taşla iki kuş vuracağız, dedim ve Bilecik'e hareket ettik. Ertesi gün sabahleyin, gece hareket etmiştik, Eskişehir'e vardık. Yatıyordum, henüz uyandım, baktım tren fazla duruyor. Dedim, hemen hareket edelim. Dediler ki, arkadaşlar çay içmeye inmiştir. Sordum kimler? Baktım hemen tekmil arkadaşlarım. Ethem Bey de dahil, Hacı Şükrü Bey de dahil. Dedim, haber veriniz beklemeyelim. Nihayet haber verdiler. Tamamız dediler. Tamam mıyız, dedim. Yalnız Ethem Bey yok dediler... Demiştir ki, zaten, Paşa benim hasta olduğumu biliyor. Sabahleyin bir terlilik hasıl oldu. Doktordan ilaç filan aldım. Tesir etmedi, seyahate devam edemeyecek bir haldeyim. Onun için rica ederim onlar gitsinler, meseleyi halletsinler, bana müsaade buyursunlar, ben burada kalacağım demiş. Dedim ki, o halde ben de burada kalırım, İsmet Bey'i de davet ederiz ve kaldık. Tabii Ethem Bey evine gitmiş, istirahat yapmak üzere. İsmet Bey'i telgraf başına çağırdım. Dedim ki, Ankara'dan hasta olarak harcket etmiş olan Ethem Bey uykusuzluktan ve yorgunluktan dolayı burada daha mustarip bir hale geldi. Seyahate devam edemeyecek bir haldedir. Onun için rica ederim, siz buraya geliniz. Zaten iki saatlik bir mesafedir. Gelebilirsiniz, dedim. İsmet Bey dedi ki; düşman cephesinde bir hususiyet görüyorum. Geçici de olsa cepheden ayrılmayı sakıncalı görüyorum ve zaten vasıtam dahi yoktur. Sordum, nedir bu vaziyet? Sonra raporlar geldi. İşte bu sorularla uğraşırken hakikaten son rapor geldi. Düşman cephesinde bir faaliyet, bir hassasiyet, bir hususiyet vardı. Bunun ne olacağı belli değildi. Netice olarak düşman büyük kısımlarını çekmeye başladı ve bu suretle vaziyet gelişmeye başladı ve geri döndü, fakat şey arıyor, nakliye vasıtası falan yok dedi. Drezin arıyordu, ben kendisine yazdım. Her ne vasıta ile olursa olsun hareket et, dedim. Ben bizzat gelip seni alacağım. Hareket ettim, gittim. Henüz hareket edcmemişti, onu Bilecik'ten aldım, getirdim. Gece olmuştu. Bizi bir lokantaya götürdüler. Baktım tekmil arkadaşlar orada idi. Yalnız Ethem Bey yoktu. Sordum, ne oldu, ne haldedir, dedim. Daha iyicedir, dediler. İstirahatta. Kâzım Beyefendi de beraberdi. Dedim ki, yemeği müte-

1 "Silahlı olarak" sözcüklerinin aslı olan "müsellehan" sözcüğü *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da yok. (Y.N.)

2 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "sen geleceksin, dedim" sözcükleri yok. (Y.N.)

3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "istirahat" sözcüğü yer almamış. (Y.N.)

akip görüşelim. Bu mescleyi halledelim. Evvela Ethem Bey zaten hasta, icap ederse onunla sonra karargâhta görüşmeyi kararlaştırdık. İsmet Bey, Kâzım Bey, Celâl Bey, Hakkı Behiç Bey ve Reşit Bey olmak üzere oradaki konuşmamızı hemen aynen nakletmeyc gayret edeceğim.

Ben İsmet Bey'e dedim ki, sizin cephenizde bir şeyler olmuş, onu anlamaya gayret edeceğiz. Bir şey yok, yalnız ben de anlıyorum, şimdi bir şey olduğunu, dedi. Size kumandayı üzerime aldığım dakikadan bugünc kadar bir şey dediniz de...[1] Bu bir şey denilen mesele ile alakadar görünebilcceğini tahmin ettiğim hususları birer birer belirteyim, dedi. Firari meselesini, casus meselesini, Simav ve havalisi kumandanlığı meselesini, o sol kanat temini meselesini hikâye ettikten sonra, buna daha bir iki şey ilave etti. Mesela, tütün meselesini ilave etti. Düzce'de mi nerede bir tütün meselesi varmış. Hükümetin mührünü bozmuşlar, tütünleri almışlar, gitmişler. Sonra resmi muamele cereyan etmiş, Maliye'den falandan Batı Ordusu Kumandanlığı'na, yahut İstiklâl Mahkemesi'ne intikal etmiş imiş.

Diğer şey, İsmet Bey Eskişehir içerisinde muntazam olmayan ve silahlı falan birtakım adam görmüş. Nedir bunlar, demiş. Kimisi, firari demiş; kimisi, Kuvayi Milliye'denim demiş. Ne olursa olsun gelsin, teftiş edeceğim, demiş. Getirmişler, teftiş etmek üzere. Bunun başında müfreze kumandanı gibi olan adam İsmet Bey'in karşısına çıktığı zaman muntazam olmayan bir vaziyette filan... Kimsin sen diye sormuş. Müfreze kumandanıyım demiş. Böyle nasıl müfreze kumandanısın? Vaziyetini al. Sen askersin, ben ordu kumandanıyım, diye bir ihtarda bulunur. Derken Ethem Bey de orada idi. Zannederim Ethem Bey bundan da üzüntü duymuş. Demiş, İsmet Bey'e, işte sen benim müfreze kumandanlarımdan birisine dedin ki: göğsünü kapa. Halbuki bizim müfrezede böyle şey olmaz demiş... Başka bir şey bilmiyorum, dedi.

Diğer bir şey daha anlattı, onu da söylüyorum. Çünkü daha sonra burada başka şekilde işittim. Ethem Bey ilk görüştükleri, yani İsmet Bey ilk kumandayı aldıkları zaman demiş ki, maksatta muvaffak olabilmek için yegâne çarenin, muntazam bir ordu vücuda getirmek olduğu kanaatinde misin? Evet demiş. O halde el ele vererek hep beraber bu maksatla[2] çalışalım ve siz bundan vehmetmemelisiniz. Hatta arzu ederseniz hizmetleriniz vardır, millet size bir vaziyet de verir. Mesela mirmiran[3] diye bir şey verir. Böyle bir şeyden, hatta, İsmet Bey'in hikâye edişine göre, bundan memnun da olmadı değil. Sonra başka türlü yorumlamışlar ve bu izahatı verdikten sonra İsmet Bey şunu ilave etti. Dedi ki, ben kimseye şikâyet etmedim, ben size şikâyet etmedim. Benim cephemde bir kıta kumandanı bana karşı isyan etti, itaatsizlikte bulundu. Ben buna karşı henüz onu itaat ve boyun eğme dairesine almak için vasıtalarımı ve tedbirlerimi kullanmadım. Eğer vasıtalarımı ve tedbirlerimi kullanır da muvaffak olamazsam, o zaman şikâyet ederim. Onun için şikâyet etmedim, dedi. Yani böyle istişare ile hallolunur taraftarı olmadı. Daha evvel bana İsmet Bey'in söylediği şey bu meseleyi gayet basit bir şekilde halletmekti. Yani bizimle konuşmamak istiyordu. Kumandanlık böyle müzakerelerle olmaz dedi. Ben, dedi, mademki hastadır, Ethem

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "dediğimizde". (Y.N.)
2 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "bu maksatla" sözcükleri yok. (Y.N.)
3 Beylerbeyi. (Y.N.)

Bey'in doğrudan doğruya yanına giderim, hatırını sorarım ve derim ki, senin bu budala kardeşin ne yaptı? Haydi git kumandayı al. Böyle gayet basit ve kestirme yoldan bu meseleyi bitirmek ve halletmek istiyordu. Zannederim demişti, bizimle pek görüşmek istemedi. Ben kendisine[1] dedim ki, gerçi biz buraya senin salahiyetine tecavüze gelmedik. Fakat arkadaşça halletmek için geldik. Dolayısıyla, rica ederim, konuşalım dedim. Pekâlâ dedi. Bunun üzerine Reşit Bey bu sayılan şeylere temas etmedi. Yani bunda haklı, bunda haksız gibi tafsilata girişmedi. Bir noktaya saplanmış gibi konuşuyordu. Pek saldırgan ve hakaret edici bir tavır ile, bir lisanla İsmet Bey'e ve hepimize hitap etti. İsmet Bey gayet sakin bir surette dinlemek istiyordu ve ara sıra kardeşimin, bu söylediğin şeylerle meselenin alakası yoktur, demek istiyor.[2] Fakat Reşit Bey'e dinletmek mümkün olmuyordu. Ben de çok ihtiyatlı bulunmaya gayret ettim ve neticede kendilerine bir teklifte bulundum. Dedim ki, Tevfik Bey isyan etmiştir ve zaten kumandan değildi. Bu çekilsin kumandadan. Reşit Bey'e; sen git dedim, kumandayı al. Usulen rapor vermeye başlarsın. İade olunan Simav ve havalisi kumandanı[3] yerine gitsin ve usulünce verilen emirler yapılsın ve mesele olmasın, dedim. Reşit Bey dedi ki, Tevfik'in orada kalmasını İsmet Bey kabul eder. O kabul edersе ben de itiraz etmem dedim. Kendisine sordum. Teklif ettim, Tevfik Bey çekilmeli, Ethem Bey yahut Reşit Bey kumandayı almalıdır, dedi. Reşit Bey, ben gidemem dedi. Ben oraya gidersem mağlup olurum. Tevfik giderse mağlup olmaz. Arzu eder misin mağlubiyetimizi? İsmet Bey düşündü. Eğer galibiyet ve mağlubiyet Tevfik'in şahsına bağlı ise Tevfik'i kabul ediyorum, kalsın dedi. Fakat bu mesele dahi söz konusu olurken, Reşit Bey yine münakaşalı yaptı işi. Onun üzerine ben dedim ki, ben buraya Büyük Millet Meclisi hükümetinin bir kararını tebliğe gelmedim. Ben buraya eski bir arkadaşınız, Mustafa Kemal sıfatıyla ve uyuşulacağını farz ederek geldim. Fakat görüyorum ki, bu müşkül oluyor. Benim vaziyetim müşkülleşiyor. Ben Büyük Millet Meclisi Reisi'yim dedim ve bu zat da diyordu ki, ben kimseyi[4] şikâyet etmedim, kendisi şikâyet ettiği zaman, iş bize intikal ettiği zaman uzun konuşuruz, dedim. Reşit Bey, lütfediniz, bu meseleyi hallediniz dedi. Tekrar oturduk, o suretle halle razı oldum. Reşit Bey sonra Kâzım Beyefendi'nin refakatlerini de kabul etti.[5] Kâzım Bey'le beraber gidecekler, Kütahya'ya. Orada bu meseleyi halledecekler.

Bu konuşmanın başında garip bir şey oldu. Reşit Bey söze başlarken dedi ki, Ethem Bey bu dakikada burada yoktur. ... Hakikaten Ethem Bey, Hacı Şükrü Bey'le beraber o gece Eskişehir'den firar etmişlerdi. Kendilerini tedhiş eden hususlar vardı. Yani Ethem Bey'i ve diğerlerini korkutan hususlar var. Şimdi İsmet Bey daha evvelden Bursa cephesinde bulunan düşmanın ya tamamen, yahut kısmen çekileceğini tahmin eder gibi olmuş. Dolayısıyla, o cephe her halde zayıflayacak. Tekmil kuvveti[6] bu cephenin karşısında toplarsam, düşman çekilirken taarruz edersem iyi bir şey olur de-

1 "Kendisine" sözcüğü yerine, *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da Sadi Borak tarafından parantez içinde "Reşit Bey'e" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
2 Cümlenin aslı bozuk. (Y.N.)
3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Simav kumandanı". (Y.N.)
4 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "kimseye". (Y.N.)
5 Bu cümle *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da şu şekildedir: "Reşit Bey sonra: Kâzım Beyefendi'nin de refakatlerini kabul ettim (dedi)." (Y.N.)
6 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "kuvvetimi". (Y.N.)

miş. Bu maksatla hakikaten kuvvetini Bursa cephesine toplamış. Fakat bu esnada, ki o gün hakikaten düşman çekiliyordu, lakin vaziyet ... ve düşman Uşak cephesini takviye ediyor. Tabii bu, Ordu Kumandanı'nı düşündürüyor. Ordu Kumandanı bu düşünce içinde iken düşman karşısında bulunan kendi kuvvetleri arasında kendine mensup bir kuvvet isyan ediyor. Dolayısıyla isyan eden bir kuvvet kumandanının ... Mutasarrıfı bağlayıp gönderen, bir havali kumandanını iade eden adam, demek ki deli bir adamdır. Bu her şeyi yapabilir. O halde hem zaten Uşak'taki düşmana karşı belki müdafaa etmez ve hem de bu vaziyete karşı bir tedbir almış olmak için derhal kuvvetlerini Eskişehir civarında toplamak...[1] Diğer taraftan Hacı Şükrü Bey bir süvari kolunun gelmekte olduğunu hissediyor ve diyor ki bin ... öyle[2] piyade, süvari, topçu fırkalar Eskişehir havalisinde, civarında toplanıyor. Bittabi bu fevkalade bir manzarayı gösteriyor, herkese. Diğer taraftan diyor ki, Ethem Bey'e –yazılı veyahut sözlü olarak– bin süvari geliyor ve sizin için geliyor.

Hacı Şükrü Bey (Diyarbekir): Hayır, katiyen Paşam.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bilecik'te bir Gökbayrak Taburu var. Oralarda birçok sarkıntılık falan yapmıştır. Bazı çok münasebetsizlikleri var. Hatta İsmet Bey, onu bir defa tedibe karar vermiş. Fakat tedip olunacağını anlayınca isyan etmiş. Uslanmış, müsamaha etmemiş, falan...[3] Dolayısıyla bu kuvvetin, Gökbayrak Taburu'nun tedibi meselesi söz konusu olurken, bir hücum taburu kumandanı vardır. O demiş ki; canım ne ehemmiyet veriyorsunuz? Ben iki bölükle mahvederim. Bu konuşma olurken, orada hazır bulunan Topçu Müfettişi Galip Bey namında bir zat da, kuvvetine bu kadar güveniyor musun? Mesela birinci ... Nasıl senin kuvvetlerin? Yok demiş, Ethem Bey benim arkadaşımdır, onunla vuruşmam. Böyle bir sohbet de olmuş. Biz Eskişehir'e geldiğimizde Reşit Bey bu Hücum Taburu Kumandanı'na tesadüf etmiş, demiş, ne arıyorsunuz burada? Demiş, benim taburum alaya dönüştürülecektir. Buraya geldim, teşkilatımızı tamamlamak için. Hayır doğru söylemiyorsun, bizim için geldin, demiş. Yok demiş, katiyen demiş, ben sizin arkadaşınızım, mesela sizin hakkınızda cereyan eden sözler de var, demiş ve onları aynen söylemiş. Ethem Bey'e, Reşit Bey'e vesaireye, böyle kuvvetler toplanıyor, süvari geldi diyor. Özetle, arz ettiğim gibi, o gece uzaklaşıyorlar. Reşit Bey'le Kâzım Kütahya'da Ethem Bey'le buluşuyor ve ben artık meseleyi hallolunmuş kabul ettim. Oradan Bilecik'e gittim ve buraya geldim. Geldikten sonra da aldığım raporlara göre, Ethem Bey rapor vermeye başlamıştır Batı Ordusu'na. Ve Reşit Bey de bana yazıyor ki, bu mesele bitmiştir. Tabii memnun oldum. O esnada idi ki, istizah[4] yapılmış bulunuyordu. Acele ettiniz, bu hallolunmuş gibi, hallolunmuş zannetmiştim.

Reis [Celâlettin Arif Bey]: Rica ederim. Arkadaşlar yorulmuştur. Beş on dakika teneffüs etmek üzere celseyi kapatıyorum.

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "toplanmak (...)". (Y.N.)
2 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "bin ... öyle" sözcükleri yok. (Y.N.)
3 Bu cümle *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da şöyle: "(Sonra) uslanmış. (İsmet Bey de) müsamaha etmiş filân." (Y.N.)
4 İstizah: Bir şeyin açık olarak bildirilmesini isteme, açıklama isteme; Meclis'teki gensoru anlamına da geliyor. (Y.N.)

Dördüncü Celse

Reis [Celâlettin Arif Bey]: Celseyi açıyorum. Söz, aynı konu üzerinde Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nindir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, Kütahya'ya gitmiş olan arkadaşlar, ki Reşit Bey ve Kâzım Beyefendiler, Ankara'ya döndüler. Reşit Bey buraya geldiği zaman göremedim. Geldiği anda genel celse toplantısı vardı. Bunun nihayetinde de Heyeti Vekile toplantısı vardı. Orda müzakere etmekte iken İzzet Paşa Hazretleri mektupla bendenizi aradılar. 40-50 kadar mebustan ibaret grup toplandı ve cephe hakkında bazı şeyler varmış, onları Heyeti Vekile'den anlamak üzere... Ve mümkün ise Heyeti Vekile toplantı halinde... Ve ben de beraberim dedi.[1] Onun için Heyeti Vekile bizi ne vakit kabul eder? Zaten toplantı halinde bulunan Heyeti Vekile'ye arz ettiler. Bu grup benimdir, dediler. Bu delege heyeti nedir? Böyle her vakit her grup Heyeti Vekile'yi açıklama yapmaya davet etsin, böyle bir usul yoktur. Dolayısıyla böyle ne grup ve ne de Heyeti Vekile tanırız... Kabul edemeyiz, dediler. Onun üzerine ben İzzet Paşa Hazretleri'ne dedim ki, Heyeti Vekile kararı budur. Fakat ben şahsen diyorum ki, siz mebussunuz, ben de mebusum. Delege heyeti tanımam.[2] Ancak ben reisim, siz de mebussunuz. Herhangi bir mesele hakkında görüşmek isterseniz ben memnuniyetle görüşürüm, malumatım varsa arzu ettiği izahatı da veririm. Sorayım, dedi. Sordu.[3] Bunu kabul etti. Ertesi gün bize geldi ve orada konuştuk kendileriyle. İzzet Paşa Hazretleri birkaç şey not ettirdiler. Birincisi; Batı cephesinde bir kumanda anlaşmazlığı varmış, bunun vaziyeti nedir? İkincisi; Kuvayi Milliye'nin lağvına Heyeti Vekile karar verdi mi? Üçüncüsü; 1. Kuvvei Seyyare'nin lağvına Meclis karar vermelidir. Dördüncüsü; bu vaziyeti, mevcut anlaşmazlığı bertaraf etmek vasıtaları... Böyle dört maddeyi ... kendilerine şimdi yüksek heyetinize verdiğim tafsilatı, belki daha kısa olarak bu noktaya kadar olanını arz ettim. Yalnız bütün bu tafsilat içinde bazı çirkin noktalar var, onları da burada tekrar etmek lazımdır. Mesela, Reşit Bey Eskişehir'de görüşürken demiştir ki, Kuvvei Seyyare kayıtsız şartsız genişlemek üzere mevcudiyetini muhafaza edecektir. Bittabi böyle bir şey kabul edilemez. Sonra hükümetin emirlerine, Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarına tecavüz doğru değildir. Çünkü hükümet hiçbirimize kanunlar üstünde imtiyaz vermiş değildir ve maksada faydalı olan kuvvetler, gözümüzde yücedir. Heyeti Vekile genel olarak Kuvayi Milliye'nin lağvına karar vermiş değildir. Ayıntap'ta[4] mücadele eden Kuvayi Milliye'dir. Adana ve Mersin cephesinde mücadele edenler Kuvayi Milliye'dir... Dolayısıyla, böyle kuvvetlerin lağvına karar vermiş değildir. Belki çapulcu ve zararlı Kuvayi Milliye'nin lağvına karar vermiştir. Büsbütün Kuvayi Milliye teşkilatı artırılmayarak 1. Kuvvei Seyyare namı altında ordunun kadrosu dahilinde... Kanunsuz, hükümete mütecavizane harekâtına müsaade olunamazdı... O grubun toplanmasına sebebiyet vermiş olan davet sahibi Ethem Bey'in biraderi Reşit Bey'le görüşmek üzere ay-

1 Bu cümle *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da şöyle: "Ve 'Ben de beraberdim' dedim." (Y.N.)
2 Bu cümle *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da şöyle: "Heyeti murahhasa tanımam, (yahut da) tanırım". (Y.N.)
3 "Sordu" sözcüğünün aslı olan "Sual etti" sözcükleri *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da yok. (Y.N.)
4 Antep. (Y.N.)

rıldım. Bunu müteakip idi, Celâl Bey'le Adnan Bey geldiler. Celâl Bey birçok telgraf haberleşmelerini gösterdi, dedi ki, şimdi bana Reşit Bey tesadüf etti. Bunları Paşa'ya gönder, ne yaparsa yapsın, halletsin; dedi. Paşa'ya sen kendin git, ben hayatımdan korkarım, gidemem. Reşit Bey nihayet Celâl Bey'le Adnan Bey'e tesadüf etmiş, beraber gelmişler. Bu gördüğüm ve beraber okuduğumuz haberleşmeler Kütahya'dan Ethem Bey'le Reşit Bey arasında makine başında vuku buluyor. Ethem Bey diyor ki, meseleyi Meclis'e getiriniz, Meclis'e hallettiriniz. Reşit Bey diyor ki, Meclis'e getirtmiyorlar. Ethem Bey diyor ki, ihtirasları uğrunda dünyayı feda etmeye hazır olan Refet Bey, hâlâ işbaşındadır. Eğer onun Meclis vasıtasıyla işbaşından çektirilmesi mümkün değilse, idareten derhal işbaşından çekiniz.[1] Ethem Bey diyor ki, Sarı Efe'ye Düzce'de haber gönderiniz. Telgraf yazınız, kuvvetlerini toplasın, Gökbayrak Taburu'na...[2] Reşit Bey diyor ki, ben buradan haber gönderemem. Emir ver... Şayet seni muhabere ettirmezlerse tekrar isyan et. Özetle, Reşit Bey diyor ki, düşmana müdafaa etmeyiniz, kuvvetlerinizi çekiniz. Düşman taaruz edersc müdafaayı kahraman fırkalara bırakınız.[3] Reşit Bey diyor ki, buradakiler, turşu gibi ve lahana gibi. Hem korkuyorlar, hem bir şeyler. Özetle haberleşme bu ve haberleşmeyi yapan zat da çok haklıdır. Bağırmış, çağırmış. Celâl Bey'e demiş ki, kardeşlerim[4] mahvoluyor, okudum baktım ki... Velhasıl birtakım münasebetsiz haberleşmeler. O sırada Kâzım Bey Reşit Bey'e tesadüf etmiş ve almış getirmiş. Reşit Bey geldi, baktım hasta, mecnun gibi olmuş. Elinden tuttum, oturttum. Sen hastasın dedim, ne için gelmiyorsun? Ne ise sükûneti muhafaza etmeyi[5] tavsiye ederim. Böyle heyecanla bir şey çıkmaz. Otur, ne[6] istersen söyle. Hallolunmayacak dünyada mesele yoktur dedim. Hissiyatına kapılarak, hayatımdan korkuyorum, dedi. Nedir bu heyecanınız, nedir, ne oluyor dedik. Kumandanları değiştiriniz. Kimi? Refet Bey'i. Kimi yapalım dedim. Beni yapınız dedi. Ben daha iyi yaparım dedi. Olmaz, dedim. Bunlardan bahsetmeyiniz. Baktım ki konuşmadan bir netice çıkmıyor, siz gidiniz, ben akşama kadar düşüneyim dedim. Elbette tatmin edici bir hal sureti bulurum. Hakikaten gittim, Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri'ni gördüm. Cephe ile haberleştim ve dedim ki tatmin edici bir şekil, bir tertip yapınız. Maksat ve teşkilat bozulmamak üzere bunlara emniyet verici olacak surette bir şekil isterim dedim. İsmet Bey'den bir cevap geldi. İsmet Bey diyor ki, eğer bunlar kuvvetlerin benim elimde toplu bulunmasından korkuyorlarsa ve benim şahsımla temasa gelmek istemiyorlarsa, o halde Kâzım Bey'e bizim emniyetimiz vardır. İki tarafın emniyeti vardır. Kâzım Bey onların da kuvvetlerini alsın, karargâhla Kütahya'da otursun. O kuvveti alsın Kütahya'ya götürsün ve benim elimdeki fırkalardan da bazı fırkaları Kâzım Bey'in emrine verelim, o zaman benim kuvvetimden onun kuvveti fazla olacaktır ve aramızda Kâzım Bey bulunacaktır. Kâzım Bey'le o akşam görüşmek üzere sözleştik. Ertesi günü buluştuk. Kâzım Bey'e söyledim. Kâzım Bey'in ufak bir değerlendirmesiyle... O da şey etti, prensip olarak kabul

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "çekiliniz". (Y.N.)
2 Bu cümle *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da şöyle: "Ethem Bey diyor ki Sarı Efe'ye Düzce'de: 'Adam, haber gönderiniz, telgraf yazınız Gökbayrak Taburu'na, kuvvetlerini toplasın." (Y.N.)
3 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "bırakırız". (Y.N.)
4 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "kardeşim". (Y.N.)
5 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "sükûnetini muhafaza etmesini". (Y.N.)
6 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "ne" sözcüğü yok. (Y.N.)

etti ve kalktı, Kâzım Bey Eskişehir'e gitti. İsmet Bey'le tekrar görüşürler. Kumandayı almadan gideyim Eskişehir'e.[1] Ethem Bey'le de görüştükten sonra kumandayı alayım. Gidiyor, buluyor, görüşüyorlar ve tekrar dönüyor. İsmet Bey'le görüştükleri zaman, İsmet Bey Kâzım Bey'e bir mektup sureti okur,[2] ki okuyacağım o mektubun suretini. O mektubu okuduktan sonra Kâzım Bey İsmet Bey'e benimle tekrar görüşmek lazım geldiğini söylerler. Düşünürler, ben oraya gideyim. Bu konuşmayı temin edeceklerini kabul etmişlerdir ve Kâzım Bey buraya gelmiştir. O mektubu beraber okuduk.

Şimdi efendim, bütün bu çerçeve içinde, altında gizli birtakım cereyanlar vardır. Şimdi o cereyanlar... Bizim böyle bütün iyi niyetle, samimiyetle, kardeşlikle teşebbüslerimiz vaki olurken Ethem Bey'in, Tevfik Bey'in. Reşit Bey'in, Hacı Şükrü Bey'in ve belki Kuvvei Seyyare'lerinin gizli birtakım teşkilatı[3] var, gizli teşebbüsler... Ankara'nın hilafına o kuvveti oraya ilhak etmek ... Konya'ya öyle adamlar gönderilmiştir. Bu adamların ellerinde Ethem Bey'in açık resmi belgeleri vardır. Yeni kuvvet toplamaya memurdur ve bütün mülkiye memurları bunlara yardım edecektir. Kuvvet toplamak için parola verilmiştir, işaret verilmiştir. Diğer taraftan Yürük Ali Efe'ye, Demirci Efe'ye, Gökbayrak Taburu'na şifreli telgraflar, özel adamla mektuplar gönderilmiştir ve bunlar hükümetimizin aleyhine teşvik edilmiştir. Yalnız dikkat çekici olan bir şey vardır, mesela bu mektup, Vacip Bey namında bir zatın cebinde çıkmıştır, mektup on iki tarihlidir. Bu mektubu taşıyan zatın üzerinden de Türkiye Komünist Fırkası nam ve hesabına[4] teşkilat yapmak üzere verdiği belge vardır. Bu adam ve bunun gibi hepsi tutuklanıyor ve üzerlerinden belgeleri alınıyor. Mesela bu veya bunun gibi bir adama Hacı Şükrü Bey eliyle beş yüz lira verilmiştir. Bittabi bu adam ve bunun gibilerin hepsi tutuklanıyor, üzerlerinden belgeler alınıyor. Bunun gibi daha belgeler vardır. Bir taraftan Reşit Bey ve arkadaşları burada adamlar seçiyorlar, orduya gönderiyorlar. Subaylara ve bilhassa efrada propaganda yapmak için. Ethem Bey'le çarpışma olduğu zaman efrat Ethem Bey tarafına geçsinler, için. Bu adamların bir kısmı doğrudan doğruya bana gelmiş, ifade eylemiştir. İsimleri bende kayıtlıdır. Sonra bir taraftan Ethem Bey, bir taraftan Reşit ve Tevfik Beyler[5] ve arkadaşları, Ethem Bey'in karargâhına mensup bazı şahısları (efradı) teşvik ediyorlar. (Bu müfreze adamına işgal ettiler.)[6] O mektupların bir tanesi buradadır. *(Muhterem mücahit kardeşim Yürük Efe'ye... diyerek Kütahya'dan Ethem Bey tarafından yazılan kâğıdı okudu.)*

İki genç bu gece Karahisar'a geldiler. Bunların bendenizle Haydar Bey'i öldürmek üzere... Bu şahıslar arasında namusuna fevkalade emniyet ettiğim bir zatın ismi geçmiştir. Onu yakından zatıâlileri de tanırsınız. Öyle zannediyorum ki, kötü anlaşılmıştır. Hakkı Behiç'in ismi geçmiştir. Öyle zannediyorum ki, bu mektubu üzerinde taşıyan adamın üzerinde kâtibi umumi sıfatıyla Hakkı Behiç Bey'in mektubunun bulunması... Kâğıt arasında bir münasebet yoktur. Yalnız aynı adamın üzerinde bulunma-

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "Kütahya'ya". (Y.N.)
2 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "Kâzım Bey İsmet Bey'e bir mektup sureti okur." (Y.N.)
3 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "teşebbüsatı" (teşebbüsleri). (Y.N.)
4 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "nam ve haysiyetiyle". (Y.N.)
5 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "Sonra bir taraftan Ethem Bey ve bir taraftan Tevfik Bey". (Y.N.)
6 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da bu cümle yerine parantez içinde üç nokta konulmuş. (Y.N.)

sından başka. Ethem Bey tarafından bahsediyor.[1] Ethem Bey demiştir.[2] Sonra efendim... Demirci Mehmet Efe telgraf başına çağrılıyor, Ethem Bey tarafından. Daha evvel adam gönderiliyor. Demirci Efe'nin bir şifresi vardır. Ethem Bey'e diyor ki, Refet'in vücudu kalkmadıkça hiçbir meselc hallolunmaz. Bunun ehemmiyeti yoktur. Yalnız demiştir ki, telgraf başında: Sen Refet'in tekliflerine uy. Fakat kuvvetini topla ve vaziyet al demiş. Hakikaten Refet Bey daha evvel Mehmet Efe ile görüşmüştür. Demirci Mehmet Efe'nin olması tensip edilmiştir. Mesela Isparta ile Dinar arasında kuvvetlerini toplamış, isyankâr bir mevzi almıştır. Bütün bunlar cereyan ederken tabii biz de boş durmuyorduk. Mesela Haymana'ya adam gönderdik. Mesela Hacı Şükrü Bey'in belgesiyle yeniden adam toplamaya teşebbüs edenler varmış. Telgrafla haber verdiler. Biz de tabii meseleyi barışçı ve samimi bir surette ve fakat zararlı olmayacak şekilde halletmeye çalıştık. Fakat bunun icabı olmak üzere bütün bu müteşebbisleri tutuklamaya ve bu belgeleri almaya mecbur olduk. Ethem Bey diğer taraftan benim şahsıma telgraflar veriyor, daima samimiyetinden ve muhabbetinden bahsediyor. Ben de aynı surette teşekkür ediyorum. Lakin bir taraftan da bunlar cereyan ediyor. Son aldığımız raporda Ethem Bey cepheyi bırakmıştır, kendisine mahsus olan süvari kuvvetini Gediz'de toplamış ve Pehlivan Ağa namında birisi var. Onun da maiyetinde 200 kadar kişi... Kütahya'ya toplanmış, özetle, birtakım tertibat almış ve bir taraftan da mesela Ordu Kumandanı da ne kadar cephaneye ihtiyacınız vardır, bildiriniz de miktarını, göndereyim diyor. Cevap vermiyorlar. Bu nedir? Hakaret ediyor.[3] Şimdiye kadar bize böyle soru soran olmadı. Ne demek? Kütahya itaat arz ettiğinden bahisle[4] rapor... Diğer taraftan da haberleşmeler de böyle cereyan ediyor. Yine bugün aldığım raporlar vardır. Ethem Bey ve arkadaşları ve kardaşları bir hükümet teşkiline katiyen karar vermişlerdir ve hakikaten Ethem Bey bunu itimat edilir ve kendisiyle görüşen bir arkadaşımıza demiştir. Dolayısıyla bunu yıkmak lazım, belki de yıkmak esnasında beni hatalı bulurlar. Muvaffak olursam sevap alırım.

Diğer mühim mesele, bir gün işitiyorum, Ankara'da bir cereyan var. Reşit Bey diyor ki; bu paşalar buraya barış yapmak için gelmişler. İzmir'i,[5] İstanbul'u kurtarıyorlar ve bunların kurtarılacağını vaat etmek için gelmişlerdir. Halbuki tutuklamışlardır. Hakikaten bir gece yarısı –çünkü bu meselc buradaki Bolşevik Sefareti'ni de alakadar ettiği için– beni uyandırdılar. Bolşevik heyeti bütün geldiler. Beş altı saat beni meşgul etmişlerdir. Sonra kendisi itiraf etmiştir, bu propagandayı yapmıştır, meselenin bu kadar had bir şekle girdiğini görünce, halledilmiş zannederken bu şekle girmesi üzerine ve kendi kendime bazı arkadaşlarıma ve ben Heyeti Vekile'ye ve yüce Meclis'in genel kuruluna dedim ki; şahsi yol göstericiliğimle iyi hallederim, benim iyi yol göstericiliğimin, şahsi yol göstericiliğimin suiistimal edildiğini zannederek ve beni aldatarak hakikaten hükümetin ve memleketin başına telafi edilemez bir zarar, bir felaket getirecekler, ihtimal ki engelleyemeyecek bir halde bulunurum. Belki Meclis de, tedbir bulmak zamanından mahrum edilmiş bulunur. Ben de özel vazife-

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "Yalnız, aynı adam Ethem Bey tarafından bahsediyor." (Y.N.)
2 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "demiştir ki". (Y.N.)
3 "Bu nedir? Hakaret ediyor" yerine, *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "Buna da hakaret ediyor." (Y.N.)
4 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "dolayı". (Y.N.)
5 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "İzmit'i". (Y.N.)

me artık nihayet...[1] Fakat bu meseleyi fevkalade açık, kati ve fedakârane bir şekilde halletmek azminde bulunduğum için tuttum Reşit Bey'e az çok bu işin iyi halledilmesi için azimkâr olduklarını bildiği on, on beş kadar arkadaşı davet ettim ve bu heyete asıl işlerin sahibi olan Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti ve Dahiliye Vekâleti makamlarında bulunan zevatı davet ettim. O heyette Reşit Bey vardı, Celâl Bey, Emir Paşa, Yunus Nadi Bey, Kılıç Ali Bey, İhsan Bey, Vehbi Bey vardı, bir on beş kadar vardı. Bu zevatın huzurunda ve Reşit Bey'in karşısında meseleyi söz konusu ettim ve bu söylediklerimin hepsini söyledim. Bunu yapıyorsunuz. Kendinc hiçbir belge göstermeye lüzum kalmadı. İtiraf etti, yaptık ve yapıyoruz dedi. Bunun üzerine dedim ki; Reşit Bey bir, bir buçuk ay evvel bu meselenin halli ile meşgul olduğum sırada kahramanlıktan bahsettin. Siz de[2] mektuplarınız olmadığı halde, ... Hakikati sizin beyninize yerleştirebilmek için derim ki, hükümet ve ordu kuvvetlidir. Kararını verirse icra eder, buna muktedir, fakat biz bunda bir vefa meselesi görüyoruz ve meseleyi o noktadan halletmek istiyoruz. Lakin bundan sonra artık devam edemeyiz bu işe. İtiraf ediyorsunuz, yapılacak şey, hükümetin ve Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarına, emirlerine itaat etmektir, başka bir mesele yoktur. Şunu kaldırın, bunu getirin... Bu, anarşidir, olamaz. İşte bu hakikati kardaşlarınıza anlatınız. Ve Kılıç Ali Bey, Celâl Bey, Vehbi Bey ve Eyüp Sabri Bey ve Emir Paşa da gideceklerdi, ümit ederim ki vaziyeti anlayacaklar, dedim. [...][3] Zahmete katlandılar, oraya gittiler. Onlar orada iken Ethem Bey, kuvvetlerini toplamakla, tertibat ve vaziyet almakla meşgul olduğu...[4] bir gece idi. Ben de telgraf başına çağırdım, onlara dedim ki ...[5] olmadan cephe kuvvetlerinde birtakım vaziyetler alıyormuşsun, dolayısıyla şimdi bu hareketinizin[6] sebep vc maksadını kati surette anlamak mecburiyetindeyim. Bana cevap verdiler, Celâl Bey ve arkadaşları; rahat olunuz, yanlış anlamaya sebep olacak fevkalade bir şey yoktur. Fahrettin Bey, Refet Bey kalksın... Tevfik Bey'le görüştüktcn sonra bana bir rapor gönderiyorlar, evet biz o emre itaat edeceğiz, kanunlara itaat edeceğiz. Bunda anlaşmazlık yoktur. Ethem Bey ve kardaşı... Şu kalksın, bu kalksın. Yani eskiden öteden beri ne istiyorlarsa, bunları yine istiyorlar.

Şimdi efendim gayet basit görünür, Refet ve Fahrettin Beyler kalksın, halbuki bizde ne yazık ki hasıl olan kanaat, belgelere[7] ve teşebbüslere dayanmak suretiyle[8] hasıl olan kanaat şudur: Kütahya, Isparta, Demirci Efe'ye ve ta Isparta'ya kadar bir nüfuz bölgesi, Isparta, Yörük Ali Efe'ye kadar olan mahal de bir nüfuz bölgesi... Bir taraftan da bütün memleket içerisinde kayıtsız şartsız kuvveti genişletmek... Dolayı-

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da, burada, Sadi Borak tarafından parantez içinde "verdim ve" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
2 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "Sizde". (Y.N.)
3 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da, burada, Sadi Borak tarafından parantez içinde "Bu" sözcüğü eklenmiş. (Y.N.)
4 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da, burada, Sadi Borak tarafından parantez içinde "bir sırada" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
5 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da, burada, Sadi Borak tarafından parantez içinde "Benim haberim" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
6 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "hareketlerin". (Y.N.)
7 "Belgelerc" sözcüğünün aslı olan "vesaika" sözcüğü yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "vesaite" (vasıtalara). (Y.N.)
8 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "şartiyle". (Y.N.)

sıyla bunları bin kere kendileriyle bizim heyet ile konuştuk ve her gece belki konuştuk, söyledik. Bizim heyet diye gönderdiğimiz arkadaşlara eski nakarat... Fakat ben artık şahsi ve hususi vazifemin son bulduğunu söylemiş olduğum için ve hakikaten Heyeti Vekile'ye arz ettim, onlar bir karar aldılar. O karar, vatanın hakiki kurtuluşu için ... Heyeti Vekile 1. Kuvvei Seyyare'nin kayıtsız şartsız, Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarına ve Büyük Millet Meclisi hükümetinin emirlerine ve nizamlarına itaat ile mükellef olduğunu ve askeri disiplin ile kayıtlı bulunduğunu ve 1. Kuvvei Seyyare Kumandanlığı'nın askeri hususlardan bilcümle ... kumandana olup ve bu işle meşgul olmak Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne aittir. Dolayısıyla Heyeti Vekile dedi ki, siz ayrı ayrı uğraşmayınız, bu askeri meseledir, zaten, oraya ait bir keyfiyettir, icapları ne ise o yapar. Ben de bu Heyeti Vekile kararını oradaki arkadaşlara suret olarak tebliğ ettim. Onu müteakip tekrar bize yazdılar. Bizim görüşlerimizin kötüye yorulduğunu görüyoruz. Bu Heyeti Vekile'nin kararı neye varır?.. Ben de cevap verdim. Kötüye yorulan bir şey yoktur ve tatbiki tabii bulunan bir meseleyi tekrar ihtardan ibarettir. Oradaki özel vazifeniz son buldu, dönünüz. Halbuki diğer taraftan açık telgraf olmak üzere Batı Ordusu Kumandanlığı'na, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne, Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey imzasıyla bir telgraf yazılıyor. *(Telgraf okundu.)*[1] Şimdi efendiler; demek[2] bu, en nihayet gösterilmiş bir zamirdir.[3] Fakat bence muhakkaktır ki, daha evvelinden bu şekilde veyahut o şekilde, burasını berbat etmek ve burada kendi akıllarınca bir hükümet yapmak teşebbüsünde ve kanaatinde bulunmuşlardır. Bütün teşebbüsleri açık, örtülü hep bu noktaya, bu gayeye yöneliktir. Efendiler; elhamdülillah hükümetimiz kuvvetlidir. Ordumuz emniyet vericidir. Bittabi Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine taarruz edenler, tecavüz edenler hakkında yüksek heyetlerinin kanunları tatbik edilir ve hükümetimiz bu kanunları tatbik etmeye muktedirdir. Zannediyorum ki, bu açık telgraf üzerine Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, derhal Ethem Bey'i kumandadan azlediniz ve hakkında kanuni takibat yapınız emrini vermiştir. Tabii ordu icap eden tedbirleri alır ve tertibatı yapar. Yalnız şunu da tamamlamak istiyorum, gelen paşalar vad'ü vaid[4] ile katiyen gelmemişlerdir.

Onu da bilelim ki, belki yarın veya öbür gün Muhtar Beyefendi[5] izahat vereceklerdir. Fransızlar müracaat ederse ve neticesi gelmese bile, müracaatlarını derhal kabul ederiz. Müzakereler dahi siyasetimizi ve bizim bu hareket tarzımız Batı'ya karşı... Doğu'ya olan ve bu noktadan Moskova ile...

Efendim, Hacı Şükrü Bey'in kabahatleri çoktur, isterseniz onu diğer münasip bir zamanda söz konusu ederiz.

Reis [Celâlettin Arif Bey]: Celseyi tatil ediyorum.

1 Telgraf için bkz. *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1962, s.151-152.
2 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "demek" sözcüğü yoktur. (Y.N.)
3 Zamir: İç, içyüz, gönülde gizli olan sır. (Y.N.)
4 Vad' ü vaid: İyi ve yıldırıcı, ürkütücü şeyler vaat etme. (Y.N.)
5 Hariciye Vekili Ahmet Muhtar. (Y.N.)

İSMET VE REFET BEYEFENDİLERE*

(30 ARALIK 1920)

25'le

Kütahya'da Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdüriyeti'ne
Karahisar 12. Kolordu Kumandanlığı'na

Şifre

İsmet ve Refet Beyefendilere:

Ethem Bey'in Millet Meclisi'nin meşruiyetine tecavüz ve isyanı ihtiva eden çektiği telgrafname üzerine dün 29 Kânunuevvel'de [29 Aralık'ta] Kuvvei Seyyare meselesini Meclis'te bütün tafsilat ve teferruatıyla izah etmiş, Ethem Bey'in son telgrafnamesini de aynen okumuştum. Ethem Bey'in kumandadan düşürülmesi hakkında verilen karar ve tarafımızdan alınan tedbirler Meclis'çe tamamen tasvip edilmiş idi. Bugün Kütahya'dan dönen zevat da, Meclis'e geldiler. Bunların dönüşüyle ve hayatlarına dair verdikleri izahat üzerine, Meclis'te meselenin yine kan dökmeden halli için bir eğilim hasıl oldu. Bunun üzerine Büyük Millet Meclisi'nin son bir âlicenaplık eseri olmak üzere Ethem Bey'le biraderlerine kati surette kuvvet başından ayrılarak hükümete sığınmaları için son bir teklif yapılmasını ve sığındıkları takdirde hayatlarının temin edileceğinin ve haklarında verilecek kanun hükmünün affı için hükümetçe Büyük Millet Meclisi nezdinde aracılıkta bulunulacağının tebliğ edilmesini Meclis'e teklif ettim ve bu teklif Meclis'çe kabul edildi. Buna göre son olmak üzere Ethem Bey'le arkadaşlarına tebligat yapılmasını ve neticenin bildirilmesini rica ederim.

İsmet Beyefendi'ye ve malumat için Refet Beyefendi'ye yazılmıştır. 30 Kânunuevvel 336 [30 Aralık 1920]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/2482, Dolap 46, Göz 4, Klasör 2485, Dosya 99, Fihrist 60-3'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1975, sayı 73, Belge No: 1587. Ayrıca bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.270. *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda 27 Aralık 1920 günlü zabıt tutanaklarının sonunda "Zabıtlarda Geçmeyen Belgeler" başlığı altında yer almaktadır. (Y.N.)

ELAZİZ VİLAYETİ'NE*

(30 ARALIK 1920)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Erkânıharbiyei Umumiye
Şube 1
Şifre 3

30.12.36 [1920]

Elaziz Vilayeti'ne

Halen Elcezire ve 2. Kolordu cephelerinin ihtiyacından dolayı Elcezire ve 2. Kolordu cepheleri kumandanlıklarının ve merkezi hükümetin rızası dahilinde ve derhal Ayıntap cephesine sevk edilmek şartıyla vilayet dahilinde gönüllü teşkilatı yapılabilir. Bu hususun liva ve kazalara tamimi ve bu konuda keyfiyeti soran Pötürge Kaymakamlığı'na cevap verilmesi rica olunur.

Salih

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı Arşivi, Dolap 10, Göz 3, Dosya 164, Klasör 602'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Mart 1966, sayı 55, Vesika No: 1266. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
ÇERKEZ ETHEM MESELESİ ÜZERİNE ALINAN TEDBİRLER HAKKINDA*
(30 ARALIK 1920)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Mesele, bütün[1] tafsilatı ve teferruatıyla yüksek heyetinize arz edilmiştir. Celâl Beyefendi'nin oraya giden heyet namına verdiği izahat ve Vehbi Bey'in vermiş olduğu izahat, arz olunan tafsilatı tamamlamıştır. Şimdi son vaziyet, ordu, 1. Kuvvei Seyyaresinin[2] fiilen zararlı bir hale gelmemesi için, fiilen tedbirler almaya başlamıştır. Dolayısıyla, bu tedbirlerin bir an dahi beklemesine, heyet teşkili, encümen teşkili, eğer bu okunan önerge gibi verilen emirlerin ve talimatın gecikmesine sebep olacaksa, hükümet heyeti, Heyeti Vekile bittabi buna olur veremeyecektir. Çünkü Heyeti Vekile bunun neticesine ait mesuliyeti yüklenmiş olacaktır. Bu meselede Heyeti Vekile'yi arınmış bir hale koymak ve teşkil edeceğiniz komisyonda bu meseleyi halledebileceğinize kani olursanız, o zaman komisyonları yapabiliriz. Bu, bir hükümet işidir. Yalnız müzakere edelim. Hakikaten daha kolay, daha seri, emin bir surette bir hal şekli bulacak isek tatbik edilsin.

Refik Bey (Konya): Paşa Hazretleri müsaade buyurulur mu? Biraz evvel arkadaşımızın izah ettiği gibi, meselenin hassasiyeti zatı devletinizce malumdur. Meydan verilmesin. Şüphesiz fiili tedbirler devam edebilir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Beyefendi Hazretleri, silah patlamadan ve bir fenalığa meydan vermeden halledilmek için bir buçuk aydan beri, geceli gündüzlü çalışmaktayız. Bütün arkadaşlarımız bunu pekâlâ biliyor. Yalnız burada, teorik çalışmak değil, bir buçuk aydan beri bizzat orada[3] gidip çalışmak suretiyle hadiseyi durdurmuşum.[4] İhtimal ki bir buçuk ay evvel, dün başlamış olan hareket başlayabilirdi.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.295-305; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s.143-149.
Atatürk'ün gizli oturumlarda yaptığı konuşmalar hazırlanırken *TBMM Gizli Celse Zabıtları* esas alınmış, Sadi Borak'ın hazırladığı *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'dan yararlanılmıştır.
TBMM Gizli Celse Zabıtları'nda Mustafa Ünver, *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da ise Sadi Borak tarafından, zabıtların bazı yerlerine parantez içinde kimi sözcükler eklenmiştir. Bunlar dipnotlarda belirtilmiştir.
Yukarıdaki konuşma, Büyük Millet Meclisi'nin, İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi riyasetinde 30 Aralık 1920'de yapılan 126. toplantı 2. ve 3. celselerinde yapılmıştır. (Y.N.)

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "bugün". (Y.N.)
2 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "Kuvvei Seyyareyi". (Y.N.)
3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "o arada". (Y.N.)
4 "Durdurmuşum" sözcüğünün aslı olan "tevkif etmişim" sözcükleri yerine, *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "tevkif etmiş (bulunuyoruz)". (Y.N.)

Bir buçuk aydan beri ordu büyük kısımları bu meselenin halline hazır bulunuyordu ve düşmanla meşgul olamadı. Dolayısıyla bunun fazla uzamasına imkân yoktur ve görüyorsunuz Batı Ordusu Kumandanı İsmet Bey, böyle bir ihtimali bertaraf etmek için Ethem Bey'e haber veriyor. Ben Kütahya'yı işgal edeceğim, Kuvvei Seyyare'yi oradan çekiniz[1] diyor.

Refik Bey (Konya): Devletlilerinin dünkü izahatı sırasında... Ve görünen şekli itibariyle bugünkü vaziyetimize muhalif bulunan şu hareket, üstlendiğiniz yüksek vazifeleri iyi suretle yerine getirmeye azami fedakârlık ihtiyar buyurulduğu tamamen kanaat verici bir surette kalplerimize yerleşmiştir. Arzu ediyoruz ki, bu vazifenizin yegâne öncüsü ve Anafartalar Kahramanı... Tarihi şanın muvaffakiyetlerine son hassas olan şu mesele halledilsin. Kendi hesabıma ve bütün milletin menfaatları namına kalbi teşekkürlerimi takdim ediyorum. Zaten devletlilerinin izahatı arasında dahildir. Silah patlamamasını temenni ediyoruz ve arzularımız da silah patlamamasını temin etmektir ve biz müzakereye devam edelim. Memleketin menfaatına uygun bir surette hallederiz inşallah.

Dünkü telgraf bize ait değildir; sahibine aittir. Onun tutar yeri yoktur. Yüksek hissiyatımıza müracaat etmek suretiyle buna bir hal çaresi bulunması ve yüce Meclis'in üstlendiği... Tekrar istirham ediyorum Paşa Hazretleri'nden.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Beyefendiler; gayet acı bir vaziyet karşısında bulunuyoruz. Eğer hükümet varsa ve bu hükümet bir kuvvete dayanıyorsa, yapılacak şey, bu kuvvetin eserlerini göstermektir veyahut hükümetin dayandığı kuvvet yoksa. 1. Kuvvei Seyyare Kumandanı'nın diktatörlüğünü kabul etmek lazımdır.

[İsmail Fazıl Paşa, İsmet Bey'in, Batı Cephesi Kumandanlığı'na gider gitmez Ethem Bey çetesini nizamiyeye iltihak ettirmek isteğini söyler ve "Acaba zamanı mıdır, onu bilmiyorum" der.]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Zamanıdır. Paşa.

İsmail Fazıl Paşa (Devamla): Onu bilmem, pek güzel. Ethem Bey'in yaptığı tahribat, bunu kabul etmeyecek, nazarı itibara almayacak kimse yoktur. [...] Efendiler; Arslan Kaptan çetesi değimiz bir çete, Kuvayı Milliye dediğimiz bu çetelerin yaptıkları şeyi biz bile Ankara'da engelleyemedik. [...] Müdafaai Milliye'ye ait bir şeyi işgal ettiler, aileleriyle beraber oturuyorlar. Gece vakti geldiler, bastılar, çıkardılar, kimse çıkaramadı. Vasfi Bey ki memuru idi, o gece her tarafa, Nafıa Vekâleti'ne, Ankara Valisi'ne müracaat etti, önü alınamadı. Bunlar birtakım serseri adamlardır.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Araştırdım, böyle bir şey vaki değildir.

[...]

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlarda Konuşmalar*'da "çekeceğiz". (Y.N.)

İsmail Fazıl Paşa (Devamla): ... mesele, bugün Ethem Bey ve nüfuzlu adamlarından falan ve filan haklarında bizim tatbik etmiş olduğumuz muamelenin zemin ve zaman uygun olarak yapılıp yapılmamasından ibarettir. Mazallah ya tüfek patlarsa...

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Patlamaz...

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): [...] Şimdi hükümeti söz konusu etmekte mana nedir? Hükümet bugün çaresine girişmiştir. Dolayısıyla bu müzakereyi fazla görüyorum. Biz icraat yapıyoruz, bize daha ne izahat veriyorlar.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, Hüseyin Avni Bey'in bu meselede hakkı vardır. Doğrudur, hükümet gibi düşünüldüğü zaman böyledir. Bu iş Heyeti Vekile'de genel meseleler arasında bir mesele gibi ortaya çıkmış, tabii mesuliyeti var. O mesuliyeti idrak ederek buraya geldik, bu meseleyi halletmek mecburiyetindeyiz. Eğer bundan acz gösterirsek ve bunu hissederse belki o zaman fena olur, memleket batar.

Basri Bey (Karesi): Memleket batarsa hepimiz birden batarız efendim.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim, bu meseleyi yüce Meclis'inize arza lüzum hissediyorum. Harekâtın başlangıcından bugüne kadar bizimle gayeye ulaşmak için mesai sarf eden arkadaşlarımızın kanunsuz isyankâr harekâtına karşı tedbirler almaktır. Bittabi, bu kadar fedakârlık etmiş olan arkadaşlardan yine aynı gayeye suikast edecek bir kimsenin bulunacağını hiç kimse hatırına getiremez. Düşündük ki, meselcyi hususi surette ve gayri resmi surette halledelim. Tabii arkadaşlarımız hükümetin sahip olduğu kadar istihbarat kaynaklarına sahip olmadıklarından, başka başka anlayışlarda bulunabilirler. Dolayısıyla, arzu edilir ki, mesele bütün açıklığıyla yüksek heyetinizce malum olsun. Bunlar hakkında şu veya bu tedbiri yapabilmek için Heyeti Vekile, genel kurulun bir kararını almadı. Mesele, Heyeti Vekile'ce malum idi. İşin fiili tatbikatına girişilmiş bulunuyordu. Ümit ederim ki, hepimizin arzu ettiğimiz üzere mutlaka memleket ve millete faydalı bir surette neticeye ulaşacağız.

Paşa Hazretleri'ne bir iki noktada cevap vermek istiyorum. Her halde memleketin her tarafında hükümet teessüs etmelidir ve yine gayemizin elde edilmesi ve memleketin müdafaası için muntazam ordu meydana gelmelidir. Bu esaslara muhalif olan, zararlı olan her türlü kanaatler imha edilmelidir. Heyet bu kanaatte olmakla beraber, bu gibi icraatın zamanı geldiğine kani değildi. Böyle ufak tefek icraat için en münasip zaman olduğu inancındayım. Mesela Demirci Efe, Yörük Ali Efe, bilmem Gök Demir arasında hakikaten taşkınlık eden Ethem Bey ve kardaşları bulunmuşlardır. Oraya gönderdiğimiz iki muktedir kumandanın gayet basiretkârane tedbirleri neticesinde bugün elde ettiği netice nedir? "Artık ben yoruldum, göstereceğiniz yerde istirahat edeceğim" dedi ve o yolda müsaade edilmiştir. Yanında hakikaten çokça kuvvet vardı ve halka zarar veriyor ve hükümetin tesisine mani oluyordu. Sonu gelmez cinayetler işliyordu. Tabii bu halde bırakılamazdı. Bu adamı boğazlamak mı istiyorduk? Hayır. Edep ve itaat dairesine almak istiyorduk. Dolayısıyla kendisine ihtarlarda bulunuldu. Fakat diğer taraftan Ethem Bey'in teşvikleri neticesi olarak oradaki ordu kumandanının kuvvetini tanımadılar. Silahlı olanların silahını aldılar. Fakat yine alınan akıllıca tedbirler neticesinde hükümete iltihak etmiştir. Şimdi aldığım telgrafta, Demirci Efe sığınmıştır.

(Telgraf okundu.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Aman tüfek patlayacak ve bilmem ne olacak diye endişeye mahal yoktur. Kütahya tam bir sükûnetle işgal edilmiştir ve bir hadise vukua gelmemiştir.

Bir Mebus Bey: Ethem Bey'in kuvveti nereye çekilmiştir?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Zannederim Gediz'e çekilmiştir. Ümit ederim ki Erkânıharbiye Riyaseti yakında onları kuvvete itaat etmeye mecbur edecektir. Mümkün olduğu kadar iyi suretle yapılacak, onlar tarafından sebebiyet verilmedikçe, verilmediği takdirde orduca silah kullanılması talep olunmamakta ve lüzumlu görülmemektedir. Ümit ederim ki, mesele hallolunacaktır.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): [...] Ordunun hareketinin ertelenmesi uygun değil midir? Anlaşma zemini yok mudur?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim; arz edeyim, anlaşmadan bahis buyuruluyor. Bu, hükümete itaat ettirmek meselesidir. Bittabi anlaşma söz konusu olamaz. Bazılarının kabul ettiği gibi, Ethem ve Refet Beyler arasında olsa, iki şahıs arasında anlaşma zemini bulunabilir. Fakat söz konusu olan, hükümet meselesidir. Bir buçuk aydan beri barışçı tedbirlere girişilmiştir. Eğer onları ikna etmek, takip etmek imkânını görse idik, zaten bunların hiçbirine[1] ihtiyaç kalmazdı. Muvaffak olamadığımızdan, ordunun kuvvetini bunlara karşı sevk ihtiyacı hasıl oldu. İhtimal ki, yapılacak bazı teklifleri vardı ve neticeye ulaşılırdı. Ancak resmen ve alenen Millet Meclisi'ne karşı tecavüz ve taarruz etmiştir ve bundan dolayı derhal kumandadan azledilerek kanuni takibata girişilmiştir. Fakat yüce Meclis'iniz onu yapabilir, o başka. Hükümetçe yapılacak başka bir şey yoktur efendim. Cepheye giden arkadaşlarımızın görüşleri de bu merkezdedir. Görülen vaziyet, meselenin bu olduğunu hissettiriyordu. Bununla beraber, memleket bizimdir, o bizimdir, doğrudan doğruya açık söylesinler. Ethem Bey'in, Arif Bey'in ve Atıf Bey'in meselesinin bu olduğunu tahmin ederim. Arkadaşlarımız çok iyi niyet sahibidirler. Bu meseleyi başlangıcından nihayetine kadar inceledikten sonra hasıl olan kanaate göre muamele yapacaklardır. Yüksek malumunuz, bütün kumandanların çekilmesini arzu etmişlerdi. Fahreddin Bey'in, İsmet Bey'in, Refet Bey'in çekilmesini istediler. Sonra baktılar, bu olmayacak, fazla geliyor. Arkadan karıştırmaya başlayalım dediler. Bu talepleri ile maksat, hükümeti ellerine alıp zorbalıkla hüküm sürmekti.[2]

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): [...] Mademki bir buçuk aydır kardeşi falan, hepsi elinizde iken, niçin tutuklamadınız? Bu azılıları bir daha memleketin içine saldınız?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim, neticede öğrendim, sonra memlekette mühim ve tesirli edilmiş bir kudreti imha etmek doğru değildir. Hem o zaman hiçbir belge yoktu. Şimdi elimizde belgeler vardır. Şimdi mektuplarını, adamlarını tuttuk.

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "hepsine". (Y.N.)

2 "Zorbalıkla hüküm sürmekti" sözcüğünün aslı olan "tagallüp etmekti" sözcükleri yerine, *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*'da "taklip etmekti" (hükümeti devirmekti). (Y.N.)

Fakat nasılsa bu arkadaşlarda yanlış bir zihniyet hasıl olmuştur. Zannederim ki, başlangıçta bir şey yapılamazdı. Bunların hataları görüldüğü zaman derhal onları imha etmek, en evvel hatıra gelen şey değildir. O bir kuvvettir, düzene sokulur, kendini düzeltmesine çalışılır. Biz o görüşü takip ettik ve yüksek malumunuz daha çok çapulcu kuvvetleri vardı. Bunlar bertaraf edilmiştir. Kalan kuvvetler şekle sokulmuşlardır ve hakikaten kendini düzeltmiş kuvvetlerdi ve zaman ile, az çok hoş görmek şartıyla, daha iyi bir hale geleceğini tahmin ediyorduk. Fakat nasılsa zihniyet değişikliği hasıl olmuştur ve daha şiddetli ve seri tedbirler alınmasına hükümeti mecbur etmişlerdir. Eğer böyle fena zihniyetlere sapmamış olsalardı, elbette haklarında daha hayırlı idi.

Basri Bey (Karesi): [...] Çapulculuğu vesairesi söz konusu olan Ethem Bey'in bizim seçim dairesinde çapulculuğu vesairesi yoktur. Bir tavuğa bile dokunmadığını iddia ediyor ve ispat ediyorlar. [...]

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Yüksek beyanatınız arasında cevap verilmesini lüzumlu saydığım noktalar şunlardır. Diyorsunuz ki; Ethem Bey iyi adamdır. Halbuki öyle değildir. Ethem Bey şakidir. İdare edilerek kullanılıyordu. Şaki, daima şakidir. Bunun itimat edilir bir tarafı yoktur. Efendiler, buna emniyet buyurmanızı rica ederim.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Buna, bu hareketc, hıyanetten ziyade idaresizliktir diyorsunuz. Eğer Batı Ordusu Kumandanlığı'nın teşekkülünden itibaren bugünkü idare olsaydı mesele kalmayacaktı. Mesela bazı yerde koyunlar gasp olunmuştur. Hükümet ağzını kapamış, kulaklarını tıkamıştır. Müracaat eden insanların parasını vermiştir.

Üçüncü Celse

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Muhterem efendiler; hiç zannetmem ki, heyeti celilenizi teşkil eden arkadaşlardan herhangi bir zat mutlaka filan ve falanı imha etmek fikrini bir an için aklına koymuş olsun. Bilhassa vatani hizmetleri geçmiş olan bir zatı... Bu sebeple arkadaşların hissiyat ve fikirlerinden ilham alarak hatıra gelen bir şekil ve sureti kararlaştırırız. Batı Ordusu'nun büyük kısmıyla Kütahya'ya girmiş olduğuna dair telgraf aldık. Güney Ordusu'nun mühim kuvvetleri, zannederim ki, Altıntaş'ta bulunuyor. Yani 1. Kuvvei Seyyare dar bir vaziyete konulmuştur. Şimdiye kadar vuruşulmadı. Kütahya'da bulunan Kuvvei Seyyare'nin bazı kısımlarının çekilmiş olduğu anlaşıldı. Bundan sonra da vuruşmamaya gayret ederiz. Ethem Bey'in, Reşit Bey'in, Tevfik Bey'in haklarında kanuni hükümler tabii gayet ağırdır. Fakat bu hükümleri vermek ve yine hükümleri affetmek yüce heyetin salahiyet dairesindedir. Bu gece Paşa Hazretleri'nden rica ederim, ordu kumandanlarıyla beraber vaziyeti gördükten sonra, kendilerine bazı barışçı tekliflerde bulunabilir. Şüphe yok ki, kuman-

dadan çekilmeleri lazımdır. Kumandadan çekildikten sonra kendilerinin hayatlarına dokunulmayacağına ve korunacağına kefil oluruz. Yalnız o açık telgrafnamesiyle yüksek heyetin meşruiyetine taarruz etmiştir. Ondan dolayı yüce heyetiniz nezdinde aracılığımızı söyleriz. Kendileri tam bir sükûnetle teslim olur. Kuvvetleri dağıtmak hatırımızdan geçmemiştir. Arkadaşların buyurdukları gibi, onlar masum kuvvetlerdir. Vatanperver insanlardan meydana gelen bir kitledir. Başlarına diğer bir arkadaş geçer, kumanda eder. Cephenin şurasına burasına ayrılabilir. Dağıtmak uygun olmayabilir. Bu, bir mesele olarak değerlendirilmez. Fakat bu arkadaşlar, kendilerine verilmiş olan hizmetlere dayanarak, vaziyeti ve şöhreti kötüye kullanmış oluyorlar. Böyle bir teklifte bulunabiliriz. Kuvvetten tecrit edilecekler, kabahatlerini Büyük Millet Meclisi affedecektir. Son tasavvurlarından dolayı affa mazhar olmaları için yüce Meclis'inizde aracı olacağımızı vaat edebiliriz. *(Pek uygun sesleri.)*

Eyyüp Sabri Bey (Eskişehir): Ethem Bey, Tevfik Bey hakkında yapılsın, Reşit Bey hakkında bir muamele yapılmasın. Çünkü anlaşma için gitmiştir.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Mademki bu meselede anlaşma için gitti deniyor, bende, Reşit Bey'i, kendisini itham edecek belgeler vardır ve kendi itirafı altındadır. Dolayısıyla o arkadaş da müsamaha ile geçiştirilemez. Hakikati söyleyelim ki, mesele aydınlansın, tabii Reşit Bey orada kalmıştır.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim; Yunus Nadi Beyefendi'ye kısa bir cevap vermek istiyorum. Buyurdular ki, bu kadar mühim bir mesele Heyeti Vekile tarafından sadece malumat beyanı için yüksek heyete arz olunamaz. Bendenizce bu kadar açık muamelenin yüksek heyetinize malumat için bile arzı lüzumsuzdur.

Efendiler, bugün belgelerden ve fiili teşebbüslerden, her şeyden vazgeçiniz, en son gelen açık telgrafla yüce Meclis'in meşruiyetine açık bir surette kaba bir lisanla taarruz ve tecavüz eden bu gibiler hakkında lazım gelen muamele için yüksek heyetiniz gayet açık bir kanun yapmıştır. Bu hareketin müteşebbisleri hakkında şöyle mi yapalım, böyle mi yapalım diye maruzatta bulunan Heyeti Vekile'yi bir an tutmak doğru değildir. Bu kadar âciz, bu kadar titrek insanlardan teşekkül eden bir heyetle bugünkü şartlar dahilinde memlekette hüküm icra edilemez. Bütün arkadaşlarımdan istirham ediyorum, Heyeti Vekile'ye tavsiye olunacak harekâtı tavsiye buyurunuz...

Beyefendi'ye de ufak bir cevap vermek istiyorum. Bu mesele bir aydan, bir buçuk aydan beri söz konusu olduğu halde, dün yüksek heyete intikal etti. Buraya intikalinden belki birkaç ay evvel heyet, bazı tedbirlere teşebbüs etmiş bulunurdu. Bunda bir hatam olduğunu bu suretle anlamış bulunuyorum. Hakikaten böyle hayat ve bağımsızlığımıza ve genel mevcudiyetimize bir darbe vurmak isteyenlere karşı bu kadar samimi, bu kadar âlicenabane hareket etmek bir hatadır ve ben ne yazık ki, bu hatayı işledim. Fakat bundan sonra yüksek heyetinize vaat ediyorum, tekrar etmem. Beyefendi'nin görüşlerine temas eder birkaç nokta arz etmek istiyordum. Yalnız bu isabetli olan görüşlere benim izahatım da ufak... Bendeniz arz ettiğim gibi, kanunen açık olan bir vazifesini Heyeti Vekile yapagelmektedir ve bunda henüz kendisini âciz

görmemiştir ve bundan dolayı yüksek heyetinizden bir karar alınmasına lüzum görmemiştir. Fakat yüksek heyetiniz bu meselede mesuliyeti Heyeti Vekile'nin üzerinden almak isterse Heyeti Vekile bundan memnun olur ve elbette yüksek heyetinizin kararıyla bu mesele hallolunursa daha isabetli olur. Kararı Heyeti Vekile kendi görüşüne uygun görürse kabul eder. Görmezse düşürürsünüz. Kendi kararınızı icra ettirecek bir heyet bulursunuz.

Demirci Efe sığındığı sırada, kendisine hükümet namına bir şey vaat edilmemiştir. Evet, kayıtsız şartsız teslim olmuştur. Demirci Efe meselesi bu meseleye göre daha hafiftir. Demirci Efe'nin birtakım özel cinayetleri, yani cehalet ve gaflet eserleri vardır. Fakat son vaziyette asıl cani Ethem Bey'dir. Çünkü Demirci Efe, tam bir sükûnet ve itaatle oturuyordu. Sonra isyankâr vaziyet aldı. Bununla beraber, silahla karşılık vermedi. Ordu kuvvetleri bunları sardı, silahlarını aldı. Efradından asker olanları kıtalara gönderdi. Bu adam birkaç kişi ile kaçtı. Fakat daha sonra teslim oldu. Bu adam Büyük Millet Meclisi'ne tecavüz etmemiştir. Ordu ile fiili bir çarpışma yapmamıştır. Ondan dolayı mahallinde idareten bir yerde ikamet ettirilmiştir. Her halde cinayetlerinin İstiklâl Mahkemesi'nce görülmesi lazımdır.

Reis [İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi]: Efendim, bu meseleye dair çeşitli önergeler var, müzakere kâfidir, gündeme geçelim deniyor. Önergeler okunuyor, dinleyelim.

Bir de Fazıl Paşa'nın bir önergesi var. Geçen de okunmuş idi. Hatırlarsınız. Paşa söz söyleyecekler mi?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, çok rica ederim, Paşa'nın verdikleri önerge muhteviyatı çok ağırdır. Dolayısıyla biraz izahat versinler.[1]

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda, Yozgat Mebusu İsmail Fazıl imzalı önerge okutulduktan sonra, Mustafa Ünver tarafından, "Zaptın sonu bulunamamıştır" açıklaması yapılmış. (Y.N.)

ENVER PAŞA'YA*

(ARALIK 1920 - 19 ŞUBAT 1921 ARASI)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet

Ankara
336[1]

Enver Paşa Hazretleri'ne

Rus Sovyet Cumhuriyetleriyle dostane münasebetlerimizi devam ettirmek ve takviye için Moskova'ya bir sefaretger[2] gönderilmesi münasip görülmüş ve Batı Cephesi Ordu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleri sefiri kebir[3] ve belirtilen ordunun Erkânıharbiye Reisi Erkânıharp Binbaşı Safvet Bey ataşemiliter tayin edilmiş ve gönderilmişlerdir. Safvet Bey Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin Müdafaai Milliye Vekili Ferik Fevzi Paşa Hazretleri tarafından Almanya Erkânıharbiyei Umumiye Reisi General Fon Zekt tavsiye ve malzeme ve mühimmat temini için ihtiyaç olursa bizzat Almanya'ya gitmekle vazifelendirilmiştir. Adı geçenin seyahatinin temayül ve Almanya'da teşebbüslerinin temini için zatıâlinizce mümkün olan yardımın icrasını rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Türk Tarih Kurumu, Tevfik Bıyıklıoğlu Arşivi, Dosya No: 62'deki eski yazı belge Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

1 Tarih tamamen silinmiş olduğundan okunamadı. Okunabilen "336" [1920] yılı ise matbudur. Ali Fuat Paşa ve büyükelçilik heyeti, Aralık 1920 başında Eskişehir'de toplandıktan sonra yola çıkmıştır. Heyetin Moskova'ya varışı ise 19 Şubat 1921'dir. Bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955, s.104 ve 126. (Y.N.)

2 Sefaret heyeti. (Y.N.)

3 Büyükelçi. (Y.N.)

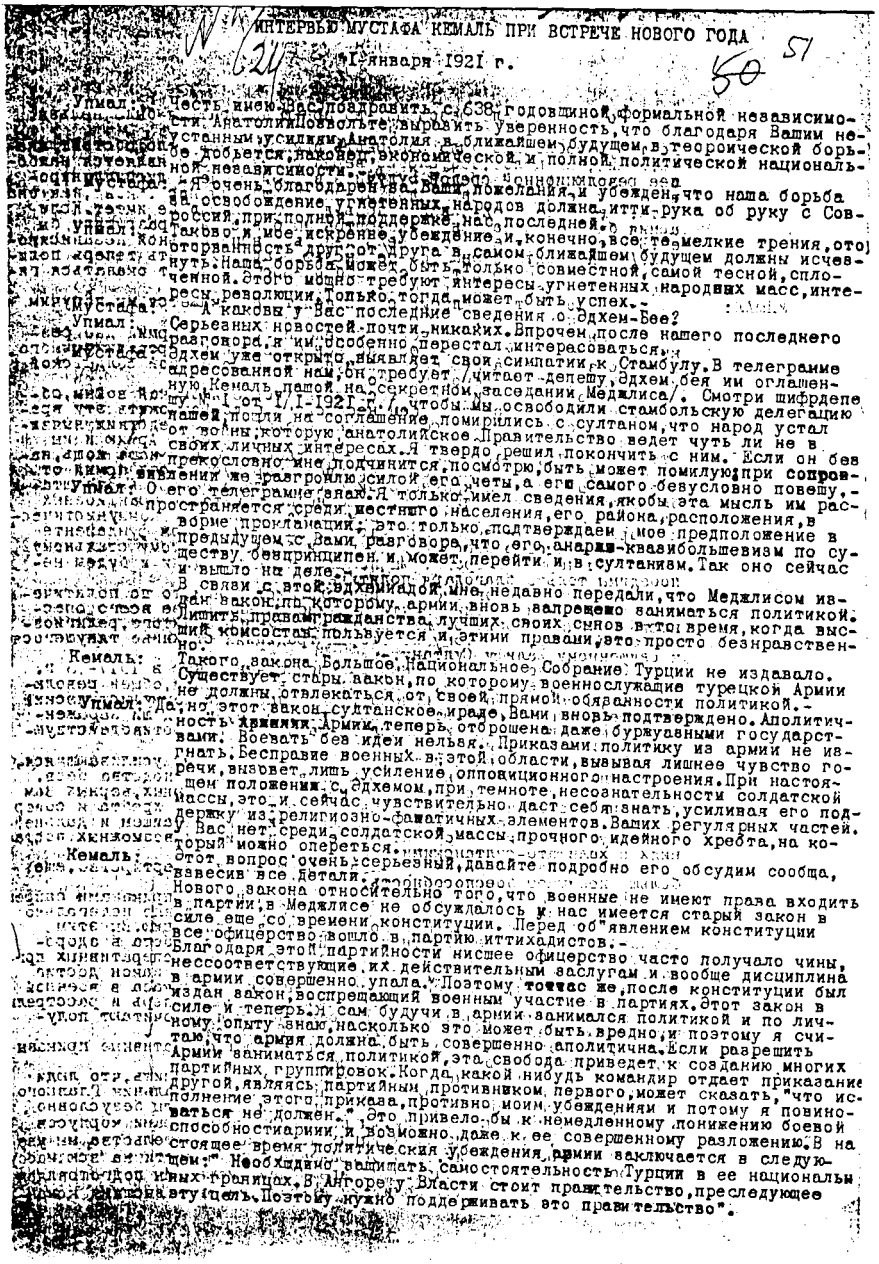

ИНТЕРВЬЮ МУСТАФА КЕМАЛЬ ПРИ ВСТРЕЧЕ НОВОГО ГОДА

1 января 1921 г.

Упмал: Честь имею поздравить с 538 годовщиной формальной независимости Анатолии. Позвольте выразить уверенность, что благодаря Вашим неустанным усилиям Анатолия в ближайшем будущем в героической борьбе добьется, наконец, экономической и полной политической национальной независимости.

Кемаль: Очень благодарен за Ваши пожелания, и убежден, что наша борьба за освобождение угнетенных народов должна итти рука об руку с Совдепией, при полной поддержке нас последней.

Таково и мое искреннее убеждение, и конечно, все те мелкие трения, отторженность друг от друга в самом ближайшем будущем должны исчезнуть. Наша борьба может быть только совместной, самой тесной, сплоченной. Этого именно требуют интересы угнетенных народных масс, интересы революции. Только тогда может быть успех.

А каковы у Вас последние сведения о Эдхем-Бее?

Упмал: Серьезных новостей почти никаких. Впрочем, после нашего последнего разговора, я им особенно перестал интересоваться.

Эдхем уже открыто выявляет свои симпатии к Стамбулу. В телеграмме адресованной нам, он требует /читает депешу Кемаль паше на секретном заседании Меджлиса/. Смотри шифрдепешу от 1 от 1/I-1921 г. /, чтобы мы освободили стамбольскую делегацию нашей, пошли на соглашение, помирились с султаном, что народ устал от войны, которую анатолийское Правительство ведет чуть ли не в своих личных интересах. Я твердо решил покончить с ним. Если он безусловно мне подчинится, посмотрю, быть может помилую, при сопровождении же разгромлю силой его четы, а его самого безусловно повешу.

Упмал: О его телеграмме знаю. Я только имел сведения, якобы эта мысль им распространяется среди местного населения, его района, расположения, в корне пропаганда, это только подтверждает мое предположение в предыдущем с Вами разговоре, что его анархо-квазибольшевизм по существу, беспринципен и может перейти и в султанизм. Так оно сейчас и вышло на деле.

Кемаль: В связи с этой выходкой, мне недавно передали, что Меджлисом издан закон, по которому армии вновь запрещено заниматься политикой. Лишить права гражданства лучших своих сынов в то время, когда высший комсостав пользуется и этими правами, это просто безнравственно.

Упмал: Такого закона Большое Национальное Собрание Турции не издавало. Существует старый закон, по которому военнослужащие турецкой Армии не должны отвлекаться от своей прямой обязанности политикой. Да, но этот закон султанское иреде, Вами вновь подтверждено. Аполитичность армии Армии, теперь, отброшена даже буржуазными государствами. Воевать без идеи нельзя. Приказами политику из армии не изгнать. Бесправие военных в этой области, вызывая лишнее чувство горечи, вызовет лишь усиление оппозиционного настроения. При настоящем положении с эдхемом, при темноте, несознательности солдатской массы, это и сейчас чувствительно даст себя знать, усиливая его поддержку из религиозно-фанатичных элементов. Вам регулярных частей, Вас нет среди солдатской массы прочного идейного хребта, на который можно опереться.

Кемаль: Этот вопрос очень серьезный, давайте подробно его обсудим сообща, взвесив все детали.

Нового закона относительно того, что военные не имеют права входить в партии, в Меджлисе не обсуждалось и у нас имеется старый закон в силе еще со времени конституции. Перед об"явлением конституции все офицерство вошло в партию иттихадистов.

Благодаря этой партийности нисшее офицерство часто получало чины, несоответствующие их действительным заслугам и вообще дисциплина в армии совершенно упала. Поэтому тотчас же, после конституции был издан закон, воспрещающий военным участие в партиях, этот закон в силе и теперь. Я сам будучи в армии занимался политикой и по личному опыту знаю, насколько это может быть вредно, и поэтому я считаю, что армия должна быть совершенно аполитична. Если разрешить Армии заниматься политикой, эта свобода приведет к созданию многих партийных группировок. Когда, какой нибудь командир отдает приказание другой, являясь партийным противником первого, может сказать, "что исполнение этого приказа, противно моим убеждениям и потому я повиноваться не должен." Это привело бы к немедленному понижению боевой способности армии, и возможно даже к ее совершенному разложению. В настоящее время политическая убеждения армии заключается в следующем: Необходимо защищать самостоятельность Турции в ее национальных границах. В Анторе у власти стоит правительство, преследующее эту цель. Поэтому нужно поддерживать это правительство".

Ankara Sovyet Misyonu Sekreteri Upmal ile görüşme.
(Sosyo-Politik Tarihi Rusya Devlet Arşivi'ndeki belgenin ilk sayfası.)

SOVYET MİSYONU SEKRETERİ UPMAL İLE GÖRÜŞME*

(1 OCAK 1921)

1 Ocak 1921

Upmal: Anadolu'nun bağımsızlığının 638. yıldönümü dolayısıyla sizi kutlamaktan şeref duyarım. Yorulmak bilmeyen çabalarımıza teşekkür ederken, Anadolu'nun yakın gelecekte kahramanca bir mücadele sonucunda ekonomik ve siyasi tam bağımsızlığını kazanacağına güvenimin tam olduğunu belirtmeme izin verin.

* Sosyo-Politik Tarihi Rusya Devlet Arşivi, Doğu Halkları Propaganda ve Harekât Konseyi Koleksiyonu, Fond 544, Liste 3, Dosya 46, Yaprak 51, 51 arkası, 52, 52 ark.'dan aktaran: *Aydınlık*, 31 Aralık 2000, Sayı: 3/702, s.16-17. Belge Rusçadan Mehmet Perinçek tarafından çevirilmiştir.
Sovyet Devlet Arşivi belgelerinde, "Sovyet Misyonu Sekreteri" unvanıyla anılan Upmal, RSFSC (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti) Türkiye Delegesi Ş. Eliava'nın hastalığı üzerine, 4 Ekim 1920 tarihinde diğer yetkililerle birlikte Ankara'ya gelerek Sovyet Elçiliği'nin başına geçti. (Bkz. *SSCB Dış Politika Belgeleri*, Devlet Yayınevi, Moskova, 1959, c.3'ten aktaran: *Teori*, sayı 115, Ağustos 1999, s.60.) Upmal'in adı kimi kaynaklarda Y. Y. Upmal diye geçerken, kimi kaynaklarda da Upmal Angorski diye anılıyor. Sovyet Devlet Arşivi belgelerinde Upmal'in adı bazen Umpal diye yazılmış, fakat biz doğru olan Upmal adıyla düzelterek yayımlıyoruz.
Upmal, saptayabildiğimiz kadarıyla, Mustafa Kemal Paşa ile üç kez görüşüyor. Birinci görüşme 8 Ekim 1920, ikinci görüşme 1 Ocak 1921, son ziyaret ise 24 Ocak 1924 tarihlerinde yapılmış. *Atatürk'ün Bütün Eserleri* uzmanları, Sovyet arşivlerindeki yoğun çalışmalarına rağmen, 8 Ekim 1920 günlü buluşmanın tutanaklarına ulaşamadılar. Daha sonraki iki görüşmenin tutanaklarını bu ciltte yayımlıyoruz. 1 Ocak 1921 tarihli görüşmenin tutanağına ve 24 Ocak 1921 tarihli görüşmenin iki ayrı tutanağına ulaştık. Bkz. bu ciltte, s.317-328 ve 329-336.
Rusya'dan gelen altınların bir kısmının Ankara'ya gönderilişini Kâzım Karabekir şöyle anlatıyor: "8 Eylül'de Moskova'dan gelen altın külçelerini hastahanede tarttırdık. Erzurum'da iki yüz kilo bırakıldı. Diğer bu kadarını Ankara'ya sefaret başkatibi Opmal ile gönderdim." Upmal ile Karabekir arasındaki görüşmede konuşulanları, yine *İstiklâl Harbimiz*'den öğrenebiliyoruz. (Bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.882-884.)
Upmal ve Türkiye'deki görev dönemi hakkında bilgi için şu kaynaklara başvurulabilir: Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.877-884; Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, c.II, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, s.635 (Avcıoğlu, hatalı olarak Upmal'in İlk Sovyet Elçilik Kurulu'nun başında olduğunu belirtiyor. Oysa "ilk" değil; daha önce Ş. Eliava var. Bkz. *SSCB Dış Politika Belgeleri*, c.3); Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970, s.119.
Belgenin yayın hakları *Atatürk'ün Bütün Eserleri* adına Mehmet Perinçek'e verilmiştir. Belgeyi Rusçadan Azerbaycanlı Türkolog Arif Acaloğlu ve Mehmet Perinçek çevirdi.
Upmal'in yardımcısı Memedov'un "Upmal Yoldaş'ın doğru çizgide olup olmadığı konusuna girmeyeceğim, bu husus Mdivani Yoldaş, Moskova'dan döndükten sonra belli olacaktır" şeklindeki açıklaması da dikkati çekiyor.
Mustafa Kemal Paşa, "Erzurum'da Büyük Millet Meclisi Üyelerinden Durak Bey'e" yazdığı 25 Ocak 1921 tarihli telgrafında, "Ankara'da teşkilat yaptırdığı anlaşılan Rusya Ticaret Heyeti Reisi Upmal'i memleketimizi terk ettirmeye mecburiyet görüldü" diyor. Bkz. bu ciltte, s.338. (Y.N.)

Mustafa Kemal: Dilekterinize çok teşekkür ederim ve inanıyorum ki, ezilen halkların kurtuluşu için verdiğimiz mücadelemiz, bize tam destek sağlayan Sovyet Rusya'yla el ele ilerlemek zorundadır.

Upmal: Benim de samimi görüşlerim böyledir. Tabii ki, bütün ufak tefek anlaşmazlıklarımız ve aramızdaki kopukluklar en kısa zamanda ortadan kalkmalıdır. Ezilen halk kitlelerinin çıkarları ve devrimin çıkarları bunu kuvvetle gerektirmektedir. Ancak bu şekilde başarı sağlanabilir.

Mustafa Kemal: Peki Ethem Bey'le ilgili en son hangi haberlere sahipsiniz?

Upmal: Nerdeyse ciddi bir haber yok. Esasen son görüşmemizden sonra, onlarla özellikle ilgilenmeye başladım.

Mustafa Kemal: Ethem, İstanbul'a olan sempatisini artık açıkça söylüyor. Bize yolladığı telgrafta[1] *(Meclis'in gizli oturumunda açıklanan Ethem Bey'in telgrafını okuyor)* bizim İstanbul heyetimizi serbest bırakmamızı, bu heyeti sultanla barış antlaşması yapmaya göndermemizi talep ediyor. Anadolu hükümetinin, tamamen kendi kişisel çıkarları için yürüttüğü savaş nedeniyle halkın yorulduğunu belirtiyor. Ben, onunla münasebetimi bütünüyle kesmeye kesin karar verdim. Eğer kayıtsız şartsız bana tabi olursa, bakarım, belki affederim. Direniş gösterirse, çetesini güçle darmadağın ederim ve onu kesinlikle asarım.

Upmal: Telgrafından haberdarım. Ben, bu sözde fikirlerin yalnızca onun bölgesindeki ve konakladığı yerlerdeki ahali arasında yaygın olduğu haberini veren bir beyannameyi yeni aldım. Bu, sadece benim bundan önceki görüşmemizde belirttiğim onun ilkesiz anarko-bolşevizminin sultancılığa dönüşebileceği öngörümü doğruluyor. Şu an durum böyledir.

Bana kısa bir süre önce, bu Ethem olayıyla ilgili olarak, orduda politikayla uğraşmayı yeniden yasaklayan bir kanunun Meclis'te kabul edildiği bildirildi. En iyi evlatlarım vatandaşlık haklarından yoksun bırakmak, hele yüksek komutanlık kadrolarının bu haklardan faydalanması gereken bu zamanda, basit bir töresizliktir.

Mustafa Kemal: Türkiye Büyük Millet Meclisi, böyle bir kanun yapmadı. Türk ordusunda askeri hizmet görenlerin akıllarının kendi asli görevlerinden politikaya kaymamasını öngören eski kanun yürürlükte.

Upmal: Evet, ama bu kanun sultanın iradesidir ve sizin tarafınızdan yeniden onaylanıyor. Orduyu politikadan uzaklaştırmaktan artık burjuva devletleri bile vazgeçmiştir. İdeolojisiz savaşmak imkânsızdır. Ordu, emirle politika dışına çıkarılamaz. Bu alanda askerlerin haklarının olmaması, artan bir acı duymalarına yol açarken, sadece muhalefet eğilimlerini kuvvetlendirir. Ethem'le olan şimdiki durum, asker kitlelerinin cahilliği ve bilinçsizliği, şunu hassasiyetle bilmenizi gerektirir ki, düzenli birliklerinizde bağnaz dini fikirleri güçlendirir. Sizde asker kitleleri arasında dayanmanız gereken bir ideolojik omurga yok.

1 Ethem'in 29 Aralık 1920 tarihli telgrafı hakkında bkz. Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'in 29 Aralık 1920 tarihli gizli oturumunda yaptığı konuşma, elinizdeki ciltte s.198-221, özellikle bkz. s.221. Telgrafın metni için bkz. *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, Dünya Yayınları, 1962, s.151-152. (Y.N.)

Mustafa Kemal: Bu mesele çok ciddi, ayrıntılı olarak bunu birlikte tartışalım, ayrıntıları ölçüp biçelim.

Askerlere partilere girme hakkı tanımayan yeni bir kanun Meclis'te görüşülmedi. Bizde eski kanun, yeni anayasada hâlâ var. Yeni anayasanın ilanı öncesinde bütün subaylar İttihatçıların partisine girdi.

Partili olmaları sayesinde alt derecedeki subaylar sıkça rütbe aldılar, hak etmedikleri üst göreve layık görüldüler ve ordunun genelinde disiplin tamamen ortadan kalktı. Bu yüzden o sırada, Meşrutiyet'ten sonra askerlere partilere girmeyi yasaklayan kanun kabul edildi. Bu kanun hâlâ geçerli. Ben kendim uzun süre orduda politikayla uğraştım ve kişisel tecrübemden bunun ne kadar zararlı olabileceğini biliyorum ve bu yüzden ordunun tamamen politikanın dışında olması gerektiğini düşünüyorum. Eğer ordunun politikayla uğraşmasına izin verilirse, bu, birçok parti gruplarının rahatça kurulmasına yol açar. Bir gün bir kumandan karşıt partiden olan birine bir emir verdiği zaman, diyebilir ki, "Bu emrin yerine getirilmesi benim fikirlerimin karşısında ve bu yüzden itaat etmek zorunda değilim". Bu, ordunun savaşma kabiliyetini hızla azaltır ve hatta tamamen parçalanmasına bile yol açabilir. Şimdi ordunun siyasi görüşleri şununla sınırlıdır: Türkiye'nin milli sınırları içerisinde bağımsızlığını savunması gerekir. Ankara'da iktidarda bulunan hükümet, bu amacın takipçisidir. Bu yüzden bu hükümeti desteklemesi gerekiyor.

Rusya'da devrimin başlarında orduya güvenmek imkânsızdı. Bu yüzden orduyu parçalamak gerekiyordu. Burada tam tersi, ordunun tamamına yakını, koşulsuz bizim fikirlerimize inanıyor ve daha devrimci bir ortam var. İleri düzeyde disipline sokulmuş ve bize kuvvetle güvenen bir ordu, bizim için iyidir, şimdi olduğu gibi. Şimdi onu parçalamak bizim için anlamsızdır. Eğer ordu arzu etmediğimiz fikirde olsa, kesinlikle parçalardık. Şu anki amacımız, milli bağımsızlığa ulaşmak. Ordu, bu fikri benimsemiş durumda. Demek ki, şu an orduda politika yapmak gerekli değil; ayrıca savaş kabiliyeti için tehlikeli de olabilir.

Upmal: Eğer Rusya ile karşılaştıracak olursak, bana göre, şu paralelliği kurabiliriz. Emperyalist savaşın sonlarına doğru orduda iki uç grup vardı: Tamamen ya da kısmen karşıdevrimci subaylardan oluşan küçük grup ile yorgun, mutsuz askerlerden oluşan ve bu nedenle devrimci olan büyük kitle.

Japonya Savaşı sonrası siyasi durumun tecrübelerinin ve Kerenski döneminin bize öğrettiği, bu düşman kitlesinin parçalanmasının gerekliliği idi ve biz, bunu bilinçli olarak yaptık. Bunun sonucunda 3-5 milyonluk Kızıl Ordu'nun kurulması gerekliliği doğdu ve biz, bunu askeri kaostan yarattık. Şimdi, cephe gerisinde çalışan son Kızıl Ordu askerinden, genelkurmaya kadar bütün ordumuzun kudreti, yenilmez çelik gücü, sağlamlığı, hareket kabiliyeti sadece siyasetle oluşturulmuştur ve özellikle komünist örgütün askeri bölümünün yaptığı komünizmin devasa çaptaki ideolojik propagandası sayesinde. Bu çelikten omurga sayesinde, düşmana darbe indirirken, bu güçlü temelde yüksek bir savaş kabiliyetine ulaştık. Biz yendik, yeniyoruz ve yenilmeyeceğiz; sadece politika sayesinde.

Şimdiki Anadolu ordusuyla ilgili olarak ise bölgenin politik çehresi neredeyse zıttı. Gericilik tehlikesinin en fazla tehdit eden yanları cahillik, kafaların körleştirilme-

si, dini bağnazlıktır. Bu yüzden eski geleneklerle kutsal halife sultana kendiliğinden teslim olunur.

Subaylar, genelde bizdeki 1917-1918 yıllarınkinden daha az gerici. Bir bölümü ise henüz mücadelenin keskin sınıfsal, komünist karakter almadığı bu sıralarda, kesinlikle öncüler ve genel devrimciler olarak sayılabilir. Diğer bölüm ise ruhlarının derinliklerine kadar milliyetçilikle ve Panislamizmle zehirlenmiş olan İttihatçılardır ve şimdilik sizin öncü savaşınıza karşı bir hareket içinde değillerdir.

Üçüncü grup ise en küçüğü, fakat son zamanda güçlenmiyorlar ve bu grup, sultanın ve beylerin efendiliğinin açık ve gizli müttefikleridir.

Bu çerçevede bütün bu grupların içerisinde, sizin, sonuna kadar güveneceğiniz ve ortak fikirde olacağınız bir müttefik yoktur. Ordunuz ideolojik bir omurgaya sahip değildir ve yakın ve uzak gelecekteki görevlerine tam olarak hazır değildir. Ordunuz, halife sultanın sloganlarıyla olabilecek ayaklanmalar karşısında kararsız kalabilir.

Ordunun ideolojik yetersizliği, firarların artmasına yol açar ve savaşma kabiliyetini daha da düşürür.

Sizin oldukça keskin zekânız için, ordunun siyasetten yasaklarla uzaklaştırılamayacağı açıktır. Siyaset, illegal olarak orduya sızacaktır ve istenmeyen bir şekilde muhalefete dönüşecektir. Siz, bu şekilde müttefiklerinizi uzaklaştırıyorsunuz. Sağlıklı şartlarda yapılacak olan siyasi çalışma, harekât emirlerinin kesinlikle yerine getirilmesine asla zarar vermeyecektir. Komünist siyaset yasasının ileri bir gelişim sağladığı Rusya'da, savaş durumunda harekât emri yerine getirilmediğinde koşulsuz kurşuna diziyoruz. Ama şimdi kurşuna dizmeler olmuyor. Hatta açık beyaz ordu askerleri, Sovyet iktidarından nişan almak için çaba harcamayı tercih ediyorlar.

Eminim ki, politika, sizi rahatsız etmeyecektir, tam tersine harekât emirlerinin daha ateşli olarak yerine getirilmesini sağlayacaktır.

Mustafa Kemal: Ordunun politikleşmesinden bahsettiğim zaman, ordunun başında olanların politikayla uğraştığını hatırlamak gerekir. Ben, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'yim, Müdafaai Milliye Vekili'yim. Cephe kumandanlarımız ise kuşkusuz politik bir sürecin içindeler. Kolordu kumandanlığına ise sadece hükümetin politikalarına sadık olduğuna inandığımız kişileri tayin ediyoruz. Onları denetliyoruz. Siyasetin, bütün subay ve asker kitlelerı arasında ortadan kaldırılması şu anda imkânsız. Orduda yüksek kumandanlık tarafından yürütülen politikalar aracılığıyla yapacağımız reformlarla onları yetiştiriyoruz.

Upmal: Sizin politik grupların oluşumunu hor gören fikirlerinizi ancak şimdi anlayabiliyorum. Onların hepsi ilkesiz, oldukça basit fikirlerle, değişik kişisel istekler doğrultusunda yönetiliyorlar, çocukça politika yapılması gibi ki, bir süre sonra gerçek, Türkiye İştirakiyun Halk Fırkası'na gelip dayanacaktır. Onları hâlâ eğitmek, sağlamlaştırmak ve onların çalışmalarına serbestlik tanımak gerekir.

Onların tam olarak olgunlaşmamış karakterlerine rağmen orduda komünist temel örgütlerin çalışmaları onlar için büyük bir kazanç olacaktır. Sizin önderliğinizde, böylece, hiçbir ajitasyona teslim olmayacak dayanıklı bir bölüm oluşturulur.

Nüfusun genç ve en iyi, baskıcı geleneklerle en az zehirlenmiş kesimi olan ordunuz, Anadolu'nun ekonomik ve siyasi özgürlüğü için kanını dökerken, sadece söz götürmez bir şekilde niçin savaştığını bilme hakkına sahip değildir, ayrıca ülkenin fikri hayatında da yer alma hakkına sahiptir. Bunun için, döktükleri kanla fazlasıyla yüksek bedel ödemişlerdir. Daha da öğretici olan, ordunun gerici eğilimlerle mücadeledeki öncü karakteridir ki, orduda özellikle yaygın politik çalışmanın geliştirilmesi için büyük bir çaba harcanmalıdır.

Yüksek komuta kadroları siyasetle uğraşırken, böyle bir hakka sahipken, siyasetle en çok ilgilenen alt askeri kadrolara hak tanınmamaktadır.

Mustafa Kemal: Komünist reformlara girişeceğimiz zaman, kaybedecek bir şeyleri olmayan, fakat her şeyi kazanan, bize inanmaya ve itaat etmeye alışmış subaylar ve askerler, kesinlikle bizimle olacaklar ve karşıdevrimci ayaklanmaları bastıracaklardır. Biliyorum ki, şu an doğrudan cepheyle münasebeti olmayan, cephe gerisiyle ilgili ve bilimsel görevleri olan bazı subaylar, siyasetle uğraşıyorlar. Diyorum ki, ne yapacaklarını daha kendileri belirlememiş olan az sayıdaki bu insanlara, izin veririm. Ama eğer sadece hükümetin faaliyetlerine karşı politika yürütürlerse, onlara, partilere katılmayı yasaklamak zorunda kalırım.

Upmal: Görünüyor ki, ortak bir çıkışa şu an ulaşamayacağız. Bence, ordunun politika dışında kalması, Meclis'in önemli bir hatasıdır. Ne kadar haklıyım, gelecek gösterecek...

Eğer Tahran hükümetiyle kurduğunuz karşılıklı münasebetlerle ilgili sizi zor durumda bırakmayacaksa, bilgilendirirseniz, size teşekkür borçlu olurum. Ayrıca İngilizlere ve Fransızlara karşı güneydeki gelecek ilkbahar harekâtlarıyla ilgili, mesela Mezopotamya ve Adana'da, gerçek bir işbirliği imkânı var mıdır?

Bu işbirliğinin silahlı kuvvetlerle birbirini destekleyen gizli veya açıktan bir ittifak şeklinde olma imkânı var mıdır?

Mustafa Kemal: Biz, İran'la devamlı dostluk münasebetleri içerisindeyiz. Urmiye Gölü çevresinde yaşayan Kürtler, bizim emirlerimiz doğrultusunda hareket etme isteklerini bildirdiler. Silahları ve paraları var, sadece talimata ihtiyaç duyuyorlar. Nurun Süleyman da tabi olduğunu bildirdi. Hepsi silahlanıyor ve İngiliz emperyalizmine karşı harekâta hazırlanıyorlar. Osmanlı hükümetinin, önceki elçilik personeli Tahran'da kaldı. Elçinin kendisi, gerçekten kaçtı, fakat onun sekreteri ve bütün kadrolar Ankara hükümetine bağlılıklarını açıkladılar. Onlar aracılığıyla, İngilizlerin bütün baskılarına rağmen, bize, kendilerinin bizim doğal müttefikimiz olduklarını ve İngiliz zulmünden kurtulmaya can attıklarını bildiren Tahran hükümetiyle şu an düzenli dostluk münasebeti içerisindeyiz. İran, böylece gelecek baharda, bu yıl sizin gücünüz oranında yaptığınız yardımlarla, genel kurtuluş davasında kendine düşen yardım payını elinden geldiği kadar yapacaktır.

Upmal: Peki devrimci Arabistan'ın halk gruplarıyla karşılıklı münasebetleriniz nasıl? Sanırım orada şimdi yeni bir hükümet kuruldu. Bu hükümetin siyasi çehresi nasıl, sizin onlarla karşılıklı münasebetleriniz ne vaziyette? Faysal'ı nasıl görüyorsunuz?

Mustafa Kemal: Arabistan'la münasebetlerimiz konusunda, oradaki gruplara karşı benim tarafımdan ağırbaşlı politik bir çizgi izlendiğini söyleyebilirim. Emir Faysal adına, bana, iki kez heyet geldi.

İlk bulunan heyetle şöyle bir konuşma geçti: Sordum:

"Kimi temsil ediyorsunuz?"

"Emir Faysal'ı, Arabistan sultanını."

"Ben, sultan değilim, ben, halk tarafından seçilmiş sıradan bir insanım ve genel olarak sultanlarla herhangi bir münasebete girmek istemiyorum. Halk meclisini toplayın, onun elçileriyle görüşebiliriz."

İkinci heyeti, hiç kabul etmedim, çünkü bana şüpheli göründüler. Sonuçta Faysal, Arabistan'dan şu an bulunduğu ve göründüğü kadarıyla faaliyet göstermediği İtalya'ya gitti.

Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na daha fazla sadık olan Yemen *(Arabistan'ın güney bölümü–Upmal) temsilciler heyeti de beni ziyaret etti. (Son emperyalist savaşta Türkiye'den tamamen koparıldı, sanırım bir tek Yemen bağımsızlığına kavuşamadı ve tam güvenini koruduğu Sultan Türkiye'siyle birleşmek için savaştı–Upmal)* Kendilerini Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası olarak görerek, buraya bana geldiler. Ankara hükümetine olan güvenlerini bildirdiler. Onlara, onların önceki tebaalığını istemediğimizi söyledim. Halk hareketi oluşturarak kendilerinin örgütlenmesini ve ondan sonra iki devletin federasyonu konusunu konuşabileceğimizi belirttim. Evet, Bağdat'ta milliyetçi bir hükümet oluştu. Onlar da yardım için bana geldiler. Onları cesaretlendirecek büyük bir gücümüz olmadığından, sadece manevi destek için Girzor üzerinden Musul'a küçük bir müfreze gönderdim. Ama son zamanlarda İngilizler Bağdat'ta bulunuyor ve hükümet onların amaçlarına hizmet ediyor. Arap milliyetçilerine, onları, bu satılmış hükümeti yıkmaya çağıran bir mektup yazdım. Ayrıca Fas'tan, Cezayir'den ve diğer Müslüman bölgelerden de mektuplar alıyorum. Mektuplarda bana, ilkbaharda Ankara'da genel Müslümanlar kongresi yapmayı öneriyorlar. Enver, bütün İslam ülkeleri örgütü amacıyla çalışıyor. Batı emperyalizmiyle savaş için böyle bir kongrenin toplanması fikri bana da olumlu geliyor.

Upmal: Bu çok değerli bir fikir, kongre, soruna cevap veren, daha da önce düşünülmüş bir taktik. Doğu halklarının kurtuluş davasına önemli bir şekilde hizmet edebilir. Kongre, kesinlikle yeni, güçlü bir silah gibi ideolojik savaşı selamlayabilir. Fakat bununla birlikte, yetersiz hazırlık yapılması ve çalışmanın zayıf örgütlenmesi durumunda Panislamizme ve dini bağnazlığa yuvarlanabilecek kaygan bir zemine sahip olduğu tehlikesine gözleri kapatmamak gerekir.

Bir süre önce ezilen Doğu halklarının Bakû Kongresi, kendi çalışmasıyla sıkı bağlantısı ve 3. Komintern'in Merkez Yürütme Kurulu'nun ideolojik önderliği altında olan yüksek organı Harekât ve Propaganda Konseyi'ni kurdu.

Kuvveti boşa harcamamak, dağıtmamak, kendi gücünü örgütsüz hale getirmemek için pürüzlerle birlikte, bence, örgütlenme planını hemen, ayrıntılarıyla önce Moskova ve Bakû'yla birlikte tartışmak can alıcı bir gerekliliktir.

Kongre sonuçlanmasıyla, Doğu'daki kurtuluş hareketi için oldukça yararlı veya zararlı bir durum ortaya çıkabilir.

Mustafa Kemal: Hayır bu hareket Panislamist bir karakter taşımıyor. Panislamizmi biz kendimiz istemiyoruz. Sizinle aynı görüşteyim; biz de bunu Sovyet hükümetiyle birlikte düzenlemek isteriz. Şimdi bu mesele üzerine düşünüyorum ve karar verdiğim zaman, bununla ilgili sizinle konuşacağım. Şimdi birlikte yeni yılı karşılayalım.

Upmal: Mükemmel. Ayrıca bu günlerde bu konuya daha da vâkıf olarak sizinle oldukça önemli bir meseleye temas edecek Bakû Propaganda ve Harekât Konseyi heyetini buraya bekliyoruz.[1]

Mustafa Kemal: Ayrıca duydum ki, ...[2] buradan bizim tarafımızdan sınırdışı edilen Şerif Monatov, şu an Kars'ta bulunan Mdivani ile buraya geliyormuş. Bizim tarafımızdan sınırdışı edilen bir kişinin Rus elçisiyle buraya gelişi bizim itibarımızı düşürür. Sizden bu kişinin buraya gelişini engellemenizi çok çok rica ediyorum.

Upmal: Oluşan psikolojik durumu çok iyi anlıyorum. İsteğinizi Mdivani Yoldaş'a ileteceğim. Herkesin de bilmesi gerekir ki, Monatov'un buraya gelişi, size kesinlikle zarar vermez. Onun hiçbir bağımsız hareketi olmayacaktır. Oldukça otoriter, eski bir komünist olan Mdivani Yoldaş'ın gelişiyle elçiliğin her mensubunun bütün çalışmaları, kesinlikle her adımdan ve hareketimizden sorumlu olan Mdivani'nin iradesi doğrultusundaki emirlere göre olacaktır. Bu yüzden tehlikeli olabilecek herhangi bir sürtüşmeyle, densizlikle karşılaşmayacaksınız ve bu yüzden Şerif Monatov, her koşulda yarar dışında hiçbir zarar getirmeyecektir. İsteğiniz sonuç olarak anlaşılmıştır. Mdivani'ye ileteceğim.

1 Bu heyete Eşba Yoldaş başkanlık etmektedir. Eşba Yoldaş 29 Ocak 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmenin metni için bkz. elinizdeki ciltte s.356-360. (Y.N.)

2 Belgede böyle. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(2 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
Şifre 13

Ankara, 2.1.337 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. 29.12.36 [1920] tele:

Yunus Nadi Bey'in Enver ve Cemal Paşaların resimlerine *Yeni Gün* gazetesinde yer vererek onlar hakkında propagandaya yeltendiği görülmüş ve Dahiliye Vekâleti'nce kendisine gerekli ihtarlar yapılmıştır, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 8126'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BOLU MUTASARRIFI HALİL BEYEFENDİ'YE*

(2 OCAK 1921)

Bolu Mutasarrıfı Halil Beyefendi'ye

C. 30.12.36 [1920] şifreye:

Ethem Bey kuvvetlerini takviye için toplanan Aziz Bey müfrezesinin, teklifi âlileri üzere kendilerine lüzum kalmadığı beyan edilerek dağılmaları uygundur. O doğrultuda icabının icrasını ve neticeden malumat verilmesini rica ederim.

2 Kânunusani 37 [2 Ocak 1921]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi 142/23937, s.182'den aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.367.

AMERİKA YAKINDOĞU HEYETİ NAMINA YAPILAN MÜRACAAT ÜZERİNE DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE VERİLEN CEVAP*

(3 OCAK 1921)

Hariciye Vekâleti
1340/775
3.1.37 [1921][1]
Amerikalılar

Dahiliye Vekâleti'ne Cevap

29.12.36 [1920] tarih ve 10319/2423 numaralı yüksek Vekâletlerinin tezkereleri cevabıdır.

Anadolu'da yetimhaneler ve numune çiftlikleri ve sair hayır müesseseleri açılması ve tesisi hakkında Amerika Yakındoğu Heyeti namına yapılan müracaata karşı tarafımızdan verilecek cevabın konu ve esasları ilişik muhtırada yazıldığı ve düzenlendiği arz olunur, Efendim.

3.1.37 [1921]

Ankara Büyük Millet Meclisi hükümeti, memleketin imarına, yetimlerin refahını sağlamaya, genel ve iktisadi sıhhatimizin iyileştirilmesine yönelik bütün teşebbüsleri ve mesaiyi büyük bir minnettarlık ile kabul eyler.

Ancak bu hususta gerek uzak gerek pek yakın bir mazide bize gayet pahalıya mal olan acı tecrübelerden dolayı, bazı çekince kayıtları belirtmeye kati lüzum vardır.

Şimdiye kadar memleketimizde iktisadi, siyasi ve ilmi maksatlar ile çalışan müessesesler veya yabancı zevat bilhassa aşağıdaki gayeler peşinde koşmuşlardır:

1. Memleketimiz dahilindeki mesailerinden insafsız bir kâr temin etmek. Bizim için en az zararlı olanlar yine bunlardır.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, Belge No: 64, s.376-386. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*'nda "Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile" notu ve "TBMM Reisi Mustafa Kemal'in Amerika Yakın Şark Yardım Heyeti'nin Anadolu'da kurmak istedikleri yetimhaneler, numune çiftlikleri vs. hayır müesseseleri hakkındaki vaki tekliflerine karşılık olarak 3 Ocak 1921 tarihinde bizzat kaleme alınış oldukları cevabi muhtıra" açıklamasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

1 *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*'nda, eski yazı belgedeki "3.1.37" tarihi yanlışlıkla "3 Ocak 1922" diye okunmuş. Doğrusu 3 Ocak 1921'dir. (Y.N.)

2. Bir bölgede elde ettikleri iktisadi imtiyazlara dayanarak, kendilerine ileride oraya sahip olma hakkını temine çalışmak.

Bu gibilerin bir daha memleketimizin dahilinde çalışmalarına katiyen müsaade edilmemesi kararlaştırılmıştır. Bu suretle hareket etmekle yalnız kendimize değil, bütün insanlığa fevkalade büyük bir hizmet yapacağımıza kaniiz. Zira hiç şüphe yoktur ki, Harbi Umumi'nin başlıca müsebbipleri bu gibi gayeler peşinde koşan sermayedar grupları ve onlara alet olan politikacılardır.

3. İktisadi, ilmi ve insani maksatlar altında memleketimize gelip, gelecekte istilalar hazırlamak için muhtelif unsurları gerek hükümete gerek yekdiğerine karşı tahrik etmek. Bu gibiler hem Harbi Umumi'nin hem de memleketimiz dahilindeki feci boğazlaşmaların başlıca müsebbiplerindendir.

4. Sırf ilmi ve insani gayelerle memleketimizde çalışmakla beraber ruhlarında yerleşmiş bulunan Hıristiyanlık güdüsüyle[1] hemen sırf Hıristiyan azınlıklarla meşgul olmak ve onlara ister kasıtlı ister kasıtsız, arasında azınlıkların da yaşadıkları Müslüman kitlelerinden ayrılmak arzusunu aşılamak. Bu gibilerin gerek Müslümanlara gerek güya iyiliğine çalıştıkları Hıristiyan azınlıklarına dahilinde yaşadıkları İslam çoğunluklarına makul olmayan tahakküm arzusunu aşılamakla ne kadar gayri insani bir surette hareket etmiş bulundukları ve bu yüzden husule gelen boğazlaşmalardan manen mesul bulundukları aşikârdır. Hükümetimiz bu gibilerin dahi mesailerine serbestçe devam etmelerine müsaade ettiği takdirde Müslim ve Gayrimüslim bütün tebaasına karşı pek ağır bir mesuliyet yükü altına girmiş bulunacaktır.

Belirtilen sebeplerden dolayı aşağıdaki esasları koymak mecburiyetindeyiz.

Hiçbir hükümet kendi tebaasından olan on binlerce çocuğu kendi memleketi dahilinde bir yabancı heyeti tarafından her türlü teftişten azade olarak büyütülüp onlara istenildiği gibi telkinlerde bulunulmasına müsaade edemez. Buna müsaade etmek, çocukları yaşayacakları muhite düşman veya hiç olmazsa yabancı olarak yetiştirmek ve dolayısıyla onunla çarpışmaya mahkûm eylemektir. Bu ise gerek o çocukların gerek içerisinde yaşayacakları halkın felaketini hazırlamaktır. Bunu engellemek ise hükümetin vazifesidir. Bundan dolayıdır ki, Amerikalılar tarafından numune çiftliği ve sair benzeri müesseseler husule getirip buralarda kendi tebaamızdan olan binlerce çocuğun Türk hükümet ve milletine karşı dostane olmayan ve sadıkane olmayan hissiyatla donanmış olarak yetişmelerine müsaade edemeyiz.

Tabiidir ki, Amerikalıların insani tekliflerini reddetmeyi hatırımızdan bile geçirmiyoruz. Ancak, bunu yalnız aşağıdaki şartlar altında kabul edebiliriz. Bu şartları ortaya koymaya yegâne saik de mazideki elim tecrübelerin bize vermiş olduğu daha uzağı görecek insani hislerdir.

İşbu şartlarımız aşağıda beyan olunur:

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti sınırları dahilinde Amerikalıların tesisini arzu ettikleri numune çiftlik, imalathane vesairenin idaresi ve orada çalışan çocukların öğretim ve eğitimi hükümet tarafından tayin olunacak memurlara aittir.

1 Aslı, "hiss-i saikasıyla". (Y.N.)

2. Bu müesseselerde cins ve mezhep ayırmadan bütün yetimler çalıştırılacaktır.

3. Amerikalılar buralarda fen memurları ve hesapların görülmesi için muhasebe memurları bulundurabilirler.

4. Yol vesaire inşası gibi teşebbüsler dahi insani bir maksat için yapılmakta ise, yukarıdaki şartlara tabi bulunacaktır.

5. Ticaret maksadıyla yol, fabrika vesaire inşası yönlerini ayrıca müzakereye hazırız. Bu konuda Amerikalıların tekliflerini bekliyoruz. Zaten bu maksatladır ki, Antalya'ya bir Amerikalı ticaret temsilcisinin gönderilmesine olur verdik.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
SİYASİ AHVAL HAKKINDA*
(3 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler bu noktanın yanlış anlaşıldığını zannediyorum. Bunun için müsaade buyurursanız Heyeti Vekile namına ufak bir izahta bulunacağım. Biz Ermenileri mağlup ettikten sonra ileri sürdüğümüz şartlardan biri de, kendilerinden belirli miktarda silah almak idi. Bu silahların bir miktarını aldık. Kalan miktarını dahi talep etmekte bulunuyoruz. Dolayısıyla bugün icra ve muamele mevkiinde bulunan mesele, hükümetin mevcut şartları tamamıyla tatbikine aittir. Biz, Ermenilerden üç bakımdan silah talep ettik. Birincisi; Ermenilerin henüz rengi, mahiyeti ve maksatları tamamen meydana çıkmış değildir. Dolayısıyla böyle renksiz bir milletin elinde silahı bulundukça komşularına daima zarar verir. Dolayısıyla biz zarar görebiliriz. Diğer taraftan kapsamlı talebimiz olduğunu karşılıklı söylediğimiz Ruslar dahi zarar görebilirler. Dolayısıyla iki tarafın menfaatını temin için Ermenilerin ellerinden silahlarını almak lazımdır. Bunun için silahlarını istedik ve istiyoruz. İkincisi: Ermeniler iddia olunduğu gibi komünist olmuşlarsa kendilerinin silaha ihtiyacı kalmamıştır. O halde barış şartlarını tatbik etmekte hiçbir sakınca yoktur.

Üçüncüsü; her gün ordularımızı artırmaktayız. Dolayısıyla silaha ihtiyacımız vardır. Galibiyetimizin mukabil hakkı olmak üzere Ermenilerin elinde bulunan fazla silahları istiyoruz. Dolayısıyla hükümet bu dakikaya kadar bu görüşünden dönmüş değildir. Yani Ermenilere silahlarını terk etmiş veyahut terk teklifine karşı razı olmuş değildir. Yalnız Rusya Bolşevik hükümeti, komünist yapmak istediği Ermenilerin gönlünü almak arzusunu gösterdiğinden ve bu da o meyanda sayıldığından, bize aksetmiş bir mesele haline girdi ve komünist olmuş Ermenilerin elinde silah bulunmaktan bir sakınca doğabileceği zikredildikten sonra bizim muhtaç olabileceğimiz silahları, Ermenilerin ellerinden almak suretiyle değil, Moskova'dan telafi etmek imkânından da bahsolunuyor. Bir de silahlar komünist olmayan Ermenilerin ellerindedir. Fakat bunlar komünist olanların aleyhinde kullanılacağından bu silahları komünist olmayanların elinden almak ve komünist olanların eline vermek tarafını Ruslar tercih etmektedir.

Bütün bu vaziyetler düşünülecek olursa, meselenin kati surette halli, bizim korktuğumuz noktaların tanzimine ve bizim muhtaç olduğumuz menfaatların teminine

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.158-161.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 3 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 3.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Celâlettin Arif Beyefendi'nin yaptığı 128. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

bağlıdır. Eğer Ruslarla olan münasebetlerimizin neticeleri bütün bu korktuğumuz ve korkmadığımız noktalara tekabül ederse, bittabi mesele o vakit söz konusu olur. Yoksa bugün değişmiş hiçbir mesele yoktur. Müsamaha edilmiş bir husus da mevcut değildir efendim.

[...]

Hüseyin Avni B. (Devamla): Efendim, tabii gizli celseye ait olan meseleleri bendeniz de takdir ediyorum. Yalnız bir şey var ki, aldanmak ve görülmüş meseleleri görmemek de olamaz. Tabii Ermenilerin samimiyetine katiyen güvenmeyiz. Katiyen itimadımız yoktur. Onların bugün memleketimizin Doğu cephesinde zararlı bir vaziyet almakta olduklarına kaniim. Bunun çaresini hükümetten istirham ediyorum.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Hüseyin Avni Bey'e kısa bir cevap vermek istiyorum. Biz Rus Bolşevik hükümetinin bize karşı olan hissiyatına emniyet ve itimat etmek isteriz. Bu emniyet ve itimadımız hayallere, zanlara ve güzel sözlere aldanmakla alakalı değildir. Tamamen maddiyata dayanmaktadır. Fakat bunun ne olacağını izah etmeyeceğim. Yalnız tekrar ediyorum ki, lafa değil, maddiyata dayanıyoruz. Onun için samimiyetine itimat ederiz.

Komünizmin yayılması meselesine gelince; kendileri buyurdular ki, istense de istenmese de bu bir mikroptur, girer. O halde çaresi yok demektir. Mademki maddi tedbirlerle önüne geçmek imkânı olmayan bir yayılmadır, bu mutlaka bulaşıcı olacaktır. Zannediyorum ki, buna karşı tedbir düşünmek meselesiyle söz konusu olan siyasi meseleleri birbirinden ayırmak ve seçmek daha uygun olur. Yalnız sırf bu noktaya temas etmek üzere arz edebilirim ki, bu bulaşıcı ve kaçınılmaz olmak üzere tasvir buyurdukları komünizme karşı çareler vardır. Komünizm prensiplerinin, kaidelerinin memleketimizde ve milletimiz arasında tatbik kabiliyetini idrak etmek veyahut idrak edenlerimiz vasıtasıyla bütün memlekete ve bütün millete anlatmaktır. Eğer bu hakikatler milletimizin çoğunluğu tarafından tamamıyla idrak buyurulmuş olursa ya kabiliyetimiz vardır, yaparız veyahut tatbik kabiliyeti yoktur, anlarız. Ürkeriz. Yapmayız. Ancak bu hakikate karşı da tatbik kabiliyeti olmadığına göre ve hatta tatbik etmeye kalkışanlara karşı hükümet her türlü vesaiti kullanmakta kendisini gayet meşru görür. Bu münasebetle geçmiş ifadelere ait bir meseleyi arz etmek istiyorum. Memleketimizde malumu âlileri teşekkül etmiş bir Komünist Fırkası vardır. Diğeri de Halk İştirakiyun Fırkası namı altında yine komünist fırkasıdır. "Türkiye Komünist Fırkası"nın teşekkülü suretinden açık olarak malumatım vardır, bu fırkayı kimlerin ve ne gibi maksatlarla teşkil ettiklerine vâkıfım. Maksatlarının tamamıyla yüksek vatani menfaatlar ile mutabakat halinde olduğuna ve şahıslarının en kıymetli, en namuslu ve en vatanperver arkadaşlarınızdan bulunduğuna tamamen imanım vardır. Yalnız geçenlerde Etem Bey meselesiyle alakadar olan sözlerim arasında bir şey söylemiştim ki, onun daha sonra yanlış yorumlara sebebiyet vermiş olduğunu işittim, o meselelerden dolayı tutuklanan bir zatın üzerinde Etem Bey'i isyana teşvik zemininde yazmış olduğu bir mektupla beraber Komünist Fırkası'nın teşkilatına mahsus memuriyetini ihtiva eden bir belgesi bulunduğunu söylemiştim. Bu iki belgenin bir şahıs üzerinde çıkmış olması vakada bir münasebet olabileceği zannını doğurmuş ol-

malı ki, bazı yanlış anlamalar oluyor. Halbuki bu bir tesadüften ibaret olduğu muhakkaktır. Çünkü Hakkı Behiç Bey'in de, Etem Bey'in bugün malumumuz olan fiilleri ve hareketleriyle hiçbir münasebeti olamayacağı...

Memduh B. (Karahisarı Şarki): Bu müzakere gizli celsede olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Zarar yok efendim.

Memduh B.: Bendeniz unutulmuş zannediyordum. Başka bir şey yoktur.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Diğer Halk İştirakiyun Fırkası daha sonra teşekkül etti. Tabii o fırkanın da gayet kıymetli arkadaşlardan meydana geldiğini söyledim.

Vehbi B. (Karesi): Bendeniz diğer celsede sözümü muhafaza ediyorum.

Hüseyin Avni B. (Erzurum): Demin arz ettiğim mesele, hükümetiniz Ruslarla ittifak yapıyor. Malumu âliniz, Rusların prensipleri, kendileri komünist olmak hasebiyle münasebetlerde bulundukları milletleri de daima komünizm etrafında toplamak yolundadır. Biz zaten tabii müttefikiz, onlar da bizimle beraber harp ediyorlar. Biz de aynı gayeyle harp ediyoruz. Fakat, milli gaye ve duygu itibariyle ayrılırız. Çünkü Rusların güttüğü emel başkadır. Ermenistan'ı korudu demekten maksadım budur Paşa Hazretleri. Çünkü orasını Moskova'ya tabi bir millet olarak tanıyarak adeta Rus mahiyetinde göstermek istiyorlar. Halbuki Ermeniler hileci bir millettir ve bu vesile ile bizi içimizden yıkar. Yeni bir tehlike, yeni bir safha açılabilir. Biz Ruslarla müttefikiz, bu mesele yalnız harp etmekle biter, yoksa onların gayesine hizmet etmek değildir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, Hüseyin Avni Bey'in Ermeniler hakkında buyurduğu tamamen doğrudur ve biz Ruslarla bu meseleyi söz konusu ederken onları da bu hakikate döndürmek için teşebbüslerde bulunmaktayız. Tamamen hakları vardır.

Nafiz B. (Canik): Komünist Fırkası şüphesiz buradaki üyelerden meydana gelmektedir ve arkadaşlarımızdır. Fakat hükümet, siyasetini Meclis'teki çoğunluğa dayandırmak mecburiyetindedir. Doğrudan doğruya komünistleri tercih ederse, bugün Meclis'in çoğunluğu o tarafta değildir. Hükümet takip ettiği çığırda hakikate doğru gitmiyor demektir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, hükümet dediğiniz şey; yüksek heyetinizce kendi arasından çoğunlukla seçilmiş olan ve kendilerine belirli vazifeler verilmiş bir heyettir. Yahut belirli vazifeleri verdiğiniz zevatın teşkil ettiği hükümet sizsiniz. Hükümetin siyaseti demek, bu yüce Meclis'in yegâne teşekkül maksadı demektir, O da kısaca bir "formül" ile ifade edilmektedir. Milli sınırımız dahilinde, demin Beyefendi'nin de buyurduğu gibi, bütün milletin bağımsızlığını temine yöneliktir. Dolayısıyla hepimizin maksadı bundan ibarettir. Bu tahlil olunursa, tabii komünizm esaslarıyla çelişir. Bakınız, milli sınırdan bahsediyoruz. Ben çok içtimaiyat[1] ile meşgul olmadım. Fakat komünizm bittabi sınır tanımaz. Halbuki biz milli bir sınır kabul

1 İçtimaiyat: Toplumbilim, sosyoloji. (Y.N.)

ediyoruz. Sonra tam bağımsızlıktan bahsediyoruz. İhtimal komünizm kayıtsız şartsız serbestiyi gerektirir. Biz de bunu kabul edemeyiz. Dolayısıyla hükümetin siyaseti, gayet bariz ve açık bir siyasettir ve bu siyasette çoğunluğumuza veya tamamımıza değil, milletin tamamına dayanmakta olduğuna tam kanaati vardır. Yoksa şu veya bu zümre veya partiye dayanan hiç kimse mevcut değildir. Hariciye Vekili'nin beyanatında bu nokta açıkça belirtilmiştir. Bizim Ruslarla olan münasebetlerimizde esas olarak kapitalizm aleyhine, yani komünizm esaslarına temas dahi edilmemiştir. Görüşebilmek için komünist olunuz veyahut olmaya mecbursunuz diye kimse bize bir şey demediği gibi, sizinle dost olabilmek için komünist olmaya karar verdik dememişizdir. Böyle bir esas mevcut değildir. Yalnız Rus Bolşevik hükümeti komünisttir ve asli gayesi budur. Bütün milletlere bu fikri, bu asli toplumsal kaideyi infaz etmek ister. Şunu anlatmak isterim ki, biz buna mani olacağız veyahut bunu yapmayacaksınız demek, Rusya Bolşevik hükümetinin mevcudiyetini tanımamak ve onu reddetmek demektir ki, bunu da yapamayız. Yalnız memleketimize ve milletimize zarar verebilecek tarzda gelmesine karşı kati tedbirler almak mecburiyetindeyiz ve bu tedbirleri almakta onlar elbette bize muhalif olamaz. Yalnız hükümet başkadır. Hükümetin resmi ricali başkadır. Bir de genel olarak millet içinde bulunan cemiyetlerin teşebbüsleri başkadır. Malumu âliniz, Rus hükümet ricaliyle olan temasımızda başka türlü konuşulduğu halde diğer taraftan mesul olmayan birtakım insanlar tamamen Rus komünistliğini memlekete sokmak için teşebbüslerde bulunabilirler. Dolayısıyla bu toplumsal bir meseledir. Biz burada toplumsal inkılaptan bahsetmiyoruz. O, milletin gelişme ve eğilimine bağlıdır.

KONYA MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(4 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
4/34
6/18

Ankara
4.1.337 [1921]

Konya Müdafaai Hukuk Cemiycti Heyeti Merkeziyesi'ne

C. Riyaset vazifesinin üst seviycdeki mülki memurlara aidiyetine dair hiçbir karar alınmadığı, görülen lüzumdan dolayı Heyeti Vekile kararı ile Müdafaai Hukuk heyetlerinin üst seviycdeki mülki memurların emri ve kontrolü altına konulduğu, Dahiliye Vekâleti Celilesinden gelen 30 Kânunuevvel 336 [30 Aralık 1920] tarihli cevabi tezkerede bildirilmiştir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Mehmet Çifteoğlu, "1921 Yılında Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Yapılanması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1998, sayı 16, s.26. Eski yazı belge Ercümend Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

THE DAILY EXPRESS EDİTÖRÜNE*

(4 OCAK 1921)

7 Ocak 1921 tarihli "The Daily Express" gazetesinden alıntılar: Türkler İçin Türkiye/ Milliyetçi Lider Amaçlarını Açıklıyor/ "Var Olma Hakkı"/ "The Daily Express"e Mesaj

"Daily Express" Muhabiri

Konstantinopol, 4 Ocak 1921
(Dün alındı.)

Barış şartlarına dair bir beyanat vermesi talebimize cevaben, Küçük Asya'daki Ankara karargâhından Türk milliyetçi lideri Mustafa Kemal Paşa tarafından "The Daily Express" editörüne hitaben çekilmiş aşağıdaki telgrafı bugün aldım.

Ankara

The Daily Express Editörüne/ Londra

Barış şartlarının mesuliyeti bana ait değildir. Her şey Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nin ellindedir. O Meclis, emperyalist kuvvetler tarafından milletin mevcudiyetine karşı yapılan tecavüzü müteakip meşru müdafaa amacı ile teşkil olundu.

Meclis'in hedefleri hem açık hem dolaylı olarak muhtelif vesilelerle mükerreren beyan edildi. Meclis, milli sınırlar dahilinde tam milli bağımsızlığı emniyet altına almak ve Türk halkı için hilafet ve saltanat makamını muhafaza etmek üzere toplandı.

Türk halkı sadece kendi bağımsız mevcudiyet hakkının tanınmasını talep etmektedir. Meclis, milleti kapitalist ve emperyalist tahakkümünden kurtarmakta muvaffak olacağına ve milli iktidar ve hâkimiyeti yeniden kuracağına inanmaktadır.

Meclis'in emirlerine itaat ile milleti kapitalist ve emperyalist düşmanlarına karşı müdafaa vazifesini yapmak üzere kurulan ve bu maksadı engelleyen kim olursa olsun cezalandıracak düzenli bir ordu vardır.

Meclis, başlanan reformlarla halkı içinde bulunduğu sefaletin sebeplerini bertaraf etmeyi en mühim hedef olarak değerlendirmektedir. Meclis, dikkatini toprak, eğitim, adalet, maliye ve ekonomi ile alakalı meselelere hasredecektir ve toplumsal kardeş-

* *The Daily Express*, 7 Ocak 1921'den aktaran: *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, c.3, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s.7-8. İngilizce metin, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

lik ve işbirliği esas temeline dayalı milli ihtiyaçların icap ettirdiği yeni bir teşkilatlanmayı planlamaktadır.

Meclis, milli hususiyet ve ananeleri hesaba katmak suretiyle bu reformları uygularken kendine has milli prensiplere dayanacaktır.

Mustafa Kemal

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ YARGILAMA BÖLGELERİNİN YENİDEN TESPİTİ VE MEVCUTLARA İKİ MAHKEME DAHA EKLENMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(8 OCAK 1921)

Reis [Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: İstiklâl Mahkemelerinin vazife bölgelerinin yeniden tayin edildiğine ve yeniden İstiklâl Mahkemesi teşkili lüzumu olduğuna dair Heyeti Vekile'den gelen tezkere:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Hasıl olan ihtiyaçtan ve mülki taksimatta vuku bulan değişikliklerden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi İstiklâl Mahkemelerinin yargılama bölgelerinin yeniden tayin ve tespitine mecburiyet hissolunmuş ve bu konuda tanzim kılınan cetvel ve harita ekte takdim edilmiştir. Buna göre mevcut İstiklâl Mahkemelerine ilaveten daha iki İstiklâl Mahkemesinin teşkili zarureti vardır. Gerekli muamelenin yapılmasını ve neticenin süratle bildirilmesini rica ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

(Eki de okunsun anlayalım sesleri.)

Livalar:

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi: Eskişehir, İzmit, Bursa, Bilecik, Kütahya.
Kastamonu İstiklâl Mahkemesi: Kastamonu, Bolu, Zonguldak, Kengırı, Sinob.
Ankara İstiklâl Mahkemesi: Ankara, Kırşehir, Yozgad, Çorum.
Konya İstiklâl Mahkemesi: Konya, Karahisarı Sahip, Aksaray.
İsparta İstiklâl Mahkemesi: İsparta, Burdur, Antalya, Denizli, Aydın, Menteşe.
Pozantı İstiklâl Mahkemesi: Adana, Kozan, Niğde, Kayseri, İçel.
Sivas İstiklâl Mahkemesi: Sivas, Tokad, Amasya, Samsun, Ordu.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.215-216.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 8 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 131. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

Trabzon İstiklâl Mahkemesi: Trabzon, Lâzistan, Giresun, Gümüşane, Karahisarı Şarki, Erzincan, Erzurum, Bayazıt.

Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi: Diyarbekir, Mardin, Siird, Bitlis, Van, Muş, Hakkâri, Genç, Ergani, Siverek.

Elâziz İstiklâl Mahkemesi: (Mevcut değil) Elâziz, Malatya, Maraş, Ayintab, Cebeliberet, Urfa.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

1. KUVVEİ SEYYARE KUMANDANI ETHEM BEY'İN İSYANKÂR HAREKÂTI HAKKINDA*

(8 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Muhterem efendiler; Batı cephemizi teşkil eden askeri kuvvetlerimiz arasında 1. Kuvvei Seyyare olarak adlandırdığımız kıtanın başında kumandan olarak Ethem Bey'in ve bunun biraderi Tevfik Bey'in bulunduğunu hepiniz bilirsiniz. Bunlar hakkında ve bunların son zamanlardaki teşebbüsleri hakkında bir iki münasebetle yüksek heyetinize bazı izahat vermiştim; fakat bu izahatım gizli celselerde vuku bulduğu için bütün milletçe mesele henüz malum değildir. Dolayısıyla, en son safha hakkında beyanatta bulunmadan evvel şimdiye kadar cereyan etmiş olan vakaların gayet kısa bir özetini yapmak istiyorum. Fakat vuku bulacak maruzatım pek çok kısa olacaktır ve birçok araştırmaların neticesinde elde edilen delillerin ve belgelerin verdiği kati kanaatlere dayanacaktır. Ethem ve Tevfik Beylerle beraber, ne yazık ki başından son zamanlara kadar bizimle beraber ve içimizde arkadaşlık etmiş bulunan Reşit Bey memleket ve milletin menfaatlarını müdafaa etmek için emir ve kumandalarında bulundurmaya muvaffak oldukları kuvvetlere dayanarak birtakım hayallere saptılar. Bizce kati kanaate dayalı olarak gelişmiş olan bu kanaat şu idi: Evvela: Kütahya ve havalisinde kendi tabirlerince bir hükümet, fakat bizim hakikati ifade etmek üzere kullanacağımız tabirle bir derebeylik teşkiline yeltendiler. Bu derebeyliği Afyon Karahisarı'na, İsparta'ya ve belki Konya'ya, Eskişehir'e kadar bir taraftan yaymaya teşebbüs etmekle beraber, memleketin diğer kısımlarında dahi kuvvetler teşkili ile daha ziyade genişlemek ve şekillenmek ve neticede Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni düşürerek yerine genele hâkim bir hükümet vücuda getirmek istemişlerdir. Bittabi bu kadar hastalıklı fikirlere kapılacaklarını ve fena yola sapacaklarını hiçbirimiz tasavvur etmek istemezdik. Yalnız hepimizce malum olan bir hakikat var idi ise, o da, Ethem Bey ve Tevfik Bey kendilerine bağlayabildikleri bazı kimselerle memleket içinde daimi bir anarşinin idamesine taraftar bulunuyordu. Yine bu adamlar memleket ve millet menfaatları namına vazife yaparken, her vazife yaptıkları yerde, millete zarar veriyorlardı. Şüphe yok ki, yüksek heyetiniz ve hepimiz bu adamların ve kuvvetlerinin millete vermekte oldukları zararları kati surette

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.225-229.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 8 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 131. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

görüyorduk. Lakin öyle devirler geçirdik ki, o devirlerde bittabi her kuvvetten istifade etmek zaruretinde idik ve fakat her kuvvetin fenalıklarını bertaraf ederek, olumlu ve faydalı bir hale getirmek ümidini de kuvvetli olarak muhafaza ediyorduk. Ethem ve Tevfik Beylerin kuvvetleri hakkında ilk tatbik etmek istediğimiz tedbirler, bunları mantıki, makul, meşru ve istifade edilebilir bir hale getirmek olmuştu. Bununla uzun zaman mücadele edildi. Bittabi hükümetimiz ve hükümetimizin memleket içindeki bütün teşkilatı, bir taraftan cephelerdeki ordularımız günden güne intizam ve mükemmeliyet ve kudret kazanıyor, ordu ve hükümet her tarafta tedbirlerini tatbik ettikçe ve bu tatbikatta kudretini gösterdikçe, Ethem ve Tevfik Beylerin hayalhanelerinde meydana gelen emel yayılma sahası bulmaktan mahrum oluyordu.

Son zamanlarda Batı cephesinde bir kumanda değişikliği oldu. Malumu âliniz, Fuat Paşa oradan ayrıldı. Yerine, bütün cephe ikiye ayrılarak, bir kısmına Erkânıharbiye Reisi İsmet Bey, diğer kısmına da Dahiliye Vekili Refet Bey memur edildiler. Hükümetin bu iki zata vermiş olduğu vazife, bu iki cephe üzerinde kuvvetli ve muntazam birer ordu vücuda getirmek ve diğer taraftan bütün o sahada ve bütün o bölgelerde hükümetin hakiki olarak kurulduğunu ve kurulan hükümetin şeref ve haysiyetinin daima korunduğunu herkese göstermek ve icap ederse fiilen teyit etmek idi. Bu iki zat üstlendikleri vazifeleri ilk andan itibaren fevkalade bir surette, tedbirli bir tarzda tatbik etmeye başladılar. İşte bu tatbikat esnasında idi ki, Ethem ve Tevfik Beyler kendi planlarının biraz zaman sonra tatbik mevkiine katiyen ve tamamen çıkmaktan alıkonulacağını idrak ettiler ve planlarının tatbiki için acele etme lüzumuna inandılar. Ethem Bey rahatsızlığını bahane ederek kâh Eskişehir'de ve kâh Ankara'da çalışıyordu. Reşit Bey Meclis'in içinde çalışıyordu. Tevfik Bey, kardeşi Ethem Bey'in vekili sıfatıyla, Kütahya ve o havalideki kuvvetlerin başında çalışıyordu ve her üçü aynı maksada çalışıyorlardı. Ethem Bey'in hastalık bahanesiyle burada bulunduğu bir sırada cephede bulunan biraderi Tevfik Bey hiç manası olmayan birtakım görünürdeki sebepler ile hükümet ve ordunun icraatına itiraz etmeye başladı ve bu itirazlarını Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarının tatbik olunmamasına kadar ilerletti. Misal olarak hatırıma gelen birkaç şeyi söyleyeceğim. Mesela, casuslar, Büyük Millet Meclisi'nin koyduğu kanun icabınca İstiklâl Mahkemelerine verilir. Firar meseleleri İstiklâl Mahkemelerine verilir. Halbuki, Kuvvei Seyyare'nin başında bulunan Tevfik Bey, her iki meseleyi dahi doğrudan doğruya kendisi hallediyordu. Yani filan adam casustur diye Tevfik Bey tarafından derhal idam olunuyor yahut firara sebebiyet vermiştir diye Tevfik Bey veyahut Ethem Bey tarafından idam olunuyordu. Halbuki, mutlaka her idam olunan, casus veyahut firara sebebiyet vermiş değildir. Bunlar kendi nüfuzlarını, tehditlerini yaptırmak ve yaymak için böyle "terör" yapıyorlardı. Batı Ordusu Kumandanı, bütün kumandanlara olduğu gibi, bunlara da yapmış olduğu bir tamimde, bir tebliğde bunu yasaklamıştı. Onlar buna itiraz ettiler ve bu itirazlarında haksız olduklarını basit bir konuşma neticesinde kendileri dahi itiraf ettiler. Mesela, Simav ve havalisinden düşman çekildikten sonra hükümet memurları bulunmadığından, halkın ahvali karmakarışık bir halde bulunuyordu. Merkezi hükümet icap eden memurlarını, jandarma ve polis tayin edip gönderinceye kadar orada sırf halka bir idari merci olmak üzere Batı Ordusu Kumandanı oraya bir havali kumandanı tayin etti. Si-

mav ve Havalisi Kumandanı diye bir zatı tayin etti ve oraya kâfi miktarda jandarma ve kuvvet gönderdi. Buna da itiraz ettiler. Batı Ordusu'nun böyle bir tedbiri tatbik etmekten diğer bir fikir ve maksadı da vardı. O da şu idi: Yunanlılar çekildikçe, derhal 1. Kuvvei Seyyare'ye mensup olan müfrezeler oralara gider, halkı soyar veyahut asker yapacağız diye icap edenleri alır ve bir kısmını, siz Yunanlılarla beraber hareket ettiniz diye öldürür. Böyle birtakım sayısız tecavüzlerde bulunuyorlardı ve bunun neticesi olarak, hıyanet neticesi olarak, oradaki ahali ya Yunanlılara kendilerini yalnız bırakmamaları için rica ediyorlardı veyahut Yunanlılarla beraber kaçıyorlardı veyahut da bu gelen muntazam olmayan şaki kuvvetlere karşı silahını kullanarak cephe teşkiline mecbur kalıyorlardı. İşte Batı Ordusu Kumandanı bu zavallı Müslüman halkın kalbini tatmin etmek, hayat ve menfaatlarını korumak ve düşmanla beraber kendilerini yürümekten alıkoymak için yegâne bir tedbir olmak üzere (Simav ve havalisine) sırf halka merci olmak üzere böyle bir heyet göndermişti. Tevfik Bey bunu da istemedi ve gönderilen havali kumandanlığını maiyetindeki jandarmasıyla beraber oradan iade etti. Bu tarzdaki muhalefetlerini bir gün o raddeye getirdi ki, "Ben Batı Ordusu'nu tanımam" dedi. Yani düşman karşısında silahlı kuvvet ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Batı Ordusu Kumandanı'na isyan ediyordu. Bu vaka Riyaset'e intikal etmişti. Ben bunun barışçı bir tarzda hallini pek çok arzu ediyordum. Bunun için meseleyi resmen Heyeti Vekile'ye ve yüksek heyetinize intikal ettirmeden evvel bizzat halledebileceğimi zannederek teşebbüs etmiştim ve burada bulunan Ethem ve Reşit Beyleri alarak cepheye gittim.

Oradaki kumandanlarla görüştüm, münakaşa konusu olan sebepler o kadar basit, o kadar manasız idi ki, hakikaten ne Reşit Bey'ce, ne Etem Bey'ce ve ne de diğer bu işlerle temasta bulunan ve alakadar olan arkadaşlarca ehemmiyetli görülmedi ve bir mesele olarak telakki edilmedi.

Ve Batı Ordusu Kumandanı'nın bu görüşteki tebligatının herhangi bir zat, herhangi bir kumandan tarafından reddedilmiş olmasını makul bulmadılar. Dolayısıyla böyle bir mesele adeta mevhum kaldı. Fakat hemen ardından bunlar bu esasın çürük olduğunu görünce ikinci bir esasa geçtiler. Dediler ki: Biz filan, filan, filan kumandanları istemeyiz, onlar yapamazlar. İstemedikleri kumandanların tamamı nazarı itibara alınırsa adeta Batı Ordusu'nda hiçbir kumandan kalmıyordu. Bütün Batı Ordusu'nu bunların emrine tabi kılmak icap ediyordu. Halbuki reddettikleri kumandanların her biri ayrı ayrı fazilet sahibi ve kıymet sahibi insanlardır. Bu hususta dahi iddialarının makul olmadığını görünce ölçüyü biraz değiştirdiler ve dediler ki: Yalnız filan kumandanı istemeyiz. Mesela, Refet Bey'i istemeyiz dediler. Ne için Refet Bey'i istemiyorsunuz dedik. Emniyetim yok diye cevap verdi. Biz bu emniyetsizliği Refet Bey'in noksan meziyetlerinden kaynaklanmış olduğunu farz etmekte olduğunu kabul ederek bunun böyle olmadığını söyledik. Refet Bey'in gayet kıymetli, gayet fatin,[1] gayet cesur ve kıymetli, tecrübeli bir kumandan olduğunu kendisine söylediğim zaman, böyle faziletlerin herkesten ziyade Refet Bey'de mevcut olduğuna ve herkesten ziyade kanaatları olduğunu beyan ettikten sonra, şahsen emniyetsizlik beyan ederek Refet Bey'in oradan kalkmasını ve Refet Bey ile beraber Karahisar'da bulunan Ko-

1 Fatin: Zeki, akıllı, uyanık, anlayışlı, kavrayışlı. (Y.N.)

lordu Kumandanı Fahrettin Bey'in de kalkmasını arzu ediyorlardı. Fakat böyle her an başka bir safhada, başka bir renkte, başka bir maksatta tecelli ettirilen mesele, bittabi bizim nazarı dikkatimizi çekmişti ve bunun için hükümet de bu işi bütün vasıtalarıyla incelemeye ve derinlemesine araştırmaya koyuldu. Bu esnada gördük ki, bunlar, mesela Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe vesaire vesaire gibi ne kadar böyle kimseler varsa bunların hepsini gizli mektuplar, şifreli mektuplarla, hususi adamlarla hükümet aleyhine kendisiyle beraber olmaya teşvik ediyordu. Hükümet bir taraftan bunlara nasihat etmek suretiyle akıl ve mantık dairesine döndürmeye çalıştığı sırada bittabi diğer taraftan da bunların fenalıklarının memlekete yayılmamasına çalışıyordu ve bunun için icap eden tedbirleri alıyordu. Bu adamlar baktılar ki, bu tedbirlerinde, bu teşebbüslerinde de muvaffak olamıyorlar, o zaman görüşlerini değiştirdiler. Değiştirdikleri görüş şimdi arz edeceğim gibi bir zihniyete dayanıyordu. Bu zihniyet, doğrudan doğruya Reşit Bey'in ağzından çıkmış, benim ve yüce Meclis'inizde bulunan birçok zevatın huzurunda telaffuz edilmiştir. Bu adamlar demişlerdir ki, bizim için hayatımız, haysiyetimiz, bizim menfaatlarımız bu milletin, bu vatanın hayat ve menfaatlarından yüksektir. Biz İran'da da, Turan'da da kendimize yaşayacak bir yer buluruz.

Hüseyin Avni B. (Erzurum): Tarihini söyler misiniz? Ne zaman söylediler?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): O kadar hafızam kuvvetli değildir, Beyefendi Hazretleri. Müsaade buyurursanız, bunu işitmiş arkadaşlardan Celâl Bey'in hafızası daha kuvvetlidir. Bu on, on beş gün içinde, son zamanlarda vuku bulmuştur.

Yine bu adamlar demişlerdir ki: Biz İzmir ve havalisinde geniş araziye, çiftliklere ve servete sahibiz ve size iştirak etmekle büyük işler ve büyük fedakârlıklar yaptık. Biz Yunanlılarla beraber kalabilirdik ve Venizelos'la ben diz dize oturabilirdim. Dolayısıyla birinci hayale, birinci gayeye ulaşamayacaklarını gördükten sonra ikinci bir menfaat noktası elde etmeye teşebbüs etmişlerdir. Yeni hıyanet noktası aramaya teşebbüs etmişlerdir. Bunun için giriştikleri hareket tarzları şunlardır:

Evvela Bolşevikleri iğfal etmek, komünist renk ve şekil ve kisvesinde görünmek, Bolşevikleri aldatmak, Bolşeviklere bu memleket içinde bir fevveran, derhal bir inkılap, bir ihtilal yapmak imkânı olduğu kanaatını verdirmek istediler ve bunun için gönderdikleri özel memurlarla burada bir beyanname yazdılar. Evvela, Eskişehir'de bulunan ameleyi isyan ettirmek istiyorlardı. O ameleye hitaben bir beyanname yazdılar, bastılar, oraya götürüp dağıtacaklardı. Tabii müsveddesini yazdılar ve makinede bastılar, ancak ondan sonrasına muvaffak olamadılar. Bunların bu hareketi evvelce bizce malum idiyse de "Fe-Vak'a" halinde görelim dedim. Fakat diğer taraftan Bolşevikler de bu adamların böyle mesleksiz[1] ve mezhepsiz olduklarını anlamışlardır. Dolayısıyla kendilerine hıyanete daha müsait olan bir muhit, bir temas noktası aradılar. Onun için Yunanlılarla dostluk aradılar. Böyle Bolşeviklerle, Yunanlılarla, aynı zamanda İstanbul'la ve aynı zamanda İngilizlerle böyle muhtelif kisvelere ve renklere ve zihniyetlere bürünerek muhtelif siyasetler takip ve muhtelif siyasetler düzdüler. Hangi siyaset kendi emellerine, menfaatlarına, hıyanetlerine uygun gelirse derhal oraya sarılmak için hazır bulunuyorlardı. Bir taraftan da milletin birliğini ve

1 Meslek, burada doktrin anlamında. (Y.N.)

bilhassa ordunun birlik ve itaatını, inzibatını ihlal için teşebbüslerde bulunuyorlardı. Orduya sahlepçi kıyafetinde birtakım adamlar soktular ki, bunlar askere diyeceklerdi ki; derhal subaylarınızı öldürünüz, memleketlerinize gidiniz, böyle bir şeye lüzum yoktur. Diğer taraftan da bütün subayların kendileriyle beraber bulunmaları için ayrı ayrı propaganda yapmışlardır.

Diğer bir istikametteki teşebbüsleri de, bütün millet gözünde Büyük Millet Meclisi'nin muhterem üyelerini lekelemek, Büyük Millet Meclisi'nin şeref ve haysiyetini azaltmak idi. Dahile ve harice karşı bütün bu teşebbüsler esnasında hükümet, tedbirlerini tatbik etmekle beraber, arz ettiğim gibi, mümkün olduğu kadar bu adamların hallerini ıslah ettirmeye çalıştı.

Ve en son olmak üzere gerek yüksek heyetinizden ve gerek onlara emniyet verebilecek kıymetli ve faziletli arkadaşlarımızdan birkaçı da oraya kadar gittiler. Kendilerine icap eden nasihatlerde bulundular. Fakat bu da tesirli olmadı. Belki bu arkadaşları aldatmak için birçok yalanlar söylemişlerdir. Çünkü bu arkadaşlarla orada fikir alışverişi yaptıkları sırada, hükümetin kendi emirlerine vermiş olduğu bir piyade alayının, 159. Alay'ın subaylarının hepsini tutuklamışlardı ve efradına da birer belge verdiler ve bu belgeler üzerinde "Artık muharebe bitmiştir. Hepimiz padişahın emirlerine itaat edeceğiz. Haydi memleketlerinize gidiniz ve bunu yayınız" diye terhis etmişler ve ellerinden silahlarını alarak, şuradan buradan topladıkları adamlara ve ondan sonra da Yunanlılara verdiler.

O sıralarda idi ki, yani heyet daha orada bulunduğu zaman idi ki, –hatırı âlinizdedir– doğrudan doğruya Meclis Riyasetine hitaben yazdıkları bir telgraf, daha doğrusu bir protestoname diyelim, çünkü onlar öyle demişlerdi, bu protestoname ile doğrudan doğruya yüce Meclis'inizin meşruiyetine, mevcudiyetine tecavüz ve taarruz etmişlerdi. Bütün manasıyla isyan etmişlerdi.

Nusrat Efendi (Erzurum): Paşa Hazretleri, bu telgrafa isyanname desek doğru olur.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Evet, bu isyannamelerini kendileri için kıymetli bir belge sayarak, düşmanlarımız nezdinde kendilerini kurtarmaya yetecek bir belge kabul ettiklerinden, son elde ettiğimiz belgelerde bunun bir suretini de düşmanlarımıza vermiş oldukları anlaşılıyor.

Bu adamlar bütün milletin ve memleketin mukaddes menfaatlarına hakaret etmekten, bu adamlar yüce Meclis'inize karşı hiçbir aşağılık ferdin telaffuz edemeyeceği edepsizce hakaretlere cüret ettiklerinden, bu adamlar vatan müdafaası için sınırlarda, cephelerde duran askerlerimize silahlarını çevirmekten utanmadıkları halde, yine yüce Meclis'iniz bunların lehinde, bunların iyiliğinde bulunmak istediniz ve en son kabul etmiş olduğunuz karar, bu adamların sığınmaları halinde hayatlarına dokunulmayacağı ve işlemiş oldukları alçaklıktan dolayı haklarında çıkması tabii olan kanuni hükmün âcizane yol göstermemle affa mazhar olacağı vaadinin kendilerine bildirilmesinden ibaret idi. Efendiler, yüksek heyetinizin bu emrini harfiyen yaptım. Bu tebliğ, Batı Ordusu Kumandanı İsmet Bey tarafından aynen bunlara tebliğ edilmiştir. Batı Ordusu Kumandanı İsmet Bey, her insana nasip olmayacak bir büyüklüğü de kendiliğinden göstermiştir. Bu adamların kafasını on kere parçalamak için sayısız fır-

satlara sahip iken, pek kuvvetli kıtalar elinde iken ve bütün vaziyete hâkim iken vurmamıştır. Ve vuracağı zaman demiştir ki... *(Hata etmiş sesleri.)* O hata etmemiştir, o daima yüce Meclis'inizin kararlarına uygun hareket etmekle pek büyük bir sevap işlemiştir.[1] *(Doğru sesleri.)* İsmet Bey bunlara demiştir ki: "İşte Büyük Millet Meclisi'nin size olan en büyük lütuf ve atıfeti; bunu size resmen tebliğ ediyorum. Fakat özel olarak kendiliğimden de diyorum ki: Yaptığınız, hıyanet, cinayet ve alçaklıktır. Güvenecek hiçbir şeyiniz yoktur. Maiyetinizdeki kuvvetleri pek abartılı olarak söylüyorsunuz, ben onu üç misli sayaraktan tedbirlerimi almışımdır. Dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'nin emrine itaat ediniz." Bu adamlar ona da itaat etmemişlerdir. İşte ondan sonra Ordu Kumandanı, kıtaları bunların bulunduğu istikamete yöneltmiştir. Halbuki bunlar daha evvel Yunanlılarla ittifak etmişlerdir ve bütün safhalar gösteriyor ki, bu ittifaklarını fiilen göstermek için bahane arıyorlardı. Ordu, Gedis[2] istikametine yönelince bunların maiyetlerinde bulunan ve büyük kısmı zorla tutulabilen insanlar derhal vaziyeti anladılar ve kısım kısım ayrıldılar ve bu ayrılanların bir kısmı orduya iltihak etmiştir ve bir kısmı da iltihak etmek üzere bulunuyor. Etem, Tevfik ve Reşit Beyler doğrudan doğruya maiyetlerinde kalan bir kısım kuvvetler ki –en son vaziyetle üç yüz kişi kadar görülmüştür– bunlarla kayıtsız şartsız Yunanlıların emrine tabi olmuşlardır. *(Kahrolsun, lanet olsun sesleri.)* Yunanlılara, şüphe yok ki, bunlar birçok sır vermişlerdir. Yalnız bu adamlar bittabi ne ordumuzu bilirler ve ne de ordumuzun kahramanlığını lüzumu gibi takdir edebilirler. Onların sır diye verdikleri şeyin hüküm ve tesiri yoktur. Fakat her halde abartılı bir surette vermiş oldukları malumat ve izahatla Yunan ordusunu ve İngilizleri fevkalade heveslendirmişlerdir ve bunun neticesi olarak iki gün evvel Yunan ordusu, bütün Batı cephesinin her noktasında, kendi safları arasında Etem dahil olduğu halde taarruza geçmişlerdir. *(Allah kahretsin sesleri.)*

Nusrat Efendi (Erzurum): Paşa Hazretleri, artık bey demeyiniz, hain deyiniz.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): İşte Etem, Tevfik ve Reşit Beylerin bu hainane hareketlerini fiilen dahi gösterdikten sonra tabii haklarında verilecek olan hüküm pek barizdir. Bittabi o dakikadan itibaren bunlar bizim için hiçbir soylu sıfata sahip olamazlar ve ihtarı âlileri üzere Etem ve Tevfik hainleri diyeceğim. Ancak henüz Büyük Millet Meclisi üyesi sıfatını taşımakta bulunan Reşit Bey hakkında dahi aynı şeyi kullanmak mecburiyetindeyim. Yüksek heyetinize hürmeten telaffuz edebilmek için Reşit Bey'in üyelikten düşürülmesine oy vermenizi istirham eylerim. *(Kabul, oya sesleri.)*

Reis [Reisisani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Millet ve memleket menfaatları aleyhine silah kullanarak düşmanlarla işbirliği eden Saruhan Mebusu Reşit Bey'in mebusluktan ihracını kabul buyuranlar el kaldırsın. Çoğunlukla kabul edilmiştir. (Alkışlar.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Dolayısıyla efendiler, artık Etem, Tevfik ve Reşit meselesi kalmamıştır. Maiyetlerindeki namuslu kuvvetler ayrılmışlar ve orduya iltihak etmişlerdir ve kendileri de ne kadar âciz ve naçiz olduklarını anlamışlardır ve en son kendilerine layık olan mevkii de ancak Rum harp safları arasında bulabilmiş-

1 *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde yanlışlıkla "işlememiştir" yazılmış. (Y.N.)
2 Gediz. (Y.N.)

lerdir. Şimdi karşınızda bir Yunan meselesi vardır. Bu münasebetle belki icap ederse Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri de vaziyet geliştikçe tabiatıyla beyanatta bulunurlar. Ben yalnız ufak bir özet yapayım.

Vehbi B. (Karesi): Bir şey arz edeceğim. Bizim arkadaşlardan Saruhan Mebusu Reşad Bey vardı, acaba o ne oldu?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim Saruhan Mebusu Reşad Bey, Saruhan Mutasarrıfı Aziz Bey ve Demirci Kaymakamı Hilmi Bey daha evvel İsmet Bey'in yanına gelmişlerdi ve onlar gizlice bu adamların Yunanlılarla temas ve münasebette bulunduklarını bildirmişlerdi ve İsmet Bey, zannederim, onları beraberinde bulundurdu. Efendim, evvelsi gün düşman Yenişehir, İnegöl, Gedis ve Uşak'tan, yani her noktadan taarruz etmiştir. *(Bu sırada Tahsin Bey –Aydın– taarruzu tard olundu*[1] *anlayarak alkışlamak istedi.)*

Salih Efendi (Erzurum): Paşa Hazretleri kulaklarında arıza olduğundan, taarruzu tard anlamış ve onun için böyle harekette bulunmuştur.

Tahsin B. (Aydın): Efendim kulaklarım ağır işittiğinden yanlış anladım, affedersiniz.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Beis yok. İnşallah tard olunduğunu da yarın söylerim. *(İnşallah sesleri.)*

Efendim, Uşak'tan doğuya ilerlemek isteyen düşmana karşı Güney Ordusu Kumandanı Refet Bey ve orada bulunan Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey taraflarından seri bir surette alınan tedbirler karşısında düşman Uşak'ın pek yakınında İslâm köyünden ileri geçememiştir. Orada durdu. Dün ve bugün hiçbir hareket ve faaliyeti görülmemiştir. Kuzeye doğru gidiyorum: Gedis'te bulunan kuvvetimize Etem 300 kişi kadar bir kuvvetle taarruz etmiştir. Tabii püskürtmüşlerdir. Bunun taarruzu üzerine tabii oradaki kuvvetlerimiz karşı taarruza geçmiş, takip ediyordu. Son vaziyeti henüz takip ediyoruz.

Bunlar ehemmiyete sahip bir şey değildir. Daha çok vakalar halledeceğiz.

Kuzeyde efendim, malumu âliniz, Yenişehir ve İnegöl'de büyük kuvvetlerimiz yoktur. İleri karakol postası halinde ufak şeylerimiz var. Asıl mevzilerimiz daha doğudadır. Mesela Köprühisar'da mevzimiz vardır. Onun güneyinde, Nazif Paşa'da esaslı tahkim olunmuş mevzilerimiz vardır. Düşman Köprühisar mevzilerine mühimce bir kuvvetle ilerledi, taarruz etti. Fakat bu taarruzda muvaffak olamadı, püskürtüldü, kuvvetini tekrar bir alayla takviye etti. Dün akşamki vaziyette bozulup giden kuvvetlerle ona baskı yapan kuvvet mevziin karşısında kalmıştır. Bugün de en son malumatıma göre, düşman tarafından yeni bir hareket vuku bulmadı. Yeni bir faaliyet görülmüş değildir. Bunun güneyinde İnegöl doğusundaki Nazif Paşa mevkiine düşman fazla bir kuvvetle fazla bir baskı yapmıştır. Fakat son okuduğum raporda vaziyet, o baskıyı müteakip bir faaliyet eseri göstermemiş olduğu merkezinde idi. Tabii vaziyete henüz tamamen meydana çıkmış gözüyle bakılamaz. Henüz düşmana karşı mevcut olan kuvvetlerimizi kullanmamışız ve temas eden, bekleyen, ufak hareket yapan kuvvetlerimiz esasen düşman temasında bırakılmış olan kuvvetlerdir.

1 "Atıldı", "püskürtüldü" anlamında. (Y.N.)

Yalnız şurasını arz edeyim ki, bu adamlar, Etem ve Tevfik, bir aydan, iki aydan beri fiiliyat sahasına nakletmek istedikleri emel peşinde bizi ve orduyu dahi biraz meşgul etmişlerdir. Bu meşguliyetler yüzünden memleket ve millet hesabına çok büyük zayiat olmuştur, çok fırsatlar kaybedilmiştir. İnşallah bundan sonra o fırsatları telafi ederiz. *(İnşallah sesleri.)*

Efendiler, maksadımız meşrudur, muvaffakiyet imanımız sarsılmazdır. Dolayısıyla dahilde ve hariçteki düşmanlarımız, ister çok ister az olsun, teşebbüslerinin genişliği ne olursa olsun, muvaffakiyet katidir; nihai muvaffakiyet, meşru bir maksat takip edenlerde kalacaktır.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
HACI ŞÜKRÜ BEY HAKKINDA SORUŞTURMA İCRASI HAKKINDA*
(8 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim, yücc Meclis'i teşkil eden değerli üyelerin tamamı milletin samimi vc vicdani seçimine mazhar olmuş hakiki temsilcilerdir. Dolayısıyla bu muhterem üyelerin teşkil etmiş olduğu bu yüce topluluk her türlü tarizin üstündedir. Tarizlerin yetişemeyeceği kadar yüksektir. Yüksek heyetinizi teşkil eden arkadaşların içinde görüşler ve kanaatlerde anlaşmazlık daima olabiliyor. Fakat bütün bu vicdani kanaat mutlaka memleketin azami menfaatlarının elde edilmesinc yönelik olduğuna hiç kimsenin tereddüdü ve şüphesi yoktur. Fakat, ne yazık ki, ismi daima zikredilmiş bulunan –ve zikredilmiş bulunduğu için tekrarından beis görmeyeceğim– Hacı Şükrü Bey bu meseleye temas etmiştir. Bu meseleye ben de temas ettim. Buna temas eden arkadaşlar pek çoktur. Fakat bütün temas eden arkadaşlar daima iyi yapmak için temas etmişlerdir. Herkes mümkün olduğu kadar iyi yapmışlardır. Ancak Hacı Şükrü Bey'in teması zararlı olmuştur. Hacı Şükrü Bey, Etem ve Tevfik'i ihanete sevk edenlerden birisidir. Hacı Şükrü Bey hakkında bazı belgeler de vardır. İhtimal ki bu belgeler, İstiklâl Mahkemesi'nce ve sair bir mahkemece incelendiği sırada Hacı Şükrü Bey'in mahiyet ve teşebbüsleri belli olacaktır. Ancak hakkında kanuni takibat yapmak için bu işe fena bir fiil ile iştirak etmiş bulunan ve iştiraki duyulmuş olan Hacı Şükrü Bey'in dahi yücc Meclis'iniz içinde bulunmuş olması yüce Meclis'inize şeref vermez. Onun için Hacı Şükrü Bey'in dahi muhterem üyeler arasından hariç tutulması uygun olur.

Hacı Şükrü B. (Diyarbekir): Bendeniz de söyleyeyim de ... Ondan sonra Paşa Hazretleri!

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Ve bunu yüksek heyetinize Hükümet Reisi sıfatıyla teklif ediyorum ve Reis Bey'den rica ederim oya konulsun.

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarı sahib): Bu konudaki belgeler verilsin, incelensin, Meclis'çe öğrenildikten sonra oya konsun. Çünkü diğeri, Reşit Bey fiilen iltihak etmiştir. Yunan ordusuna iltihak etmekle hıyanet göstermiştir. Ve bu suretle biz buna kaniiz, buna oy veririz. Fakat Hacı Şükrü Bey hakkında tam kanaatimiz olabilmek için Paşa Hazretleri'nin buyurdukları belgeleri Meclis'e vermeleri lazımdır.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.229-230.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 8 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 131. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Ufak bir misal daha. Hacı Şükrü Bey hakkında mevcut olan belgelerden bir tanesini gizli bir celsede genel kurula arz etmiştim.

Hacı Şükrü B. (Diyarbekir): Paşam, bendeniz onun yalan olduğunu söyledim.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Eğer diğer belgeler yalansa o da yalandır.

Hacı Şükrü B. (Diyarbekir): Hepsi yalandır.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Oturunuz yerinize, söz alırsınız, söylersiniz. O belge yüksek heyetin kendi hakkında hüküm vermesi için kâfidir. Buna şunu da ilave edeyim ki, maalesef arkadaşlardan daha bir iki kişi söz konusu olacaktır. Fakat onlar hakkında, Mehmet Şükrü Bey'in buyurduğu gibi, mevcut olan belgeler henüz yüksek heyetinizi tatmin edecek derecede bulunmadığından, isimlerini telaffuz etmiyorum. Dolayısıyla Hacı Şükrü Bey'in artık bu yücc Meclis'te yeri yoktur. Eğer yüksek heyetiniz müsamaha ederseniz tabii salahiyet size aittir.

Hacı Şükrü B. (Diyarbekir): Söz istiyorum.

Hüsrev B. (Trabzon): Bir şey arz edeceğim. Müzakere usulü hakkında. Şüphesiz ki, arkadaşımız kendi hakkını müdafaa etmek için bazı şeylerde bulunacaktır. Adeta burası bir mahkeme salonuna benzeyecek. Bunu katiyen doğru görmüyorum. Zaten Salih Efendi'nin önergesi yüzünden bu meselenin açılmaması icap ederdi. Mesele naziktir. Bence doğru değildir. Şükrü Bey'in dediği gibi, bu belgeler gelir ve Meclis'çe incelenir. Ondan sonra...

Hacı Şükrü B. (Diyarbekir): Hayır Beyefendi, af buyurunuz. Burada benim haysiyetim söz konusu olmuştur. Alenen söyleyeceğim. Geçen gizli celsede bu meselenin başından nihayetine kadar ne suretle cereyan ettiğini bu kürsüden söyledim. Zabıtlarda mevcuttur. Dolayısıyla Paşa Hazretleri'nin benim hakkımda söylemiş oldukları sözlerin hepsinin yok hükmünde olduğunu ispat ettim ve zabıtta da mevcuttur. Yalnız Paşa Hazretleri son olarak bir şifre, bir haberleşme emri göstermişlerdir. Dolayısıyla ben burada kendilerine dedim ki, bu size burada hiç mevkii yok olan birtakım adamlar tarafından verilmiştir. Benim hiçbir zaman postaneye gidip, telgrafhaneye gidip, Etem ve Reşit Bey'le beraber postaneye gidip Etem Bey'le haberleşmediğimi söyledim. Reşit Bey'le haberleşmeye gidenler, Yusuf İzzet Paşa Hazretleri'dir. Yusuf İzzet Paşa kalksınlar. Söylesinler. Desinler ki, Hacı Şükrü o gün onlarla gelmiş ve onlarla haberleşmede bulunmuşlardır. İşte Yusuf İzzet Paşa burada, Posta ve Telgraf Nezareti burada, herkes bunu söyleyebilir. Ben bunu söyleyebilirim, bir yere gitmedim ve bulunmadım.

Mustafa Kemal Paşa: Canım, imza ve mühürün altında mektuplar var, dolaşıyor ortada. İstiklâl Mahkemelerine verilmek üzere.

Hacı Şükrü B. (Diyarbekir): O mektubu çıkarın getirin buraya, okunsun efendim. Nerede ise...

Mustafa Kemal B. (Ertuğrul): Bu mesele gizli celsede açılsın efendim.

Reis [Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Bu meselenin araştırılması için Adliye Encümeni'ne.

Nafiz B. (Canik): Müzakere usulü hakkında söyleyeceğim.

Mehmet Şükrü Bey (Karahisarı sahib): Bu mesele hakkında Hacı Şükrü Bey müdafaalarını, bir encümen incelemelerini yaptıktan sonra söyleyebilir. Paşa Hazretleri, hükümet reisi olmak itibariyle ve Meclis'in reisi olmak sıfatıyla diyorlar ki ve iddia ediyorlar ki, Hacı Şükrü Bey hakkında belge var. Bu belge yüce Meclis'e verilir, bir encümende incelenir, yüce Meclis'te okunur. İtham kararını tasvip ettikten sonra Hacı Şükrü Bey dışarı çıkar. Hakkında lazım gelen ceza tatbik edilir. Böyle bir mesele yapılmadan burada Hacı Şükrü Bey'in kendisini müdafaaya hakkı yoktur. Burası mahkeme salonu değildir.

Celâleddin Arif B. (Erzurum): Efendim, müsaade buyurulursa, bu konuda Kanunu Esasi hükümleri açıktır.

Mustafa Kemal Paşa: Efendim, Hacı Şükrü Bey hakkında mevcut olan belgeleri Riyaset makamı usulüne göre encümene havale eder.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
HÜSEYİN AVNİ BEYEFENDİ'NİN SÖZLERİ HAKKINDA*
(8 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, Hüseyin Avni Beyefendi'nin söylediği sözler çok makuldür. Yalnız makul olmakla beraber, yapılmamış olması kusur ve kabahatini biraz açmak istiyorum, müsaade buyurulursa. Buyurdular ki, Reşit Bey'i bugün kürsüden vasıflandırırken kullandığım tabirlerle asli mahiyeti anlaşıldı, eğer bunu daha evvel bize anlatmış olsa idi, böyle bir adam bizim içimizde yer bulamazdı manasında, mealinde ifadelerde bulundular. Çok doğrudur. Hakikaten maruzatımın, samimi ve ciddi olan maruzatımın her vakit tasvibinize mazhar olacağına kanaatim olsa, bunda zerre kadar kusur etmem. Fakat bunun böyle olmadığını şimdi vaki olan bir mesele ile nazarı âlinizde ispat etmek isterim.

Hüseyin Avni B. (Erzurum): İtimadımız vardır, Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Deminden arz ettim ki, Hacı Şükrü Bey'in yüce Meclis'inizde bulunması yüce Meclis'e şeref veremez ve bunun dahil olduğu mesele de...

Hacı Şükrü B. (Diyarbekir): Reis Paşa, başka misal getiriniz, eğer öyle ise ben Meclis kapısında kendimi asarım.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Müsaade buyurunuz. Bu hususa lüzum yoktur, belge gösterelim.

Hüseyin Avni B. (Erzurum): Efendim, Paşa'yı severiz. Fakat kanunu hepsinden ziyade severiz. Hacı Şükrü Bey'i kanuna teslim ettik, kanun hâkimdir. Dolayısıyla emir yerini bulmuştur.

Hüsrev B. (Trabzon): Reis Beyefendi, bir şey arz edeceğim. Hüseyin Avni Bey'in söyledikleri Meclis'in sükûneti... (Kürsüye sesleri.)

Reis [Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Van Mebusu Hasan Sıddık Bey'in bu mesele ile münasebattar bir önergesi vardır. Etem ve arkadaşlarının mallarının ve emlakinin haczini teklif ediyor. Malumu âliniz, bu, mahkemeye ait bir me-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.231-232.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 8 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 131. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

seledir. Dolayısıyla yüce Meclis'inize arz ediyorum. Tunalı Hilmi Bey'in de bir önergesi var. Düşmanlar hakkındaki beyanatın hemen basılmasını ve dağıtılmasını teklif ediyor.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Bu önerge muhteviyatını Heyeti Vekile pek lüzumlu olarak daha evvel nazarı dikkate almıştı ve burada vuku bulan maruzatımızın özetini ve meselenin hakikatini bütün millet gözünde ve düşmanlarımız gözünde tecelli ettirebilecek manada bir beyanname yazmayı kararlaştırmışlardı. Ancak bu beyannamenin yayımlanmasını yüksek heyetinize arz ettikten sonraya bırakmıştık. *(Pek uygun sesleri.)*

Tunalı Hilmi B. (Bolu): Müsaade buyuruluyor mu? Meselenin zemini gayetle tehlikelidir. Rahmani ve şeytani olmak üzere propagandaya gayet müsaittir. Dolayısıyla o zemini muhaliflerimiz, düşmanlarımız, hainlerimizden evvel biz kavrarsak biz galebe çalarız. Onlar kavrarsa onlar galebe çalarlar. Bunu istirham ederim.

Reis [Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Efendim, zaten lüzumu takdir olunan beyanname hazırlanmış. Arzu buyurursanız okunsun. (Okunmaya hacet yok sesleri.) Bu mesele de kapanmıştır.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
HACI ŞÜKRÜ BEY'İN BEYANATI HAKKINDA*
(8 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlar; Şükrü Bey'in vuku bulan beyanatından bir iki noktaya temas edecek birkaç söz söylemek isterim. Şükrü Bey Heyeti Vekile'yi eleştirirken, genel kurulun vazifesini yapmamış olduğunu ima eder sözler söylediler. Efendiler, yüce Meclis kanun yapma ve icra kuvvetini nefsinde toplamış ve bütün millet ve memleket mukadderatına fiilen el koymuş bir heyettir. Yani hükümet kendisidir. Bu esas, ilk celsenizde genel kurulunuzca kararlaştırılmış kati bir esastır. Fakat yine ilk anda bu esasın teferruatından ve tamamlayıcılarından olmak üzere kabul edilmiş olan bir şey varsa, o da şudur ki: Yüksek heyetiniz –360 üyeden meydana gelmektedir– aynı zamanda devletin mühim işlerinin her türlü teferruatıyla meşgul olamaz. Eğer bu işleri üstlenmek arzu buyurulursa bütün işler çok gecikmelere uğrayabilir. Dolayısıyla birçok meseleler için, muhtelif hususlar için birer vekil seçmiştir ve bu vekillere yüce Meclis asli görüşünü bildirir ve teferruatının icrasını, mesuliyet onun üzerinde olmak üzere, kendisine terk eder. Kabul edilmiş esas, bundan ibarettir ve bu esas dahilinde yüce Meclis, bendenizce ve zannediyorum bütün milletçe, başından bugüne kadar hakiki vazifesini, vatani ve milli vazifesini hakkıyla yapmaktadır. Dolayısıyla ikide bir de yüce Meclis salahiyetini idrak etmemektedir, vazifesini yapmıyor demek doğru değildir.

Efendiler! Meclis'in çıkaracağı sayısız işler vardır. Kanundan bahsediyoruz. Bu yüce Meclis'e hareket düsturu kabul edilmek üzere arz ve takdim edilmiş olan kanun nerededir ve ne için çıkmıyor? Muhteviyatı yüksek görüşünüze uygun olabilir ve olmayabilir. Fakat bunu istediğiniz gibi değiştirmek ve düzeltmek elinizdedir. Fakat niçin çıkmıyor? Bunu Şükrü Bey'den sormak isterim. Dolayısıyla bu yüce Meclis'in teveccüh ve itimat nazarına mazhar olmuş bir reis sıfatıyla bütün arkadaşlarımdan istirham ederim, yüce Meclis'in kuvvetini azaltacak surette beyanatta bulunmak doğru değildir. Bilhassa haksız yere olursa...

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.234.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 8 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 131. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

CANİK MEBUSU NAFİZ BEY'LE ARKADAŞLARININ ANADOLU'YA GELEN SUBAYLARA VE MEMURLARA VERİLEN HARCIRAHA VE EMEKLİLERİN MAAŞLARINA DAİR SORU ÖNERGESİ HAKKINDA*

(10 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, yüce Meclis'inizi işgal eden bu mesele pek nazik bir meseledir. Zannediyorum ki, bundan evvel de yine aynı meseleye temas edilmişti. Vuku bulan birçok münakaşalar ve müzakereler neticesinde meselenin ehemmiyeti, nezaketi yüksek heyetinizce takdir edilerek iyi neticeye kavuşturulmuş idi. Aynı meselenin bugün tekrar söz konusu olması doğru değildir.

Efendiler! Yüce Meclis'inizin kıymetli subaylara ihtiyacı vardır. Ordularımız ve memleket dahilindeki askeri vazifeler için subaylar elzemdir. Halbuki Anadolu'da mevcut olan subaylar, maksadı temin edecek miktarda değildir. En kıymetli subaylarımız Harbi Umumi içinde muhtelif cephelerde esir düşmüşlerdir ve bugüne kadar onlar düşmanın esaret zinciri altında kalmışlardır. İşte İstanbul'dan buraya gelen subaylar, o kıymetli subaylardır.

Bir de genel olarak herhangi bir subay kabul edilmiş değildir. Belki İstanbul'dan Anadolu'ya getirilen subaylar daha evvelden kararlaştırılmış ve vücutlarına cidden ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve ondan sonra buraya getirtilmiştir. Anzavur'un muvaffakiyetlerinin neticesini bekleyen subaylar varsa, zaten kendiliğinden buraya gelmez ve gelemez. Dolayısıyla Anadolu'ya gelen ve sinei millete kendini atan ve orduya hizmet arz eden kıymetli, namuslu, şerefli subaylarımız hakkında burada görüş beyan etmek ve münakaşa yapmak doğru değildir ve bundan vazgeçilmesini cümlenizden rica ederim. *(Bravo, doğru sesleri.)* Subayların lüzumsuzluklarına, iktidarsızlıklarına dair söz söyleyeceğimize, zannediyorum bugün subayların düşman karşısında bu dakikada ne suretle vazife yaptıklarını düşünmek daha münasiptir. Bu münasebetle müsaade buyurursanız, arzu ederseniz –çünkü bu mesele hakkında bir önerge gördüm– harp vaziyeti talep buyuruluyordu.

Reis [Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Müsaade buyuruluyor mu, bu mesele kapansın? Söz alan 13 zat var. İzahatı kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. İzahat kâfi görülmüştür.

* *TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre 1, c.7. Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.246-247.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı. Büyük Millet Meclisi'nin 10 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 132. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
KIRŞEHİR MEBUSU YAHYA GALİP BEY'İN ÖNERGESİ HAKKINDA*
(10 OCAK 1921)

Reis [Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Yahya Galip Bey'in bir önergesi var. Okuyorum:

Riyaseti Celileye

Bugünün mühim meselesi harp harekâtına dair malumat almaktan ibaret olduğunu anlıyorum. Dolayısıyla her türlü müzakerelere tercihan Reis Paşa Hazretleri'nin hemen şimdi Meclis'e beyanatta bulunmasını aciliyetle teklif eylerim.

10 Kânunusani 1337 [10 Ocak 1921]
Kırşehir Mebusu
Yahya Galip

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri maruzatta bulunacaklar. Fakat acilen aydınlanma arzu buyurulduğu için özetle vaziyeti söyleyeyim. *(Teşekkür ederiz sesleri.)* Malumu âlileri, Yunanlılar, Bursa cephesinde iki istikametten taarruza geçmişlerdi. Biri Yenişehir-Köprühisar-Bilecik istikameti, ikincisi İnegöl-Nazifpaşa-Pazarcık-Taraklı ve güneye doğru da Gediz'de Etem kuvveti, Uşak'ta da İslâmköy istikametinde yine Yunan kıtalarıdır. Uşak'tan ilerleyen düşman kıtaları İslâm köyünden ileri geçmemişlerdir. Gediz'de 300 kişi ile taarruz eden Etem püskürtülmüştür. Fakat yine orada bulunan kuvvetlerimizle karşı karşıyadır. Köprühisar mevkiinde düşman durdurulmuştu. Evvela püskürtüldü, sonra takviye aldı. Fakat yine neticede durdurulmuştu. Yalnız ilk beyanatımda bulunurken arz etmiştim: Nazifpaşa mevziindeki kuvvetimizi düşman büyük kuvvetlerle ciddi baskı altında bulundurmaktadır. Bu baskının neticesi olmak üzere oradaki kuvvetimiz çekilmek mecburiyetinde kaldı. Oradaki kuvvet denildiği zaman, efendim, gayet zayıf bir gözetleme kuvveti olduğunu söylemek mecburiyetindeyim. Çünkü malumu âliniz, askeri vaziyetimiz bu isyan münasebetiyle ve düşmanın daha evvel Uşak karşı-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.247.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 10 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 132. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

sında bazı yığınaklarda bulunması dolayısıyla ağırlık merkezi Kütahya havalisiyle sınırlı kalmıştır. Etem'in o tarafa iltihak etmesi itibariyle düşman bütün vaziyete vâkıf olmuştur. Dolayısıyla Nazifpaşa Çiftliği'ndeki kuvvetin zaafı düşmanca malum idi. Düşman o istikametten Karaköy'e kadar ilerledi. Tabii bunun kuzeyinde düşmana karşı kuvvet yetiştirilmeye çalışıldı. Fakat bu kuvvetlerin ancak İnönü'nde toplanabileceğini hesap ederek, parça parça kaptırmamak için, İnönü'nde kuvvetler yığmaya başlanmıştı. Dün düşman İnönü civarındaki mevzilerimize temas etti. Cepheden taarruz etti. Bu taarruz durduruldu. Sonra sol kanada taarruz edildi, o taarruz da durduruldu. Bugün aynı mevzilerde muharebe cereyan etmektedir. Kuvvetlerimiz tamamen İnönü'nün kuzeyinde ve doğusunda uzayan sırtlar üzerindedir. Düşmanın şimdiye kadar meydana çıkan ve doğrudan doğruya muharebeye iştirak eden kuvveti iki fırka kadardır. Bunun gerisinde daha bir Ef'zun fırkası[1] tahmin edilmektedir. Dolayısıyla bu dakikada aldığımız son rapora göre, bu mevziler üzerinde gayet şiddetli muharebeler cereyan etmektedir. *(Allah muvaffakiyet versin sesleri.)* Neticesi tabii geliştikçe Fevzi Paşa Hazretleri izahatta bulunurlar.

1 Etekli, özel kıyafetli Yunan avcı tümeni. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİNİN MUHTIRASI*

(10 OCAK 1921)[1]

Makine başında Neşet Bey'e.

İnebolu, 11.1.37 [1921]
Salı saat 10 sonra'da alınmıştır.

Neşet Bey, aşağıdaki muhtırayı bizzat Tevfik Paşa Hazretleri'ne vereceksiniz.

Hükümetin Görüşünü Açıklayan Muhtıradır

Türkiya Büyük Millet Meclisi ve bunun hükümeti Türkiya'nın ve Türkiya halkının mukadderatına el koymuş meşru ve kanuni kendinden başka hiçbir heyet tanımaz. Hilafet ve saltanat makamı ve bu yüce makamda oturan zatı hümayun[2] Büyük Millet Meclisi'nin kanunları dairesinde saklı ve korunmuştur.[3]

Türkiya Büyük Millet Meclisi, genel siyasetinde hiçbir suretle kayıtlı olmayıp tam serbestisini muhafaza eder. Türkiya Devleti'nin Rus Şûralar Cumhuriyeti ile mevcut ve her gün artan dostane irtibatı ve[4] siyasi münasebetleri milli emel ve ilkelerine tamamen uygundur. Bu emellere ve ilkelere samimi ve ciddi bir surette riayet edecek olan herhangi bir devletle Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti münasebet tesisini menfaatlarının gereği görür.

Yakındoğu meselelerinin bir defa daha incelenmesi lüzumuna kanaatle Londra'da toplanacağı haber alınan konferansta müzakereler icra edecek İtilaf devletleri delegelerinin Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin öteden beri herkesçe malum olan ilkelerini bir senelik askeri ve siyasi ve toplumsal hadiselerden sonra tekrar hatırlamalarını, verecekleri kararda da isabete mazhar olmak için pek lüzumlu sayar.

Türkiya Büyük Millet Meclisi, Misakı Milli ile tayin edilmiş milli sınırları dahilinde yaşayan halkın hayat ve tam bağımsızlığına kefil olan siyasi ve adli ve askeri ve mali ve iktisadi şartları temin eden bir barışı memnuniyetle karşılar.

* Dr. Kâzım Ertürk'ün koleksiyonundan fotokopisiyle birlikte aktaran: Midhat Sertoğlu, "Londra Konferansı'na Takaddüm Eden Günlerde Atatürk'ün Tevfik Paşa'ya Gönderdiği Bilinmeyen Bir Muhtıra", *Milli Kültür*, Haziran 1989, sayı 65, s.14. Belgenin 10 Ocak 1921 tarihli ve imzasız örneğinin fotokopisi için bkz. S. Eriş Ülger, *Özgün Belge ve Fotoğraflarla Atatürk*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 13, s.128. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belge, *Milli Kültür*'de 11 Ocak; *Özgün Belge ve Fotoğraflarla Atatürk*'te ise 10 Ocak tarihlidir. (Y.N.)

2 Padişah kastediliyor. (Y.N.)

3 Aslı, "mahfuz ve masundur". (Y.N.)

4 *Milli Kültür*'deki belgede "ve her gün artan dostane irtibatı ve" sözcükleri yok. (Y.N.)

İtilaf devletleri böyle bir barış yapılmasına samimi olarak taraftar bulundukları takdirde Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti geçerli olan usulü dahilinde müzakereyi kabule hazırdır.

Milletin azim ve iradesine tabi olan Türkiya Büyük Millet Meclisi, müdafaasına mecbur olduğu meşru hukukunun elde edilmesine kadar mukavemetinde devam edecektir.

Bağımsızlığı ve hürriyeti için mücadele eden milletimiz haklı davasını bütün insanlık vicdanının takdirine havale eder.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(11 OCAK 1921)

Ankara, 11.1.1337 [1921]

Müdafaai Milliye Vekâleti'ne

İstanbul'dan İnebolu'ya geldiğini bildiren Piyade Yarbay Sıtkı Bey'in Ankara'ya kadar yol parasının sağlanmasına müsaade buyurulmasını rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Özel Arşivi (Kurtuluş Savaşı), AA/792-801'den yukarıdaki şekliyle aktaran: Ertuğrul Zekâi Ökte, "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar IV", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1973, c.12, sayı 72, s.33.
Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Selânikli Sıtkı Bey, Mustafa Kemal'in hem aile hem de okul arkadaşıdır. Uzun yıllar bir arada çalışmışlar, ancak Güney harekâtı sırasında esir düşmüş olan Sıtkı Bey'den ayrılmıştır. Sıtkı Bey esaret dönüşü İstanbul'a gelmiş, ilk iş olarak İstanbul'daki askeri teşkilatlarda çalışmayı denemiş, fakat durumu anlayınca Ankara'ya harekete karar vermiştir. Bu arada Mustafa Kemal'in annesi ve ablasını da Akaretler'de ziyaret ederek Ankara'ya hareketine kadar onların yanından ayrılmamıştır. İnebolu'ya hareketinden evvel son haberleri almış ve İnebolu'ya gelir gelmez bu haberle birlikte Ankara'ya hareketine müsaade edilmesini istemektedir." (Y.N.)

İNEBOLU'DA PİYADE YARBAYI SITKI BEY'E*

(11 OCAK 1921)[1]

İnebolu'da Piyade Yarbayı Sıtkı Bey'e

Ankara'ya kadar seyahatinizin sağlanması gereği Müdafaai Milliye Vekâleti'nce emredilmiştir efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Özel Arşivi (Kurtuluş Savaşı), AA/792-801'den yukarıdaki şekliyle aktaran: Ertuğrul Zekâi Ökte, "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar IV", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1973, c.12, sayı 72, s.33.

1 Belgede tarih yer almamaktadır. Ancak önceki sayfada yer alan "Müdafaai Milliye Vekâleti'ne" başlıklı belgenin tarihi 11 Ocak 1921 olduğundan, bu belge de aynı tarihli olmalıdır. (Y.N.)

İZMİT MEBUSU HAMDİ NAMIK BEY'İN İZİN BELGESİ*

(11 OCAK 1921)

Büyük Millet Meclisi değerli üyelerinin mazeretli yokluklarında ellerine verilecek belgedir.

Cilt numarası: 3
Üyenin seçim dairesi: İzmit
Adet: 87
Üyenin ismi: Hamdi Namık Bey
Müddeti: Müddetsiz
Tarihi: 11.1.337 [1921]

Adı geçen, cephede nefer olarak hizmet etmek üzere muharebe vazifesine talip olmuştur. Kendisine her suretle kolaylık ve yardım icrası lazımdır.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Hamdi Namık Gör, *İstiklal Mucizesi*, Ege Matbaası, Ankara, 1956, s.32.

KASTAMONU VE HAVALİSİ KUMANDANLIĞI VE VALİLİĞİ'NE*

(11 OCAK 1921)

Kastamonu ve Havalisi Kumandanlığı ve Valiliği'ne

Ayın dokuzuncu ve onuncu günleri İnönü civarında Yunan ordusu ile cereyan eden meydan muharebesinde düşman büyük zayiata uğratılmıştır. Bugün 11 Ocak 921 düşman ordusu muharebeye devam edemeyerek geri çekilmeye başlamıştır. Ordumuz düşmanı takip ediyor.

Heyeti Vekile namına
Mustafa Kemal

* Nurettin Peker, *1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri (İnebolu ve Kastamonu Deniz ve Kara Harekâtı, Hatıralar)*, Gün Basımevi, İstanbul, 1955, s.295.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ VE BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET BEYEFENDİ'YE*

(11 OCAK 1921)

Çukurhisar'da Batı Karargâhı'nda Abdi Efendi

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi'ye

İnönü Meydan Muharebesi'nde Batı cephesi kıtalarının uğurlu[1] ve kahredici kumandanız altında hazırladıkları kati galebeden dolayı zatı devletlerine ve kahraman ordunuzun bütün kumandanlarıyla subaylarına ve efradına Büyük Millet Meclisi'nin kalbi tebriklerini takdim ve bu muvaffakiyetin mukaddes topraklarımızı düşman istilasından tamamen kurtaracak olan kati zafere hayırlı bir başlangıç olmasını eltafı ilahiyeden tazarru eyler ve işbu tebriklerimin bütün Batı Ordusu efrat ve subaylarına tebliğini rica eylerim.

11.1.37 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Yenigün gazetesi yazı kurulundan Sadrettin Bey'e saat 2,45'te makine başında çekilip not ettirildi.

11/12.1.37 [1921]

Şimdi makine başında çekilsin.

Ondan sonra matbuata ve ajansa bu gece verilmek ve yarın yayımlanması temin olunmak üzere Ömer İskender Bey'e verilecektir.

Hâkimiyeti Milliye'de Recep Zühtü Bey'e de not ettirildi.

* Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 10, Göz 1, Dosya 43'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Haziran 1965, sayı 52, Vesika No: 1210. Aynı telgrafın Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından 61. Fırka Kumandanlığı ve Eskişehir'de Erkânıharbiye Reisi Muzaffer Bey'e 12 Ocak 1921 tarihinde çekilen sureti için bkz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv 4/4478, Klasör 659, Dosya 53, Fihrist 168-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Eylül 1991, sayı 91, Belge No: 2302; Mustafa Kemal Paşa tarafından, Büyük Millet Meclisi'nin 13 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 133. toplantı 1. celsesinde okunan örneği için bkz. elinizdeki ciltte s.283. Ayrıca bkz. *Açık Söz*, 13 Ocak 1921; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.368. *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi* ve *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belgeler Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen, *Açık Söz*'deki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. (Y.N.)

1 "Uğurlu" sözcüğünün aslı olan "yümünlü" sözcüğü yerine *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "ayınlı". (Y.N.)

GİRESUN MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ REİSİ OSMAN AĞA'YA*

(11 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsusu
C/59
Şifre

Ankara
11.1.337 [1921]

Giresun Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi Osman Ağa'ya

C. 6.1.37 [1921] şifreye
Türkiya İştirakiyun Fırkası Karahisarı Şarki Merkezi Reisi ve üyeleri hakkındaki yazınız ehemmiyetle nazarı dikkate alınmış ve icaplarına girişilmiştir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 1292'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İNEBOLU'DA NEŞET BEY VASITASIYLA ZİYA PAŞA VE ARKADAŞLARINA*

(11/12 OCAK 1921)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsusu
Adet
Şifre

11/12.1.337 [1921]

Suret

İnebolu İstihbarat Subaylığı'na

Neşet Bey'e:

Aşağıdaki telgrafın Ziya Paşa Hazretleri'yle muhterem arkadaşlarına tebliği lazımdır.

1. Verilen malumattan hükümet heyetimiz istifade etmiş ve müteşekkir olmuştur. İzzet ve Salih Paşalar Hazretleri millet ve memleketin yüksek menfaatlarının temini ve müşterek maksadımızın katî icabı bakımından Ankara'da kalmışlardır. Ancak zatı samileriyle değerli arkadaşlarınızın ve bütün hamiyet erbabının mümkün olduğu kadar uzun müddet İstanbul'da hâkim vaziyette kalmaları arzu edildiğinden, bunu temin için her türlü vesile ve tedbirleri almaları ve kullanmaları uygun görülmelidir. Bütün tedbirlere girişildikten sonra heyetinizin ayrılması kaçınılamaz bir hale geldiği takdirde, ayrılmadan evvel cümlenizin şimdiden hazır bulunduracağınız emin ve seri bir vasıta ile hemen Anadolu'yu teşrifiniz yüksek vatani menfaatlar icabındandır. Bu suretle yapılacak hizmet ve fedakârlık, millet nezdinde pek teşekküre değer olacaktır. Hürmeti mahsusamızın kabulünü rica ederim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9365'te bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

SAFA BEY'İN BEYANATINA CEVAP*

(12 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 2/60

Ankara
12.1.37 [1921]

Neşet Bey'e
Birinci şifreye ektir.
Saf'a Bey'in beyanatına aşağıdaki cevap verilir:

Birinci telgraf'namemizde bildirdiğimiz gibi, heyetinizin mümkün olduğu kadar uzun müddet iktidar mevkiinde kalmasını temin için İngilizleri aldatıcı her türlü tedbire girişilmelidir. İzzet Paşa ve arkadaşlarının döneceğini veya dönmekte olduğunu telsiz telgraf'la duyurmak menf'aatlarımıza aykırıdır. Bununla birlikte öyle olduğunu kendileri şif'ahen ve gizlice İngilizlere vesaireye söyleyebilirler. Her halde düşmenin muhakkak olduğu anlaşılınca, düşmeden evvel ve istifa etmeksizin Anadolu'ya gelmeleri memleketin yüksek menf'aatları icabındandır.

Bu hususun teminini chemmiyetle nazarı dikkatte bulundurmanızı hassaten temenni ederim.

M. Kemal

1. Kendisi bizzat şifreleri getirsin.
2. Hükümetin beyannamesini Tevf'ik Paşa'ya versin.
3. Daha sonra onlarla beraber gelsin.

* *Atatürk'ten Belgeler, El Yazısıyla Notlar, Yazışmalar*, Yayına Hazırlayan: Yücel Demirel, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1998, s.70-71. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
BİRİNCİ İNÖNÜ HARBİ HAKKINDA*
(13 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler! Harp vaziyetinin muhtelif safhaları ve gelişme sureti hakkında Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri yüksek heyetinize daha tafsilatlı malumat arz edecektir. Fakat kendileri henüz harekâtı idare etmekle meşgul olduklarından biraz gecikecektir. Onun için bendeniz, sizce lazım olan ve bu anda bilinmesi memnuniyet sebebi olabilen hususları özetle arz edeceğim. Malumu âlinizdir ki, Venizelos'un düşmesiyle Yunanistan'da bir mesele, özel bir vaziyet hasıl olmuştu. İktidar mevkiine gelen Kostantin'in takip edeceği siyaset tamamen belli olmamış gibi idi. Fakat alınan malumata göre, İngilizler, Kostantin'e dahi baskı yaparak kendi emperyalist emellerinin uğrunda oyuncak etmek istiyorlardı. Kostantin, krallığını tasdik ettirebilmek için bu hususa meyilli görünüyordu. Fakat İngilizlere karşı üstleneceği vazifeyi yapmak için Yunan ordusunu taarruz ettirmek ve bu taarruzunda muvaffak olmak lazım geliyordu. İşte bu sırada idi ki, Etem ve Tevfik ve Reşit hainleri hıyanetlerini fiilen göstererek Yunan ordusuna iltihak etmiş bulunuyorlardı. Efendiler; Yunan karargâhında ve İngilizlerde bu iltihak ile husule gelen sevincin derecesini takdir etmek için Etem, Tevfik ve Reşit'in zihniyetlerini biraz izah edeceğim, anlayışlarını yorumlayacağım. Bu bedbahtlarca Batı Ordusu'nda maddeten ve manen kuvvet olarak yalnız onların emri altında bulunan insanlar vardı. Esasen ordumuzun maddi kuvveti bunlardan aşağı idi; öyle farz ediyorlar, öyle zannediyorlardı. Hele maneviyatça ordunun hiç kıymeti yoktu. Ancak düşman karşısında ve harekât mıntıkasında Etem ve kardeşlerinin kuvveti sayesinde ve bu kuvvetin tesiri altında, bu kuvvetin tedhişiyle durabilirlerdi. Yani Kuvvei Seyyare ortadan kalkarsa, onların anlayışlarına göre, hemen ordu ortadan kalkacak idi.

Yine onların zanlarınca ve batıl zanlarınca, milletimizde birlik ve dayanışma yoktu. Milletimizin yegâne temsilcisi olan yüksek heyetinizde de hiçbir birlik ve katiyet azmi yoktu. Dolayısıyla bütün bu zihniyetleri Yunan karargâhına ve bittabi İngilizlere, İstanbul'a yetiştirmişlerdi.

Şüphe yok, bundan fazla olarak bütün askeri tertibatımızı, nerelerde ne kadar askerimiz var, nelerimiz mevcut, vasıtalarımız ne derecededir, hangi yerlerden ne ka-

* *TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.278-280.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 13 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 133. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

dar zamanda, nc kadar kuvvet getirebiliriz; bittabi bunları da söylemişlerdir. *(Allah kahretsin sesleri.)* işte Kostantin'in bundan fevkalade cüret alarak seri bir hareketle zayıf olduğu kendilerince tayin edilen istikametten yürüyerek, Eskişehir'i işgal ederek, ona göre diğer harekâtını tertip etmek istemiş olduğu tahakkuk etti. Şüphe yoktur ki, bu hareketc Etem kendi kuvvetleriyle dahi bilfiil iştirak etti.

Etem vc kardaşlarının kuvveti, henüz kuvvetlerimiz Gediz civarında bulunurken bir darbe ilc dağıtıldı. Malumu âliniz, onu müteakip askeri kıtalarımız asıl tehlikenin gelmekte olduğu istikametc yöneltildi. O istikamette, yani Kütahya havalisindc bazı şeylcri söylemektc beis görmeyeccğim.

Orada 600-800 kişiden ibaret ufak bir kuvvet Etem'i dağıttıktan sonra yalnız üç yüz kişi beraberindc kalmıştı. Yanında bir bataryayı beraber götürmüş, fakat o bataryanın subayı kaçmıştı. Batarya kullanılamayacak bir halde bulunuyordu. Bu kuvvetlerin buradan çekilip gittiğini görünce yinc birtakım insanları başına toplamış, altı yüz kişiyc, belki sekiz yüz kişiye çıkarmış. Bataryaya da ihtimal Yunanlılardan gönderilen topçularla bir faaliyet vermiş ve cvvelki günden bcri Kütahya'da bulunan ufak kuvvetimize musallat olmaya başlamıştır. Dolayısıyla cvvelki gün, dün ve bugün orada bulunan bu cüzi kuvveti, bu âciz kuvveti devamlı olarak darbelerle meşgul etmiştir. Hatta şimdi gelen bir raporda "Sağ kanatta Aydoğdu sırtları istikametine ricat eden asiler takip olunmaktadır" deniliyor. Efendim, işte bu ufacık kuvvet mağlup etmeye kâfi gelebilir. Fakat bittabi vaziyeti daha ciddi değerlendirdik ve bulaşık insanları bir an evvel temizleyebilmek için oraya süvari ve piyade olmak üzere bugün üstün kuvvet sevk olunmuştur. Bekliyorum. Bu üstün kuvvet bunu büsbütün perişan edecektir. *(İnşallah sesleri.)* Şimdi Fevzi Paşa Hazretleri haber göndermişler, geleceklerdir. Onun için daha kısa geçeceğim... Asıl İnönü Meydan Muharebesi'ne intikal ediyorum:

Malumu âliniz, kuvvetlerimizi İnönü havalisinde toplamaya başladık, düşman oraya kadar geldi. Fakat "Nazif Paşa" mevkiinde ve sonra "Pazarcık" mevkiinde daima bir taburdan ibaret olan gayet küçük kuvvetler bütün bu düşman ordusuna iki üç gün kadar zayi ettirdi. Düşmana nazaran az olan kuvvetlerimiz İnönü'nde toplanmıştı. Burada vuku bulan meydan muharebesinde düşman büyük zayiat ile mağlubiyeti his ve idrak etti ve seri bir suretle ricata başladı. Kuvvetlerimiz, malumu âliniz, "Otalbali",[1] "Beş kardeş" tepeleri hattında bulunuyordu. Dün tekmil ordu düşmanı takiben ileriye doğru hareket etti ve dün akşam aldıkları vaziyet 20-30 kilometre kadar daha ilcridc olmak üzerc "Gündüzbey", "Metris", "Akpınar", "Karaağaç" hattına kadar ilerlcdi ki, bu hat piyade ana kısımlarının hattıdır. Fakat süvari kolları daha ileri gitmiştir. Bir kısım "Bozöyük" bir kısmı da "Mezit" vadisine doğru ve daha ileride Söğüt ve Pazarcık istikametinde keşif kıtaları sevk edilmiştir. Bugün Ordu Kumandanlığı'ndan gelen bir raporda düşmanın iki alay piyade, iki bölük süvari ve bir batarya toptan ibaret kuvvetinin Söğüt, Bilecik, Yenişehir istikametinde ricat etmekte olduğu bildiriliyor vc asli kuvvetlerinin de "Pazarcık, Nazif Paşa, İnegöl, Bursa"

1 Oklubalı. (Y.N.)

istikametine doğru çekildiği bildiriliyor. Düşman gayet seri bir ricat yapıyor. Birçok eşya ve malzeme terk ederek çekiliyor. Yalnız güzergâhlarında İslam ahaliye tecavüz ve zulüm etmekten geri durmuyorlar. Buna karşılık Ordu Kumandanı doğrudan doğruya "Mezit" vadisinden düşmanın ricat hattını kesmek üzere mühimce bir süvari kuvveti sevk ediyor. Kuzeyde de piyade ve süvari kuvvetinden meydana gelen bir kuvvet doğrudan doğruya "Yenişehir" istikametine doğru düşmanın ricat hattını kesmek emrini almış bulunuyor. Şimdi bunun neticelerini bekleyeceğiz. Efendim, yüce Meclis'iniz toplantı halinde bulunmadığı için bu muzafferiyetin hakikaten pek mühim ve kıymetli olan siyasi ve askeri vaziyetimiz ve dahili ahvalimiz üzerindeki tesirinin ehemmiyet derecesini takdir buyuracağınıza emin olarak, İnönü Meydan Muharebesi'ni kazanmış olduğundan dolayı Batı Ordusu Kumandanı'nı ve tekmil subaylar ve kumandan ve efradını yüksek heyetiniz namına tebrik etmiştim. *(Şiddetli alkışlar.)* ... Belki okudunuz, tekrar okuyayım, yazdığım tebrik şu idi:[1]

"Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi

"İnönü Meydan Muharebesi'nde Batı cephesi kıtalarının uğurlu ve kahredici kumandanız altında hazırladıkları kati galebeden dolayı zatı devletlerine ve kahraman ordunuzun bütün kumandanlarıyla subaylarına ve efradına Büyük Millet Meclisi'nin kalbi tebriklerini takdim ve bu muvaffakiyetin mukaddes topraklarımızı düşman istilasından tamamen kurtaracak olan kati zafere hayırlı bir başlangıç olmasını eltafı ilahiyeden tazarru eyler ve işbu tebriklerin bütün Batı Ordusu efrat ve subaylarına tebliğini rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Tunalı Hilmi B. (Bolu): Müsaade buyuruluyor mu, Paşa Hazretleri! Bendeniz gerek İsmet Bey'in ve gerek kumandanların ve icap edenlerin birer derece terfilerini teklif ediyorum.

Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretleri: Müsaade buyurur musunuz? Bu mesele hakkında daha biraz genel vaziyet tespit edilsin ve kazanılmış olan bu meydan muharebesi muzafferiyetini taçlandıracak beklediğimiz birkaç şey vardır. Ondan sonra yine tensip buyurursanız buyurduğunuz şey yapılır. Efendim İsmet Bey'in verdiği cevabı da aynen okuyacağız:

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

"Hakk'ın yardımıyla İnönü Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından dolayı Büyük Millet Meclisi'nin kalbi tebrikleri ve temennileri ordunun bütün efrat ve subaylarını, iftihar ve şükrana boğmuştur. Mukadderatımızı mutlak bağımsızlık ile üstlenmiş olan Büyük Millet Meclisi'ne kayıtsız şartsız irtibat ve sada-

1 Mustafa Kemal Paşa'nın 11 Ocak 1921 tarihli bu tebrik telgrafı için bkz. elinizdeki ciltte s.277. (Y.N.)

katten aldığı manevi ve kudsi feyiz ile *(şiddetli alkışlar)* ... Mukaddes topraklarımızın kurtarılması vazifesini yerine getireceğine ordunun kati kanaat ile emin bulunduğunu zatı riyasetpenahilerine arz ve temin eylerim.

12.1.1337 [1921]

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi
ve Batı Cephesi Kumandanı
İsmet"

(Allah muvaffak etsin sesleri.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendiler, bendeniz bu arada yüksek heyetinize özel olarak teşekkürlerimi arz etmek istiyorum. Sebebini izah edeceğim. Aleyhimize cereyan eden harekâtın hakikaten birçok kalpleri endişeye düşürecek mahiyette olduğunu itiraf etmek lazımdır. Böyle bir manzara karşısında yüce Meclis'iniz fevkalade bir sükûnet, soğukkanlılık ve azim göstermiştir. Hükümete, kumandanlara, orduya karşı emniyet ve itimadını iyi muhafaza etmiş ve neticeyi tam bir sükûnetle beklemiştir. Yüce Meclis'inizde tezahür eden bu ulvi hal, emin olunuz hepimize ve bütün millete aynı suretle iyi tesirini yapmıştır. Eskişehir'den gelen birçok zevata bizzat sorabilirsiniz. Daima buradaki sükûnet oraya sükûnet vermiştir. Halbuki düşman Eskişehir'e iki, üç saat mesafeye kadar gelmişti. Eğer Meclis'te ufak bir telaş olsaydı, bu, bütün memlekete sirayet edebilirdi. Hatta orduya sirayet edebilirdi ve maazallah arzu edilmeyen neticeler karşısında kalınabilirdi. İşte yüksek heyetinizin sükûnet ve metanetinin tesir ve neticesi olmak üzere İnönü Meydan Muharebesi kazanılmıştır. Bundan dolayı teşekkürlerimi arz eylerim. *(Estağfurullah sesleri.)* Efendim, Fevzi Paşa Hazretleri geldikleri vakit daha fazla malumat vereceklerdir. Bu kadarla yetiniyorum.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
BURSA MEBUSU MUHİTTİN BAHA BEY'İN SÖZLERİ HAKKINDA*
(13 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlar, Muhiddin Bey'in gayet kıymetli sözlerinin hasıl ettiği hissiyata tercüman olmak üzere bir iki kelime arz edeceğim. Milletimiz bugün bütün mazisinde olduğundan daha çok ve ecdadından daha çok ümitvardır. Bunu ifade için şunu arz ediyorum. Kendilerinin tabiri üzere cennetten vatanımızın bekçisi olan merhum Kemal[1] demiştir ki:

Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini

İşte ben bu kürsüden bu yüce Meclis'in Reisi sıfatıyla, yüksek heyetinizi teşkil eden bütün üyelerin her biri namına ve bütün millet namına diyorum ki:

Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini

(Sürekli alkışlar.)

* ***TBMM Zabıt Ceridesi***, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.285.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 13 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 3.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Celâleddin Arif Beyefendi'nin yaptığı 133. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 Namık Kemal. (Y.N.)

GİRESUN BELEDİYE REİSİ OSMAN AĞA'YA*

(15 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
Şifre: 69

Ankara
15.1.337 [1921]

Giresun Belediye Reisi Osman Ağa'ya

Trabzon'da İtalyan bandıralı Jan vapurundan söz konusu vapur acentesi Kosti ismindeki şahsın tarafınızdan cebren alınarak şu anda hayat ve mematı meçhul bulunduğu iddia edilmektedir. Bu konudaki malumatınızın ve vaka esnasında beraberinizde bulunan Ordu Mutasarrıf Vekili Nizameddin Bey'in memuriyet mahalline gitmeyerek Trabzon'a gitmesi sebeplerinin bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7294'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ORDU'DA MUTASARRIF VEKİLİ NİZAMEDDİN BEY'E*

(15 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet: 2/73
Şifre

Ankara
15.1.337 [1921]

Müteakiben

Ordu'da Mutasarrıf Vekili Nizameddin Bey'e

Osman Ağa ile birlikte Trabzon'a gittiğinizi haber aldım. Memuriyet mahallinize gitmeyip Trabzon'a gitmeniz sebeplerinin bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7295'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

UNITED TELEGRAPH'IN SORULARINA CEVAP*

(16 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
Hariciye Vekâleti
131/104 Amerikalılar
Mukaddim 16.1.37 [1921]

Birinci soru: İzmir her bakımdan Türk memleketidir. Anadolu'nun ayrılmaz bir parçasıdır. Yunanlılar İzmir'de hiçbir tarihi ve ırki hakka sahip değillerdir. İngilizle-

* *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.228-237. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Ocak 1921'den aktaran: *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.16-19. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
United Telegraph Roma Temsilciliği'nin, İtalya'da Büyük Millet Meclisi Temsilcisi Aydın Mebusu Cami Bey aracılığıyla ve Antalya üzerinden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya 24 Aralık 1920 tarihinde yöneltmiş olduğu 11 soru şudur:

"Antalya

24 Aralık 1920

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

"Amerika'da ve Avrupa'da bin iki yüz gazeteye telgraf havadisi veren *United Telegraph* nam şirketin Roma'daki temsilcisi genel merkezlerinden aldığı emir üzerine aşağıda aynen naklolunan on bir soruyu tanzim ederek zatı devletlerine ulaştırılmasını ve cevaplarının [...] şeklinde gazetelere verilmek üzere lütfen ulaştırılması hususunda ricaya bendenizin aracılığını istemiş olduğundan, yalnız cevaplarının numara ile ve telgrafla bendenize ulaştırılması maksadı temin edeceğini arz eder ve yüksek emirlerini beklerim.

İtalya'da Büyük Millet Meclisi Temsilcisi
Aydın Mebusu
Cami

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

"Kral Konstantin ile yakında İzmir meselesi ve Doğu politikası hakkında mülakatta bulunacağımızdan, Türk vatanperverlerinin reisi bulunan zatı devletlerinin de fikirlerinin medeni kamuoyunca bilinmesi için aşağıdaki soruların sorulmasına müsaade buyurmaklığınızı rica ederiz:

"1. Zatı devletleri İzmir meselesinin barışçı surette halli için yeni Yunan hükümetiyle doğrudan doğruya veyahut Müttefiklerin veya Amerika'nın vasıtası ile müzakerelere girişmek arzu buyuruyor musunuz?

rin emperyalist emellerini tatmin vazifesi ile ve Adalardan ticaret maksadıyla muhtelif zamanlarda gelmiş ve şehirlerde bile azınlık derecesini geçememiş olan bir kısım Rumların mevcudiyetini bahane ederek bin küsur senelik Türk memleketi olan bu verimli topraklarımıza yerleşmek hülyası ile buraları haydutçasına istila etmişler ve Mora, Teselya ve Makedonya'da yapmış oldukları gibi burada da Türk ahali hakkında türlü türlü zulümler ve kıtal işlemiş ve imha siyaseti takip eylemişlerdir. Milletlerarası Tahkikat Komisyonu'nun kamuoyu raporu da bunu teyit etmektedir.

Milletimiz bu haydutları er geç vatanımızdan kovacaktır. Ancak kan dökmek taraftarı olmayan milletimiz hakkı teslim ve vatanı derhal tahliye edildiği takdirde barış müzakerelerine hazırdır. Bu müzakerelerin doğrudan doğruya Yunan hükümeti ile icrasını tercih ederiz. Amerika'nın hayırhahane ve insaniyetkârane aracılığını dahi memnuniyetle karşılarız.

2. İzmir'de olduğu gibi, Trakya dahi, Türkiya'nın, Türk çoğunluğun oturduğu ve tarihi payitaht ve abideler ve hatıralarını toplayan ayrılmaz asli parçalarındandır. Vatanımızın bu iki ayrı kısmında söz konusu mesele haksız işgal ve tecavüzün derhal kaldırılmasından ibarettir.

Rum azınlıkları hukukunun Saint Germain Ahitnamesi'nde azınlıklar için konulan hukuk derecesinde saklı kalacağı tabiidir. Ezici bir Türk çoğunluğuna sahip olan Batı Trakya'ya gelince: Bu kıtanın mukadderatının tayini için halkoyuna müracaatı kabul ederiz.

3. Siyasi, adli, iktisadi ve mali bağımsızlığımızı imhaya ve neticede hayat hakkımızı inkâr ve iptale yönelik olan Sevres Ahitnamesi bizce mevcut değildir. Bağımsızlığımızı ve hâkimiyetimizi temin edecek bir barışın yapılması nihai emelimizdir.

"2. İzmir ve Trakya meselelerini ne şekil ve surette halletmeye hazırsınız?

"3. Sèvres Antlaşması'nın değiştirilmesi hakkında Türk milliyetperverlerinin arzuları nedir? Söz konusu antlaşmada ne gibi değişiklikler yapılması arzu edilmektedir?

"4. Sizinle Yunanlılar arasında barış halinin teessüsü mümkün olduğu takdirde, Yunanistan'a karşı takip edeceğiniz müstakbel siyaset ne olacaktır?

"5. Türk-Ermeni meselesinin halli hakkındaki tutumunuz nedir? Bu hususta Amerika'nın aracılığını kabul edecek misiniz?

"6. Son zamanlarda Türklerin Ermenilere katliam yaptıkları hakkında yayımlanan ithamlar doğru mudur?

"7. Son zamanlarda Türklere Ermeniler tarafından katliam yapılmış mıdır?

"8. İngiltere, Karadeniz ve Akdeniz Boğazları'nı terk etmek istemediğinden dolayı İstanbul meselesinin halli için ne gibi değişiklikleri kabul arzusundasınız?

"9. Türk milliyetperverlerinin bir taraftan Amerika, diğer taraftan İngiltere hakkındaki tutumu nedir?

"10. Gelecekte ne gibi bir siyaset takip edeceksiniz?

"11. Zatı devletleri Avrupa ve Amerika kamuoyuna daha ne gibi şeylerin bildirilmesini arzu buyururlar?

United Telegraph"

Bkz. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası...*, c.I, s.220-227. (Y.N.)

4. Yunanlıların Türkiye'yle alakalı istilacı emellerine son vermeleri şartıyla, tarafımızdan takip edilecek siyasetin en hakiki dostluk esasına dayalı olduğu şüphesizdir.

5. Ermenilerle aramızda milletlerin bizzat mukadderatını tayin etmeleri esasına dayanarak barış yapılmış ve aramızda dostane münasebetler cereyan etmekte bulunmuştur.

6. Türkler tarafından Ermeniler aleyhinde kıtal yapıldığı hakkındaki son rivayetler ve duyurular birtakım yalanlardan ve uydurmalardan ibarettir. Bunların katiyen doğru olmadığına emniyet edebilirsiniz. Bu hakikatin belgelenmesi için tarafsız heyetlerin memleketimizde tam bir serbesti ile inceleme icra eylemelerini memnuniyetle kabul ederiz. Bu meseleye dair Ermenistan'daki Yakındoğu Amerikan yardım heyetleri tarafından verilen en son raporların okunmasını tavsiye eyleriz.

7. Türk ahali hakkında Ermeniler tarafından işlenen zulümler ve kıtal –ki Ermenistan üzerine ordularımız tarafından yapılan hareketi zaruri kılmıştır– gayet geniş ölçekte vuku bulmuştur. Buna dair kati belgelere sahibiz. Bu belgelerin suretlerini size ayrıca verdireceğim.

8. İstanbul eskisi gibi kayıtsız şartsız Türk hâkimiyeti altında olmak ve emniyeti saklı kalmak şartlarıyla Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nda seyrüsefer serbestisi şartları tayin olunabilir. Bu şartların tayini İngiltere hükümetine değil, Karadeniz'e sahili olan devletlere aittir.

9. Türkiya halkı, Amerika'yı hayırhah ve insaniyetperver ve hürriyeti müdafaa eden vasıfları ile tanır. Memleketimiz dahilinde üstlendiğimiz medeni ve umranperverane[1] mesaide Amerikan kaynaklarından azami surette istifade etmeyi temenni ederiz. İngiltere'ye gelince, milletimiz bu devletin istilacı emellerinden tedirgindir.

10. Memleketimiz haraptır, milletimiz fakirdir. Maarifimiz geridir, iktisadiyatımız zayıftır. Memleketimizi imar etmek ve halkımızı aydınlatmak ve refaha kavuşturmak yegâne ve kati emelimizdir.

Dolayısıyla barış ve sükûn içinde ciddi medeni mesaiye muhtacız. Gelecekteki siyasetimiz bu ihtiyaçları tatmine yönelik bulunacaktır.

11. Avrupa ve Amerika kamuoyunca aşağıdaki hakikatlerin de bilinmesini arzu ederiz.

Doğu'da barış çoktan beri kurulabilirdi. Padişahlık ve hilafet makamından başlayarak memleketin küçük büyük bütün müesseseleri, İngilizler tarafından milletimizi esarete terk için oyuncak kabul edilmiştir. Milli topraklarımız dahilinde Fransızların, İtalyanların ve Yunanlıların konulmuş bütün hukuki esaslar aleyhine olmak üzere vukua getirdikleri işgaller, hiçbir şeyin mazur gösteremeyeceği kanlı bir mücadeleye yol açmıştır. Müdafaa vasıtalarından tamamıyla mahrum birtakım şehirlerimiz ve bu arada bilhassa aylardan beri kendini kahramanca müdafaa eden Ayıntab[2] şehri Fransızların her türlü hukuk ve insaniyet kaidelerine aykırı olarak geceli gündüzlü icra ettikleri top ateşiyle mahv ve yok olunmakta ve birçok kadın ve çocuklar katl ve imha

1 Umran: Mamurluk, bayındırlık, medenilik. (Y.N.)
2 Antep. (Y.N.)

olunmaktadır. Bu zulümler ve facialar hep Türk kalmak isteyen ahaliyi cebren Fransız mandası altına koymak için icra edilmekte ve işlenmektedir.

İtilaf devletleri milletimizi bütün insani hukuktan mahrum bir hayvan sürüsü, memleketimizi sahipsiz, açık arazi kabul etmektedirler. Bu yanlış kabuller yüzünden her gün artan zulüm ve haksızlıklarını tatbik etmekle meşguldürler. Halbuki milletimiz hayatının ve bütün insani hukuk ve vazifelerinin idrakinde ve vatanına tamamen sahip ve hürriyet ve bağımsızlığına aşk ve sadakatle bağlıdır.

Ve ancak mevcudiyet ve mukaddesatını müdafaadan başka bir şey yapmıyor.

Bağımsızlık ve hürriyeti için mücadele eden milletimiz haklı davasını bütün insanlık vicdanının takdirine havale eder.

ERZURUM'DA MEBUS MUSTAFA DURAK BEYEFENDİ'YE*

(16 OCAK 1921)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Başkitabet Kalemi
Adet: 2/77
Şifre

Ankara
16.1.337 [1921]

Erzurum'da Mebus Mustafa Durak Beyefendi'ye

C: 1. Komünizm cereyanları hakkındaki telgrafnamelerinizden bir yanlış anlama hissolunuyor. Dahiliye Vekâleti'nin tamimi, Komünist Fırkası'nın belgesine sahip olmayan şahıslar hakkında takibat icrası şeklinde değildir. Belki kendisinin komünist olduğundan bahsederek karışıklık çıkarmaları muhtemel serserilerin faaliyetine meydan vermemek üzere yalnız komünistliğinden bahseden şahıslar elinde resmen teşekkül etmiş bulunan Komünist Fırkası'nın belgesini aramak esasına dayanmaktadır. Bu suretle hükümetçe mensubiyeti malum olan resmen teşekkül etmiş bir fırkanın belgesini taşımayanların bu yeni ve ince meslek hakkında faaliyette bulunmaları yasaklanacak ve neticede bizim de, sizin de, hepimizin de gayesi olan memleketin sükûn ve asayişi saklı ve korunmuş kalabilecektir.

2. Büyük Millet Meclisi hükümetinin bütün mesaisi, bu Meclis'i vücuda getiren siyasi sebeplerden esinlenmiş olup, ancak ve ancak genel hatları bir [...][1] ilkesi olarak çizilmiş ve bütün millet tarafından Meclis'in seçilmesi suretiyle teyit edilmiş bulunan esasların elde edilmesi gayesine yöneliktir. Bunun hilafında ne bir karar ve ne de bir icraat katiyen vaki olmamıştır. Yalnız yüksek vatani menfaatları düşündüklerine şüphemiz olmayan bazı arkadaşlar tarafından teşkil edilen Türkiya Komünist Fırkası ile Halk İştirakiyun Fırkası'nın resmi usulüne göre hükümetten istedikleri müsaadeyi esirgemek serbest bir idarenin icaplarına elbette uygun düşmezdi. Hiçbir fırka ve meslek'in[2] hiçbir maksatla milli esaslarımızı neticesizliğe mahkûm edecek tedbirlerine ve faaliyetine ve hiçbir sebeple memleketin huzur ve sükûnunun ihlaline katiyen müsaade olunmayacağına Erzurumluların tam bir emniyet ile inanmaları icap eder.

3. Edhem, kıtalarıyla mağlup Yunan safları arasında bulunmakta ve şiddetle takibata devam olunmaktadır. Yakında kati neticenin müjdeleneceği beklenmektedir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: II/10-a, D: 41, F: 3-40'ta bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Bir sözcük okunamadı. (Y.N.)

2 "Meslek", burada "doktrin" anlamında. (Y.N.)

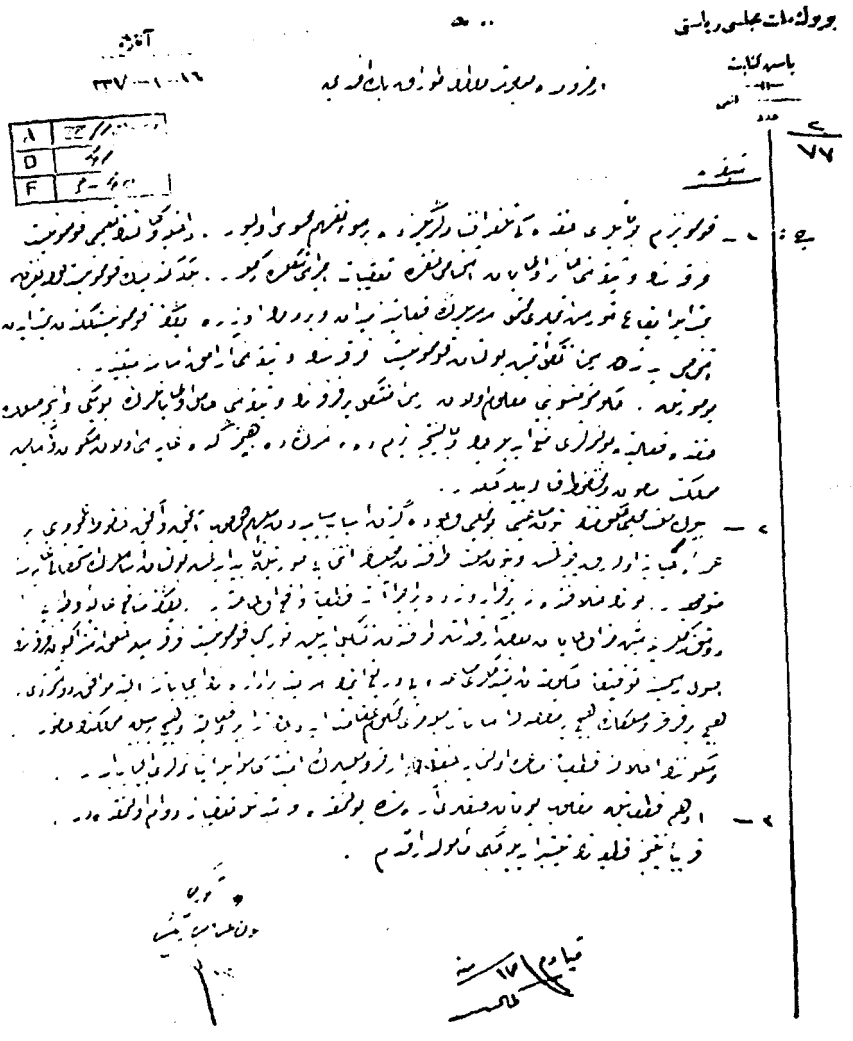

16 Ocak 1921 tarihli ve "Erzurum'da Mebus Mustafa Durak Beyefendi'ye" başlıklı belge.

SIHHİYE VEKİLİ DOKTOR ADNAN BEY'İN TELGRAFINA DÜŞÜLEN NOT*

(17 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Dahiliye Vekâleti
Kalemi Mahsus
Adet 194

Ankara
17.1.337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Yüksek riyaset makamlarına hitaben Trabzon Vilayeti'ne verilip söz konusu vilayetten aynen şifre ile verilmiş Trabzon Müdafaai Hukuk heyetinin yazısının tasdikli sureti ekte takdim kılınmıştır. Gereğinin yapılması devletlilerinin görüşüne bağlıdır, Efendim.

Dahiliye Vekili namına
Sıhhiye Vekili
Dr. Adnan

Osman Ağa hakkında şikâyet edilen ahvalden bittabi pek üzüldüm. Yalnız şunu hatırlatmak isterim ki, bu harekât tarzının taraftarı olmadığımı takdir edersiniz. Aydınlatmak, şikâyet etmek tabii ve lazım ve fakat kendi kendimizi müdafaa ederiz tehdidi yersizdir, lüzumsuzdur. Bu mealde Vali'ye ve o vasıta ile de Müdafaai Hukuk'a cevap.

M. Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7301'de bulunan eski yazı belgeye ait çevrimyazının fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.

12. KOLORDU KUMANDANI FAHRETTİN BEYEFENDİ'YE*

(18 OCAK 1921)

12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Beyefendi'ye

17.1.337 [1921] şifreye cevap:

Hissiyatı necibanelerine[1] teşekkür ederim. İşarı biraderileri[2] dikkate alınacaktır. Gözlerinizden öperim.

18.1.337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s.293. Fahrettin Altay, kitabında bu telgrafa yer vermeden önce şu açıklamayı yapıyor:

> "Çerkes Ethem'in kendilerine sığınmasından cesaret alan Yunanlılar büyük bir kuvvetle 1921 yılı Ocak ayının ilk günlerinde Bursa'dan Eskişehir'e doğru harekete geçtiler ve İnönü civarındaki 1. Kolordu'muzun mukabelesine uğrayarak 10 Ocak'ta geri çekilmeye mecbur kaldılar. Bu ilk muzafferiyet genç Mustafa Kemal ordusuna olan güveni artırdı. Ordu kumandanlıklarında muzaffer olan Albay İsmet (İnönü) ve Refet (Bele) generalliğe terfi ettirildiler.
>
> "Ben daha evvel Mustafa Kemal'den bu iki ordu kumandanının generalliğe terfilerinin geciktirilmemesini rica etmiş ve bu ricama karşı Mustafa Kemal'den şu telgrafı almıştım:"

Bkz. *aynı eser*, s.292. (Y.N.)

1 "Asil hissiyatınıza" anlamında. (Y.N.)

2 "Siz kardeşimin yazısı" anlamında. (Y.N.)

MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ TRABZON HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(18 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 2/91
Şifre

Ankara
18.1.337 [1921]

Trabzon Vilayeti'ne

1. İkinci maddedeki şifreli telgrafname çözümünün Müdafaai Hukuk Cemiyeti Trabzon Heyeti Merkeziyesi'ne verilmesini rica ederim.

2. Müdafaai Hukuk Cemiyeti Trabzon Heyeti Merkeziyesi'ne:

Riyaset makamına bildirilmek üzere Trabzon Vilayeti'ne verilen şikâyetnamenizi okudum. Giresun Belediye Reisi Osman Ağa hakkında şikâyet edilen ahvalden bittabi pek üzüldüm. Bu hareket tarzının taraftarı olmadığımı bu vesile ile hatırlatmak isterim. Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti her hususta hükümet nüfuzunun takviyesi esaslarını kabul etmiştir. Bu gibi meseleleri lüzumu üzere yakından takip ederek fevkalade ahval dolayısıyla meydana gelen bu gibi etkenler ve hadiseler iyi suretle tabii hale döndürülmeye çalışılmakta olduğundan, emin ve rahat olmanızı tavsiye ederim.

Her hususta şikâyet hakkı bittabi herkes için saklıdır. Ancak şikâyetnamenizin son fıkralarında "kendi kendimizi müdafaa ederiz" tarzındaki beyanatı lüzumsuz ve yersiz görmekteyim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Dahiliye Vekâleti'ne

17.1.37 [1921] tarih ve Kalemi Mahsus 194 numaralı tezkereye cevaptır.

Trabzon Vilayeti vasıtasıyla Müdafaai Hukuk Cemiyeti Trabzon Heyeti Merkeziyesi'ne cevaben yazılan şifreli telgrafname surcti malumat edinilmesi için ekte gönderildi, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Dikkat: Suret eklenecek.

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7298'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ERZURUM VALİSİ HAMİT BEYEFENDİ'YE*

(18 OCAK 1921)

Numara: 2/80

Ankara'dan
18 Kânunusani 337 [18 Ocak 1921]

Erzurum Valisi Hamit Beyefendi'ye

C. 16 Kânunusani 337 [18 Ocak 1921] şifreye: Yüksek tedbirleriniz isabetlidir. Cafer Bey hakkında buraca gerekli muamele yapılacaktır, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu 23, Belge 57. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.369. TİTE Arşivi'ndeki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
TEŞKİLATI ESASİYE KANUN TASARISI MADDELERİ HAKKINDA*
(20 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler; zannediyorum ki, bu yedinci maddenin hikmeti, daha evvel mevcut olan ve fakat kabul edilmemiş olan bu esasın mevcudiyetinden doğmakta idi. Yani mesleki temsil usulüyle alakadar bir maddedir. Halbuki yüksek heyetiniz o esası reddetmiştir. Hakikaten meslekler erbabı temsil edilmek üzere bir seçim yapılmış olsa, 800, 1000 kişilik muazzam bir Meclis husule gelecekti. O kadar büyük bir Meclis'in icra salahiyeti ile vazife yapması fevkalade müşkül olduğundan, yedinci madde konulmuş. Bendenize kalırsa, mademki bu mesleki temsil maddesi reddolunmuştur, o halde artık bu yedinci maddeye lüzum kalmamıştır. *(Çok uygun sesleri, alkışlar.)*

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, Hüseyin Avni Bey'in beyanatına göre sekizinci madde yüce Meclis'inizin hukuk ve salahiyetini sınırlıyor. Efendi Hazretleri'nin beyanatına göre de buna esasen lüzum yoktur. Çünkü birinci maddede yüce Meclis'in salahiyeti geniş bir surette işaret edilmiştir. Bendenize kalırsa, her iki görüşte isabet yoktur. Bir defa birinci maddede vuku bulan ifadenin manası, hâkimiyet kayıtsız şartsız millete ait olduğuna dairdir. Fakat ondan sonra da halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesine dayalı bir idare usulünün de takip edileceği söyleniyor. Dolayısıyla halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil üstlenmesinde gayet kapsamlı bir mana vardır. Bunların her birini ayrı ayrı tayin etmek ve sınırlamak lazım gelir ve bu tayin ve sınırlamaya başladığımız zaman, bunun kaynağı[1] yüce Meclis'inizdir. Onun için yüce Meclis'inizin dahi salahiyeti gayet bariz bir surette bütün milletçe bilinmek lazımdır. Yoksa mutlaka ve kayıtsız şartsız kelimesi ile başlayan cümle, yüce Meclis'inizin salahiyetini ifadeye kâfi değildir. Bir de yüce Meclis'inizce kabul edilmiş bir esas vardır ki, o da, mevcut kanunlar yerine yenisi konulmadıkça diğerleri caridir. Dolayısıyla öteden beri mevcut ve yürürlükte olan Kanunu Esasi içindeki maddelerden herhangi birinin yerine diğer bir madde konulmadıkça veyahut tamamının yerine yeni bir kanunu esasi kitabı konulmadıkça hükümleri bakidir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.325, 327, 329, 330, 332-334.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 20 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 135. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 Aslı "mebdei". (Y.N.)

O halde birinci maddenin mevcudiyetiyle yetinirsek, sekizinci maddede yüce Meclis'inizin salahiyetini sınırlayan hususların hiçbirisi vaki olamaz. Bunun vaki olmayacağını anlamak için sekizinci madde muhteviyatına göre yüce Meclis'iniz kanunların konulmasına salahiyettardır. Halbuki mevcut olan Kanunu Esasi'ye göre, Meclis'in Kanunu Esasi'yi tamamen değiştirmeye ve bozmaya bilmem ki salahiyeti var mıdır? Gerçi Meclisi Mebusan'ın Kanunu Esasi maddelerini üçte iki çoğunluk mevcuduyla karar vermesi şartıyla değiştirmeye salahiyeti olduğuna dair bir işaret vardır. Fakat tamamen Kanunu Esasi'yi kökünden yıkarak yerine diğer bir kanunu esasi koymaya salahiyeti var mıdır? Halbuki yüce Meclis'iniz aynı zamanda bir kurucu meclis salahiyetine sahiptir. Mevcut Kanunu Esasi'yi kaldırır, yerine yenisini koyabilir. Dolayısıyla bunu ifade etmezsek, henüz maddelerinin birçoğu cari olan Kanunu Esasi'ye göre Kanunu Esasi'yi değiştirmeye cesaret bulamayız. Bundan dolayı bunu ifade etmek lazımdır ve bu zannolunduğu gibi yüce Meclis'inizin salahiyetini sınırlamıyor, genişletiyor. Yüce Meclis'inizin aynı zamanda bir de kurucu meclis mahiyetinde olduğunu dahi tamamen ispat ediyor. Ondan sonra antlaşma ve barış yapılması, vatan müdafaası ilanı, yani harp ilanı gibi salahiyetlerin mevcut olan Kanunu Esasi'de kime ait olduğu malumu âlinizdir. O kanuna göre kime ait ise bu madde o aidiyeti, izah eder. Halbuki zannediyorum ki, milletin hakiki vekillerinden meydana gelen yüce Meclis'iniz artık bu salahiyetleri bir şahsa bırakmak istemiyor. Kendi yapmak ve tamamen üzerine almak istiyor. Dolayısıyla bunu ifade etmek lazımdır. *(Alkışlar.)* Avni Bey diyorlar ki, bunun lüzumu yoktur. Ancak vekillerin hukuk ve salahiyetlerini tayin etmeli ve sınırlamalı. Efendiler, vekillerin vazifelerinin tayini ve sınırlanması meselesi gayet basit teferruattan ibarettir. Onu istediğiniz gibi yapabilirsiniz. Hatta talimatla bile yaparsınız. Bunun için böyle esas kanunlarda maddeler koymaya bence lüzum bile yoktur. O her zaman elinizdedir. Fakat yüksek heyetinizin hakiki mahiyetini ve geniş salahiyetini tayin edecek esasları korsanız, diğerlerini her zaman yapmak elimizde olur. Bendenizce bu madde bittabi lazımdır ve Heyeti Vekile'nin vazifelerini açıklığa kavuşturacak şeyleri alelade talimat menzilesinde yapabilirsiniz.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Hüseyin Avni Bey'in bu maddeye ilave ettirmek istediği, yahut değiştirmek istediği hususlar gayet mühim ve esaslı bir noktaya temas etmişlerdi. Hilafet hukuku ve padişah hukuku; –zannediyorum ki, kendileri burada ya hazırdı, yahut değildi– gizli bir celsemizde bu meseleye ait görüşlerimizi ve düşüncelerimizi saklı bulundurmaya yüce Meclis'iniz hususi surette karar vermişti. Şimdi Beyefendi nişandan bahsediyor. Rütbeden bahsediyor. Bilmem neden bahsediyor. Bunları kim verecek? Bendeniz diyorum ki, bugün bunları açık bir ifade ile söylemek uygun değil. Biz prensip olarak hilafet ve saltanat makamını kabul ediyoruz. Bunu kabul ettikten sonra efendiler, İslam şeriatı gereği ve tabiat gereği ona birtakım hukuk ve salahiyet vereceğiz. Fakat istiyor musunuz, bunları bugün konuşmaya karar verelim? *(Hayır sesleri.)* Bugün konuştuğumuz, ona vermeyeceğimiz şeylerdir. Ona vermemek istediğimiz şeyleri söz konusu ediyoruz. Fakat vereceğimiz ve vermek istediğimiz şeyleri bahsetmenin zamanı değildir.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Reis Bey, ben de hükümet namına bir şey anlamak istiyorum. Müsaade buyurulursa, yapılması iradei seniyeyle[1] alakalı olan her şey yüce Meclis'e gelecektir, buyuruluyor. Bir defa bugünkü vaziyetimize göre hangi hususların iradei seniyeye bırakılması lazım gelecektir ve hangisi gelmeyecektir? Bu malum değildir. İkincisi: Bugün ameliyat ve icraatı mesul zevat yapmaktadır. Mesela kaymakam tayini gibi, mutasarrıf tayini gibi, sefir tayini gibi vesaire. Eğer bunları Heyeti Vekile'den hemen söküp alıyorsanız, evvela Heyeti Vekile'nin görüşünü dinlemek faydalı olacağı inancındayım. Çünkü bu kayıt ve şartla, ihtimal ki bu dakikadan itibaren, ben de dahil olduğum halde, Heyeti Vekile vazifesine devam edemez. Bu kayıt ve şart altında mesuliyet üstlenemez. Belki yüksek heyetiniz içerisinde, mesela Hüseyin Avni Bey arkadaşımız vardır ki, bu kayıtlar ve şartlar ilê hükümeti üstlenmeye cesaret bulabilir.

Reis [Reisi Sani Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Efendim, önerge değerlendirmeye alınmış ve encümene gitmiştir.

Hüseyin Avni B. (Erzurum): Efendim, bendeniz size şurada berat veririm ki, ne Heyeti Vekile'ye girmek istiyorum, ne de hiçbir şey olmak istiyorum. İhtiras bende yoktur. Bu, bir kanunu esasidir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Mesuliyeti üstlenmek meselesi.

Hüseyin Avni B. (Devamla): Bu kanunu esasiyi yaparız. O şartlar dahilinde kim kabul ederse o gelir hükümete, etmezse gider. Öbürleri gelir. Gidenlere uğurlar olsun. (Şiddetli gürültüler.)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): İşte pekâlâ biz gideriz, zatıâliniz gelirsiniz.

1 İradei seniye: Padişah emri, buyruğu. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
BURSA'YA ÇEKİLEN DÜŞMAN KUVVETLERİNİ TAKİP HAKKINDA*
(20 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, Paşa Hazretleri'nin vermiş oldukları genel izahat arasında Bursa'ya çekilen düşman kuvvetlerini takibe ait noktaya bir kelime ilave etmek istiyorum. Paşa Hazretleri'nden müsaade aldım. Buyurdular ki, çekilen bozgun düşman kuvvetleri aldıkları yeni kuvvetlerle takviye edilerek Bursa'ya yaklaşık iki, iki buçuk saat mesafede bulunan mevzilerinde yerleştiler ve daha fazla takip etmedik. Bendeniz de şunu ilave etmek istiyorum ki, Erkânıharbiyei Umumiye'miz cidden nihayetine kadar takip etmek ve Bursa'ya girmek kararını vermiş olsa idi, kuvveti ona müsait idi. Takipten vazgeçen kuvvetler esasen taarruz emrini almış kuvvetlerimiz değildir. Yani kuvvetimizin yetersizliğinden durmuş değiliz. Karar vermemiş olduğumuzdan dolayı durduk ve zannediyorum ki, bunun bazı sebeplerini ve düşüncelerini de bir münasebetle arz etmiştim.

Hasan B. (Van): İzmit'in neresine kadar ilerlenmiştir?

Mustafa Kemal Paşa: Zannediyorum ki, sabit bir cephe yoktur. Bazen biraz batıya, bazen doğuya hareket eden seyyar kuvvetler vardır. Zannediyorum.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.341.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın ardından, Büyük Millet Meclisi'nin 20 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 4.20'de açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 135. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU*

(20 OCAK 1921)

Teşkilatı Esasiye Kanunu
(Ceridei Resmiye ile neşir ve ilanı: 7 Şubat 1337 - No: 1)

No: 85

Mevaddı Esasiye

Madde 1: Hâkimiyet bila kaydü şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

Madde 2: İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder.

Madde 3: Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.

Madde 4: Büyük Millet Meclisi, vilayetler halkınca müntahap azadan mürekkeptir.

Madde 5: Büyük Millet Meclisi'nin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki senedcn ibaret olup, fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet lahik heyetin içtimaına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilayetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

* *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası (Birinci İntihap Devresi)*, c.I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1925, s.89-91. Ayrıca bkz. *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, c.I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s.184-186. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan yukarıdaki belgeye sadeleştirilmeden yer verilmiştir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası*'ndaki eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Hadiye Yılmaz tarafından okunmuştur.
Teşkilatı Esasiye Kanunu hakkında bilgi için bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.92-97, 203-205; Kemal Atatürk, Nutuk, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.561-567, 714-717.
Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Mustafa Kemal Paşa tarafından 13 Eylül 1920 tarihli olarak Meclis'e sunulan ve Büyük Millet Meclisi'nin 18 Eylül 1920 günlü 67. toplantı 3. celsesinde okunan tasarısı için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.9, Kaynak Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Ekim 2002, s.323-327. Bu kanun tasarısının "Maksat ve Meslek" kısmında yer alan dört madde, 18 Kasım 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin beyannamesi olarak yayımlanmıştır. Bkz. elinizdeki ciltte s.102, 103. (Y.N.)

Madde 6: Büyük Millet Meclisi'nin heyeti umumiyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

Madde 7: Ahkâmı şeriyenin tenfizi, umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilanı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Kavanin ve nizamat tanziminde, muamelatı nasa erfak ve ihtiyacatı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile adap ve muamelat esas ittihaz kılınır. Heyeti Vekile'nin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsus ile tayin edilir.

Madde 8: Büyük Millet Meclisi, hükümetinin inkısam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihapgerdesi olan vekiller vasıtasıyla idare eder. Meclis, icraî hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhacc bunları tebdil eyler.

Madde 9: Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından intihap olunan reis, bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi Reisi'dir. Bu sıfatla Meclis namına imza vazına ve Heyeti Vekile mukarreratını tasdike salahiyettardır. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reisi, Vekiller Heyeti'nin de reisi tabiisidir.

İdare

Madde 10: Türkiye, coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münkasem olup kazalar da nahiyelerden terekküp eder.

Vilayet

Madde 11: Vilayet, mahalli umurda manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dahili siyaset, şer'i, adli ve askeri umur, beynelmilel iktisadi münasebat ve hükümetin umumi tekâlifi ile menafii birden ziyade vilayata şamil hususat müstesna olmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nce vaz edilecek kavanin mucibince evkaf, medaris, maarif, sıhhiye, iktisat, ziraat, nafıa ve muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi, vilayet şûralarının salahiyeti dahilindedir.

Madde 12: Vilayet şûraları, vilayetler halkınca müntahap azadan mürekkeptir. Vilayet şûralarının içtima devresi, iki senedir. İçtima müddeti senede iki aydır.

Madde 13: Vilayet şûrası, azası meyanında icra amiri olacak bir reis ile muhtelif şuabatı idareye memur azadan teşekkül etmek üzere bir idare heyeti intihap eder. İcra salahiyeti, daimi olan bu heyete aittir.

Madde 14: Vilayette Büyük Millet Meclisi'nin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından tayin olunup, vazifesi, devletin umumi ve müşterek vezaifini rüyet etmektir. Vali yalnız devletin umumi vezaifi ile mahalli vezaif arasında tearuz vukuunda müdahale eder.

Kaza

Madde 15: Kaza yalnız idari ve inzibati cüzü olup, manevi şahsiyeti haiz değildir. İdaresi, Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından mansup ve valinin emri altında bir kaymakama mevdudur.

Nahiye

Madde 16: Nahiye, hususi hayatında muhtariyeti haiz manevi bir şahsiyettir.

Madde 17: Nahiyenin bir şûrası, bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır.

Madde 18: Nahiye şûrası, nahiye halkınca doğrudan doğruya müntahap azadan terekküp eder.

Madde 19: İdare heyeti ve nahiye müdürü nahiye şûrası tarafından intihap olunur.

Madde 20: Nahiye şûrası ve idare heyeti kazai, iktisadi ve mali salahiyeti haiz olup, bunların derecatı kavanini mahsusa ile tayin olunur.

Madde 21: Nahiye bir veya birkaç köyden mürekkep olduğu gibi, bir kasaba da bir nahiyedir.

Umumi Müfettişlik

Madde 22: Vilayetler iktisadi ve içtimai münasebetleri itibariyle birleştirilerek umumi müfettişlik kıtaları vücuda getirilir.

Madde 23: Umumi müfettişlik mıntıkalarının umumi surette asayişinin temini ve umum devair muamelatının teftişi, umumi müfettişlik mıntıkasındaki vilayetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi vazifesi umumi müfettişlere mevdudur. Umumi müfettişler, devletin umumi vezaifiyle mahalli idarelere ait vezaif ve mukarreratı daimi surette murakabe ederler.

Maddei Münferide

İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'i olur. Ancak elyevm münakit Büyük Millet Meclisi, 5 Eylül 1336 tarihli Nisabı Müzakere Kanunu'nun birinci maddesinde gösterildiği üzere gayesinin husulüne kadar müstemirren müçtemi bulunacağı cihetle, işbu Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndaki 4., 5., 6. maddeler gayenin husulüne elyevm mevcut Büyük Millet Meclisi adedi mürettebinin sülüsanı ekseriyetiyle karar verildiği takdirde ancak yeni intihaptan itibaren mer'iyülicra olacaktır.

20 Kânunusani 1337 ve 10 Cemaziyelulâ 1339

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
KOMÜNİZM PROPAGANDASI HAKKINDA*
(22 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler; vaktiyle Bakû'ya Mustafa Suphi riyasetinde bir heyetin memlekete gelmek isteğinde bulunduklarından, bunların bir komünist fırkasına mensubiyetlerinden bizi haberdar etmişlerdi. Bu Mustafa Suphi'nin ahlakı hakkında malumat sahibi olan birçok arkadaşlarımız var. Erzurum muhterem ahalisi bunu en yakından tanıyanlardır. Halbuki Mustafa Suphi, son zamanlarda memleketimize gelmek üzere bulunuyordu. Bunlardan bir kısmını sahil yoluyla göndermişler, kendisi de Kars üzerinden gelmek istiyordu. Bunu haber alan Erzurumlular böyle bir adamın memleket dahiline girmesinden son derece heyecanlanmışlar ve memlekete sokulmaması için teşebbüslerde bulundular. Resmi makamlara müracaat ettiler. Bu adam memleketimize girerse parçalarız...

Bir Mebus: Tam isabet olmuş Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bendenize gizli surette müracaat etmiş idi ve diyordu ki ... ahalinin tezahüratı karşısında mümkün değildir. Kendisi daha sonra sınır haricine çıkarılmak üzere muhafaza altında sınır haricine ... Benim de görüşlerimi soruyordu... Geldiği zannolunan bir adamın memleket dahilinde serbest bırakılması ... Erzurum'da tatbiki tasavvur olunan ... uygun buldum ve kendilerine yazdım. Bu telgraf da ondan sonra geliyor.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, zannediyorum ki, gayet mühim ve ciddi bir mesele üzerindeyiz. Değerli arkadaşlar muhtelif görüşler ortaya koydular. Bendeniz de bu münasebetle bu konuda, gerek hükümet namına ve gerek şahsım namına birkaç noktayı kısaca arz edeceğim.

Hakikaten milletimizin hali ve ciddi emelleri zannediyorum ki hepinizce bariz ve kati surette bellidir. İşte bu hakiki milli emelleri elde etmek maksadıyla, burada dahi toplanan Meclis'iniz, görüşlerinde takip edeceği esaslarda, bu milli bileşkeden[1] emel ve arzu bakımından ayrılamaz. Şüphe etmiyorum ve hiç kimsenin şüphe etmeyeceğini zannediyorum ki, Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetinin bugüne kadar takip ettiği siyaset tamamen milli emellere uygundur. Bu siyasetin ne olduğunu tekra-

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.326, 327, 333-337, 339-340, 342.

1 Aslı "muhassalai milliyeden". (Y.N.)

ra lüzum görmem. Yalnız iki kelimesini belirteceğim ki, o da milli sınır dahilinde milletin bağımsızlığıdır ve bu gayet kuvvetli ve büyük mana ifade eder esastır. Bugüne kadar bu esastan ayrıldığımıza işaret edecek en ufak bir emareyi bile göstermek mümkün değildir.

Efendiler, bu iki esas üzerinde yürüyen insanlar, düşünen beyinler bittabi komünizmin geniş ve bu kayıtlarını parçalayan esasları ile mutabakatta bulunamaz. Dolayısıyla, yüksek heyetinizin takip ettiği siyaset hiçbir vakitte komünistlik esasına dayalı değildir. Bu böyledir, bunu tekrar ediyorum. bir defa daha. Fakat yine malumunuzdur ve cihanın malumudur ki, bu milli esaslarına derin bağlarla sadık kalan Meclis'iniz ve hükümetiniz bağımsız bir devlet olarak Rusya Bolşevik Cumhuriyeti denilen bir devletle siyasi münasebetlerinde hiçbir vakit komünistlik ile Bolşeviklik esaslarını dahi telaffuz etmemiştir. Zannediyorum ki, Hariciye Vekili'niz muhtelif vesilelerle bu yönü izah etmiştir. Dolayısıyla, bendeniz tekrar ediyorum, milletimizin, devletimizin, yüksek heyetinizin Ruslarla olan münasebetleri doğrudan doğruya iki bağımsız devletin karşı karşıya olan ve her biri kendine ait olan gayelerini tamamen saklı bulundurmak şartıyla, bugüne kadar böyle olduğu, bugünden sonra da böyle devam edeceğine şüphe etmeyiniz. Rus Bolşevik resmi hükümeti, resmi ricalinin bizim olan, bizim resmi ricalimizle olan temas ve münasebetlerinde Rusya dahilinde bu milletin soysuz, herhalde sersem birtakım evlatları oralarda da serseriliklerine devam etmişlerdir. İşte bu serseriler bir iş yapmak hülyasına kapılarak görünüşte memleketimize ve milletimize faydalı olmak için Türkiye Komünist Fırkası diye bir fırka teşkil etmişlerdir ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır. Bunlar doğrudan doğruya vatanperverane bir his ile ve hakiki bir milli his ile değil, benim kanaatimce belki kendilerine para veren, kendilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım serserice teşebbüslerde bulunmuşlardır. Bunların yaptıkları teşebbüs, Rus Bolşevizmini muhtelif kanallardan memleket dahiline sokmak olmuştur. Bu suretle memleketimize, milletimize hariçten komünizm cereyanı sokulmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan, efendiler, memleket dahilinde komünizmin ne olduğunu bilmeyen, fakat bu esaslara dayanarak meydana gelmiş olan, şekillenmiş bir Bolşevik kuvvetinin bizim için kurtarıcı kuvvet olabileceğini farz eden birtakım insanlar dahi, hatta bu hariçten gelen komünizm cereyanına temas etmeksizin kendiliğinden komünizm teşkilatı yapmak hevesine düştüler. Bir zaman geldi ki, Ankara'da, Eskişehir'de, şurada burada memleketin hemen birçok yerlerinde birçok insanlar, birbiriyle irtibatlı olmaksızın, komünistlik teşkilatı kurmaya ve aynı zamanda hariçten de birtakım insanlar serseri surette memlekette dolaşmaya ve aynı zamanda propaganda yapmaya başlamışlardır. Daima esaslarına sadakati muhafaza etmekte en büyük faydayı gören Heyeti Vekile'niz bunun için verimli bir neticeyi düşünmek mecburiyetini hissetti. Her halde bu memlekette ve bu millet içinde komünizmin tatbik mahalli bulamayacağına kani idi ve kanidir. Komünizmin ne olduğunu bilirse aydınlar, o zaman memleket dahilinde tatbikine izin verilebilir. Fakat aydınlar dahi dahil olduğu halde halk, ordu, komünizmin ne olduğunu bilmiyor. Yalnız kurtarıcı kuvvet olabileceği inancına kapılmış ise, o zaman körü körüne cahilane komünizm olabilir veyahut mil-

letin az bir kısmı, küçük bir kısmı meyledebilir. Bu suretle azınlığın azınlığı denecek mertebede meydana gelecek bu kuvvet kendini yaygın ve hâkim bir kuvvet farz ederek, çünkü vukufsuzluğu üzere bir teşekkül olacağından derhal memleket dahilinde –bittabi bu gibi inkılapların milletimizin tamamı tarafından derhal imha edileceğine eminiz– her halde bir feveran olabilir, bir inkılap teşebbüsü olabilir. Bu itibarla hükümet tedbir düşünmek mecburiyetinde kalır.

Efendiler, iki türlü tedbir olabilirdi. Birisi, doğrudan doğruya komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri, Rusya'dan gelen her adamı derhal denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak, karadan gelmiş ise sınırın haricine def etmek gibi zorlayıcı, şiddetli, kırıcı tedbir kullanmak. Bu tedbirleri tatbik etmekte iki bakımdan faydasızlık görülmüştür. Birincisi, siyaseten iyi münasebetlerde bulunmayı lüzumlu sayınız[1] Rusya Cumhuriyeti bütünüyle komünisttir. Eğer böyle zorlayıcı tedbir tatbik edecek olursak o halde kayıtsız şartsız Ruslarla alaka ve münasebette bulunmamak lazım gelir. Halbuki biz birçok siyasi mülahazalardan, birçok sebep ve etkenlerden dolayı Ruslarla temasta, münasebetlerde, anlaşmada bulunmak istedik ve istiyoruz ve isteyeceğiz. O halde tatbik edeceğimiz tedbirlerde dostluğunu istediğimiz bir milletin, bir hükümetin prensiplerine hakaret etmemek mecburiyetindeyiz. İşte bu bakımdan zorlayıcı tedbir kullanmak istemedik. İkinci bir bakımdan da zorlayıcı tedbir kullanmayı faydalı saymadık. Malumu âliniz, fikir cereyanlarına karşı fikre dayanmayan kuvvetle karşılık vermek, o cereyanı imha etmedikten başka, herhangi bir muhatabınızla, herhangi bir insanla konuşulduğu zaman onun herhangi bir fikrini kuvvet zoru ile reddederseniz, o ısrar eder. Israr ettikçe kendi kendini aldatmakta daha çok ileri gidebilir. Dolayısıyla, fikir cereyanları cebir ve şiddet ve kuvvetle reddedilmez. Bilakis takviye edilir. Buna karşı en tesirli çare, gelen fikri cereyana karşılık fikir cereyanı vermek, fikre fikirle karşılık vermektir. Dolayısıyla komünizmin memleketimiz için, milletimiz için, dini icaplarımız için kabul edilemez olduğunu anlatmak, yani millet kamuoyunu aydınlatmak en faydalı bir çare görülmüştür. İşte hükümet böyle bir çareye girişmeyle meşgul olmakla beraber, şüphe yok ki, gelen cereyanlar zamandan evvel fiilen zararlar doğurabilecek hale gelmemesi için dahi bir taraftan da gerekli tedbirleri almıştır. Hükümet aydınlatma ile bu cereyanın önüne geçmeyi düşündüğü sırada, aynı suretle düşünen birtakım kıymetli ahlaklı ve her bakımdan güvenilir arkadaşlar bana müracaat etmişlerdir. Bu zevat bu bakımdan bu memleket ve milletin menfaatlarına azami ne suretle hizmet edebileceklerini düşünüyorlardı. İşte bu düşüncenin mahsulü olmak üzere Ankara'da Komünist Fırkası namı altında bir fırka teşekkül etti.

Bu fırkayı teşkil eden zevatın bence kati surette malum olan zihniyetini kısaca izah etmek istiyorum ki, yanlış anlamalar sona ersin. Bu zevat bir defa milli sınır dahilindeki halkın bağımsızlığının muhafazası, yani bu milletin, milli gayesinin, geleceğinin temini ve elde edilmesi için hizmet etmek istiyorlar. Yine onlar da hepiniz gibi milletin hakiki refah ve saadetini maddeten elde edebilmek için idare makinesinin ıslahı, toplumsal ahvalimizde mümkün olduğu kadar milletin hazım kabiliyeti derecesi nispetinde ilerlemelere mazhar olmayı düşünen insanlardı. Dolayısıyla, bu fırkayı teşkil

1 Zabıtta "addediniz" yazılmış. "Addettiğiniz" (saydığınız) olsa gerek. (Y.N.)

edenler, komünizmin ne olduğunu millete anlatmak ve bunun nc olduğunu bütün esasları, prensipleri bütün milletçe malum olmadıkça olsa olsa onların içinden halkın kabiliyet ve eğilimlerine mümkün olduğu kadar hizmet edebileceklerini, tatbik kabiliyeti görüldüğü takdirde tatbik zihniyetinde idi. Fakat gayet mutaassıp oldukları nokta, o da, bu memleket içinde ve bu millet içinde her türlü toplumsal inkılapların zararlı dahi olsa, her türlü inkılabın hakiki sahipleri yine bu millet olmalıdır. Yine bu millet vekili olmalıdır ve çok mutaassıp oldukları bir nokta varsa, bu memleket içinde yabancı ile hiçbir inkılap vücuda gelmesine alet olanları aşağılamak ve rezil etmek idi. İşte bu işi iyi niyetler ile yapmak arzu eden arkadaşların teşebbüsü hükümetçe uygun görülmüş ve kendilerinin vukuu müracaatları üzerine resmen müsaade edilmiştir. Yalnız bu müsaadeyi yapmakla hükümet bir şey düşündü. Evet, komünizm toplumsal bir meseledir. Bunun her türlü esaslarını ve hakikatlerini istenildiği gibi söylemekte beis yoktur. Yalnız teşebbüs maksadı belli olmayan, mahalli dahi istenildiği anda meçhul bulunan birtakım kimselerin komünizm namı altında, Bolşevizm namı altında teşkilat yapmasını katiyen engellemek istedik ve bu bakımdan Dahiliye Vekili bütün üst seviyedeki mülki memurlara dedi ki; komünistim diyen, hükümetçe resmen programı görülmüş ve mevcudiyeti resmen tasdik edilmiş cemiyete mensup olabilir. Fakat kendi kendine teşekkül eden fırkanın hükümete verdiği bir teminat vardı ki, o dahi her önüne geleni teşkilata memur etmeyip, belki aklı başında, milli mukaddesatı, dini icapları, milletin ve devletin genel şartlarını idrak eden insanlar ancak bu milli gayeye sadık kalmak şartıyla kamuoyunu aydınlatabilirlerdi ve ben eminim ki arkadaşlar, Rus Bolşevizminin yapmış olduğu tahribatı birçoklarımızdan daha iyi bilmektedirler. Mevcudiyetlerinin sebebi kalmadığına kani oldukları dakikada bütün millete hitaben bizzat kendileri komünizmin bu memleket içinde tatbik kabiliyeti olmadığını kendileri ifade ederler ve dağılırlar. Bu fırka bu suretle teşekkül ettikten sonra Halk İştirakiyun Fırkası namı altında bir fırka hükümete müracaat etmiş bulunuyordu. Bu fırka hakkında bir kelime daha ilave etmek isterim. Türkiye Komünist Fırkası, yani komünistliği ne Arapça, ne Türkçe yapmak istememiş olduklarını, yegâne gayelerinin halkı aldatmamak olduğunu, söylediğimiz şeylerin komünistlik olduğunu anlasınlar düşüncesiyle kurulmuştur. Onun için doğrudan doğruya komünist kelimesini tekrar ediyoruz ki, halkı aldatmış olmayalım diye. Dolayısıyla, Türkiye Komünist Fırkası bu suretle memlekette teşekkül ettiği sırada, Bakû'da yine Türkiye Komünist Fırkası namıyla bir fırka vardı. Bu suretle, merkez kazası hariçte bulunan ve teşebbüsleri için talimatı hariçten alan bir fırka da reddedilmiş oldu.

Halk İştirakiyun Fırkası'nın teşekkül sebebini ve hikmetini bilemem. Müteşebbisleri bunu izah edebilirler. Yalnız benim anladığıma göre Türkiye Komünist Fırkası'nın teşekkül mahiyeti ile Halk İştirakiyun Fırkası'nın teşekkül mahiyeti arasında fark vardır. Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye için, Türkiye dahilinde çalışan bir fırka mahiyetinde tecelli ediyor. Halk İştirakiyun Fırkası, doğrudan doğruya komünizm mahiyetini gösterir bir fırkadır ve sağlam malumata göre burada bulunan Rus Sefarethanesi ile dahi tamamen temas halinde bulunuyorlar. Bu hususta fazla bir şey söylemek istemiyorum.

Şimdi efendiler; hükümetin görüşleri ve takip ettiği zaten malum olan esasları bir daha tekrar ettikten sonra, komünist teşkilatına ne gibi mülahazalara dayanarak hü-

kümet serbesti vermiş olduğunu da izah ettim. Kısmen fakat yine bundan doğabilecek olan sakıncalara karşı dahi şiddetli ve kati tedbirler tatbiki ve imkânı saklı bulundurulmuştur ve belki yakın zamanda bunun işaretlerini göreceksiniz.

Yalnız bir şey rica etmek istiyorum. Bir defa bendeniz reisiniz olmak itibariyle ve diplomatik münasebetlerde yüksek heyetinizi temsil etmek itibariyle Hariciye Vekili ve Heyeti Vekile'nizin her biri, hatta değerli üyelerden dahi her biri bu meseleden bahsederken bir iki noktaya dikkatli bulunması lazımdır. Genel olarak komüniste karşı söz söylerken Doğu siyasetimize karşı söz söylemeyi eş görüyorum. Bu toplumsal bir meseledir. Şu ve şu sebeple memleketimizde tatbiki imkânsızdır. Fakat bunu tam bir serbesti ile söyleyebiliriz. Yalnız Hıristiyan olan bir devlete siyasi münasebetlerde bulunmamıza bu mani değildir. Dolayısıyla, biz komünistlik istemeyiz, öyle ise Doğu siyasetini yapamayacağız demek doğru değildir. Bu gayet abes olur. Bittabi biz Ruslar komünist olduğu için onun aleyhinde bulunuyoruz.[1] Bize tatbik edilemez olduğu için ve dini esaslar ve hayati ve toplumsal şartlarımızla bağdaşmaz bulunduğundan olmaz diyoruz. Hüseyin Avni Bey, bu konularda konuşurken mesele daha aydınlandı. Doğu meselesine dair bütün görüşlerini dikkatle takip ettiğim için bende şöyle bir kanaat hasıl oldu. Bu kanaat, fikirlerinin bir şahsa dair olduğudur. Kendileri o şahsın ismini telaffuz ettiler. Dediler ki, Kara Kâzım Paşa ihlal etti.

Şimdi efendiler; Hüseyin Avni Bey biraderimiz gayet mühim bir meseleye temas ettiler ki, bunun hakkında hiçbir söz söylemek istemiyorum. Fakat kendileri temas ettiği için yüksek heyetinizden zihinleri karışanlar bulunabileceği için bir iki kelime ile izah etmek istiyorum. Bir defa Kâzım Karabekir Paşa'yı içinizde tanıyanlar ve tanımayanlar vardır. Dolayısıyla Kara Kâzım Paşa gayet zeki, fatin,[2] ahlaklı, namuslu, fevkalade iyi huylu, namuskâr, tedbirli bir adamdır ve bunların üstünde hasleti vardır ki, ilk temasa geldiği zaman Hüseyin Avni Bey anlayamaz. Ben de kısa temasta, bayağı temasta anlayamadım. Gayet ketum bir zattır. İşte böyle bir hali bulunduğu için Hüseyin Avni Bey biraderimiz Kâzım Paşa'yı azarlamakta hata etmiştirler.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Bir dakika müsaade buyurur musunuz?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Müsaade buyurun, sözlerimin bütünlüğünü kesmeyiniz.

Kâzım Karabekir Paşa'nın vasıflarını arz ettikten sonra bize nazlandı mı, bizi aydınlattı mı?[3] Buna dair fazla söz söylemek istemiyoruz. Yalnız ufak bir tereddüdü olanlar, Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretleri'nin bir buçuk seneden beri Doğu ahvali hakkında her gün vermiş oldukları raporları ve onların hepsini değerlendirdikten sonra bir karara varması ve ona göre konuşması gerekir. O zaman o değerlendirmeyi yapan zatın bu kıymette, bu kudrette bir zat hakkındaki Kâzım Paşa Hazretleri'nin kıymetlerini takdirde ne dereceye kadar hata etmiş olduklarını anlayacaklardır. Şimdi bunu ispat sadedine, en ufak bir misal olmak üzere, burada okunan telgrafnamede

1 Zabıtta bu şekilde. Doğrusu "bulunmuyoruz" olmalı. (Y.N.)
2 Fatin: Zeki, akıllı, uyanık, anlayışlı, kavrayışlı. (Y.N.)
3 Cümlenin kaynaktaki aslı şöyle: "Kâzım Karabekir Paşa'nın evsafını arz ettikten sonra bizi idlâl mi, tenvir mi etti?" (Y.N.)

bundan önce gelen bir vaziyet var. Mustafa Suphi geliyor. Bir defa Mustafa Suphi'yi herkesten evvel Doğu'da Hüseyin Avni Bey'den evvel meydana çıkaran, Kâzım Kara Bekir Paşa'dır. Bu adamın memlekete girmesinin zararlı olacağını takdir eden Kâzım Kara Bekir Paşa'dır ve bunun memleket haricine, sınır haricine atılması lazım geleceğini bilen de Kâzım Kara Bekir Paşa'dır. Bunun planını da yapan Kâzım Kara Bekir Paşa'dır. Yoksa Erzurum'da valiliğiniz değildir. Biz değiliz efendiler. Fatinane bir surette yapmış olduğu planı, herkesten evvel icap edenlere faaliyet veren Kâzım Kara Bekir Paşa'dır. Bilmem Bolşeviklere meyilli imiş, Mustafa Suphi'nin bilmem nesi imiş... Herkesten evvel kuvvetli bir tedbir alan Kâzım Kara Bekir Paşa'dır. Ben arz ediyorum. Çünkü belgeler vardır. Şuradan buradan bu meseleyi tasvir eden telgraflarını birer birer getireyim okuyayım.

Sonra buyurdular ki, Paşa ile görüşmüşler, İslamiyetle Bolşevizmin eşit ...: Dolayısıyla Kâzım Paşa'nın Bolşeviklik ve komünistlik hakkındaki bütün fikirleri ve bütün görüşleri şimdiki ifadelerim ile anlaşılan manadadır. Fakat bu sözlerle sizi imtihan etmiştir ve yine Kâzım Paşa, beyanatı arasında Doğu siyasetinin takibi lüzumundan bahsetmiştir. Bunun için söz söylemeye lüzum görmüyorum. Bugün için Doğu siyasetini takip etmek, Batı siyasetine ... Onu takip ediyoruz. Daima onu söylemiş olması ... Ve Kâzım Paşa'nın komünistlerle temasta olanlara karşı komünist görünmesi vaki olabilir. Memleket ve millet için faydalı bir siyasi maksat temin etmek içindir. Hakikatte komünist ve Bolşevik olduğu için değildir.

Yine buyurdular ki, Gümrü'de Kâzım Paşa, kendi eliyle Ermenileri komünist yaptı. Kâzım Paşa ile aramızda bir hafta haberleşme cereyan etti. Ermeni meselesinin halli söz konusu olduğu sırada şunu mu yapalım, bunu mu yapalım diye muhtelif meseleler söz konusu olduğu zaman, o münakaşada bulunmuş olsaydınız takdir ederdiniz ki, en faydalı olan şey, zaten komünist olmayan serseri Ermenilere komünist dedirtmek için ve Taşnak mevcudiyetini bir an evvel yıkmak için yapmıştır.

Kâzım Paşa hakkındaki diğer bir noktasına cevap vermek isterim. Mustafa Suphi ile ilk temasta bulunduğu zaman yalnız haberleşmedim. Benim nezdime özel adam göndermiştir. Hakikaten Eskişehir'de bulunduğum sırada Mustafa Suphi'nin ve daha bir adamın imzasıyla bir belgeyi ve bir mektubu hamilen bir zat benimle buluştu. Mustafa Suphi bana müracaat ediyor ve diyor ki, bizim hariçte teşekkül maksadımız dahildeki milli maksadımızı kolaylaştırmak ve teminden ibarettir. Dolayısıyla size nasıl hizmet edebiliriz? Bu mektubu getiren adam aynı zamanda bana gizli olarak diyor ki, Heyeti Merkeziye'ye dahilim. Bu adam Lenin'in yegâne adamıdır ve Lenin Türkiye hakkında bir iş yapmadan evvel mutlaka Mustafa Suphi ile ... bu adamın etrafını sarmaktır. Lakin aslı yoktur ... idaresiz ve milliyetsiz bir adamdır. Ben doğrudan doğruya Mustafa Suphi'nin mektubuna cevaben yazdım ve onu okuyabilirsiniz. Bu milletin, bu millet vekillerinden meydana gelen Meclis'in maksadı, gayesi, siyaseti kati olarak budur. Hiçbir vakitte merkezi hariçte bulunan bir teşkilatla işbirliği yapamayız. Biz kendi kendimizi sevk ve idareye çalışırız. Bu memlekette çalışmak isteyenler, hakiki olarak çalışmak isteyenler memleketin içinde bulunurlar ve memleketin hakiki kaynaklarına, kitlelerine dayanırlar. Onun için Mustafa Suphi'ye ceza yapamazsınız efendim.

Bir de Doğu'nun ahvalini incelemek için özel bir heyet gönderilmesini talep etmişler. Doğu'nun ahvalini hangi bakımdan anlamak istiyorsunuz?.. Asıl mektubu getirip de gizli tebligatta bulunan, söylediğim şeylerin hepsi hakkında olumlu, teyit edilmiş kâfi deliller mevcuttur. Tekrar delile hacet yoktur. Kanaatlerimizi tespit edebiliriz. Bu mesele hakkında eğer Kâzım Paşa'nın buna meyilleri ve bu meyillerin zararlara sebep olacağını araştırmak ise maksat, bu gayet açıktır. Azerbaycan'da bilmem Dağıstan'da Bolşeviklerin komünizme karşı ne gibi ciddi tedbirler düşündüğünü anlamak için, hükümete olan tekliflerini okuyabilirsiniz. Eğer bundan başka Doğu'ya anlaşılması lazım ve henüz Beyefendi tarafından ifade edilen şey varsa, özel bir heyetin gönderilmesi meselesi, ki buna hiç lüzum yoktur, Kâzım Paşa'nın ne ruhta ve Bolşeviklere karşı olan hissiyatı malumunuzdur.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Kâzım Paşa'ya hürmetimiz vardır. Erzurum Valisi olmak için İstanbul'da bile çalıştık ve sonra o kadar da basit bir adam değilim. Meselelere nüfuz edebilirim. Görüştüm. Şahsi garaz tanımam. Vali Hamit Bey, Necati Bey'in hükümete verdikleri son şeyi de söyleyin.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Şimdi efendiler, bu noktadan başlayacağım. Ben de, dünyada hiç şahsi garaz taşır adam değilim. Bir defa zatıâliniz Vali Hamit Bey'le Necati Bey'in verdikleri şeyden nereden haberdar oldunuz? Üçü Ermenistan barışını yapmak için tarafımızdan tayin edilmiş bir delege heyetidir ve onlarla vuku bulan gizli haberleşmelerimiz sizce neden malum oluyor? Bu Necati'nin fikri bana gelir. Demek o zatın bana yazdığı telgrafnameden zatıâlinizin de malumatı vardır. Kâzım Kara Bekir Paşa'nın takip ettikleri siyaset hakkında şikâyetamiz izahlarınızdan şimdi bu noktayı izah için bir şey daha söyleyeyim. Zatıâliniz Necati Bey'le Hamit Bey'in öğrendikleri delege heyetinin bir faaliyet safhasına belki vâkıfsınız. Fakat Kâzım Kara Bekir Paşa'ya Heyeti Vekile'den verilen talimata vâkıf mısınız? Bana yazmış olduğu telgrafnamede zatıâlinizin de malumatı vardır. Meseleyi aydınlatmak için soruyorum. Orada ne renk ve şekil göstereceğine dair Hamit Bey, Necati Bey'in malumatı yoktur.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Ben tereddüt ettim şahsımda.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Çünkü her gittiğiniz yerde aleyhinde bulundunuz, yazık değil mi? Tarihe geçecek onun yaptığı şeyler.

[...]

Vehbi Efendi (Kırşehir): [...] Hükümetten soracağım; Emek Gazetesi diye bir gazete çıkmış. Bu da Halk İştirakiyun Fırkası'nın fikirlerinin taraftarı imiş. O gazetede Musa Kâzım Efendi'nin söylediği üzere diyor ki, dini esaslarda böyle bir mülk edinme, tasarruf hakkı gibi bir şeyler olmadığı halde sonradan saltanat hakkı, miras hakkı, kiraya verme ve kiralama hakkı gibi birtakım garip haklar meydana gelerek halkı, memleketi berbat etmiş ve bir avuç azınlıkların çoğunluklara hâkim olmasına sebep olmuştur. Bir makalesinde de diyor ki; Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da her ne yapsa, ne kadar muvaffakiyet elde etmiş olsa, yine bir şey yapamayacaktır. [...] Şimdi ben

hükümet erkânından soruyorum: Hükümet bu gazeteyi gördü mü, görmedi mi?..

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Gördü, gördü. Hükümet bu gazeteyi İstiklâl Mahkemesi'ne vermiştir, yarın muhakemesi olacaktır. Hükümet üzerine düşen vazifeyi yerine getirmiştir. *(Teşekkür ederiz sesleri.)*

[...]

Hulusi Efendi (Yozgat): Komünist Fırkası'na para verildi mi? Maliye Vekili izah etsin.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Bendeniz de Heyeti Vekile Reisi sıfatıyla arz ediyorum: Maliye Vekâleti'nce değil, hiçbir vekâletçe, hatta örtülü ödenekten, hiçbir para verilmemiştir.

KİLİKYA ESKİ KUVAYİ MİLLİYE KUMANDANLARINDAN TUFAN BEY'E*

(23 OCAK 1921)

Ankara
23.1.37 [1921]

Kilikya Eski Kuvayi Milliye Kumandanlarından Tufan Bey'e

Feke Belediye Reisi Cezmi Bey hakkında bu konudaki görüşlerinizin ve malumatınızın ek olarak bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Kutu 100, Belge 45. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.369. TİTE Arşivi'ndeki belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

ERTUĞRUL MUTASARRIFLIĞI'NA*

(24 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet: 2/109
Şifre

Ankara
24.1.337 [1921]

Ertuğrul Mutasarrıflığı'na

Yunan istilasında Bilecik Osmanlı Bank Direktörü Mösyö Pons'un İslam ahaliye insaniyetkârane yardımda bulunduğunu öğrendim. Bu hususdan dolayı adı geçene teşekkürlerimin tebliğini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Mehmet Çifteoğlu, "1921 Yılında Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Yapılanması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1998, sayı 16, s.27. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DAHİLİYE VEKİLİ VE GÜNEY CEPHESİ KUMANDANI REFET BEYEFENDİ'YE*

(24 OCAK 1921)

451/100

Kütahya vasıtasıyla
Simav'da

Dahiliye Vekili ve Güney Cephesi Kumandanı Refet Beyefendi'ye - Tel

Asi Ethem ve adamlarının kati hezimetiyle neticelenen ve ordumuzun dahili ve harici düşmanlara karşı kahredici kudretini ispat eyleyen takip harekâtı esnasında kahraman kıtalarınızın kahredici ve kadir kumandanız altında gösterdiği kudret ve fedakârlığı milli bağımsızlık ve vatanın selameti namına en büyük bir hizmet kabul eder ve vaki olan muvaffakiyetten dolayı zatı devletlerine ve kahraman ordunuzun bütün efrat ve subaylarına en samimi tebriklerimi ve teşekkürlerimi takdim eylerim.

24 Kânunusani 337[1] [24 Ocak 1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Kütahya'da Ziya Efendi'ye
24 Kânunusani 37 [24 Ocak 1921]

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: I/4282, Dolap 46, Göz 4, Klasör 2485, Dosya 29-99, Fihrist 84-6'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Mart 1975, sayı 72, Belge No: 1569. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Yıl, burada yanlışlıkla 336 [1920] olarak yazılmış. Doğrusu 337 [1921]'dir. (Y.N.)

ERZURUM VALİSİ HAMİD BEYEFENDİ'YE*

(24 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
Şifre: Aceledir

Ankara
24.1.337 [1921]

Erzurum Valisi Hamid Beyefendi'ye

C. 22.1.37 [1921] şifreye:

Mustafa Suphi Efendi'nin refakatinde kaç kişi olduğunun ve onların da kendisiyle birlikte gönderilip gönderilmediğinin bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III/11-a, D: 41, F: 3-29'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Aynı belgenin 25 Ocak 1921 tarihli örneği için bkz. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi 24/3075'ten aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.370. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

SOVYET MİSYONU SEKRETERİ UPMAL İLE GÖRÜŞME*

(24 OCAK 1921)

Upmal: Yardımcım Memedov'u sizinle tanıştırmama izin verin. Rapor sunmak için acilen Bakû ve Moskova'ya gitmem gerektiğinden, dahili ve harici siyasetlerinizle ilgili son gelişmeler konusunda bilgi, verir misiniz? Bu bilgi, benim neticelere varabilmem için son bir ayarlama mahiyetinde olacaktır. Bir hususu söylemeden edemem; sürekli yükselmekte olan gericilik nedeniyle umutlarım bir zamandır sönmüştü, şimdi umutlarla ayrılıyorum.

Mustafa Kemal: Buradan ayrılmanıza çok üzülüyorum. Bence, dahili siyasetimizde, sizin malumat alamadığınız bir nokta olabileceğini sanmıyorum. Harici siyasetimiz de tarafınızca malumdur. Dolayısıyla, bizim siyasetlerin hangi yönleriyle ilgili olarak benim görüşlerimi öğrenmek istediğinizi bilmek isterdim.

Upmal: Beni öncelikle son olaylar, yani Ethem macerasından sonraki gelişmeler, kamuoyunda görülen geriye dönüş süreci, diğer bir deyişle yerel komünist hareketlere karşı gerici tavırlar ve uygulanan baskılar ilgilendirmektedir. Ayrıca Heyeti Vekile'nin bu konuda ne düşündüğünü bilmek isterdim.

Mustafa Kemal: Ethem ve İstanbul'dan gelen heyetle ilgili zorluklarımız konusunda bize dostça yardım teklifinizi iletmek için bana yaptığınız son ziyaret sırasında, bu iki tehlikeyi bertaraf edecek kuvvette olduğumuz konusunda size teminat vermiştim. Şu anda büyük bir memnuniyetle belirtmek isterim ki, bu öngörüm gerçekleşmiştir. Ethem, sizin de bildiğiniz gibi, Yunanlılara iltihak etti. Yanlarında Ethem kuvvetlerinin de bulunması nedeniyle kolaylaşmış olan Yunan saldırıları tekrar püskürtülmüştür. Bu mağlubiyetin öcünü almak Yunanlılar için şeref meselesidir. Son zamanlarda Lloyd George, Sovyet Rusya ile Anadolu arasındaki ilişkilerin yakında düşmanca bir mahiyet alacağını herkese telkin etmeye çalışıp duruyor. İngiltere, Anadolu'yu silah gücüyle dize getirme politikasından vazgeçmeyecektir. Batı'nın yeni baskılarına hazırlıklı olmalıyız. Bunu Rusya'nın yardımıyla yapabiliriz. Bizim gemiler, bugüne kadar sizin tarafınızdan Tuapse limanında tutuldu. Bu meseleyi Moskova'ya iletmenizi rica etmiştim, herhangi bir cevap alabildiniz mi?

* Sosyo-Politik Tarihi Rusya Devlet Arşivi, Doğu Halkları Propaganda ve Harekât Konseyi Koleksiyonu, Fond 544, Liste 3, Dosya 114, Yaprak 90, 90 arkası... 95 arkası, 96. Ayrıca bkz. *Aydınlık*, 5 Kasım 2000, sayı 694, s.12-15. Rusça belge Arif Acaloğlu ve Mehmet Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Belge, "Mustafa Kemal'i Son Ziyaret" başlığını taşımaktadır. Tarih olarak "Türkiye'den ayrılmadan önce 24 Ocak 1921" ibaresi konulmuş ve ayrıca zaptın özet olduğu kaydı da düşülmüş. Belgenin üzerinde İKKİ (Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu) Arşivi damgası bulunmaktadır. Aynı görüşmeyle ilgili bir tutanak daha var. Bkz. bu ciltte s.329-336. (Y.N.)

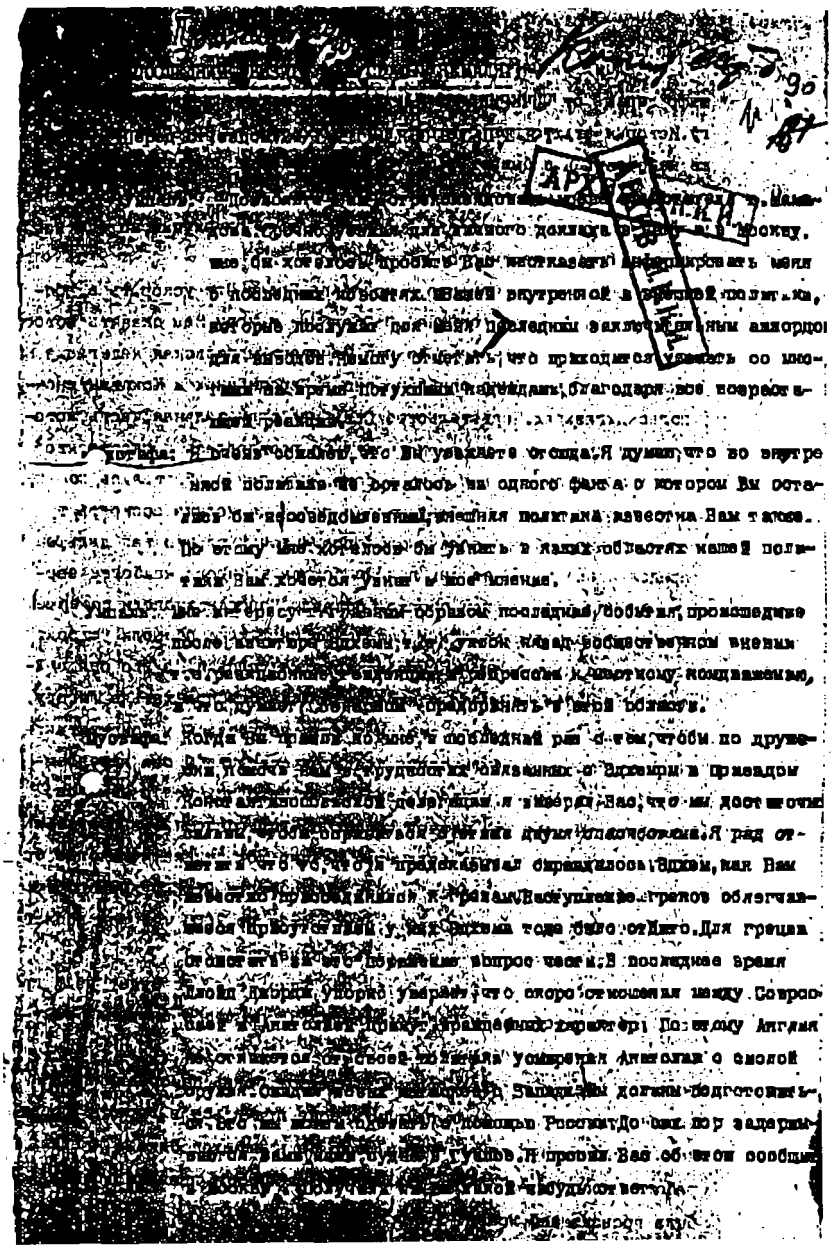

Upmal ile Görüşme / Mustafa Kemal'i Son Ziyaret.
(Sosyo-Politik Tarih Rusya Devlet Arşivi'ndeki belgenin ilk sayfası.)

Upmal: Ne yazık ki, belirli bir şey söyleyemeyeceğim. Çiçerin ve Karahan'dan beş tane şifreli telgraf aldım, fakat bir tanesini bile deşifre edemedim. Bu meselelerin kaynağı kesinlikle yanlış anlamadır. Bununla beraber, bunun gibi yanlış anlamalar Türk iktidarından kaynaklanmaktadır. Mesela, Trabzon'daki elçilik tarafından, resmi mektupların ortaya çıkarılması. Buralarda "Müslümanlık emarelerinin", tutuklamaların, bedensel cezalandırmaların belgeleri vardır, ama bütün bu olgular devlet ölçülerinde değildir.

Mustafa Kemal: Bu yanlış anlaşılmalar, tabii ki, açıklığa kavuşturulmuştur. Sizden Moskova'nın Anadolu'ya silah yardımını hızlandırmasını diliyorum. İstanbul hakkında, size, daha bilmediğiniz haberleri söyleyebilirim. Şöyle ki, İstanbul heyeti[1] tutuklandı ve bu, Avrupa ve İstanbul gazetelerinde yayımlandı. İstanbul hükümetinin Ankara'da bulunan önemli bir bölümü, tamamen şaşkına dönmüştür ve İtilaf devletlerine kesinlikle güvenlerinin kalmadığını belirterek, tamamen benim talimatlarım doğrultusunda hareket edeceklerdir. Onların siyasetinin, İtilaf kuvvetlerini en yüksek seviyede aldatmaya yönelik olması gerektiğini bildirmiştim. Daha sonra böyle devam edemeyeceği ortaya çıkınca, onların, en çabuk ve emniyetli yoldan Ankara'ya kaçmaları icap etti. Bu suretle, İstanbul'u tamamen hükümetsiz bıraktım. Onların paraları da yok. İngilizler, onlara, borç para verecekleri sözünü verdiler, ama kabul edilmesi zor şartlar ileri sürdüler. Bunun üzerine İnebolu'ya, benim onunla Ankara'ya gelmem gereken bir subay gönderdiler. İnebolu'da ona, hemen İstanbul'a dönüp, İstanbul hükümetine, hemen onların Ankara'ya kaçmalarını bildirmesi gerektiğini ve onun da hemen onlarla birlikte gelmesini söyledim. Bu, üç dört gün önce oluyor. Genel olarak ahvalimiz önemli bir şekilde düzeldi, daha da mühimi, ahvalimiz, şimdi hiçbir zaman olmadığı kadar sağlam. Cephe Kumandanı Refet'in (Güney Cephesi) son haberlerine göre, Ethem'in çetesi takip edilerek, 3 000 kişiye yetişilmiş ve son çarpışmada dört top ve dört mitralyöz ele geçirilmiştir.

Upmal: Tahminde bulunmak istiyorum, ama eminim ki, Ethem, eğer Yunanlılar tarafından öldürülmezse, yakında size geri dönecektir. Onun, İtilaf devletleriyle herhangi bir ilişkisi olduğunu da düşünmüyorum.

Mustafa Kemal: Tevfik, Ethem'in Yunanlılara teslim olduğuna, korkarak onlara katıldığına ve aman dileyerek bize döneceğine ve şimdi kaçak döküntüleriyle dağlarda saklandığına kanaat getirdi. *(Ethem'in Yunanlılar tarafına geçtiği ve İtilafçılarla beraber çalıştığını bildiren resmi hükümet yayını, provokasyon ve yalandır–Upmal.)*

Şimdilik belli olan şu ki, Ethem, amacına ulaşabilmek için bir yandan Pehlivan çetesinin kumandanı türünden insanlara dayanırken, bir yandan da komünist görünmeye çalışarak Eskişehir işçilerini kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Bu amaçla buraya bir adam yolladı. *(Önceleri diyorlardı ki, bu komiser, Rus elçiliğinde görüşmeler yapmak için gönderilmiştir–Upmal.)* Verilen talimata göre işçilere çağrı yazacaktı. Bu çağrı Hüsnü'nün yardımıyla Nizamettin tarafından ve sizin elçilikte yazıldı.

1 "İstanbul heyeti", Ahmet İzzet Paşa ve Salih Paşa ile sefirlerden Cevat, Ziraat Nazırı Hüseyin Kâzım, Hukuk Müşaviri Münir Beyler ve Hoca Fatin Efendi'den oluşmaktadır. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1973, s.524. (Y.N.)

(Hüsnü bizim tercümandır; kendisi bizim oralarda esir olarak kalmış subaylardandır. Tabii ki Hüsnü hiçbir çağrı falan yazmamıştır. Hüsnü'yü gayet kötü görmekteler; zira kendisini sık sık ziyaret etmesi, yani ajanlık yapması konusunda Kemal'in isteğini geri çevirmişti, yani ona gitmemişti–Upmal.) Biz tespit etmişiz ki, Nizamettin bu talimatı Ethem'den almış, elçiliğe giderek orada söz konusu çağrıyı yazmış ve matbaaya götürmüş, daha sonra tekrar elçiliğe saklanmıştır. Bütün bunlar, benim ajanım olan ve şimdi diğerleriyle birlikte hapiste bulunan Ethemcilerden biri tarafından tespit edilmiştir. Sizden onu saklamamanızı rica ettiğimizde, bize dediler ki, kendisi elçilikte değildir, oysa aslında oradaydı ve bunun böyle olduğu üç gün sonra özel görevli bir Türk tarafından oradan alındığında belli oldu.

Upmal: Nizam'ı bizden kimse almadı, kendisi gönüllü olarak elçilikten çıktı. Aslında kendisinin Ethem isyanına gerçekten katılmış olduğu, Yunan ajanlarıyla, İtilafçılarla ilişkileri kanıtlanırsa, sizin yasalara göre idam edileceğini bildiği halde böyle davrandı. Kendi vicdanında ciddi bir suç işlemediğini bildiği için, kendisi polise giderek tutuklanmasını istedi. Amacı, artık bazı çevreler tarafından abartılmaya başlamış olan bu suçlamaları mahkemede çürütebilmekti. Grekofili,[1] *vatana ihanet gibi inkılapçı kuvvetleri karalayıcı suçlamalardı bunlar. Benim makamımda herhangi bir çağrı kaleme alınmadı. Sizi şerefimle temin ederim ki, Yoldaş Hüsnü böyle bir bildirinin yazılmasına katiyen katılmadı. Eğer Hüsnü Yoldaş bu işe bir şekilde katılmış olsaydı, bundan kati surette haberim olurdu. Bu çağrının içeriğinin ne olduğunu bile bilmiyoruz. Duyumlara göre, Komintern dergisinin kapağından esinlenmiş bir içeriği varmış: Zincirlerini koparan bir işçi.*

Mustafa Kemal: Nizamettin'in, bizim yasalara göre asılacağını bile bile ve hiçbir zorlama olmadan, sırf iftiraları çürütmek için kendiliğinden polise teslim olma cesaretini göstermesine ilişkin görüşleriniz yanlıştır. Bu tür adamlarda öyle güçlü bir ruh yoktur. Biz şu anda bütün emperyalist Batı devletlerine ve onların dahili işlerimize karışmalarına karşı savaşıyoruz. Onların elçilikleri, önceden sadece hükümetimiz tarafından aranan insanları saklamakla uğraştı. Eğer Rus elçiliği de bütün komünistleri[2] gizlemekle uğraşacaksa, o zaman diyebiliriz ki, Türkiye'de bağımsızlık gerçekleşmeyecektir. Eğer bize dost olan elçilik, iktidarımızın altını oyarsa, biz buna sabredemeyiz ve dostluk, nefrete dönüşebilir. Rusya'da birçok komünist olmayan Müslümanlar var. Onlar, Moskova'daki Türk elçiliğine gelebilirler ve diyebilirler ki, "Biz, komünist olmadığımızdan dolayı aranıyoruz. Bizi, burada saklayın". Eğer bizim Moskova'daki elçiliğimiz bu türden suçluları saklamaya başlasa, siz ne derdiniz?

Upmal: Siz söyleyin Paşam, siz ne yapardınız; eğer şans eseri, size bir inkılapçı düşse, görüşleri sizin dünya görüşünüzden biraz ayrılsa da ve aynı zamanda evinizin içi ve dışı ajanlarla doluyken, caddede polisler kol gezerken, siz, onu polisin eline teslim edecek "mertliği" kendinizde bulur muydunuz?

Mustafa Kemal: Hayır. Ben de bir inkılapçı olarak, bana, arandığından dolayı saklamam için gelen bir inkılapçıyı teslim etmezdim; ama hatırlamak icap eder ki, biz, iki

1 Grekofili: Yunan taraftarlığı. (Y.N.)
2 Rusça belgede "bütün komünistleri" sözcüklerinin altı çizilidir. (Y.N.)

halkın temsilcileri olarak, bizim olduğu kadar, sizin de çıkarlarınıza olan emperyalizme karşı mücadele için gerekli olan ve yeni başlayan münasebetlerimizi kuvvetlendirme vazifesiyle burada bulunmaktayız. Bu yüzden şahsi hislerin tesiriyle değil, sadece hükümetlerimiz tarafından bize verilen yüce vazifelerimizin bilinciyle hareket etmeliyiz. Bu yüzden bu hadisede elçiliğin kendisine verilen salahiyeti aştığını düşünüyorum. Bizim münasebetlerimiz, iki ülkenin elçilerinin münasebetleridir, iki inkılapçı komitenin münasebeti değil. Son hadisede biz de değişik şekilde davranabilirdik. Esas olarak, bu son hadisede, bizim çok hoşgörülü davrandığımızı düşünüyorum.

Upmal: Genelde bana serzenişte bulunmak zordur. Benim bütün işlerim, sizin dahili işlerinize ölçülü durmak olarak nitelenir.

Ethem hadisesiyle ilgili olarak, acaba bizim, bir taraftan size elimizden gelen yardımları ve ayrıca manevi yardımları da önerecek ve diğer taraftan size karşı ayaklanma hazırlayacak güçte olduğumuzu hiç düşündünüz mü?

Bir komünist ve resmi şahsiyet olarak benim durumum fevkalade naziktir. Bunu size Ekim ayında söyledim. Bu gerçeklik, hadisenin kökleri olarak belirmektedir.

Nizam'ı jandarmaya teslim etmekle kendime ve bütün komünistlere ağır bir manevi tokat atmış olacağımın altını çizmek zorundayım. Anadolu, bize nefretle bakabilir.

Bize yönelik suçlamalara gelince: Süleyman Sami'ye verilen iki milyon rüşvet; Mebus İsmailov'a verilen rüşvet (bu konu Meclis'te skandala sebep olmuştu); matbaalara, gazetelere, örgütlere verilen rüşvetler; bizim paralarla Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın (THİF) kurulması. Bütün bunlara bağımsız mahkeme açıklık getirecektir. Bir zamanlar Lenin de Almanya'dan büyük miktarda rüşvet almakla suçlandığına göre, daha mütevazı olan Ankara dedikoduları beni katiyen etkilemiyor ve kızdırmıyor.

Bunları laf olsun diye söylüyorum.

Nizam hakkında bir daha tekrar ediyorum, kendisi gönüllü olarak çıkıp gitti. Onun ahlaki özelliklerinden, iradeli olup olmamasından bağımsız olarak, bu konuda gösterdiği medeni cesareti takdir ediyorum.

Mustafa Kemal: Süleyman Sami ile ilgili olarak şunları biliyorum: Tutuklanmış olan Yeni Dünyacılardan[1] birinin üzerinde bir mektup bulduk. Mektupta, Süleyman Sami'nin Türkiye'de komünist propagandası yapmak amacıyla Rusya'da iki milyon para topladığı yazıyor. Bu parayı sözüm ona bana teklif etmiş, ben geri çevirdikten sonra teşkilata vermek kararına gelmiş. Bu yalan. Çünkü Süleyman Sami bana hiçbir şey teklif etmedi. Elçiliğin, mahalli teşkilatlara para yardımı yaptığına ilişkin duyumlar da var, fakat ortada delil yok.

Ayrıca Sovyet Elçiliği'nin Ankara'da siyasi partiler örgütlemeye çalıştığı da tespit edilmiştir. Siz, ortamı ve hâkim görüşleri bilmediğiniz için, adam seçiminde yanlış yaptınız. *Emek* gazetesi ta ilk sayısında benim aleyhimde yazmaya başladı, şahsi saldırıya geçti. *Emek* gazetesinde şöyle bir yazı da çıkmıştı: Mustafa Kemal, mutlakiyetçi bir hükümdardır. Şimdi muvaffaktır ve belki ileride kendisini daha büyük muvaffakiyetler beklemektedir; fakat sonuçta kurtuluş yoktur, kurtuluş yalnız komü-

1 Eskişehir'de yayımlanan, imtiyaz sahipliği ve başyazarlığını Arif Oruç'un, yazı kurulu müdürlüğünü Mustafa Nuri'nin yaptığı günlük gazete. Bkz. *Millî Mücadele Dönemi Beyânnameleri ve Basını*, Hazırlayanlar: Zekâi Güner-Orhan Kabataş, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1990, s.370-371. (Y.N.)

nizmdedir. *(Bir Bulgar gazetesinden alınarak yayımlanmıştır–Upmal.)* Bu tür hareketlere Moskova'da sanki başka bir tepki mi gösteriyorlar?

Upmal: Hayır, Moskova bu tür hareketlerden korkmuyor. Size cevap olarak bugüne ait radyo haber bültenini gösterebilirim. Burjuva kalemşorların bizim hakkımızda yazdıklarını kendimiz bu bültenlerde tekrar yayımlıyoruz ki, halk kimin haklı olduğunu görebilsin.

Mustafa Kemal: Belki de bu bir küfürdür; ama burada sözünü ettiğim, farklı bir şeydir. Buradaki ifadeyi, halkın kafasını karıştırarak umutsuzluğa ittiği için, çok zararlı bulmaktayım. Biz, bütün dünyaya karşı savaşıyoruz. Peki bizim zaferimiz kurtuluşla sonuçlanmayacaksa, neden savaşıyoruz? Diğer taraftan, son olayların da etkisiyle şimdi komünizm aleyhine bir hareket başlamıştır. Aynı sıralarda *Emek*, kurtuluşun sadece komünizmde olduğunu belirtmiştir. Halk, şimdi komünizmi istemiyor. O zaman kurtuluş da olmayacaktır.

Upmal: Komünist gazetelerde başlatılan tutuklamalar dışında son zamanlarda hepsinden fazla Türkiye Halk İstirakiyun Fırkası (THİF) üyelerinin tutuklanması da hızlandı.

Kimi yerlerde hükümet görevlileri, komünizm hakkında bilimsel ders verilmesi projesini destekleyen mebusları bile tutuklamaya başladı.

Genel olarak ikiyüzlü ve garip bir siyaset oluşmakta. Bir taraftan Meclis'te komünizmin kuvvetle bastırılması imkânsız bir fikir olduğunu açıklıyorsunuz, diğer taraftan açık bir tutuklama faaliyeti mevcut.

Üstelik tutuklamalar usulen doğru olmayan sebeplere dayanıyor. Herkesin bildiği gibi hükümet-devlet TKF'si (Türkiye Komünist Fırkası), Ethem olayına karışarak, kendi itibarını sarstı.

Herhangi bir ayaklanmayla hiçbir alakası olmayan THİF, baskılara maruz kaldı.

Tutuklananlara misal olarak THİF MK (Merkez Komite) Üyesi Binbaşı Salih, neyle yargılandığını bilmediğinden korkuyor.

Mustafa Kemal: Önceden her gün odamda, bana 24 saat içinde hükümetten istifa etmemi isteyen ve reddetmem halinde beni tehdit eden imzasız mektuplar buluyordum. Şimdi ortaya çıktı ki, mektupları, askerdeyken siyasetle uğraştığı zamanlar hariç yerel THİF'nin ideolojik lideri saydığınız Binbaşı Salih yazmış veya yazdırtmış. Bütün bunlara rağmen ben, hep bu olaylara hoşgörüyle yaklaştım. Şimdi onun ne için tutuklandığını bilmiyorum. Ancak anlaşılan Yeni Dünyacının sorgusu sırasında kötü şeyler yaptığı ortaya çıkmış.

Sorguda Mebus Nazım'ın da arkasında eski günahları olduğu ortaya çıktı ve büyük ihtimalle o da yakında tutuklanacak. Mehmet Şükrü şahsi olarak bana oldukça sempatik geliyor. Anadolu hareketinin başında onunla beraber çalıştım. O, benim gizli teşkilatıma giren birkaç kişiden biri. Oldukça cesur biri. Benimle Erzurum Kongresi'ne geldi. O, belki inkılapçı bir ruha sahip, fakat selamsız, kararsız ve yapmacık. Onunla ciddi bir iş yaratmak imkânsız.

Upmal: Söylemek zor. Komünizmin genel ilkeleriyle pek ilgili olmayan teşkilatlı bir TKF mi mümkün, halkçılarla birleşmemiş gizli teşkilatlanmış TKF mi mümkün?

Her halde, Salih gibi geçmişi açık olan komünist ideologların tutuklanmaları, son gerici vaziyeti gözler önüne seriyor. Bütün memleketlerde aynı gerici tepkileri görüyoruz; geçici bir vaziyettir. Sadece bir hususu ifade etmek isterdim ki, Moskova'ya vardığımda Anadolu'daki ahval konusunda rapor sunmak zorundayım. Umarım, o zamana kadar gerici ve baskıcı dönem geride kalmış olur.

Mustafa Kemal: Burada kimseyi komünist olduğundan dolayı tutuklamıyorlar. Bütün tutuklamalar diğer suçlardan dolayı gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de gericilik yoktur. Sadece bazı kişileri yönlendirerek, mücadelemiz açısından çok önemli olan fikir birliğimizi bozmaya çalışıyorlar. Bir hususun çok iyi anlaşılması gerekir: Biz, mücadeleyi başlatırken, halkı açık, net ve herkes için anlaşılır olan tek bir fikir etrafında topladık. Bu, milli bağımsızlık fikriydi. Şu anda Anadolu hükümetinin başka bir amacı yoktur. Bu amaca ulaşabilmemiz için aramızda birlik olması şarttır. İnkılapçı çalışmanın iki yolu vardır. Birisi, halkı kendi kişisel fikrine boyun eğmeye zorlamaktır. İkincisi, halkın hislerini tartarak, çoğunluğun istekleri doğrultusunda hareket etmektir. Bugünkü ortamda birliğimizin korunabilmesi için, ikinci yoldan gitmek zorundayız. Bolşevizme karşı hareketlerin kuvvetlenmekte olduğu bu son günlerde, her gün onlarca telgraf alıyorum, benim görüşümü soruyorlar. Mustafa Suphi, Erzurum'a gelmişti. Suphi, bir zamanlar Erzurum'da yaşamış ve orada ahlaksızlığıyla nam salmıştır. Erzurumlular, gelişini haber alınca, yaklaşık iki bin kişi toplanarak onu tehdit etmeye başladılar ve protestolarını hükümete ilettiler. Suphi'yi koruma altına almak zorunda kaldık ve yarın kendisi Rusya'ya gönderilecektir.

Upmal: Bu şaşırtıcı değildir. Hatta, utanıldığı için isimleri bana belirtilmeyen bazı kabine üyeleri bile, sıkılmadan Mustafa Suphi'den Meclis'te "Vatan menfaatlarına saygı göstermeyen şarlatan" diye söz ediyorlar (Ben bu sözlerin Kemal'in kendisi tarafından söylenmiş olduğunu biliyordum, ama doğrudan yüzüne karşı söylemek istemedim, ayrıca benim kimi kastettiğimi herhalde kendisi de anlıyordu–Upmal.) Meclis kulislerinde herkese diyorlar ki, Yoldaş Nerimanov, Azerbaycan'ı 180 milyon karşılığında Rusya'ya satmıştır; bu durumda Suphi'nin başına gelenlere şaşırmamak gerekir.

Provokatörce yapılan çeşitli dedikodulara dayanarak son zamanlarda halkın gerici kesimleri arasında Sovyet Rusya'ya karşı düşmanca yaklaşımlar kuvvet kazanmıştır. Bu tabiidir. Buna fazla kızmıyoruz. Yerindedir; zenginler, komünizm hayaletinden zamanından önce korkmuşlardır. Ama sanıyoruz ki, sizin görevlilerin bir kısmı Kafkaslar'daki vaziyet hakkında bir önceki rejimin ve korkunç harbin yarattığı yoksulluktan bahsetmeden bilgi veriyorlar.

Mustafa Kemal: Suphi'yi şahsen tanımıyorum, fakat burada onu oldukça iyi tanıyan insanlar var. Eğer Suphi, anlattıkları gibi kötü olmasaydı, fark etmeyecekti; halk onu kabullenmeyecek ve onun ağzından çıkan bütün iyi ve samimi fikirler halk için kötü olacaktı. Çünkü bu fikirler, insanların itimat etmediği birinden kaynaklanıyordu. Türk halkının itimat etmediği birinin, Türkiye inkılabı için bir anlamı olabilir mi? Rusya'da Suphi'ye büyük bir itimat var, hatta Lenin, Doğu'daki inkılap meselelerinde ona danışıyor. Eğer siyasi amaçla şimdi Suphi'yi desteklersem, Erzurum halkı bana karşı

ayaklanır. Şahsi olarak ben ve yoldaşlarımdan birçoğu komünizmin taraftarıyız, ama hal ve şartlar, bizim bu konuda susmamızı gerektiriyor. Eğer ben, yarın komünist olduğumu açıklasam benim tesirimden eser kalmaz.

Upmal: Kesinlikle haklısınız. Görünüşte şimdilik tarafsız kalmak amaç bakımından şimdilik en doğrusu. Ancak zaten sizin vaziyetiniz herkesçe biliniyor.

Mustafa Kemal: Rus komünistlerine karşı bir hareket yok. Sadece açık olarak Türkiye'nin dahili işlerine açıkça karışan Rus komünistlerine ve onların bazı partileri ile teşkilatlarına karşı bir hareket var. Ben, kendim bu harekete mensubum. Anlamak gerekir ki, komünizm bile Türkiye'de bizim işimizdir. Hiçbir ülke, önümüze komünist olmamız için şartlar süremez. Bu bizim hakkımız.

Upmal: Belirtmeme izin verin, ben kendimi tamamıyla bu sürecin içine katayım. Kimsenin komünizmin Anadolu'ya hemen sokulması gibi bir talebi yok. Sadece akıllı eleştiri yapanlar düşünebilirler ki, şu an sadece Türkiye, hücrelerin güçlerini kullanabildikleri yerlerde adım adım büyümeleriyle ve Türk öncülerinin komünist dünya görüşünün yavaş yavaş çalışmasını yapmalarıyla komünizm fikrinin propagandasının uzun yolundan geçebilmesi mümkündür.

Mustafa Kemal: Komünizm meselesi Türk halkı tarafından çözülmeli. Lenin ve Çiçerin resmi olarak, Radek ise özel görüşmelerimizde, komünizmin Türkiye'de her şeyden önce bu ülkenin evlatlarının işi olduğu görüşümüzü tamamen doğruluyorlar. Başka kuvvetlerin dahili işlere her müdahalesi ve her inkılap aşılama girişimi, mutlaka mukavemetle karşılaşacaktır ve galeyana neden olacaktır.

Upmal: Tamamen doğru. Biz sizinle bu konuda geçen yılın Ekim ayında konuşmuştuk. Evet, bizim liderler duysalardı olağanüstü üzüntü duyacaklardı, samimi Türk komünistlerinin bile kendi görüşlerini ifade etmelerine izin verilmemektedir. Bu onları fevkalade üzecektir; dahası, bazı hususlar üzerinde tekrar düşünmeye zorlayacaktır.

Mustafa Kemal: Benim bulunmadığım sıralarda, bizim burjuvalar Rus komünizmi aleyhinde tam bir fırtına koparmışlar. Bunu duyunca geldim ve dedim ki, "Komünizm toplumsal bir meselesidir. Komünizmin mahiyeti ilmi olarak tespit edilmiştir. Ona karşı zor kullanılması sadece hareketin büyümesine yarayacaktır. Dolayısıyla, halkın komünizmi tanımasına imkân sağlamak, sonra halkın görüşünü sormak gerekir." Ben bu amaçla Türkiye'de Türk Komünist Fırkası'nı kurdum. Görevi, komünizmi şartlarımıza tatbik edilebilme bakımından ilmi olarak açıklamaktan ibarettir. Söz konusu parti, devlet denetimi altındadır.

Upmal: [...][1]

Mustafa Kemal: Hükümet, parti kurulması ve partiler arasındaki mücadele özgürlüğü konularında tarafsız olamaz. Bugüne kadar kurulan bütün grupların ya tabanı yoktur, ya da kurucuların kişisel amaçları doğrultusunda kurulmuşlardır. Anadolu'da çok sayıda İttihatçı vardır ki, çoğu İstanbul taraftarıdır. Bunların en akıllı olanları be-

1 Belgede, burada bir satır boş bırakılmış. (Y.N.)

nimle birleştiler. Türk Halk İştirakiyun Fırkası'nın iki teşkilatı, Lozgade[1] ve Karahisarı Şarki[2] teşkilatları, bu şehirlerdeki İtilafçıları bir araya getirmiştir. Bu adamlar, komünizmin saygı gördüğünün ve hükümet tarafından engellenmediğinin farkına vararak, komünist görüntüsü altında teşkilatlanmayı uygun bulmuşlar. Elbette bunlar kuvvetlendikten sonra maskelerini atacak ve açıkça kendi amaçları için çalışacaklar. Hükümet, buna imkân veremez.

Upmal: Her halükârda Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF), fikri bakımdan İttihatçılardan, yerel burjuvazinin eski liderlerinden oluşturulan "hükümet" TKF'sinden daha samimi ve mantıklıdır. Diğerinin komünizmle hakikaten ismi dışında bir alakası yoktur. Ankara, bunu gayet iyi biliyor ve halk komiserlerinden[3] birinin dediğine göre, "Komünist" TKF, Rus komünizmine karşı mücadele amacıyla kurulmuştur. Rus komünizmi yoktur; komünizm milletlerarasıdır.

Böylece, sizin gösterdiğiniz eksiklere rağmen, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'ndan (THİF) daha inkılapçı bir teşkilat yoktur ve ona karşı tatbik olunan baskılardan dolayı üzülmeniz gerekir.

Mustafa Kemal: Yeni kurulan komünist teşkilatların hepsinin engellenmesiyle ilgili bir talimat olduğunu duymadım. Talimat, sadece gizli çalışan teşkilatlara yöneliktir. Resmi olarak tanınan fırkalar arasında bulunan teşkilatlar, var olma hakkına sahiptir.

Upmal: Fakat başka bir yol da var. Esas olarak bu teşkilatlar, polisin etkisiyle şüpheli şahıslardan meydana geliyor. En iyisi bu durumdan THİF MK'yi haberdar etmek. Eminim ki, eğer az ya da çok samimi olarak kendi örgütlenmeleriyle ilgileniyorlarsa size mutlaka geleceklerdir. Ama sizin tarafınızdan komünizmin ideolojik propagandasına bile engel çıkaran talimat gönderilmiş.

Mustafa Kemal: Teşkilatları, Fırka'nın MK'si aracılığıyla, arzu edilmeyen şahısları uzaklaştırmak amacıyla etkilemek imkânsız. Zaten MK üyeleri en tehlikeli ve istenmeyen insanlar.

Upmal: Sizin tarafınızdan, Anadolu'da herkes, gericiler ve inkılapçılar, sizin kendilerinin önderi olmanızı azimle istediklerini bilmiyor değilsiniz. Eğer biri, size karşı konuşuyorsa veya mırıldanıyorsa, bu, babasının kendisinden yüz çevirmesi nedeniyle kırılan bir çocuğun mırıldanmasıdır.

Ayrıca Nazım ve Şükrü'nün, bana söylemeseler de, ruhlarının derinliklerinde sizinle ilişki kurmayı düşlediklerini düşünüyorum. Bu katiyen böyle.

Mustafa Kemal: Haklısınız. Siyasi şahısların çoğu bana göre yönünü belirliyor. Buna bariz misal olarak Mebus Haunel Şükrü'yü[4] verebiliriz. Bana haftada üç kere geliyor. Meclis'te yanıma yaklaşıp kulağıma gereksiz şeyler fısıldıyor, herkese benimle mühim işleri olduğunu gösterip, bu şekilde tesir yaratmak istiyor. Sevilmeyen ve ahmak şahıslardan biri olduğuna da geçerken değinelim. Nazım ve Şükrü de bıraktıkları tesiri kendi şahsi gayeleri için kullanmak maksadıyla benimle çalışmaktan kaçmıyorlar. Bu insanlara itimat edemem.

1 Büyük olasılıkla Yozgat. (Y.N.)
2 Şebin Karahisar. (Y.N.)
3 Heyeti Vekile üyeleri kastediliyor. (Y.N.)
4 Belgede "Haunel Şükrü" yazılmış. Karahisarısahip Mebusu Mehmet Şükrü ya da Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü olmalı. (Y.N.)

Upmal: İstanbul'la alakalı haberleriniz, benim için beklenmeyen bir şey değil. Üç gün evvel, vaziyeti tahlil ederken, bende bir intiba oluştu. İstanbul ve Ankara arasında dahili vaziyet konusunda büyük bir fark yok. Aynı zamanda, Ankara'da gerici eğilim kuvvetlendiğinde, orada ve burada aynı şekilde şahsi dokunulmazlık görmezden gelinerek, komünist teşkilatlarda tutuklamalar oluyor.

Mustafa Kemal: Upmal Yoldaş'ın sözlerini düzeltmek istiyorum. Onun Rusya'ya böyle yalan ve yanlış tasavvurlarla gitmesi beni üzüyor. İstanbul ile Ankara'nın siyasetlerini kıyaslamak imkânsız. Heyetin oluşan vaziyette bir tesiri yok.

Sizin TKF'nin Ethem meselesinde kendi itibarını kırması konusunda ve Ethem'in suçunun, suçsuz olan THİF'ye yüklenmesi konusundaki fikriniz doğru değildir. Ethem ve ekibi, Fırka'ya benim haberim olmadan Hakkı Behiç tarafından kabul edilmişti. Ethem kendi şahsi çıkarları doğrultusunda hareket ediyordu.

Upmal: Dahası, Ethem, Fırka'ya TKF MK kararı ile ve kendisinin haberi olmadan alınmıştır. Bu da MK'nin belli bir ilkesizlik içinde bulunduğunu ve titiz olmadığını göstermektedir.

Mustafa Kemal: Hakkı Behiç, hiç kuşkusuz samimi bir inkılapçıdır. Düşünmüş ki, inkılap için silahlı kuvvete ihtiyaç var ve bu kuvveti Ethem'in ekibinde bulmak istemiştir. Bunu anladım ve bir defasında ona dedim ki, burada inkılap orduya dayanacaktır. Kendisi, herhalde buna inanmadı, idealine doğru koştu ve Ethem'in macerasına sürüklendi. Bunu kahramanca bir adım olarak adlandırabiliriz.

Upmal: Sizinle aynı görüşte değilim. Bendeki bilgiye göre, Ethem macerasını esasında FMK (Fırka Merkez Komitesi) üyesi olan Türkler desteklemişler, Çerkesler birkaç kişi.

Mustafa Kemal: Hayır, bütün diğer üyeler esasen rejime bağlı kişiler. Fırka'nın zenginlerden oluşturulduğu bir gerçek. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Merkez Komitesi üyeleri, ne yazık ki, şahsi menfaatlarını güden kişilerdir. Size daha önce söylemiştim, burada samimi bir komünist fırkası kurabilmek çok zordur.

Upmal: Elbette, hatta Heyeti Vekile mensupları dahi Meclis'te komünizmle açıkça alay ederek, ütopya diye niteliyorlar; komünizm uygulanmaya başladığında, adalet ve mülkiyet haklarının kaldırılmasından sonra, sözüm ona ekmek de karne ile verilecekmiş.

Mustafa Kemal: Ben bunu duymadım. Halk komiserlerinden[1] kim, nerede söylemiş?

Upmal: Bunu, bütçe görüşmeleri sırasında Ferit söyledi. Dönemin bütçe açığı bizim altınlarla kapatılmıştı.

Mustafa Kemal: Ben, Maliye Halk Komiseri Ferit'in Meclis'te komünizmle alay ettiğini duymadım. Eğer bir şey söylemişse, Şükrü'nün şahsına karşı söylemiştir. Havaya girerek ve sinirlenerek, Şükrü'yü çürütme gayesini unutmuş ve sınırı aşmış ola-

1 Heyeti Vekile üyeleri kastediliyor. (Y.N.)

bilir. Ben size daha önce söylemiştim, burada komünizme değil, Nazım, Şükrü ve diğerleri gibi nefret edilen şahıslara karşı tepki var. Onların ağzından çıkan en iyi ve kutsal sözler bile, itimatsızlık doğurmakta ve tepkiyle karşılanmaktadır. Şimdiki karışıklığı komünizme karşı tepki olarak değerlendirmek yanlıştır. Zira TKF'ye karşı bir saldırı yoktur. Bu, THİF'nin başında duran insanları ve onların dayatmaya çalıştıkları ithal komünizmini hedef alan bir cereyandır. Türkiye'de, diğer ülkelere katiyen benzemeyen, ülkemizin şartlarına ve özelliklerine uyan özel bir komünizme ihtiyaç vardır.

Upmal: Komünizmin esasları milletlerarasıdır.

Mustafa Kemal: Heyeti Vekile'den birisinin söylediği, "TKF, komünizme karşı mücadele gayesiyle kurulmuştur" sözleri yanlış anlaşılmıştır. TKF, yabancıların vaat ettikleri ithal komünizme karşı mücadele etmek, ayrıca ülkemizin özel şartlarına uygun olarak, komünizm görüşlerini ilmi esaslara dayanarak yayabilmek gayesiyle kurulmuştu.

Bütün dünya biliyor ki, Ruslar en iyi inkılapçılardır. Ama onlar, çağdaş Türkiye şartlarının ne kadar zor ve çetin olduğunu bilselerdi, bizim şimdiki davranışlarımızı takdir ederlerdi.

Upmal: Biz bunu pekâlâ hesaba katıyoruz. Ancak fikir ve kavrayış gücünün yavaş yavaş ve açık bir şekilde geliştirilmesinden başka bir yol yoktur. Benim haklı olduğumu ileride kabul edeceksiniz.

Görüşlerimi paylaşmak zorunda değilsiniz, ben bir inkılapçı olarak, sürgün ve kürek cezası çekmiş eski bir tutuklu olarak, Nizam'ı polise veremezdim. Çok isterdim ki, Bakû'ya ve Moskova'ya ulaşmış olduğum zaman, bu gerileme dönemi aşılmış olsun ve bizim liderler, çok sevdikleri Anadolu halkının geleceği konusunda telaşlanmaya zorlanmasın.

Geçmişte yaşanmış şahsi anlaşmazlıkları hep unutmaya gayret ederek, tarafsız olmaya çalışıyorum ve buradan, şimdiki durumla ilgili olarak, ağır izlenimlerle ve kaygılarla gittiğimi söylemeden edemem. Bir daha altını çiziyorum, umarım, THİF üzerindeki baskılara en yakın zamanda son verilecektir.

Memedov: Upmal Yoldaş'ın doğru çizgide olup olmadığı konusuna girmeyeceğim, bu husus Mdivani Yoldaş, Moskova'dan döndükten sonra belli olacaktır. Ancak bir şeyi söylemek zorundayım: Upmal Yoldaş'ın buradan ayrılmasına ve Mdivani Yoldaş'ın gelişine, son devrede yaşanan hadiseler sebep olmuştur ki, Türkiye hükümeti de bunu istemekteydi. Sekreterya'nın Ethem isyanı ile bağlantısı konusuna gelince; eğer mahkeme, Sekreterya'nın Nizamettin'in çağrısına katkıda bulunduğunu ispatlayamazsa, böyle bir bağlantının olmadığının Mdivani Yoldaş geldikten sonra belgelenmesi gerekecektir. Bir taraftan Sekreterya'nın söz konusu çağrının yazılmasına katkıda bulunduğuna inanmak, diğer taraftan aynı Sekreterya'nın şifreli telgraf çekerek, Ethem'in ülkede anarşi estirdiğini ve gericiliğe karşı durabilecek tek kişinin Mustafa Kemal olduğunu, onun desteklenmesi gerektiğini Moskova'ya bildirmek çok mantıksız bir tavır olurdu.

Mustafa Kemal: Bir hususu vurgulamak zorundayım; kimse çağrının Sekreterya'da yazılmış olduğunu iddia etmiyor, ancak böyle diyen birçok çevre var. Daha okul sırasında hapishaneye düşmüş ve yıllarca sürgünlerde dolaşmış bir inkılapçı olarak eminim ki, Rusya ve Türkiye arasındaki ittifak insanlığı kurtaracaktır ve komünizm fikri er geç muzaffer olacaktır. Lenin'e, Troçki'ye, Çiçerin'e ve diğer yoldaşlara selamlarımı iletmenizi rica ederim. Size mesut yolculuklar dilerim.

Upmal: Görüşleriniz elbette olduğu gibi Moskova'ya iletilecektir. Hoşça kalın.

SOVYET MİSYONU SEKRETERİ UPMAL İLE GÖRÜŞME İSTANBUL HEYETİ İLE İLGİLİ OLAYLARIN AYRINTILARI*

(24 OCAK 1921)

(Sovyetler'in Ankara Misyonu Sekreteri Upmal Yoldaş'ın bu yılın 24 Ocak tarihinde Ankara'da Kemal ile yaptığı konuşmalardan)

İstanbul heyetini Ankara'da bizim tevkif etmemize dair haberler İstanbul ve Avrupa gazetelerinde yayımlandı. İstanbul hükümeti şaşırmış durumdaydı ve talimat almak için bizzat bana başvurdu ve müttefiklere hiç güveni kalmadığını ifade etti.

Ben cevabımda dedim ki, İstanbul hükümetinin bütün politikalarının düşmanı azami ölçüde kandırmaya yönelik olması gerekir. Durum fark edildiğinde ve düşman uyandığında (ki bu durumda söz konusu politikanın devam ettirilmesi imkânsız hale gelecektir) en sağlıklı ve hızlı bir yoldan Ankara'ya kaçmaları gerekir. Diğer bir deyişle, İstanbul'a verdiğim bu talimatlardan amacım, İstanbul'u sonuç itibariyle her türlü hükümetten mahrum bırakmaktır.

İstanbul hükümetinin parası tamamen bittiğinde, başvuruda bulunduğu İngilizler ona borç vermeyi vaat ettiler, ama karşılanması imkânsız ağır şartlar ileri sürdüler.

İşte bu ortamda hükümet kendi subaylarından birini akıl danışmak için tekrar bana gönderdi; ama biz bu subayı Ankara'ya sokmadık, İnebolu'da durdurduk; hemen İstanbul'a geri dönmesini ve hiç zaman kaybetmeden Ankara'ya kaçma önerisini bizim adımıza kendi hükümetine iletmesini söyledik.

Bu olay üç dört gün önce yaşandı.

Kemal/ Çeteler Hakkında

(Ankara Sovyet Misyonu Sekreteri'yle Konuşmalardan)

Son günlerde gerilla çetelerinin kalıntılarını yok etmekle meşgulüz. Bu çeteler, Yunan saldırısını durdurmamıza yardımcı olabilecek her türlü gücü sevinçle karşılayacağımız bir dönemde ve bizim isteğimiz dışında teşekkül etmişlerdi. Ben Anadolu'da faaliyete başladığım sırada birçok subay orduyu bırakarak çete birlikleri kuruyordu. Bu dönemde düzenli ordu da gizliden gizliye çetelere yardım ediyordu.

* Sosyo-Politik Tarih Rusya Devlet Arşivi, Fond 544, Liste 3, Dosya 96, Yaprak 23, 32-38'deki belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Aydınlık*, 2 Şubat 2003, sayı 811, s.48-50 ve *Aydınlık*, 9 Şubat 2003, sayı 812, s.46-48. Rusça belge Arif Acaloğlu ve Mehmet Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

ПОДРОБНОСТИ ИСТОРИИ СО СТАМБУЛЬСКОЙ ДЕЛЕГАЦИЕЙ

/из беседы Секретаря Анторгской Семьянсии тов. Уманца с Кемалем, состоявшейся в Ангоре 24-го января с. г./

"То, что Константинопольская делегация была задержана нами в Ангоре, было опубликовано Константинопольских и европейских газетах. Правительство Стамбула окончательно растерялось и непосредственно обратилось ко мне за инструкциями, сказав, что в союзниках оно окончательно разочаровалось.

Я ответил, что Стамбулправительстве должно во всей своей полноте руководствоваться максимальным обманом союзников. Когда-же выяснится, что союзники догадаются в чем дело, и продолжать эту политику таким образом уже будет нельзя,- оно должно бежать в Ангору наиболее верным и скорым путем, - иначе говоря, целью этих указаний Стамбулправительству я ставлю лишить Константинополь в итоге всякого правительства.

Когда у Стамбулправительства совершенно не стало денег, оно обратилось к англичанам, которые обещали устроить им заем, но поставили неприемлемые тяжелые условия.

Тогда это правительство снова послало ко мне на совет своего офицера, которого мы, однако, не пустили в Ангору, а, задержав в Инеболи, сообщили ему, чтоб он немедленно вернулся в Константинополь и предпочел от нашего имени Стамбулправительству не отказывать в долгий Наши бежать в Ангору.

Это было три-четыре дня тому назад.

544
3
36
23

КАК ВСТРЕЧАЛ КЕМАЛЬ СТАМБУЛЬСКУЮ ДЕЛЕГАЦИЮ

Встречать последнего турецкого могикана, фельдмаршала Измет-Пашу,с помпой вышел сам Кемаль. Подойдя к Измету, Кемаль с рабской почтительностью поцеловал у него руку, в обмен получил поцелуй в глаза.

ИСТОРИЯ ПРЕДАТЕЛЬСТВА СТАМБУЛЬСКОЙ ДЕЛЕГАЦИИ

В связи с нашей неуступчивостью об оставлении Турции районов Ване, Битлиса и Муша, и предполагавшимся из-за нее разрывом с Советской,, Кемаль-Паша,не доверяя даже своим коллегам по кабинету, решил покупать были почву в Константинопольских сферах. Одновременно в Стамбуле происходили обострившиеся трения с союзниками, и Стамбулправительстве в свою очередь не прочь было поторговать с Кемалем, но первого шага к переговорам

Upmal ile görüşmenin ikinci tutanağı.
(Sosyo-Politik Tarihi Rusya Devlet Arşivi'ndeki belgenin ilk sayfası.)

Alıtab[1] ve Adana cephelerinde de çeteler var, yerli halkla beraber Fransızlara karşı savaşıyorlar; bunlar düzenli orduya benzer teşekküllerdir ve günbegün daha disiplinli olmaktadırlar. Batı cephesinde dört çete var ki, bunların elebaşıları başıbozuk çapulculardır. Bunlardan birisi olan Ethem bir ağa çocuğunu kaçırarak, kendisinden 50 bin[2] lira fidye talep etmişti. Diğerleri de ondan daha iyi değiller. Halk milis güçleri için para toplandığında, "Evet, bu bizim işimiz, yaşadık" diyerek hepsi üşüştü. Halk üzerinde ağır bir etkide bulunmaktadırlar, zira nereye giderlerse gitsinler yağma yapıyor, köylünün elindeki son hayvanı bile alıyor ve sık sık evlerini yakıyorlar. Halk, onu dış düşman yağmalarından korumak isteyen, fakat bu arada yine onu kendi çeteleri aracılığıyla yağmalayan hükümetten şikâyetçi olmakta haklıdır. Düzenli ordumuz güçlenerek artık çeteler olmadan hareket edebileceğimiz düzeye geldiğinde, biz hemen bütün çetelerin sınırlanması ve yok edilmesi yönünde çalışmalara başladık. Öncelikle cephe boyu hattının yönetimini bizim askeri yönetim kendi eline aldı ve böylelikle halkın yağmalanması engellendi. Daha sonra ise mevcut çetelerin daha fazla büyümemesi için önlemler alındı. Zaman içinde bütün küçük çeteler dağıldı. Bunların zengin olmuş üyeleri evlerine döndü, bir şey kazanamamış olanlar ise eşkıyalık yapmak için dağlara çıktılar. Çeteler konusu tarafımızca onların dağıtılması anlamında halledilmiştir.

Kemal/ Bizimle İttifak Hakkında

(Ankara Sovyet Misyonu Sekreteri'yle Konuşmalardan)

Söylemem gerekir ki, Moskova'nın güvensiz davranışı, bütün inkılap karşıtı unsurları fevkalade güçlendirdi. Onların İstanbul'la birleşme konusunda en çok sevdikleri gerekçe şu: Biz Batı'ya açılan kapıları kesin olarak kapatamayız; madem Moskova bize güvenmiyor, demek ki her an bizi kaderimize terk edebilir. Son bir buçuk yıl zarfında biz halkımıza yardım için Moskova'ya başvurmayı kavrattık ve kendimizi de Moskova'nın doğal müttefikleri olarak görüyoruz. Ümit ediyoruz ki, Moskova da bizleri kendi müttefikleri olarak görüyor.

Kemal/ Komünist Parti Hakkında

(Ankara Sovyet Misyonu Sekreteri'yle Konuşmalardan)

Parti benim beklentilerimi genellikle yerine getirmedi. Şimdi ben, partiyi lekeli kişilerden temizlemek için, yeniden parti meselesiyle meşgulüm. Bazen gerçek bir komünist parti kurmak imkânı konusunda ümitsizliğe kapılıyorum. Halihazırda bütün yönetim, halkın düşmanlarının, kapitalizm ve emperyalizm ruhuyla yetiştirilmiş vali ve kaymakamların elindedir. Bu yüzden öncelikle iktidarı halka vermek ve onu

1 Ayıntab (Antep) olmalı. (Y.N.)
2 "5" rakamı tam okunamıyor. (Y.N.)

kendi kendini yönetmeye mecbur etmek gerekir. Vali ve diğer yetkililerin seçimle gelmesi ilkesini uygulamaya koymak, daha sonra ise gerçekten halk tarafından seçilmiş insanlardan oluşan yeni bir Meclis kurmak gerekir.

Halihazırda iki komünist parti vardır. Bunlardan TKP'yi hükümet partisi olarak adlandırabilirsiniz; zira ben onun kuruluşuna yardım ettim ve kendim bu partinin üyesiyim. Ve bu da bir gerçektir ki, bazı yetkili kişilerinin şahsında bu parti İstanbul'la anlaşma ve çeteler konusunda kendisini şaibe altında bırakmıştır. Ama bu durum, bünyesinde gerçekten de çok dürüst kişiler bulunan partinin bütün üyelerini bağlamamakta olup, sadece bir grup bencil kişiyle ilgilidir ki, bunların çoğu Çerkes kökenlidir (Hakkı Behiç, Ethem'in kardeşi Reşit, Hacı Şükrü vs.). Diğer bir parti de var: Halk İştirakiyun Partisi. Bu partinin kurulmasına ben şahsen onay verdim. Maalesef orada da güvenilemeyecek kişiler var; örneğin Meclis grubunun çok önemli üyeleri olan Nazım, Şükrü ve Hacı Servet[1] gibi.

Kemal/ Ermenistan Hakkında

(Ankara Sovyet Misyonu Sekreteri'yle Konuşmalardan)

Bizim Ermenistan üzerindeki galibiyetimiz ve Kızıl Ordu'nun Ermenistan'ın bir kısmını ele geçirmesi, Ermeni tehdidini ortadan kaldırmıştır. Sanıyorum bizim Ermenistan'la bütün barış çabalarımız, Rusya yönünden bir anlaşmazlığa sebep olmaz.

Kemal/ İstanbul Hükümeti Hakkında

(Ankara Sovyet Misyonu Sekreteri'yle Konuşmalardan)

Bugüne kadar İstanbul'da İngilizlerin politikası, bir taraftan Anadolu'ya propaganda yaparak ülkede kargaşa çıkartılmasına, diğer taraftan bizleri Yunan ordusu aracılığıyla sindirmeye ve yenmeye yönelik olmuştur. Bu yalan ve propaganda politikası kısmen başarılı olmuştur, zira Anadolu'da İngiliz propagandasının etkisiyle şu veya bu tarihte isyan çıkmamış yer göstermek zordur. Ama Yunanlar Anadolu'nun önemli bir kısmını işgal ettiler. İngilizler, bu politikanın başarısına güvenerek, Ferit Paşa hükümetini bütün imkânlarıyla desteklediler, zira onların elinde oyuncaktı. Bu sindirme ve propaganda politikası iflas ettiğinde, onlar başka bir yola başvurdular; bütün Türk halkının büyük saygısını kazanmış kişilerden oluşan Tevfik Paşa kabinesini iktidara getirdiler.

Ben Tevfik Paşa'yı şahsen tanımıyorum. İzzet[2] gerçekten de namuslu bir insandır, ama zayıf karakterli olup, iş bitirecek birisi değil; ayrıca sultanın adamıdır. Şimdiki sultanla ilişkileri o kadar da iyi değildir, fakat ilke olarak kesinlikle saltanattan yanadır. Kendisini Harbiye Nazırı olduğu dönemden tanırım; kişisel çıkarları için gö-

1 Şeyh Servet Efendi kastediliyor. (Y.N.)
2 Ahmet İzet Paşa kastediliyor. (Y.N.)

rüşlerinden vazgeçebilen birisidir. Salih'i[1] diğerlerinden daha iyi tanırım. Anadolu'da faaliyete geçtiğimde, beni niyetlerimden vazgeçirebilmek için İstanbul'dan onu göndermişlerdi.[2] O dönemde henüz ayrı bir hükümet kurma konusu gündemde yoktu. Meclis'i toplamak konusu gündemdeydi ve bunun Anadolu'da yapılmasından yanaydım; zira İstanbul'da olması durumunda Meclis sürekli müttefiklerin tehdidi ve baskısı altında kalacaktı. Salih benimle Amasya'da buluştu ve ben görüşümün doğruluğunu ona kanıtladım. Kendisi bana yüzde yüz katıldı; ama arkadaşları konusunda emin olmadığından, İstanbul'da benim görüşümü savunacağını ve kabul görmemesi durumunda istifa edeceğini vaat etti. Bana bu konuda söz verdikten sonra İstanbul'a gitti ve benim önerim kabul edilmedi. Buna rağmen istifa etmedi. O da sultan yanlısıdır. Salih ve İzzet hakkında genel olarak denilebilir ki, her ikisi uzağı göremeyen, durum değerlendirmesi yapamayan ve ileriyi azıcık da olsun görmeyen kişilerdir. İstanbul'dayken ben sık sık onlara danışıyordum ve her defasında onlar beni niyetlerimden vazgeçirmeye çalışıyorlardı. Olaylar gösterdi ki, onlar bir defasında bile şartları doğru değerlendiremediler, ben ise haklı çıktım. Ben onların bana yazdığı mektubu bir kanıt olarak muhafaza ediyorum.

Saffi[3] Dışişleri Bakanı, kesinlikle samimi ama karaktersiz birisidir.

Müttefikler, bu insanları Anadolu ile ilişki kurabilmek için iktidara getirmişlerdi. Benim yakın mesai arkadaşlarımdan bir subay, benim ajanımdı; benim muhtelif talimatlarımı yerine getiriyor ve bana her konuda bilgi sağlıyordu. Adı Neşet, sarayda muhafız alayı subayıdır. Neşet'i Ankara'ya göndermişlerdi, ailesi de buralıdır. Bana İzzet'in eliyle yazılmış ama imzasız bir not ulaştırdı; İngilizlerin taviz vermekte olduğu (İzmir'den çıkmak vs. gibi), İstanbul ile Ankara'nın anlaşması gerektiği, yorgun düşmüş halkın daha da yorulmaması gerektiği anlatılıyordu. Neşet daha önceleri benim emrimde hizmet etmişti ve benimle ilişkisi kesintisiz devam etmekteydi. Son zamanlar bana saraydaki olaylar konusunda bilgi aktarıyordu. Bunu, onu buraya göndermiş olan İzzet dışında kimse bilmiyordu. Ben, İstanbul'un tavırlarını anlayabilmek için Neşet'le birçok defa görüştüm ve şu sonuca vardım; kabine Anadolu'daki durumu anlamıyor, bizi zayıf buluyor ve kendilerince kaçınılmaz olan bir yenilgiden kurtarmaya çalışıyorlardı. Ben şunu fark ettim; bu adamların ısrar etmeleri durumunda direnmem zor olacaktı, zira bu durumda İngilizler, Ankara hükümetine karşı olan bütün düşman unsurları kullanarak, halkı bana karşı ayaklandırmaya çalışacaklardı. Onlar şu düşüncelerle hareket edeceklerdi: Tevfik, İzzet ve Salih namuslu, ülkesi için iyilik isteyen insanlardır, eğer onlar iktidar olmayı kabul etmişlerse ve Ankara'yla yakınlaşmaya çalışıyorlarsa, demek ki müttefikler Türkiye'nin serbestçe gelişmesini sağlayacak teminatlar vermişler. Ve eğer Mustafa Kemal taviz vermiyor ise, demek ki kendisi barıştan yana değil ve bazı bilinmeyen kişisel çıkarları için savaşın devamını istiyor. Bu kişilerin bizim gücümüzü dikkate almayarak yanıldıklarını fark edince, Neşet aracılığıyla onlara birkaç sayfa göndererek (kendi adımı koyarak imzaladım) bu sayfalarda örgütümüzün gücünü onlara kanıtlamaya çalıştım. Neşet İstan-

1 Salih Paşa kastediliyor; Bahriye Nazırı. (Y.N.)

2 21 Ekim 1919 günü Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey ile İstanbul Hükümeti'nden Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında gerçekleşen Amasya Görüşmesi kastediliyor. (Y.N.)

3 Safa Bey olacak; Hariciye Nazırı. (Y.N.)

bul'a gitti. Bir süre sonra –Neşet henüz İstanbul'a varmış olamazdı– bir Fransız mayın gemisiyle Zonguldak'a gelen birkaç Fransız subayı bana telgraf çekti. Telgraf İçişleri Bakanı İzzet tarafından imzalanmıştı. İzzet üç soru soruyordu; Ben İstanbul'la anlaşma zemini bulmanın mümkün olduğuna inanıyor muyum? Eğer inanıyorsam, bu nasıl bir zemindir? Ve telgraf haberleşmesinin uzun sürdüğünü vurgulayarak (gerçi Fransızlar, Zonguldak'ta kendilerine ait telgraf makinesini kullanmaya müsaade ediyorlardı) kendisi ile bir buluşma düzenlememi rica ediyordu. Telgraf sadece Mustafa Kemal Paşa adına gönderilmişti. Ben bu telgrafı Milli Savunma Komiseri Fevzi Paşa'ya verdim; telgrafın sadece Mareşal İzzet Paşa adına geri gönderilmesini ve bildirilen sorulara cevap verilmemesini önerdi; ve Neşet'in artık İstanbul'a yola çıkmış olduğunu söyledi. Hatırlattığım gibi, İzzet'in telgrafı "İçişleri Bakanı İzzet" diye imzalanmıştı. Bir tek bu imza tarzında bile bir meydan okuma hissettik. Biz yasal hükümet olarak kendimizi görüyorduk; zira halk tarafından seçilmiş olan Türk Meclisi Ankara'da çalışıyordu. Biz İstanbul'u Türkiye'nin sıradan bir vilayeti olarak görüyorduk; oranın herhangi bir özel hükümeti ve dolayısıyla da İçişleri Bakanı İzzet filan olamazdı. Biz Mareşal İzzet'i tanıyoruz, fakat İçişleri Bakanı İzzet diye birisini tanımıyoruz. Bu yüzden cevap Mareşal İzzet'e gönderildi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Savunma Komiseri Fevzi Paşa tarafından, yani askerden askere bir cevap olarak, imzalandı. Bir süre sonra bir mektup geldi; yarısı İzzet yarısı da Neşet tarafından imzalanmıştı. İzzet, Hasani Kâzım,[1] Cevat[2] ve Fatin Hoca[3] ile birlikte Anadolu'ya gelmeyi düşündüğünü yazıyordu. Neşet, İstanbul'a vardığını, benim notlarımı kabine toplantısı sırasında İzzet'e verdiğini ve onun notları okurken duygulandığını, –zira İstanbul'da kalmış olan bu kişilerin bize çok zarar verebileceğini anlamıştı– bildiriyordu. Ben onları Anadolu'ya almayı kabul ettim, yalnız bir şartım vardı, çok kuruntulu bir kişiliği olan Salih Paşa'nın da onlarla gelmesini istedim. Ben bütün bunları kendimi tehlikeye atarak yapıyor, hatta Halk Komiserleri Sovyeti[4] üyelerini bile bilgilendirmiyordum. Ben bu kişileri, kendileri isteseler de istemeseler de, Anadolu'da tutmak için kesin karara varmıştım. Gelmeleri için bir hafta süre verdim; bu süre 2 Aralık'ta dolacaktı. Onların her türlü saygı gösterilerek karşılanmalarını, kimseyle konuşmalarına müsaade edilmemesini emrettim. Onları sınırdan Bilecik'e getireceklerdi ve ben de kendilerini orada karşılayacaktım. Onlar tayin edilen süredе gelmediler. Bir süre sonra ben tamamen farklı bir iş için cepheye gitmek zorunda kaldım. Bilecik'e vardım ve Eskişehir'e geri döndüm; burada onların Anadolu'ya gelmiş olduklarını duydum. Batı Cephesi Kumandanı İsmet'i, mebuslar Hakkı Bekyadş'ı,[5] Bocaettin'i,[6] Kılıç Ali'yi, yanıma alarak onları karşılamaya gittim. Bilecik'e vardığımızda ben İsmet'le beraber onların konakladığı eve girdim. Şaşkın bir halde "Biz

1 Hüseyin Kâzım olacak; İstanbul hükümetinin Ticaret ve Ziraat Nazırı. (Y.N.)
2 Bern Sefiri. (Y.N.)
3 Rasathane Müdürü. (Y.N.)
4 Heyeti Vekile kastediliyor. (Y.N.)
5 Hakkı Behiç olacak. (Y.N.)
6 Bu kişinin kim olduğu anlaşılmıyor. Atatürk, *Nutuk*'ta, Ankara'dan birlikte yola çıktığı kişilerin başlıcalarının Kâzım (Özalp) Bey, Celâl (Bayar) Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey ve Hacı Şükrü Bey olduğunu söylemektedir. Bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1969, s.521. (Y.N.)

temsilciyiz" dediler. Kimin temsilcisi? Siz Türkiye hükümetinin temsilcisi olamazsınız, zira Meclis Ankara'dadır ve Türkiye'yi temsil eden hükümet de oradadır. Eğer siz İngilizleri temsil ediyorsanız, onlar bizim düşmanımızdır; biz onlarla konuşmuyoruz, savaşıyoruz. Karşılığında artık bizim örgütün gücüne kani olduklarını, haksız olduklarını anladıklarını söylediler ve kendilerini İstanbul'a yollamamı rica ettiler. Ben cevap olarak, onların yanında İsmet'e şunu söyledim: "Paşalar Ankara'ya gidiyorlar, eşyalarını toplasınlar ve trene binsinler." Arkasından arkamı döndüm ve dışarı çıktım. Trende özel bir kompartımana oturduk. Yolda İzzet Paşa ve Fatin Hoca benimle konuşmak istediler. Kabul ettim ve benim yanıma geldiler. Onlar bu zoraki seyahat konusunda itirazlara başladıklarında, üç günden beri uyuyamadığımı, çok yorulduğumu, dolayısıyla Ankara'da konuşmamızın uygun olacağını söyledim. Ankara'ya ise telgraf çekerek, onların oturmaları için bir konut tahsis edilmesini istedim. Ankara'ya vardığımızda konut henüz hazır değildi ve ben onları evime davet ettim. Sessizce akşam yemeği yedik; daha sonra şehir dışına çıkarak Savunma Komiseri Fevzi Paşa'yı ziyaret etmelerini önerdim; kendileri yapmacıktan "hasta" olan Fevzi Paşa'yı şahsen tanıyorlardı. Onlar yola koyulunca ben bu ziyaret dolayısıyla heyecanlanmış ve istasyonu kuşatmış olan gazetecileri topladım *(Mustafa Kemal Paşa istasyonda yaşıyor–Rusların notu)* ve onlara şu açıklamayı yaptım: Misafirler Anadolu'ya geldiler ve haklı olduğumuzu anlayınca bize katıldılar. Ve bu haberi bütün gazetelerde yayımlamalarını istedim. Arkasından Halk Komiserleri Sovyeti'ni[1] topladım; misafirleri Ankara'da tutmak ve bizimle birleşmeleri dolayısıyla kendilerine Türk halkı adına teşekkürlerimizi ifade etmek hususunda karar alındı. Bu kararın tebliği için Dışişleri Komiseri Muhtar[2] görevlendirildi. Ancak bu benim bulunmadığım bir ortamda halk komiserlerinin bağımsız bir kararı olarak tebliğ edilecekti. Daha sonra halk komiserleri Fevzi Paşa'ya gittiler. Bu arada gazete haber özetleri misafirlere ulaştırıldı. Haberlerde onların İstanbul'dan kaçarak, Anadolu'ya katıldıkları açıklanıyordu. Bu durum onları fena halde etkiledi. Anadolu'ya ulaştırılan haberlerin resmi olup olmadığını sordular. Biz olumlu yanıt verdik. Bu defa yine sordular: "Ya bu özetler, onlar da resmi mi?" Ve "evet" cevabını aldıklarında, kesinlikle ne yapacaklarını şaşırdılar. Ben odaya girdiğimde misafirler bir araya toplanmış, şaşkın bir halde içinde bulundukları durumu değerlendiriyorlardı. Sessiz bir akşam yemeğinden sonra ben dışarı çıktım, Muhtar ise orada kalarak, Halk Komiserleri Sovyeti'nin kararını tebliğ etti. Hatta misafirler, buna bile inanmak istemediler, bunun bir şaka olduğunu söylediler. Beni gördüklerinde geri dönmek istediklerini tekrar söylediler. Ben de Ankara Merkez Kumandanı'na dönerek, misafirlere ayrılan evin hazır olup olmadığını sordum ve tekrar misafirlere dönerek "Evet, size tahsis edilmiş olan mekâna gidebilirsiniz" dedim. Paşaların gelişinden bir gün sonra Meclis üyeleri köpürmeye başladılar. Ben bir toplantı düzenledim ve şunları söyledim: İstanbul'da birçok kötü, satılık insan var ama, bunların arasında bir tanesi var ki hepsinin başını çekmektedir ve herkesten daha kötü, daha iğrençtir. Artık onu konuşmamamız gerekir. *(kimin ima edildiği açıktır; Sultan kastediliyor–Rusların notu.)* Siz heyeti soruyorsunuz. Heyet

1 Heyeti Vekile kastediliyor. (Y.N.)
2 Ahmet Muhtar Bey. (Y.N.)

yok. Esir İstanbul'dan bize birkaç paşa geldi ve bize katıldı. Onlar tekrar İngiliz esaretine geri dönmeyeccekler, oraya dönemezler. Burada kaldılar ve herhangi bir heyet veya İstanbul'la anlaşma konusu artık kapanmıştır.

Bu olaydan üç gün sonra onlar bana gelerek, İstanbul'a gidebilmeleri için izin vermemi rica ettiler. Ben, geriye dönüş olmadığını söyledim. Siz kendiniz bize katıldınız, bu şıkkı desteklemek sizin kendi lehinizedir, aksi halde size olan güveni tamamen kaybedersiniz. En son onlarla oturdukları evde görüştüm. Geri gönderilmeleri için tekrar yalvarmaya başlayarak, geri dönecekleri konusunda İngilizlere söz verdiklerini söylediler. Ben Salih'e dedim ki, kendisi benim şahsımda Türk halkına söz vermiş ve bu sözünü tutmamıştır. Şimdi ise düşmanlara verdiği sözü tutması gerektiği konusunda ısrar ediyor. Ayrıca tehdit ederek; eğer durumlarından şikâyet etmekten vazgeçmezlerse, her karşılaştıklarına burada zorla tutulduklarını söylemeye devam ederlerse, daha ciddi tedbirler alacağımı söyledim. Evet onların burada bulunmaları, özellikle de propaganda edilmeleri, düşmanın hoşuna gitmiyor ve kafasını karıştırıyor. Bir taraftan İstanbul *(müttefikler–Rusların notu)* tüm Anadolu'da ve tüm Karadeniz limanları üzerinden yoğun bir propaganda yapmaktadır; diğer taraftan hükümetten memnun olmayan kesimler hükümetin otoritesini sarsmak için her imkânı kullanmaktadır. Bu propaganda öncelikle bana karşı yöneltilmiştir: zira düşmanlar, ben iktidarda olmazsam halkla daha kolay anlaşabileceklerini düşünüyorlar. Ben bu tehlikeyi nasıl def edeceğimi düşünüyorum. Ve bu insanlar İstanbul'da kalsalardı daha büyük tehlike oluştururlardı diye kendimi teselli ediyorum.

Rusya İstihbarat Bürosu Müdürü Astahov (İmza)
Raporu Yazan K. Yust (İmza)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
ÇERKES ETHEM VE MÜFREZESİNİN VAZİYETİ HAKKINDA*
(24 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, malumu âlileri, Batı cephesini teşkil eden Birinci[1] Kuvvei Seyyare namı altında Ethem Beyefendi'nin bir müfrezesi vardır. Ethem Bey rahatsız bulunduğu için, öteden beri kendisiyle beraber hizmet etmekte bulunan biraderi Tevfik Bey, vekâleten bu kıtaya kumanda etmektedir. Son zamanlarda Batı Cephesi Kumandanı Fuad Paşa'nın vazifeten oradan ayrılmış olması münasebetiyle cephenin tertibatında bazı değişiklikler yapıldı ve cephe dahilinde bazı ufak tefek tedbirler ve tertipler tatbik edildi. Bundan dolayı Kuvvei Seyyare Kumandanı ile diğer kumandanlar arasında bazı yanlış anlamalar oldu. Belki tezahür eden vaziyet bizi memnun etmeyecek şekil ve renktedir. Fakat diğer taraftan bu neticenin yanlış anlamalardan doğduğunu işittiğim için şahsen bu işi iyi suretle halledeceğimi umdum ve teşebbüs ettim ve bugün öyle zannediyorum ki, meselc bütünü itibariyle halledilmiştir. Dolayısıyla resmiyete intikal etmemiş ve özel tarzda halline[2] ...[3] Zannederim daha uygun olur. Bununla beraber, bu meselenin iyi halline, memleket ve millete en faydalı olacak tarzda hallinc çalışacağız. O zaman bütün safhalarıyla ve ayrıntısıyla[4] yüksek heyetinize arz edeccğim.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.353; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*. Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s.150.

1 "Birinci" sözcüğü *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da yok. (Y.N.)

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "hallinde". (Y.N.)

3 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da burada Sadi Borak tarafından parantez içinde "çalışılmıştır. Bu şekil" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

4 Aslı "ananatiyle". Ananat, "gelenekler, görenekler, rivayetler, ayrıntılar" anlamlarına geliyor. (Y.N.)

ERZURUM'DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ÜYELERİNDEN DURAK BEY'E*

(25 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 2/112

Ankara
25.1.37 [1921]

Erzurum'da Büyük Millet Meclisi Üyelerinden Durak Bey'e

Şifre telgrafnamelerinizin sonuncusunu 22/23 tarihli olmak üzere aldım.

1. Komünizm meselesi Meclis'te gizli celsede söz konusu edildi. Meclis ve hükümet komünizmin memlekette tatbikine müsait olmadığı hakkındaki kanaatini kati ve heyecanlı bir surette ortaya koydu.

2. Rus Bolşevik komünist tatbikatının faciaları teferruatıyla ve muhtelif kaynakların verdiği malumat ve belgeler ile öğrenilmiştir.

3. Hükümet gerek merkezde ve gerek memleketin her tarafında komünizme karşı gerekli tedbirlere girişmiştir. Ankara'da bazı tutuklamalar yapmaya ve Şeyh Servet Efendi'yi tayin olunduğu Diyarıbekir İstiklâl Mahkemesi üyeliğinden azil ile hakkında kanuni takibat yapılmasına ve Ankara'da teşkilat yaptırdığı anlaşılan Rusya Ticaret Heyeti Reisi Upmal'i memleketimizi terk ettirmeye mecburiyet görüldü.

4. Moskova Konferansı neticesi alındıktan sonra Ruslarla dostane münasebetimiz ihlal edilmeyecek ve İngilizleri memnun etmeyecek surette alenen de icabı gibi bir siyasi vaziyet alınabilecektir.

5. Erzurum'da Mustafa Suphi hakkındaki milli gösterinin planına daha evvel Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'nin ve müteakiben Hamit Beyefendi'nin yazılarıyla vâkıf olmuş ve tasvip etmiş idim. Her halde Doğu'dan gelecek tahripkâr herhangi bir cereyana karşı Erzurum ve Trabzon'un ve bütün memleketin bir seddi kebir[1] vaziyetinde bulunacağına eminim.

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III/10-a, D: 41, F: 3-22 ve 3-23'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk/ Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.646, 647. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Seddi kebir: Büyük set, Çin Seddi. (Y.N.)

6. Memlekette yeni her teşekkülü karışıklık sebebi kabul eylediğim için Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin şimdiye kadar olduğu gibi, bugün ve bundan sonra da milli esaslarımız dahilinde vatani vazifesini yapmaya yetebileceği inancında idim.

7. Doğu Ordumuzda da dikkat ve teyakkuzu artırmak lüzumu Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne yazılmıştır efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

ELCEZİRE CEPHESİ KUMANDANI NİHAT PAŞA'YA*

(25 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalem Mahsus
Adet 2/113
Şifre

Ankara
25.1.337 [1921]

Diyarbekir'de:
Elcezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa Hazretleri'ne

C. 23.1.37 [1921] şifreye:

Rus Bolşevik komünist tatbikatının faciaları teferruatıyla ve muhtelif kaynakların verdiği malumat ve belgeler ile öğrenilmiştir. Komünizm meselesi Meclis'te gizli celsede söz konusu edildi. Meclis ve hükümet komünizmin memlekette tatbikine müsait olmadığı hakkındaki kanaatini kati ve heyecanlı bir surette gösterdi. Hükümet gerek merkezde ve gerek memleketin her tarafında komünizme karşı gerekli tedbirlere girişmiştir. Bu tedbirler cümlesinden olmak üzere Şeyh Servet Efendi de hakkında kanuni takibat yapılmak üzere, tayin olunduğu Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi üyeliğinden azledilmiştir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9188'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ERZURUM MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ'NE*

(25 OCAK 1921)

Yüksek telgrafınız Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okundu. Meclis'te pek ciddi ve heyecanlı bir görüşme yapıldı. Meclis ve Bakanlar Kurulu milli sınırlarımız içinde milletimizin kayıtsız şartsız ve bütün mukaddesat ve geleneklerimiz saklı ve korunmuş olarak bağımsız yaşamasını sağlamak olan kutsal amacımızı tekrarlamakla birlikte, komünizmin ülke ve milletimizde uygulanamayacağı hakkındaki inancını açıkladı.

Bundan başka milletimizin dirliğini bozucu herhangi bir akımın, her nereden gelirse gelsin duraksamasız kırılması doğal olduğundan, bu bakımdan gerek Bakanlar Kurulu'nun ve gerek bütün milletin uyanık ve tedbirli bulunması gereği, Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nca kesin ve etkili olarak belirtildi.

Hükümetin, bu görüşe uygun olarak hareket edeceği tabii bulunmakla, Erzurum'un sayın ahalisinin, milli birliğimizi daima yenileyip güçlendirici olan sağlam durumlarını iç rahatlığıyla sürdürmeleri duyurulur, Efendim.

* Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, A: III-10 a, Dosya: 41, Fihrist: 3/34'ten yukarıdaki şekliyle aktaran: Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk/ Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1998, s.646.
Belge, kaynakta, şu açıklamayla yer almaktadır: "... Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden gelen bir telgraf, Büyük Millet Meclisi'nde okunmuş ve Meclis'in komünizme karşı yeni bir karar almasına etken olmuştu. Mustafa Kemal, bu durumu, 25 Ocak 1921 tarihli şifreyle adı geçen derneğe şöyle bildiriyordu:" (Y.N.)

KOCAELİ KUMANDANLIĞI'NA*

(26 OCAK 1921)

İstanbul, Geyve ile doğrudan doğruya nasıl haberleşebilir? İstanbul'da Tevfik Paşa ile veya herhangi biriyle, haberleşme ve münasebette bulunabilmekliğim, Heyeti Vekile'nin ve belki Meclis'in kararına bağlı olduğundan, bu hususta şimdiden bir şey diyemem. Tevfik Paşa ile telgraf memurunun dahi açıktan açığa haberleşmede bulunması, İstanbul'a karşı olan vaziyetimizin hariçteki telakkiyatını[1] karıştıracağından, uygun değildir. Ancak Tevfik Paşa'nın benim şahsıma değil, fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine bir müracaatı varsa, bu müracaatın kabulü tabiidir. Bu hususun gayri resmi ve aynı vasıta ile kendisine ulaştırılmasında beis yoktur.

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.87; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1961, s.743.
Mustafa Kemal Paşa, Kocaeli Kumandanlığı'ndan bir telgraf alır. 26 Ocak tarihli telgrafta şöyle denmektedir:

"Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne

"Memleketin yüksek menfaatlarıyla alakalı mühim bir mesele hakkında Sadrazam Paşa'nın zatı devletleriyle makine başında görüşmek istedikleri İstanbul Telgraf Müdiri Umumisi'nin 26.1.1921 ve saat 16.30 sonra işaretli telgrafıyla bildirilmektedir. Bu konudaki iradeleri arz ve istizan olunur."

Mustafa Kemal Paşa, *Nutuk*'ta, bu telgrafa makine başında yukardaki cevabı verdiğini kaydeder. Bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.87. (Y.N.)

1 "Hariçteki algılanışını" anlamında. (Y.N.)

DERSAADET'TE TEVFİK PAŞA'YA*

(28 OCAK 1921)

Büyük Millet Meclisi
Dahiliye Vekâleti

Dersaadet'te Tevfik Paşa Hazretleri'ne

C. 27.1.1337 [1921] Milli iradeye dayanarak Türkiya'nın mukadderatına el koymuş olan yegâne meşru ve bağımsız hâkim kuvvet Ankara'da devamlı toplanan[1] Türkiya Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiya'yla alakalı bütün meselelerin halline memur ve her türlü harici münasebetlerde muhatap, ancak işbu Meclis'in hükümet heyetidir.

İstanbul'da herhangi bir heyetin hiçbir bakımdan meşru ve hukuki bir vaziyeti yoktur. Dolayısıyla böyle bir heyetin kendine hükümet namını vermiş olması, milletin hâkimiyet hukukuna açıkça aykırıdır ve bu nam altında memleket ve milletin hayatına ait meselelerde harice karşı kendini muhatap göstermesine izin verilemez. Heyetinize düşen vatani ve vicdani vazife derhal[2] vaziyetin hakikatiyle yetinerek millet ve memleket namına meşru muhatap hükümetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilan etmektir. Millet ve memleketimiz namına meşru salahiyete sahip hükümetin Ankara'da olduğu İtilaf devletlerince takdir edildiği şüphesiz bulunduğu halde, söz konusu devletlerin bu görüşlerini alenen[3] göstermekte gecikmeleri, İstanbul'da aracı bir heyetin mevcudiyetinin kendileri için istifadeli olabileceğini zannetmelerinden ileri gelmektedir. Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti, barışı büyük bir ciddiyet ve samimiyetle[4] arzu ettiğini ve yalnız milli hukukunun[5] tanınmasını talepten ibaret olan

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9378'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.88; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.555-556; aynı telgrafın Mustafa Kemal Paşa tarafından, Büyük Millet Meclisi'nin 29 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 139. toplantı 1. celsesinde okunan örneği için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre I, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.411; Suat Tahsin, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Halıkı Gazi Mustafa Kental*, Akşam Matbaası, İstanbul, 1933, s.273-274.

1 Aslı, "müstemirren münakit". (Y.N.)

2 "Vazife derhal" sözcükleri yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "vazifede, hal ve". (Y.N.)

3 "Alenen" sözcüğü *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde yok. (Y.N.)

4 "Büyük bir ciddiyet ve samimiyetle" sözcüklerinin aslı olan "kemali ciddiyet ve samimiyetle" sözcükleri yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "ciddiyet ve samimiyetle". (Y.N.)

5 "Milli hukukunun" sözcüklerinin aslı olan "hukuku milliyesinin" sözcükleri yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "hukuku milliyenin" (milli hukukun). (Y.N.)

şartlarını mükerreren ilan ve işbu hukukun tasdiki halinde teklif olunacak müzakereleri[1] kabule hazır olduğunu beyan eylemiştir. İtilaf devletleri Londra'da yapacakları konferansta Doğu meselesini adalet ve hak dairesinde halletmeye karar vermişler ise davetlerini Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine[2] doğrudan doğruya yöneltmelidirler. Belirtilen şartlar dairesinde vuku bulacak davetin Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından iyi kabul edileceğini tekrar beyan ederiz.

28 Kânunusani 1337 [28 Ocak 1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Dersaadet'te Sakin Bey'e.
Çekerken son derece dikkat etmek lazımdır.

1 "Müzakereleri" sözcüğünün aslı olan "müzakeratı" sözcüğü yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "sulh müzakeratını". (Y.N.)

2 "Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetine" sözcükleri yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne". (Y.N.)

İSTANBUL'DA TEVFİK PAŞA'YA*

(28 OCAK 1921)

Tel

Ankara, 28 Kânunusani [Ocak] 1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

Zatı samileri gibi bütün bir ömür bu millet ve memlekete aralıksız teşekküre değer hizmetlerde bulunmuş bir muhterem insana bütün eski hizmetlerinizi taçlandıracak ve tamamlayacak müstesna ve tarihi bir fırsat ortaya çıktığına kaniiz. Biz, tam birlik içinde hareket etmek istiyoruz. Dolaylı olarak davetli olduğumuz konferansta[1] memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin[2] ne kadar sakıncalar doğuracak olduğunu tamamıyla takdir buyurduğunuza[3] eminiz. Milletin, sırf hâkimiyet hukukunu muhafaza iddiasıyla sarf ettiği emekler, akıttığı hesapsız kanlar, dahili ve harici birçok müşkülata karşı gösterdiği sebat ve mukavemet, bugün karşısında bulunduğumuz müsait yeni vaziyeti meydana getirdi. Bir taraftan da, âlem hadiseleri, sebat ve mukavemetin[4] asli hedefi olan tam bağımsızlığımızı teyit edecek surette gelişmekte devam ediyor. Bizi esaret ve yok olmaya mahkûm etmek istemiş olan hükümetler karşısında, milli hukukumuzu müdafaa ederken ....[5] maddi ve manevi bütün memleket kuvvetlerinin birlikte hareket etmesi elzemdir. Bunun için zatı şahanenin,[6] milli iradenin memlekette yegâne tecelligâhı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını resmen ilan etmesi artık icap etmiştir. Bu suretle İstanbul'un, memlekete art arda zararlar verdiği uğursuz tecrübeler ile sabit olan ve ancak yabancılar lehine devam

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.89-90; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.556-557; aynı telgrafın Mustafa Kemal Paşa tarafından, Büyük Millet Meclisi'nin 29 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 139. toplantı 1. celsesinde okunan örneği için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.411-412. Ayrıca bkz. *İleri*, 9 Şubat 1921. *İleri*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "konferansa". Londra Konferansı kastediliyor. (Y.N.)

2 *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "iki heyetin gitmesi". (Y.N.)

3 *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "buyuracağınıza". (Y.N.)

4 *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "bu sebat ve mukavemetin". (Y.N.)

5 *Nutuk*'taki dört nokta yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "Büyük Millet Meclisi'nin daima tevkir ve hürmeti kendisine teveccüh etmiş olan makarrı saltanat ve hilâfetten başlayarak" (Büyük Millet Meclisi'nin daima yüceltme ve hürmeti kendisine teveccüh etmiş olan saltanat ve hilafet merkezinden başlayarak) sözcükleri vardır. (Y.N.)

6 Padişah. (Y.N.)

ettirilen tabii olmayan vaziyetine bir nihayet vermek kolay olur. İtilaf devletleri temsilcileri tarafından vaki olan tebligat gösteriyor ki, İstanbul'dan hareket edecek olan bir delege heyetinin Londra Konferansı'na iştirak edebilmesi, ancak onun Ankara hükümeti tarafından tam salahiyet ile izin verilmiş[1] temsilcileri ihtiva etmesi şartına bağlıdır. Bu suretle İtilaf devletleri, Türkiye namına barış müzakerelerine girecek delegelerin ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından gönderilebileceğini kâfi bir açıklık ile itiraf etmiş oluyorlar. Fiilen ve hukuken memlekette yegâne meşru hükümet olan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin koyduğu ve ilan ettiği esasları kabul ve bu esasların düşmanlarımız tarafından tasdikini kolaylaştırmak için, bize iltihak suretiyle vaziyetinizi düzeltmenizi[2] ve tespit buyurmanızı tarih ve millet karşısında üstlenmiş olduğumuz vazife ve salahiyetle teklif ederiz. Bu suretle mücadelemizi mesut bir neticeye eriştirmek hususu hızlandırılmış olur. Birlikte hareket ve milli emelleri azami bir kuvvetle müdafaa etmek fikriyle vaki olan bu samimane tekliflerimiz kabul edilmediği ve yerine getirilmediği takdirde saltanat ve hilafet makamında oturan zatı şahanenin vaziyeti sarsılmak tehlikesinden hakkıyla korkulur ve biz, milli iradenin bahşetmiş olduğu fiili ve hukuki bütün salahiyetlere sahip bir hükümet sıfatıyla şimdiden kayıt ve işaret ederiz ki, bundan doğacak mesuliyet[3] tahmin olunamayan neticeleriyle doğrudan doğruya zatı şahaneye aittir. Zatı samilerinin bu vaziyet karşısında vicdani ve tarihi vazifenizi tamamıyla yapmanızı ve neticelerini tarafımıza kati ve açık olarak bildirmenizi bekliyoruz. Bu vesile ile özel ihtiramlarımızın kabulünü rica ederiz, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

1 "İzin verilmiş" sözcüklerinin aslı olan "terhis edilmiş" sözcükleri yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "terfik edilmiş" (yanına katılmış). (Y.N.)
2 "Düzeltmenizi" sözcüğünün aslı olan "tashih" sözcüğü yerine, *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "tasrih" (açıkça belirtmenizi). (Y.N.)
3 *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde "bütün mesuliyet". (Y.N.)

DERSAADET'TE TEVFİK PAŞA'YA*

(28 OCAK 1921)

Ankara, 28 Kânunusani [Ocak] 1921

Dersaadet'te Tevfik Paşa Hazretleri'ne

Resmi ve hususi telgrafnamelerimizdeki[1] görüşlerimizi ve tekliflerimizi aşağıda özetle tekrar ve icaplarının süratle yapılmasıyla neticesinin bildirilmesini rica ederiz:

1. Zatı şahane, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını kısa bir hattı hümayun[2] ile ilan buyuracaklardır. Bu hattı hümayun, hilafet ve saltanat makamının dokunulmazlığını esas olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni mevcut şekil ve mahiyet ve salahiyetiyle kabul buyurduklarını ihtiva edecektir. Diğer tafsilat ve teferruatın ilavesi şimdilik karışıklığa sebep olabilir.

2. Birinci madde hükmü infaz olunduğu takdirde ailevi olan dahili vaziyetimizin tanzimi aşağıdaki gibi olabilir:

Zatı şahane eskisi gibi Dersaadet'te ikamet buyururlar. Salahiyet ve mesuliyet sahibi olup her türlü tecavüzden korunmuş ve her türlü bağımsızlık şartlarını toplamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümet şimdilik Ankara'da bulunur. Bittabi İstanbul'da artık kabine namı altında bir heyet kalmaz. Ancak, İstanbul'un özel vaziyeti mecburiyetiyle nezdi şahanede[3] Büyük Millet Meclisi'nden vazife ve salahiyete sahip bir heyet bulundurulur.

3. İstanbul şehir ve havalisi işlerinin ve idaresinin tanzimi sureti daha sonra düşünülür ve tatbik olunur.

4. Belirtilen şartların kabul ve tatbikiyle beraber, Büyük Millet Meclisi'nce tasdik edilen bütçemizde esasen mevcut tahsisatı seniye[4] ve saltanat hanedanı tahsisatıyla

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.90; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.558-559; aynı telgrafın Mustafa Kemal Paşa tarafından, Büyük Millet Meclisi'nin 29 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 139. toplantı 1. celsesinde okunan örneği için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.412.

1 *Nutuk*'ta "telgrafnamemizdeki". (Y.N.)

2 Hattı hümayun: Herhangi bir konuda padişah tarafından yazılan yazı. (Y.N.)

3 Padişahın nezdinde. (Y.N.)

4 Padişahlık tahsisatı. (Y.N.)

beraber, lüzum eden bütün memurların ve diğer maaş sahiplerinin tahsisatlarını vermek için gereken meblağlar hükümetçe temin edilecek ve ödenecektir. Mali kudretimiz bu hususa kefildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
TEVFİK PAŞA İLE HABERLEŞMELER HAKKINDA*
(29 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, genel celsenin toplanmadığı son üç gün zarfında cereyan eden bazı muameleler ve hususlara dair yüksek heyetinize malumat arz edeceğim. Doğrudan doğruya vermek istediğim malumata geçmeden evvel kısa bir giriş yapmak istiyorum. Malumu âlileridir ki, milletimiz asırlardan beri iki kuvvetin, iki müstebit kuvvetin, iki imhakâr kuvvetin baskısı altında üzülmekte ve acı duymakta idi. O kuvvetlerden birisi, doğrudan doğruya memleket ve milleti idare etmek iddiasında bulunan müstebitler; ikincisi, bütün bir emperyalist ve kapitalist âlemidir.

Asırlarca bu iki kuvvetin baskısı altında kalmış olan millet, bittabi gayet zayıf bir haldedir. Fakat efendiler, baskıların neticesinde büyük uyanışlar hasıl oldu. İşte bizim milletimizde de o hakiki uyanış hasıl olmuştur ve biz böyle bir uyanış devresinin içinde bulunuyoruz. Hakikaten bir buçuk sene evvel, bir sene evvel millet aynı zamanda bu iki kuvvete karşı isyan etmiş ve mücadeleye başlamıştır. Emperyalist kuvvetler milletimizi hukuk ve haysiyet ve bağımsızlıktan mahrum ve bunları idrak etmeyen bir hayvan sürüsü kabul ettiği için böyle bir sürünün elinde sonsuz tabii hazinelere sahip, kıymetli ve geniş bir memleketin bırakılmasını tabii uygun göremezdi. Onların anlayışına göre, bu memleketi parçalamak ve bu memleketteki insanları esaretleri altına almak lazım idi. Böyle bir emel, böyle bir gaye takip ediyorlardı ve Harbi Umumi'nin neticesiyle hasıl olan fırsattan istifade ederek Mütareke ile milletin ve ordunun elinden silahlarını da aldıktan sonra fiiliyata girişmişlerdir. Bir taraftan dahilde bulunan gafil veya hain kuvvetler, memleket ve milleti adeta bu hariç kuvvetler gibi, bu hariç gözler gibi görüyorlardı. Dolayısıyla onların dahi mesaisi, en hain düşmanların mesaisi mahiyetinde tecelliyatını göstermiştir. İşte bundan bir sene evvelki vaziyetimiz böyle bir şekil ve renk ve manzara gösteriyordu. Halbuki efendiler, milletimiz hiçbir vakitte düşmanlarımızın kabul ettiği gibi, hukukuna ve bağımsızlığına yabancı değildir. Bilakis büyük bir aşk ile ve aşk bağı ile, vicdani bağ ile bağımsızlık ve haysiyetine bağlıdır ve yine milletimiz dahildeki cahil ve gafillerin ve hainlerin kabul ve ifade etmek istedikleri mahiyette değildir. İşte bir seneden beri vuku bulmakta olan mücadelemiz, mücahedemiz neticesinde millet, dahile kar-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.410-413.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 29 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 139. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

şı, harice karşı ve bütün kâinata karşı mevcudiyetinin yüksek mahiyetini bütün delilleriyle ispat etmiş bulunuyor. Dolayısıyla mücadeleye başladıktan sekiz, on ay, bir sene sonra bugünkü vaziyetimiz hasıl olmuş bulunuyor. Bugünkü vaziyetimizi ifade etmek lazım gelirse; milletin tabii mümessillerinden teşekkül eden Meclis ve onun hükümeti, istisnasız bütün memlekette hâkimdir ve hâkimiyeti muhafaza etmek kuvvet ve kudretine sahiptir. Askeri vaziyetimiz doğuda ve batıda ve bütün düşmanla temasta bulunduğumuz yerlerde milletin yüce hukukunu müdafaa edebilecek kabiliyeti fiilen ispat etmekte ve göstermektedir.

Genel siyasi vaziyetimizi görmek istersek; Doğu'da Ruslarla aramızda tabii bir dostluk mevcuttur ve bu tabii dostluğu maddi esaslara dayandırmakla meşgul bulunuyoruz. Batı'ya gözümüzü çevirirsek, vaziyeti bir iki safhada değerlendirebiliriz. Batı âleminin bundan bir sene evvel bize yöneltmiş oldukları fikirleri ve bakışları kısaca arz edeyim. Milletin müdafaada sebatı devam ettikçe, Batı âlemi başka başka fikirlere maruz kaldılar, başka fikirlere sahip oldular. Evvela Batı milletleri kendi hükümetlerinden başka türlü düşünmeye başladılar. Her halde burada bir milletin mevcudiyetini tanımak kanaatini gösterdiler. İkinci bir devrede bazı hükümetlerin milletleriyle beraber olmaya başladığı görüldü. Mesela Fransızlar, İtalyanlar hakikaten son zamanlarda fikirlerini düzelttiler ve değiştirdiler. Hatta İngiliz milleti dahi kendi hükümet ricallerinin aldatmalarına aldanmakta olduklarını idrak etmeye başladılar. Yalnız diğerlerine nispeten çok inatçı davranan Loit Corç.[1] *(Kahrolsun sesleri.)* İşte şimdi arz etmek istediğim vaka ile de Loit Corç'un kanaat değiştirmek lüzumuna inandığını delilleriyle anlayacağız.

Efendiler, 25 Kânunusani'de [25 Ocak'ta] Paris'te bir toplantı vuku buldu. Bu toplantıda verdikleri karar; 21 Şubat'ta Londra'da bir konferans yapmaktır ve bu konferansta Doğu meselesini halletmektir ve esas olarak Sevr Antlaşması'nı hadiselerin zorladığı tarzda değiştirmekte karar vermiş bulunuyorlar. Biz bu vukuata İstanbul vasıtasıyla vâkıf oluyoruz. Bundan iki gece evvel İstanbul'da Tevfik Paşa doğrudan doğruya bendenizle görüşmek arzu etti. Bendeniz bu müracaatı doğrudan doğruya kendi şahsıma ve şahsi bir mahiyette gördüğüm için iyi karşılamadım ve kendisine verdiğim cevapta, benim şahsımla bitecek hiçbir şey yoktur ve olamaz. Eğer Tevfik Paşa Hazretleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne müracaat etmek istiyorsa müracaatta bulunabilirler ve ümit ederim ki, bu müracaatları iyi karşılanır demiştim. Aradan 24 saat geçtikten sonra ve kendilerine bu ihtarımızın ulaştığı da anlaşıldıktan sonra, Tevfik Paşa tarafından tekrar Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne başlığıyla bir telgraf geldi. Bunu aynen okuyacağım:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

"25 Kânunusani [Ocak] 21 tarihinde, Paris'te toplanan meclis tarafından alınan kararlar: Doğu meselesinin hallini müzakere etmek üzere 21 Şubat'ta Londra'da İtilaf devletleri, Osmanlı ve Yunan hükümetleri delegelerinden meydana gelen bir konferans toplantıya davet olunacaktır. Mevcut antlaşmada hadiseler dola-

1 Lloyd George. (Y.N.)

yısıyla zaruri görülecek değişiklikler icra edilecektir. Hükümeti seniyeye[1] gönderilecek davet, Mustafa Kemal Paşa'nın veyahut Ankara'ca gerekli mezuniyete sahip delegelerin Osmanlı Delege Heyeti arasında bulunmalarını şart koşmaktadır. İşbu kararlar Müttefik devletlerin İstanbul temsilcileri tarafından tebliğ edildi. Tayin buyuracağınız delegeler buradan seçeceğimiz zevatla birleşerek gitmek üzere karar ve cevabınızı bekliyorum. Zamanın nezaketinden dolayı bu gibi mühim tebligat için hattın açık bulundurulmasını rica ederim. Makine başında hemen cevap vermek mümkün ise telgraf başında beklemekteyim, Efendim.

Tevfik"

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim fazla izahatla yüksek heyetinizi yormamak için cereyan etmiş olan haberleşmeyi aynen okuyacağım: Bu telgraf tabii açık gelmiştir. Dolayısıyla biz de açık olarak, resmi olarak Tevfik Paşa'ya bu cevabı verdik:

"İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

[...]"[2]

(Şiddetli alkışlar.)

Efendiler, yüce Meclis'iniz namına bu cevabı verdim ve bunu Hariciye Vekâleti'nden rica ettim. Zatıâlileri de tensip buyurursanız, doğrudan doğruya tekmil İtilaf devletleri Hariciye Nezaretlerine dahi göndereceğiz. *(Uygun sesleri.)* Bu resmi cevaptan sonra doğrudan doğruya Tevfik Paşa Hazretleri'nin şahıslarına tarafımdan bunu teyiden hususi bir telgraf daha çektim. Onu da okuyacağım.

"İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

[...]"[3]

Bundan sonra efendim, her ikisini özetleyen ve yapılması lazım gelen şeyleri basit bir surette ifade eden şu telgrafı çektik. *(Oradan cevap alınmadı mı? sesleri.)* Müsaade buyurun efendim.

"Dersaadet'te Tevfik Paşa Hazretleri'ne

[...]"[4]

(Alkışlar.)

Efendim, bu haberleşmeler dün gece cereyan etmiştir. Ancak biz bunların verebildik ve Tevfik Paşa'dan bu cevap geldi:[5]

"Telgrafnameleri aldım. Yarın heyeti toplayarak saat altıda malumat ederim efendim."

1 İstanbul hükümeti kastediliyor. (Y.N.)
2 Mustafa Kemal Paşa'nın burada okunan telgrafı için bkz. elinizdeki ciltte s.343, 344. Telgrafın başlığı, *Zabıt Ceridesi*'nde "İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne" şeklindedir. (Y.N.)
3 Mustafa Kemal Paşa'nın burada okunan telgrafı için bkz. elinizdeki ciltte s.345, 346. (Y.N.)
4 Mustafa Kemal Paşa'nın burada okunan telgrafı için bkz. elinizdeki ciltte s.347, 348. (Y.N.)
5 Cümle, zabıtta aynen böyle. (Y.N.)

(Ne heyeti sesleri.)

Nusrat Efendi (Erzurum): Paşa Hazretleri bir soru sorabilir miyiz? Son hadise Ruslarla aramızda cereyan eden müzakereleri ihlal mahiyetinde anlaşılamaz mı?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, Efendi Hazretleri'nin sorusu cidden varittir. Birçok akıllara gelebilir, onun için ufak bir izahta bulunayım. Biz her zaman söyledik ve bu vesile ile de tekrar ederiz ki, Türkiye Devleti ve Türkiye'de yaşayan halk kayıtsız şartsız bağımsızdır ve kayıtsız şartsız bağımsızlığını muhafaza etmek için mücadele eder. *(Alkışlar.)*

Bağımsız bir devlet bütün dünyanın milletleriyle, hükümetleriyle barış yapar. Barış halinde bulunduğu devletlerden menfaatları ortak olanlarla da ittifaklar yapabilir. Dolayısıyla Rusya ile mevcut olan ve her gün artan dostane münasebetlerimiz, Batı âlemi ile sonsuza kadar harp halinde bulunmamızı gerektirmez. Bunu biz böyle ifade ettiğimiz gibi, Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin Hariciye Komiseri olan Çiçerin'in dahi, zannediyorum yüce Meclis'iniz huzurunda okunmuş olan bir cevapnamesinde bu hususlar gayet samimi bir lisanla ifade edilmiştir. Dolayısıyla böyle bir soru altındaki tereddüde mahal yoktur. Nitekim Ruslar dahi halen, şu anda Londra'da İngilizlerle müzakere etmektedirler. Onların da delege heyetleri oradadır. Onun için Batı âlemi bizim öteden beri haklı olarak iddia etmekte olduğumuz ve hiç şüphesiz bu iddiamızın hiçbir noktasından hiçbir sebep ve suretle vazgeçmeyeceğiz, hukukumuzu kabul edeceklerini söyledikleri takdirde memnuniyetle onlarla münasebetlere gireriz, müzakerelere girişiriz ve barışı iade ederiz. Milletimizin ve bütün cihanın barışa ihtiyacı vardır; âlemin bu ihtiyacını tatmine Türkiye Devleti vesile teşkil ederse kendisi için ayrıca ve büyük bir bahtiyarlık olacaktır.

Şimdi efendiler; vuku bulan maruzatımla beraber okuduğum telgrafnameler muhteviyatından özetlenen noktaları tekrar etmek isterim ve bu tekrar edeceğim noktalar bizce yüce Meclis'inizin kanaat bileşkesi[1] olmak üzere kabul edilmektedir: Bir defa bütün cihanla barış yapmak isteriz. Fakat barış yapabilmek için şartlarımız bellidir. Onları tekrar ederiz.

İkincisi: Millet ve memleket nam ve hesabına yegâne müracaatgâh burasıdır, yani yüce Meclis'inizdir. Bu meşru hakkı, bu milli hakkı, bu tabii hakkı hiçbir sebep ve bahane ile ve hiçbir görüş ile, hiçbir şahsa ve hiçbir heyete terk edemeyiz. *(Alkışlar.)* Bu esaslar dairesinde birden iki meselenin halliyle meşgul oluyoruz. Birisi, İtilaf devletleriyle barış meselesi. İkincisi, dahili bir meseleyi halletmekle meşgulüz. Dahili meselenin hal suretinde şimdilik yüce Meclis'iniz toplantı halinde olmak itibariyle yüce Meclis'inizce kabul edilebilir olduğuna inandığım görüşler okuduğum telgraflarda yer almaktadır. Bu hal tarzı bugünün ihtiyacını, faydalarını ve menfaatlarını temin edebileceği kanaatindeyim. Bununla beraber, yüksek heyetiniz her iki görüşe dair, esaslara ve teferruata dair görüşlerde bulunmak arzu buyurursa bittabi onları da dinleriz ve Heyeti Vekile'ye o daire dahilinde hareket etmesini tebliğ ederiz efendim.

1 Aslı "muhassalai kanaati". (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

PADİŞAHA YAPILAN TEKLİF ÜZERİNE SORULAN SORULAR HAKKINDA*

(29 OCAK 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, bu sorulan soruların esasen cevapları verilmiş gibidir, bazı arkadaşlar tarafından. Yalnız bendeniz de aynı cevaplara temas eden ve edecek olan birkaç kelime söyleyerek bu meseleye bugün için son vermeyi rica edeceğim. Efendiler, zatı şahaneyi[1] –zannediyorum ki– içinizde benim kadar tanıyan azdır. Ben kendileriyle daha saltanat tahtına oturmadan evvel seyahat ettim, refakatlerinde bulundum. Dolayısıyla, ahlakına, âdetlerine, fikirlerine, diyebilirim ki, yakından vâkıfım. Şimdi bu malumatıma bazı hususları eklemek istiyorum. Malumu âlileridir ki, İngilizler esaretleri altında bulundurdukları İslam âlemine karşı daima baskılarını muhafaza edebilmekte kolaylığa mazhar olmak için kıymetli bir alete, bir vasıtaya muhtaçtırlar. Bu ihtiyaçlarını devir devir göstermişlerdir. İngilizler gözünde bu kıymetli vasıta, hilafet makamına oturtacakları zattır. Hepinizce malumdur ki, İngilizler bir aralık Mısır'da böyle bir vaziyet meydana getirmeye teşebbüs etmişler ve bunun için birçok vasıtalarla hazırlıklarda bulunmuşlardır. İngilizler Hicaz'da isyan ettirdikleri emir ile yine böyle bir vaziyet meydana getirmeyi arzu etmişlerdir. Yine İngilizler belki şu anda Afganistan'da böyle bir oyuncak icadına çalışmışlardır. İşte bu teşebbüs içinde bulunan İngilizler Mütareke'yi müteakip o aradıkları vasıtanın –ki kendi tabirlerince kendilerinden işittim. "Ün şoz presiyöz".[2] Pek kıymetli cevherdir. Mutlaka bu cevheri avuç içinde bulundurmak lazım olduğu kanaatindedirler. Hakikaten avuçları içinde buldular. Bu İngiliz avcunun içine giren şey, zatı şahanedir. Yani zatı şahanenin iki sebeple bu tuzağa düşmüş olduğu kanaatindeyim. Birincisi, ciddi olarak memleketi bilmediğinden, milletini tanımadığından, milletinin eğilim ve kabiliyetine dair ecdadımızın kahramanlık misallerini, belki hepinizden daha iyi tarih yapraklarında okumuş olmasına rağmen, kati bir görüş derinliğiyle vâkıf olamaması itibariyle bu milletin kendi hayatını, kendi kaynakları ve vasıtaları ile müdafaa edebileceğine kani değildi. Dolayısıyla kendisi için memleket ve milleti, adeta çürük, düşmeye mahkûm bir dayanak makamında buluyordu. Kendisince kaçınılamaz ve sakınılamaz olduğu farz ve zannedilen bu dayanakla beraber kendisinin dahi mahvo-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.7, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1944, s.414-415.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 29 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.40'ta açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 139. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 Zatı şahane: Padişah. (Y.N.)

2 Fransızca; "Une chose présieuse". Türkçesi; "değerli bir şey". (Y.N.)

lacağı vehmine kapılarak bir dayanak noktası aramak tabii eğilimine kapıldı. İşte bu ruh ve fikir hali içinde bulunan zatı şahaneye derhal İngilizler gayet geniş bir himaye kucağı gösterdiler ve öyle bir himaye kucağı ki, zırhlılarla ve zırhlıların toplarıyla donatılmış... Hakikaten kendisiyle görüşmemde penceresinden İngiliz zırhlılarının saraya dönük olan toplarını göstermiştir. İşte bu tarzda bir kucak içinde bulundu ve bulunuyordu. Fakat efendiler; zatı şahaneyi vehimlere düşüren şey, vehimlere düşmekten dolayı kendi vatanında, kendi milletinin sinesinde sığınak arayacağı yerde, maalesef böyle hariçte dayanak noktaları aramaya sevk eden sebepler tamamen sona ermiştir inancındayım. Birincisi, millet kudretini ve kuvvetini maddeten gösterdi; yine milletin içinde düşman fikrine hizmet ederek ve dolayısıyla zatı şahane için bir dayanak zemini hazırlayabileceğini zannettikleri fikirler dahi kanaatlerini değiştirmişler veyahut kanaatleri değiştirilmiştir. Artık bundan sonra memleket içinde bugün beliren, tecelli eden samimi ve kutsi gayeleri düşünenlerden başka bir gaye ile bir vaziyetin hasıl olmasına bendeniz maddeten imkân görmüyorum. İkincisi ki, kendisinin dayanak noktası olabilirdi. Harici kuvvetler; bugün tamamen tahakkuk etmek üzeredir ki, harici kuvvetler dahi, İngilizler dahi zatı şahaneyi yalnız bırakmışlardır. Çünkü efendiler, İngiliz ve herhangi bir millet ve herhangi bir hükümet ancak kuvvet karşısında vaziyet alır, kudretten ve kuvvetten mahrum olduğu maddeten sabit olmuş olan bir şahsın kendi tabirlerince "Petro"luğu kalmamıştır. Artık kendilerince hiçbir kıymete sahip olmayan zatı şahaneyi bırakmışlardır. İşte böyle bir vaziyet karşısında, millet, yüksek bir vicdan hissi ile, yine hilafet ve saltanat makamında oturduğu için bugün kendisine son ve kati teklifini yapıyor. Pek çok ümit ederim ki, zatı şahane bu teklifi memnuniyetle kabul buyururlar. Çünkü akıl kârı olan, mantık icabı olan, hadiselerin ve fiillerin icabı olan budur.

Sorulan soruya cevap vermek istiyorum: Eğer zatı şahane bu tekliflerimize uygun bir cevap vermezse ne yapacağız? Efendiler, bu meselenin halli ve neticelendirilmesi bittabi gayet basittir. Fakat meselenin basitliği bir şarta bağlıdır ki, o da milletin tam birlik halinde gayesine sadık olarak salahiyetini kullanması ve kullanabileceğini ispat etmiş olmasıdır. Bu vaziyet bir defa meydana geldikten sonra söz konusu olan şey basit olarak hallolunabilir. Bu meselenin Türkiye halkı tarafından, Türkiye devleti tarafından kolaylıkla hallolunabilmesi için ikinci bir sebep de vardır. Bu, pek kuvvetli bir sebeptir. Malumu âlileridir ki, İslam âlemi gayet samimi ve vicdani bağlarla hilafet ve saltanat makamına bağlıdırlar. Bu genel İslami irtibat sarsılmazdır. Fakat bu hakiki irtibat ve bu kati irtibat hilafet ve saltanat makamında oturan zattan bir şey talep eder. O da bugüne kadar İstanbul'daki zatın göstermemiş olduğu fiiller ve harekâttır. Halbuki göstermiş olmasından dolayı o saltanat ve hilafet makamına bağlı olan bütün İslam âlemi, yine o hilafet ve saltanat makamının dokunulmazlığının temini için buna kadir olan ve bunun kefili olan Türkiye devletinin fikriyle hemfikirdir. Dolayısıyla bu meselenin hallinde ve neticelendirilmesinde yüce Meclis'inizce verilecek olan kararın İslam âlemi üzerinde dahi arzu edildiği gibi iyi tesir yapacağına pek çok deliller vardır. Özetle bu mesele, milletin arzu ettiği dakikada halledebileceği bir meseledir. Hallinde müşkülat olmayabilir. Fakat bugünden söz konusu edilmesine bendenizce lüzum yoktur. *(Çok doğru sesleri.)*

Sonra Hüsrev Beyefendi bir şey buyurdular. Bu yazılan telgrafların meali ve bu teşebbüs, İtilaf devletleri hariciye nazırlarına bildirildiği gibi Rusya'ya da bildirilse uygun olur, buyurdular tabii efendim. Daha evvel Hariciye Vekâleti'miz tarafından bildirilmiştir, bu siyaset icabıdır. Bu yapılmıştır efendim.

Hüsrev B. (Trabzon): Efendim, bundan maksadım, İngiltere birçok tedbirlerle daima Doğu'dan bizi ayırmaya çalışıyor; bu şüphesizdir. İstanbul'dan gelenler, Ahmet İzzet Paşa gibi vesaire vesaire vesilelerle... Dolayısıyla bizce en samimi olması lazım gelen şu teklifi dahi bir hile ve bir oyun olarak kabule mecburuz. Değildir inşallah... Evet Loid Corç'un ikinci bir oyunu olabilir... Onun için uyanık davranmak lazımdır. Şüphesiz ki, hükümetin bunları takdir edeceğini biliyorum. Fakat mühim olduğundan bir kere hatıra getireyim dedim.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Efendim, bu pek varittir. İngilizlerin her hareketinin bir oyun olduğuna inanırsak hata etmiş olmayız. Fakat Heyeti Vekile'nin, teşebbüsleri sayesinde her yönü nazarı dikkate almakta ve tedbirlerini ona göre almakta olduğunu gördüm, tabii yüksek heyetleri arzu buyururlarsa bu teşebbüslerin tarzı hakkında Heyeti Vekile'den malumattar olabilirler. Başka bir maruzatım yoktur efendim. *(Kâfi sesleri.)*

DOĞU HALKLARI PROPAGANDA VE HAREKET KONSEYİ YETKİLİSİ EŞBA YOLDAŞ İLE GÖRÜŞME*

(29 OCAK 1921)

29 Ocak 1921
Ankara

Eşba Yoldaş: Sizi ve sizin aracılığınızla Büyük Millet Meclisi'ni ve Türk emekçi halkını Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Konseyi adına selamlamaktan mutluluk duyuyorum.

Herhalde biliyorsunuz, Bakû'da yapılan Doğu Halkları 1. Kongresi, Doğu halklarının Batı emperyalizmine karşı mücadelesini ve kendi dahili sömürücülerinden kurtuluşunu yönlendirebilecek karargâhı oluşturmak düşüncesiyle bir organ kurmuştur. Bu organ, Doğu halklarının inkılapçı teşkilatlarını birleştirmekle yükümlüdür.

İnkılapçı Türkiye'nin, Doğu halkları için, bilhassa günümüzde, ne kadar büyük bir rol oynadığını biliyorsunuz. Türkiye, bütün Doğu için, bağımsız, inkılapçı bir model olmak vaziyetindedir.

Nasıl Komünist Enternasyonal, kuvvetini şimdilik proletaryanın biricik kalesi olan Sovyet Rusya'dan alıyorsa, aynen inkılapçı Türkiye'nin de, Doğu Halkları Hareket Konseyi için böyle bir kale haline geldiği kati surette düşünülmektedir.

Ne yazık ki, Bakû Kongresi'ne katılmadınız.

Belirtmek gerekir ki, Rusya ve Azerbaycan'a çoğu zaman sorumsuz şahıslar geliyor ve Anadolu'nun siyasi vaziyeti konusunda yanlış, çok kez de yalan malumat veriyorlar. Hareket Konseyi, inkılapçı Türkiye'nin ahvalini öğrenmek, bilhassa merkezi hükümetin resmi görüşünü ve günümüz Türkiye'sinin önderi olarak sizin fikirlerinizi almak için beni vazifelendirdi.

Sorularımız şunlardır: Yeni Türkiye, eskisinden hangi ölçüde kopmuş bulunuyor; Batı emperyalizmiyle mücadele konusunda hangi başarılar elde edilmiştir; inkılapçı Türkiye, Doğu meselesine hangi siyaset ve niyetlerle yaklaşıyor; inkılapçı Türkiye'nin dahildeki başarıları nelerdir?

Kemal:[1] Türkiye'nin bütün Doğu halklarının hayatında büyük önem taşıdığı fikriniz tamamıyla doğrudur. Bana göre Türkiye Doğu ve Batı dünyasının sınırındaki coğrafi vaziyetiyle ilginç bir rol oynuyor. Bu hal bir yanıyla faydalı iken, diğer ya-

* Sosyo-Politik Tarih Rusya Devlet Arşivi, Fond: 544, Liste: 3'teki belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. *Aydınlık*, 7 Kasım 1999, sayı 642, s.16-18. Rusça belge üzerinde "gizli" damgası bulunmaktadır. Belge, Rusçadan Azerbaycanlı Türkolog Arif Acaloğlu tarafından çevrilmiştir.

1 "Kemal" soyadı olarak düşünüldüğü için, Rusça belgede "Kemal" olarak geçmektedir. (Y.N.)

40.

БЕСЕДА С ТОВ. ЭШБА ЮЛДАШ ПО ВОПРОСАМ СОВЕТА ПРОПАГАНДЫ И ДЕЙСТВИЯ НАРОДОВ ВОСТОКА ОТ 29/I-21 ГОДА.

Г. Антера

Тов./Эшба: Я рад приветствовать Вас, а через Вас -Большое Национальное Собрание и Турецкий трудовой народ от имени Совета Пропаганды и Действия Народов Востока.

Вы вероятно знаете, что I-ый С'езд Народов Востока в Баку выделил орган, который должен об'единить революционные организации народов Востока и стал своего рода штабом, направляющим дело революционной борьбы угнетенных народов Востока против Западного империализма, а также за освобождение этих народов от собственных угнетателей.

Вы знаете также, какую громадную роль играет, в особенности теперь, для народов Востока революционная Турция. Она должна стать образцом свободной революционной страны для всего Востока.-

Точно также, как коммунистический интернационал черпает свою силу в, пока что единственной, пролетарской крепости-Советской России, точно также думается, революционная Турция станет крепостью для Совета Действий Народов Востока.

К великому сожалению Вам не пришлось присутствовать на этом с'езде в Баку.

Нужно сказать, что нередко приезжают в Россию и Азербайджан безответственные лица, которые дают неправильную и подчас лживую информацию о политическом положении Анатолии. Совет Действия поручил мне ознакомиться с положением дел в Революционной Турции, в особенности узнать авторитетное мнение Центрального Правительства, в частности Рауфа, как вождя настоящей Турции.

Вопросы следующие: в какой степени новая Турция порвала со старой; какие достижения имеются в борьбе с западным империализмом; каковы политика и намерения революционной Турции по восточному вопросу; каковы внутренние достижения революционной Турции

Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Konseyi Yetkilisi Eşba Yoldaş ile Görüşme.
(Sosyo-Politik Tarih Rusya Devlet Arşivi'ndeki belgenin ilk sayfası.)

nıyla tehlikelidir. Batı emperyalizminin Doğu'ya yayılmasını durdurabildiğimiz için, Türkiye'yi öncü olarak gören bütün Doğu halklarının sempatisini kazanmış bulunuyoruz. Diğer taraftan, bu vaziyet bizim için tehlikelidir. Çünkü Doğu'ya yönelen saldırının bütün ağırlığı öncelikle bizim üzerimizdedir ve Batı'nın bütün nefreti bizim üzerimizde yoğunlaşmış bulunuyor. Türk halkı bu konumu ile iftihar etmekte ve Doğu'ya karşı bu vazifesini yerine getirmekten mesut olmaktadır. Eşba Yoldaş, uzun süren Anadolu gezisi sırasında, Anadolu'nun ne kadar müşkül vaziyette olduğunu görebilmiştir. Denebilir ki, Anadolu'da, bir taraftan Batı emperyalizminin saldırısından, diğer taraftan yüzyıllardır süren müstebit sultan rejiminin yapmış olduğu yıkımdan başka bir şey yoktur. Türkiye tarihi göstermektedir ki, Osmanlı devletinin ilk kuruluş dönemi dışındaki bütün tarih, Batı emperyalizminin yayılmasına karşı, Türkiye açısından yıpratıcı mücadelelerle geçmiştir. Müttefikler, zaferden sonra, açıkça Türkiye'yi yok etme ve paylaşma siyaseti gütmeye başladılar. Biz Türk inkılapçıları ve Türk halkı olarak, aynı anda, Batı emperyalizmine ve müstebit sultan rejimine karşı isyan ettik. Bütün Türkiye genelinde, bu amacın verdiği heyecanla Müdafaai Hukuku Milliye cemiyetleri kuruldu. Hedefleri, memleket içinde halkı gerçek hâkim kılmak ve ayrıca Batı tahakkümünden kurtarmaktır. Bu cemiyetler katıksız milli bir karakter taşımaktadır ve günümüzde devlet iktidarını bütünüyle elinde toplamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yalnızca bu cemiyetlerin fikirlerini hayata geçirmeye devam ediyor.

Bütün Türk inkılaplarında iki etken rol oynamıştır: Din ve sultana bağlılık. Türklerde dini his, dini kuran ve icat eden Araplardan bile daha kuvvetlidir. Bir iki yıl öncesine kadar, sultanın veya çevresindekilerin her fermanı veya şeyhülislamın fetvası, halkın gözünde kutsal sayılıyordu ve yerine getirilmemesi suç gibi görülüyordu. Vakalar halka gösterdi ki, sultan fermanları ve şeyhülislamın bazen yalanla dolu paçavradan başka bir şey olmayan fetvaları olmadan da yaşamak mümkündür. Türk inkılapçıları, bu iki etkenle hesaplaşmak vaziyetinde kaldılar.

Bir buçuk yıl içinde elde etmiş olduğumuz başarılar konusuna gelince... Sultansız yaşamanın mümkün olduğu halka ispatlanmış olup, halkta kendi memleketine sahip olma arzusu uyanmıştır. Meclis'ten geçen son kanunla,[1] Türkiye'de cumhuriyet yönetimi kuruluyor. En yukarıda Meclis'le birlikte onun tayin ettiği hükümet bulunuyor. Şimdilik cumhurbaşkanı diye adlandırılmayan Meclis Reisi, fiilen cumhurbaşkanından daha geniş salahiyetlere sahiptir. Biz, aynı zamanda eski müstebit yönetim tarzına alışık olan memur kitlesiyle de mücadele etmek mecburiyetindeyiz. Şimdi bütün köy, kasaba ve vilayetler, halkın seçtiği şûralar[2] tarafından yönetilecektir. Genel anlamda şunu diyebiliriz ki, bizim yönetim sistemimiz Bolşeviklerinkine yakındır. Bence aradaki fark şundan ibarettir: Sizde üst organlar, alt organların temsilcilerinden oluşturulur. Bizde ise bütün organlar doğrudan halk tarafından seçilir. Böylece geniş bir mahalli muhtariyet kurulmuş olup, hâkimiyet halkın eline geçmektedir.

1 20 Ocak 1921 Anayasası kastediliyor. (Y.N.)

2 Atatürk, o tarihlerde yaptığı konuşmalarda, Anayasa'daki "şûra" kavramının "sovyet" anlamına geldiğini de belirtmiştir. Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1959, s.28 ve *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Ankara, 1954, s.53; Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, Haziran 1993, s.190. (Y.N.)

Fakat halkın tasavvurunda, hilafete bağlılık gibi, ne olduğu belirsiz bir hayal yaşamaktadır. Bu hayalin bütün dünya Müslümanlarının bilincinde yer almış olmasından dolayı, İngilizler hep halifenin sarayını kendi ellerine geçirmek peşinde olmuşlardır. Bir zamanlar Mısır Hıdivi'ni, daha sonra ise Türkiye'ye karşı Mekke ve Medine isyanları sırasında, Mekke Şerifi Hüseyin'i halife yapmak istediler. Son zamanlarda ve anlaşıldığı kadarıyla aynı gayeyle, Afgan Emiri'ni kendi taraflarına çekmek peşindeler. Biz bu silahı İngilizlerin elinden almalıyız. Halifenin bizim elimizde olması halinde, onu silah gibi kullanarak bütün Müslüman halkları Batı'ya karşı mücadele için toparlayabiliriz. Bu husus, İslami fikirlerin, inkılabın ve zamanın şartlarına ters düşmeyecek bir şekilde yorumlanması bakımından da mühimdir. Bence, bütün Müslüman devletler, bağımsızlıklarına kavuştuktan ve kendilerini özgürce yönetmenin tadını aldıktan sonra, zaman içinde harici tesirlerden kurtulacaklar ve böylece hilafete bağlılık da ortadan kalkacaktır.

Üçüncü Enternasyonal'in fikirleri, her inkılapçı tarafından alkışla karşılanacaktır. Anladığımız kadarıyla Üçüncü Enternasyonal'in fikirleri, mazlum emekçilerin mutluluğunun sağlanması yönündedir. Biz Türkler dünyanın en mazlum halklarındanız. Dolayısıyla Enternasyonal, bizim desteğimize güvenebilir. Biz, şimdi Batı emperyalizmine karşı mücadelemizle, Üçüncü Enternasyonal'in fikirlerini fiilen destekliyoruz.

Enternasyonal Programı'nın bazı hükümleri, Türkiye'de kabul görmez. Komünizmde dine karşı bir itinasızlık olduğu hususu inkâr edilemez. Komünizmin milletler meselesine yaklaşımı da Türklerin gerçek hisleriyle çelişmektedir. Anlıyorum ki, komünizmde milli devlet sınırları meselesi diye bir şey olamaz. Komünizm, kelimenin tam anlamıyla kardeşlik demektir. Herkes komşusunu da kendisi kadar düşünmek zorundadır; dolayısıyla milli sınırlar konusu burada anlamını kaybetmektedir. Mesela, komünist Azerbaycan kendi topraklarının bir kısmını gönüllü olarak komünist Ermenistan'a devretmiştir. Türkiye'de milli hisler yakın geçmişte ortaya çıkmıştır ve bu sebepten bilhassa kuvvetlidir. Halk, kendi bağımsızlığını milli sınırlar içerisinde korumayı amaçlamıştır. Eğer Ermenistan, Türk topraklarının bir kısmının kendisine verilmesini isterse, halk, yeni ve kuvvetli milli hislerin tesiriyle hiç şüphesiz bunu kabullenmeyecek ve karşı koyacaktır. Komşularımızın, tek karış toprağımıza dahi göz dikmesi halinde, halkın gazabı patlayacaktır.

Türkiye'de, köylüleri toprak ağalarına karşı ayaklandıracak şiddette bir toprak meselesi görülmemektedir. Kürdistan dışında, büyük toprak ağaları gayet az sayıdadır. Köylüye toprak sağlanmıştır. Tabii dağılımda bazı eşitsizlikler vardır, ama bu kolayca giderilebilir. İşçi kitleleri yoktur. Kendi sermayesiyle halkı ezebilen kapitalistler bizde yoktur. Kapitalizm baskısı dahilden değil, hariçten gelmektedir. Buna uygun olarak biz, halkı, yabancı sermayeye karşı mücadeleye sevk etmeyi başardık. Bizden kat kat kuvvetli olan emperyalizme karşı mücadeledeki başarımız, bizim bütünlüğümüzden ve fikir birliğimizden gelmektedir. Bu sayede sayıca az oluşumuzu da gidermiş vaziyetteyiz. Bu sebeple de, bizim aramızda kendi görüşlerini çoğunluğa dayatmak isteyen herhangi bir kuvvetin gayretlerine izin verilmesi söz konusu olamaz. Bir an düşünün ki, Ankara Belediyesi küçük dükkânlar yerine kamu dükkânları açarak özel ticareti yasaklıyor. Bunun sonucu, halk arasında ciddi rahatsızlık ve

hoşnutsuzluktan başka bir şey olmayacaktır. Bu tür adımların atılması ve benzeri tekliflerin getirilmesi için, önce halkın cehaletinin ortadan kaldırılması mecburiyeti vardır. Sovyet Rusya ile münasebetlerimiz yüksek düzeyde, samimi ve tabiidir. Biz bu ittifakın öyle prensipler doğrultusunda düzenlenmesini istiyoruz ki, kopma ihtimali olmasın. Hem Moskova'nın, hem de bizim taraftar olduğumuz bu sağlam ve sıkı ittifakın kuvvetlendirilmesi gayesiyle, birkaç gün sonra Moskova'da bizim temsilcilerle bir konferans yapılacaktır. Bu görüşleri halka da aşılamak istiyoruz. Ne yazık ki, Rusya'dan gelen kimselerin raporlarında ve diğer kaynaklarda öyle ayrıntılar ortaya konulmuştur ki, bunlar halk arasında şüphe doğurmakta ve bizim arzularımızı zora sokmaktadır. Mesela, Rusların Bakû'yu alması sırasında tutuklama ve idamlar olduğuna ve Azerbaycan'ın zenginliklerinin Rusya'ya taşınmasına ilişkin haberler gelmiştir. Türkistan'da Müslümanlara karşı neredeyse katliam uygulanmıştır. Ayrıca, Moskova'nın bazı siyasi adımları da bizi şaşırtmaktadır. Biz, Ermenistan'ı yenmişiz. Şimdi Moskova, Ermenistan'ın komünist olduğu gerekçesini göstererek anlaşma yapılmasını engellemeye çalışıyor.

Harici vaziyete gelince, şunu diyebilirim: Müttefik hükümetlerinin hepsi, bilhassa İngiltere, kendi halklarını, Türklerin kendini yönetmekten âciz bir koyun sürüsü olduğuna ve Anadolu hareketini, savaştan başka hiçbir şey düşünemeyen bir avuç askerin yönettiğine inandırmaya çalışıyorlar. Ama 21 Şubat'ta Londra'da İtilaf devletleri konferansı yapılacak; burada Sevr Antlaşması tekrar görüşülecek ve yumuşatılacaktır. Müttefikler, Türk heyetini davet ettiklerini İstanbul hükümetine, Tevfik Paşa'ya bildirmişler; benim veya salahiyettar vekilimin de bu heyete katılması gerekirmiş. Tevfik Paşa, bu haberi bana bildirdiğinde şu cevabı verdim: Türk halkı, İstanbul hükümetini tanımıyor ve Türkiye'de çoğunluğun iktidarı, Büyük Millet Meclisi'dir. Müttefiklerin de bütün taleplerini doğrudan Ankara'ya iletmeleri gerekmektedir. Ben bu vaziyeti, İstanbul meselesinin halli için uygun bir fırsat gibi değerlendirerek, İstanbul'a şu teklifi ulaştırdım: Aslında sorumsuz bir kişi olan padişahın, Ankara hükümetini, Türkiye'nin meşru hükümeti olarak tanıması gerekir. İstanbul hükümeti feshedilmeli ve orası Ankara'nın bir vilayeti olarak Büyük Millet Meclisi kanunları doğrultusunda yönetilmelidir. Müttefiklerle münasebetler konusunda, bizimle Moskova arasında tam bir anlaşma sağlanmıştır. Moskova, kendi heyetini görüşmeler için İngiltere'ye göndermeyi uygun bulduğu gibi, biz de amaçlarımızın İtilaf devletleri halklarına bildirilmesi için, bu durumu kullanmayı gerekli bulmaktayız.

Eşba Yoldaş: Anlattıklarınız beni tatmin etmiştir. Görüşlerinizin yazılı özetini alabilmek, Doğu'nun bütün inkılapçı teşkilatlarını birleştirmek gayesini güden Doğu Halkları Hareket Konseyi için çok mühimdir. Hareket Konseyi'nin sonraki çalışmaları bakımından bu, belki de tayin edici ehemmiyete sahiptir.

Kemal: Bu konuyu düşünürüm, bir dahaki seferde cevap alırsınız.

İSTANBUL'DA TEVFİK PAŞA'YA*

(30 OCAK 1921)

Ankara, 30.1.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri'ne

27.1.1921 ve 28.1.1921 tarihlerinde yazdığım üç telgrafname ile zatı samilerine icap eden ve tatbiki ve desteklenmesi zaruri olan bütün hususları açıklık ve katiyetle bildirmiş olduğuma kaniim. Buna rağmen 29 Kânunusani [Ocak] 1921 tarihli telgrafnamenizle vaziyetin henüz lüzumu derecede vukuf ve isabetle değerlendirilememekte olduğunu gördüm. Vaziyetin ehemmiyeti ve zamanın nezaketi, zatı samileriyle beraber değerli arkadaşlarınızın ve bilhassa zatı şahanenin her hususta bir defa daha aydınlatılmasına yol göstermemizi bir vazife hükmünc koyuyor. Görüş ve muhakemelerinizden isabetli neticeler çıkarmayı kolaylaştırmak maksadıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce konulan ve tatbik edilen Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun esas maddelerini aşağıda aynen tebliğ ediyorum:

Teşkilatı Esasiye Kanunu
Mevaddı Esasiye

1. Hâkimiyet bila kaydüşart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

2. İcra kudreti ve teşri salahiyeti, milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder.

3. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.

4. Büyük Millet Meclisi, vilayetler halkınca müntahap azadan mürekkeptir.

5. Büyük Millet Meclisi'nin intihabı iki senede bir kere icra olunur. İntihap olunan azanın azalık müddeti iki seneden ibaret olup, fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık heyet lahik heyetin içtimaına kadar vazifeye devam eder. Yeni intihabat icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidi caizdir. Büyük Millet Meclisi azasının her biri kendini intihap eden vilayetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.92-94; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.561-563.

6. Büyük Millet Meclisi'nin heyeti umumiyesi teşrinisani iptidasında davetsiz içtima eder.

7. Ahkâmı şeriyenin tenfizi, umum kavaninin vazı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akdi ve vatan müdafaası ilanı gibi hukuku esasiye Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Kavanin ve nizamat tanziminde, muamelatı nasa erfak ve ihtiyacı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile adap ve muamelat esas ittihaz kılınır. Heyeti Vekile'nin vazife ve mesuliyeti kanunu mahsusla tayin edilir.

8. Büyük Millet Meclisi, hükümetin inkısam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihapgerdesi olan vekiller vasıtasıyla idare eder. Meclis, icraî hususat için vekillere veçhe tayin ve ledelhace bunları tebdil eyler.

9. Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından intihap olunan reis, bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi Reisi'dir. Bu sıfatla Meclis namına imza vazına ve Heyeti Vekile mukarreratını tasdikc salahiyettardır. İcra Vekilleri Heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reisi, Vekiller Heyeti'nin de reisi tabiisidir.

10. Kanunu Esasi'nin işbu mevat ile tearuz etmeyen ahkâmı kemakân mer'iyülicradır.[1]

Bizce, saydığım esas maddelere aykırı hareket etmeye imkân ve salahiyet olmadığını nazarı dikkati samilerine ehemmiyetle koyarım. Meclis riyasetiyle başlayan haberleşmenizin gerektirdiği muamelenin takibi İcra Vekilleri Heyeti'ne verilmiştir, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

1 Mustafa Kemal Paşa, 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun esas maddelerini (1-9. maddeler) Tevfik Paşa'ya bildirirken, 10. maddeyi eklemiştir. (Y.N.)

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(30 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Tezkere
Gizlidir.
6/360

Ankara
30.1.337 [1921]

Müdafaai Milliye Vekâleti'ne

25.1.37 [1921] tarih ve m.z 2055 numaralı tezkere cevabıdır:

Hacı Sami Bey[1] Taşkent'ten yazdığı bir mektupta orada çalışacağını bildirmişti. Adı geçen, Ankara'ya gelmezden evvel Trabzon'dan fırka[2] vasıtasıyla, kendisine kimin tarafından ne gibi vazifeler verildiğini bildirmesi ve cevabını Trabzon'da beklemesi lüzumunun 3. Fırka Kumandanlığı'na emir buyurulmasını rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 6106'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Süleyman Sami Bey olmalı. (Y.N.)

2 Trabzon'daki 3. Fırka (Tümen). (Y.N.)

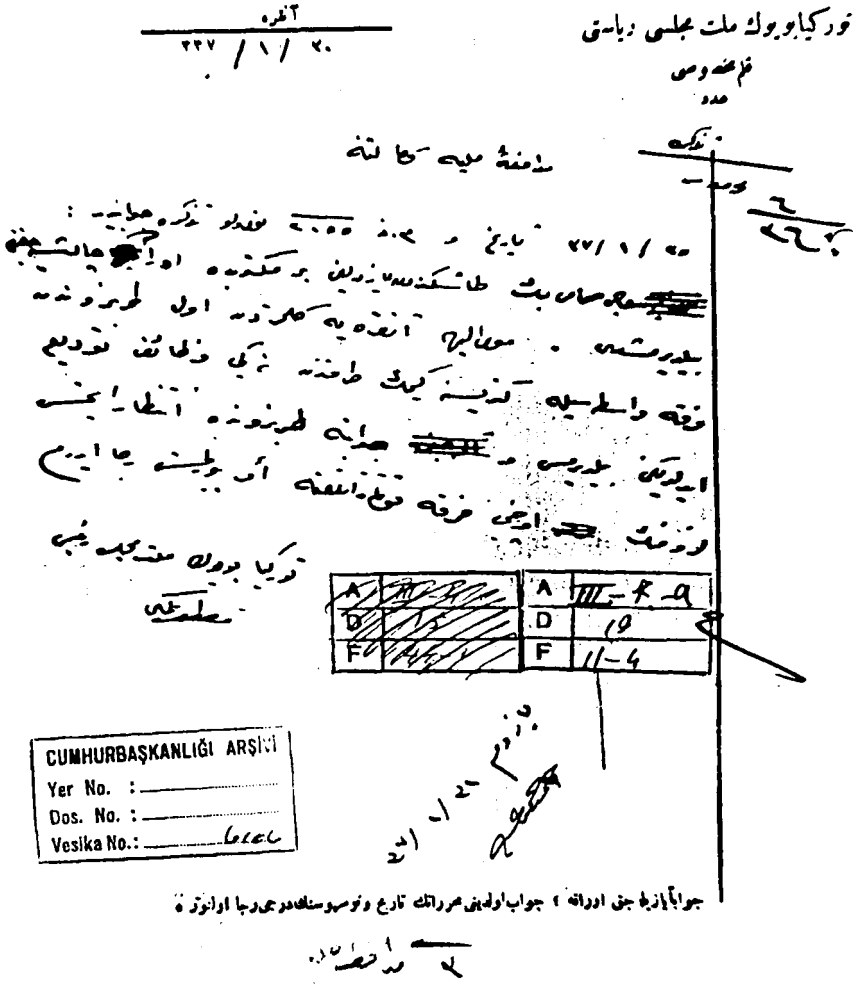

Müdafaai Milliye Vekâleti'ne gönderilen gizli tezkere.
(Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 6106'da bulunan eski yazi belgenin fotokopisi.)

DÜZCE'DE SAKARYA MÜFREZESİ KUMANDANI EDİP BEY'E*

(31 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Şifre sayı: 2,147

Ankara
31.1.1921

Düzce'de Sakarya Müfrezesi Kumandanı Edip Bey'e

Cevap: 29/30.1.1921 tarihli şifrelere.

Son zamanlarda Doğu'da Ermenistan'ın yenilgiye uğratılmasında pek büyük muvaffakiyetler gösteren Miralay Halid Bey'in Doğu cephesinden getirilerek Kocaeli Kumandanlığı'na tayin edildiğini ve o bölgede bulunan müfrezelerin başına ve kumandanlığına verildiğini Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nden yaptığım soruşturma neticesinde anladım. Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nin bu karar ve emrini değiştirmek kabil olamadığından, eskiden olduğu gibi fedakârane bir suretle bu yeni durumda vatani vazifenize devam etmenizi uygun görmekteyim. Zatıâlinize karşı beslediğim muhabbet ve samimiyeti takdir edersiniz. Hükümet de geçmiş hizmetlerinizin takdirkârı ve hakkınızda her zaman taltifkâr muameleye hazırdır. Bu bakımdan başka türlü bir vazife tercih buyurulursa bildirilmesini rica ederim. Ancak müfrezenizi de oradan çekmek şimdilik uygun değildir.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-5, D: 16, F: 21-4'te bulunan belgeye ait çevrimyazının fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir.

MUHAFAZAİ MUKADDESAT VE MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYESİ RİYASETİ'NE*

(31 OCAK 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet: 2/151
Şifre

Ankara
31.1.337 [1921]

Erzurum Valisi Hamid Beyefendi'ye

C. 29.1.37 [1921] tele:

Muhafazai Mukaddesat ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne:

Türkiya Halk İştirakiyun Fırkası efradından bazılarının vatana hıyanet suçundan dolayı haklarında takibat ve soruşturma icra edilmektedir. Adı geçen fırka, hükümetçe itibar ve itimada değer değildir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: 11/10-a, D: 41, F: 3-20'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

LONDRA'YA GÖNDERİLECEK DELEGE HEYETİ VESİLESİYLE TEVFİK PAŞA İLE CEREYAN EDEN HABERLEŞMELER HAKKINDA*

(31 OCAK 1921)

Reis [Reisi Sani Celâleddin Arif Bey]: Paşa Hazretleri izahatta bulunacaktır.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, evvelki gün vermiş olduğum izahatı müsaadenizle bir defa daha özetlemek isterim: Demiştim ki, Tevfik Paşa, 21 Şubat'ta vuku bulacak konferansa iştirak ettirilmesi vaat olunan heyete buradan da delege gönderilmesi hususundaki teklifi bildirmişti. Bu noktayı tekrar etmekten maksadım, teklifin mahiyetini ve hakikatini yüce Meclis'in nazarında bir defa daha tecelli ettirmektir. Teklif doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne vaki olmuş değildir. İstanbul'a vaki olmuştur ve oradan gidecek olan heyete buradan dahi delege iştiraki mahiyetindedir. Bu teklif üzerine memleketi tam birlik halinde temsil edebilmek için İstanbul'un, Türkiye Millet Meclisi'ne karşı olan vaziyetini halletmek lüzumuna kani bulunduğumuzu ve bunun için teşebbüs olunduğunu arz etmiştim.

Buna dair telgrafnameleri burada okuduğumuz gibi, ajanslar ve gazetelerle de yayımlamış idik. İstanbul'dan, Tevfik Paşa'dan alınan son telgrafnamede, bizim kendilerine vuku bulan tekliflerimize açık ve kati cevap verilmiş değildir. Birtakım fikirler ile ve görüşler ile doludur. Malumu âlinizdir ki, ben bu meseleyi Heyeti Vekile namına takip etmekte değildim. Doğrudan doğruya yüce Meclis'inizin Reisi sıfatıyla takip ediyordum. Benim yaptığım, bir haberleşmeden ibaretti ve bu haberleşmelerin asli metnini de; yüksek heyetinizin öteden beri billurlaşmış olan görüşlerine ve koymuş olduğu kanuni esasların ruhuna tatbik etmekten ibaretti... Fakat mesele, teferruatıyla ve icrai noktadan takip edilmek lazım gelince, bittabi benim vazifem son bulmuş oluyor. Bundan dolayı, en son olmak üzere Tevfik Paşa'ya, tarafımdan yazılan telgrafnamede dedim ki: Ben size, şimdiye kadar yazmış olduğum telgrafnamelerle, vaziyeti hakiki bir surette değerlendirmek, münakaşa ve muhakeme etmek için lazım gelen bütün malumatı vermiş olduğumu zannederim. Fakat buna rağmen, muhakemelerinizde henüz lüzumu derecede isabet olmadığını gördüğüm için bir defa daha aydınlatmak maksadıyla lazım gelen malumatı veriyorum, dedim... ve bu münase-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.8, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1945, s.21-23, 26, 27.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 31 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini Reisi Sani Celâleddin Arif Beyefendi'nin yaptığı 141. toplantı 1. celsesinde ve 4.30'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

betle, yüce Meclis'inizin koymuş olduğu esasları bildirdim... ve en nihayette dedim ki: Ben şahsen ve ne de hiç kimse burada, yüce Meclis'in koymuş olduğu görüşler haricinde hiçbir meselenin hal ve faslına[1] mezun ve salahiyettar değildir. Meclis riyasetiyle başlayan haberleşmenin gerektirdiği muamele Heyeti Vekile'ye bırakılmıştır. Dolayısıyla İstanbul ile olan münasebeti ve Londra'ya delege heyeti göndermek hususundaki meselenin takibini, Heyeti Vekile'ye terk etmiş bulunuyorum. Heyeti Vekile'nin, bittabi bütün kararları, yine yüksek heyetinizin yönlendirmesi ve talimatı dairesinde olacağına şüphe etmemek lazım gelir.

Öğrendiğim kararlarını, yüksek heyetinizi aydınlatmak için kısaca arz ediyorum: Bittabi zamanı gelince Heyeti Vekile arzu ettiğiniz tafsilat derecesinde malumat verecektir.

Bir defa Heyeti Vekile, İstanbul'a hakikat hali anlatmak ve millet ve memleketi birlik halinde temsil etmek için icap eden neticeyi almakla şu anda, şimdi telgraf başında meşguldür ve şimdi buraya gelirken de yeni bir telgraf geldiğini ve açılmakta olduğunu işittim.

Diğer taraftan, her ihtimale karşı, Londra'ya bir delege heyeti göndermeyi faydalı sayıyorum ve bunun için de hazırlıklara başlanmıştır. Ancak, bu kadar büyük bir meselenin hal ve faslında bittabi Heyeti Vekile bağımsız olarak hareket etmek salahiyetini kendinde göremiyor; bilakis, oraya delege heyeti göndermek için ve göndereceği delege heyetinin eline vereceği talimatı daha evvel yüce Meclis'inize bütün teferruatıyla arz edecektir. Yüce Meclis'inizce münakaşa edildikten ve tamamen tespit kılındıktan sonra kati karara kavuşmuş olacaktır. Bundan da müsterih olabilirsiniz. Bu münasebetle bir noktayı arz etmek istiyorum.

Biraz evvel: Riyaset'e bir önergenin verilmiş olduğunu haber aldım ve bu önergede, bu noktalar üzerinde ve bu meselelerde endişe edildiğini gördüm. Vermiş olduğum tafsilat ile, bu gibi endişelere mahal olmadığı kanaatindeyim. Bilakis bugün, ben de dahil olduğum halde, Meclis'inizin Heyeti Vekile'ye karşı alacağı vaziyet ve tavır, mümkün olabildiği kadar onu takviye etmek noktasına yönelik olmak lazım gelir. Gerek İstanbul, gerek Londra bilmelidir ki, Meclis'in her bakımdan emniyet ve itimadına sahip olan insanlar bu işi yürütmektedir. Eğer bunun aksi bir kanaati düşmanlarımızın eline verirsek, bunu bizim aleyhimizde ve bütün teşebbüslerimizin aleyhinde, çok fena olarak kullanırlar. *(Bravo sesleri.)* Dolayısıyla ciddi olarak, samimi olarak, yüksek heyetinizden rica ederim: Böyle ufak tefek vesveselere düşmenin lüzumu yoktur. Heyeti Vekile'ye emniyetimiz baki kaldıkça vazifelerini ifa ederler. Bu emniyet ortadan kalktığı dakikada bu heyeti değiştirmek ve yerlerine başka arkadaşları geçirmek, daima yüksek heyetinizin elindedir. Söyleyeceğim bunlardır.

Reis [Reisi Sani Celâleddin Arif Bey]: Müsaade buyurursanız, Paşa Hazretleri'nin belirttikleri önerge okunsun efendim.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Neticede, vuku bulan maruzatımla teyit ettim ki, Meclis'le Heyeti Vekile arasında, her bakımdan tam itimat olduğunu bütün düşmanlarımıza bildirmekte birlik olalım. Bunu ihlal edecek herhangi bir fikrin her ne şekil

1 Hal ve fasletmek: Çözmek ve neticelendirmek. (Y.N.)

ve suretle olursa olsun yayılmasını; bugün için, mülk ve memleket menfaatlarına zararlı görürüm. *(Şüphesiz sesleri, hacet yok, önerge okunmasın sesleri.)* Ondan sonra arzu ederseniz önergeyi okutturursunuz. *(Okunmasın sesleri.)*

[...]

Hüseyin Avni B. (Erzurum): Müsaade buyurun. Ben, zatı şahaneye; tahsisatı seniyenizi[1] *takdim edeceğiz. Bunu söylemeyi münasip görmedim. (Gürültüler.) Niçin söylemeyeyim? Ben bunun söylenmesini münasip görmedim. (Sen görmeyebilirsin sesleri.) [...]*

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Dün, evvelsi gün neye söylemedin? Bunları izah etmedin efendi?

[...]

Yahya Galib B. (Kırşehir): Efendim, önerge okunsun da anlayalım.

Ragıb B. (Devamla): Bir şey yok efendim, muhtevasını arz edeyim. Muhtevası: Bu gibi mühim siyasi meselelerden evvela Meclis haberdar edilsin, Meclis kanun yapma ve icra vazifesine sahiptir, Meclis de bilmelidir... (gürültüler) bundan ibarettir. Bunun okunmasından başka çare yoktur.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler! Bu son söz üzerine yüce Meclis'inize gayet acı bir hakikati söylemek mecburiyetindeyim. İçinizde sizin hafiye vardır. Efendiler! En gizli celsenizde cereyan eden, millet ve memleketin hayatıyla alakalı en gizli noktalar yabancılara raporla verilmiştir. *(Gürültüler.) (Kahrolsun sesleri.)* Dolayısıyla bu memleket... *(Gürültüler.)* Beyhude yere vaziyeti muğlaklaştırmayınız. Yalnız buna emniyet ediniz ki, takip olunan meslek, burada namus ve vicdan erbabından olan üyelerin tamamen görüşüne uygundur. Efendiler! Bu önergeye imza koyanlar içinde hafiye vardır. *(Şiddetli gürültüler.) (Kimdir? Söyleyin rica ederiz sesleri, kahrolsun, lanet olsun sesleri.)*

[...]

Hüseyin Avni B. (Erzurum): Efendim, yanlış anlama var; önerge baştan başa anlaşılmalı.

Reis [İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Müzakere konusunu özetle yüksek heyete arza lüzum görüyorum. (Okunsun sesleri.) Yüksek heyetiniz okunmasını arzu buyuruyorsanız. (Okunsun sesleri.)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, ilk beyanatımda önergeyi söz konusu ettiğim zamanda hakikaten okunmamasında büyük faydalar görmüştüm. Aslında önergenin içindekiler pek de ehemmiyetli değildir. Yalnız onun dahi okunmamasını, bugünün kanaat icaplarından olduğundan, okunmamasını imaen söylemiştim. Fakat bu kürsüden bu münasebetle söylenen sözler o önergeden o kadar çok zararlıdır ki, artık önergenin okunması da hiç de ehemmiyetli değildir. Bilakis belki önergenin okunması uygun olur ve hiç kimse şüphe ve tereddütte kalmaz.

1 "Padişahlık tahsisatınızı". (Y.N.)

Neşet B. (Kângırı):[1] *Paşa Hazretleri! Demin zatıâlileri buyurdunuz ki, bu Meclis'te hafiye vardır ve hatta bu önergeyi imza etmekliğim dolayısıyla bu yüksek beyanatlarından üzgünüm. Dolayısıyla rica ederim, kimse o hafiye meydana çıksın. O şaibeden kurtulalım. (Gizli celsede olsun sesleri.) Müsaade buyurun. Önerge kötü bir niyetle yazılmamıştır. Bu önerge de böyle bir şeyi ifade etmez ve buyurduğunuz gibi, önerge ehemmiyetli bir meseleyle alakalı değildir. Yine bu önergenin muhtevasında zatı devletleri de bize burada açıkça beyanatta bulundunuz. Eğer vaziyette değişiklik hasıl olursa Meclis'in oyunu Heyeti Vekile alacaktır buyurdunuz. Şu itibarla yeni bir vaziyet hasıl olursa Meclis'in oyu alınsın dedik. Şu itibarla kötü niyetle yazılmayan bir önergeye imza koyanlar içerisinde, beyan buyurduğunuz gibi, hafiye varsa, rica ederim bunu açıklayınız. (Açığa çıksın sesleri.) (Gizli celsede sesleri.)*

Hüseyin Avni B. (Erzurum): Gizli celseye lüzum yok. Aleni olsun ve herkes meydana çıksın.

Hüsrev B. (Trabzon): [...] bu gibi casuslukla suçlanan adamlar hakkında Heyeti Vekile kanuni icabını yapsın. İsim istemiyoruz.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Zannederim bununla yetinilmek, bu dakika için daha uygundur. Kanuni vasıtalarına girişilmiştir. Hiç şüphe yok ki, yakın zamanda bu, yüce Meclis'inizce de malum olacaktır. *(Kâfi, kâfi sesleri.)* Bütün vicdani mesuliyeti kabul ederek bugün bir isim, iki isim söyleyebilirim. Fakat bunu söylemekle muameleleri karıştıracağımıza ihtimal vardır. *(Kâfi, kâfi sesleri.)* Hiç şüphe yok ki, bunlar, nasılsa yüksek heyetinizle temasta bulunan kimselerdir. Belki de bu topluluğu hiç de lekedar edemez. *(Tabiidir efendim sesleri.)*

[...][2]

Salâhattin B. (Mersin): Efendiler, bu önergeye imza koyan zevat bir hisse tabi olmuştur. Doğru veya yanlış; yanlış da olabilir. Bu önergeye imza koyanlar şunu düşünmek istemişler ki, –ben başkalarını bilmiyorum– şahsen şunu düşündüm ki: Şu Meclis'in devam ve bekasını icap ettiren meselelerin en mühimi bugün mevzu olmaktadır ve bugün yine çalışılıyor.

Mustafa Kemal Paşa: Çoktan mevzudur. Yeni konulmuyor. Değiştirilemez ve sarsılmazdır. Dolayısıyla yeni yeni esaslar koyacak değiliz. Bu Meclis'in temeli gayet sağlamdır.

1 Çankırı. (Y.N.)

2 "Mehmet Ragıp (Amasya), Nazım (Tokad), Salâhattin (Mersin), Neşet (Kângırı), Celâl (Genç), Hüseyin Avni (Erzurum), Asım (Erzurum), Mehmet Şükrü (Karahisarı Sahip), Fikri Faik (Genç), Behçet (Kângırı), Feyzi (Malatya), Naim (İçel), Hüseyin Sabri (Kastamonu), İsmail Fazıl (Yozgad), Kâzım (Konya)" imzalı önerge okunur. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

MECLİS'TE HAFİYE BULUNDUĞU İDDİASIYLA İLGİLİ ÖNERGE HAKKINDA*

(31 OCAK 1921)

Salâhattin B. (Mersin): Bendenizin korktuğum, efendiler, içimizde fena adam varsa çıksın ve bize söylenemeyecek söz kalmasın. Yani samimi olarak her şeyi anlayalım. Başka hiçbir şey yoktur. Zannederim, Meclis bundan bir yabancılık hisseder. Yoksa yüksek riyaset vazifesini kullanıyor veya kullanamıyor, söz söyleniyor, söylenmiyor, katiyen bunu düşünmedim. Yani bizim herhangi bir mesele hakkında bir insanın fikrine, zihnine gelen şüphenin veya akla gelen bir arzunun memleket ve millete faydalı olması, serbestisinin bu Meclis'te mevcut olmasıyla kaimdir. İçimizde hiç kimse birbirinden şüphe etmemeli. Fikrim budur.

Celâlettin Arif B. (Erzurum): İş anlaşılıncaya kadar hükümet bu mesele hakkında söz söylemesin.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, Salâhattin Beyefendi Meclis'in teşekkülünün başlangıcından bu ana kadar diğer arkadaşlara iştiraken bulunmadıklarından birçok noktaları henüz tamamen kavramamış olduklarını kabul etmek isterim. Henüz yakın bir zamanda içimizde bulunuyorlar. Salâhattin Beyefendi'yi böyle daima tereddüt çıkaracak tarzda kanaate sevk eden ikinci bir kanaat de olabilir. Çünkü Salâhattin Beyefendi bu mahiyette bir Meclis'in bu memleket için lüzumsuz olduğu ilk kanaatinde bulunuyorlardı. Mevcut olan Heyeti Temsiliye'nin bu mesele için kâfi gelebileceği ve bu suretle yetinilmesi fikrinde idiler ve bu kanaati muhafaza etmekte bulunduğu için bugün bu Meclis'in mahiyetini idrak edememektedir. Bu hususdan dolayı kendisini mazur görürüm.

Üçüncü bir sebep de; Salâhattin Beyefendi'yi yanlış görüşlere, yanlış muhakemelere, yanlış neticelere sevk edebilir. O da kendi zihniyeti itibariyledir. Malumu âliniz, Salâhattin Bey bu Meclis'in içine gelirken, bu milletin sinesine girerken, İngiliz Sefarethanesi'nden geçerek İngiliz torpidosuna binmiştir.

Salâhattin B. (Mersin): Evet, İngiliz torpidosuyla geldim.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.8, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1945, s.31.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 31 Ocak 1921 günü öğleden sonra saat 4.30'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 141. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Ve ilk yaptığı şey, milli ve vatani vazifesiyle meşgul olan bir arkadaşı yerinden oynatmak ve yerine geçmek olmuştur.

Dolayısıyla kendileri aslında fena bir adamdır demek istemiyorum, ancak bu zihniyetlerle içimize geldiği için bazı vaziyetimizi bu suretle görmektedir. Dolayısıyla aynı suretle muhakeme etmekte beraber olamayız.

Salâhattin B. (Mersin): [...] Evet, ben İngiliz Sefareti'nin hazırladığı bir torpido çekerle Samsun'a geldim. Beni gönderen, Harbiye Nezareti'nde isimlerini söylemek istemediğim yüksek zevattır. Beni bu yüksek maksatların hususunun temini için, o zaman hükümetle Anadolu arasında mevcut olan uçurumu iyileştirmek için ve müsait ve ılımlı bir vaziyette milli meselenin halli için göndermişlerdir. [...]

Mustafa Kemal Paşa: Görüşlerinizi ihtiva eden raporunuz mevcuttur.

DİZİN

Abaza memleketi, 132.
Abazalar, 184.
Abdi Efendi (Batı Karargâhı'ndan), 277.
Abdurrahman Efendi (Bağdat Nakibi), 122.
Abdülhalim Çelebi Efendi (Konya Mebusu), 115.
Abdülkadir Bey (Elâziz Vali Vekili), 28.
Acemi Paşa, 122.
Acemistan, 31.
Adalar, 289.
Adalet, 171, 250, 326.
Adana, 96, 129, 157, 158, 185, 216, 237, 252, 331.
Adil Bey (Kengri Mutasarrıfı), 55.
Adli, 303, - bağımsızlık, 289, - şartlar, 271.
Adliye, 114, - işleri, 103, - memurları, 211.
Adnan (Adıvar) Bey (Sıhhiye Vekili, Dr.), 34, 52, 60, 105, 141, 152, 162, 206, 212, 217, 294.
Af, 222.
Afgan, 179, - Emiri, 359, - hizbi, 179, - hükümeti, 179, - ordusu, 179.
Afganistan, 21, 22, 31, 71, 93, 179, 353, - ordusu, 31.
Afrika, 117, 117, 118, 122, - halkları, 64, - İslamları, 118, - Müslümanları, 118.
Afyon, 181.
Afyonkarahisar, 150, 152, 177, 252, 254, 264, 370.
Ahali, 32, 33, 59, 68, 130, 131, 134, 179, 188, 201, 205, 210, 211, 234, 256, 283, 289-291, 305, 314, 341.
Ahdi Milli, 42, 44.
Ahitname, 57, 60, 130, 289.
Ahmet Ferit (Tek) Bey (Maliye Vekili), 34, 60, 162, 326.
Ahmet İzzet Paşa (Sadrazam), 120, 135, 137, 138, 141, 212, 216, 279, 280, 332-335, 355.
Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili), 34, 56, 57, 60, 99, 104, 124, 162, 221, 335.
Ajan, 153, 333, -lık, 320.
Ajans, 98, 138, 277, -lar, 367.
Ajitasyon, 236.
Akaretler, 273.
Akdağmadeni, 161.
Akdeniz, 200, 203, - Boğazı, 289.
Akpınar, 282.
Aksaray, 252.
Alaca, 68, 161, 191, 205, 206.
Alanyurt, 211.
Ali Fuat (Cebesoy) Paşa (Batı Cephesi Ordu Kumandanı, Ankara Mebusu ve Moskova Sefiri), 73, 81, 82, 86, 87, 94, 99, 107, 111, 130, 197-200, 202-204, 231, 255, 337.
Ali Rıza, 64.
Allah, 23, 103, 123, 134, 259, 270, 282, 284.
Alman, 44, - delegeleri, 44, -lar, 44.
Almanya, 31, 71, 131, 231, 321.
Altın, 154, - külçeleri, 233, -lar, 233.
Altıntaş, 181, 192, 228.
Amasya, 164-166, 252, 333, 370, - Görüşmesi, 333.
Amele, 46, 75, 131, 257.
Amerika, 242, 288-290, - kamuoyu, 290, -lılar, 242-244, 288.
Amerika Yakındoğu Heyeti, 242.
Amerikan, 290.
Anadolu, 22, 30, 33, 39, 57, 58, 71, 145, 154, 159-161, 168, 179, 233, 237, 242, 268, 279, 280, 288, 311, 317, 319, 321-325,

327, 329, 332-335, 356, 358, 360, 372, - birliği, 40, - halkı, 59, - hükümeti, 234, - ordusu, 235.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 199.
Anafartalar Kahramanı, 147, 225.
Anarko Bolşevizm, 234.
Anarşi, 166, 220, 254, 327.
Anavatan, 22, 58, 71, 159, 179, 211.
Anayasa, 235, 358.
Ankara, 21, 22, 24-29, 32, 34, 35, 37, 42, 47-52, 54, 55, 59, 61-63, 68, 69, 72, 73, 75, 80-84, 86, 87, 89, 90, 92-94, 96-98, 100, 104, 105, 107, 109-117, 126, 135-138, 141, 144, 145, 147, 151, 152, 154, 155, 158, 159, 161, 163, 164, 167, 168, 170, 174-177, 182, 185, 186, 188, 191, 192, 194, 196-199, 205, 208, 212, 216, 218, 219, 224-226, 228-233, 235, 238, 240, 242, 245, 246, 249, 250, 252, 254, 255, 265-268, 273, 274, 278-281, 285-287, 292, 294, 296-301, 305-307, 312-314, 316, 319, 321, 325, 326, 329, 331, 332, 334, 335, 337, 338, 340, 343, 345, 347, 349, 351-353, 356, 360, 361, 363, 365, 366, 369, 370, 371, - Belediyesi, 359, - hükümeti, 22, 30, 31, 57-60, 71, 129, 130, 149, 237, 238, 346, - Mahpushanesi, 52.
Anlaşma (Akit), 22, 23, 30, 229, 303, 332-334, 360, 362.
Antalya, 69, 158, 244, 252, 288.
Antant devletleri bkz. İtilaf devletleri.
Antep (Ayıntap), 100, 134, 170, 216, 223, 253, 290, 331.
Antlaşma, 41-44, 82, 234, 289, 299, 350, - hükümleri, 33.
Anzavur, 268, - meselesi, 198.
Arabistan, 42, 237, 238, - sultanı, 238.
Arap, 122, - emperyalistleri, 131, - hükümeti, 122, 132, -lar, 358, - milliyetçileri, 238.
Arapça, 308.
Aras, 78.
Ardahan, 42.
Arıburnu kahramanı, 147.
Arif Bey, 227.
Arif Oruç Bey (*Yeni Dünya* Başyazarı), 39, 321.
Arnavut milleti, 149.
Arnavutluk kabinesi, 149.
Arslan Kaptan çetesi, 225.
Asayiş, 124, 131, 188, 204, 292, 304.
Asım Bey (Erzurum Mebusu), 370.
Âsi Yozgad nahiyesi, 97.
Asiler, 282.
Asker, 43, 177, 204, 206, 208, 209, 213, 230, 256, 258, 322, 360, - kitleleri, 234, 236, -ler, 78, 79, 131, 138, 148, 234-237, 258, -lik çağı, 106, -lik yaşı, 191.
Askeri, - disiplin, 193, 221, - görüş, 104, - hadiseler, 271, - harekât, 104, - heyet, 104, 179, - hizmet, 234, - hususlar, 221, - işgal, 133, - işler, 75, - kadrolar, 237, - kanunlar, 133, - kaos, 235, - kıtalar, 95, 193, 282, - kuvvetler, 21, 254, - memurlar, 188, - menfaatlar, 34, - mesele, 221, - müesseseler, 84, - salahiyet, 204, - talimat, 104, - tertibat, 281, - teşkilat, 204, 273, - vasıflar, 209, - vazife, 179, 193, 268, - vaziyet, 204, 269, 283, 350, - vaziyetimiz, 34, - yönetim, 331.
Aslan Mehmet, 67.
Astahov (Rusya İstihbarat Bürosu Müdürü), 336.
Asya, 31, - halkları, 64, - siyaseti, 44.
Atâ Bey (Niğde Mebusu), 157.
Ateşkes, 129, 132.
Atıf Bey, 227.
Atlı erler, 189.
Avrupa, 23, 30, 39, 45, 89, 288, 319, - emekçileri, 65, - gazeteleri, 329, - kamuoyu, 290, -lı emperyalistler, 64, - proletaryası, 131, 160.
Ayaklanma, 153, 237.
Âyan, 187.
Aydın, 71, 252, 260, 288.
Aydınlar, 306.
Aydoğdu, 282.
Ayıntab bkz. Antep.
Azerbaycan, 41, 42, 104, 128, 130, 132, 145, 146, 311, 323, 356, 359, 360, - Cumhuriyeti, 23, - devleti, 43, -lılar, 43.
Azerbaycan İçtimai Şûra Cumhuriyeti, 145, 160.
Azınlık, 289, -lar, 59, 311, -lar hukuku, 289.
Aziz Bey (Saruhan Mutasarrıfı), 195, 241, 260.

Bağdat, 122, 238.
Bağımsız, 58, 92, 132, 210, 335, 341, 343, 352, 356, 368, - cumhuriyetler, 133, - devlet, 57, 306, - hareket, 239, -lık, 22, 30, 31, 66, 71, 78, 83-85, 102, 108, 117, 130, 131, 133, 146, 155, 161, 171, 201, 229, 233, 235, 238, 247, 248, 250, 271, 272, 283, 289, 291, 306, 307, 315, 320, 345, 347, 349, 359, - mahkeme, 321, - mevcudiyet hakkı, 250.
Bahriye, 137.
Bakû, 21, 23, 42, 93, 128, 238, 305, 308, 317, 327, 356, 360, - Kongresi, 238, 356.
Bakû Propaganda ve Harekât Konseyi, 239.
Bakû Türk Komünist Fırkası, 196.
Bâlâ, 97.
Banka, 69, -lar, 90.
Banker, 131.
Barış (Sulh), 33, 34, 112, 122, 125, 128, 129, 131, 133, 143, 149, 192, 245, 250, 271, 272, 289, 290, 299, 303, 311, 333, 343, 352, 362, - antlaşması, 234, - çabaları, 332, -çı, 219, 256, 288, -çı tedbirler, 227, -çı teklifler, 228, - müzakereleri, 88, 124, 125, - şartları, 104.
Basra körfezi, 33.
Basri Bey (Karesi Mebusu), 228, 226.
Basri Bey, 90.
Batı, 33, 84, 131, 133, 317, 350, 359, - âlemi, 71, 352, - amelesi, 131, - Anadolu, 33, - Avrupa, 30, - cephesi, 31, 74, 75, 81, 86, 87, 94, 99, 111, 126, 153, 168, 174, 177, 184, 186, 191, 192, 199, 201-203, 216, 222, 231, 254, 255, 259, 277, 283, 284, 331, 334, 337, - devletleri, 30, 320, - dünyası, 356, - emekçileri, 131, - emperyalist devletleri, 131, - emperyalistleri, 131, - emperyalizmi, 22, 30, 132, 160, 171, 238, 356, 358, - kapitalizmi, 22, 30, -lı emekçiler, 64, -lı emperyalistler, 64, 65, - Ordusu, 74, 201, 202, 204, 209, 210, 213, 225, 228, 255, 256, 258, 281, 283, - siyaseti, 310, - Trakya, 42, 289, - vaziyetleri, 28.
Batum, 42.
Bayazıt, 43, 253.
Bazan, 108.
Behçet Bey (Çankırı Mebusu), 370.
Behud Şahtahtinski (Azerbaycan İçtimai Şûra Cumhuriyeti Fevkalade Delegesi), 145, 146, 160.
Bekir Sami (Kunduk) Bey, 33, 56, 57, 203, 333.
Belediye, 188, 286.
Bennett (Kapiten Bent, Benet, Yüzbaşı), 176.
Berlin, 71, 149.
Besim Atalay Bey, 37, 38.
Beşkardeş tepeleri, 282.
Beyanname, 75, 102, 106, 188, 211, 234, 257, 266, 280, 302, -ler, 44.
Beyoğlu, 52.
Biga, 198.
Bilecik, 120, 137, 141, 212, 215, 252, 269, 282, 314, 334, - İstasyonu, 137, - Mülakatı, 137.
Bitlis, 57-59, 109, 130, 131, 147, 253.
Boğazlar, 23, 44, 289, 290, - meselesi, 43, 44.
Bolşevik, 77, 245, 246, 338, 340, - Cumhuriyeti, 41, 306, - Heyeti, 219, - hükümeti, 248, -ler, 34, 128, 131, 132, 160, 257, 310, 311, 358, -lik, 30, 130, 306, 310.
Bolşevik Rusya Cumhuriyeti, 30.
Bolşevik Rusya Hükümeti, 22, 58.
Bolşevizm, 75, 171, 234, 308, 310, 323, - İnkılabı, 45, 46.
Bolu, 159, 173, 180, 184, 195, 207, 241, 252, 266, 283.
Bozöyük, 282.
Brendizi, 52.
Brest-Litovsk Antlaşması, 42.
Buhara, 179.
Buhran, 132.
Bulgar, 322.
Bulgaristan, 204.
Burdur, 47, 48, 50, 252.
Burjuva, 322, - devletleri, 234, -lar, 324.
Burjuvazi, 325, -nin iktidarı, 64.
Bursa, 73, 88, 118, 120, 148, 203, 214, 215, 252, 269, 282, 285, 295, 301.
Büyük Millet Meclisi (ayrıca bkz. Türkiye [Türkiya] Büyük Millet Meclisi), 25, 26, 29, 31, 32, 35-38, 41, 42, 44, 47-52, 55, 58-63, 66-71, 74, 76, 78-81, 84, 85, 88, 99, 100, 102, 104-109, 114, 117, 127, 134-138, 144, 147, 149-153, 157, 158,

162, 164, 166, 167, 169, 173, 175, 177, 178, 180, 186, 189, 190, 192-194, 197-199, 201, 209, 214, 216, 220-224, 229, 230, 233, 242, 245, 250, 254, 255, 258, 259, 262, 265, 267-269, 271, 272, 275, 277, 281, 283, 285, 292, 295, 297, 298, 301-305, 315, 337, 338, 342, 343, 345, 347, 349, 353, 356, 360-362, 367, 371.

Cafer Bey, 297.
Cami Bey (Aydın Mebusu), 71, 288.
Cani, 230.
Canik, 176, 247, 264, 268.
Casus, 98, 154, 176, 209, 213, -lar, 116, 210, 255, -luk, 370.
Cebelibereket, 26, 35, 61, 62, 157, 253.
Cehalet, 230.
Celâl (Bayar) Bey bkz. Mahmut Celâl (Bayar) Bey.
Celâl Bey bkz. Mehmet Celâl Bey (Genç Mebusu).
Celâl Bey, 137.
Celâleddin (Celâlettin) Arif Bey (Adliye Vekili, Erzurum Mebusu), 51, 157, 197, 198, 215, 216, 221, 224, 230, 245, 264, 285, 367, 368, 371.
Cemal Bey, 54.
Cemal Paşa, 21, 31, 71, 93, 133, 179, 240.
Cemiyet, 61, 82, 154, 159, 188, 199, 249, 278, 296, 339, 341, 358, 366.
Cenabı Hakk, 31, 101, 108, 122, 154.
Ceridei Resmiye, 302.
Cevat (Cevad) Abbas (Gürer) Bey (Bolu Mebusu), 159, 173.
Cevat Bey (Bern Sefiri), 137, 141, 334.
Cezayir, 117, 238.
Cezmi Bey (Feke Belediye Reisi), 313.
Cihan, 84, 119, - emperyalizmi, 133, - inkılabı, 39, 40.
Cihat, 122.
Cinayet, 199, -ler, 226.
Cizre, 108.
Coğrafi prensip, 58.
Cumhurbaşkanı, 358.
Cumhuriyet, 22, 23, 30, 41, 42, 58, 64, 65, 71, 92, 94, 111, 124, 132, 133, 145, 146, 160, 171, 231, 233, 271, 306, 307, 352.

Çanakkale Boğazı, 290.
Çankırı, 55, 252, 370.
Çapulcu kuvvetler, 228.
Çarlar istibdadı, 45.
Çarlık, 46.
Çerkesler, 326.
Çerkez (Çerkes) Ethem Bey bkz. Ethem Bey.
Çerkez (Çerkes), 132, 184, 198, 224, 295, 332, 337.
Çete, 201, 211, 225, 234, 319, -ler, 33, 168, 329, 331, 332.
Çiçerin (Hariciye Nazırı), 41-43, 56, 59, 64, 319, 324, 328, 352.
Çiftlikler, 242, 257.
Çin Seddi, 338.
Çobanoğlu Ekrem Bey (Dr.), 52, 53.
Çolak Kemal Bey (Ankara Kumandanı, Yarbay), 167.
Çorum, 52, 113, 207, 252.
Çukurhisar, 277.
Çulha (Culga), 43.

Dağıstan, 171, 311.
Delege, 23, 41, 56, 57, 101, 112, 114, 128-130, 145, 146, 216, 311, 346, 352, 367, 368, -ler, 44, 60, 152, 271, 350, 351.
Demiralay, 48.
Demirci Mehmet Efe (Kuvayi Milliye Kumandanı), 50, 69, 121, 136, 150, 168, 177, 207, 218-220, 226, 230, 257.
Demirci, 211.
Demiryolu, 162.
Denizli, 50, 69, 121, 204, 252.
Dersaadet, 175, 343, 344, 347, 351.
Dersim memurları, 105.
Devlet, 22, 23, 31, 44, 60, 71, 117, 131-133, 154, 233, 234, 267, 271, 272, 290, 291, 302-304, 306, 308, 309, 322, 324, 343, 350, 352, 354, 358, 370, - iktidarı, 358, -ler, 30, 57, 102, 344, 346, 351, 355, 359, -liler, 176, - ölçüleri, 319, - senedi, 42.
Devrim, 235, 237, -ci, 235, 237, -ciler, 236.
Deyrezor, 122.
Din, 108, 118, 122, 149, 359, - kardeşlerimiz, 122, 123.
Dini, - azim, 123, - bağnazlık, 236, 238, - esaslar, 309, 311, - fikirler, 234, - his, 358, - icaplar, 307, 308, - metanet, 123.

Dinar, 219.
Diplomatik münasebet, 99, 309.
Divanıharb, 114, 115, 148.
Diyarbakır (Diyarıbekir), 95, 142, 143, 147, 148, 164, 205, 208, 215, 253, 262, 263, 265, 325, 338, 340.
Doğu, 22, 23, 30, 32, 79, 171, 238, 290, 309, 311, 323, 338, 350, 355, 358, 360, 365, - âlemi, 30, 31, - Anadolu, 33, - cephesi, 33, 34, 36, 78, 80, 93, 109, 124, 130, 144, 145, 196, 240, 246, - dilleri, 31, - dünyası, 356, - Halkları, 233, 238, 356, 358, - harekâtı, 31, - İslam âlemi, 23, - İslam kavimleri, 30, - İslam milletleri, 22, - kavimleri, 31, - memleketleri, 71, - meselesi, 344, 356, - ordumuz, 339, - Ordusu, 78, - politikası, 288, - sınırları, 82, - siyaseti, 310, - siyasetimiz, 309, - vaziyetleri, 28, 33.
Doğu Halkları Hareket Konseyi, 360.
Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Konseyi, 356, 357.
Doğu Halkları 1. Kongresi, 356.
Dostluk anlaşması, 23, 30, 41.
Döğer, 150.
Durak Bey bkz. Mustafa Durak Bey (Erzurum Mebusu).
Dünya, 117, 118, 324.
Düşman, 21, 22, 31, 44, 58, 79, 88, 108, 122, 123, 131, 133, 134, 153, 160, 168, 191, 199, 201-203, 210-212, 214, 215, 217, 225, 243, 255, 256, 259, 260, 268-270, 276, 281-285, 301, 317, 323, 329, 331, 333, 335, 350, 354, - istilası, 117, 277, - kitlesi, 235, -lar, 66, 102, 118, 119, 133, 149, 160, 198, 250, 258, 260, 261, 266, 315, 331, 336, 346, 349, 368, -lık, 34, 118.
Düyunu Umumiye, 88.
Düzce, 172, 180, 184, 190, 207, 213, 217, 365, - isyanı, 198.

Ebülfazl Abdülmennan Hazretleri, 154.
Edebiyat, 45, 46.
Edib (Edip) Bey (Sakarya Müfrezesi Kumandanı), 172, 190, 195, 365.
Edirne, 84, 159.
Efendi Köprüsü, 116, 211.
Efrad, 195, 258, 277, 283, 315, 366.
Efzun Fırkası, 270.
Eğitim, 131, 243.
Ekonomi, 250.
Ekonomik özgürlük, 237.
Elâziz, 28, 223, 253.
Elcezire, 95, 101, 108, 122, 223, - cephesi, 340.
Eliava, Chalva (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Türkiye Delegesi), 233.
Emek, 311, 321, 322.
Emekçi, 160, - halk, 111, 356, - kitleleri, 64, -ler, 359.
Emin Bey (Bursa Mebusu, Operatör), 88, 197.
Emir Faysal, 237, 238.
Emir Paşa, 152, 183, 220.
Emirname, 208.
Emniyet, 58.
Emperyalist, 58, 59, 250, 281, 289, 320, 349, - âlem, 57, - devletler, 57, 102, 133, - düşmanlar, 102, - gayeler, 130, - kuvvetler, 250, -ler, 42, 44, 64, 129, 131, - savaş, 235, 238.
Emperyalizm, 22, 30, 44, 57, 58, 102, 132, 171, 237, 321, 331, 356, 358, 359.
Enternasyonal, 44.
Entrikalar, 33, 179.
Enver (Aka) Efendi (Edirne), 84.
Enver Paşa, 21, 30, 71, 133, 231, 238, 240.
Er, 25, -ler, 106, 189.
Ergani, 253.
Erlik, 181.
Ermenek Mahkemesi, 67.
Ermeni, 132, - asli kuvvetleri, 34, - azınlık, 58, - çoğunluğu, 58, - devleti, 43, - gailesi, 82, - harekâtı, 34, -ler, 34, 42, 43, 57, 59, 104, 112, 131, 132, 245-247, 290, 310, - meselesi, 34, 289, - milleti, 33, - ordusu, 78, 104, - Parlamentosu, 124, - tehdidi, 332.
Ermenistan, 33, 41-43, 104, 112, 122, 125, 132, 247, 290, 311, 332, 359, 360, 365, - Cumhuriyeti, 124, - hükümeti, 33.
Ertuğrul, 263, 314.
Erzincan, 253.
Erzurum, 27, 32, 44, 49, 104, 151, 226, 227, 233, 247, 253, 257-260, 264, 265, 292, 293, 297, 300, 305, 309-311, 316, 323, 338, 339, 341, 352, 366, 369-371, - halkı, 323.

Erzurum Kongresi, 322.
Esaret, 22, 131, 164, 273, 336, -ler, 353.
Esir, 46, 117, 268, 273, 320, 336.
Eskişehir, 72, 82, 86, 87, 141, 143, 147, 148, 168, 174, 191, 192, 197, 200, 202, 205, 206, 211-216, 218, 229, 231, 252, 254, 255, 257, 282, 284, 295, 306, 310, 319, 321, 334.
Eşba (Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Konseyi Yetkilisi), 356-358, 360.
Eşkıyalık, 331.
Ethem (Çerkes, Çerkez) Bey (1. Kuvvei Seyyare Kumandanı), 72, 82, 116, 135, 142, 143, 148, 152, 153, 155, 168, 172, 181, 183, 184, 189, 198, 199, 202, 205-209, 211-222, 224-230, 234, 241, 246, 247, 254-256, 259-263, 265, 269, 270, 281, 282, 292, 295, 315, 317, 319-322, 326, 331, 332, 337.
Ethem isyanı, 327.
Eyüp Sabri Bey (Eskişehir Mebusu), 183, 193, 194, 212, 220, 229, 334.

Fahrettin (Altay) Bey (Karahisar'da 12. Kolordu Kumandanı), 181, 189, 191, 210, 220, 227, 257, 295, 260.
Faik Bey (Cebelibereket Mebusu), 157.
Fas, 238.
Fatin Efendi (Hoca, Rasathane Müdürü), 137, 141, 334, 335.
Fazıl Paşa, 230.
Federasyon, 238.
Fehmi Bey bkz. Mustafa Fehmi (Gerçeker) Bey.
Feke, 313.
Felsefi fikirler, 45, 46.
Ferid Bey (Hüseyin, Çorum Mebusu), 113.
Ferid Bey (Maliye Vekili) bkz. Ahmet Ferit (Tek) Bey.
Ferit (Damat) Paşa, 332.
Fevzi (Çakmak) Bey (Müdafaai Milliye Vekili, Milli Savunma Komiseri, Mareşal), 60, 78, 81, 84, 137, 139-141, 152, 162, 167, 178, 179, 231, 269, 270, 282, 284, 301, 334, 335.
Feyzi Bey (Malatya Mebusu), 370.
Fırka Merkez Komitesi, 326.
Fikri Faik Bey (Genç Mebusu), 370.
Firar, 206, 214, 255, -i, 116, -iler, 95, -lar, 236, - vakaları, 95.
Fon Zekt (Almanya Erkânıharbiyei Umumiye Reisi, General), 231.
Fransa, 131, 133.
Fransız, 88, 129, 132, 334, -ca, 353, - İhtilali, 45, -lar, 41, 117, 133, 221, 237, 290, 331, 350, - mahfilleri, 129, - mandası, 291, - subayı, 334.
Fuat Bey bkz. Mehmet Fuat (Carım) (İzmit Mebusu).

Gaflet, 230.
Galip Bahtiyar (Göker) Bey, 159.
Galip Bey (Topçu Müfettişi), 215.
Galip Paşa, 187.
Gasp, 228.
Gayrimüslim, 243, -ler, 175.
Gazete, 40, 82, 240, 250, 277, 288, 311, 312, 321, 322, -ci, 39, -ciler, 335, -cilik âlemi, 39, -ler, 319, 321, 329, 367.
Gediz (Gedis), 73, 186, 189, 219, 227, 259, 260, 269, 282, - taarruzu, 201-203.
Gemi, 334, -ler, 118, 317.
Genç, 253, 370.
Genelkurmay, 235.
Gensoru, 215.
Gerici, 235, - eğilim, 326, -ler, 325, -lik, 317, -lik tehlikesi, 235, - vaziyet, 323.
Gerilla, 329.
Geyve, 342.
Giresun, 25, 26, 35, 61, 253, 278, 286, 296.
Girzor, 238.
Glisra, 70.
Gorki, 46.
Göç, 59, -menler, 33.
Gök Demir, 226.
Gökbayrak Taburu, 215, 217, 218.
Gördes, 153.
Grekofili, 320.
Grevler, 131.
Gümrü, 109, 124, 125, 128, 310.
Gümüşane, 253.
Gündüzbey, 282.
Güney, 31, - cephesi, 31, 127, 168, 177, 182, 186, 192, 204, 205, 315, 319, - harekâtı, 273, - Ordusu, 228, 260, - Slavlar, 132, - vilayetleri, 24.

Gürcistan, 132, - devleti, 43.
Gürcüler, 34, 78.

Haber, 92, 120, 168, 177, 180, 189, 205, 206, 210, 212, 217, 219, 271, 282, 320, 323, 335, 368, - bülteni, 322, -dar, 325, -ler, 23, 73, 128, 189, 234, 273, 319, 326, 329, -leşme, 35, 48, 116, 127, 147, 148, 150, 156, 168, 169, 179, 200, 202, 217, 310, 311, 334, 342, 349, 351, 362, 367, 368, -leşmeler, 149, 219, -leşme emri, 263.
Hacı Ahmet Efendi (Nafiz Kotan'ın babası), 151.
Hacı Sami Bey, 363.
Hacı Şükrü Bey (Diyarbekir Mebusu), 82, 142, 143, 147, 148, 156, 164-168, 205-208, 212, 214, 215, 218, 219, 221, 262-265, 267, 325, 332, 334.
Hacı Tahir Efendi (Glisralı), 70.
Hafiye, 369-371.
Hain, 259, -ane, 259, -ane siyaset, 39, -ane taarruzlar, 30, -ane teşebbüsler, 22, - kuvvetler, 349, -ler, 84, 102, 266, 281, 348.
Hâkimiyet, 23, 58, 102, 289, 290, 298, 302, 343, 345, 358, 361.
Hâkimiyeti Milliye, 277.
Hakk, 21, 32, 79, 122, 283.
Hakkâri, 157, 253.
Hakkı Behiç Bey (Türkiye Komünist Fırkası Kâtibi Umumisi, Dahiliye Vekili), 45, 75, 81, 82, 137, 147, 212, 213, 218, 247, 326, 332, 334.
Halid Bey (9. Fırka Kumandanı, Miralay), 32, 144, 365.
Halife, 236, 359.
Halil Bey (Bolu Mutasarrıfı), 184, 195, 241.
Halil Paşa, 21, 41, 133.
Halk, 24, 33, 46, 59, 64, 65, 102, 103, 111, 121, 131, 151, 160, 174, 201, 202, 211, 226, 234, 236-238, 243, 250, 255, 256, 271, 290, 302-304, 306, 308, 311, 321-323, 326, 331-336, 352, 354, 356, 358-361, -çılar, 322, - hareketi, 238, -ın bağımsızlığı, 307, -ın hıyaneti, 211, -ın ihtiyaçları, 103, -ın refahı, 40, -ın saadeti, 40, - İştirakiyun Fırkası, 246, 247, 292, 308, 311, 332, - kitleleri, 46, - komiseri, 171, 64, - Komiserleri Konseyi, 111, -lar, 233, -ların kurtuluşu, 234, - meclisi, 238, -oyu, 42, 289.
Halkçılık, - Beyannamesi, 102, - Programı, 103, 302.
Hamdi Namık Bey (İzmit Mebusu), 275.
Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey (Antalya Mebusu), 84, 158.
Hamit Bey (Barış Delegesi), 112.
Hamid (Hamit) Bey (Trabzon, Erzurum Valisi), 25, 26, 297, 311, 316, 338, 366.
Hapis, 320, -hane, 52.
Harbi Umumi, 118, 132, 200, 201, 243, 268, 349.
Harekât, 22, 30, 31, 34, 78, 104, 122, 144, 166, 168, 177, 178, 191, 192, 198, 204, 216, 222, 226, 229, 233, 236, 237, 239, 254, 269, 273, 281, 282, 284, 294, 315, 354, -lar, 237.
Harekât ve Propaganda Konseyi, 238.
Harezm Cumhuriyeti, 92.
Harp, 33, 44, 118, 131, 161, 169, 209, 247, 259, 268, 269, 281, 352, - cephesi, 200, - felaketleri, 179, - harekâtı, 122, - ilanı, 299, - tarihimiz, 134, - telgrafı, 34, 78, 79, 100, 141.
Hasan Bey (Van Mebusu), 301.
Hasan Efe (Maraş Kuvayi Milliye Müfrezesi Kumandanı), 170.
Hasan Fehmi Bey (İkinci Reis Vekili), 74, 76, 95, 104, 105, 157, 158, 164, 165, 173, 175, 252, 254, 259, 262, 264-269, 281, 298, 300, 301, 349, 353, 367, 369, 371.
Hasan Hayri Bey (Dersim Mebusu), 105.
Hasan Sıddık Bey (Van Mebusu), 265.
Hasta, 212, -hane, 233.
Haydar Bey (Kırşehir Mebusu, Rıza Bey'in kardeşi), 106.
Haydar Bey (Konya Valisi), 49, 51, 70, 218.
Haydut, 117.
Haymana, 219.
Hazineler, 349.
Heyeti İcraiye, 41.
Heyeti Temsiliye, 199, 371.
Hıristiyan, 309, - azınlıklar, 243, -lık, 243.
Hıyanet, 125, 199, 211, 228, 256, 257, 259, 262, 366, -ler, 281.
Hicaz, 353.

Hilafet, 22, 30, 154, 250, 271, 345-347, 354, 359, - hukuku, 299, - makamı, 102, 131, 290, 353, - nüfuzu, 130.
Hilmi Bey (Demirci Kaymakamı), 260.
Hindistan, 21, 35, 71.
Hindistan Hilafeti İslâmiye Cemiyeti, 154.
Hint, 154, -li kardeşlerimiz, 154, - Müslümanları, 154.
Hive Hanlığı, 92.
Hukuk, 23, 42, 43, 61, 112, 124, 131, 137, 141, 188, 199, 249, 272, 278, 289-291, 294, 296, 298, 299, 303, 339, 341, 343-346, 349, 350, 352, 358, 362, 366.
Hukuki, - esaslar, 290, - vaziyet, 343.
Hulusi Efendi Bey (Yozgat Mebusu), 312.
Hücum taburu, 215.
Hükümdar, 321.
Hükümet, 22, 23, 25, 30, 31, 33, 37, 41-43, 58-60, 65, 71, 75, 81, 83, 90, 92, 101, 102, 108, 111, 122, 124, 129-132, 137, 138, 146, 149, 161, 162, 165, 175, 176, 179, 188, 189, 193, 194, 199, 200, 201, 205, 207-209, 211, 213, 214, 216, 218-228, 230, 231, 234-238, 242, 243, 245-248, 254, 255, 257, 258, 262, 264, 267, 271, 272, 279, 280, 284, 288-290, 292, 296, 300, 302-308, 311, 312, 319, 321-325, 327, 329, 332-336, 338, 340-344, 346-348, 350, 351, 354-356, 358, 360, 362, 365, 366, 371, 372, - başkanı, 15, -ler, 133, 345, 352, - memurları, 255, - merkezi, 161.
Hürriyet, 131, 155, 272, 290, 291.
Hüseyin (Mekke Şerifi), 359.
Hüseyin Avni Bey (Erzurum Mebusu), 226, 227, 246, 247, 257, 298-300, 309-311, 369, 370.
Hüseyin Kâzım Bey (Ticaret ve Ziraat Nazırı), 137, 141, 334.
Hüsnü Bey (Ferik), 187.
Hüsnü Bey, 319, 320.
Hüsrev (Gerede) Bey (Trabzon Mebusu), 164-166, 263, 355, 370.

Irak, 101, 122, 131, - mücahitleri, 108.
Irk, 22, 30.
Irki, - hak, 288, - prensip, 58.
Isparta, 47, 48, 50, 114, 136, 168, 219, 220, 252, 254.
İbrahim Bey (2. Kuvayi Seyyare Kumandanı), 170.
İbrahim Efendi (Isparta Mebusu ve Demiralay Kumandanı), 47, 48.
İçel, 252, 370.
İdam, 51, 148, 209-211, 255, 320, - hükmü, 67, -lar, 360.
İdari ihtiyaçlar, 103.
İdeolog, 323.
İdeoloji, 234.
İdeolojik, 234, - lider, 322, - omurga, 234, - propaganda, 235, 325, - savaş, 238, - yetersizlik, 236.
İhanet, 320.
İhsan Bey, 220.
İhtilal, 45, 46, 257, -ler, 84.
İktidar, 64, 65, 130, 144, 235, 236, 280, 319, 320, 331-333, 336, 358, 360, - mevkii, 129, 133, 179, 281, -sızlık, 268.
İktisadi, 30, - ahval, 133, - bağımsızlık, 130, 133, 289, - buhran, 132, - denge, 30, - ihtiyaçlar, 103, - imtiyazlar, 243, - kaynaklar, 131, 132, - maksatlar, 242, 243, - menfaatlar, 34, - münasebet, 303, - prensip, 58, - salahiyet, 304, - sıhhat, 242, - şartlar, 271, -yat, 290.
İktisat, 99, 303, - işleri, 103.
İlaç, 212.
İlhak, 114, 132, 218.
İlim, 37, - feyzi, 45, - heyeti, 37, -ler, 45.
İllegal, 236.
İlmi, 39, - esaslar, 327, - fikirler, 45, - gayret, 82, - incelemeler, 37, 38, - maksatlar, 242, 243, - münakaşalar, 39.
İltica, 33, - teşebbüsü, 168.
İltihak, 191, 205, 225, 226, 259, 262, 270, 281, 317, 346.
İlyas Vriyonu (Arnavutluk Başkanı), 149.
İmalathane, 243.
İman, 156.
İnebolu, 110, 151, 187, 271, 273, 274, 279, 319, 329.
İnegöl, 73, 260, 269, 282.
İngiliz, 88, 129, 130, 132, 133, - casusu, 154, - delegeleri, 44, - eli, 122, - emperyalizmi, 237, - esareti, 336, - köleliği, 132, -ler, 21, 41, 108, 117, 122, 128, 131, 176, 179, 203, 237, 238, 257, 259, 280,

281, 288, 319, 329, 332, 333, 335, 338, 352-355, 359, - mahfilleri, 129, - milleti, 350, - oyunları, 129, - propagandası, 128. 129, - Sefarethanesi, 371, 372, - torpidosu, 371, - tüfeği, 25, - zulmü, 237.
İngilizce, 176.
İngiltere, 21, 22, 31, 58, 71, 131, 133, 289, 317, 355, 360, - hükümeti, 30, 290.
İnkılap, 22, 25, 40, 41, 44-46, 203, 248, 257, 323, 324, 331, 359, - etkenleri, 39, -lar, 39, 84, 200, 307, 308, 358.
İnkılapçı, 75, 146, 320-323, 326, 328, -lar, 325, 327, 358, -lık, 46, - teşkilatlar, 356, 360.
İnönü, 270, 276, 295.
İnönü Meydan Muharebesi, 277, 281-284.
İnzibat, 32, 84, 118, 204, 258, 304.
İran, 33, 43, 132, 237, 257.
İslâm köyü, 260, 269.
İslam, 58, - ahali, 33, 59, 283, 314, - âlemi, 22, 23, 30, 41, 117-119, 122, 128, 131, 132, 149, 154, 353, 354, - camiası, 122, -cılık, 131, - cihanı, 119, - çoğunluklar, 243, - Doğu inkılabı, 22, - dünyası, 171, - hükümeti, 22, 30, - kavimleri, 131, - kitleleri, 119, - kütleleri, 37, - kütlesi, 117, - memleketleri, 30, 31, 117, - menfaatları, 179, - milletleri, 22, 131, 149, - müessesesi, 118, - olmayan Doğu kavimleri, 31, - şeriatı, 299, - teşkilatı, 31, - ülkeleri, 238.
İslami, - esaslar, 41, - fikirler, 359.
İslamiyet, 117, 179, 310.
İslav bkz. Slav.
İsmail Bey (Erzurum Mebusu), 104.
İsmail Fazıl Bey (Yozgat Mebusu), 34, 197, 225, 226, 230, 370.
İsmail Suphi Bey, 37, 38.
İsmailov (Mebus), 321.
İsmet (İnönü) Bey (Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve Batı Cephesi Kumandanı, Miralay), 22, 27, 34, 60, 74, 78. 81, 116, 127, 137, 147, 150, 151, 155, 166, 167, 174, 177. 178, 184, 186, 189, 191, 192, 203, 205. 208-215, 217, 218, 222, 225, 227, 255, 258-260, 277, 283, 284, 295, 334, 335.
İstanbul, 22, 23, 39, 42, 44, 52, 54, 58, 90, 117, 118, 120, 129, 133, 135, 137, 138, 151, 161, 172, 175, 176, 198-200, 219, 234, 257, 268, 273, 279, 281, 290, 311, 317, 319, 324, 326, 329, 331, 333-336, 342, 343, 345-347, 350, 351, 354, 355, 361, 367, 368, - hükümeti, 33, 59, 332, 334, 360, - meselesi, 43, - Telgraf Müdiri Umumisi, 342.
İstasyon, 335, - binası, 137.
İstihbarat, 39, 97, 98, 108, 226, 279, 336.
İstiklâl, 83, - savaşları, 154.
İstiklâl Mahkemesi, 52, 54, 72, 76, 87, 95, 98, 116, 154, 206, 210, 213, 230, 252, 253, 255, 262, 263, 312, 338, 340.
İstila, 33, 117, 277, 283, 289, 314, -cı emeller, 290, -cılar, 42, 44 -lar, 243.
İsyan, 44, 66, 147, 148, 198, 200, 201, 204, 205, 207, 211-215, 217, 222, 246, 256-258, 269, 320, 327, 332, 349, 353, 358, -kâr, 230, 254, -kâr harekât, 226, -lar, 359, -name, 258.
İşçi, 319, 320, -kitleleri, 359, -ler, 319.
İşgal, 33, 34, 44, 88, 117, 133, 159, 168, 192, 203, 225, 227, 268, 282, 289, 332, -ler, 290.
İtalya, 24, 52, 71, 90, 197, 238, 288.
İtalyan, 132, 286, - düşmanları, 149, - halkı, 24, -lar, 87, 117, 118, 129, 132, 290, 350.
İtilaf, 33, -çılar, 128, 319, 320, 325, - devletleri, 33, 271, 272, 291, 319, 343, 344, 346, 350-352, 355, 360.
İtimatname, 111.
İttifak, 189, 199, 237, 247.
İttihatçı, 324, -çılar, 235, 236, 325.
İzmir, 52, 132, 157, 158, 199, 219, 257, 288. 289, 333.
İzmit, 157, 219, 252, 275, 301.
İzzet Paşa bkz. Ahmet İzzet Paşa.

Jan vapuru, 286.
Jandarma, 180, 205, 255, 256, 321, -lar, 25, 148, - müfrezesi, 211.
Japonya Savaşı, 235.

K. Yust, 336.
Kabine, 124, 132, 149, 332-334, 347, - buhranı, 172.

Kadı Efendi (Mutasarrıf Vekili), 209, 210.
Kadın, 290.
Kafkas, 132, -lar, 323, - meselesi, 132.
Kafkasya, 33, 128, 132, - Müslümanları, 130.
Kağızman, 109.
Kal'acık (Kalecik), 161, 191.
Kamber Efendi (Mardin'de Irak Geçici Hükümet Delegesi), 101, 122, 123.
Kamuoyu, 39, 75, 150, 288-290, 307, 308, 317.
Kângırı bkz. Çankırı.
Kanun (Kavanin), 103, 106, 107, 152, 210, 229, 234, 235, 265, 267, 299, 302, 304, 358, 361, 369, - hükmü, 222, -lar, 133, 193, 216, 220, 221, 255, 298, 303, 360, 362, -suz, 226.
Kanuni, 150, 271, - esaslar, 367, - hüküm, 258, - hükümler, 228, - icap, 370, - muamele, 95, - takibat, 221, 227, 262, 338, 340.
Kanunu Esasi, 298-300, 362, - hükümleri, 264.
Kapitalist, 250, 349, - düşmanlar, 102, - idare, 171, - siyaset âlemi, 39, -ler, 359.
Kapitalizm, 22, 30, 57, 102, 132, 160, 248, 331, 359.
Karaağaç, 282.
Karabağ, 43, 132.
Karadeniz, 23, 33, 44, 200, 203, - Boğazı, 289, 290, - limanları, 336.
Karahan, 41, 319.
Karahisar, 150, 186, 218, 222, 256.
Karahisarı Sahip bkz. Afyonkarahisar.
Karahisarı Şarki bkz. Şebin Karahisar.
Karakilise, 43.
Karakol, 191, - postası, 260.
Karaköy, 270.
Karamame, 94, 97.
Karesi, 157, 158, 226, 228, 247, 260.
Kars, 34, 42, 78, 79, 112, 239, 305, - Kalesi, 78, 79.
Karşıdevrimci, 235, - ayaklanmalar, 237, - subaylar, 235.
Kasaba, 134, 358.
Kastamonu, 41, 99, 188, 252, 276, 370.
Katliam, 289, 360.
Kavimler, 133.
Kayseri, 52, 76, 252.
Kâzım (Özalp) Bey (Ertuğrul Grubu Kumandanı, Miralay), 143, 152, 168, 202, 212-218, 334.
Kâzım Bey (Konya Mebusu), 370.
Kâzım (Dirik) Bey (Tiflis'te Türkiye Temsilcisi), 128, 130.
Kâzım Karabekir Paşa (Doğu Cephesi Kumandanı, Türkiye Barış Heyeti Delege Reisi), 29, 32, 36, 78-81, 93, 109, 112, 128, 144-146, 196, 198, 233, 240, 309-311, 338, 339.
Keçiborlu, 177, 182.
Kengri bkz. Çankırı.
Kerenski, 235.
Kılıç Ali Bey (Mebus), 183, 193, 194, 220, 334.
Kırşehir, 106, 252, 269, 369.
Kırşehir Milli Alayı, 106.
Kıtal, 290.
Kızıl askerler, 43.
Kızıl Ordu, 235, 332.
Kızılırmak, 161.
Kilikya, 313.
Kocaeli, 342, 365.
Komintern dergisi, 320.
Komiser, 64, 171.
Komünist, 44, 75, 218, 239, 245-247, 257, 292, 305-310, 317, 319, 321, 323, 325, 338, 340, 359, 360, - cereyanlar, 196, - Fırkası, 131, 246, 247, 292, 307, 312, - gazeteler, 322, - ideologlar, 323, - karakter, 236, -ler, 44, 46, 320, 324, -lik, 81, 248, 306, - örgüt, 235, - parti, 174, 331, 332, - propagandası, 321, - reformlar, 237, - siyaset yasası, 236, - teşkilatlar, 326.
Komünist Enternasyonal, 356.
Komünizm, 45, 46, 75, 81, 235, 246-248, 292, 306-308, 311, 322-328, 338, 340, 341, 359, - propagandası, 305.
Konferans, 23, 271, 345, 360, 367.
Kongre, 75, 238, 322, 356.
Konstantin (Yunan Kralı), 281, 282, 288.
Konstantinopol, 250.
Konya, 49, 51, 70, 115, 121, 150, 157, 166, 175, 191, 204, 218, 224, 225, 249, 252, 254, 370, - hadisesi, 113, 114, - isyanı, 204, - meselesi, 115.
Kosti, 286.
Kozan, 252.
Kömür madeni, 162.

Köprühisar, 260. 269.
Köy, 304, 358, -ler, 43, 206, 210, -lü, 75, 331, -lüler, 359, -lü kitleleri, 46.
Kral, 288, -lık, 281.
Krassin heyeti, 133.
Kurtuluş, 22, 30, 64, 71, 78, 80, 132, 193, 199, 221, 234, 237, 238, 321, 322.
Kurtuluş Savaşı, 117, 151, 187.
Kurucu meclis, 299.
Kuvayi Milliye, 25, 32, 69, 152, 168, 170, 201, 205, 207, 213, 216, 225, 313, - Müfrezesi, 27.
Kuvayi Seyyare, 135, 168, 172, 191, 209.
Kuvvei Seyyare, 27, 116, 126, 127, 150, 152, 153, 177, 178, 181, 184, 186, 189, 192, 193, 202, 208, 209, 211, 216, 218, 221, 222, 224, 225, 228, 254-256, 281, 337.
Kuzey cephesi, 260.
Kuzey Kafkasya, 132, - Cumhuriyeti, 132.
Küçük Asya, 250.
Küfrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi, 109.
Kürdistan, 359.
Kürt İsmail Ağa, 191.
Kürtler, 237.
Kütahya, 68, 135, 142, 143, 150, 153, 155, 168, 181, 183, 186, 189, 191-194, 209-211, 214-220, 222, 225, 227, 228, 252, 254, 255, 270, 282, 315.

Lazistan, 64, 253.
Lenin, 43, 59, 111, 171, 310, 321, 323, 324, 328.
Liman, 317, -lar, 336.
Lloyd George (Loid Çorç), 317, 350, 355.
Londra, 133, 250, 271, 344, 350, 352, 360, 367, 368.
Londra Konferansı, 345, 346.
Lozgaade bkz. Yozgat.

Maarif, 290, 303, - işleri, 103.
Macar, 90.
Macid Bey, 147.
Mahalli, 303, - hükümet, 175, - idare, 304, - muhtariyet, 358, - müfrezeler, 105, - teşkilat, 321.
Mahkeme, 54, 67, 72, 76, 87, 95, 98, 116, 154, 206, 210, 213, 230, 252, 262, 265, 312, 321, 338, 340, - kararı, 52, -ler, 255, 263, - salonu, 263, 264.
Mahkûm, 292.
Mahmud Esat (Bozkurt) Bey (İzmir Mebusu), 157, 158, 163.
Mahmut Bey (Binbaşı), 208.
Mahmut Celâl (Bayar) Bey (Saruhan Mebusu, İktisat Vekâleti Vekili), 34, 60, 62, 183, 189, 194, 212, 213, 217, 220, 224, 257, 334.
Mahpushane, 201.
Makedonya, 289.
Malatya, 253, 370.
Mali, 90, - bağımsızlık, 289, - kudret, 348, - salahiyet, 304, - şartlar, 271, - yardım, 90.
Maliye, 69, 86, 213, 250, - işleri, 103.
Manastırlı Kâzım Bey (Miralay), 32.
Manavgat, 69.
Manda, 291.
Maraş, 170, 253.
Mardin, 101, 253.
Marks, 46.
Matbuat, 97, 98, 133, 277.
Mazhar Müfid Bey (Hakkâri Mebusu), 157.
Mazlum kavimler, 133.
Mdivani, 233, 239, 327.
Mebus, 26, 35, 47-49, 61, 62, 64, 71, 88, 94, 104, 106, 107, 113, 137, 142, 143, 147, 152, 159, 164, 166, 173, 175, 197, 202, 205, 208, 216, 227, 230, 259, 260, 265, 268, 269, 275, 285, 288, 292, 293. 305, 321, 322, 325, -lar, 167, 322, 334.
Meclis, 23-29, 31-33, 35-38, 41, 42, 44, 47-52, 55-63, 65-81, 83-90, 92-95, 99, 100, 102-115, 117, 119, 122, 124-127, 134-138, 141, 143-147, 149-154, 157-160, 162-175, 177, 178, 180, 182-199, 201, 205, 207, 209, 214-217, 219-225, 229-231, 233-235, 237, 238, 240-243, 245, 247, 249, 250, 252, 254-259, 262-269, 271-275, 277-281, 283-288, 292, 294-306, 310, 313-316, 321-323, 325, 326, 332-335, 337-354, 356, 358, 360-363, 365-371.
Meclisi Mebusan, 42, 299.
Medeniyet, 118, 131.
Medine, 359.

Mehmet Celâl Bey (Genç Mebusu), 193, 370.
Mehmet Fuat Bey (Çorum Mebusu), 113.
Mehmet Fuat (Canrn) Bey (İzmit Mebusu). 38.
Mehmet Ragıp Bey (Amasya Mebusu), 370.
Mehmet Şükrü Bey (Afyonkarahisar Mebusu), 152, 262-264, 322, 325-327, 370.
Mekke, 117. 359.
Mektep, 85.
Mektup, 21, 22, 30, 31, 39, 40, 42, 52- 54, 64, 71, 81, 82, 87, 89, 90, 120, 122, 127, 147, 154, 159, 160, 168, 174, 179, 206, 216, 218, 238, 246, 310, 311, 321, 333, 334, 363, -çuluk, 99, -lar, 60, 71, 80, 108, 220, 227, 257, 263, 319, 322.
Memduh Bey (Karahisarı Şarki Mebusu), 165, 247.
Memduh Şevket Bey (Bakû'de Türkiye Temsilcisi), 93, 128, 130.
Memedov (Upmal'in yardımcısı), 233, 317, 327.
Memleket, 23, 31, 32, 42, 45, 52, 59, 71, 73, 75, 80, 81, 103, 106, 117, 118, 122, 129, 131, 132, 138, 152, 155, 162, 176, 188, 189, 191, 194, 200, 201, 204, 207, 219, 220, 226, 227, 229, 242, 243, 246, 254, 255, 257, 261, 262, 267, 268, 279, 280, 284, 289-292, 305, 307, 308, 310, 311, 337-340, 342, 343, 345, 346, 349, 350, 352-354, 358, 367-369, 371, -imiz, 84, 233, 248, 306, 307, 309, -in bağımsızlığı, 22, -in kurtuluşu, 22, -in menfaatı, 207, 225, -in müdafaası, 226. -ler, 30, 42, 88, 124, 131, 175, 258, 288, 323, - menfaatları, 39, 254, 259, 369.
Memur, 23, 37, 120, 162, 176, 211, 225, 342, 358, -lar, 69, 98, 100, 105, 188, 202, 218, 243, 244, 249, 255, 257, 268. 308, 348.
Memuriyet. 286, 287.
Menşevikler, 46.
Menteşe, 252.
Merkezi hükümet, 175, 176, 188, 223, 255.
Mersin. 216, 370, 371, 372.
Mesleki temsil. 298.
Meşrutiyet. 235.
Metris, 282.
Mezhep. 257.
Mezit, 282, 283.
Mezopotamya, 237.
Mısır. 117, 353, - Hıdivi, 359.
Milis güçleri, 331.
Millet, 22, 23, 25-29, 31-33, 35-38, 41, 42, 44, 47-52, 55-72, 74-81, 83-90, 92-95, 99, 100, 103-114, 117-119, 122, 124-127, 129, 132-138, 141, 143-147, 149-154, 157-167, 169-175, 177, 178, 180, 182-199, 201, 207, 209, 214, 216, 220-224, 226, 227, 229-231, 233, 234, 240-243, 245, 247-250, 252, 254-259, 261, 262, 265-269, 271-275, 277-281, 283-289, 291, 292, 294-299, 301-308, 310, 313-316, 334, 337-350, 352-354, 356, 358, 360-363, 365-369, 371, -çi, 254, -imiz, 246, 281, 290, 305, -in bağımsızlığı, 102, 201, -in birliği, 166, 257, -in eğilimleri, 103, -in gayeleri, 84, -in kurtuluşu, 80, -in menfaatları, 225, 254, -in mevcudiyeti, 31, -in selameti, 71, -ler, 131, 132, 247, 290, -lerin kardeşliği, 23, - Meclisi, 24, 222, 227.
Milletvekilleri, 84, 152.
Milletlerarası, 327, - sermaye, 64, - Tahkikat Komisyonu, 289.
Milli, 22, - bağımsızlık, 102, 235, 250, 315, 323, - birlik, 341, - çeteler, 168, - davamız, 30, - dayanak, 32, - devlet, 359, - Doğu harekâtı, 31, - edebiyat, 46, - emel, 271, - emeller, 29, 305, 346, - esaslar, 292, 306, 339, - gaye, 247, 307, 308, - gösteri, 338, - hak, 352, - harekât, 22, 30, 31, - hareketler, 30, - his, 306, - hisler, 359, - hukuk, 343, 345, - hususiyet, 251, - hükümet, 22, 42, 59, 138, - ihtiyaçlar, 251, - iktidar, 250, - irade, 343, 345, 346, - karakter, 358, - kumandanlık, 147, - maksat, 32, 81, 310, - Meclis, 57, - menfaatlar, 190, - mesele, 372, - mevcudiyet, 31, - mukaddesat, 308, - mukavemet, 58, - Müdafaa, 106, - prensipler, 251, - sınır, 23, 41, 57, 102, 161, 247, 306, 307, - sınırlar, 102, 235, 250, 271, 359, - sınırlarımız, 341, - Süvari Alayı, 106, - teşkilat, 22, - topraklar, 290, - varlık. 32, - vazife, 165, 267, 372.

Milliyetçi, 238, - lider, 250, -ler, 238, -lik, 236.
Milliyetperverler, 289.
Milliyetsiz, 310.
Miltiyadi, 52, 54.
Misakı Milli, 42, 44, 57, 58, 130, 133, 271.
Monatov (Şerif), 239.
Mora, 289.
Moskova, 21, 23, 30, 31, 33, 38, 41, 43, 56, 57, 60, 64, 71, 94, 99, 107, 111, 130, 171, 203, 221, 231, 238, 245, 247, 306, 317, 319, 320, 322, 323, 327, 328, 331, 360, - hükümeti, 33, - Telsiz İstasyonu, 128.
Moskova Konferansı, 338.
Muhafazai Mukaddesat, 366.
Muhalefet, 236, 256, - eğilimleri, 234.
Muhalif, 32, 266.
Muharebe, 200, 202, 258, 270, 275-277, 282-284, -ler, 134.
Muhittin Baha Bey (Bursa Mebusu), 137, 285.
Muhtar Bey, 110.
Muhtıra, 43, 271.
Musa Kâzım Efendi, 311.
Mustafa Durak Bey (Erzurum Mebusu), 233, 292, 293, 338.
Mustafa Fehmi (Gerçeker) Bey (Şer'iye Vekili), 34, 60, 162.
Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul Mebusu), 165, 263.
Mustafa Nuri Bey (*Yeni Dünya* Yazı Kurulu Müdürü), 39, 321.
Mustafa Sagir (Hintli İngiliz casusu), 154.
Mustafa Suphi Bey (Bakû Türk Komünist Fırkası Reisi), 196, 305, 306, 310, 316, 323, 338.
Musul, 108, 238, - seferi, 28.
Muş, 147, 253.
Mut, 66.
Muzaffer Bey (Erkânıharbiye Binbaşısı), 86.
Mücadele, 290.
Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 61, 188, 249, 278, 296, 339, 341, 358, 366.
Müfreze, 27, 170, 172, 181, 189, 191, 195, 205, 206, 208, 211, 213, 218, 238, 241, 337, 365, -ler, 33, 78, 105, 256.
Mülki memurlar, 100, 188, 202, 249, 308.
Mülkiye memurları, 211, 218.
Mülkiyet hakları, 326.
Münir Bey (Hukuk Müşaviri), 137, 141.
Mürteci hükümet, 58.
Müslim, 243.
Müslüman, 132, 154, 238, - âlemi, 65, - devletler, 359, - halk, 160, 256, 359, -lar, 42, 43, 108, 118, 130, 131, 154, 160, 243, 320, 359, 360, -lar Kongresi, 238, -lık, 319, - ülkeler, 64.
Mütareke, 41, 57, 104, 349, 353, -name, 104.
Müteahhit, 151.
Müteşebbisler, 219.
Müttefik, 57, 237, 247, - devletler, 351, - hükümetler, 360, -ler, 236, 288, 329, 331, 333, 336, 358.
Müzakere, 34, 41, 44, 137, 152, 164, 165, 204, 216, 224-226, 230, 244, 247, 263, 264, 272, 304, 344, 350, 352, 369, -ler, 23, 42, 43, 57, 88, 112, 124, 125, 129, 133, 213, 221, 268, 269, 271, 288, 298, 346, 352.

Nadir Bey (Isparta Mebusu), 114.
Nadir Efendi (Mut Müftüsü), 66.
Nafiz Bey (Canik Mebusu), 176, 247, 264, 268.
Nafiz Bey (Erzurumlu), 151.
Nahcivan, 43.
Naim Bey (İçel Mebusu), 370.
Namık Kemal, 285.
Namus, 218.
Nasyonalist Türkler, 44.
Nazım Bey (Tokat Mebusu), 322, 325, 327, 332, 370.
Nâzım Bey (Erkânıharbiye'den, 4. Fırka Kumandanı), 172.
Nazif Paşa, 260, 269, 282.
Nazifpaşa Çiftliği, 270.
Nazilli, 69.
Necati Bey (Barış Delegesi), 49, 112, 311.
Necef, 101, 108, 122, 132.
Necip Bey (Konya Polis Müdürü), 49, 51.
Nefer, 275.
Nerimanov, 323.
Neşet Bey (Çankırı Mebusu), 271, 279, 280, 333, 334, 370.
Niğde, 252.
Nihat (Anılmış) Paşa (Elcezire Cephesi Kumandanı), 123, 340.

Nisabı Müzakere Kanunu, 304.
Nizameddin (Nizamettin, Nizam) Bey (Ordu Mutasarrıfı Vekili), 286, 287, 319-321, 327.
Nizamname, 75.
Nuri Bey (Adana Valisi ve 41. Fırka Kumandanı), 185.
Nurun Süleyman, 237.
Nusrat Efendi (Erzurum Mebusu), 258, 259, 352.

Ohan Canyan kabinesi, 124.
Oklubalı (Otalbali), 282.
Ordu, 286, 287.
Ordu, 29, 31-33, 74, 75, 78, 79, 81, 83, 85, 95, 102, 104, 144, 151, 164-166, 174, 179, 199-203, 205, 209, 210, 213, 216, 219-221, 226-228, 231, 234-237, 250, 252, 256, 258, 259, 261, 262, 276, 277, 281-284, 306, 315, 326, 329, 331, 332, 339, 349, - askerleri, 236, - kuvvetleri, 230, -lar, 78, 122, 193, 204, 245, 255, 268, 290, -muz, 84, -nun birliği, 166.
Ormanlık, 162.
Orta Asya, 179, - Müslümanları, 130.
Osman (Topal) Ağa (Giresun Belediye ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi), 25, 26, 35, 61-63, 278, 286, 287, 294, 296.
Osman Nuri (Özgen) Bey (Lazistan Mebusu), 60, 64.
Osmanlı, 117, - Afrikası, 117, - Delege Heyeti, 351, - Devleti, 358, - Ermenileri, 59, - hükümeti, 237, 350, - İmparatorluğu, 42, 238, - memleketleri, 175, - sahilleri, 175, - tebaası, 43.
Osmanlı Bankası (Bank), 69, 314.
Otomobil, 120.
Oy, 41, 44, 107, 114, 165, 259, 262, 370.
Oybirliği, 57.

Öğretmenler, 84.
Ömer İskender Bey, 277.
Ömer Lûtfi Bey (Amasya Mebusu, Miralay), 164-166.
Örgüt, 333, 335, -leme, 321, -lenme, 325, -ler, 321.
Özel ticaret, 359.
Özgürlük, 237, 324, -çü siyaset, 160.

Padişah, 258, 271, 300, 345, 347, 353, 360, 369, - hukuku, 299, -lık makamı, 290.
Panislamist, 239.
Panislamizm, 31, 236, 238, 239.
Para, 41, 81, 90, 191, 192, 228, 273, 306, 312, 321, 329, 331, -lar, 237, 319, 321.
Paris, 350.
Parti, 45, 75, 174, 248, 321, 331, 332, - grupları, 235, -ler, 235, 237.
Paşaeli, 159.
Payitaht, 23, 133, 161, 162, 289.
Pazarcık, 269, 282.
Pehlivan Ağa, 219, - müfrezesi, 189.
Pehlivan çetesi, 319.
Petro, 354.
Petrol, 132.
Pire, 52.
Piyade, 192, 258, 273, 274, 282, 283.
Polis, 49, 51, 52, 176, 205, 255, 320, 325, 327, -ler, 320.
Politik, 238, - çalışmalar, 237, - çehre, 235, - gruplar, 236.
Politika, 39, 131, 234-237, 288, 317, 332, -lar, 64, 329.
Pons (Bilecik Osmanlı Bank Direktörü), 314.
Posta, 64, 260, 263, -hane, 263.
Pozantı, 185, 252.
Pötürge, 223.
Proletarya, 131, 160, 356, -nın menfaatları, 131.
Propaganda, 75, 80, 128, 129, 131, 177, 192, 218, 219, 233, 235, 238-240, 258, 266, 305, 306, 321, 324, 325, 332, 336, 356, 357, -cılar, 129.
Protesto, 211, -lar, 43, 323, -name, 258.
Provokasyon, 319.

Radek, 324.
Radyo, 332.
Ragıb (Ragıp) Bey (Mutasarrıf Vekili), 100, 369.
Rallis Gounaris kabinesi, 132.
Rasathane, 334.
Rasim Bey (Cebelibereket Mebusu, Miralay), 25, 26, 35, 61-63.
Rauf Bey, 333.
Recep Zühtü Bey *(Hâkimiyeti Milliye)*, 277.

Refet (Bele) Bey (Dahiliye Vekili, Güney Cephesi Kumandanı, Miralay), 81, 82, 121, 127, 147, 150, 166-168, 177, 182, 185, 186, 189, 191, 192, 203-209, 217, 219, 220, 222, 227, 255, 256, 260, 295, 315, 319.
Refik (Saydam) Bey (Dr.), 174.
Refik Bey (Konya Mebusu), 157, 224, 225.
Reform, 236, 237.
Reşit Bey (Saruhan Mebusu, Çerkes Ethem'in ağabeyi), 143, 148, 152, 168, 183, 193, 194, 198, 212-220, 228, 229, 254-257, 259, 260, 263, 265, 281, 332.
Rıza Bey (Kırşehir Mebusu), 106.
Rıza Nur Bey (Maarif Vekili, Dr.), 60, 158.
Roma, 288.
Romanya, 90.
Rum, 52, 132, 149, 259, - azınlıklar, 289, -lar, 289.
Rumeli, 33, 199.
Rus, 56, 57, 128, 130, 133, 247, 248, 338, 340, - Bolşevik Cumhuriyeti, 41, - Bolşevik hükümeti, 246, - Bolşevizmi, 45, 308, - elçiliği, 319, 320, - elçisi, 239, - Federatif Sovyet Cumhuriyeti Hükümeti, 65, - fukarası, 45, - halkı, 64, - hükümeti, 41, 248, - İhtilali, 45, 46, - komünistleri, 324, - komünistliği, 248, - komünizmi, 325, -lar, 31, 34, 42-44, 129, 132, 133, 245-248, 306, 307, 309, 327, 335, 336, 350, 352, - milleti, 64, - Sefarethanesi, 308, - Sovyet Cumhuriyeti, 94, 171, 231, - Şûralar Cumhuriyeti, 92, 271, - tebaası, 43.
Rusça, 320.
Rusya, 22, 25, 31, 33, 37, 42-46, 56, 58, 81, 99, 111, 130, 133, 160, 171, 232, 234, 235, 307, 317, 320, 321, 323, 326, 328, 332, 336, 352, 355, 360, - Bolşevik Cumhuriyeti, 306, - Bolşevik hükümeti, 245, - Cumhuriyeti, 23, 30, 42, 71, 307, - hükümeti, 42, - Müslümanları, 131, - Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti, 64, - Sovyet Cumhuriyeti, 22, 23, 352, - Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti, 111, - Şurâlar Cumhuriyeti, 57, 59, - Ticaret Heyeti, 338.
Sabahattin Kotan (Erzurumlu Nafiz Bey'in oğlu), 151.
Sadrazam, 89, 342.
Sadrettin Bey (*Yenigün* Gazetesi yazı kurulundan), 277.
Sadrettin Efendi (Mülazım), 191.
Safa Bey (Hariciye Nazırı), 280, 333.
Safvet Bey (Erkânıharbiye Reisi Erkânıharp Binbaşı), 231.
Saint Germain Ahitnamesi, 289.
Sakarya, 195, 365.
Sakin Bey (Dersaadet'ten), 344.
Salâhattin Bey (Mersin Mebusu), 370-372.
Salih Bey (Başyaver), 155.
Salih Bey (THİF Merkez Komite Üyesi, Binbaşı), 322, 323, 336.
Salih Bey, 223.
Salih Efendi (Erzurum Mebusu), 260, 263.
Salih Paşa (Bahriye Nazırı), 120, 137, 138, 141, 279, 333.
Salihli, 199, 208.
Saltanat, 31, 44, 45, 201, 250, 271, 311, 332, 345-347, 353, 354, - makamı, 102, 299.
Samsun, 61-63, 176, 199, 252, 372.
Sanat, 209, - duyarlılığı, 45, 46, - feyzi, 45.
Sanayi, 75, 131.
Sansür, 168.
Sapanca, 120.
Sarı Efe Edip (Düzce Havalisi Kumandanı), 148, 168, 180, 217.
Sarıkamış, 34, 78.
Saruhan, 143, 152, 259, 260.
Savaş, 151, 160, 187, 234, 238, 322, 333, 360, -lar, 154, -ma kabiliyeti, 235, 236.
Seçim (İntihap), 115, 163, 228, 298, 302-304, 332, 361, 362, -ler, 95.
Seddi kebir bkz. Çin Seddi.
Sefalet, 103.
Sefaret heyeti, 38.
Selahaddin Bey (Antalya'da Ticaretle Meşgul Emekli Erkânıharp Miralay), 149.
Selahaddin Bey (Samsun'da 3. Kolordu Kumandanı), 63, 207.
Selânik, 273.
Semih Rıfat Bey, 187.
Sermayedarlar, 131.
Sevr Antlaşması, 33, 289, 350, 360.
Seyyar jandarma, 180.

Seyyar kuvvetler bkz. Kuvayi Seyyare.
Seyyar Kuvvetler, 68, 155, - Kumandanlığı, 188.
Seyyid Ahmed-üş Şerîf-üs Sunusî, 117-119, 122.
Seyyid Muhammed bin Ali yü-s-Sunusî, 117.
Seyyid Muhammed bin el-Mehdi, 118.
Sınır, 58, 104, 132, 235, 305, 307, 310, 334, 356, -dışı, 239, -lar, 258, 341.
Sırrı Bey (İzmit Mebusu), 157.
Sıtkı Bey (Piyade Yarbay), 273, 274.
Siirt, 253.
Silah, 32, 41, 46, 68, 78, 104, 168, 192, 211, 213, 224, 225, 227, 230, 237, 238, 245, 256, 258, 259, 317, 359, -lar, 42, 181, 195, 258, 349, -lı, 212, 226, -lı kuvvetler, 34, 237, 256, 326, -sız, 106, - yardımı, 319.
Simav, 148, 213, 214, 255, 256, 315, -lılar, 211, - vakası, 211.
Sinop, 113, 252.
Sivas, 200, 203, 208, 252.
Siverek, 253.
Siyaset, 31, 39, 44, 160, 171, 192, 201, 221, 235-237, 247, 248, 271, 281, 289, 290, 303, 305-307, 309-311, 319, 322, 358, -ler, 257, 317, 326.
Siyasi, 150, - adımlar, 360, - ahval, 245, - amaç, 323, - bağımsızlık, 130, 133, 289, - çalışma, 236, - çehre, 237, - durum, 235, - görüşler, 235, - hadiseler, 271, - ilkeler, 103, - maksat, 310, 242, - mesele, 176, 246, - münasebetler, 41, 271, 306, - özgürlük, 237, - partiler, 321, - prensip, 58, - sebepler, 292, - vasıtalar, 201, - vaziyet, 34, 203, 283, 338, 350, 356.
Slav, 149.
Sloganlar, 236.
Sofya, 204.
Soruşturma, 115, 148, 155, 172, 175.
Sosyalist, 64, 233, - cereyanlar, 133, - matbuat, 133.
Sosyalist ve Sovyetist Rusya Cumhuriyeti, 58.
Sosyalizm, 81.
Sosyoloji, 247.
Sovyet, 128, 130, 231-233, 317, 329, 331, 332, 358, - Cumhuriyeti, 22, 23, 64, 65, 94, 171, 352, - Elçiliği, 321, - hükümeti, 131, 239, - iktidarı, 236, -ler, 111, - Rusya Cumhuriyeti, 23, 33, 171, 234, 317, 323, 356, 360, - Sosyalist Şûralar Cumhuriyeti, 58.
Söğüt, 282.
Sömürge, 131, - fethi, 131, - halkları, 160, - politikaları, 64, -ler, 44, 131, -ler ahalisi, 131.
Sömürücüler, 160.
Stalin, 160.
Subay, 32, 141, 279, 282, 319, 333, 334, - adayları, 83, 84, -lar, 22, 31, 84, 85, 106, 164, 166, 167, 179, 218, 235-237, 258, 268, 277, 283, 315, 320, 329.
Suikast, 32, 57, 102, 166, 226.
Sultan, 234, 236, 238, 332, 333, 335, -cılık, 234, - rejimi, 358.
Sungurlu, 161.
Sunusî, 117, -ler, 117, 118, -lik, 117, - Teşkilatı, 117, -yat, 117.
Suriye, 147.
Süleyman Sami, 321.
Süvari, 282, 283, - alayı, 168, - kuvvetleri, 177, -ler, 192, - livası, 148.

Şahtahtı, 43, 104.
Şarkışla, 161.
Şebin Karahisar (Karahisarı Şarki), 165, 247, 253, 278, 325.
Şefik Bey, 207.
Şehir, 100, 162, 335, 347, -ler, 289, 290, -ler proletaryası, 131.
Şer'i, 303.
Şeriat, 299.
Şevket Bey (Sinop Mebusu), 113, 114.
Şeyh Hüsnü Efendi (Şûra Reisi), 109.
Şeyh Servet Efendi, 332, 338, 340.
Şeyh Sunusî, 117, 119.
Şimendifer, 42, 43, 120, 148, 197.
Şûra, 57, 59, 92, 109, 145, 146, 303, 304, - hükümeti, 43, -lar, 160, 271, 358.
Şükrü Bey bkz. Mehmet Şükrü Bey (Afyonkarahisar Mebusu).

Taarruz, 25, 30, 33, 73, 87, 108, 117, 198, 201-203, 207, 214, 217, 221, 227, 229, 258-260, 269, 270, 281, 301, -lar, 22, 132, 199.

Taciz, 210.
Tahran hükümeti, 237.
Tahsin Bey (Aydın Mebusu), 260.
Talât Paşa, 31, 71, 89-91, 149.
Taraklı, 269.
Tarih, 311, 332, 345, 346, 353, 358, -i hak, 288, -i vazife, 22.
Tarikat, 117.
Taşkent, 21, 31, 93, 179, 363.
Taşnak, 310. - Ermenistan hükümeti, 33.
Tecavüz, 43, 117, 123, 211, 214, 216, 221, 222, 227, 229, 230, 250, 258, 283, 289, 347, -ler, 33, 102, 103, 199, 256.
Tekâlifi Milliye, 151.
Telgraf, 34, 36, 50, 55, 57, 60, 64, 69, 73, 78, 79, 87, 99, 100, 121, 135-137, 141, 142, 145, 147, 150, 151, 155, 171, 172, 179, 181, 187-189, 191, 206, 207, 209, 212, 217, 219-221, 225-229, 233, 234, 250, 258, 263, 279, 280, 288, 294, 295, 305, 319, 323, 327, 334, 335, 341, 342, 350, 351, 368, -hane, 263, -lar, 108, 116, 128, 168, 189, 207, 209, 218, 219, 310, 355, -name, 32, 36, 47, 56, 57, 59, 63, 72, 77, 78, 99, 109, 120, 124, 130, 145, 170, 175, 191, 194, 206, 222, 229, 280, 292, 296, 311, 347, 352, 361, -nameler, 116, 193, 338, 367.
Telsiz, 280.
Terör, 255.
Teselya, 289.
Teşkilat, 21, 22, 30, 31, 46, 75, 81, 103, 117, 118, 147, 174, 184, 199, 204, 215-218, 223, 233, 246, 255, 273, 306, 308, 310, 321, 322, 325, 338, 356, -lanma, 251, 325, -lar, 324, 326, 360.
Teşkilatı Esasiye Kanunu, 102, 103, 302, 304, 361, 362, - Tasarısı, 298.
Tevfik Bey (1. Kuvvei Seyyare Kumandan Vekili, Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü, Ethem Bey'in kardeşi), 116, 126, 127, 143, 148, 152, 153, 166, 177, 186, 189, 198, 199, 202, 208-211, 214, 218, 220, 228, 229, 254, 255, 259, 261, 262, 281, 319, 337.
Tevfik Paşa (Sadrazam), 271, 280, 333, 342, 343, 345, 347, 349-351, 360-362, 367, - Kabinesi, 332.
Tevfik Rüştü (Aras) Bey, 37, 38.
The Daily Express, 250.
Ticaret, 149, 233, 244, 289, 334, 338, 359.
Ticari muameleler, 176.
Tiflis, 128.
Tokat, 252, 370.
Tolstoy, 45, 46.
Topal Osman bkz. Osman Ağa.
Topçular, 282.
Toplumbilim, 247.
Toplumsal, 103, - ihtiyaçlar, 103, - ilkeler, 103, - inkılap, 248 - kardeşlik, 103.
Toprak, 289, - ağaları, 359, - işleri, 103, -lar, 289, -larımız, 284, - meselesi, 359.
Trabzon, 25, 26, 44, 56, 57, 64, 164, 166, 253, 263, 265, 286, 287, 294, 296, 319, 338, 355, 363, 370.
Trabzon Müdafaai Hukuk Heyeti, 294.
Trakya, 42, 132, 159, 289, - davası, 159.
Tren, 135, 138, 148, 183, 212, 335.
Troçki, 328.
Tuapse, 64, - limanı, 317.
Tufan Bey (Kilikya Eski Kuvayi Milliye Kumandanı), 313.
Tunalı Hilmi Bey (Bolu Mebusu), 266, 283.
Turan, 257, -cılık, 131.
Tutuklama, 52, 148, 258, 320, 360, -lar, 319, 322, 323, 326, 338.
Tutuklanma, 321.
Tutuklu, 54.
Tüccar, 52, 176.
Türk, 154, 196, 289, 291, 320, 356, - ahali, 290, - camiası, 159, - çoğunluğu, 132, - elçiliği, 320, - hâkimiyeti, 290, - halkı, 24, 64, 65, 250, 332, 335, 336, - hükümeti, 179, 243, - iktidarı, 319, - inkılapçıları, 358, - inkılapları, 358, - kavimleri, 131, - komünistleri, 44, - Komünizmi, 45, -ler, 117, 131, 132, 250, 290, 326, 359, 360, -lük, 179, - Meclisi, 334, - memleketi, 288, 289, - menfaatları, 179, - milleti, 129, 133, 159, - milliyetçi lider, 250, - Misakı Millisi, 42, - ordusu, 179, 234, - öncüleri, 324, - toprakları, 359, - vatanperverleri, 288.
Türk-Sovyet ilişkileri, 128, 130.
Türkçe, 308.
Türkistan, 21, 22, 31, 71, 179, 360.

Türkiya, 45, 46, 57, 84, 128, 130, 289, - Devleti, 119, 271, - halkı, 102, - komünizmi, 45.
Türkiya Büyük Millet Meclisi (Ayrıca bkz. Büyük Millet Meclisi). 27, 28, 35, 47, 48, 50, 55-57, 61, 62, 71, 72, 77, 83, 87, 89, 90, 92-94, 100, 102, 103, 109, 112, 113, 119, 124, 125, 136, 141, 146, 159, 162, 163, 170, 171, 174, 182, 185, 186, 188, 231, 240, 249, 271, 272, 278, 280, 286-288, 292, 294, 296, 313, 314, 316, 338-340, 343, 344, 363, 365, 366.
Türkiye, 31, 33, 42, 44, 56, 59, 64, 164, 235, 238, 250, 290, 303, 310, 320, 323, 324, 327, 328, 333, 346, 356, 358-360, - Devleti, 22, 23, 30, 31, 302, 352, - halkı, 354, - halkları, 111, - hükümeti, 335, - Milli Meclisi, 24.
Türkiye Büyük Millet Meclisi (Ayrıca bkz. Büyük Millet Meclisi), 23, 24, 33, 60, 65, 75, 86, 95, 99, 110, 111, 122, 123, 126, 143, 145, 146, 154, 157, 158, 160, 172, 174, 183, 187, 191, 194-196, 207, 234, 241, 243, 252, 254, 256, 273, 274, 279, 334, 342, 345-348, 350, 358, 361, 362, 367.
Türkiye (Türkiya) Halk İştirakiyun Fırkası, 174, 236, 278, 321, 322, 325, 326, 327, 366.
Türkiye Komünist Fırkası (Partisi), 45, 75, 81, 174, 218, 246, 292, 306, 308, 322, 324, 325, 327, 332.

Uçak, 151.
Ulaşım, 23.
Umumi Harp, 30.
United Telegraph, 288, 289.
Upmal (Y. Y.) Angorski (Ankara Sovyet Misyonu Sekreteri, Rusya Ticaret Heyeti Reisi), 232, 233, 235-239, 317-330, 338.
Urfa, 253.
Urmiye Gölü, 237.
Uşak, 73, 200, 203, 215, 260, 269.

Üçüncü Enternasyonal, 75, 82, 131, 359.
Üçüncü Komintern, 238.
Ülke, 321, 324, 327, 332, 333, 341, -ler, 327.
Üye, 37, 111, 198, 259, 267, 302-304, 326, 332, 361, -ler, 38, 75, 94, 107, 114, 122, 135, 152, 189, 193, 194, 233, 247, 258, 262, 275, 278, 285, 309, 322, 323, 338, 340, 369.

Vacip Bey, 218.
Vakıflar (Evkaf), 303, - işleri, 103.
Van, 57-59, 130, 131, 253, 265, 301.
Vapur, 25, 286, 307.
Varazyan (Ermenistan Cumhuriyeti Hariciye Nazırı), 124.
Vasfi Bey, 225.
Vatan, 22, 23, 66, 87, 106, 117, 118, 122, 136, 165, 190, 193, 199, 221, 257, 285, 289, 291, 299, 315, 354, 366, -a ihanet, 320, -daşlar, 168, -daşlık hakları, 234, -ın menfaatları, 36, - menfaatları, 323, - müdafaası, 258, 299, 303, 362.
Vatani, - hamiyet, 151, - hizmetler, 55, 228, - menfaatlar, 190, 246, 292, 279, - mesai, 50, - mücahedeler, 90, - vazife, 28, 106, 173, 267, 365, 372.
Vatanperver, 117, 199, 229, 246, -ane, 29, 55, 125, 306, -ane hizmetler, 66, -ane vazifeler, 36, -ler, 288.
Vehbi Bey (Karesi Mebusu), 152, 157, 158, 183, 193, 194, 220, 224, 247, 260.
Vehbi Efendi (Mehmet) (İkinci Reis Vekili, Konya Mebusu), 36, 88, 107, 113-115, 157, 163.
Vehbi Efendi (Ömer) (Konya Mebusu), 311.
Vehbi Efendi (Konya Mebusu), 175.
Venizelos, 257, 281.

Yabancı, 31, 58, 308, 349, - araştırmacılar, 59, - heyet, 243, -lar, 88, 175, 327, 369, -lık, 371, - memleketler, 175, - sermaye, 359, - tebaa, 175, - zevat, 242.
Yahya Galip Bey (Kırşehir Mebusu), 269, 369.
Yakındoğu, 131, 242, 271, 290.
Yedek subaylar, 106.
Yemen, 238.
Yeni Dünya, 39, 82, 321, 322.
Yeni Gün, 240, 277.
Yenişehir, 73, 203, 260, 269, 282, 283.

Yeşil Ordu, 75, 174.
Yetimhaneler, 242.
Yetimler, 242, 244.
Yozgat, 27, 52, 68, 170, 197, 201, 207, 230, 252, 312, 325, 370, - hadisesi, 198.
Yörük Ali Efe, 168, 218, 220, 226, 257.
Yunan, 270, - ajanları, 320, - hainleri, 122, - hükümeti, 288, 289, 350, - istilası, 314, - işgali, 159, - kıtaları, 153, 269, -lılar, 33, 59, 73, 87, 88, 153, 168, 199, 203, 207, 210, 256-260, 269, 282, 288-290, 295, 317, 319, - meselesi, 260, - ordusu, 259, 262, 276, 281, 332, - safları, 292, - saldırısı, 329.
Yunanistan, 33, 132, 281.
Yunus Nadi Bey (İzmir Mebusu), 152, 158, 163, 220, 229, 240.
Yurttaşlar, 64, 151.
Yusuf İzzet Paşa, 152, 198, 263.
Yusuf Kemal Bey (Kastamonu Mebusu), 23, 41, 57, 203.
Yüce Meclis, 199.

Zalim, 84, -ler, 84, - nazarlar, 84.
Zatı hümayun bkz. Padişah.
Zatı şahane, 345, 347, 353, 354, 369.
Zekâi Bey (Adana Mebusu), 157, 158.
Zeki Bey (Güney Cephesi Erkânıharbiye Reisi), 177, 186.
Zeki Bey (Yüzbaşı), 127.
Zile, 207.
Ziraat, 137, 141, 303, 334.
Ziya Efendi, 315.
Ziya Paşa, 279.
Zonguldak, 120, 252, 334.
Zulüm, 102, 211, 237, 283, -ler, 117, 289-291.
Zübeyde Hanım, 52.
Zümre, 248.

KİTAP